ATLAS DE ISTORIE MONDIALĂ

De la începuturi până la Revoluţia Franceză Volumul 1

Alte ediţii ale acestei lucrări:

Bulgaria: Lettera Publishes Nadja Fumadjieva, Plovdiv Cehia: The Lidové Noviny Publ. House, Praga (în pregătire) Danemarca: Munksgaard International Publishers, Copenhaga Estonia: Avita Publ., Tallinn (în pregătire)

Franţa: Librairie Académique Perrin, Paris

Germania: Deutscher Taschenbuch Verlag, München (25 de tiraje) Italia: Garzanti Editoare, Milano

Japonia: Heibonsha Limited, Publishers, Tokio

Liban: Librairie Orientale, Beirut (în pregătire)

Lituania: Alma Littera, Wilna (în pregătire)

Marea Britanie: The Penguin Group, Londra

Olanda: Ambo/Anthos, Uitgevers, Amsterdam

Polonia: Pröszyński i s-ka, Varșovia

Portugalia: Paz Editora de Multimedia Lda, Lisabona (în pregătire)

Spania: Ediciones Istmo, Madrid

SUA: Doubleday & Co. Inc., New York

Suedia: Tiden, Stockholm

Ucraina: Znannia-Press Publ. House Ltd. Kiev (în pregătire) Ungaria: Athenaeum Kiadö, Budapesta

Notă asupra ediţiei

Dorim să menţionăm că, atunci când în versiunea germană s-a preferat păstrarea denumirilor în forma lor originara (de exemplu toponime sau nume ale diferitelor formaţiuni tribale redate în limba latină), ediţia în limba română a respectat această opţiune.

Dorim, totodată, să beneficiem de înţelegerea cititorilor în ceea ce privește corpul de literă utilizat, multitudinea de abrevieri, precum și cifrele arabe în locul celor romane; doar astfel a fost posibil ca scurtele explicaţii și reprezentările de pe hărţi să poată fi întregite

cu perspective istorice mai largi, în așa fel încât textul să constituie un suport cu adevărat util.

ATLAS DE ISTORIE MONDIALĂ

De la începuturi până la Revoluţia Franceză

Volumul 1

de Hermann Kinder și Werner Hilgemann

Traducere din limba germană Mihai Moroiu

enciclopediara o

Enciclopedia RA0,2001 Grupul Editorial RAO C.P. 2 – 124 București, ROMÂNIA

dtv – Atlas Weltgeschichte

Von den Anfängen bis zur Französischen Revolution © 11964 (Band 1) Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, München, Deutschland

Realizarea grafică a hărţilor Harald și Ruth Bukor Macheta copertei Balk & Brumshagen

Atlas de Istorie Mondială De la începuturi până la Revoluţia Franceză Volumul 1

© Enciclopedia RAO 2001, pentru versiunea în limba română

Consultant de specialitate pentru ediţia în limba română **Horia C. Matei**

Orice reproducere, preluare parţială sau integrală, prin orice mijloc, a textului, a indicelui sau a iconografiei lucrării de faţa sunt strict interzise, acestea fiind proprietatea exclusivă a editorului.

ISBN 973 – 8175 – 15 – 1

Cuvânt înainte

Atlasul de Istorie Mondială reprezintă o încercare îndrăzneaţă de a îmbina în chip eficient hărţile și indicaţiile cronologice pentru a-l aduce pe cititor, pe cale vizuală, cât mai aproape de situaţiile istorice. În alegerea faptelor nu ne-am lăsat conduși de o preconcepţie asupra istoriei, ci am încercat să păstrăm o imagine cât mai obiectivă. Datorită formatului acestei lucrări, hărţile și

reprezentările noastre grafice diferă uneori de cele clasice; intenţia noastră a fost să prezentăm procesele istorice în esenţa lor, evitând elementele secundare.

Schemele și hărţile (câte 128 de planșe color în fiecare volum) sunt puse faţă în faţă cu textul care le interpretează; ele se completează și se potenţează reciproc.

Imaginea europocentristă, cu care am fost atât de obișnuiţi până acum, este întregită cu aspecte ale istoriei universale.

Paginile consacrate culturii, artei, religiei etc. sunt menite să rotunjească imaginea istorică. De regulă am renunţat la reprezentarea grafică a laturii spirituale, deoarece acest gen de demers nu este decât rareori mulţumitor.

Spre deosebire de lucrările de referinţă publicate până în prezent, *Atlasul de Istorie Mondială* reunește hărţi, genealogii și reprezentări grafice cu o cronologie detaliată.

Cititorul interesat de istorie are la dispoziţie un instrument nou care îi permite să se informeze rapid și temeinic asupra situaţiilor și proceselor istorice.

Atlasul de Istorie Mondială este o lucrare de referinţă, cu un conţinut bogat în informaţii, dar și un mijloc auxiliar preţios pentru studiu.

Adresăm mulţumirile noastre domnului și doamnei Bukor, cei care au realizat hărţile și reprezentările grafice cu multă înţelegere, precum și domnului dr. Erhard Kloss, cel care a condus toate lucrările redacţionale.

Autorii
Cuprins
Cuvânt înainte
Semne convenţionale și abrevieri
Preistoria și istoria timpurie
Dezvoltarea vieţii
Paleoliticul
Mezoliticul și Neoliticul
Orientul
Epoca Bronzului în Europa

Epoca Fierului, cimerienii și sciţii
Imperiile timpurii
Egipt 1 (3.000 – 1570 î.Hr.)
Egipt II (1570 – 332 î.Hr.)
Mesopotamia I (mil. 3 î.Hr.)
Mesopotamia II (mil. 2 î.Hr.)
Mesopotamia III (mil. 1 î.Hr.)
Indo-europenii, Creta (2600 – 1425 î.Hr.)
Asia Mică (cca. 2000 – 546 î.Hr.)
Palestina I (1500 – 587 î.Hr.)
Palestina II (539 î.Hr. – 133 d.Hr.).
Fenicia
China (1500 î.Hr. – 220 d.Hr.)
India (3.000 î. Hr-cca 700 d.Hr.)
Imperiul persan (559 – 330 î.Hr.)
Antichitatea: Grecia
Micene (2500 – 1150 î.Hr.), migraţiunile
Structura politica, religie
Colonizarea (750 – 550 î.Hr.), Ionia
(până la 500 î.Hr.)
Pelopones (până la 500 î.Hr.)
Atena (până la 500 î.Hr.)
Războaiele medice, Liga de la Delos
(sec. 5 î.Hr.)
Cultura epocii clasice (sec. î.Hr.)
Atena sub Pericle (462 – 429 î.Hr.)
Atena, Războiul peloponeziac (431404 î.Hr.), Sicilia
Destrămarea polisurilor, Macedonia (sec. 4 î.Hr.)
Antichitatea: Perioada elenistică
Alexandru cel Mare (336 – 323 î.Hr.)
Războaiele dintre diadohi (323 – 280 î.Hr.).
Regatele diadohilor I
Regatele diadohilor II
Economie, cultura
Antichitatea: Roma
Perioada timpurie, etruscii (1.000 – 500 î.Hr.) Statul
Frământările sociale (494 – 300 î.Hr.), Politica externă 76

Italia Centrala și Sudica (348 – 272 î.Hr.) 78
Confruntarea cu Cartagina I
(264 – 212 î.Hr.) 80
Confruntarea cu Cartagina II
(212 – 202 î.Hr.) 82
Răsăritul (200 – 133 î.Hr.) 84
Familia, cetăţenia, dreptul, religia 86
Arta 87
Revoluţiile, Războaiele civile I (133 – 77 î.Hr.) 88
Războaiele civile II (74 – 44 î.Hr.) 90
Sfârșitul războaielor civile (44 – 30 î.Hr.), Principatul 92
Augustus (27 î.Hr. – 14 d.Hr.), Literatura I 94
Epoca imperiala (14 – 96). Literatura II 96
Împărăţii adoptaţi (96 – 192).
Dinastia Severilor (193 – 235) 98
Împărăţii soldaţi. Dominatul (235 – 305) 100
Constantin cel Mare, Succesorii (sec. 4) 102
Economia 104
Creștinismul timpuriu 106
Evul Mediu timpuriu
Triburile germanice 108
Slavii. 110
Popoarele stepelor 112
Migraţiunea popoarelor (375 – 568) 114
Primele state germanice (sec. 4 – 5) 116
Italia (568 – 1015) 118
Francii I (485 – 750) 120
Francii II (751 – 814) 122
Împărţirea Imperiului Carolingian (sec. 9) 124
Francii III: statul, economia, sistemul feudal 126
Francii III: biserica, dezv. culturii, feudalism 127
Anglia (până la 1066) 128
Normanzii 130
Rusia (sec. 9 – 13) 132
Islamismul I (până la 750 134
Islamismul II (750-sec. 13) 136
Imperiul roman de răsărit (Bizanţ, până la 867) 138

Biserica 140
Viaţa monahala 141
Evul Mediu dezvoltat
Imperiul german I (911 – 1024) 142
Imperiul german II, Imperiul Ottonilor 144
Imperiul german III (1024 – 1075).
Papalitatea Reformei 146
Imperiul german IV (1075 – 1125) 148
Biserica, secte, filosofie (sec. 12 – 13) 149
Cruciadele 150
Cruciadele II 152
Evreii 154
Cultura 156
Statul
Franţa (987 – 1270)
Anglia (1066 – 1272)
Scandinavia (sec. 10 – 13)
Imperiul german V (1125 – 1190)
Polonia (960 – 1320)
Moravia, Ungaria, Boemia (830 – 1306)
Colonizarea răsăriteana a germanilor
(sec. 12 – 13)
Imperiul german VI (1190 – 1268)
Bizanţul (867 – 1204)
China (sec. 4 – 13), Japonia
(până în sec. 13)
Imperiile mongole (sec. 13 – 14)
Evul Mediu târziu
Universităţile, biserica (sec. 14 – 15)
Liga hanseatica, Veneţia, Genova
(sec. 13 – 15)
Scolastica, misticismul, Devotio moderna
Orașe, teritorii
Spania (sec. 11 – 15)
Anglia (1272 – 1485)
Franţa (1270 – 1498)
Elveţia, Burgundia (sec. 14 – 15)
Imperiul german I (1273 – 1378)

Imperiul german II (1378 – 1493)
Cavalerii teutoni, Scandinavia (sec. 14 – 15)
Lituania, Polonia, Ungaria
(sec. 14 – 15)
Rusia (1325 – 1613)
Balcanii (sec. 13 – 15)
Bizanţul (1204 – 1453)
Imperiul otoman (1300 – 1660)
China (1264 – 1368), India (999 – 1526)
Epoca tranziţiei
Umanismul
Renașterea
Economia
Italia (sec. 14 – 15)
Imperiul german (1493 – 1519), Italia
(1494 – 1516)
Invenţii, descoperiri, Africa (până în sec. 16). 220
Vechi civilizaţii americane 222
America (sec. 16) 224
China (1368 – 1644), Japonia (1338 – 1639) 226 India (1526 – 1658) 228
Epoca schismei religioase
Condiţia bisericii (sec. 15) 230
Începuturile Reformei (Luther, Zwingli). 231
Anabaptiștii (sec. 16), Războiul ţărănesc (până la 1525) 232
Imperiul german I (1521 – 1555) 234
Imperiul lui Carol V (1519 – 1556).236
Calvinismul, anglicanismul 238
Refacerea catolică (sec. 16) 239
Europa (sec. 16 – 17) 240
Spania (1556 – 1659).242
Ţările de Jos (1477 – 1648) 244
Franţa (1547 – 1610), Anglia (1485 – 1603). 246
Polonia (1506 – 1621), Suedia (1513 – 1629). 248
Imperiul german II (1555 – 1618).250
Războiul de 30 de ani 1 (1618 – 1629) 252
Războiul de 30 de ani II (1630 – 1648) 254

Epoca raţiunii
Barocul, raţionalismul. 256
Iluminismul 257
Franţa (1610 – 1697).258
Absolutismul francez (sec. 17) 260
Imperiul german (după 1648). 262
Austria (1663 – 1740) 264
Anglia I (1603 – 1688) 266
Anglia II (1688 – 1742), Războiul succesiunii spaniole (1701 – 1714) 268
Suedia (1632 – 1721) 270
Rusia (1613 – 1740) 272
China (1644 – 1796), India (1658 – 1750).274
America (sec. 17 – 18) 276
Descoperiri, invenţii (sec. 17 – 18) 278
Franţa, Prusia (1713 – 1748). 280
Războiul de 7 ani (1756 – 1763) 282
Rusia, Polonia (după 1763) 284
Despotismul luminat (sec. 18) 286
Semne convenţionale și abrevieri

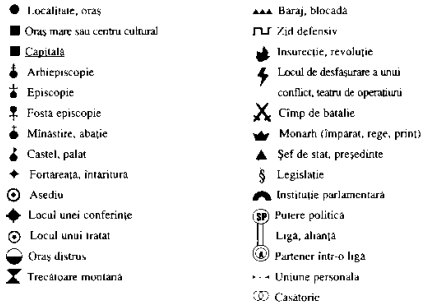

cult. = cultura, cultural
admin. = administraţie
dese. = descoperit
amer. = american
din. = dinastie, dinastic
anon. = anonim
E = est

aprox. = aproximativ
art. = artistic
aţi. = atribuit
aut. = autonom
b. = bătălie
bale. = balcanic
biz. = bizantin
cea = circa
cap. = capitala
Carol. = Carolingian
cart. = cartaginez
cât. = catolic
civil. = civilizaţie
col. = colonial
const. = constituţional
econ. = economic
ed. = ediţie
eg. = egiptean
eur. = european
f. = fondat
fr. = francez
g. = golf
geog. = geografic
germ. = german, germanic
guv. = guvern
guvi. = guvernamental
elen. = elenistic
elib. = eliberare
cred. = ereditar
evr. = evreiesc

Semne convenţionale și abrevieri 9

Imp. = imperial, imperiu ind. = independent inf. = inferiorint. = internaţional împ. = împărat jap. = japonez lit. = literar

M. = Marea m. = mort maced. = macedonean medit. = mediteranean mii. = mileniu milit. = militar moșt. = moștenire mt (ţi) = munte (ţi) N = nordnat. = naţional NE

= nord-est

N. T. = Noul Testament W = nord-vest occ. = occidental or. = oriental ori. = ortodox ºC. = otoman palest. = palestinian pen. = peninsula pol. = politic pop. = populaţie prob. = probabil prot. = protestant prov. = provincial r. = regat recun. = recunoscut relig. = religios rest. = restauraţie rom. = roman S = sud

SE = sud-est sec. = secol sep. = separat sf. = sfârșit soc. = social str. = strâmtoare strat. = strategic sup. = superior SV = sud-vest terit. = teritoriu, teritorial v. = vezi vict. = victorie voi. = volum

V.T. = Vechiul Testament

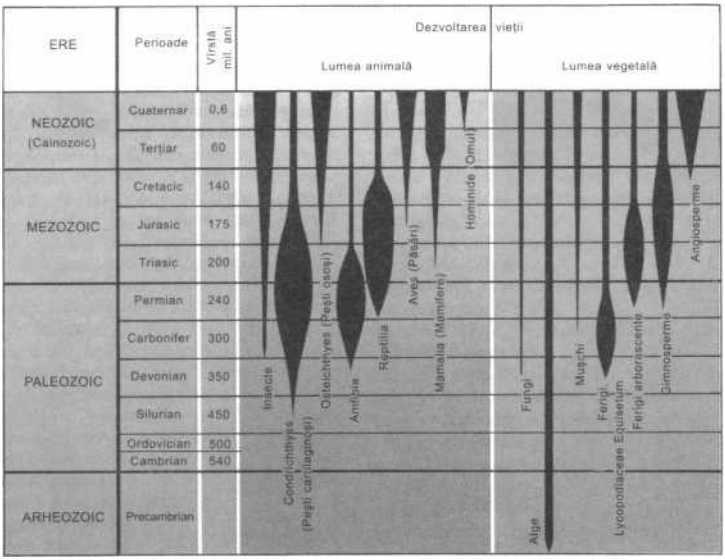

Istoria Pământului și a vieţii

ERE	Australopiteci (Prehominide)	Pitecantropi (Homo erectus)	Neanderthal (Paleantropi)	Descoperiri neclasificate	Homo sapiens
PLEISTOCEN SUPERIOR		Ngandong	Monte Circeo Gibraltar Engis-Spy La Chapelle La Ferrassie Eyassie-See Tabun Krapina Saccopastore Ehringsdorf	Broken Hill Saldanha	Mt. Carmel Fontéchevade
PLEISTOCEN MEDIU		Chou Kou Tien Trinil Casablanca Ternifine Rabat Montmaurin Mauer Modjokerto Oldovai	Neanderthal	Swanscombe Steinheim	
PLEISTOCEN INFERIOR	China Africa de Sud			NOTĂ: Tabelele nu reprezintă o scară cronologică exactă, ci oferă doar o imagine temporală aproximativă.	

Importante descoperiri de hominide din Pleistocen

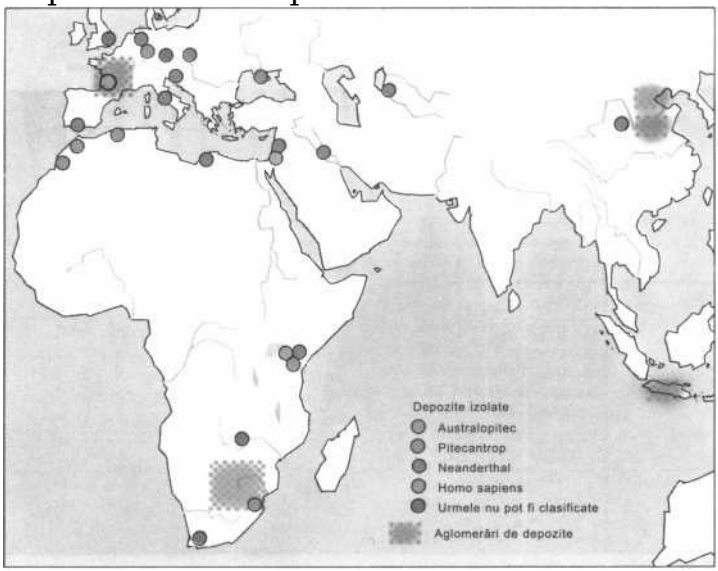

Depozite pleistocene

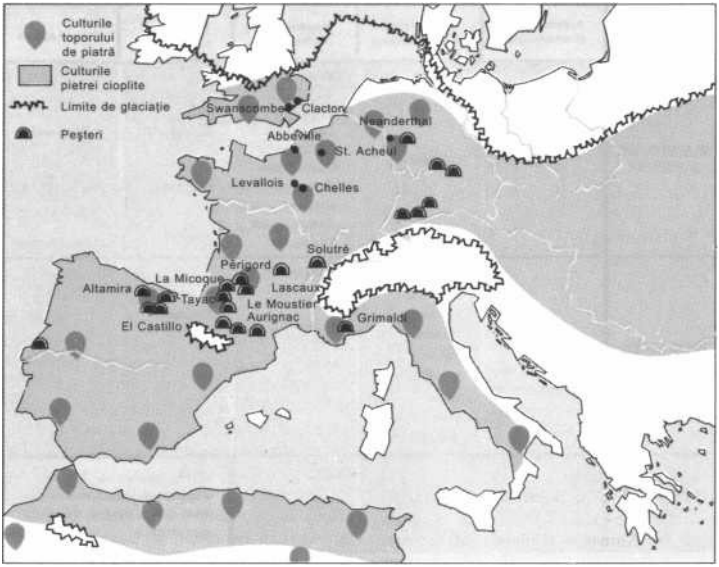

Omul în Paleolitic (Epoca Pietrei vechi)

Cele mai vechi vestigii omenești datează de la sf. Terţiarului, respectiv din Pleistocenul inferior și mediu: **australopitecii** sau prehominizii (după descoperirea din Taung, Transvaal, de către Dart, 1925). Dovezile de inteligenţă umană (confecţionarea și utilizarea uneltelor) plasează prehominizii între animale și om. Prehominizii sunt purtătorii culturii de prund *(Pebble-culture).* Omul evoluează în Pleistocen: **pitecantropii** (Homo erectus) sunt reprezentanţi ai culturilor omenești timpurii. Ei cunosc deja focul (China). În Pleistocenul mijlociu apare omul de **Neanderthal** *(H. sapiens neanderthaliensis)* ca exponent al culturii musteriene. Clasificarea altor vestigii (de ex. cele de la Broken Hill, Saldanha, Swanscombe și Steinheim) este nesigură. Prehominizii sunt înlocuiţi în ultima glaciaţie de **Homo sapiens** (Cro-Magnon, Grimaldi, Chancellade, Oberkassel, Predmost, Lautsch, Combe-capelle, Brünn).

La sf. Pleistocenului se formează marile **rase umane**: mongoloidă (Asia), negridă (Africa Centrală), europidă și australidă.

Pleistocenul (Epoca glaciară) se împarte în perioade glaciare (reci) și interglaciare (blânde) (în mii ani î.Hr.):

600 – 540 I glaciaţie (Günz)

540 – 480 I interglaciaţie (Günz-Mindel) 480 – 430 a II-a glaciaţie (Mindel) 430 – 240 a II-a interglaciaţie (Mindel-Riss) 240 – 180 a III-a glaciaţie (Riss) 180 – 120 a III-a interglaciaţie (Riss-Würm) 120 – 10 a IV-a glaciaţie (Würm), urmată de perioada interglaciară.

Pleistocenul se împarte istoric și antropologic în trei perioade:

600 – 100 Paleoliticul inferior (Epoca Pietrei vechi)

100 – 50 Paleoliticul mediu (Epoca Pietrei mijlocii)

50 – 10 Paleoliticul superior (Epoca Pietrei noi)

Culturile

Numele acestei epoci istorice provine de la cea mai importantă materie primă, **piatra** (de obicei silex), care este tratată prin lovire, obţinându-se unelte pentru prelucrarea lemnului și a oaselor sau pentru a putea fi folosită ca armă (măciucă, topor, vârf ascuţit). Prin tratarea pietrei rezultă patru categorii de unelte:

Unelte din piatră neprelucrată. **Cultura de prund** *(Pebble-culture)*: Africa de S şi E, Thailanda, Birmania (Uniunea Myanmar), Malaya, Java, China. Prin lovirea și spargerea pietrelor de râu se obţin: unelte de lovit, cuţite grosolane, forme anterioare toporului de piatră.

Unelte derivate dintr-un miez iniţial de piatra, de obicei prelucrate bilateral **(toporul de piatră).**

Abbevillian (Abbeville pe Somme), denumit mai devreme Chellean (Chelles pe Mama): Africa, India, Java, Europa Occ.

Acheulian (St Acheul, lângă Amiens): Africa, India, Europa Centr. şi Occ. **Micoquean** (La Micoque, Dordogne): Africa, India, Europa Centr. şi Occ., Palestina, Siria.

Unelte obţinute prin cioplirea miezului de piatră cu unelte de lovit (fragmente prelucrate **unilateral).**

Clactonian (Clacton, Essex): Europa Occ. şi Centr., Africa, India.

Levalloisian (Levallois-Peret, lângă Paris): Africa, Europa, N Indiei.

Tayacian (Tayac, Dordogne): Palestina, şi N Africii, Europa Occ.

Tradiţiile tehnice ale culturilor toporului de mână și cele ale uneltelor cioplite fuzionează în cultura **musterianã** (Le Moustier, Dordogne): cuţite de mână, răzuitoare. Morţii sunt îngropaţi cu diferite obiecte; eventual **monoteism incipient.**

— Nu s-au descoperit decât unelte; lipsesc indiciile unor îndeletniciri culturale.

Unelte obţinute din prelucrarea fragmentelor cioplite: **lame** (vârfuri, unelte de găurit, răzuit). **Perigordian** (Périgord): „vârful Chateiperron”, mai târziu vârful Gravette.

Aurignacian (Aurignac): unelte din os, vârfuri de armă, răzuitoare și dălţi.

— Apariţia artei din practicile magice vânătorești: idoli feminini („Venus de la Willendorf”); gravură în piatră, oase și fildeș (stil liniar, modele geometrice); **picturi și desene** în peșterile din Altamira, El Castillo ș.a. *Homo sapiens* pătrunde dinspre Orientul Apropiat spre N.

Solutrean (Solutré): unelte cu suprafeţe finisate, vârfuri în formă de frunză de laur; formele de cultură lipsesc.

Magdalenian (Abri la Madeleine, lângă Tursac): unelte din os, capete de lance și de harpon, lame lungi.

Apogeul culturii peșterilor (cca. 120 de depozite) la Altamira (dese. 1879) și Lascaux (dese. 1940), printre altele.

— Obiecte artistice mai mici sunt confecţionate din os, corn, fildeș și piatră (gravuri și sculpturi). După sfârșitul Magdalenianului nu se mai înregistrează dovezi ale activităţii artistice.

Omul vieţuiește în grupuri (îndeletnicindu-se cu vânătoarea prin capcane a animalelor mari și mici și cu culesul de hrană vegetală); locuiește în peșteri, colibe, corturi sau adăpostit sub stânci. **Religie**: culturi de vânătoare, magie, credinţa într-o zeiţă a fertilităţii *(Magna mater)*. Îngroparea morţilor împreună cu diferite obiecte.

Vrăjitorii se bucurau de o poziţie importanta (reprezentări în peșteri, inclusiv cu „bagheta”).

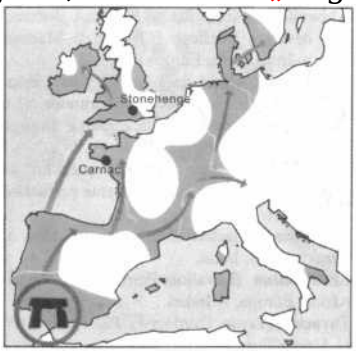

Cultura megalitică

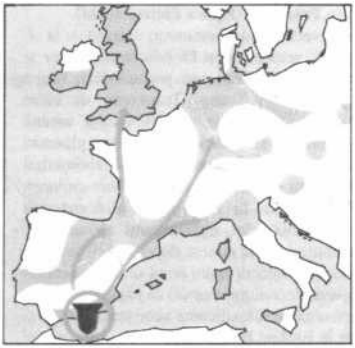

Cultura cupei în formă de clopot

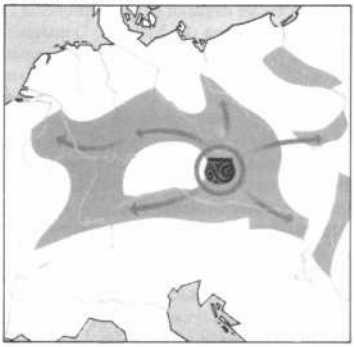

Cultura ceramicii ornamentate cu benzi

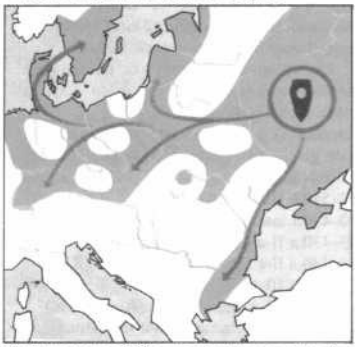

Cultura ceramicii ornamentate cu șnurul sau a toporului de luptă

Neoliticul în Europa

Epoca Pietrei mijlocii (Mezoliticul)

Această etapa de cultura începe în cca. 10.000 î.Hr. În Mesopotamia, Egipt și S Europei, în 8.000 în N Europei; ia sfârșit în 5.000, respectiv 4.000. **Forma de viaţă**

economică a vânătorilor-pescarilorculegătorilor mezolitici era similara cu aceea din Paleolitic. Dar clima mai favorabilă asigură acestor oameni condiţii de trai mai bune, prin lărgirea ariei pădurilor (mesteacăn, salcie, stejar). Baza alimentaţiei o constituie vânătoarea (și de pasări) şi pescuitul. În Europa se populează în primul rând zonele litorale, marea fiind sursă de hrana, dar și malurile fluviilor, râurilor, pâraielor și lacurilor. Lipsa hranei permite exclusiv coabitarea în grupuri restrânse (schimbarea locului de tabără, adăpostitul sub stânci, în peșteri și în colibe din crengi). Caracteristica Mezoliticului este prelucrarea cremenii: microlite (mici vârfuri și lame); inovaţiile tehnice sunt barda și ciocanul (la început neșlefuite). Datorită prezenţei materiilor prime în anumite zone, încep comerţul și, implicit, transportul (bărci și sănii cu tălpică). Ornamentele constau din modele abstracte. Încep domesticirea animalelor (câinele) și adaptarea plantelor, iar la sfârșitul epocii se trece la cultivarea pământului și la olărit. Culturile mezolitice se răspândesc în Europa, N Africii (capsian, oranian, sebilian) și Palestina (natufian și cult. Ierihon).

Cult, timpurii: azilianul, din care s-a dezvoltat apoi **sauveterrianul** (obiecte din silex).

Maglemosianul: concentrată pe malurile lacurilor interioare (pescuit pe lacuri și nuri, cu cârlige încovoiate și stăvilare, în canoe sau în barei cu vâsle, căptușite cu piei).

Cult. Ertebölle: răspândită de-a lungul coastelor Scandinavici (pescuit în larg și, în legàturà cu acesta, comerţ prin troc). Trecerea de la vânatul mare la cel de animale mici. **Diviziunea muncii:** femeilor le revenea probabil adunarea hranei vegetale (soiuri de graminee sălbatice, plante de apă). Animale de casă: câini.

Tardenoisian: aşezări mici. Locuitorii se trag probabil din zona Egeei. Scule minuscule (microlite) de forma trapezoidala.

Natufian (El Natuf): unelte din silex. Microlite. Seceri (pentru grâne) din cremene. În stadiile ulterioare (cult. Ierihon) apar casele din caràmida. La Qualat Jarmo

(E Irakului), dovezi ale dezvoltării agriculturii primitive.

Epoca Pietrei noi (Neoliticul) în Europa

Europa Occ. Cult, megalitica se întinde asupra Spaniei, Franţei, Angliei, Irlandei. Elveţiei și în anumite zone ale Italiei. Influenţe puternice N-africane. Caracteristici: dolmene, camere mortuare din piatra, construite în forma de masa, apoi și gropi în forma de coridor, mai târziu morminte cu bolta. Centru: **Britannia,** unde apar și menhire (al căror caracter antropomorf este sugerat pri diverse gravari), dispuse în alei de piatra (lungi de 200 – 1500 m la Carnac) sau circular (Stonehenge, S Angliei). Mai târziu se răspândește din Spania spre Europa de V şi Centr. **cult, cupei în forma de clopot** (vase în forma unui clopot ràstumat).

Balcanii: locuinţe de suprafaţa, ceramica policroma, idoli (feminini). Se construiesc, sub infl. or., ziduri din cărămizi de lut și fortificaţii. Apariţia clădirii rectangulare (de tipul **megaron,** cu încăpere principala și pridvor). Domesticirea calului și utilizarea toporului de lupta. **Cult. Tripolie** (între Carpaţi și Nipru, în Ucraina): case rectangulare alungite dispuse în cerc în jurul unui spaţiu central gol. La **E, cult, pontic-aralica,** cunoscută prin descoperirea de morminte fără obiecte, în schimb colorate masiv cu ocru. **Cult, ceramicii ornamentate cu benzi:** benzi scrijelite pe vase (spirale, meandre, unghiuri), topoare din amfibolit. Zona de concentrare: Boemia, Moravia, Germania Centrala, de unde s-a extins spre E (Tisa, Vistula), spre V (Rin), spre S (Drava) și spre N (de-a lungul liniei Köln-Hanovra-Magdeburg). Tip de aşezări: sate protejate de ziduri și șanţuri cu clădiri masive (de 30 – 40 m lungime, 5 – 7 m lăţime).

Europa de N: (Polonia, Germania Centrala, Danemarca, S Suediei). Două grupuri:

Cult, cupei în formă de pâlnie: originea populaţiei care folosea vase de forma unei pâlnii, care locuia în case alungite, cu subdiviziuni asemănătoare unor camere, rămâne necunoscuta.

Cult, ceramicii ornamentate cu șnurul sau a

toporului de luptă: vase ornamentate prin imprimarea unui șnur (răspândire în Saxonia, Thuringia, Schleswig-Holstein, zona de vărsare a Oderului). **Rezumat**: între diferitele cult, se stabilesc legături strânse, datorită unui comerţ activ și extins (pietre de măcinat, chihlimbar, cremene). Călătoriile se fac de-a lungul râurilor, în canoe scobite din trunchiuri sau barei căptușite cu piei, pe uscat de-a lungul drumurilor sau potecilor, întărite cu crengi și bușteni în locurile umede, în căruţe cu roţi pline, trase de boi și de reni, mai târziu de cai. Religie: credinţa în viaţa după moarte; teama de întoarcerea din mormânt (incinerarea sau legarea cadavrelor); cultul strămoșilor; culturi ale fertilităţii; credinţa într-un Dumnezeu ceresc (adesea identic cu zeul tunetului sau fulgerului), în magie și în spirite rele. Economie: la început exclusiv vânătoare, apoi sporește importanţa creșterii animalelor (comute mici) și cultivării pământului. Agricultura intensiva provoacă sărăcirea terenului și continua mutare a așezării; după regenerarea solului, locuitorii puteau repopula vechile gospodarii.

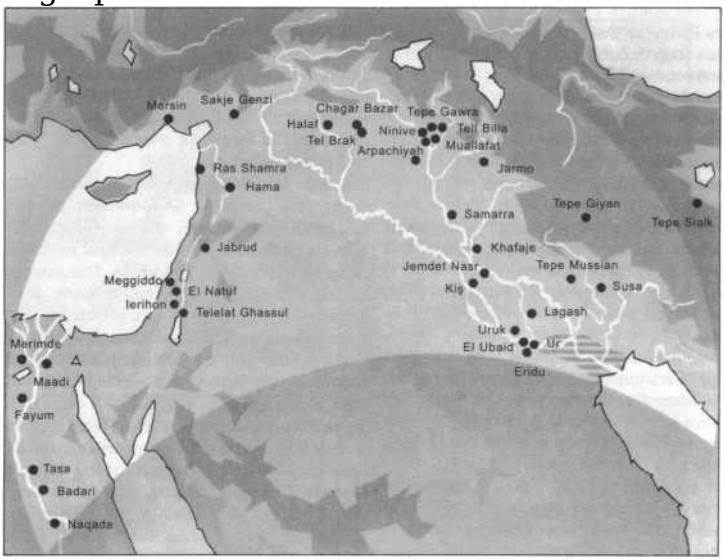

Centre de cultură din „semiluna fertilă” în perioada istoriei timpurii

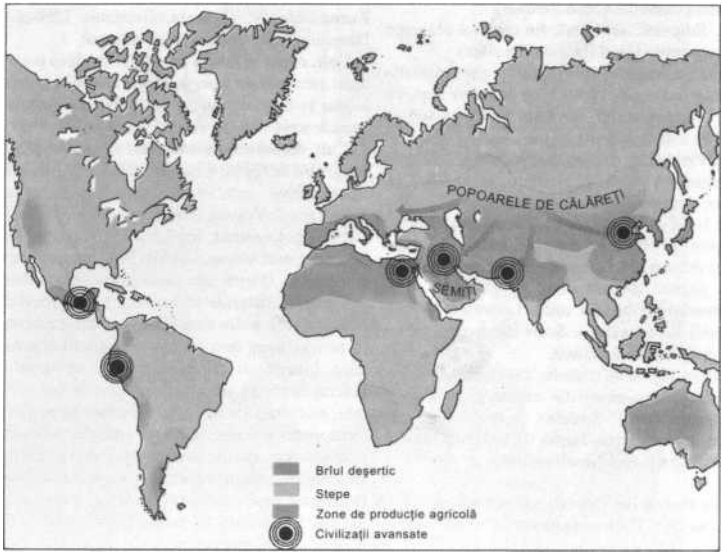

Centre de înflorire a civilizaţiei

Epoca Pietrei noi (Neoliticul)

În cadrul cult, neolitice caracterizate de aşezări pe platouri dispuse în trepte sau la poalele munţilor, cu precipitaţii abundente, apar inovaţii importante (cărămizile, piatra șlefuita, ceramica, roata olarului) și schimbări economice: **tranziţia către agricultura** ca mod de viaţa – și prin aceasta la economia productiva prin contopirea prelucrării pământului (cultivatori) cu creșterea animalelor (ciobani) la sfârșitul Neoliticului („Revoluţia neolitică”, G. Childe). Se cultiva cereale sălbatice (grâu, orz, mei) și se domesticesc oi, capre, porci și mâgari. Clanurile care iau astfel naștere se așază în sate, mai târziu în orașe fortificate cu ziduri. Ierihon (între 8.000 și 6.000? î.Hr.) poate fi considerat o etapă preliminară pe drumul către cult, orășeneasca dezvoltata, în afara caselor circulare, se construiesc case rectangulare, mai întâi din trestie peste care se arunca glod, apoi din cărămizi nearse, în cele din urmă din **cărămizi uscate.** Arta: la început podoabe din scoici și pietre, apoi din pietre și metale preţioase. Ceramica pictata, realizată pe roata olarului, este cu măiestrie decorată cu modele geometrice, cu reprezentări abstracte și realiste ale oamenilor și

animalelor (punctul culminant: Susa, în Iran). Sculpturi de mici dimensiuni (idoli feminini). Apariţia sigiliilor. Căpătă importanţă utilizarea cuprului (prelucrat cu ciocanul, apoi și turnat).

— Ridicarea celor dintâi **clădiri sacre** la Eridu, Tepe Gawra și Uruk: templele sunt construite în zone largi libere, rezervate scopurilor sacre (cu pereţii exteriori artistic și proporţional împărţiţi prin coloane proeminente). Primele tăbliţe de lut scrise (socotelile contabile ale templului) au fost descoperite la Uruk; scrierea ideografică evoluează spre scrierea bazată pe semne reprezentând cuvinte și sunete. Grija faţă de morţi se manifesta în toate culturile. Pentru perioada mai veche, este importanta cult, de la Hassuna, Qualat Jarmo (E Irakului), Stalk (I) în E. Iranului, Ierihon și Sakje Genzi (Siria); în cea mijlocie: Halaf, Samarra, Stalk (II), Arpachiyah, Tepe Gawra, Hissar, Tasa, Badari, Merimde și Fayum; în perioada nouă: El Ubaid, Susa (Elam), Telelat Ghassul, Stalk (III), Hissar (I B-C), Amrah și Gerzeh.

Cea 3.000 î.Hr. „Marele potop” (prob, sub forma mai multor inundaţii și evenimente catastrofale). În Egipt (Nil) și în Mesopotamia (Tigru și Eufrat) se construiesc baraje și canale. Relatarea din *Biblie* corespunde celei din *Epopeea lui Ghilgameș.*

Dezvoltarea civilizaţiilor avansate

Odată cu dezvoltarea civilizaţiilor urbane avansate, care au urmat după, Revoluţia neolitica”, începe și **perioada istorică.** Culturile avansate se dezvolta în ipostaza de civilizaţii fluviale, Egiptul lângă Nil și Mesopotamia de-a lungul Tigrului și Eufratului, India lângă Ind, China pe malul Huanheului (vechile civilizaţii americane v. 223). Hotărâtoare este schimbarea de climat care începe în Mezolitic și duce la uscarea unor suprafeţe vaste (brâul de deșerturi din Sahara și până în stepa kîrgîza). Deoarece populaţia crește și pământul este secătuit, deșertul înaintând tot mai mult, locuitorii zonelor afectate migrează în oazele din preajma fluviului. Premisa vieţii din oazele fluviale este rezolvarea problemelor

comune pe o bază sociala. Cum o parte a populaţiei se vede eliberată de constrângerile producţiei de subzistenţa, graţie schimbărilor economice, se poate dedica altor îndeletniciri (meșteșuguri, apărare, viaţă religioasă, administraţie, tehnologie). Astfel apare o stratificare a societăţii pe mai multe niveluri ocupaţionale și se dezvolta o **societate diferenţiată –** un proces favorizat de evoluţia metodelor de producţie și de diversificarea meseriilor.

Orașul – o importantă caracteristica a civilizaţiei – devine un centru pentru producerea și schimbul de bunuri, pentru comerţ și pieţe. Puterea este deţinută, în Mesopotamia, de preotul-rege (reprezentant al zeului căruia îi aparţine orașul), în Egipt domnește faraonul, preamărit în chip de fiu al zeului, sau chiar ca zeu el însuși. Religia de stat reprezintă baza și sprijinul domniei lui. Centralizarea statului, organizarea ierarhică a societăţii pe clase net diferenţiate (conducători, preoţi, războinici, funcţionari, meșteșugari, negustori, ţărani, sclavi) și administraţia bine organizată (de unde și necesitatea scrierii pentru a ţine contabilitatea) au permis egiptenilor să rezolve problemele cu care se confruntă oricare societate fluvială: organizarea economiei prin diviziunea muncii (aprovizionarea populaţiei, împărţirea corvezilor și a impozitelor) și planificarea agriculturii. Dar cel mai important rol al administraţiei este pregătirea proiectelor de irigaţie și a lucrărilor de menţinere sub control a inundaţiilor: săparea de șanţuri și de canale, înălţarea de baraje și construirea de apeducte și rezervoare pentru apă potabilă. Toate civilizaţiile au avut tendinţa de a-și extinde teritoriile; orașele-state au devenit imperii.

Limba, cult, și religia comune deschid drumul unor moduri de gândire și simţire comune, înflorirea relaţiilor comerciale (orașele în postura de pieţe) produce influenţe reciproce, lărgind astfel orizonturile intelectuale.

Caracteristici comune ale acestor civilizaţii timpurii: tehnica prelucrării metalelor, cărămida, piatra cioplită cubic, construirea zidurilor în formă poligonală,

prelucrarea metalelor și a pietrelor preţioase, confecţionarea vaselor cu pereţi subţiri, scrierea, plastica monumentala, șlefuirea pietrei. A

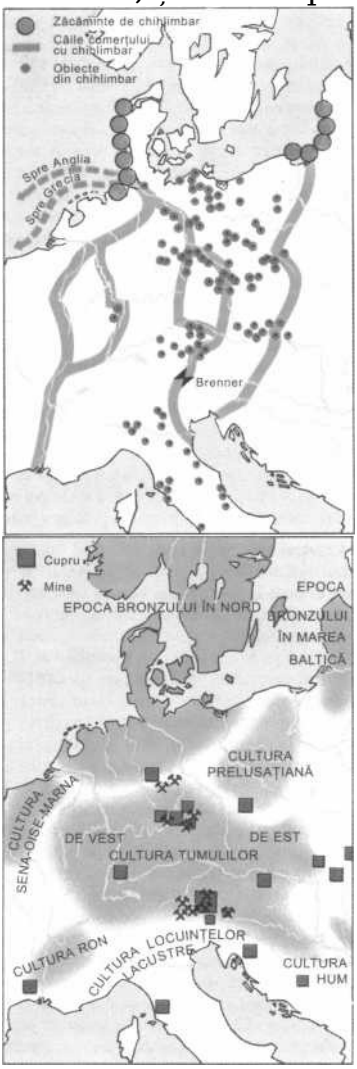

Comerţul și repartizarea obiectelor din chihlimbar
Epoca Bronzului dezvoltat

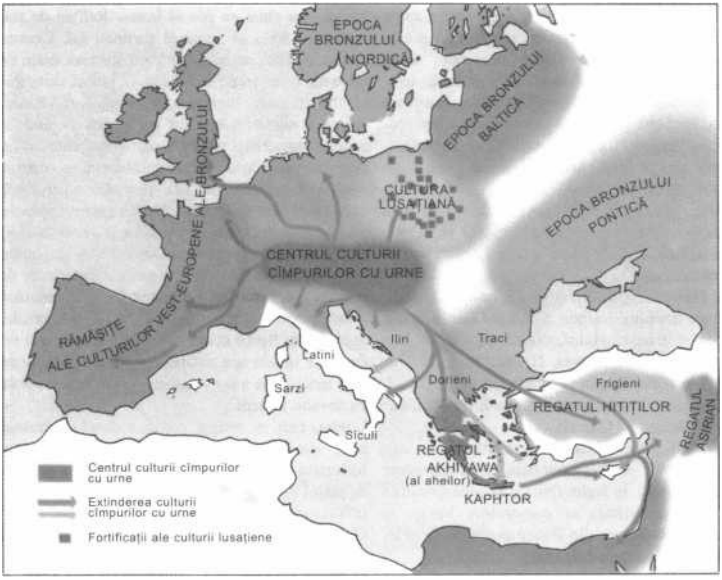

Cultura câmpurilor cu urne

Epoca Bronzului (cca. 1700 – 800)

„Entoriul iniţial al prelucrării minereului este Xsu Mica (cupru în mii. 4, bronz începând cu 1500 î.Hr.). Cele mai vechi cult, ale bronzului au jearut în Mesopotamia. De aici, cunoştinţele despre bronz pătrund spre N (Caucaz și V-atolia). În Egipt, în spaţiul egean și în Creta, devine un important centru de influenţa pentru

— Unirile Europei Occ. În a doua jumătate a mii. 2, Creta este înlocuită de Micene. Europa Centr. – tra repede sub influenţa miceniana. Obiectele rin aur descoperite în Irlanda indica și ele o <rinsa legătură cu Micene.

Influenţarea cult, a Europei de către marile cul – ari orientale din Epoca Bronzului se desfășoară retrei căi:

prin Anatolia în SE Europei (spaţiul balcanic). Consecinţa: începutul Epocii Bronzului timpuriu ceramică monocromă) în Europa Centr. Cult, importante sunt: Baden (Ungaria, Boemia, **Moravia.** Austria, Silezia), precum și cult, de la Laibach/Craina și Vucedol. Aceste cult, dunărene ale Epocii Bronzului timpuriu îşi extind influenţa şi asupra Peninsulei Italice (subordonându-și cult. Remedello și Rinaldone);

din Peninsula Iberica (cult, de la Almería bogăţii de argint

și cupru] și Algar) se răspândește cult, cupei în formă de clopot care indică începutul Epocii Bronzului în Europa;
prin intermediul cult, transcarpatice a tumulilor, care preia elemente ale cult, anatoliene (Alaca hüyük), prin dependenţa ei faţa de cult, caucaziana din Kuban (sacrificii rituale cu ocazia morţii conducătorilor, topoare ceremoniale). Purtătorii cult, toporului de lupta sunt influenţaţi de aceste cult, și aduc cunoștinţele despre bronz **în** Europa Centr. şi de V.

Din 1700 î.Hr. se instaurează în Europa Epoca Bronzului. Centrele de radiaţie cult, coincid cu zonele miniere: Transilvania, Munţii Metaliferi slovaci, zona alpină austriacă (Salzburg, Tirol),Germania Centr., Spania, Anglia și Irlanda. Asistam la apariţia unor spaţii cult, extinse, cu societăţi foarte bine articulate (pe lângă cultivarea pământului și creșterea animalelor, apar acum și industria, meșteșugurile și comerţul).

Chihlimbarul descoperit în Jutlanda și Samland devine obiect de schimb. Drumurile comerciale pornesc de la Dunăre pe Saale, Main și Elba (spre Jutlanda) și pe Oder (spre Baltica). Cum direcţia de expansiune este S-N, și comerţul se desfășoară în același sens. S-a descoperit chihlimbar în mormintele în forma de puţ de la Micene, dar și perle de la Fayum (Egipt) în Anglia.

— La început, morţii sunt îngropaţi cu precădere în poziţie ghemuita; după Epoca Bronzului mijlociu se prefera incinerarea.

Cele mai importante culturi

Cult. Aunetice din începutul Epocii Bronzului: Germania Centr., Boemia, Austria Inf. Sunt bine cunoscute „mormintele princiare” din Germania (mai ales tumulul de la Leubingen cu bogatul său tezaur din aur). Datorită poziţiei geografice favorabile, în zona de tranziţie între Medit. şi N, cult. Aunetice se bucură de extinse relaţii comerciale. Cult. Înrudite sunt puternic infl. de cult, cupei în forma de clopot: cult. Straubinger din Bavaria (unde se exploatau bogate zăcăminte de minereu) și cult. Adlerberg de pe Rinul Miji.

1.**Cult, tumulilor** din Epoca Bronzului mijlociu: aria de extindere este delimitată de Meuse, Sena, Alpi, Oder și Saxonia Inf. Morţii (prob, doar cei aparţinând claselor superioare) sunt înmormântaţi sub movile funerare (tumuli), alături de arme și podoabe. Bază econ.: creșterea animalelor domestice. Importantă poziţie pe calea economică N-S.

Cult, câmpurilor cu urne după 1300 î.Hr. (incinerarea morţilor, îngroparea cenușii în mari cimitire = „câmpuri cu urne”): se extinde de la Dunărea Miji, spre S, de-a lungul Dunării spre Boemia, Polonia (cult, lusaţiană) și Germania Centr.; de asemenea spre V Franţei, Italia Centr. şi **N** Spaniei. Veneţii și ilirii aveau trăsături comune cu reprezentanţii cult, câmpurilor cu urne. Oamenii duc o intensă activitate politica și nu se dau în lături nici de la activităţi războinice. Societatea capàtà o structura mai bine definită (despărţirea ţăranilor de meșteșugari, prin specializare crescânda). Relaţia de dependenţa faţa de Or. Apropiat scade treptat, iar Europa devine independenta economic și cultural. Înaintarea cult, câmpurilor cu urne spre S a avut următoarele consecinţe:

stingerea centrelor de la Micene și a cult, minoice târzii din Creta;

invadarea Asiei Mici (sfârșitul Regatului hitiţilor, p. 35) și

a) a N Italiei și Latiumului;
b) atacul „popoarelor mării” asupra Egiptului (p. 25; intrarea filistinilor în Palestina, p. 37).

Epoca Bronzului în N: În Germania N şi Scandinavia (pentru „Protogermani”, v. p. 109), populaţia locuiește în case rectangulare cu „pridvor” (gr. *megaron).* Dovezile artistice demonstrează că au existat legături cu Grecia, prin intermediul cult, câmpurilor cu urne. Apoi apare o industrie proprie a bronzului. Există care de lupta trase de cai; înmormântarea morţilor în tumuli (bogatele morminte de la Uppsala și Seddin), apoi se practică incinerarea. Religie: cultul soarelui („carul solar de la Trundholm”, „bărcile soarelui” din aur și reprezentările săpate în piatra: nave, discuri solare și imagini ale zeilor – cu lănci, topoare,

ciocane etc.).
2.Navigaţie de-a lungul ţărmului și răspândire treptata spre S.

Culturi Hallstatt

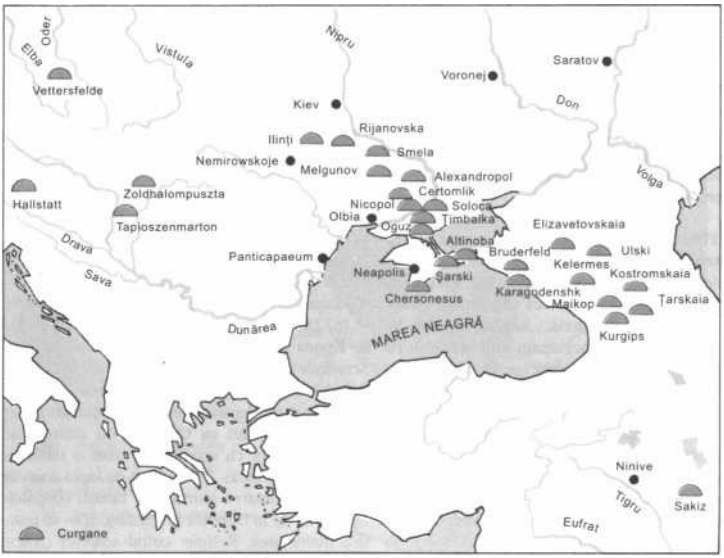

Curgane ale sciţilor în regiunea Mării Negre

Epoca Fierului (din 800)

Epoca Fierului în Europa este denumita și Epoca Hallstatt, după cimitirul de lângă Hallstatt, în Salzkammergut (pe bazele cult, câmpurilor cu ame.

Austria). Dezvoltarea ei este condiţionată de prezenţa multiplelor zăcăminte de minereu de fier, care permit apariţia siderurgiei și a producţiei fierului. Cea de-a doua industrie importanta este **exploatarea sării** (Hallstatt, Dürnberg lângă Hallein). În aceste centre economice, care cunosc o înflorire rapida, apare o diferenţiere sociala tot mai pregnanta între ţărani, meșteșugari şi negustori.

Aria de cuprindere a culturilor Hallstatt: Croaţia, Bosnia, Ger. de S şi V, zona Alpilor, Elveţia, Franţa de E şi S, N Spaniei. Cea mai importantă civilizaţie aristocratic-urbană s-a dezvoltat la Ateste (Veneţia) și în N Adriaticii, unde se remarca puternice influenţe corintice și etrusce. În celelalte zone exista încă forme târzii ale culturii timpurilor cu urne.

— Trăsătură esenţială a cult. Hallstatt o constituie așa-numitele „spade Hallstatt”, spade lungi din bronz, mai târziu din fier. În locul acelor mari și drepte ale cult, câmpurilor cu urne, apare fibula (acul de siguranţa).

Obiceiuri mortuare: incinerare și îngropare, mai ales în ultima fază a cult, câmpurilor cu urne, apoi se trece la înhumare. Morţii sunt aşezaţi pe un car și îngropaţi în tumul. În perioada târzie sunt uciși și femeile și servitorii după moartea soţului sau stăpânului și înmormântaţi alături de el (probabil sub influenţa scitica). **„Mormintele princiare”** se găsesc întotdeauna în apropierea unor sedii fortificate (Heuneburg, Mont Lassoix-Vix). În NE Germaniei, urnele, acoperite cu vase de forma unor clopote întoarse invers (așa-numitele „morminte-clopot”), sunt înmormântate în cutii de piatră. Urnele au uneori forma de case sau hambare și sunt decorate cu scene de vânătoare, călăreţi sau căruţe trase de cai.

Cult. La Tène (a doua Epoca a Fierului), începând cu 450 î.Hr., constituie punctul culminant al Epocii Fierului. A fost influenţată de sciţi (prin cult. Hallstatt), de greci (prin Massilia în susul Ronului) și de etrusci (de-a lungul „drumului argonauţilor” = adică de-a lungul fluviului Po, prin trecătorile din mţii Elveţiei și până la fluviile Ron și Rin). Grupurile La Tène (probabil înrudite

cu celţii) răspândesc civilizaţia urbană în arii mai puţin dezvoltate cultural, ca Boemia, Insulele Britanice și Peninsula Iberică (pentru expansiunea celtică, v. p. 77). În zonele invadate se înregistrează o puternică celtizare a populaţiilor indigene.

Cimerienii și sciţii în cursul Epocii Bronzului, două popoare nomade indo-europene se răspândesc dinspre stepele răsăritene către V şi S:

1. Cimerienii care la 750 î.Hr. pătrund spre S din Crimeea, peste Caucaz, amenințând Asia Mica și Asiria. Distrug regatul Urartu în alianţa cu asirienii (p. 35), iar după aceea sunt împinși spre V și străbat Asia Mică (victorie asupra regatului Frigia și asupra lui GYGES DIN LIDIA, care piere în lupta împotriva lor).

2. Sciţii din Türkestan le urmează cimerienilor, îi alungă și-i subjugă. Urmărindu-i pe cimerieni în Asia Mica, sciţii se luptă cu asirienii și cu mezii și sunt respinși de regele med CYAXARES, în 628 î.Hr. CIRUS şi DARIUS (514 – 512) ai Persiei întreprind campanii împotriva sciţilor, stabiliţi în N Mării Negre. Traversând Nistrul, sciţii avansează de-a lungul Dunării de Jos în Balcani, în Câmpia Panonică și în zona de la S Carpaţilor. O nouă campanie îi duce până în Brandenburg (vestigii la Vettersfelde). În afara pătrunderilor spre S, către zonele primelor civilizaţii fluviale, atacurile se îndreaptă și spre V. Sciţii și cimerienii ajung în E Germaniei, Bavaria și împreună cu tracii (descoperirea unor căpestre) – în N Italiei.

Superioritatea sciţilor provine din **tehnica de lupta din stepa:** călăreţi cu armament ușor, purtând un arc scurt, din os și tendoane, dublu curbat, și săgeţi cu vârful din trei muchii, din piatră, os, bronz sau fier. După cucerirea Asiei de către sciţi, în întreg Orientul Mijlociu se alcătuiesc armate de călăreţi, stabilindu-se astfel tehnica de purtare a bătăliei pentru multe secole.

Economia: creșterea animalelor domestice (pentru lapte și lână), comerţul cu piei prelucrate (pieţe în Bactria, Asiria și Grecia) și came, grâne, sclavi (pieţe în zona pontica).

Religia: venerarea lui TABITI (marea zeiţă), a lui PAPEUS (zeul cerului), APIA (zeiţa pământului, OESTOSYRUS (zeul soarelui) și a lui ARTIM-PAASA (zeiţa lunii). Șamanism (magie, vrăjitorie, forţa magică a amuletelor: păcănitoare și zornăitoare). Se practica ghicitul cu ajutorul mănunchiului de nuiele și prin ruperea fibrei de rafie. Nu existau temple sau altare.

Cultul morţilor: conducătorii sunt înhumaţi sub movile mortuare **(gorgane** sau **curgane);** cele mai impresionante se găsesc în S Rusiei (descoperiri în V: Basarabia, Valahia, Dobrogea, Ungaria, E Germaniei). Femeile, servitorii și caii sunt uciși și trupurile plasate în mormântul princiar, alături de ofrande din metale preţioase, din abundenţă.

Adoptând cult, taurică (crimeeana), cimerienii au avut o influenţă considerabila asupra cult. Hallstatt din perioada ei veche, devenind astfel instrument de transmisie a elementelor culturale din Asia Mica; sciţii influenţează cult. Hallstatt noua și cult. La Tène.

Veneţii, ilirii și tracii îşi ocupa și ei habitaturile lor istorice.

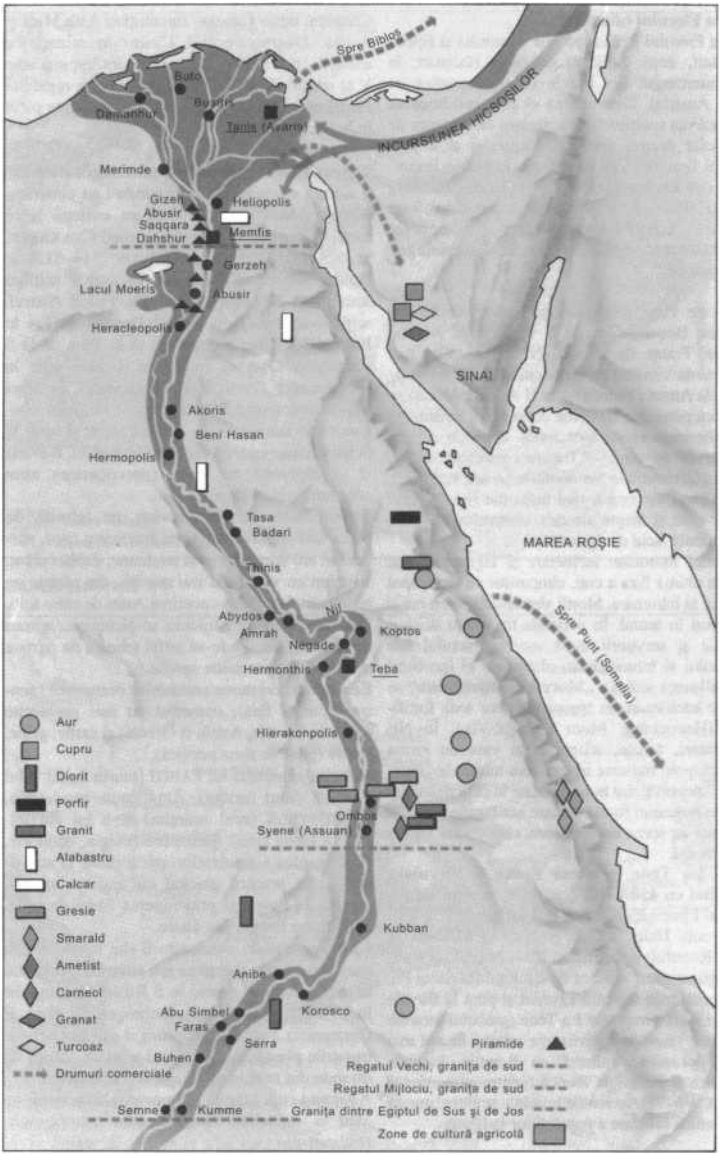

Egiptul (după Herodot „darul Nilului”) este situat în fertila vale a Nilului („pământ negru”), lunga de cca. 1.000 km și lata de 10 – 20 km, mărginită la V și la E de pustiuri („pământ roșu”). Inundaţiile periodice, între iulie și octombrie, cu bogate aluviuni, constituie baza fertilităţii acestei ţâri. După perioada de înflorire a culturilor preistorice de la **Badari** („satele de la Badari”), **Merimde**

și **Negaţie,** se dezvolta regatele Egiptului de Sus și de Jos (3.000 î.Hr.). Cele două regate s-au unit sub NARMER şi AHA (MENES, cf. tradiţiei grecești). Se pun temeliile capitalei Memfis („Zidul Alb”).

Regatul Vechi (2850 – 2052)

2850 – 2650 Epoca ţiuita (dinastiile 1 și 2). Statul se izolează de alte popoare și sunt eliminate influenţele străine. Se poartă lupte cu beduinii din Pen. Sinai. Se întreprind incursiuni la Biblos (Liban), de unde se obţine lemn de cedru. Construirea de morminte regale (*mastaba* = banca, în limba arabă).

2650 – 2190 Epoca piramidelor (dinastiile 3 – 6). Centru politic: Memfis, sub primul rege, DJO-SER, care este înmormântat în piramida în trepte de la Saqqara (6 mastaba așezate una peste alta), construită de medicul și arhitectul IMHOTEP. Dinastia 4: **constructorii marilor piramide:** SNEFRU (piramidele de la Dahshur și Medum), KEOPS, KEPHREN şi MYKERINOS (piramidele de la Gizeh, la V de Cairo). Dinastia 5: religia solara (Re din Heliopolis) devine religie de stat. Dinastia 6: slăbește puterea favorurilor și crește cea a nobilimii locale. Schimbările sociale grăbesc prăbușirea statului unitar și S îşi câştiga independenţa. Luptele între nobilimea feudala locala provoacă subminarea crescândă a legii și ordinii; se produc răscoale, distrugeri ale mormintelor. Criza intelectuala se reflecta în literatura vremii: „Învăţături pentru regele Menkare”. „Jeluirea ţăranului limbut”, „Sfătuirea unui om deznădăjduit cu sufletul său”.

2190 – 2052 Prima perioada interimara (dinastiile 7 – 10 = epoca de la Heracleopolis). Dintre nobilii locali, numai conducătorii regiunii Heracleopolis au mare importanţa. Vârfurile nobilimii de la Teba încep lupta pentru unificare.

Statul: faraonul („casa mare”, în limba Egipt.) este rege absolut, ereditar, ca încarnare a zeului HORUS („șoim”). Începând cu dinastia 4, este venerat în chip de fiu al zeului-soare RE. **Admin, centralizata a statului.** Funcţionarii (numiţi „scribi”), conduși de un ministru

suprem, sunt aleși din rândurile nobilimii de către rege și numiţi de el. Regatul e împărţit în regiuni, unde sunt numiţi principi conducători. Nu exista armata permanenta. Viaţa econ. se bazează pe schimbul de produse în natură. În afară de impozite (grâne și animale domestice), supușii sunt siliţi să contribuie și cu munca forţata (corvezi). Ordinea de drept e menţinută cu ajutorul tribunalelor. Relaţii externe cu Siria și Punct (Somalia). Campanii în Libia și Palestina.

Religia: Multitudine de culte. Zeii sunt reprezentaţi ca animale sau capete de animal. În timpul perioadei istorice, religia solara capătă o mare amploare. Apar centre de cult importante: RE-ATON la Heliopolis, PTAH la Memfis, THOT la Hermopolis. OSIRIS, zeul fertilităţii, devine zeu al tărâmului morţilor. Exista credinţa într-o judecata și viaţa după moarte, ceea ce explica ofrandele aduse celor morţi.

Scrierea hieroglifică însumează o scriere pictografica utilizând simboluri pentru cuvinte, grupuri de consoane și consoane izolate; nu exista vocale, în afară de aceasta, se dezvolta mai târziu forma cursiva, „hieratica”, și forma convenţionalizata, „demotică” (cca. 700 î.Hr.). Calendarul (începutul anului la mijlocul lui iulie, adică la momentul marii inundaţii anuale) are 365 de zile (12 x 30 + 5). Anii bisecţi nu sunt cunoscuţi, ceea ce explica diferenţa faţa de anul solar. Mai târziu se fac observaţii asupra stelei Sothis (Sirius) și se ajunge la „anul lui Sothis” = 365 și 1/4 zile.

Regatul Mijlociu (2052-cca 1570)

Unificarea Egiptului pornește de la Teba, fiind realizată de MENTUHOTEP II. după o campanie militară.

1991 – 1786 Dinastia 12: refacere a centralizării administrative și scăderea puterii nobililor din provincii. Construirea de fortificaţii în Delta Nilului și la Cataracta II. Un mare complex de temple este înălţat la Karnak, sediul noului zeu imperial AMON. Apogeul este atins în timpul domniei faraonului

1878 – 1841 Sesostris III: influenţa egipteană se

extinde până în Nubia Inferioara (cu minele de aur); se dezvolta căile comerciale spre M. Roșie, Pen. Sinai, Somalia, Creta și Biblos (Liban). Sub AMMENEMES III – deschiderea oazei Fayum prin crearea lacului Moeris și construirea piramidei și templului funerar de la Hawara („Labirintul"). Sculpturi. Se desăvârșește un nou tip de statuie, figura ghemuita cu genunchii ridicaţi și o cămaşă lunga acoperind picioarele. Literatura: „Învăţăturile lui Ammenemes", „Povestea lui Sinuhe".

1778-cca 1610 A doua perioada interimara (dinastiile 13 – 14). Tulburări politice interne, provocate de **cca. 1650 invazia hicsoșilor** („căpeteniile ţarilor străine"), grup compus probabil din triburi de huriţi și triburi semitice. Invazia e cauzată de pătrunderea indo-europenilor, cca. 2000 î.Hr. Invadatorii formează o elită conducătoare și domina Egiptul de Sus din capitala lor Avans, din Delta Nilului, datorită **noii lor tehnici de luptă, utilizând cai** și **care de luptă** (dinastiile 15 – 16).

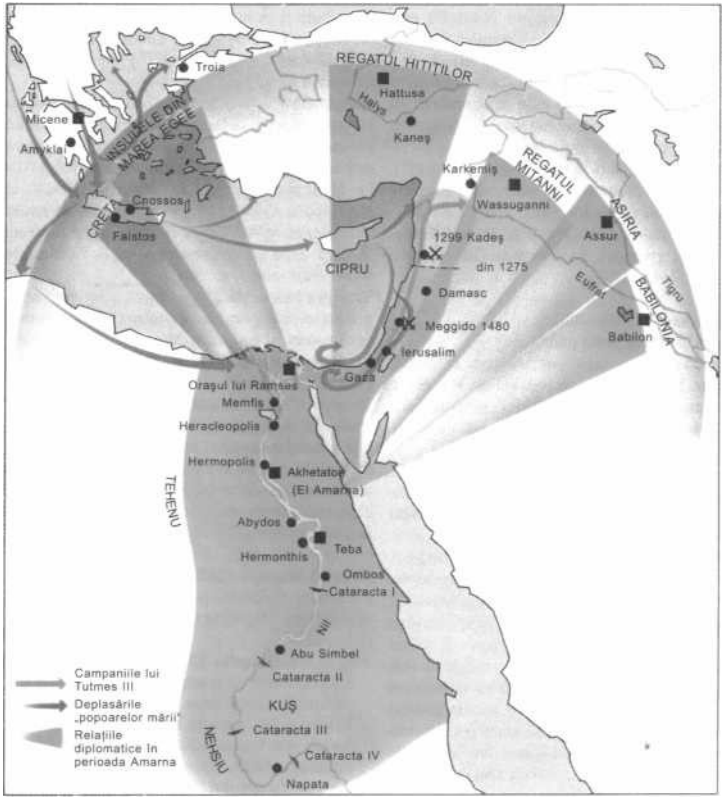

Regatul Nou

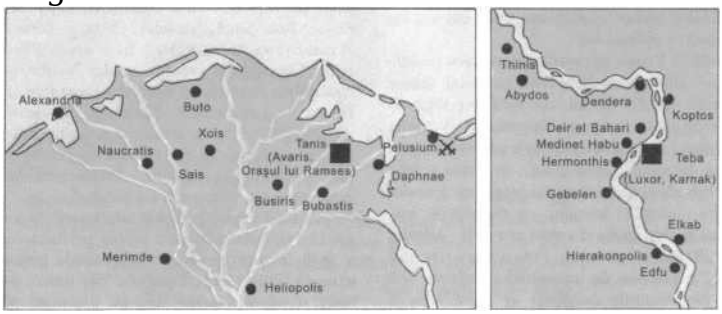

Zona Deltei în perioada târzie
Egiptul Mijlociu

Regatul Nou (1570 – 715)

AHMOSIS îi alunga pe hicsoși, îi urmărește până în Palestina și pune bazele Regatului Nou (dinastia 18). Sub urmașii săi AMENOFIS I şi TUTMES I, Egiptul devine marele imperiu regional: se angajează campanii în Asia (până la Eufrat) și în Nubia (până la Cataracta III).

Apogeul este atins sub regina

1501 – 1480 Hatșepsut. Războaiele sunt evitate. Expediţii comerciale spre ţinutul Punct și o viguroasa activitate de construcţie (templul în terase de la Deir el Bahari) se desfășoară sub conducerea ministrului și favoritului ei SEMNUT.

1480 – 1448 Tutoies III. Imperiul egiptean cunoaşte întinderea cea mai mare (de la Eufrat și până la Cataracta IV a Nilului).

1480 După distrugerea armatei coaliţiei sirianopalestiniene la Meggido, folosindu-se în lupta trupe de mercenari și care trase de cai, Fenicia și Palestina sunt cucerite, iar Egiptul devine vecin cu Regatul Mitanni (p. 35). Succesorii continua politica externă a lui TUTMES III.

1413 – 1377 Amenofâs III. în pofida încheierii unor căsătorii dinastice inteligente, a unei diplomaţii active și a relaţiilor comerciale cu Mitanni, Babilon. Creta, Cipru. Asiria. Regatul hitit și insulele din Marea Egee (dovadă „tăbliţele din lut de la El Amama"), acum începe decăderea Egiptului din poziţia de mare putere.

1377 – 1358 Amenofâs IV, „regele eretic", căsătorit cu NEFERTIŢI, ridică la rangul de unica divinitate pe ATON, discul solar (monoteism solar). Imn: „Cântecul soarelui". Capitala se mută la Akhetaton („sursa luminii lui Aton", astăzi El Amama), iar AMENOFIS adopta mai târziu numele de AKHENATON. Cum se acordă prea puţină atenţie politicii externe, scade și autoritatea Egiptului în Asia. Reacţiunea venită la putere după moartea lui AKHENATON elimina inovaţiile religioase. Ginerii săi, SMENKHKARE şi TUTANKHAMON (faimos pentru mormântul său bogat amenajat, descoperit în 1922), se întorc la Teba. HOREMHEB, un fost general al lui AKHENATON, se ridică la rangul de rege, lupta cu succes în Siria împotriva hitiţilor și stabilește ordinea interna. Restauraţia religioasă e desăvârşita, revenindu-se la cultul lui Amon, condamnându-se perioada Amama.

1345 – 1200 Dinastia 19. SETHI I şi RAMSES II luptă împotriva hitiţilor (recucerirea Siriei, bâtalia de la

Kadeș, 1299).

Cea 1275 se încheie un tratat de pace între RAMSES ÎI şi HATTUSILIS III. Se restabilește echilibrul de forţe în Siria, graniţa este fixata pe Orontes. Noua capitala a Egiptului devine Orașul lui Ramses din Delta Nilului.

1234-cca 1220 MERNEPTAH întreprinde o campanie în Palestina (numele de Israel este menţionat prima oară pe o stela a faraonului) și lupta împotriva libienilor, aliaţi cu „popoarele marii” (printre alţii, greci și filisteni).

1197 – 1165 Ramses III. Sunt respinse atacuri repetate ale „popoarelor mării” și ale libienilor. Sub urmașii lui RAMSES încep neliniștile interne. Palestina și Nubia sunt pierdute, ţara sărăcește, apare totuși **o concentrare de putere economică în jurul marilor temple.**

Arta: se construiesc temple enorme: templele închinate lui AMON la Karnak, Luxor, Medinet Habu. Ia naștere apoi „arta de la Amama” (capetele sculptate ale lui AKHENATON şi NEFERTIŢI, realiste reprezentări „de familie”). În epoca ramesizilor se construiesc marea sală cu coloane (hipostilă) de la Karnak, templul rupestru de la Abu Simbel, statuile colosale și templul funerar de la Medinet Habu.

Plecând de la Bubastis, în Delta, după lupte cu preoţii lui AMON la Teba și cu comandanţii trupelor de mercenari libieni, cca. 950 **Șeșonk** (în Bibi. Șișak), comandant al mercenarilor libieni, reușește să obţină puterea. O parte a preoţimii emigrează în Nubia, unde urmașii lor întemeiază un stat teocratic având capitala la Napata (cca. 750).

cca. 920 **Șeșonk** invadează Palestina și devastează Ierusalimul.

Regatul Târziu (715 – 332)

715 – 663 Stăpânire etiopiana, căreia i se pune capăt prin incursiunile asirienilor, care, sub conducerea lui AȘARHADDON, pătrund până la Teba (671), de unde sunt însă respinși de etiopieni.

662 Cucerirea Egiptului de către AȘURBANIPAL (p. 31). **Egiptul devine provincie asiriană.** Principii

provinciali conduc în calitate de guvernatori, dintre ei distingându-se întemeietorul dinastiei 26.

663 – 609 Psametic eliberează Egiptul de sub dominaţia asiriană și înfrânge atât puterea preoţilor lui Amon, cât și a mercenarilor libieni. **Colonizarea mercenarilor ionieni** în zona Deltei și întemeierea unor factorii comerciale ioniene **(Naucratis).**

— Ultima perioadă de înflorire a imperiului sub

569 – 525 Amasis. Egiptul devine putere maritima în E Medit. şi întreţine relaţii cu grecii insulari și cu coloniile grecești din Cirenaica. Alianţele defensive cu CRESUS AL LIDIEI şi POLICRAT DIN SAMOS împotriva perșilor dau greș. Fiul lui Amasis, Psametic III, este înfrânt în

525 la Pelusium de către regele persan CAMBISE.

Egiptul devine provincie persana (p. 45).

332 Alexandru cel Mare cucerește Egiptul (p. 65).

Din 304, dinastia Lagizilor (Ptolemeilor) (p. 67).

30 î.Hr. Începe dominaţia romană.

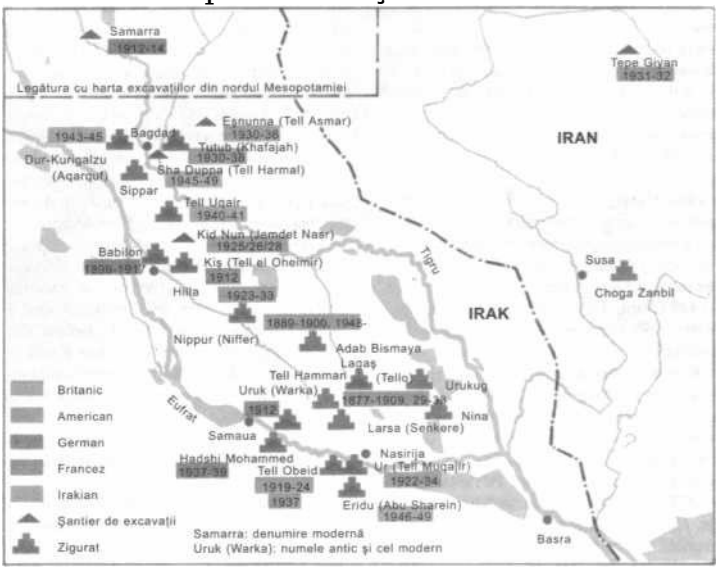

Excavaţii arheologice în sudul Mesopotamiei

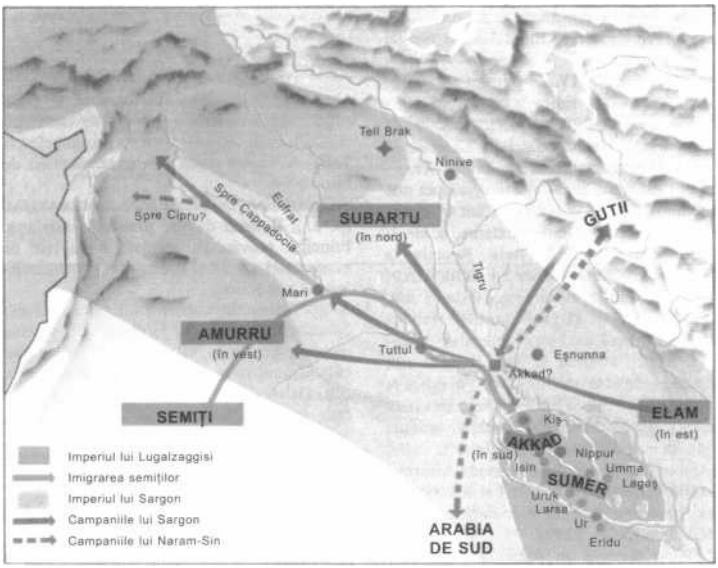

Imperiul lui Sargon din Akkad

Sumer

Cea 3200 – 2800 **sumerienii** se aşază în S Mesopotamiei („ţara dintre cele două fluvii"). Originea lor este necunoscuta. Teritoriul e împărţit în oraşe-stat. În centrul orașelor se înalţă temple monumentale, construite pe terase din cărămidă, zidurile fiind decorate cu plăci din argila colorata în chip de mozaic, în mijlocul unui cartier închinat zeului căruia îi aparţinea orașul. **Principele orașului (lugal =** „omul cel mare") concentrează puterea politică locala și funcţia de șef al marilor preoţi. Templul constituie un centru politic, religios și economic. În administraţia templului se utilizează scrierea (cu ideograme, apoi cu simboluri abstracte, zgâriate cu stiluri de ardezie în tăbliţe de argila moale **= scriere cuneiforma).**

Arta: sigiliile simple sunt înlocuite de ștampile-cilindru (pentru pecetluirea oficiala a vaselor din cartierul templelor, care conţin provizii); sculpturi de dimensiuni mici, din argila, piatra și metal, **începuturile manifestării sculpturii monumentale. Religie:** cea mai veche trinitate sumeriană: ENLIL, ANL ŞI ENKI, lângă care apar zeul soarelui, UTU, zeiţa lunii, NANNA, și zeiţa

iubirii, INANNA (IȘTAR). Sistemul numeric sexagesimal împarte durata zilei (24 ore, 60 minute, 60 secunde) și cercul (360°).

2800 – 2500 Perioada dinastiei timpurii. Infiltrarea treptată a semiţilor. MESILIM DIN KIȘ este primul rege. Nippur devine primul centru relig. Se renunţa la „socialismul religios de stat” (unitatea statului și templului). Puterea politică (palatul) se separa de cea religioasă (a templului). Construirea de ziduri în jurul orașelor (la Uruk de către GHILGAMEȘ). Din templu, ridicat pe terase suprapuse, ia naștere ziguratul (constând din mai multe etaje, legate prin scări; edificiul din partea superioară formează „tumul-templu”).

Din 2500 prima dinastie de la Ur, întemeiata de MESANNEPADDA. Se remarca prin faimoasele morminte regale, excavate în 1922: 16 cripte de regi și prinţese, respectiv preotese, cu bogate ofrande. În morminte se află și cei care îi urmau în mod voluntar (prin otrăvire) pe stăpâni dincolo de moarte. Acest obicei este probabil o consecinţa a „căsătoriei sacre” dintre zeiţa INANNA și iubitul ei, TAMMUZ, zeul infernului.

Cea 2500 – 2360 prima dinastie de la Lagaș, al cărei întemeietor, URNANȘE, înlătura dominaţia celor din Kiș. Primul document istoric, așa-numita „stelă a vulturilor”, consemnează faptele fiului său, EANNATUM. Succesorul lui EANNATUM, ENTEMENA, lupta împotriva influenţei preoţilor, care sprijină ascensiunea la tron a celui de-al patrulea conducător, UGA-LANDA. Uzurpatorul URUKAGINA introduce reforme sociale (printr-un „contract” cu zeitatea NINGIRSU, reduce venitul preoţilor și protejează văduvele și orfanii). Cu ajutorul preoţimii nemulţumite. LUGALZAGGIŞI DIN UMMA („rege peste ţari”) cucerește Lagaș, apoi Ur, Uruk, Larsa, Kiș și Nippur, pătrunzând până la M. Medit. împotriva lui, ultimul stăpânitor sumerian, se ridica Imperiul akkadian.

Imperiul akkadian

Cea 2350 – 2300 Sargon I, „stăpânul celor patru părţi ale lumii”, cucerește Mesopotamia, zone din Siria și

Asia Mica și Elamul. Tehnica de lupta noua, mobila, a akkadienilor (stilul de lupta din deșert), utilizând lancea ca proiectil, precum și arcul cu săgeţi, este superioara celei a falangelor sumeriene, mișcându-se greoi cu lăncile lor lungi și scuturile grele. SARGON întemeiază un mare stat centralizat și construiește o nouă capitala la Akkad. Inscripţiile oficiale apar acum și în limba akkadiană.

Conducătorul este considerat de sorginte divina. Noile zeităţi akkadiene: IȘTAR ANU și zeul-soare, ȘAMAȘ. După moartea lui SARGON izbucnesc rebeliuni.

2270 – 2230 Nepotul său, NARAM-SIN, „zeul din Akkad”, reface puterea imperiului. Lupte în Arabia Saudită și în Munţii Zagros. După moartea lui NARAM-SIN, imperiul decade.

2150 – 2050 Stăpânirea guţilor, care năvălesc din Iran, alungaţi la rândul lor de regele UTUKHE-GAL AL URUKULUI. Sumerienii revin la putere.

2050 – 1950 Dinastia 3 de la Ur (conducători: UR-NAMMU. Șulgi. bursin [= Amarsin], Șu-şIN, IBBISIN). Restauraţia imperiului și a templelor sumeriene și akkadiene. Sub ȘULGI, regii orașelor-stat devin guvernatori provinciali ai noului imperiu. Prin „căsătoria sacra”, ȘULGI se transforma în zeu. – în timpul domniei lui ȘU-ȘIN, triburile semitice din V înaintează și construiesc o linie fortificată pe cursul mijlociu al Eufratului. Se stabilesc relaţii comerciale cu India. Imperiul se prăbușește ca urmare a luptelor împotriva Elamului și a regelui din Isin. Deși în **artele picturale** nu apar motive noi, **literatura** sumeriană cunoaşte apogeul în aceasta perioada. Puterea politică se sprijinea pe o foarte dezvoltata economie de templu și de stat, cu’ajutorul unui vast aparat birocratic. La începutul dinastiei a 3-a din Ur, **Gudea din Lagaș** încearcă să restaureze civilizaţia sumeriană clasica.

După 2000 canaaniţii semiţi invadează imperiul, consecinţa fiind o semitizare considerabila. Se formează state la Isin, Larsa și Babilon („Babili” = poarta lui Dumnezeu). Sumeriană supravieţuiește totuși ca limba de

cult. Civilizaţia sumeriană cunoaşte o ultimă perioadă de înflorire politica și culturala sub RIMSIN DIN LARSA [1758 – 1698].

Excavaţii în nordul Mesopotamiei

Imperiul de la Babilon al lui Hammurabi

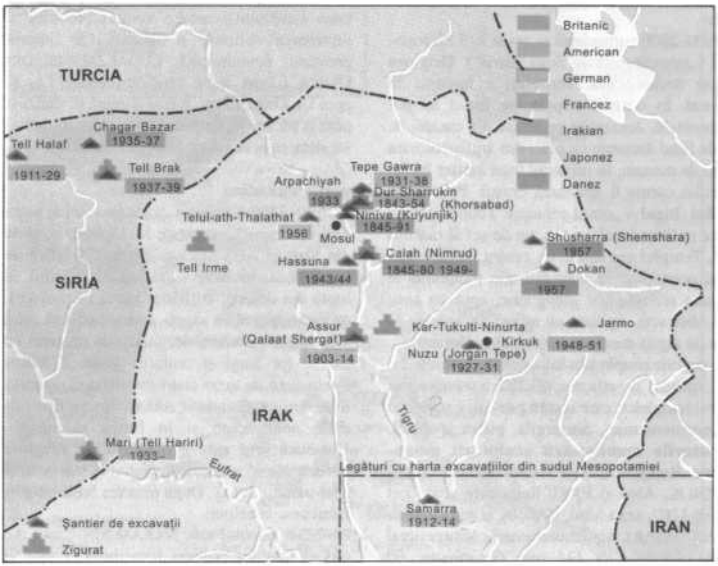

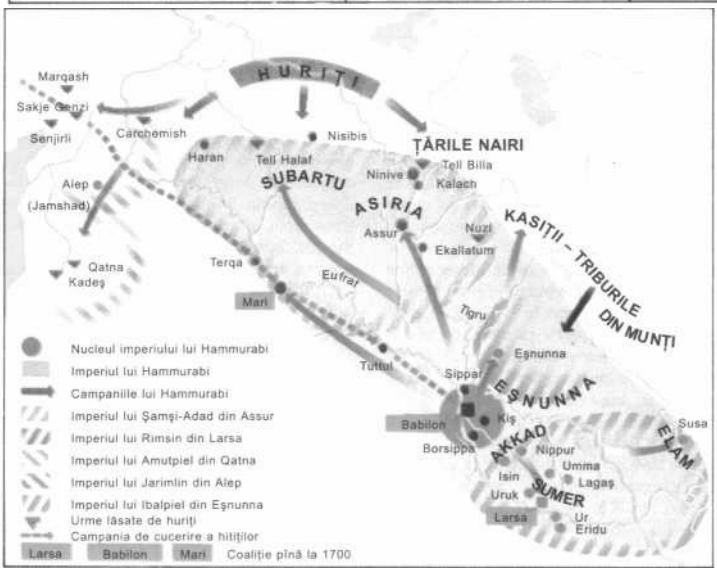

Regatul asirian vechi (1800 – 1375)

Cea 2500 **Asirienii** se stabilesc pe cursul superior al Tigrului și pe afluenţii lui răsăriteni (Zabul Mare). Este un

popor tenace și războinic, format din amestecul populaţiei originare, nesumeriene (culturile Tell Halaf și Samarra), și imigranţii semiţi, depinzând cultural de S. **Assur** (Așur), zeul suprem, împrumuta numele capitalei și ţării. Asirienii se ridică după căderea dinastiei a 3-a de la Ur și cuceresc N Babiloniei (cca. 1800). O invazie a hitiţilor întrerupe legăturile comerciale cu N şi NV, diminuând veniturile statului și făcând să scadă puterea vechii Asirii.

— După o perioadă de domnie străină a lui NARAMSIN DIN EȘNUNNA (faimos datorită Codului sau de legi), tronul este recucerit de **Șamși-Adad I [**1749 – 1717, „rege al întregului”]. Imperiul său cuprinde unele zone muntoase din Mesopotamia și din Mari. Regimul său este un absolutism patriarhal. Fiul său IȘME-DAGAN este înfrânt de RIMSIN DIN LARSA, iar mai târziu recunoaşte vasalitatea lui HAMMURABI. Se știe puţin despre istoria vechii Asirii până la 1450, când devine stat vasal al Regatului Mitanni.

Babilon

1728 – 1686 Hammurabi. Când ajunge la putere, **6** state rivalizează pentru a domina Mesopotamia: Larsa, Eșnunna, Babilon, Qatna, Alep şi Asiria. Liga celor trei state, Larsa-Mari (Isin) – Babilon, rezistă vreme de 15 ani, pentru a purta război cu Eșnunna, Elam, triburile din munţi și Asiria. După victorie, HAMMURABI îşi învinge ambii parteneri de alianţă, RIMSIN DIN LARSA şi ZIMRILIM DIN MARI. în timpul domniei lui ZIMRILIM se desăvârșește construcţia renumitului palat de la Mari, în care s-a descoperit o arhivă formată din 20.000 de tăbliţe de lut.

Grija lui HAMMURABI pentru viaţa și proprietăţile supușilor săi este demonstrată de **Codul lui Hammurabi,** care conţinea legi reformatoare, pe principiul „talionului” („ochi pentru ochi, dinte pentru dinte”). Pedepse: biciuire, mutilare, execuţie (prin tragere în ţeapă, ardere, înec). Limba administraţiei și vieţii culturale este akkadiana. Marile opere ale vechilor literaturi mesopotamiene în ipostaza lor babiloniană: *Epopeea facerii lumii* și *Epopeea*

lui Ghilgameș, precum și imnuri, psalmi, rugăciuni. Zeităţi importante: MARDUK din Babilon, zeul-soare ȘAMAȘ, zeiţa iubirii IȘTAR. în timpul urmașilor lui HAMMURABI: o secesiune a sudului și lupte cu huriţii și kasiţii.

1531 Raid de devastare și jefuire a Babilonului întreprins de regele hitit MURSILIS I.P. 35).

Cea 1530 – 1160 Perioada kasiţilor (kasiţi = triburi din Iran).

1160 Jefuirea Babilonului și prăbușirea dominaţiei kasiţilor din cauza elamiţilor.

Din 1137 Babilonul îşi recapătă temporar statutul de mare putere sub NABUCODONOSOR 1 (dinastia 4 babiloniana). El creează o monarhie naţionala și eliberează ţara de sub dominaţia Elamului. După aceea, Babilonul intra sub influenţa asiriana.

Huriţii în mii. 2, huriţii migrează din regiunea lacului Van în N Mesopotamiei. De aici întreprind campanii în Asiria, Mesopotamia, Asia Mica, Siria și Palestina. Peste tot ei formează **o clasă superioara (***marjanni =* cavaler, compară cu ind. *marja =* tânăr erou). Pământul, transmis ereditar, nu poate fi vândut, dar aceste reglementări sunt eludate prin intermediul „adopţiilor" și „donaţiilor" Huriţii deţin superioritatea în lupta datorită carelor trase de cai.

Religie: principalii zei sunt ŢESUP (zeul vremii), CEPAT (zeiţa soarelui) și KUMARBI (părintele zeilor). Clasele dominante ariene îi venerează pe zeii indieni INDRA, MITRA şi VARUNA.

Arta: plăci de piatra ornamentate cu reliefuri și dispuse în șiruri (ortostate). Case rectangulare lungi. Artă picturala monumentala.

Regatul asirian mijlociu (1375 – 1047)

1390 – 1364 ERIBADA-ADAD câştiga, aliat cu hitiţii, independenţa Asiriei faţa de Mitanni (p. 35). Fiul sau AȘUR-UBALLIT I [1364 – 1328] se autointitulează „frate al faraonului". Războaiele de cucerire în numele zeului ASSUR continuă sub ȘALMANASAR I [1273 – 1244] și TUKULTI-NIURTA [1243 – 1207]. **Tactica războinică brutala:** deportări în masă, pentru a distruge esenţa și

conștiința națională a popoarelor cucerite. Programe mari de construcţie la Assur și Ninive. Puterea asiriana intra în declin la invazia arameilor și prăbușirea Regatului hitit. Este restaurata sub

1112 – 1074 Tiglatpalasar I. Luptele împotriva ţărilor Nairi se extind spre N, până în zona M. Negre. Dinastiile asiriene se văd silite să plătească tribut. Urmașii lui ŢIGLATPALASAR luptă împotriva triburilor arameice, iar hotarele asiriene se reduc la teritoriile iniţiale.

Tactica războiului: elementul de forţă îl reprezintă carele de luptă; există și infanterie și trupe de șoc echipate cu coifuri, platoșe și scuturi. Fierul este introdus după 1200, prin aducerea forţată a fierarilor hitiţi (asirienii posedă depozitele de minereu de fier din Asia Mica).

Legislaţie: pedepse de o severitate barbară: tăierea urechilor, buzei inferioare și degetelor; castrare; mutilare cu asfalt fierbinte.

Economie: pământul se află în posesiunea templului, a coroanei și a nobilimii. Agricultura cunoaşte maxima dezvoltare (datorită plugurilor perfecţionate tehnic).

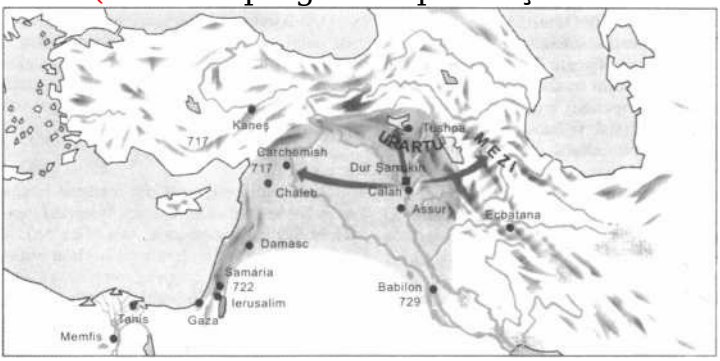

Imperiul lui Sargon II

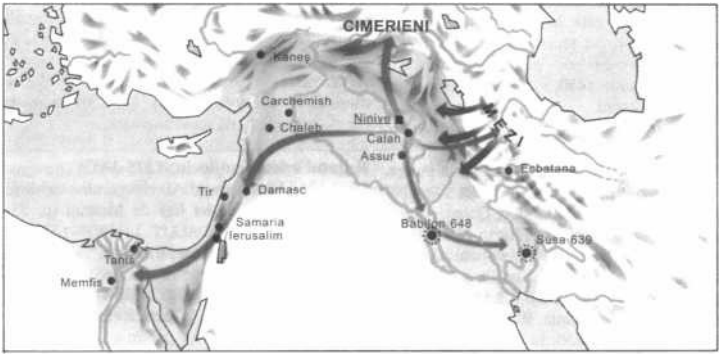

Imperiul lui Aşurbanipal

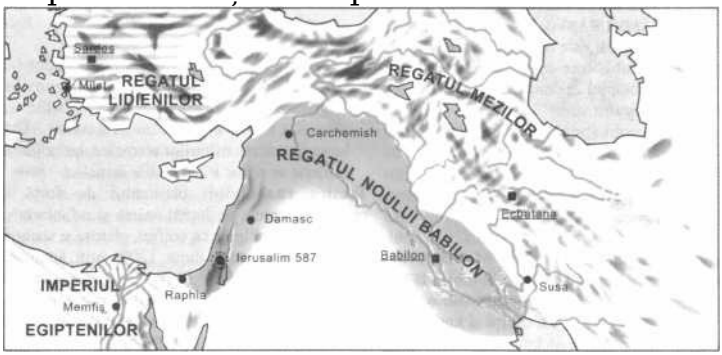

Regatul Noului Babilon

Regatul asirian nou (883 – 612)

După lupte purtate de ADAD-NIRARI ÎI [909 – 889] în N Mesopotamiei, strănepotul sau 883 – 859 AŞUR-Nasir-Pal II, **cel mai crud dintre regii asirieni,** creează un imperiu la fel de mare ca imperiul lui ŢIGLATPALASAR I. Rezistenţa popoarelor învecinate este înfrânta prin campanii anuale, în care se utilizează **cavaleria** pentru prima oară în istorie. Metodele crude de subjugare îi înfricoşează pe cei învinşi. Se construieşte o nouă capitala cu un palat gigantic la Calah, populata cu deportaţi. Fiul sau 858 – 824 ŞALMANASAR III consolidează stăpânirea asupra Siriei şi Palestinei, pentru a putea controla drumurile comerciale legând Tigrul şi Eufratul de M. Medii.

— Prima menţionare a mezilor şi perşilor (835).

— O răscoala de la sf. domniei lui ŞALMANASAR este înăbuşită de fiul sau ŞAMŞI-ADAD V, cu ajutorul

Babilonului. Și tot cu ajutor babilonian va reuși Asiria sa le reziste mezilor, care se stabilesc în regiunea Lacului Urma (p. 45).

810 – 806 ȘAMMURAMAT (grec. SEMIRAMIDA) duce o politică internă şi externă de succes în numele urmașului la tron minor. Fiul ei, ADAD-NIRARI III, și urmașii lui au conflicte cu Babilonia, cu mezii și mai ales cu Regatul Urartu (vechea Armenie, numita uneori Regatul Van, p. 35).

— Comportamentului autocratic al guvernatorilor asirieni și slăbiciunii coroanei li se pune capăt de către

745 - 727 Tiglatpalasar III, fondatorul Imperiului asirian mondial. SARDER ÎI DIN URARTU este înfrânt, iar N Siriei, Damascul și Gaza sunt anexate. Sub numele de PUTU, devine rege al Babilonului (729). În timpul domniei urmașului sau ȘALMANASAR V se petrec tulburări în Siria și Palestina și dispute cu preoţimea. ȘALMANASAR V este asasinat la asediul Samariei.

722 – 705 SARGON II (Șarrukin = „domn drept”) restabilește privilegiile aristocraţiei și preoţimii. Sunt supuse ultimele state hitite; Regatul Urartu, mezii și Babilonul sunt înfrânţi; egiptenii învinși în bătălia de la Raphia (Rafah). SARGON îşi construiește o reşedinţă la Dur Șarrukin („Palatul lui Sargon”). Fiul său 704 – 681 SENNAHERIB este un despot fără asemănare. Subjuga Iudeea în 701 (asediul Ierusalimului) și distruge Babilonul. Folosind enorme armate de oameni puși la munca silnică, transforma Ninive în capitala imperiului (ziduri duble, înalte de 25 m, cu 15 porţi; alimentare cu apa printr-un canal de 50 km și apoi un apeduct lung de 280 m și lat de 22 m).

— Severitatea, risipa și comportamentul brutal la Babilon provoacă asasinarea suveranului. Fiul lui mai mic

680 – 669 AȘARHADDON înăbușă o revolta a fraţilor săi și ordonă reconstruirea Babilonului. În alianţa cu sciţii, îi respinge pe cimerieni și cucerește Egiptul, cu excepţia Nubiei. **Se atinge expansiunea teritoriala maxima a Imperiului asirian.**

668 – 626 AȘURBANIPAL distruge Teba. Sprijinit de toţi dușmanii Asiriei, fratele lui, ȘAMAȘ-Șum-Ukin al Babilonului, se ridica împotriva sa, ceea ce-l împiedica să păstreze Egiptul. 648 cucerirea Babilonului. 639 distrugerea Susei (Elam). Constituirea marii biblioteci de la Ninive (peste 22.000 de tăbliţe de lut: poezie, literatura, texte de istorie, filosofie, medicina și astronomie, precum și înregistrările diferitelor tranzacţii comerciale).

Neliniștile interne și incursiunile sciţilor slăbesc statul. CIAXARE AL MEDIEI şi Nabopalasar al Babilonului **cuceresc și distrug toate orașele asiriene** (Assur 614, Ninive 612, Charran [Haran] 608). Locuitorii sunt exterminaţi, iar pământul pustiit.

Artă: enorme palate cu sculpturi monumentale la Ninive, Dur Șarrukin și Assur („pictografie istorică” reprezentata în scene de vânătoare, război și cult lucrate în relief).

Regatul Noului Babilon (625 – 539)

Încercările caldeenilor de a ocupa Babilonul au succes după moartea lui AȘURBANIPAL.

625 – 605 NABOPALASAR este rege al Babilonului, Elamului, V Mesopotamiei, Siriei și Palestinei.

604 – 562 NABUCODONOSOR II, diplomat remarcabil, asigura înflorirea statului. Lucrări de extindere a Babilonului: „calea procesiunilor”, „poarta Ișstar” și templul central Esangila („Casa înălţării Capului”) cu turnul în trepte „Eternenanki” („Casa întemeierii Cerului și Pământului” = legendarul Turn Babel, cu o înălţime totală de 90 m).

— Se stabilește un echilibru de forţe între marile puteri.

598 Ocuparea Ierusalimului, ca urmare a alianţei dintre Iudeea și Egipt („robia babiloniană”). 587 distrugerea Ierusalimului (p. 37). Apar semnele decăderii și conflicte cu preoţii lui Marduk, care îl ajută pe

555 – 539 Nabonid, „arheologul de pe tron”, să devină rege. Măsuri lipsite de înţelepciune luate de rege împotriva preoţimii îl silesc să plece din Babilon la Teima,

oraș situat într-o oaza. În ultimii zece ani înainte de cădere, Babilonul se afla sub regenţa lui BELȘAZZAR.

539 Cucerirea. Babilonului de regele persan Cirus II. **Babilonia devine provincie persana** (p. 45).

331 Alexandru cel Mare cucerește Babilonia (p. 65).

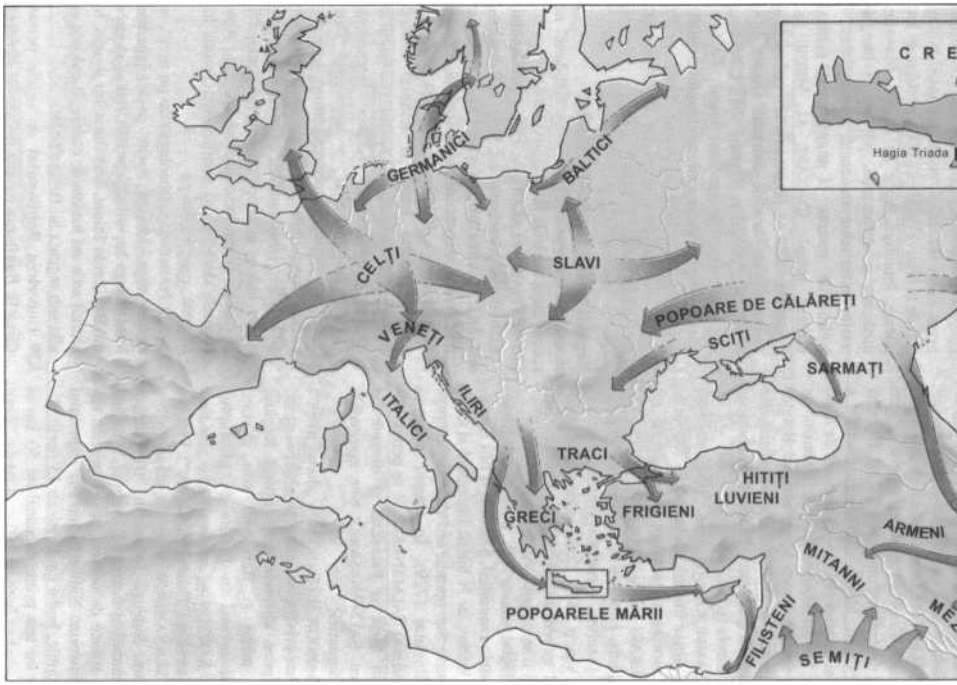

Imperiile timpurii/Indo-europenii. Creta (2600 – 1425 î.Hr.)

Răspândirea indo-europenilor, Creta

Indo-europenii

Atestaţi nu atât de dovezile arheologice, cât de cele lingvistice. Toate popoarele europene, cu excepţia bascilor și a fino-ugricilor, vorbesc limbi indo-europene, cuprinzând limbile celtice, germanice, latine, baltice și slave. Astăzi sunt dispărute limbile ilirică, veneta, traca, frigiană, hitita, tohariana și indiană veche. Limbile greaca, armeana și iraniană se păstrează până în zilele noastre. Limbile indo-europene se împart în **2 grupuri:** limbi satem și limbi centum (respectiv grupurile de E și de V). Diferenţa constă în modul de pronunţare a sunetului palatal „k”, rostit „în

anumite limbi (exemplu: numeralul 100 = ind. veche *sata,* în *vesta, satem*; grec, *hekaton,* lat. *centum).*

Patria indo-europenilor se situează probabil în aria dintre Europa Centr. şi S Rusiei (se bănuieşte ca anterior locuiesc în stepele din V Kazahstanului, ceea ce ar explica legăturile cu grupul lingvistic uralo-altaic). Un spaţiu iniţial bine limitat nu este cunoscut. Prin urmare, este o greşeală sa se simplifice, vorbindu-se despre indo-europeană ca despre o limbă primordiala, sau despre poporul indo-european ca despre un popor primordial, ori despre căminul lor ca despre căminul iniţial al omului. În schimb se poate face o distincţie între grupul de E și cel de V. **Apariţia limbilor indo-europene distincte** nu trebuie neapărat explicata ca o separare în unităţi, ci mai degrabă prin amestecul cu elemente lingvistice străine. Exista probabil o comunitate indo-europeană în Neolitic; separarea în popoare distincte se petrece în jurul anului 2000.

Economie: o cercetare comparativa a perioadei timpurii a popoarelor indo-europene arata că se cunosc aurul, argintul și cuprul. Indo-europenii cresc animale domestice. Mai târziu încep să practice agricultura, pe măsură ce pătrund în spaţii în care întâlnesc un nivel de dezvoltare superior. Olăritul și ţesutul sunt și ele practicate.

Societate: se organizează familii mari, patriarhale. O clasă inferioara larg reprezentata este dominată de o clasa de stăpâni și suitele lor; războiul și vânătoarea reprezintă preocuparea lor de căpătâi. Arme: toporul, arcul și săgeata.

Religie: o ierarhie de zei, în care divinitatea Cerului reprezintă zeitatea supremă.

Răspândire: pătrunderea **făuritorilor toporului de luptă** (sau ai ceramicii ornamentate cu șnurul) în centr. Germaniei este probabil legată de expansiunea popoarelor indo-europene.

Cea 2000 începe migraţiunea indo-europenilor, care duce la formarea primelor state indo-europene în Asia

Mica și India (societate aristocratica posedând care trase de cai).

Creta

Civilizaţia cretana este împărţită de descoperitorul ei, SIR ARTHUR Evans, în perioadele minoice timpurie, mijlocie și târzie. Fiecare se subîmparte în alte trei segmente: minoicul timpuriu – I-III, minoicul mijlociu – I-III, minoicul târziu I-III. După Neolitic și sub-Neolitic urmează

2600 – 2000 Minoicul timpuriu (I-III), cunoscut datorită orașelor-port construite în E Cretei și mormintelor circulare din Mesara (*tholoi* = camere funerare). Descoperiri arheologice: sigilii, pumnale din cupru și bronz și podoabe din aur. Cult, minoică se caracterizează cca. 2200 printr-o perioadă de înflorire (în aceeaşi perioadă este distrusă Troia II).

2000 – 1570 Perioada primelor palate nefortificate („vechi”) (minoicul mijlociu I-II) la Cnossos, Faistos și Mallia.

— Palatele sunt centre ale vieţii economice (vaste spaţii de depozitare a uleiului, grânelor și vinului). Locuitorii desfăşoară comerţ cu zona continentala grecească și cu porturile siriene și egiptene. Sub infl. egipteană, se dezvoltă o scriere ideografica. Nu exista cuceriri teritoriale. **Arte aplicate:** producţia de **ceramică** a cunoscut înflorirea la Kamares; vase din piatra și faianţa. La momentul invaziei hicsoșilor în Egipt (p. 23) sunt distruse cele dintâi palate.

— **Religie:** ritualuri extatice în altare naturale și grote sacre; nu apar imagini. Cultul zeiţei-mamă a pământului (în chip de stăpâna a animalelor, zeiţa-șarpe. zeiţa-scut) și al zeilor masculini.

1570 – 1425 Perioada de înflorire a palatelor („noi”) (minoicul mijlociu III – minoicul târziu II) la Cnossos („Labirintul”), Faistos și Hagia Triada (cu structuri grandioase înconjurând o curte centrală). Această perioadă cunoaşte întemeierea unui imperiu, odată cu dezvoltarea și perfecţionarea unei administraţii centrale și

a unei economii urmând modelul egiptean. Incontestabilă **supremaţie maritima** *(thalassocraţie).* Troc activ cu Regatul Nou din Egipt. Scrierea ideografica este înlocuită cu scrierea liniara A (limba pregreaca).

— Femeile au o poziţie privilegiata. – în sec. 16 î.Hr. palatul de la Cnossos este avariat în două rânduri de cutremure, fiind însă reconstruit de fiecare dată. În sec. 15 se așază pe insula aheii din zona continentala, care încep rapid să-și exercite influenţa. Locuitorii îşi părăsesc palatele de la Mallia, Hagia Triada și Faistos. Cuceritorii folosesc acum scrierea liniara B, deja utilizată pentru limba greacă pe continent.

Arta: schimbare în repertoriul formelor ornamentale (tektonica). Ultima înflorire a Cnossosului: „stilul palatului" folosit în ceramica și în pictura frescelor.

Cea 1425 Distrugerea palatului de la Cnossos din cauza unui incendiu. Consolidarea definitivă a dominaţiei aheene (p. 47).

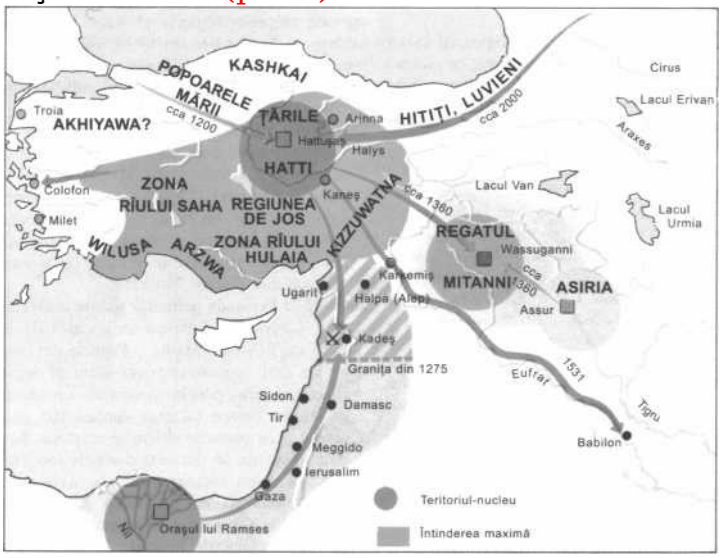

Regatul hitit

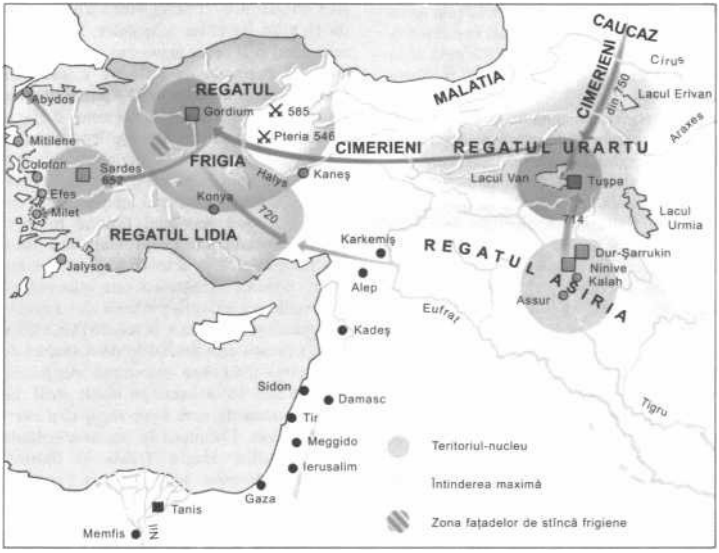

Regatul Urartu și regatele lidienilor și frigienilor

Hitiţii

Hitiţii, cel mai vechi popor aparţinând culturii indo-europene, invadează împreună cu luvienii centrul Asiei Mici (cca. 2000 î.Hr.), ocupată atunci de popoarele proto-hatti. Începuturile politice ale regatului nu se cunosc. După ciocniri războinice dure cu populaţia localnică, se întemeiază în Podișul Anatoliei un regat cu capitala la Kussara.

1640 – 1380 Regatul hitit vechi, fondat de LABARNAS, al cărui nume a rămas titlu dinastic al următorilor regi hitiţi. În timpul succesorului sau HATTUSILIS I, centrul politic al statului se mută la Hattușaș. Expansiune în Siria. Urmașul său, MURSILIS I, înfrânge regatul de la Alep și cotropește Babilonul (1531). După asasinarea lui, regatul este măcinat de frământări interne (serie de regiciduri). Reforma lui TELEPIN (cca. 1460) restaurează ordinea interioară: reglementarea pe calea legii a ordinii de succesiune; nobilimea îşi păstrează privilegiile. Urmașii lui sporesc forţa regatului.

1380 – 1200 Regatul hitit nou

1380 – 1346 Sub SUPPILULIUMA, regatului hitit i se recunoaşte statutul de mare putere. Subjugarea unor arii

întinse din Asia Mică și distrugerea **Regatului Mitanni,** care cunoaşte perioada lui de înflorire în perioada 1450 – 1350. Capitala statului Mitanni este la Wassuganni, iar cel mai important conducător e ȘAUȘTATAR, în vremea căruia teritoriul se întinde de la Munţii Zagros la M. Medit și de la Lacul Van la Assur. În timpul regelui TUȘRATTA, asirienii și hitiţii atacă Mitanni. Hitiţii îşi extind dominaţia asupra oraşelor Ugarit, Alep și Karkemiș din Siria. Regele hitit MURSILIS ÎI [cca. 1345 – 1315] luptă cu succes în E şi V. MUWATALLIS [1315 – 1290] îi înfrânge pe egipteni la Kadeș în Siria (p. 25). Cea 1200 regatul se prăbuşeşte sub atacurile „popoarelor mării". Începând cu SUPPILULIUMA, legături cu **poporul akhiyawa** (în grec. **ahei).**

Religie: preluarea unor zeităţi hurite și protohitite (zeiţa soarelui din Arinna). De la babilonieni hitiţii învăţă despre ritual, auguri, magie.

Societate: în fruntea statului feudal se află regele *(labamas),* a cărui succesiune la tron este întotdeauna hotărâta de predecesorul lui; după moarte este zeificat. El îndeplinește funcţiile de judecător, preot și comandant militar suprem. Regina *(tawannanna)* se bucură de o poziţie de frunte; exista și nobilime (o stare libera de războinici), a cărei influenţă e mai târziu diminuată de funcţionărime. Războiul este rareori purtat într-o manieră brutală. Legislaţie umană: amenzi băneşti și condamnare la închisoare, apărarea drepturilor bărbatului și femeii.

Urartu, Frigia, Lidia în sec. 13 se constituie regate urartice în Anatolia de E, având populaţie preponderent hurita. Încercările asirienilor de a câştiga influenţă politică în aceste regiuni nu au succes. În perioada scăderii puterii asiriene **cca. 835 – 825 Sardur I întemeiază Regatul Urartu** sau Van (bibi. Ararat), în regiunea Lacurilor Urma și Van. Bogăţia ţării se bazează pe producţia de fier și cupru; comerţ activ. Capitala e situată la Tuşpa (mai târziu Van). Sub succesorii lui SARDUR, Urartu devine o mare putere. SARDUR II întreprinde o campanie dincolo de Tigru și de Eufrat, dar e înfrânt de ŢIGLAT-PALASAR III.

Începând cu 750, lupte împotriva cimerienilor care pătrund de dincolo de Caucaz.

714 victorie a asirienilor asupra Regatului Urartu. Din 620, incursiuni ale sciţilor din S Rusiei. După 600 imigrarea armenilor indo-europeni. Din 610, Urartu devine provincie a **Imperiului mezilor** (p. 45).

În fruntea statului administrat de funcţionari se află regele, în serviciul lui CHALDI, zeitatea naţională. Provinciile sunt conduse de guvernatori.

— Construirea de fortăreţe. Ţara cea mai avansată în ceea ce privește prelucrarea metalelor. Cultivarea grânelor, a viţei-de-vie și pomilor fructiferi, cu ajutorul sistemelor de irigaţie.

Cea 800 întemeierea unui regat frigian în Anatolia (cap. Gordium). Cel mai important conducător este MIDAS (în asiriană MITA), faimos în mitol. greacă pentru legendarele sale comori de aur. Lupte cu asirienii, 709 încheierea păcii și plata de tribut lui SARGON II. în sec. 7 pătrund cimerienii și Frigia cade sub dominaţia lor (p. 21).

Religie: cultul orgiastic al „marii mame” (CYBELA) și al iubitului ei, ATTIS; venerarea lui Sabazius (Dionysos), zeul vinului.

După prăbușirea Regatului Frigia, câştigă importanţă **Regatul Lidia,** sub conducerea din Mermnazilor. 680 – 652 GYGES îl înlătură pe CANDAUL și cucerește V Asiei Mici, se luptă însă zadarnic împotriva cetăţilor grecești. Moare în luptele de apărare împotriva cimerienilor. Fiul său ARDIS reface puterea lidiană și luptă împotriva orașelor grecești (cucerește Priene).

605 – 560 Alyattes aduce Lidia la rangul de mare putere, extinzând hotarele regatului până la fluviul Halys (585). Cea 575 distrugerea Smirnei. Echilibru de forţe între Media, Babilonia, Lidia și Egipt între 585 și 546. Fiul lui.

560 – 546 Cresus, supune toate orașele grecești din Asia Mică, cu excepţia Miletului. Eșec în războiul împotriva perșilor.

546 Înfrângere la Pteria. **Lidia devine o provincie a Persiei** (p. 45). Cea mai importantă contribuţie a lidienilor la dezvoltarea civilizaţiei este **introducerea în circulaţie a banilor sub forma de moneda** (sec. 7).

Triburile cca. 1200 î.Hr.

Regatul lui David

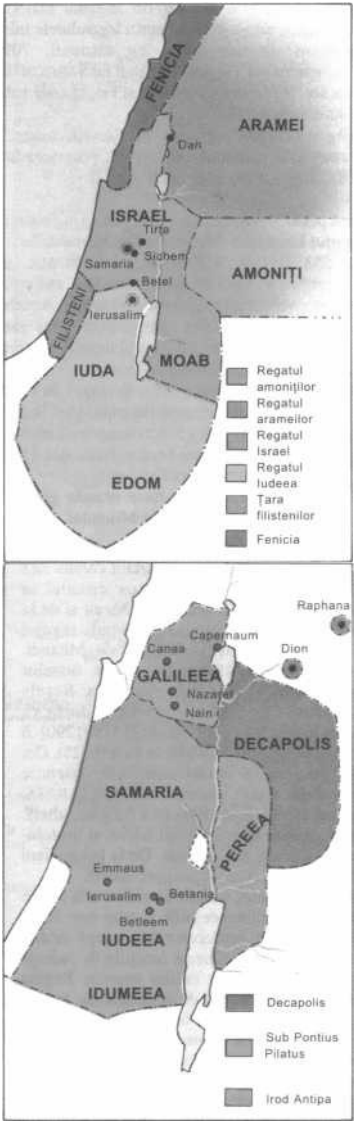

Regatele Israel și Iudeea

Palestina în vremea lui Iisus Hristos

După 1500 Pătrunderea triburilor israeliţilor în Palestina, concomitent cu migraţia arameenilor în regiune. Cea 1250, sub conducerea lui MOISE, o parte din triburi pleacă din Egipt (revelaţia de pe Muntele Sinai: legàmântul dintre Dumnezeu și triburile Israelite alese: IAHVE este Domnul unic; punctul central al vieţii

religioase: chivotul Legii) și se stabilesc legături cu triburile deja existente în Palestina.

Cea 1200 formarea **Ligii celor 12 triburi** (amfictionie), în virtutea originii și credinţei religioase comune. Judecătorii (liderii tribali) sunt garanţi ai respectării ritualului religios și ai legii lui Dumnezeu (1200 – 1.000).

Din 1200 începe popularea coastelor Palestinei de către triburile **filistenilor** (parte a năvalnicelor atacuri ale „popoarelor marii”) și se formează o alianţă a oraşelor-stat (Aşdod, Aşchelon, Ecron, Gaza, Gât). În sec. 11 filistenii și amoniţii (E Iordaniei) fac puternice presiuni; **Regatul Israel** se constituie pentru înlăturarea acestui pericol.

Cea 1010 Saul, conducătorul luptei împotriva amoniţilor, este proclamat rege. După o scurtă domnie, e înfrânt de filisteni pe câmpia Iesreel. În N domnește pentru scurtă vreme fiul lui SAUL, ISBOȘET. în S, **cca. 1006 – 966 David** este uns rege la Hebron. Unirea lui Iuda cu Israel. Filistenii sunt înfrânţi. Ierusalimul cucerit devine capitală relig. şi polit, (aici se păstrează chivotul Legii) și centrul unei administrări stricte. Folosind mercenari, DAVID lupta cu succes împotriva moabiţilor, amoniţilor și edomiţilor. Odată cu ocuparea oraşelor-stat canaanite rămase, ia naștere un mare stat palestinian. Succesorul lui DAVID este fiul soţiei sale, BATȘEBA.

Cea 966 – 926 Solomon, ginere al unui faraon și mare diplomat, devine rege. Pierde provinciile arameice. Mari proiecte de construcţie sunt realizate la Ierusalim (palatul, Templul lui IAHVE), finanţate din bogăţiile obţinute din comerţul cu Arabia, în colaborare cu HIRAM AL TIRULUI (p. 39). Se creează un stat centralizat, cu un sistem de impozite și corvezi. Ţara este împărţită în 12 provincii, fiecare asumându-și cheltuielile Curţii o lună pe an. După moartea lui SOLOMON se produce

926 scindarea unităţii statale în Regatul Iudeii (Iuda, capitala la Ierusalim) sub ROBOAM (REHOBOAM) și Regatul Israel (Israel, capitala la Sichern, mai târziu Tirţa și Penuel, apoi Samaria) sub IEROBOAM, care ridica

vechile sanctuare Dan și Betel la rangul de lăcașuri de cult regale.

926 – 722 Regatul Israel. După tulburări interne și lupte cu Egiptul, cu Damascul arameic și cu filistenii, armata îl ridică pe comandantul ei 878 – 871 OMRI la rangul de rege. Stabilizarea puterii interne. Samaria, punct de importanţa strategic-militară, se transformă în capitala relig. şi polit. Moabul este reîncorporat în regat. 871 – 852 lui OMRI îi urmează fiul său AHAB, căsătorit cu prinţesa feniciană IZABELA. Fiica sa ATALIA se căsătorește cu regele IORAM AL IUDEII. Introducerea și venerarea zeităţilor feniciene. Luptă a profetului ILIE, conducătorul în numele lui IAHVE al unei contrareforme împotriva „casei lui OMRI”.

845 – 817 IEHU. Este uns rege de un trimis al profetului ELISEI. Înlăturarea dinastiei întemeiate de OMRI și a cultului lui BAAL. Plata unui tribut asirienilor. Apar **Amos** și **Osea,** reprezentanţi ai religiei lui IAHVE în forma ei pura, și prezic decăderea Israelului.

722 Distrugerea Samariei (după un asediu de 3 ani) de către SARGON II (p. 31). Mulţi israeliţi emigrează în Media și Mesopotamia. Israelul devine provincie asiriana. Populaţia ràmasa se amesteca cu nou-sosiţii: samaritenii.

925 – 587 Regatul Iudeii. Relaţia Iudeii cu primii conducători ai regatul nordic este tensionată. O legătură strânsa apare sub IORAM [852 – 845]. ATALIA [845 – 839] a domnit tiranic după eliminarea urmașilor lui OMRI. Astfel se stinge dinastia lui DAVID. Introducerea cultului lui BAAL. Urmașul ATALIEI: IOAȘ (asasinat 839). Plata de tributuri Damascului de către fiul acestuia, AMASIA. Este înfrânt de Israel (jefuirea odoarelor Templului). Apariţia profetului **ISAIA,** care da și sfaturi de natura politică.

725 – 697 IEZECHIA încearcă, bazându-se pe o alianţă cu Egiptul, să înlăture dominaţia asiriană. SENNAHERIB (p. 31) îi înfrânge pe egipteni, supune Iudeea și amenință Ierusalimul (701). Fiul lui IEZECHIA, MANASE, devine din nou vasalul Asiriei. Sub strănepotul

lui.

639 – 609 **Iosia,** regenerare spirituală, după descoperirea în Templu a unui vechi Cod de legi (probabil Deuteronomul). Templul este purificat și toate celelalte simboluri sacre distruse.

Apariţia profetului **Ieremia,** dar mesajul lui despre iminenta decădere este ignorat. Contradicţii interne și externe (lupte pentru succesiunea la tron și războiul dintre Egipt și Babilonia) conduc după un asediu de un an și jumătate purtat de NABUCODONOSOR II la

587 cucerirea și distrugerea Ierusalimului.

586 – 538 „Captivitatea babiloniana” (p. 31). „Răzleţirea” (în grec, *diaspora)* va fi de acum soarta **evreilor** (denumire generica dată poporului în întregime, în loc de „israeliţi” sau „ebraici”).

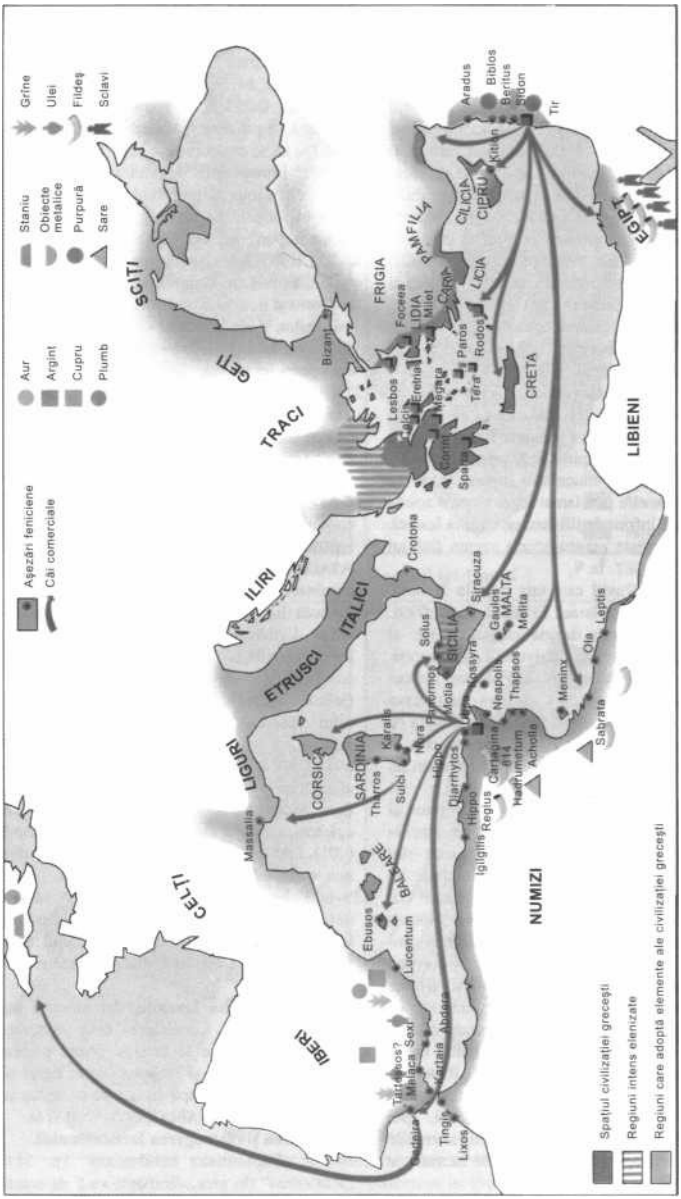

Colonizarea feniciană

Israel

539 După cucerirea Regatului Noului Babilon de către CIRUS II, **Palestina devine parte a Imperiului persan.** Templul este reconstruit (lucrări terminate în 515) și o parte din cei deportaţi se întorc. O renaștere polit, și

relig. Începe sub NEEMIA [445 – 433] și EZDRA (reconstrucţia zidurilor cetăţii, strămutarea pop. agrariene, iertarea datoriilor, interzicerea căsătoriilor mixte între iudei și aparţinătorii altor popoare). Ierusalimul devine nu numai centrul de cult al societăţii postexil, ci și punctul politic focal al provinciei Iudeea (sediul guvernatorului). O lege promulgată de EZDRA în 458 (?) (Pentateuhul, Legea Sfântă, Scrierile Preoţilor, primele 5 cărţi ale V.T.) pune bazele religiei Legii (darul lui Dumnezeu). Întreaga viaţă este guvernată de Lege, prin urmare cunoaşterea, expunerea și interpretarea ei de către învăţaţi sunt necesare în sinagogi (școli). Se pune astfel baza unui **iudaism** relig. şi polit, activ. Marele preot conduce comunitatea religioasă. Ritualurile de sacrificiu sunt îndeplinite de preoţii zadochieni, iar serviciile mărunte de leviţi.

Din 332 Palestina se afla sub dominaţia lui Alexandru cel Mare. Samaritenii se despart de evrei și îşi creează propriul lor sanctuar pe Mt. Garizim (schisma samariteană). Preiau Pentateuhul drept sfânta scriptură.

Cea 200 V.T. tradus în greaca („Septiiaginta”). Un alt centru al iudaismului se dezvolta în Egipt (Alexandria). Comunitatea se desparte sub influenţa elenistică într-o facţiune elenistică și alta ortodoxă, aceasta din urmă rămânând fidelă Legii.

168 Răscoala Hasmoneilor (Macabeilor) (MATAŢIA și fiii săi, în primul rând IUDA MACABEUL) împotriva seleucizilor, pentru obţinerea libertăţii relig. şi polit. (Războiul religios). Chiar dacă din 142 este recunoscuta dominaţia seleucidă, evreii îşi menţin în mare măsură independenţa polit.

140 – 37 Regatul Hasmoneilor.

Formarea de grupuri religioase: fariseii, credincioși Legii, consideră viaţa comunităţii evreiești ca pe un lucru aparte; **saduceii,** un grup extrem de conservator, resping credinţa în nemurire; **esenienii** cred în pregătirea în vederea unui regat mesianic printr-o viaţă ascetică și practică ritualuri de purificare, în comunităţi

mănăstirești (Chirbet Qumran, după 1947 descoperiri la Wadi Qumran – manuscrisele de la Marea Moartă).

63 Includerea Palestinei în Imperiul roman de către Pompeius (ocuparea Ierusalimului).

39 – 4 î.Hr. Irod cel Mare numit rege al evreilor de către Senatul roman. Cu aprobarea tacita a romanilor, el îi elimina pe cei din neamul hasmoneilor și preia controlul asupra Ierusalimului (37). Regatul este împărţit între fiii săi: ARHELAU primește Iudeea, Samaria și Idumeea (în 6 d.Hr. este surghiunit și PONTIUS PILATUS numit guvernator roman); IROD ANTIPA primește Galileea și Pereea. IOAN BOTEZĂTORUL este ucis în timpul domniei acestuia din urmă.

Apariţia lui Iisus Hristos. Anunţarea începutului împărăţiei lui Dumnezeu. Hristos este condamnat pentru blasfemie și apoi crucificat (cca. 33 d.Hr.).

66 – 70 d.Hr. Răscoala evreilor (motivul: romanii pretind adoptarea cultului imperial și înalţă un sanctuar imperial la Ierusalim).

70 Cucerirea și distrugerea Ierusalimului de către Titus, fiul lui Vespasian (p. 97).

133 înăbușirea revoltei evreilor de către HADRIAN. Evreii nu mai au dreptul de a locui la Ierusalim.

Fenicia

Fenicia este limitată la N de Kasios, de Karmel în S și de Liban în E. Regatul e format din **orașe-stat** cu independenţă polit., sub conducerea unui rege (familiile de frunte participau la guvernare). Cele mai importante orașe: Aradus, Biblos, Beritus, Sidon și **Tir,** puterea conducătoare între 1.000 – 774.969 – 936 HIRAM I. Comerţul pe scară largă în M.

Roșie și Medit. Îi asigura bogăţia (în colaborare cu SOLOMON).

În sec. 8, orașele feniciene sunt dependente de Asiria.

701 Cucerirea Feniciei – în afară de Tir – de către SENNAHERIB (p. 31).

Din 586 apartenenţa la Regatul Noului Babilon;

numai Tirul poate să reziste unui asediu de 13 ani (585 – 573). Sub dominaţia persană se constituie regate vasale, care i se supun lui ALEXANDRU CEL MARE fără a opune rezistenţa.

332 Cucerirea Tirului după un asediu de 7 luni.

Comerţ: după colapsul puterii cretano-miceniene (cca. 1200), fenicienii preiau comerţul în Medit. Export: articole din sticla, ţesături colorate cu purpura, articole metalice manufacturate în ateliere utilizând motive create în Mesopotamia, Egipt și Asia Mica **(cultură mixtă).**

Scrierea feniciană, adoptată de greci sub denumirea de „simboluri feniciene", apare în jurul anului 1.000. Din scrierea greceasca se dezvoltă alfabetul latin, baza literelor noastre actuale.

814 întemeierea Cartaginei („Orașul nou") de către Tir. Din 650, Cartagina deţine flotă și armată proprii (mai târziu formate din mercenari) și devine protectoarea coloniilor feniciene din V. Cartagina are o Constituţie aristocratica; dar se nasc conflicte între consiliu și comandanţii militari aleși. Zeii supremi: BAAL-HAMMON şi ASTARTE; sacrificii umane.

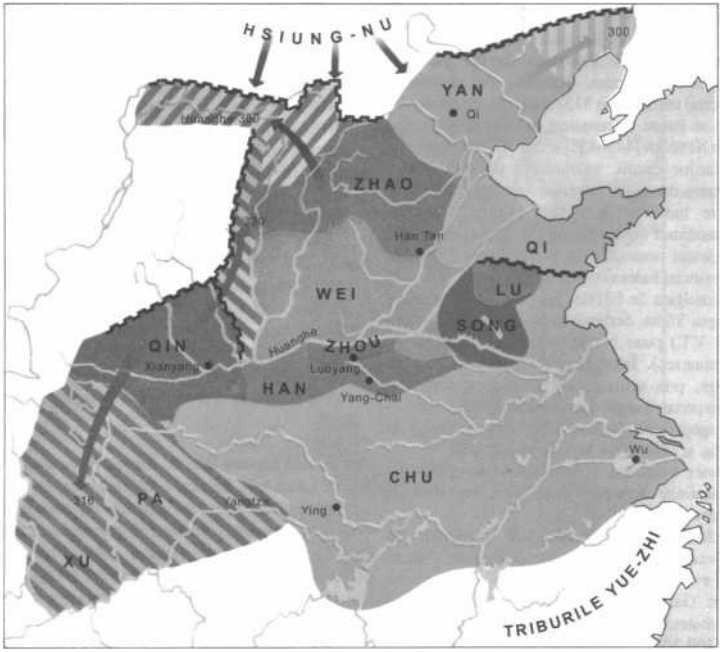

Epoca regatelor combatante

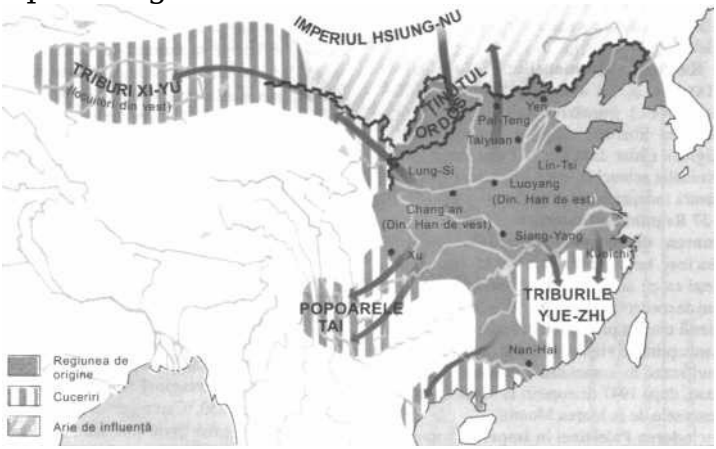

China în perioada dinastiei Han

După cult, neolitice de la Kansu, Yangshao (în V Henanului), Longshan și cultura din N Hubeiului, nedefinita încă deplin, urmează legendara dinastie Xia (cca. 1800 – 1500) și apoi

1500 – 1.000 din Shang, în NE Henanului, care întemeiază un stat feudal sub conducerea unui rege ce îndeplinește și funcţii preoţești. Orașele sunt fortificate cu ziduri. Se dezvoltă o scriere în simboluri, folosită de preoţii oraculari. Se utilizează carul de luptă.

Religie: în punctul central stă Tao (= calea), principiul care guvernează universul ordonat; mai sunt venerate „sublimele ceruri”, natura și sufletele strămoșilor; se practică și un cult al sacrificiilor și al oracolelor.

1.000 – 770 Din. Zhou de V. Este un stat pur feudal: pământurile regelui se situează în centru, înconjurate de domeniile vasalilor săi, mărginite de state feudale mai mici. Urmare: puterea centrală nu are nicio posibilitate de extindere; vasalii dobândesc mai multă forţă și îi cheamă în ţară pe nomazi. O mare parte din domeniul regal se pierde prin mutarea capitalei la Luoyi (azi Luoyang), 770.

770 – 256 Din. Zhou de E. Puterea regelui este în scădere, crescând în schimb independenţa marilor feudali.

Se formează principate de dimensiuni mai mari, care se aliaza între ele în vederea apărării împotriva nomazilor. Ţara este continuu tulburata de războaie, ceea ce duce la sărăcirea unei părţi a nobilimii. Importanţa ţăranilor creşte; ei devin acum factorul hotărâtor în purtarea războiului. Clasa negustorilor devine cel mai important element de susţinere a statului: ei strâng dările în natura de la vasali, atât de importante pentru subzistenţa oraşelor.

551 – 479 Confucius pune bazele unui sistem etic, întărit prin religie, care scoate în evidenţă încrederea în voinţa de umanitarism și moralitate a omului.

În sec. 6 Lao-tzi. Punctul central al învăţăturii mistice este Tao: originea și izvorul a tot ce este fiinţă și adevăr. Societatea omenească trebuie să fie condusa de înţelepţi.

În sec. 5, filosoful MOZI cheamă la „iubire universală”. Condamnarea tuturor războaielor de agresiune.

403 – 221 Perioada Chan-kuo („Epoca regatelor combatante”). împărţirea Chinei în state separate. Administrarea statelor de către funcţionari profesioniști. Creşte importanţa admin, a oraşelor și apare o clasă burgheza.

221 Yingzheng (Shihuangdi), rege în Qin, anexează celelalte 6 state: Han, Zhao (Chao), Wei, Chu, Qi și Yan. Introducerea cavaleriei, adoptate din V; arme din fier în locul celor de bronz. În lupta pentru putere se impune statul de graniţa Qin, mai bine organizat.

221 – 206 Din. Qin. Titlul conducătorului: „Primul și cel mai sublim conducător din Qin”. Se întemeiază un stat unitar și centralizat, guvernat de funcţionari (împărţirea ţarii! departamente și prefecturi), se aplică o reforma de standardizare a greutăţilor, măsurilor, monedelor și a scrierii; se înlătură astfel diferenţele regionale și comerţul se poate desfășura mai ușor. Cancelarul Li Şi ordonă „arderea cărţilor”, pentru distrugerea tradiţiilor feudale (213). Se întreprind acţiuni militare la N (împotriva hunilor

– construirea „Marelui Zid”, care iniţial este format mai ales din movile de pământ) și la S. Opoziţia faţă de centralizare duce la lupte și în cele din urmă la instaurarea

206 î.Hr. – 9 d.Hr. din Han de V, care preia sistemul administrativ al din Qin, integrându-l însă cu organizarea feudală a din Zhou. Constituţia și admin, sunt democratizate și se întemeiază un stat birocratic, îndeplinind următoarele funcţiuni: strângerea impozitelor, apărarea graniţelor, administrarea sistemelor de irigaţie și supravegherea comerţului și circulaţiei pe străzi. Obiectivul politicii externe este apărarea împotriva hunilor (Hsiung-nu), care îşi unesc triburile în sec. 3. Punctul de maxima putere este atins de

140 – 87 împăratul Wudi, care îi înfrânge pe huni. Imperiul ajunge astfel la întinderea teritoriala maxima. Puterea feudala a nobililor este eliminata. Înflorește comerţul transcontinental de-a lungul „drumurilor mătăsii”. Apar totuși dificultăţi economice interne, cauzate de războaie. Sub urmașii lui WUDI, forţa hunilor se va frânge (migraţia acestora spre V). Marile familii de nobili se luptă între ele. Reprezentantul uneia din aceste familii.

9 – 23 d.Hr. Wang Mang, ajuns împărat, eșuează în programul sau de reforma politica. Pierderea provinciilor din centrul Asiei și catastrofele naturale provoacă numeroase răscoale, printre care revolta „sprâncenelor roșii”.

25 – 220 Din. Han de E, întemeiată de LIU-XIU, un descendent al împăraţilor Han, care adoptă la urcarea pe tron numele de GUANGWU Dl. Urmează o nouă înflorire a imperiului: comerţ de la Nan-hai (Canton). Mătasea chinezească se exporta în Imp. roman. Până la sf. sec. 1 d.Hr., China redobândește poziţiile de forţă de pe vremea împăratului WUDI: cucerește Turkestanul, ajungând la G. Persic. Descoperirea hârtiei: cca. 100. În sec. I se răspândește budismul din India, în perioada ce urmează, luptele interne din cadrul Curţii imperiale (problemele de succesiune, puterea împărateselor și a suitelor lor, influenţa politica a eunucilor) duc la revolta populara a

„turbanelor galbene” (184).

220 CAO Pi (fondatorul din Wei) îl silește să abdice pe ultimul reprezentant al din Han.

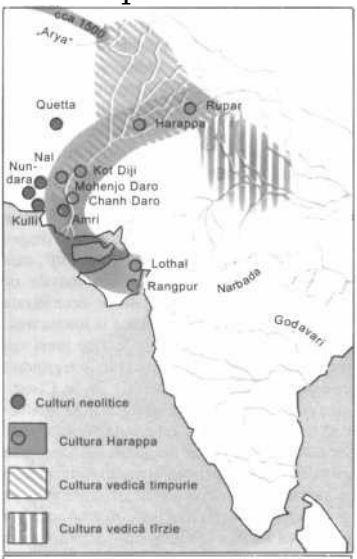

Perioada timpurie
Imperiul lui Aşoka

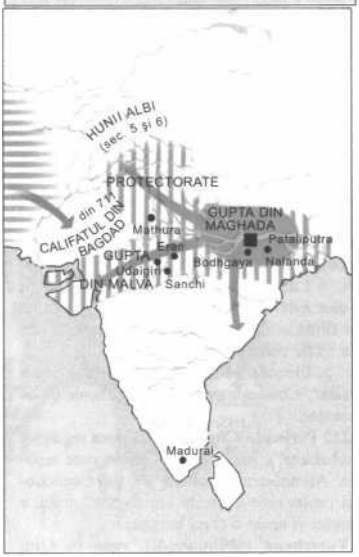

India cca. 150 d.Hr.

Imperiul Gupta cca. 400 d.Hr.

Cea 3.000 î.Hr. Cult, neolitice de-a lungul Indusului în NV Indiei. Cea mai importantă cult, a istoriei timpurii a Indiei este

2500 – 1800 cult. Harappa. Condusa de regi (rajahi) și regi superiori (maharajahi), civilizaţia Harappa este caracterizată de orașe construite în forma unei table de șah (castel înălţat pe un deal, dominând orașul) cu case

de cărămida și sistem de canalizare. Comerţ de-a lungul fluviului. Se folosesc sigilii cu figuri de animale.

Cea 1500 **Migraţiunea arienilor** („Arya"), popor de origine indo-europeană, venind în valea Gangelui dinspre NV.

1500 – 1.000 Perioada vedica timpurie. Arienii, care cunosc carul de lupta tras de cai, le sunt superiori din punct de vedere militar locuitorilor originari (dravidienii). Cultură ţărănească: gospodării individuale, turme de vite, cultura cerealelor slab dezvoltata.

1.000 – 600 Perioada vedica târzie. Răspândire treptata în regiunea Gangelui și pătrundere spre regiunea actualului Delhi.

Religie: *Vedele* („cunoștinţe" sacre) reprezintă cele mai vechi scrieri sacre ale lumii, elaborate în sanscrită, limbă indo-europeană. Cea 10 compun **Rig-Veda** (după care urmează *Sama-Veda, Yajur-Veda* și *Atharva-Veda)*. În afara forţei impersonale RITA (= adevărul), sunt adoraţi și zeii VARUNA (zeul obligaţiilor omenești) și MITRA (zeul contractelor); și anumite forţe ale naturii sunt percepute ca zeităţi: UȘAS (aurora), AGNI (focul), SURYA (soarele). Zeitatea naţională este INDRA. Cea mai importantă sărbătoare sacrificială: *soma.* Există credinţa în viaţa de după moarte. Interpretarea *Vedelor* se face de către preoţi în scrierile brahmanice (o formă de comentariu „preștiinţific", în sec. 8) și de către preoţi și mireni în *Upanișade* (scrieri mistice), care sunt legate de textele brahmanice și mai târziu conduc la practica yoga. În profunzime există o puternică năzuinţă spre salvare: unirea cu realitatea cea mai sublimă.

Dezvoltarea sistemului de caste (o „instituţie divină"): războinicii (kșatriya), preoţii (brahmanii), ţăranii (vaisya), persoanele dependente și cu sânge amestecat (sudra). Cei din afara castelor: paria.

Cea 560 – 483 Gautama Buddha („cel iluminat") vestește salvarea de la reîncarnare prin autodesăvârșire. Urmând „nobila poteca înnoptita", credincioșii, purificaţi prin comportament moral, pot să pătrundă în Nirvāṇa.

Cea 540 – 468 Vardhamana, *Mahavira* („mare erou") și *jina* („învingător"). Învăţături: suferinţa lumii este o consecinţa a fuziunii dintre spirit și materie. Eliberarea este obţinută prin autopedepsire: viaţa ascetica, autoflagelare și post. Adepţii se numesc *jaina* (de la *jina).*

512 Ghandara și Sind sunt încorporate în Imperiul persan (DARIUS I).

327 – 325 Campania lui Alexandru cel Mare în India. Cucerirea Ghandarei, victorie asupra lui POROS pe malul lui Hydaspes (mod. Jhelum) și drumul de întoarcere (p. 65). În perioada următoare, cult, greacă se transmite în India prin Regatul Bactria (arta Gandhara).

321 – 185 Din. Maurya, fondata de

321 – 297 Chandragupta, care îl învinge pe ultimul rege din din Nanda (Regatul Maghada), extinde dimensiunile terit. ale statului.

272 – 231 Așoka, nepotul său, devine întemeietorul celui dintâi Imperiu indian (cap. Pataliputra). Impresionat de teribilele acte de cruzime ce însoţesc campania de cucerire a regatului Kalinga, AȘOKA îmbrăţișează budismul. – „Prinţul păcii" se arata în domnia lui tolerant faţă de alte religii și marcat de o profundă moralitate; face uz de un cuprinzător aparat administrativ. După moartea lui AȘOKA, imperiul este împărţit și puterea lui intră în declin.

Din 170, mici principate grecești sunt constituite în Punjab pornind de la Bactria, pentru a fi cucerite de triburile saca (saka, 75 î.Hr.), la rândul lor înfrânte de părţi-Trei regate se formează în S Indiei: Kerala, Pandya și Cola.

Cea 50 d.Hr. Invazia celor 5 triburi ale yuezhilor din Bactria și unificarea lor au drept rezultat formarea **Imperiului Kușana** din N Indiei, care cunoaşte apogeul sub KANIȘKA. Acesta promovează budismul și combină extinderea comerţului cu activitatea misionara. Cea 240 d.Hr. imperiul intră sub dominaţia sasanizilor.

Cea 50 d.Hr. Începutul domniei **din Satavahana** asupra regatului Andhra din NV Deccanului; decădere cca.

195.

— Nobilii saka, retrăgându-se din calea părţilor, fondează **statul Kșatrapa,** care dăinuie până aprox. În 405.

Cea 320 – 535 Imperiul Gupta (cap. Pataliputra) îşi câştigă poziţia dominanta sub primii 3 conducători. Teritoriul este extins spre N şi S, iar viaţa culturală înflorește (KALIDASA, cel mai mare poet indian, creator de epopei și lucrări dramatice).

Din 430, incursiuni ale hunilor albi (heftaliţi). Cucerirea și împărţirea în regate de V și de E duc la decăderea Imperiului Gupta.

Cea 527 Prăbușirea hunilor albi. În afară de întemeierea unui imperiu Gupta târziu (Malva), în perioada următoare în N Indiei se constituie **Imperiul Kanauj,** condus de HARSHA. După 647, imperiul lui Harsha se fărâmiţează în mici state, conduse de clanurile Rajput.

Începând cu 700, budismul este treptat înlăturat din India de hinduism.

Din 711, incursiuni ale arabilor

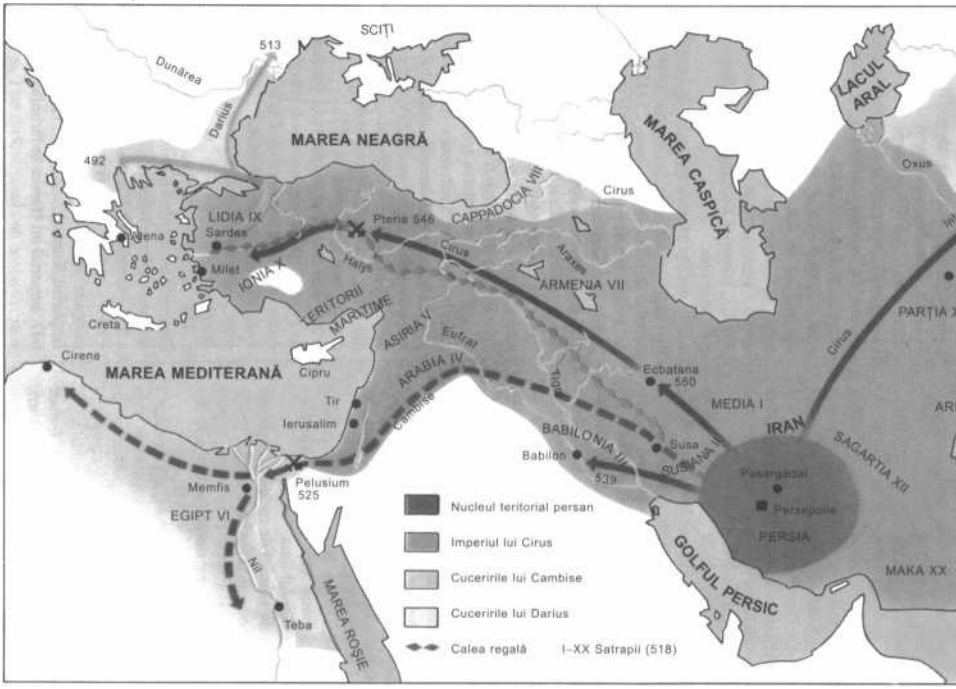

Imperiile timpurii/Imperiul Persan (559 – 330 î.Hr.)

Apariţia Imperiului persan

Iran („ţara arienilor"): geografic, podișul dintre vechile zone de civilizaţie din Irak și Punjab. După 1500, iranienii imigrează în două valuri:
bactrienii și sogdienii; 2. mezii și perșii.

Mezii

835 Regele asirian ȘALMANASAR III menţionează Persia (Parsua) și Media (Mada). Mezii reușesc să rămână stăpâni asupra teritoriilor lor, într-o continuă luptă cu asirienii.

715 Capturarea lui DEÏOKES, potrivit lui HERODOT întemeietorul Imperiului med.

Cea 700 începutul din Ahemenizilor în Persia, care trebuie să recunoască suzeranitatea Mediei.

647 – 625 FRAORTE (PHRAORTES). Cade în lupta împotriva cimerienilor și sciţilor invadatori.

625 – 585 CIAXARE (CYAXARES), **care ridica Media la rangul de mare putere,** îi alungă pe sciţi și pe cimerieni. Cu ajutorul Babiloniei (p. 31) distruge Asiria (614 căderea Assurului, 612 Ninive). Copleșit de impresia unei eclipse solare prezise de THALES DIN MILET, CIAXARE întrerupe bătălia nedecisă cu ALY-ATTES AL LIDIEI (28.05.585). Regele persan vasal **Cirus II din Anșan,** fiul lui CAMBISE din dinastia Ahemenizilor, se ridică împotriva lui ĂŞTIAGE [585 – 550], fiul lui CIAXARE.

Imperiul persan

559 – 529 CIRUS II cucerește Regatul med și îşi întărește dominaţia asupra Iranului.

546 îl înfrânge pe regele lidian CRESUS, supune orașele grecești din V Asiei Mici și întreprinde campanii în E Iranului.

539 Cucerirea Babiloniei. Reîntoarcerea evreilor în Palestina (p. 39).

529 Moartea lui CIRUS II, în timpul luptelor împotriva massageţilor din E Iranului.

529 – 522 CAMBISE II îl ucide la urcarea pe tron pe

fratele lui, BARDYA. în 525 cucerește Egiptul și înaintează până în Nubia și Libia. În perioada absenţei lui, magul GAUMATA, pretinzând că ar fi BARDYA, instigă la revoltă.

522 CAMBISE II moare în Siria.

521 – 486 Darius I, ginerele lui CIRUS II (căsătorit cu ATOSSA) și descendent al unei ramuri secundare a familiei Ahemenizilor, îl ucide pe GAUMATA (16.10.521) și potolește revolta. El este creatorul Imperiului persan. 518 campanie în Egipt. 512 supune regiunea fluviului Indus, în 513 întreprinde, fără succes, o campanie dincolo de Bosfor și pe Dunărea de Jos, împotriva sciţilor; în schimb supune Tracia și Macedonia.

500 – 494 înăbușirea revoltei iniţial reușite a cetăţilor grecești din V Asiei Mici. 494 distrugerea Miletului. 490 eșecul expediţiei de pedepsire împotriva orașelor grecești, b. de la Maraton (p. 57). DARIUS moare în timpul pregătirilor unei campanii împotriva Greciei.

486 – 465 XERXES I înăbușă răscoalele din Babilonia și Egipt.

480 – 479 Campania împotriva Greciei eșuează.

Ulterior se iscă revolte în teritoriile supuse și răscoale în satrapii.

387 V Asiei Mici revine sub dominaţia persană în virtutea „păcii regelui” (sau a lui ANTALCIDASA).

330 După asasinarea lui DARIUS III de către satrapul BESSUS, Iranul devine parte a imperiului lui Alexandru cel Mare (p. 65).

Scopurile politicii persane: apărarea graniţelor de NE împotriva popoarelor stepei care locuiau dincolo de fluviul Jaxartes; posesiunea malurilor opuse ale M. Egee și M. Negre (teritoriile sciţilor). Aceste scopuri se dovedesc irealizabile. **Superioritatea armatei persane** asupra popoarelor din Asia Mica se datorează unei tehnici războinice adoptate de la popoarele stepei, adică atac executat de călăreţi înarmaţi cu arcuri și săgeţi. Persanii constituie miezul armatei, dintre care se distinge faimoasa garda a celor „zece mii de nemuritori”.

Administraţia și Constituţia: împărţirea ţării în 20

de unităţi administrative (satrapii). Cuantumul impozitului este fix. Etalonul monetar e dareicul de aur. Posturile înalte din administraţie sunt ocupate de membri ai familiei regale, dar și de principi și tirani localnici.

Sarcinile satrapiilor: menţinerea de armate permanente și asigurarea de braţe de munca pentru lucrările publice.

Transportul între provincii și sediul administrativ se desfășoară de-a lungul cailor regale, cel mai faimos fiind drumul dintre Sardes și Susa.

Canalul care face legătura între Nil și Marea Roșie este restaurat și utilizat pentru traficul maritim dintre Persia și Egipt.

Aramaica este limba folosită în administraţie. Sistemul birocratic e supravegheat de „ascultători” („urechile regelui”).

Religia: Zarathustra (ZOROASTRU) apare în sec. 6, întemeind o nouă religie bazată pe revelaţie. **Ahura Mazda** este creatorul și stăpânul lumii. Stă în puterea omului să decidă între bine și rău, între adevăr și minciună. La sfârșitul lumii vine ziua Judecăţii de Apoi. – învăţăturile lui sunt prezentate în cele 16 *Gatha* (imnuri). Concepţia despre conflictul dintre bine și rău este ulterior exagerată. Legea morala se transformă în angajament politic (sub DARIUS, inamicii sunt prezentaţi drept mincinoși, iar el ca reprezentant al adevărului). Persanii tolerează religiile popoarelor subjugate.

Imperiul persan este prima putere indo-europeană importanta, care aluneca însă într-un **despotism orienta]** (sub XERXES), prin introducerea ceremonialului de Curte oriental, a *proskynesis-ului* (prosternării) și prin transformarea supușilor în sclavi.

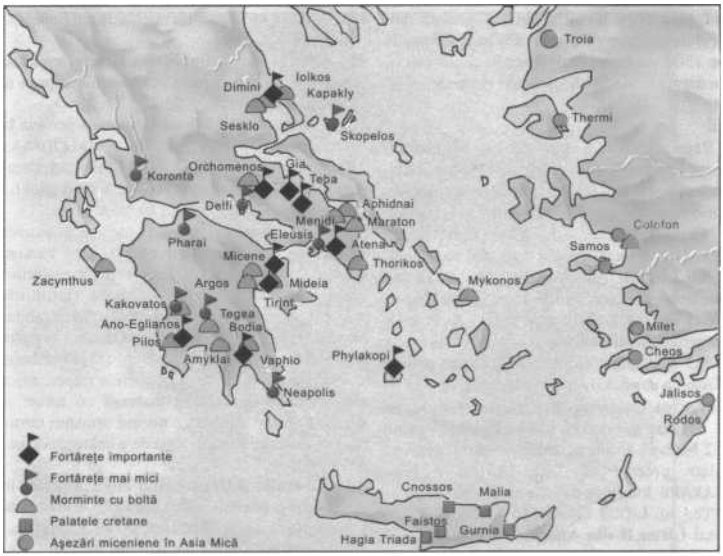

Epoca micenianăă

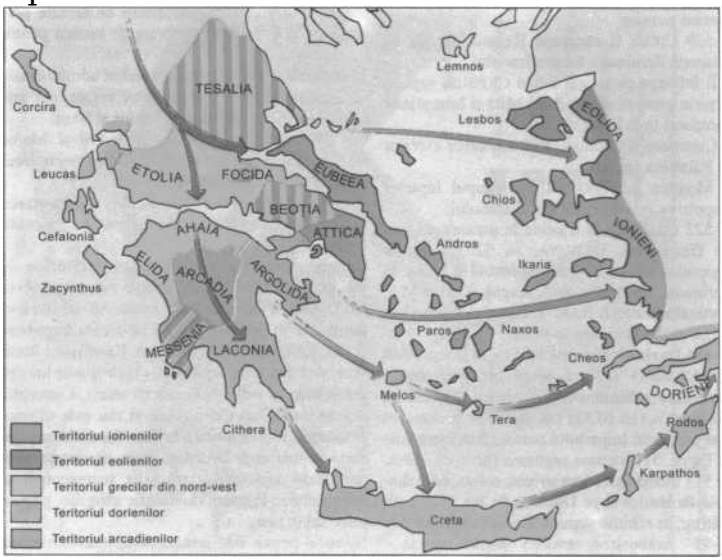

„Migraţiunea greacă”.

Epoca clădică timpurie și mijlocie (2500 – 1600)

2500 – 1850 Epoca clădică timpurie. Se formează diverse culturi în regiunea M. Egee. În Grecia apare o **cult, ţărănească,** cuprinzând Tracia, Focida, Beoţia, Attica, Argolida și Corint (tip special de olărie – *urfimis* – și de ceramica străveche). Urmele acestei vechi populaţii medit. sunt susţinute lingvistic: denumiri de localităţi

terminate în „ntos” și „ssos” nu sunt de origine indo-europeană.

1850 – 1600 Epoca clădică mijlocie. **Imigrarea indo-europenilor** („protogreci”): ionieni și eolieni (ahei), prin infiltrarea treptată a triburilor și a fragmentelor de trib (coexistenţa pașnica alternează cu conflicte armate). Fuziunea cu pop. medit. originara pune bazele tranziţiei către

1600 – 1150 epoca clădica târzie (micenianǎ). Societate: domni de origine nobila *(aristoi),* luptători în care, locuiesc în fortăreţe monumentale în centrul cărora se situează megaronul („ziduri ciclopice”). Exista dovezi de conflicte armate între stăpânii micenieni (cantoanele ca sfera de influenţă), dar și de convieţuire pașnica sub comanda unui șef suprem (conducătorul „Micenei de aur” din Argolida). Viaţa nobililor se împarte între război, vânătoare și festivităţi de Curte. În sec. 15 puterea Micenei se extinde până în Asia Mică (Milet), Melos și Creta (incursiuni de jaf). Tehnicile utilizate în fabricarea ceramicii și construirea cavourilor minoice cu bolta sunt adoptate pentru a servi cultului strămoșilor celor din clasa nobilimii. Distrugerea „palatelor noi” (p. 33). Colonizarea Cretei, Rodosului, Ciprului.

1400 – 1150 Perioada micenianǎ târzie. Construcţia de gigantice **morminte cu cupolă** și fortificaţii (Micene, Tirint, Atena). Faimoase sunt „Poarta cu lei” și „Tezaurul lui Atreu” (cu un dom de 14, 5 m în diametru) la Micene.

În sec. 13, fortificaţiile sunt extinse, càpàtând dimensiuni monumentale, spre a servi la apărarea împotriva triburilor care pătrund dinspre Balcani.

Cea 1250 Nou val de imigrări („migraţiunile egeene”). Consecinţe: creșterea Imperiului asirian mijlociu și a orașelor-stat feniciene. Apariţia etruscilor în Italia. Distrugerea cetăţii Troia VII.

Cea 1150 Distrugerea palatelor fortificate miceniene.

„Migraţiunea greaca” (1200 – 1.000, numita și „migraţiunea doriana”) este declanșată de avansarea

ilirilor către M. Medit. Grecii de NV se așază în Epir, Etolia și Acamania; dorienii ajung până în Creta și SV Asiei Mici pe mare și în Pelopones pe uscat. Aheii sunt împinși pe insulele ioniene. Attica, Eubeea și Cicladele rămân în mâinile ionienilor, neatinse de migraţiuni. Colonizare a coastei de V a Asiei Mici. Cursul urmat de migraţiuni se reflecta în răspândirea celor mai importante grupe de limbi (dialecte) ale triburilor grecești: ionian, aheian (eolian) și dorian. Invadatorii sunt superiori militar, datorită noilor tehnici de luptă: **luptători călare cu arme de fier împotriva celor din care de lupta, înarmaţi cu arme de bronz.**

Dezvoltarea treptată a unei noi ordini politice:

Stabilirea continuă în jurul vechilor castele miceniene *(polis)* determină dezvoltarea orașelor-stat.

Stabilirea în teritoriile proaspăt cucerite conduce la formarea de sate care renunţă la vechea ordine militară (adunarea regelui și a luptătorilor liberi) și unde apare o nouă clasă de proprietari de pământ (nobili).

1. Forma de guvernare monarhică se păstrează în regiunile de graniţă ale Greciei (Epir, Macedonia).

Forma de **scriere** și **alfabetul –** adoptate de la fenicieni și dezvoltate în continuare – sunt **o bază a coeziunii culturale a grecilor.** Miturile epocii miceniene („Atnzii", J-erseu", „Oedip", „Cei șapte împotriva Tebei", „Elena" și „Menelau") sunt premergătoare epopeilor homerice. **Religia** greacă făcea uz de sanctuare sacre având semnificaţie pentru toţi grecii (Delfi, Delos, Samos, Olimpia). **Jocurile** atletice derivate din cult fac din această religie o instituţie panelenică (competiţie = grec, *agon):* **jocurile olimpice** îi sunt consacrate lui ZEUS, **consemnarea învingătorilor începând cu 776 î.Hr.;** jocurile pitice de la Delfi se ţin în onoarea lui APOLLO; jocurile istmice se ţin la Corint, în onoarea lui POSEIDON, iar jocurile nemeene se organizează la Nemea, în Argolida, în onoarea lui ZEUS. Apariţia conceptelor antagonice: **eleni** (oameni care fac parte din civilizaţia greacă) și **barbari.**

Arta: două zone artistice mai vechi influenţează epoca „geometrica” a artei greceşti: arta cretano-micenianã (de la începuturile mii. 3 – cca. 1400) şi arta micenianã (cca. 1600 – 1200). În perioada artei postmiceniene (sec. 12 – 11) se petrece o **degenerare** şi **sărăcire a tezaurului de forme miceniene;** în perioada protogeometrică (1050 – 950) se continuă motivele tradiţionale, dar se şi inovează (arta geometrică). În perioada geometrică (950 – 700) se creează un **univers ornamental** din elemente geometrice simple (linii, meandre, semicerprin stmotiiţarcă riguroasă (<ec-oniG-a: = felaţia dirftre linia orizontala şi cea verticala). Apar foiţnele de reprezentare abstracte (statuete).

48 Antichitatea: Grecia/Structura politica, religie

Orașele-stat grecești
Lăcașuri de cult ale grecilor

Structura politica

Polisul, statul-oraș sau comunal, se dezvolta din așezările urbane și terenurile comunale înconjurătoare. Polisul se caracterizează prin independenţa interna și externa (autonomie și eleuterie), autosuficienţa economică (autarhie) și culturi locale (comunitate politică și religioasă). Relaţiile politice dintre orașele-stat sunt reglementate prin tratate de pace și alianţe. Polisul este protejat de o zeitate și guvernat de legile decretate de aceasta. Suprafeţe ale orașelor-stat: Attica 2550 km², Corint 880 km², Argos 1400 km², 22 de orașe din Focida totalizează 1650 km².

La început se adopta forma de guvernâmânt **monarhică** a celor cuceriţi (*basileus* = „rege”, cuvânt de orig. neelenica). Regele nu are puteri absolute de la sine, ci îi sunt transmise de ZEUS (imaginea ciobanului și a turmei ce i se încredinţează). După cucerirea de către triburile grecești, puterea regală strictă și forma de conducere uniformă nu mai sunt necesare. Forma monarhică de guvernare cu puteri limitate continuă să existe în Laconia, Argos, Arcadia, Elida și Macedonia. În celelalte regiuni, **nobilimea** preia puterea de la regi, bazându-se pe proprietăţile de pământ și pe suitele

numeroase, compuse din servitori și sclavi: **aristocraţia** este forma de dominaţie a unei caste reprezentate de mari proprietari de pământ (casta războinicilor). Viaţa aristocraţiei constă din jocuri războinice, curse de care, vânătoare și alte distracţii. Semnul lor distinctiv este creșterea de cai. Introducerea **oligarhiei** (conducerea de către cei puţini), dominaţia asupra „celor mulţi" (oameni liberi, semiliberi și sclavi) și a săracilor. În sec. 7 și 6, uzurpatori, ajutaţi de cetăţeni nemulţumiţi, se ridică din mijlocul aristocraţiei și devin conducători autocraţi (**tiranie**). În timpul luptei împotriva marilor proprietari de terenuri și a cetăţenilor de vaza, îi favorizează pe meșteșugari și ţărani. Stadiul final al acestei dezvoltări este **democraţia,** pe măsură ce straturi sociale tot mai largi primesc dreptul de cetăţenie (drepturile sunt cerute în schimbul asumării unor obligaţii). Democraţia este posibilă prin introducerea sclaviei, care oferă cetăţenilor liberi răgazul necesar să desfășoare activitate politică.

Religia greaca

Două sfere cult, contribuie la formarea concepţiei religioase a grecilor:

Vechea sfera medit. (ţărănească): zei ai fertilităţii și zeiţe-mamă (apropiate de pământ și de lumea de dincolo) și zeul muritor al primăverii; de asemenea, culturi ţărănești.

Sfera indo-europeană (diferite valuri invadatoare, 2000 – 1100): ZEUS, zeul vremii și al luminii, protector al legii și creator divin; poate şi BESTIA, zeiţa căminului (lat. VESTA).

Vechile concepţii medit. şi cele indo-europene despre religie fuzionează după 1600 în lumea aristocratică a Cretei și Micenei, puternic influenţată de civilizaţia minoica. Zeii acestei perioade sunt: ZEUS, HERA, POSEIDON, Atena, Hermes, Artemis, Pan (Apollo), ILIŢIA (ERLEITIA) și poate DIONYSOS. Dezvoltarea în continuare a acestei religii feudale, corespunzătoare societăţii aristocratice ierarhic structurate din palatele de la Micene, rezultă din răspândirea **religiei aristocratice** de către

Homer (zeii olimpieni): ZEUS, zeul cerului; soţia sa, HERA, zeiţa căminului și a căsniciei; DEMETER, zeiţa agriculturii și a lumii subpàmântene; POSEIDON, zeul marilor; HEFAISTOS, zeul focului și al fierarilor; ARES, zeul războiului; APOLLO, zeul luminii, purităţii și clarviziunii; sora lui, ARTEMIS, zeiţa vânătorii; AFRODITA, zeiţa iubirii; HERMES, zeul hoţilor și al negustorilor; ATENA, protectoarea meseriilor, artelor și ştiinţelor. Există și o **religie populara,** sub forma zeităţilor locale, vechi fetișuri, încarnări ale forţelor naturale, corpuri cerești (soare, luna) și concepte abstracte, cum ar fi cearta și speranţa. Dogmele, magia, preoţii și superstiţiile nu sunt cunoscute. *Theogonia* lui HESIOD dezvăluie o moralitate profunda și credinţa naivă în justiţie (ZEUS ca judecător divin). Noi concepţii religioase sunt dezvoltate de adepţii **cultului orfic** și de **pitagoreici** (despre recompensa și pedeapsă în viaţa de apoi) și prin culturile ce ţin de **mister** (Eleusis), care promit celor iniţiaţi *(mystes)* viaţa după moarte.

În sec. 7 pătrunde din Tracia conceptul de zeu al vinului, DIONYSOS. Odată cu preluarea sa de către APOLLO la Delfi, ultimul dintre zei e acceptat în panteonul olimpian.

În sec. 4 este introdus cultul lui ASCLEPIOS, zeul medicinei.

Sincretismul religios reprezintă **caracteristica perioadei elenistice** (dizolvarea comunităţii religioase și politice a polisului). Existenţa fizică a zeilor olimpieni și a mulţimii de zeităţi locale este pusă la îndoială, dar ateismul nu câştigă teren; imaginaţia, împinsă spre speculaţie religioasă de problemele personale sau de cutremure politice (cum ar fi invazia celţilor), se împotrivește la aceasta.

— Venerarea zeiţei hazardului orb și crud TYHE, căreia toţi îi sunt supuși. Pe lângă vechile mistere (DEMETER şi DIONYSOS), apar acum și noile culte misterice ale lui ISIS, BAAL şi ClbELA.

Crearea artificiala a unui cult: zeul imperial

egiptean SERAPIS (din OSIRIS şi APIS) este acceptat drept zeu al vindecării și oracolelor (mai târziu se stabilește o conexiune între el și ISIS, regina zeilor).

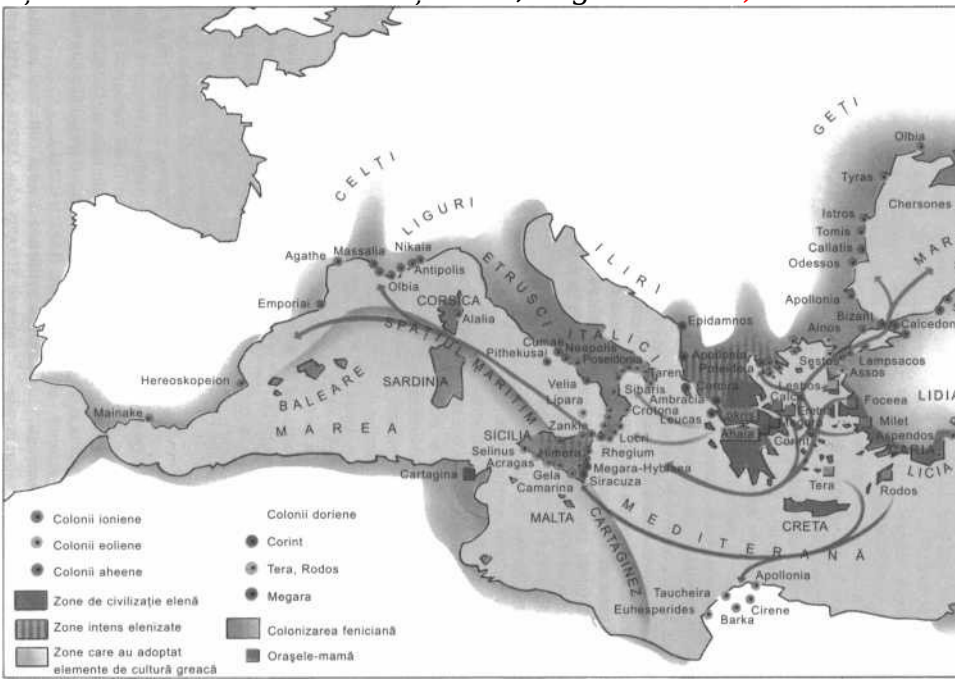

Colonizarea greacă, 750 – 550 î.Hr.

Colonizarea greaca (750 – 550)

constituie baza pentru dezvoltarea unei conștiințe panelenice; ea este motivată de: dezvoltarea meșteșugurilor, expansiunea comerţului maritim, surplusul de populaţie (HESIOD sfătuiește ca fiecare să se limiteze la un singur copil), datoriile ţăranilor, emigrarea politică, conflicte sociale (Megara, Corint și Atena). Întemeierea unei colonii se face la iniţiativa unei cetăţi-mamă, care – adesea sub influenţa unui oracol – numește un fondator (oecist); coloniile mai sunt întemeiate și de porturi maritime cu o poziţie centrală. Nu există o planificare centralizată.

Se structurează două tipuri de colonii: **pieţe comerciale** și **colonii agrare.** Se bucură de autonomie politică, dar păstrează relaţia cu orașul-mamă prin cult și obiceiuri comune. **Ţările limitrofe sunt elenizate.**

Expansiunea începe spre V, din cauza înaintării asirienilor în E: Campania, Sicilia, S Italiei, S Galliei. Cu toate acestea, Cartagina obstrucţionează colonizarea pașnică în V Medit. Centrele comerciale Cirene și Naucratis câştigă importanţă pe coasta de N a Africii (p. 25).

Ionia

Miletul capătă statutul de centru politic și cultural și de cel mai important port de tranzit pentru comerţul cu Orientul, fiind oraș-mamă pentru mai mult de 90 de așezări urbane de-a lungul coastelor M. Negre.

Cea 750 **Homer** prelucrează epopeile eroice mai vechi despre războiul troian, transformându-le în *Uiada* și *Odiseea.*

Din 700 relaţii cu regatele Frigia și Lidia. **Ionienii adoptă economia bazată pe schimbul monetar** (talant, mină). Războaie cu GYGES şi ALIATE DIN LIDIA (p. 35).

Din 650 frământările soc. şi polit. În orașele ioniene conduc la **îndepărtarea nobilimii de sânge** și la ascensiunea marilor familii de negustori. Poporul începe să câştige o influenţă tot mai mare, adesea sub conducerea tiranilor.

560 Subjugarea Ioniei de către CRESUS DIN LIDIA (p. 35). Consecinţă: orașele îşi păstrează autonomia. Se stabilesc legături comerciale până în interiorul Lidiei. Orașele-stat sunt obligate să contribuie cu serviciu militar.

546 începutul dominaţiei persane. Sardes devine capitală a satrapiei ioniene (517). Flota ioniană îl ajuta pe DARIUS în campania împotriva sciţilor. Emigrarea filosofilor ionieni spre S Italiei este o consecinţă importantă a acestor evenimente.

537 – 522 Cu ajutorul lui LYGDAMIS DIN NAXOS se instaurează **tirania lui Polierate din Samos,** înflorire cult, și polit, a Samosului, care domina **M.** Egee (talasocraţie). Alianţa cu regele AMA-SIS AL EGIPTULUI (p. 25).

Arta: 700 – 600 perioada de orientalizare.

Pătrunderea elementelor naturaliste (fibule, plante, animale) din Orient. Datorită comerţului cu Ionia,

Corintul devine un important mediator. Alte centre artistice sunt Attica, Calcis și Rodos. Influenţa răsăriteană duce la construirea unor structuri monumentale. Temple geometrice târzii se construiesc la Sparta, pe Samos și Thermos (structura templului este derivată din vechea reședinţă a nobililor din Grecia, megaronul). Tot din această perioadă datează și primele **obiecte de artă de mici dimensiuni. Sculpturi timpurii:** statueta de la Auxerre; Kouros al lui POLYMEDES DIN ARGOS. Cretanul DEDAL este de fapt „inventatorul" sculpturii de mari dimensiuni. Plastica monumentală poate fi considerată reprezentarea simbolică a omului.

Lirica ionianà: 1. Poezie iambică, acompaniată de instrumente cu coarde: ARHILOC DIN PAROS; HIPPONAX DIN EFES. 2. Elegie, acompaniată de flaut (bocet): CALLINGS DIN EFES, TYRTAIOS, MINUNERM DIN COLOFON. 3. Lirica din Lesbos: TERPANDRU DIN LESBOS (inventatorul lirei cu 7 coarde), ALCAEU şi SAPPHO din Lesbos, Anacreon din Teos. 4. Lirică corala: ALCMAN DIN SARDES, STESICHOR DIN Himera.

Filosofia: separarea de tradiţia mitică a Miletului aduce dezvoltarea unei **filosofii ioniene naturale.** Căutarea începutului, a lui **arche =** materie/principiu/cauză primordiale. Pentru THALES (cca. 624 – 546), *arché* era apa; pentru ANAXIMANDRU (cca. 611 – 546), *apeiron,* principiul lumii, reprezenta ceva fără limite și nesigur; la ANAXIMENE (cca. 586 – 525), aerul *(aer, pneuma)* reprezenta o materie uniformă, infinită, indestructibilă. Fondarea unei școli de filosofie la Eleea (Italia de S) de către XENOPHANES DIN COLOFON (570 după 480): universul este unitar și are formă sferică; critica zeilor. Pentru PARMENIDE DIN Eleea (540 – 470), în centrul gândirii se situează fiinţa. Fondarea unei asociaţii asemănătoare unei fraternităţi la Crotona, de către PITAGORA DIN SAMOS (580 – 500): armonia și ordinea lumii trebuie să fie descoperite cu ajutorul matematicii, fizicii, acusticii și astronomiei. Teoria aritmeticii, muzicii și politicii. Învăţătură despre

metempsihoză. Pentru HERACLIT DIN EFES (cca. 535470), primul principiu al lumii nu este fiinţa, ci devenirea (schimbarea), însă potrivit unui ritm determinat, care trebuie definit drept ordine și raţiune a lumii.

Economia: extinderea comerţului ionian în Asia Mica. Monedele bătute înlocuiesc schimbul în natură cu o ecomomie bazată pe bani. Dezvoltarea unei clase a negustorilor. Comerţul cu sclavi (mai întâi la Chios).

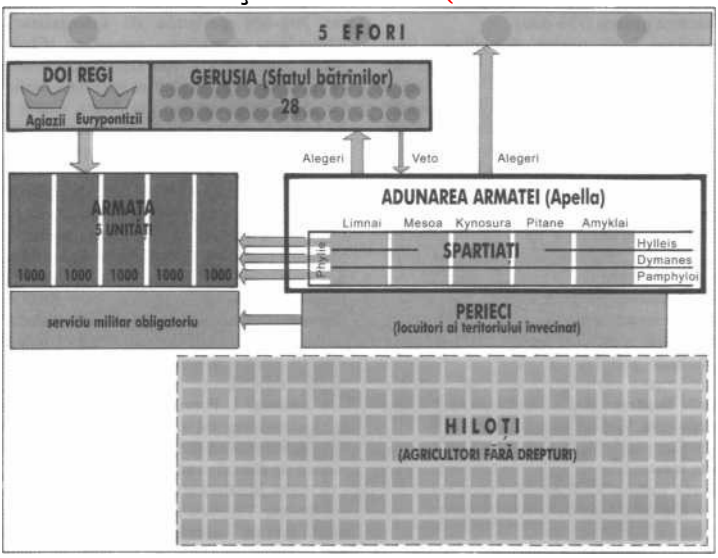

Constituţia spartană („Universul spartan”)

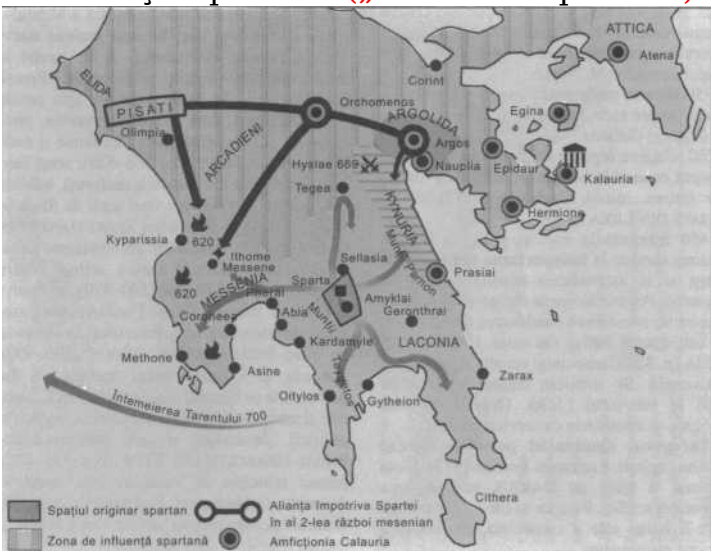

Peloponesul până la 500 î.Hr.

Sparta

Cea 900 întemeierea Spartei prin unirea într-o singură așezare a 4 sate (Limnai, Mesoa, Kynosura, Pitane) de pe valea râului Eurotas.

740 – 720 Primul război mesenian. Ocuparea forţareţei montane Ithome și cucerirea Messeniei de către regele THEOPOMP.

700 întemeierea Tarentului – După lupte cu Tegea și Sparta (b. de la Hysiae 669), Argosul îşi impune supremaţia în NE Peloponesului, sub

680 – 650 regele Pheidon al Argosului. PHEIDON introduce greutăţi și unităţi de măsură normate (piciorul feidonic; obolul și drahma). Întemeierea amfictioniei Calauria îi consolidează poziţia.

660 – 640 Al doilea război mesenian. Răscoala mesenienilor, cu sprijin din Ahaia, Elida și Argos.

640 Utilizând în lupta **noua tehnica de dispunere a hopliţilor în falange** (hopliţi = pedestrași greu înarmaţi cu lănci, săbii, scuturi rotunde, cămaşa de zale și pulpare), Sparta îi supune pe mesenieni. Devine un stat militar, un „regim al hopliţilor”.

Consecinţele războiului: exploatare nemiloasa a hiloţilor, izolarea poporului din Sparta de lumea exterioară (bare de fier folosite drept moneda interna), decădere culturala și conducerea de către o minoritate: cei 9.000 de spartiaţi cu drepturi depline.

550 Constituirea Ligii peloponeziace, sub dominaţia militarà a Spartei **(hegemonie).** Toate statele din Pelopones, cu excepţia Ahaiei și Argosului, sunt obligate să ofere asistenţa militarà în schimbul autonomiei. Sparta devine ulterior cea mai mare putere milit. din Grecia. Cu toate acestea, Sparta nu face cuceriri după mijlocul sec. 5, iar *statu-quo-ul* se pàstrează (nu exista surplus de populaţie).

Constituţia și statul

Cea 700 Constituţia Spartei, potrivit legendei opera lui LICURG, de fapt rezultatul a secole de dezvoltare: în ea

se prevăd doi regi egali în drepturi, „sfatul bătrânilor” *(gerusia)* și adunarea armatei *(apella).* După admiterea cetăţii Amicleea în Liga așezărilor spartane, se formează **statul lacedemonian;** Constituţia este amendată prin înființarea eforatului, care limitează puterea regală la controlul asupra armatei, în a doua jumătate a sec. 6, eforii obţin controlul politicii interne și externe.

Organizaţi în 3 *phylii,* spartiaţii formează comunităţi masculine. Tinerii între 14 și 20 de ani sunt educaţi de stat; bărbaţii între 20 și 30 de ani trăiesc în comunităţi de războinici, cei mai bătrâni în comunităţi organizate în jurul unor cantine comune *(syssitia).* Activitatea economică se bazează pe împărţirea pământului în domenii netransferabile, ereditare *(kleroi)* lucrate de hiloţi (ţărani șerbi). Hiloţii sunt obligaţi să predea jumătate din recolta: sunt spionaţi (*krypteia)* și în fiecare an li se declara război. Locuitorii de origine dorianã ai Lacedemoniei și Messeniei (trăind în cca. 100 de orașe) aparţin categoriei perierilor (locuitori ai teritoriului învecinat), au drepturi limitate, fiind siliţi să presteze serviciu militar. Ei nu participa la Adunare și nu beneficiază de educaţia statului.

Cultura: influenţă puternică a cult, ioniene prin intermediul poeţilor lirici din E Greciei: TERPANDER DIN LESBOS, ALCMAN DIN SARDES, TYRTAIOS (cântece, imnuri, coruri).

Dezvoltarea în restul Greciei

Cea 700 Hesiod din Ascra (Beoţia): *Theogonia* (mituri ale zeilor, cu puternică orientare spre ZEUS); *Munci și zile* (descriind decăderea omenirii în decursul a cinci epoci, instrucţiuni pentru ţărani și marinari).

Între sec. 7 și 6 **– înregistrare scrisa a legilor,** transmise până atunci oral, ceea ce contribuie la dezvoltarea instituţiilor și gândirii juridice. Reglementarea vieţii statului și a cetăţenilor în conformitate cu legile (adesea împotriva voinţei nobilimii).

În sec. 7 **se constituie tiranii** în diferite orașe-stat grecești, ca rezultat al conflictelor din interiorul aristocraţiei (mai întâi la Corint, Megara și Sikyon, mai

târziu și în Ionia). Consecinţe: creșterea puterii guvernamentale, energică politică interna și externă.

657 – 580 Tirania de la Corint: CYPSELOS, PERIANDRU şi PSAMETIC. Perioada de înflorire maximă a Corintului, ca forţă maritima de frunte a Greciei. Tratament preferenţial pentru ţărani, în detrimentul aristocraţiei (marii proprietari de domenii). Relaţiile comerciale sunt extinse până în Milet, Lidia și Egipt.

600 – 570 Tirania de la Sicyon. După reorganizarea politică, amfictionia delfica este ajutată în primul „război sfânt" împotriva Focidei. Taxele de tranzit percepute pelerinilor în drum spre Delfi sunt eliminate prin distrugerea Cirrhei. **Delfi devine cel mai important sanctuar din Grecia.**

582 Reorganizarea jocurilor delfice (pitice).

Arta: 600 – 500 epoca arhaica. Regiunile doriene (Corint) se află la început în topul producţiei artistice; apoi zona ioniană (Atena) ajunge în frunte. Statui: **nuduri de tineri** *(kouroi)* și **tinere în veșminte** *(korai)* servesc drept simboluri sacre în timpul serviciului religios. Ceramica pictata cu figurine negre, reprezentând scene mitologice; apogeu atins prin EXEKIAS (cca. 550 – 520). Din 530 se dezvolta mult pictura cu figurine roșii, cel mai important reprezentant fiind EUPHRONIOS din Attica. Sculptura în temple (frontoane, metope, frize). **Momentul de perfecţiune și desăvârşire al artei arhaice mature se petrece la Atena.**

54 Antichitatea: Grecia/Atena (până la 500 î.Hr.)

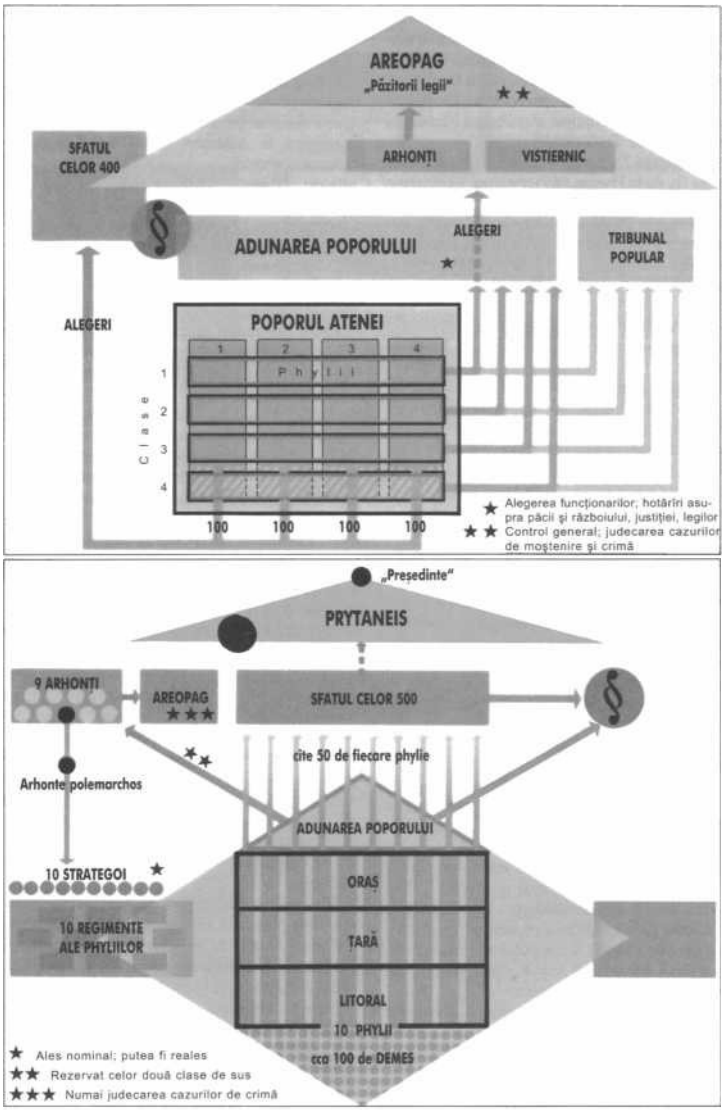

Constituţia lui Clistene

Constituţia lui Solon

La început există un regat căruia i se supun nobilii din Attica. După stabilirea lor în orașul Atena (transformându-se în aristocraţie citadină), puterea regală este treptat limitata.

683 Monarhia e înlocuită de conducerea prin **arhon (i,** funcţionari care servesc vreme de câte un an.

Competenţe: arhontele *basileus* răspunde de cultul lui DIONYSOS, arhontele *eponymos* este vechiul conducător al orașului Atena, iar arhontele *polemarch os* comandă armata.

— Datoriile ţăranilor provoacă o criză a întregului stat care trebuie să fie rezolvată prin **cca. 624 legislaţia lui Dracon** (cu ale sale „pedepse draconice"). Sunt numiţi 6 arhonţi suplimentari (*thesmothetai)* și se scot vendetele în afara legii. **Tensiunile sociale** duc la agravarea situaţiei interne: ţăranii se află într-o situaţie dezastruoasă; comerţul maritim aduce o creștere a însemnătăţii clasei mijlocii, ceea ce determina susţinerea unor pretenţii politice potrivnice aristocraţiei.

594 Solon, ales arhonte cu puteri excepţionale, de dictator, spre a servi drept „conciliator", decretează:
Emanciparea ţăranilor. Datoriile *(hypotheca)* asupra terenurilor aflate în proprietate sunt șterse, iar robia personala *(seisachteia)* abolita; se stabilește o limită maxima a dimensiunii proprietăţii.
Limitarea puterilor aristocraţiei. Cetăţenii proprietari de pământ sunt împărţiţi în 4 clase: *pentakosiomedimnoi* (500 de baniţe de grâne), *hippeis* (300 – 500 de baniţe), *zeugitai* (ţărani care îndeplinesc munci cu ajutorul atelajelor) și *theutes* (clasa lipsită de proprietăţi). **Timocraţie** = conducerea de către avuţi (un sistem de clasa concentrându-se asupra producţiei agricole și venitului funciar, denumit și **plutocraţie).**
Reforma monetara. Se trece de la etalonul monetar din Egina la cel din Eubeea-Milet.
Codificarea legii. Fiecare cetăţean este îndreptăţit să aducă o acuzaţie publică înaintea tribunalului.

Principiile esenţiale ale Codului lui Solon:
Emanciparea individului, care nu mai este înrădăcinat în familia sa, ci se consideră un membru al statului.
încurajarea comerţului și meseriilor.

Constituţia: Adunarea poporului *(ecclesia)* îi alege pe arhonţi și pe vistiernic din membrii primei clase; „Sfatul celor 400" (corespunzător celor 4 *phylii* mai vechi) este

ales dintre membrii primelor 3 clase. *Theutes* iau parte la Adunarea poporului și la tribunalul popular *(heliaea).* Legile nu reușesc să impună stabilitatea politica; mai degrabă provoacă noi neliniști și împart poporul în două facţiuni: aristocraţia din interior și locuitorii de pe litoral (sub conducerea alemaionizilor). Ţăranii munteni sprijină

560 instaurarea tiraniei lui Pisistrate. Atena trece printr-o perioadă de înflorire economică și culturală. Ţăranii se bucură de tratament favorabil. Legile lui SOLON nu sunt abolite. Se bat monede de stat cu imaginea ATENEI și a bufniţei**. Încurajarea cultului lui Dionysos.**

527 – 514 HIPPIAS şi HIPARH îi urmează lui PISISTRATE ca tirani.

519 Alianţa Plateei cu Atena împotriva Tebei.

514 HARMODIUS şi ARISTOGEITON (tiranohtonii = ucigașii de tirani) îl asasinează pe HIPARH.

510 Tirania este răsturnata de alemaionidul CLISTENE, cu sprijinul oracolului din Delfi și al unei armate spartane comandate de CLEOMENE.

509 – 507 Reformele lui Clistene: printr-o nouă organizare a *phyliilor,* se instaurează o democraţie prin **izonomie** (egalitate a drepturilor politice pentru toţi cetăţenii). Cetăţenii sunt organizaţi în 10 *phylii,* compusă fiecare din câte 3 grupuri *(trittys)* venite în număr egal din cele 3 regiuni (oraș, ţară și litoral). Selecţia se face prin tragere la sorţi. Fiecare *phylie* trimite 50 de reprezentanţi la „Sfatul celor 500”. Sfatul (ca și *prytaneis)* se ocupă de afacerile orașului-stat pe perioada unui sfat (36 de zile) sub conducerea unui „președinte” (*prytanus)* ales zilnic. Fiecare *trittys* înglobează comune (*demes)* – unităţi administrative autonome – care păstrează listele cetăţenilor și formează baza locală a Constituţiei. Fiecare cetăţean este membru al Adunării poporului. Organizarea pe principiul *phyliilor* se aplică și în armata: exista regimente ale *phyliilor* comandate de cei zece strategoi aleși, supuși la rândul lor comenzii arhontelui *polemarchos.* Torturarea oamenilor liberi este interzisă. **Introducerea ostracismului,** ca mijloc de exil, fără

pierderea proprietăţii sau privilegiilor de cetăţean.

508 Ostracizarea lui CLISTENE, la instigarea Spartei. 507 După ce CLEOMENE și conducătorul aristocraţiei ISAGORAS sunt asediaţi pe Acropole de către poporul atenian, lui CLISTENE i se permite să se întoarcă.

506 Atenienii îi înfrâng pe spartani, beoţieni și calcidieni. 4.000 de colonişti din Attica *(cleruhi* = cei către trag lozul) sunt aşezaţi la Calcis. După înfrângerea lui CLEOMENE de cetatea Argos, se introduce și acolo democraţia.

Poezie: momentul de înflorire maximă a liricii arhaice. THEOGNIS DIN MEGARA: elegii. ANACREON DIN Teos (570 – 488): cântece de banchet și erotice. ANACREON şi IBYKOS DIN RHEGIUM, poeţii dragostei pasionale. Scriitorii de poezie corala SIMONIDE (556 – 468) și BAC-CHYLIDES (505 – 450) se afla la sfârșitul vieţii lor la Siracuza, unde îl întâlnesc pe PINDAR DIN TEBA, cel mai mare poet li: cântece de cult (peanuri, ditirambi, imnuri).

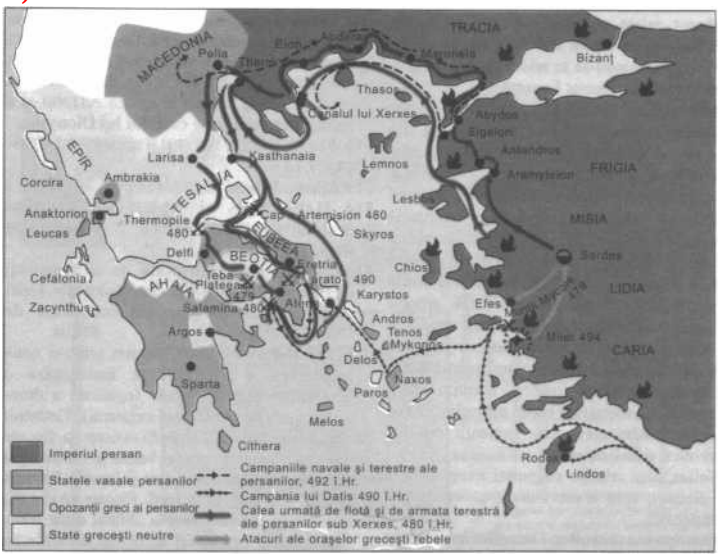

Războaiele medice

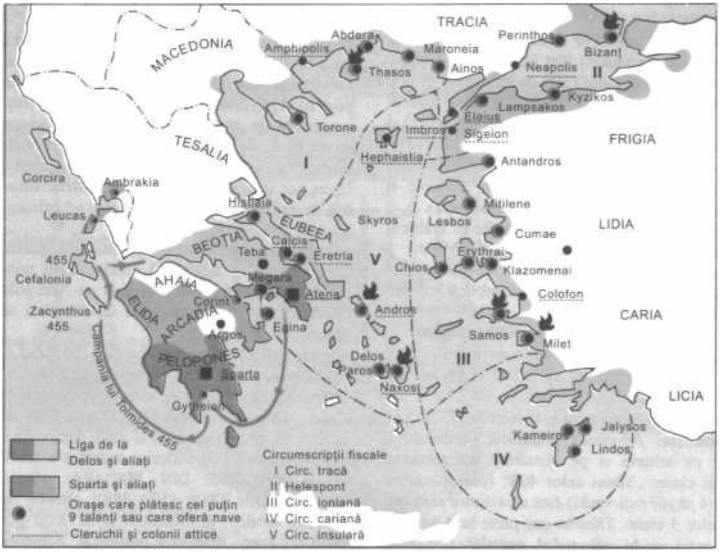

Liga de la Delos (delio-attică)

Războaiele medice (500 – 479)

500 – 494 Răscoala ioniană sub conducerea lui ARISTAGORAS DIN MILET – sprijinită doar de Atena și Eretria – este înăbușită de persani după o primă fază de succese (pătrundere spre Sardes. Contraatacul persanilor: recucerirea Ciprului (497), nimicirea flotei ioniene lângă Lade și

494 distrugerea Miletului. Deportarea locuitorilor în Mesopotamia.

493 TEMISTOCLE devine arhonte.

492 Cucerirea Traciei și Macedoniei de către persani, sub comanda lui MARDONIUS. MILTI-ADE CEL TÂNĂR, tiran la Chersones, se refugiază la Atena, unde este ales unul din cei 10 *strategoi.* O furtună distruge flota persana pe un promontoriu stâncos al Muntelui Athos. Sparta și Atena resping pretenţia Persiei, adresata tuturor orașelor-cetate grecești, de a se supune (trimiţând pământ și apă).

490 Prima campanie persana condusa de Datis și Artaferne, însoţiţi de HIPPIAS. Distrugerea Eretriei și deportarea locuitorilor.

Sept. 490 B. de la Maraton. Victorie a hopliţilor atenieni conduși de MILTIADE împotriva persanilor și

întoarcerea flotei persane în Asia Mică. După această victorie Atena se afla în pragul de a deveni o mare putere. MILTIADE moare în închisoare (489), după o campanie ratată asupra Părosului.

487 Alegerea arhonţilor prin tragere la sorţi din 500 de candidaţi din clasele 1 și 2. Funcţia este astfel neutralizată din punct de vedere politic; primind și atribuţii administrative și fiscale, influenţa politică a strategilor sporește (ceea ce se datora și faptului că pot fi realeși și se bucură de anumite împuterniciri).

487 – 483 Prin ostracizarea inamicilor politici: HIPARH (487), MEGACLE (486), XANTIP (484) și ARISTIDE (483), TEMISTOCLE reușește să pună în aplicare **planul de construire a flotei:** 180 de trireme terminate până în 481. Navele sunt construite de stat, finanţarea fiind efectuata cu ajutorul producţiei minelor de argint de la Laurium; echiparea o fac cetăţenii bogaţi. Importanţă polit, crescândă a teţilor, ca vâslași.

480 A doua campanie persana: XERXE I pornește din Sardes cu o armată de peste 100.000 de soldaţi. Metropola Tir îi comanda Cartaginei să-i **atace pe grecii din Sicilia.**

B. de la Himera. Cartaginezii sunt înfrânţi de tiranul GELON DIN SIRACUZA; flota etrusca înfrânta de fratele sau, HIERON DIN SIRACUZA, în

474 b. navala de la Cyme (lat. Cumae, p. 73): se deschide astfel perspectiva dezvoltării Romei.

încheierea unei alianţe defensive (symmachie elenica) sub conducerea Spartei. După ce b. navala de la Cap Artemision se încheie nedecis, LEONIDA împreună cu 300 de spartiaţi și alţi 5600 de războinici se sacrifică, murind pentru ca restul armatei grecești să se poată retrage **aug. 480 din trecătoarea Thermopile.** Persanii devastează Beoţia și Attica și pradă Atena.

Sept. 480 Victorie navala a grecilor la Salamina sub conducerea spartanului EURYBIADES, după planul lui TEMISTOCLE: limitată de îngustimea strâmtorii, flota persana nu are manevrabilitate înaintea celor 310 nave

grecești. Flota persana se retrage în Asia Mica. MARDONIUS organizează tabăra de iemare a armatei persane în Tesalia. După cea de-a 2-a distrugere a Atenei în primàvara lui

479 urmează victoriile de la Plătea și din b. navala de la Milet, lângă **Munţii Mycale.** La sfatul lui TEMISTOCLE, statele grecești care se arătaseră favorabile persanilor nu suferă represalii și Grecia se bucura de 20 de ani de pace.

Semnificaţia războaielor medice: persanii renunţa la tendinţele lor expansioniste. Independenţa grecilor este salvata. Astfel devine posibilă dezvoltarea civil, grecești.

479 Construirea zidurilor de cetate în jurul Atenei, în pofida obiecţiilor Spartei.

478 Eliberarea orașelor ioniene de către flota greaca sub comanda spartanului PAUSANIAS. Sparta face apel la ionieni să se mute în patria-mama greaca și se retrage din război. La rugămintea ionienilor, Atena devine protectoarea lor împotriva persanilor.

Liga de la Delos

477 Fondarea Ligii de la Delos (prima alianţa maritima atica, formată din Atena și orașele ioniene) ca sistem de apărare împotriva primejdiei persane. Aliaţii contribuie cu bani (460 de talanţi, așa cum stabilește ARISTIDE „cel drept”). Delos devine capitala ligii. Toţi membrii au vot egal în consiliul ligii. Atena ajunge puterea economică cea mai de seamă a Greciei, între Sparta și Atena intervin dezbinări.

470 Ostracizarea lui TEMISTOCLE (el moare ca vasal al persanilor la Magnesia, pe Mendru). CIMON, fiul lui MILTIADE, continua războiul împotriva persanilor, comandând flota ligii.

465 Dublă victorie a lui Cimon asupra armatei și flotei persane la **Eurymedon,** în Asia Mica. Sparta devine tot mai ostila faţă de creșterea puterii Atenei; populaţia Spartei se reduce numeric ca urmare a cutremurului catastrofic din 464 și a celui de-al treilea război mesenian (464 – 455).

461 CIMON. filospartan, este alungat de la Atena.

Arta clasica (sec. 5 – 4)

Punctele de vârf sunt reprezentate de templul lui ZEUS de la Olympia și de templul ATENEI (Partenonul) de pe Acropole (ICTINOS şi CALICRATE). Sculptorii cei mai importanţi sunt dorianul **Policlet** și **Fidias.** Opera celui dintâi se distinge prin proporţie și ritm (descoperirea „contrapunctului" *[contraposto] =* repausul și mișcarea corpului omenesc reprezentate de piciorul „de sprijin" și cel „liber", completându-se reciproc). Al doilea este creatorul sculpturilor Partenonului și al reprezentărilor în fildeș și aur ale lui ZEUS şi ATENEI. Nu se păstrează nimic din frescele monumentale ale lui POLIGNOT DIN THASOS. O premisa **a artei sec. 4** este dizolvarea polisului și creșterea atitudinilor burgheze. Descoperirea vieţii sufletești personale (portretul). Marii artiști ai epocii: **Praxiteles** (AFRODITA DIN CNIDOS, HERMES), aràtând umanitatea zeilor; **Scopas:** manifestarea patosului; **Lisip:** creatorul tipului de om elenistic. Toţi cei trei artiști sunt marcaţi de preferinţa pentru motive contemporane.

Literatura

Tragedia greaca se dezvolta din cultul lui DIONYSOS (corul și primul actor pus în dialog cu corul de THESPIS).

Eschil (525 – 456) introduce al doilea actor și reduce dimensiunea corului, scăzându-i importanţa în favoarea dialogului. Tragediile lui ESCHIL sunt profund religioase și conţin elemente eroice ale perioadei arhaice: *Perșii* (472), *Cei șapte contra Tebei* (467), *Orestia* (458).

Sofocle (497 – 406) da tragediei forma sa clasica prin introducerea celui de-al treilea actor în acţiune și prin consolidarea rolului corului. Acţiunea dramatica se dezvolta în piesele lui din vieţile interioare ale personajelor (tragedie de caracter): *Antigona* (442), *Oedip rege* (427), *Electra* și *Filoctet.*

Euripide (480 – 406), folosindu-se de mijloacele psihologiei și modificând conţinutul epic al legendelor, încearcà să-i aducă pe eroi mai aproape de dimensiunile

omenești obișnuite. Este precursorul dramei burgheze, ceea ce explica puternica sa influenţa asupra literaturii universale: *Medeea* (431), *Hippolit* (428), *Troienele* (415).

Apogeul satirei politice din **comedia** atenianã este atins de CRATINOS (520 – 423), EUPOLIS (446 – 411) și **Aristofan** (445 – 385), principalul reprezentant al comediei ateniene vechi. Este preocupat de aspectele sociale, face critica politicii din orașul său și lupta împotriva sofiștilor: *Norii* (423), *Viespile* (422), *Păsările* (414), *Broaștele* (405). Principalul reprezentant al comediei ateniene noi, nonpolitice, este MENANDRU (343 – 290), autor de comedii burgheze de critica sociala: *în pricinaţi! Ursuzul.*

Istoriografia

Herodot din Halicarnas (482425), „părintele istoriei” (potrivit lui CICERO), descrie în opera sa capitala *Istorii* conflictul dintre Europa și Asia (eleni și barbari); concepţia istorica a lui HERODOT îşi găsește rădăcinile în factori morali și religioși, și nu în cei naţionali.

Tucidide (460 – 396), creatorul ştiinţei istorice obiective, scrie *Istoria războiului peloponeziac* ca lecţie practica pentru viaţa (istoriografie pragmatica). Procesul istoric determinat nu de zei, ci prin cauzalitate.

Xenofon (430 – 354) scrie *Anabasis* (descriind campania lui CIRUS și retragerea grecilor) și o istorie a timpului său *(Hellenika).*

Filosofia

Sofiștii (= profesorii de înţelepciune) doresc să transmită educaţie generală spre a-i pregăti pe tineri pentru viaţa cu ajutorul retoricii, dialecticii și educaţiei cetăţenești. Principalii reprezentanţi: PROTAGORAS DIN ABDERA: pregătirea unui subiectivism și relativism („omul este măsura tuturor lucrurilor”), îndoieli în legàturà cu capacitatea de a cunoaşte dreptul celui mai tare; GORGIAS DIN LEONTINOI: profesor de retorica, urmărind ca prin aceasta ştiinţa „să transforme înfrângerea în victorie”; PRODICOS DIN CHEOS: etica cetăţeneasca; HIPPIAS DIN ELIDA: independenţa omului faţa de mediul său.

Socrate (469 – 399) este fondatorul unei filosofii antropologice. Folosind metoda inductiva (ironie, maieutica = „tehnica moșitului”), încearcà sa stabilească un determinism conceptual al universalului (natura virtuţii), astfel încât să-l aducă pe om în starea de contemplaţie și gândire, și prin aceasta la acţiune gândită (virtutea ca știinţa poate fi învăţata). Avertizează împotriva confuziei ce poate fi provocate de „vocea interioara” *(daimon).* **Platon** (427 – 347), fondator al Academiei din Atena (387), parcurge drumul dintre maniera socratică de conceptualizare („binele”, „virtutea”) până la teoria ideilor (= „substanţial”, forma iniţială). Face deosebirea dintre lumea existenţei și aceea a aparenţei, care nu este decât o manifestare a ideilor. Proprii fiecărui individ, ideile ies la iveala prin amintire. Importanţa istorica a lui PLATON se datorează operelor sale politice programatice. În ele enumera înţelepciunea, curajul, chibzuinţă și dreptatea printre virtuţile principale ce se pretind omului într-un stat construit pe legi. Lucrări: *Apologia, Criton, Banchetul, Phaidros, Republica, Legile* etc.

Aristotel din Stagira (384 – 322), întemeietorul Liceului de la Atena, cuprinde întreaga învăţătură a vremii sale; transforma anumite ramuri ale filosofiei în domenii independente și deschide noi domenii ale știinţei. Scrierile sale sunt caracterizate de gândire analitica, metodologie empirica (experiment) și construcţie speculativa.

Desăvârșirea democraţiei

462 La iniţiativa lui PERICLE şi EFIALTE, toate deciziile și drepturile politice sunt lăsate în seama Sfatului *(Boule),* a Curţilor cu juri *(heliaea)* și a Adunării poporului *(ecclesia)*; puterile Areopagului rămân astfel limitate la hotărâri ale tribunalului criminal. PERICLE continuă activitatea reformatoare și după asasinarea lui EFIALTE în 461.

461 Introducerea plăţii *per diem* pentru membrii Sfatului și pentru cei ai tribunalelor (din taxele plătite de Liga).

458 Desăvârșirea democraţiei prin **acordarea**

dreptului de a accede la funcţia de arhonte **clasei a 3-a** *(zeugitai).* Clasa aristocraţilor pierzând puterea, răspunderea politică trece în mâinile poporului, cu condiţia de cetăţenie.

451 Legea care guvernează dreptul la cetăţenie stipulează că ambii părinţi trebuie să fie din Attica. (Cetăţenia este un drept exclusiv: oricare atenian a cărui mamă are origine străina nu se bucură de acest drept. Egoism: de drepturile sociale – acordarea de bani și grâne – nu beneficiază decât puţini, ceea ce reprezintă o excludere neorganica și periculoasă.)

Lupta împotriva Spartei și a Persiei

461 Atena rupe alianţa cu Sparta, încheind în schimb un tratat cu cel mai de seamă dușman al Spartei, Argos.

460 – 457 Construirea „zidurilor lungi”, care transformă Atena în cea mai mare fortăreaţa a Greciei.

460 După așezarea hiloţilor mesenieni la Naupactos, cu ajutor atenian, și după ce Atena încheie o alianţă cu Megara, crește influenţa spartană asupra Corintului, ceea ce duce, ca și în cazul Eginei, la o alianţă cu Sparta.

457 Atena este amenințată dinspre N de alianţa Spartei cu Teba. Spartanii și tebanii ies învingători la Tanagra, atenienii la Oenophyta. Prin cooptarea Beoţiei, Locrisului și Focisului în sistemul său de alianţe, **Atena își consolidează hegemonia în centrul Greciei.**

456 Egina este silită să se alăture Ligii de la Delos (prin capitularea flotei). Consecinţă: competiţia comercială este eliminată și Pireul devine cel mai important port de tranzit.

Considerente comerciale și politice împing Atena să sprijine răscoalele împotriva persanilor, cum ar fi cea a lui INAROS în Egipt. În conflictul rezultat, flota ateniana este distrusă și în

454 vistieria Ligii de la Delos e mutata la Atena (a 6-a parte a contribuţiei îi revine zeiţei ATENA). Războiul purtat pe două fronturi cu Sparta și Persia sleiește treptat Atena și în

451 se încheie un armistiţiu pe 5 ani cu Sparta,

negociat cu ajutorul lui CIMON.

449 CIMON moare în Cipru, la scurt timp după **dubla victorie a atenienilor** asupra persanilor **la Salamina.**

448 Se încheie pacea între Persia și Atena (pacea lui CALLIAS). Rezultate: orașele grecești din Asia Mică și Cipru rămân în cadrul Imp. persan, dar își păstrează autonomia. Declaraţie de neamestec a ambelor părţi. M. Egee declarată o mare grecească.

448 întemeierea Imperiului attic prin transformarea Ligii de la Delos – devenită inutilă. Toţi foștii membri ai Ligii de la Delos introduc treptat moneda, sistemul de măsuri și greutăţi ateniene. Contribuţia se plătește în continuare.

447 Congresul de pace panelen convocat de Pericle la Atena (program: asigurarea păcii, siguranţa cailor maritime, reconstrucţia sanctuarelor distruse de persani) eșuează din cauza împotrivirii Spartei. Ulterior se iscă mai multe revolte împotriva Atenei (răscoala oligarhică din Beoţia, 447, ieșirea Eubeei și Megarei din alianţa atenianã, 446). O armată spartană invadează Attica.

445 Atena este astfel obligată să încheie **Pacea de** 30 **de ani** cu Sparta: recunoaşterea Imperiului attic de către Sparta și a hegemoniei Spartei asupra Peloponesului de către Atena. Alături de **Persia și Cartagina, Atena este acum cea de-a treia mare putere din Medit**

443 – 429 Epoca lui Pericle. După eliminarea opoziţiei (ostracizarea adversarului său TUCI-DIDE, 443) PERICLE, ca „demagog” („conducător popular”), este reales anual în funcţia de *strategos,* fundamentul legal al dominaţiei sale; dar adevărata sursă a puterii lui este influenţa asupra poporului atenian, care o depășește pe aceea a celorlalţi *strategoi.* Atena este „o democraţie doar cu numele, în realitate ea este o monarhie a primului ei om” (TUCIDIDE). Întemeierea de colonii și de cleruchii pentru aprovizionarea populaţiei nevoiașe. Primejdie pentru statul attic: tranziţia de la un stat productiv la unul

de binefacere (acordarea de gratuităţi). Atena urmează politici culturale, interne și externe, coerente și unitare. Hegemonia politică este legată de misiunea culturală a Atenei. Fondurile strânse de la membrii Ligii contribuie la construirea clădirilor de pe Acropole, ceea ce asigură muncă și venituri pentru un mare număr de oameni, în schimb reprezintă o mare povară pentru finanţele Atenei. Cercul de oameni de cultură din jurul lui PERICLE şi ASPASIA: Herodot din Halicarnas, anaxagora DIN CLAZOMENE, HIPODAM DIN MILET, SOFOCLE şi FIDIAS.

Reorganizarea Ligii maritime de la Delos prin împărţirea orașelor în 5 zone fiscale și instaurarea democraţiei în statele membre. Aliaţii, aduși în stadiul de subordonaţi și tributari, opun rezistenţa Atenei. (Samos părăsește Liga, 440, și este cucerit de PERICLE.) în anul 440, peste 400 de orașe-stat sunt membre ale Ligii maritime.

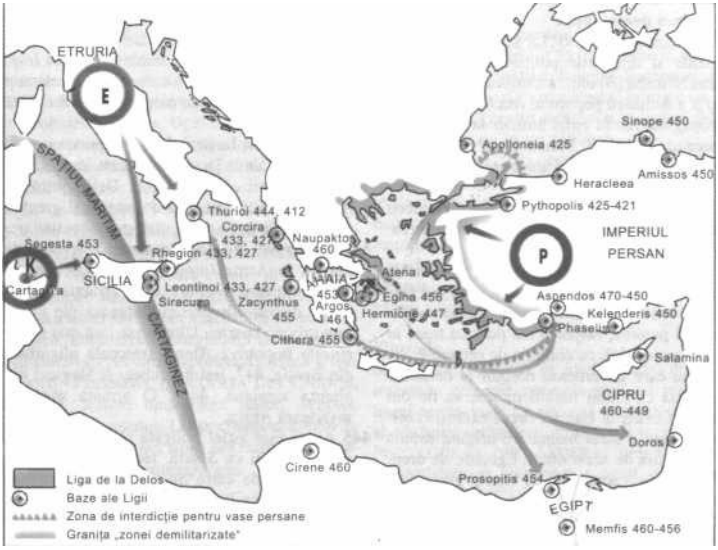

Politica ateniană de expansiune din sec. 5

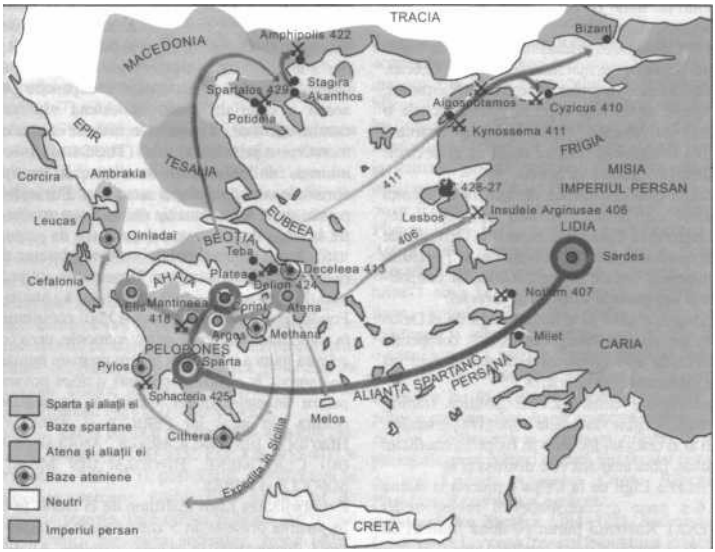

Războiul peloponeziac

Războiul peloponeziac (431 – 404)

Cauze: alianţa Corcirei cu Atena împotriva Spartei, atacul Atenei asupra Potideei și blocada comerciala ateniana asupra Megarei; atunci Sparta cere autonomia tuturor orașelor din Liga.

432 Sparta și peloponeziacii se decid să înceapă războiul.

Planul de război al lui Penele: evacuarea populaţiei din Attica în fortăreaţa Atena-Pireu. Utilizarea flotei împotriva Peloponesului. Evitarea unei bâtalii terestre cu armata spartana superioara. De la edictul financiar al lui CALLIAS (434), vistieria Atenei adunase 6.000 de talanţi.

431 – 421 Războiul lui Arhidam

431 – 430 Două incursiuni ale lui ARHIDAM în Attica. Operaţiuni ale flotei ateniene de-a lungul coastelor Peloponesului.

429 Capitularea Potideei după un asediu de doi ani; armata de asediu a Atenei suferă o înfrângere la Spartalos. **Izbucnirea ciumei** la Atena (moartea unei treimi din populaţia Atticii în patru ani), care îl ucide și pe PERICLE. CLEON devine liderul popular al Atenei. Conducătorul

grupării oligarhice este NlllAS.

429 – 427 Insula Lesbos părăsește Liga de la Delos, fiind pedepsita. Două noi incursiuni ale lui ARHIDAM în Attica. Plătea cucerita de spartani, iar apăratorii ei executaţi.

425 Spartanii suferă o înfrângere pe Insula Sphacteria (120 de spartiaţi luaţi prizonieri). CLEON respinge o propunere de pace spartană, făcându-se în schimb avocatul unei tactici agresive de purtare a războiului.

— După un șir de succese ale Atenei

424 reformă a armatei spartane întreprinsă de Brasidas și campanie a spartanilor în Tracia (orașele de pe coasta ies din Liga de la Delos). Flota ateniana comandata de CLEON vine în ajutorul inamicilor Spartei.

422 Înfrângerea atenienilor la Amphipolis. Moartea lui CLEON şi BRASIDAS.

421 O pace pe 50 de ani între Sparta și Atena este negociata de NlllAS („Pacea lui Nicias"). Se revine la *statu-quo ante.* Sparta intra într-o alianţă defensiva cu Atena, spre a se opune alianţei peloponeziacilor cu Argos. Relaţiile Atenei cu Sparta se înrăutăţesc din cauza politicii lui ALCIBIADE, un dușman al lui NICIAS: Atena încheie o alianţă cu Argos și Mantineia împotriva Spartei, silește Melos să se alăture (416) și întreprinde raiduri asupra coastelor Laconiei.

415 – 413 A 4-a expediţie siciliană. Segesta este ajutata de Atena împotriva orașelor Siracuza și Selinus. NICIAS se împotrivește acestei politici. ALCIBIADE, acuzat de blasfemie; i se ordona să se întoarcă acasă; el fuge la Sparta. După succese iniţiale ale Atenei, se ajunge la

413 distrugerea flotei ateniene în portul Siracuzei și a armatei la Asinaros: NICIAS este executat, iar prizonierii greci puși la munca silnică în carierele de piatră.

413 – 404 Războiul deceleean. Urmând sfatul lui ALCIBIADE, spartanii ocupa cetatea Deceleea, astfel încât să poată pustii pàmânturile Atticii. Rezultat: o parte a

aliaţilor ies din Liga.

412 Cedând orașele din Ionia, Sparta îşi asigura ajutorul (financiar) al Persiei.

411 La Atena se introduce oligarhia (Sfatul celor 400, Adunare a poporului din doar 5.000 de cetăţeni cu proprietăţi). Urmări: revolta a armatei ateniene din Samos și ràzgândirea lui ALCIBIADE. Răsturnarea oligarhiei și lărgirea democraţiei (poporul de rând primește dreptul de a deschide o acţiune judecătorească).

410 ALCIBIADE, ales *strategos* în 411, este victorios la Cyzicus. Respingerea propunerii de pace a spartanilor.

întoarcerea lui ALCIBIADE la Atena. După înfrângerea flotei ateniene la Notium, ALCIBIADE este înlocuit din funcţie (407).

406 Victorie atenianã în b. de la Arginusae; dar, în ciuda protestelor lui SOCRATE, comandanţii flotei sunt condamnaţi la moarte (pentru ca echipajele naufragiate nu fuseseră salvate).

405 Victorie la Aigospotamos a spartanilor conduși de LISANDRU.

404 Asediul și capitularea Atenei. Condiţiile păcii: „zidurile lungi” rase de pe faţa pământului, desființarea Ligii maritime de la Delos. Hegemonie a Spartei. Introducerea oligarhiei (cei „30 de tirani”) la Atena. De victoria finala în aceasta lupta mondială pentru putere, în care sunt implicate Grecia, Macedonia, Tracia, spaţiul Egeei, Asia Mica, Sicilia și Italia de Jos, se bucura nu Sparta, ci Imperiul persan.

Sicilia: după înfrângerea atenienilor lângă Siracuza, cartaginezii intervin iarăşi în Sicilia.

Distrugerea orașelor Selinus și Himera. După victoria de la Atragas (405), cartaginezii avansează asupra Siracuzei, dar întâmpina rezistenţa datorită unirii orașelor grecești sub

405 – 367 Dionysios I.

— După moartea lui, fiul său, DIONYSIOS II, și vărul acestuia, D10N, elev al lui PLATON, încep să se certe.

344 Ràstumarea lui DIONYSIOS II de către

corintianul TIMOLEON. Apărare eficientă împotriva cartaginezilor (341) și introducerea unei Constituţii democratice (337). O nouă înflorire sub **307 – 288 Agatocle,** devenit tiran cu ajutorul cartaginezilor, din 304 rege al Siciliei (urmând exemplul diadohilor). Stăpânirea lui se extinde și asupra Italiei de S. După moartea lui, Siracuza este protejata de atacurile cartagineze de către PIRUS (278).

274 – 215 HIERON II. După războiul tarentin (p. 83) Italia de Sud devine provincie romană.

201 Siracuza intră în componenţa prov. romane Sicilia.

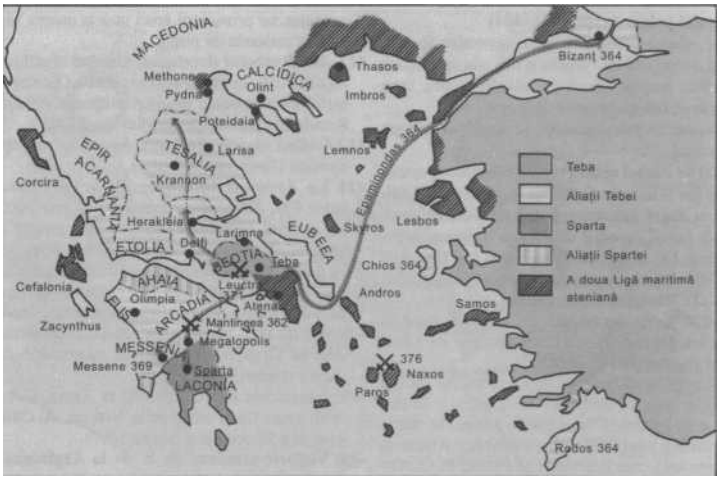

Hegemonia Tobei

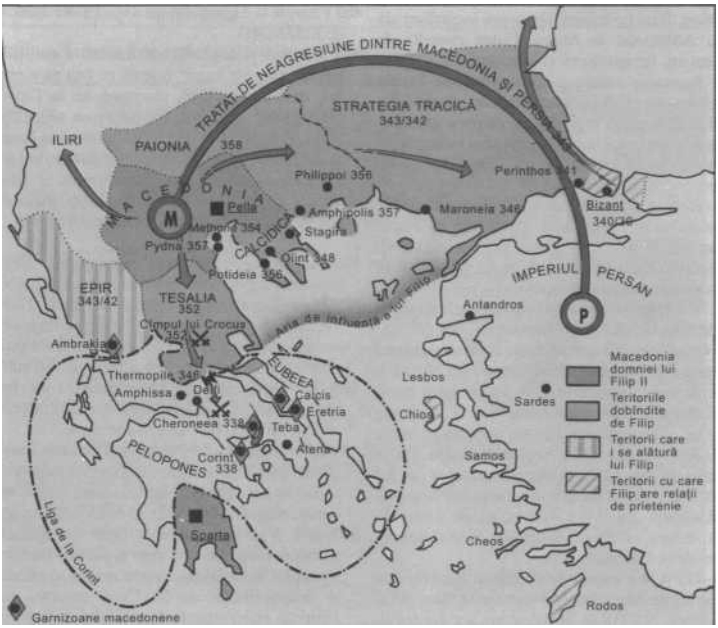

Macedonia sub Filip 11

Atena, Sparta, Teba

Sparta controlează oligarhiile întemeiate în Grecia (exista garnizoane comandate de spartani *= harmost-i).* Cu ajutorul Spartei, cei **„30 de tirani" domnesc pentru scurta vreme,** după care democraţia este reinstaurată la Atena de TRASIBUL (indemnizaţii plătite pentru participarea la Adunările poporului și la reprezentaţiile teatrale după 392).

399 Socrate este condamnat la moarte prin otrăvire cu cucută (acuzaţie: coruperea tineretului și introducerea unor noi zei).

401 B. de la Cunaxa. Moartea prinţului persan CIRUS, care își încheie astfel revolta împotriva fratelui său, regele persan ARTAXERXE II, și repatrierea contingentului auxiliar grec („marșul celor 10.000"), sub comanda atenianului XENO-FON.

399 – 394 Războiul spartanilor împotriva Persiei. Sub AGESILAU, Sparta reia războiul, cu intenţia de eliberare a oraşelor ioniene.

395 – 387 Războiul corintic: Atena, Teba, Corint și

Argos lupta, cu sprijinul Persiei, împotriva Spartei. Flota persana, reorganizata de atenianul CONON, îi înfrânge pe spartani în

394 b. de la Cnidos; cu toate acestea, atenienii și tebanii sunt înfrânţi în același an de spartani în b. de la Coroneea. Din cauza încercărilor Atenei de a reorganiza Liga maritima, Persia și Sparta intra în negocieri: Bosforul este pus sub blocada de o flota persano-spartană, pentru a stopa importurile de grâne ale Atenei din S Rusiei.

387 Pacea regelui („Pacea lui Antalcida”) dintre

Atena și Sparta este mediata de regele persan: orașele grecești din Asia Mica intra sub dominaţia Persiei; celelalte orașe grecești primesc autonomia, garantata de Sparta.

377 Organizarea celei de-a doua Ligi maritime ateniene (având drepturi egale, cele 60 de membre sunt autonome) împotriva abuzurilor spartane (ocuparea de către spartani a acropolei cetăţii Teba, Cadmea, în 382).

371 Pace totala între Atena și Sparta. Teba refuza să desfacă uniunea realizata în Beoţia (379), și Sparta ataca.

371 B. de la Leuctra. Înfrângerea armatei spartane de către EPAMINONDAS (utilizarea „ordinii oblice de bătaie”). Aceasta prima înfrângere a armatei spartane într-o bătălie deschisa marchează începutul declinului ei. Tebanii avansează în Laconia; eliberarea Messeniei și Arcadiei.

369 Alianţa a Spartei și Atenei împotriva Tebei, care îşi construiește propria flota.

362 B. de la Mantineea: tebanii înfrâng Sparta și Atena; dar EPAMINONDAS este rănit și moare. Sfârșitul hegemoniei tebane.

Macedonia

359 – 336 Filip II din Macedonia

Organizare tripartita a statului: „regatul armatei”, nobilimea (*hetairoi)* și adunarea armatei. Superioritatea militară reprezintă baza succeselor din afara graniţei: împărţirea cavaleriei aristocraţilor în

regimente *(Il es).* Arma principală: lancea ţinuta în cumpànà. Formarea falangei macedonene *(„hetarae* pedeștri”). Arme: *sarissa* (suliţe lungi) și scuturi mici și rotunde. Adoptarea „ordinii oblice de bătaie” și coordonării mișcărilor diferitelor corpuri de armata. **Strategie de distrugere.** Orașele sunt cucerite nu prin înfometare prelungita, ci cu mașini de asediu. Cucerirea minelor de aur din Munţii Pangaeus de la E de nul Struma (Strymon) oferă **mijloacele financiare** pentru pregătirile militare.

După **unificarea Macedoniei** (358), obiectivul politicii externe a lui FILIP devine obţinerea unei ieșiri la mare pentru statul său. Incursiune spre Amphipolis și Calcidica (Pen. Calcidicà) în 357. Chios, Rodos, Cheos și Bizanţ ies din a doua Liga maritima ateniana; dizolvarea ei definitiva se petrece ca urmare a **„Războiului aliaţilor” (357 – 355).**

356 – 346 Al doilea război sfânt împotriva

Focidei, cetatea fiind ajutata de atenieni și de spartani, din cauza violării sanctuarului de la Delfi. Intervenţia lui FILIP împotriva Focidei. Ocupa Potideia, Methone, Stagira și Olintul, un aliat al Atenei. DEMOSTENE cere zadarnic o intervenţie energica.

352 Ocuparea Tesaliei.

348 Eubeea părăseşte alianţa ateniana, la insistenţele lui FILIP.

346 Pacea lui Filocrate dintre Macedonia și Atena, bazată pe *statu-quo*: Atena rămâne cea mai mare putere maritima, cu 350 de trireme.

— Victorie a lui FILIP asupra faceenilor și **acceptarea în amfictionia de la Delfi.**

343/342 Cucerirea Traciei. La Atena, disputa între ISOCRATE (Grecia să fie unita sub FILIP împotriva persanilor) și DEMOSTENE (susţinătorul luptei împotriva „barbarului” FILIP).

340 Formarea Ligii elenice împotriva lui FILIP, în urma ameninţării circulaţiei maritime pe M. Neagra și a noilor amestecuri în Grecia.

338 B. de la Cheroneea. Victoria lui FILIP asupra grecilor este decisa de cavalerie, comandata de fiul său, ALEXANDRU. Teba este sever pedepsita, dar Atenei i se oferă o pace mai blândà („prietenie și alianţa”).

337 Liga de la Corint formată din toate orașele grecești (cu excepţia Spartei), sub patronajul lui FILIP. **Organizare:** un Consiliu al Ligii la Corint, regele macedonean este numit conducător *(hegemon)* și general suprem al tuturor forţelor, autonomie pentru toţi membrii (garantata de FILIP). **Hotărârea de război împotriva Persiei.**

336 Asasinarea lui FILIP.

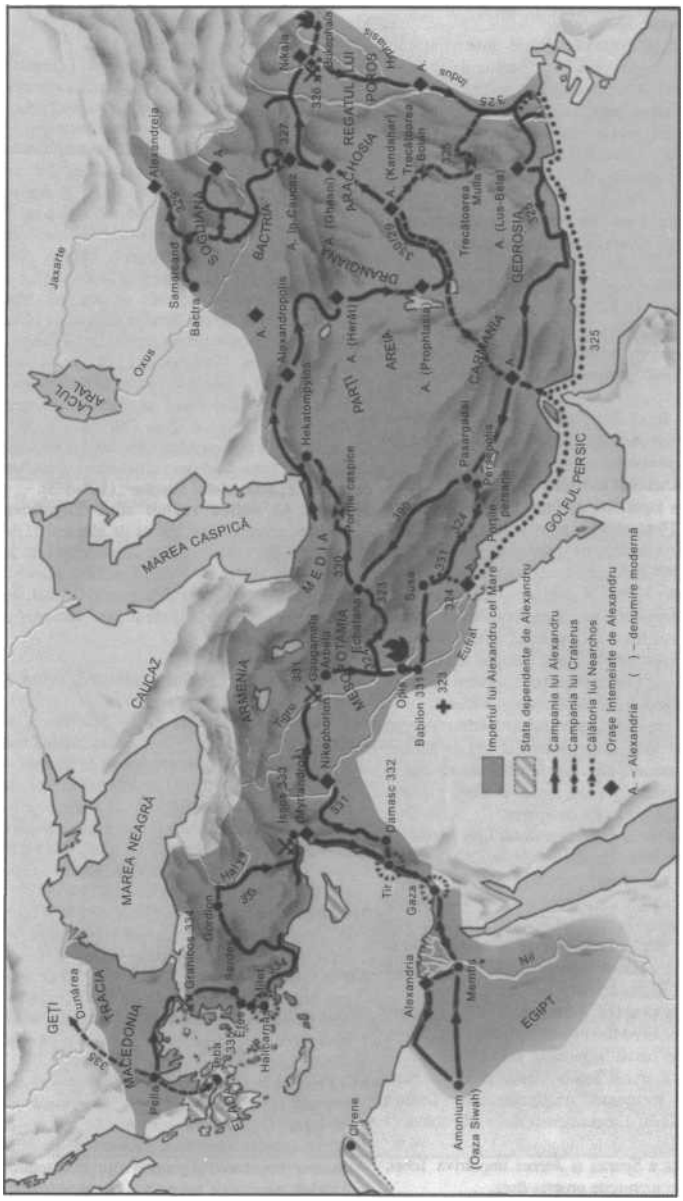

C ampaniile lui Alexandru

Alexandru cel Mare (336 – 323)

După asigurarea dominaţiei macedonene asupra tracilor și ilirilor, ALEXANDRU înăbușă revolta greaca (Teba, Atena, Pelopones).

335 Distrugerea Tebei și transformarea în sclavi a

locuitorilor ei.

334 începutul campaniei persane: un război grec de răzbunare și un război macedonean de cucerire (30.000 de pedeștri și 5.000 de călăreţi). După traversarea Hellespontului **mai 334** satrapii persani din Asia Mică sunt înfrânţi pe râul **Granicos.** După cucerirea orașelor grecești de pe coasta, sunt ocupate Carla, Frigia (la Gordion, ALEXANDRU „desface" cu sabia „nodul gordian") și Cilicia. Ofiţeri macedoneni numiţi satrapi în teritoriile cucerite.

Vara 333 Persanii cuceresc Chios și Mitilene.

Nov. 333 B. de la Issos („ordine oblica de bătaie"). Victoria lui ALEXANDRU asupra persanilor conduși de DARIUS III CODOMAN-NOS. Persanii cer pacea, dar sunt refuzaţi.

332 – 331 Subjugarea Siriei (cucerirea Tirului, 332, după un asediu de 7 luni), Egiptului (întemeierea Alexandriei, campanie în oaza Siwah, sanctuarul lui ZEUS AMMON, și întâmpinarea lui ALEXANDRU de către preoţi în chip de fiu al zeului) și a Mesopotamiei.

331 ANTIPATER înăbușă o revoltă a spartanilor în b. de la Megalopolis. Sparta se alătură Ligii de la Corint.

— După traversarea fluviilor Eufrat și Tigru

1.10.331 b. de la Gaugamela („ordine oblică de bătaie", ca și la Granicos și Issos). DARIUS fuge; ALEXANDRU este proclamat rege al Asiei; pătrunde în Babilon și Susa. Capturarea tezaurului persan (50.000 de talanţi).

330 Persepolis este ars, ca răzbunare a distrugerilor de pe Acropole (480). Cucerirea orașelor Pasargadai și Ecbatana. Se renunţa la serviciile grecilor participanţi.

Imperiul lui Alexandru

După uciderea lui DARIUS, satrapul BESSUS îşi asumă titlul regal; simultan, ALEXANDRU se proclamă succesor legal al Ahemenizilor (adoptând îmbrăcămintea ceremonială a regilor persani). Ca urmare, crește opoziţia faţă de ALEXANDRU în Macedonia: FILOTAS este executat, iar tatăl lui, PARMENION, asasinat. Cucerirea

satrapiilor Aria, Drangiana, Arachosia. 329 Supunerea E Iranului.

328 Bătălii în Sogdiana; căsătoria lui ALEXANDRU cu ROXANA, fiica a principelui din Sogdiana (începuturile politicii de reconciliere).

Introducerea ceremonialului de Curte persan, împotriva opoziţiei din partea suitei greco-macedonene: execuţia istoricului CALISTENE, nepot al lui ARISTOTEL, după „conspiraţia pajilor" (327).

327 – 325 Campania din India pentru a ajunge la limitele sudice și răsăritene ale lumii locuite *(ecumene)***: ideea de dominaţie mondială.**

326 Vict. asupra lui POROS și a elefanţilor de lupta ai acestuia în b. de la Hydaspes. POROS se transformă în vasal al lui ALEXANDRU.

— O răzmeriţă a trupelor pe fluviul Hyphasis îl silește pe ALEXANDRU să se întoarcă. Construirea unei flote cu care se pornește spre S, de-a lungul Indusului. Marș de întoarcere sub comanda lui ALEXANDRU şi CRATERUS prin Gedrosia și Carmania până la Persepolis; întoarcerea flotei conduse de NEARCHOS de-a lungul coastelor Oc. Indian și ale G. Persic până la gurile Eufratului și Tigrului.

324 Plan de fuziune a macedonenilor și persanilor pentru formarea unei noi clase de stăpânitori (această politică reprezintă baza planurilor viitoare ale lui ALEXANDRU: cucerirea V și contopirea tuturor popoarelor prin recolonizări). Ceremonie de căsătorie în masă între macedoneni și iranience la Susa. ALEXANDRU se căsătorește cu prinţese persane. Amnistie pentru exilaţii politici din Grecia. După revolta veteranilor lăsaţi la vatră de la Opis, **imperiul este reorganizat la Babilon.** Persanii și macedonenii primesc drepturi egale *(homonoia =* armonie; *koinonoia =* comunitate); persanii sunt acceptaţi în armată. Cele trei părţi ale imperiului sunt reunite sub ALEXANDRU prin uniune personala: ca rege persan în Asia, ca hegemon al Ligii de la Corint în Grecia și ca rege al Macedoniei.

Separarea puterilor militară și civilă în satrapii, în

schimb se menţine o unică admin, financiară pentru întreg imperiul. **Introducerea unei unităţi monetare unice** (măsură monetara din Attica). În locul unei economii monarhice orientale (acumularea de aur), introduce o economie mondială. Moneda de aur și de argint nu coexista: baza monedei imperiale o reprezintă argintul, îndeplinind condiţia iniţială a întemeierii unei zone economice vaste. Greaca devine limba universală *(koine).* Expediţii de planificare economică: studii asupra cauzelor inundaţiilor Nilului, călătoria lui NEARCHOS şi ONESICRITUS de la Delta Indusului la gurile Eufratului și Tigrului.

— Sunt întemeiate cca. 70 de orașe noi, spre a servi ca garnizoane și centre de răspândire a civilizaţiei grecești. În vreme ce se pregătește pentru alte campanii și în V Medit., ALEXANDRU moare de febra la

13.6.323 (în vârstă de 33 de ani). „Numele de ALEXANDRU înseamnă sfârşitul unei epoci și începutul alteia noi” (J.G. DROYSEN).

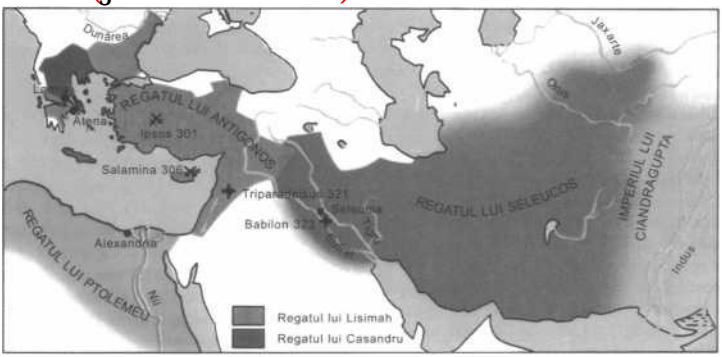

Regatele diadohilor, 303 î.Hr.

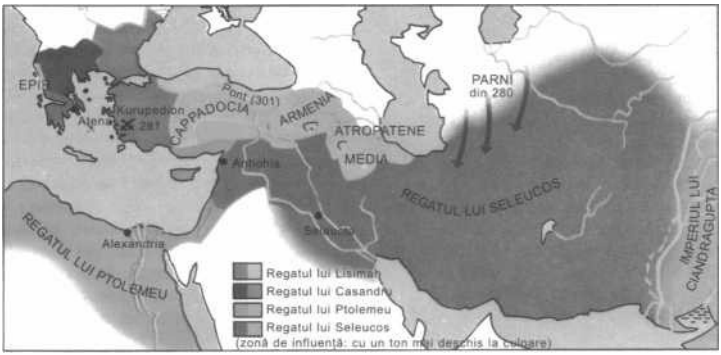

Regatele diadohilor, după 301 î.Hr.

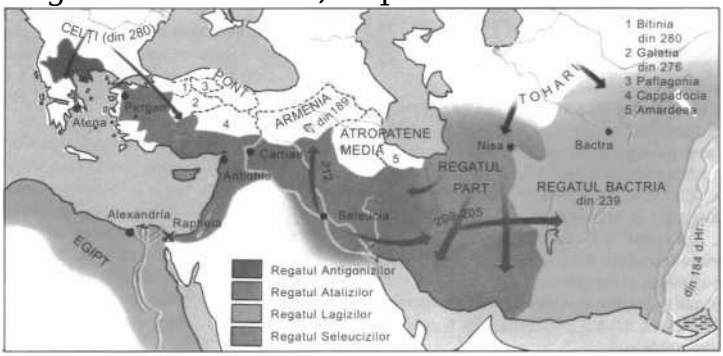

Regatele diadohilor, cca. 180 î.Hr.

Războaiele dintre diadohi (323 – 280)

După moartea lui ALEXANDRU, între succesorii săi (diadohii) izbucnește lupta pentru tron.

323 Transferul autorităţii regale asupra potentaţilor macedoneni (regenţa în numele fiului minor și al fratelui vitreg al lui ALEXANDRU), **împărţirea zonelor de putere:** PERDICAS devine regent al imperiului, ANTIPATROS guvernator în Macedonia și Grecia, ANTIGONOS în Frigia și Licia. PTOLEMEU în Egipt și Llă IMAH în Tracia.

În anii următori (până în 281), luptele pentru putere se dau între diadohi. Unii încearcă să păstreze unitatea imperiului. După uciderea lui PERDICAS în timpul unui atac asupra Egiptului, în

321 se redistribuie funcţiile la Triparadeisus: ANTIPATROS devine regent, ANTIGONOS şi CASANDRU generali imperiali (strategi).

316 Asasinarea mamei lui ALEXANDRU, OLIMPIA, de către CASANDRU, care ajunge stăpân al Macedoniei.

316 EUMENE, care fusese numit general imperial de către succesorul lui ANTIPATROS, POLYPERCHON, moare în lupta cu ANTIGONOS „cel chior”. CASANDRU, PTOLEMEU, Llă IMAH şi SELEUCOS, guvernatorul Babilonului, se unesc împotriva lui ANTIGONOS, care urmărește să devină unic conducător în

315 – 301 al 3-lea război dintre diadohi. După intervenţia lui PTOLEMEU în Grecia, Atena este cucerita de DEMETRIU POLIORCETES („cuceritorul de orașe”), fiul lui ANTIGONOS.

306 Victorie navală a lui DEMETRIU asupra lui PTOLEMEU la Salamina. Consecinţa: **preluarea titlului de rege de către Antigonos și Demetriu,** mai târziu și de PTOLEMEU, SELEUCOS, Llă IMAH şi CASANDRU. **Dizolvarea imperiului.**

301 B. decisiva la Ipsos. Victoria lui SELEUCOS şi Llă IMAH asupra lui ANTIGONOS, cel din urma reprezentant al puterii centralizate (în vârstă de 81 de ani). Întemeierea a 4 regate: Tracia și Asia Mică, sub Llă IMAH, Macedonia sub CASANDRU, Egiptul sub PTOLEMEU, miezul teritoriului persan sub SELEUCOS.

În perioada următoare (295 – 285), DEMETRIU, fiul lui ANTIGONOS, obţine Atena, iar după moartea lui CASANDRU, și Macedonia. Llă IMAH, SELEUCOS şi PTOLEMEU încheie o alianţă împotriva lui DEMETRIU, pe care îl alunga din Macedonia.

281 B. de la Kurupedion. Înfrângerea de către SELEUCOS și moartea lui Llă IMAH.

Astfel se încheie războaiele diadohilor. Întemeierea a trei mari monarhii: Macedonia sub Antigonizi; **Asia Mica** sub Seleucizi; **Egiptul** sub Lagizi.

Statele elenistice

Faza 1: 304 – 220 Echilibru între marile puteri. Expansiunea și acceptarea universală a civilizaţiei grecești.

Faza 2: 220 – 30 Declinul statelor elenistice. Apariţia

statelor și culturilor orientale. Intervenţia romanilor. Supunerea și exploatarea teritoriilor răsăritene de către Roma (p. 85).

Egipt

304 – 30 Domnia dinastiei Lagizilor, fondata de PTOLEMEU I, istoricul și generalul lui ALEXANDRU. Toţi succesorii săi poartă numele de PTOLEMEU**. Întemeierea Museionului cu biblioteca de la Alexandria** (PTOLEMEU II).

— Urmașii se luptă cu Seleucizii pentru posesiunea Siriei și Palestinei (controlul asupra cailor comerciale); dar până la urmă, doar Egiptul poate să fie păstrat. Confuzia creata în jurul succesiunii la tron și influenţa crescândă a Romei duc la

martie 30 căderea Alexandriei. Egiptul devine provincie romană (p. 93).

Statul: Alexandria („centrul pământului”) reprezintă punctul focal al unui stat puternic centralizat. Pământul (aflat în posesiunea regelui) este administrat de o birocraţie oficiala, după modelul vechiului Egipt. Venitul regelui provine din monopolurile de stat (mine, grâne, ulei, fabricarea de bere, clădiri), export (papirus, sticlă), arendarea perceperii impozitelor și munca forţată a locuitorilor.

Macedonia

279 – 168 Domnia dinastiei Antigonizilor, întemeiata de ANTIGONOS GONATAS, fiul lui DEMETRIU.

215 Alianţa a Macedoniei sub FILIP V [221 – 179] cu Cartagina, ceea ce conduce la

215 – 205 primul război macedonean (p. 81), încheiat prin pacea de la Phoinike (restabilirea lui *statu-quo ante).*

202 Alianţa cu ANTIOH III împotriva Egiptului. La îndemnul Pergamului, Atenei și Rodosului, Roma intervine

200 – 197 în al doilea război macedonean. După înfrângerea de la Kynoskephalai (197), toate teritoriile nemacedonene sunt cedate.

196 Autonomia tuturor orașelor grecești este proclamata de FLAMININUS cu prilejul Jocurilor istmice

(p. 85).

179 – 168 PERSEU. Consolidare a puterii sale; conflict cu EUMENE ÎI AL PERGAMULUI, care instigă Roma la război împotriva Macedoniei.

171 – 168 Al treilea război macedonean. Înfrângerea lui PERSEU la Pydna de către romanii comandaţi de AEMILIUS PAULLUS (168). împărţirea Macedoniei în 4 regiuni autonome. Persecutarea inamicilor Romei în Grecia (execuţii și deportarea la Roma a 1.000 de ostatici din Ahaia, printre care și istoricul POLIBIU).

148 în urma unei revolte, statele macedonene separate sunt desfiinţate și se **întemeiază provincia romană Macedonia** (p. 85).

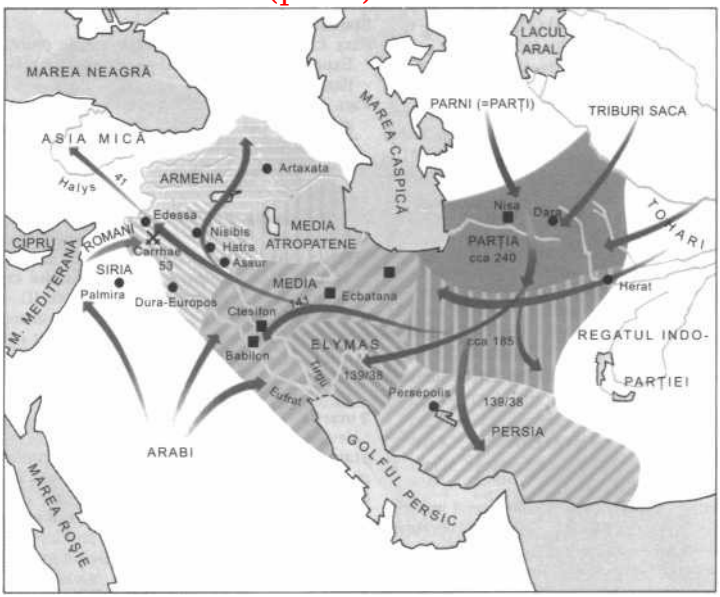

Regatul Parţiei

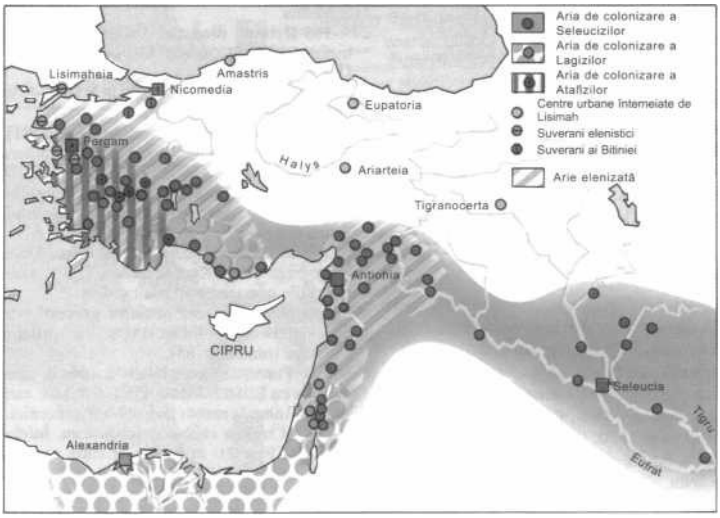

Centre urbane întemeiate în perioada elenistică

Grecia

323 – 322 Războiul lamiac. Tentativa Greciei de a-și menţine independenţa este zădărnicită de ANTIPATROS. Instaurarea timocraţiei; sinuciderea lui DEMOSTENE. Grecia este ocupată de garnizoane macedonene.

266 – 261 Războiul chremonediac. Eșec al tentativei de eliberare a Atenei; dar, în urma negocierilor, trupele de ocupaţie sunt retrase (262). Atena devine libera și, deși neimportanta politic, este recunoscuta drept **capitală a civil, grecești** (academii filosofice).

Noile forme politice sunt **ligile,** înlocuind vechile orașe-stat:

Liga etoliana. Atinge cea mai mare extindere după respingerea atacurilor galilor la Thermopile și Delfi (279), dar este slăbită de „războiul aliaţilor” (220 – 217), când Macedonia intervine din cauza pirateriei etoliene din M. Egee.

Liga aheeană (cca. 280: Sicyon, Corint, Argos, Egina), îndreptată împotriva Ligii etoliene și Spartei, unde regele CLEOMENE III încerca să introducă o reforma sociala (abolirea sistemului eforilor, periecii devin cetăţeni cu drepturi depline, eliberarea hiloţilor).

222 Înfrângerea Spartei la Sellasia de către Liga

aheeana și Macedonia (sfârșitul regatului).

Lupta dintre ligi și abila diplomaţie a Romei provoacă declinul politic al Greciei. După ce Liga aheeana se ridica împotriva romanilor și este înfrântă la Isthmos

146 dizolvarea Ligii aheene și **distrugerea Corintului.** Sparta, Atena și Delfi îşi obţin autonomia.

145 încorporarea orașelor grecești în vi provincia Macedonia.

Mesopotamia, Persia, Asia Mica

304 – 64 Domnia din Seleucizilor, întemeiate de SELEUCOS I NICATOR. Nu există o coeziune teritoriala, prin urmare se formează unităţi conduse independent în Asia Mica și în E, fenomen favorizat de admin, liberă (federalista): se păstrează organizarea persană în satrapii, dar conduse de guvernatori greci și macedoneni. Cap. la Seleucia (în loc de Babilon); multe alte centre urbane sunt întemeiate în Asia Mica și Siria. Coexistă greci (se adoptă moneda atticà și limbajul administrativ grecesc), macedoneni (colonii militare) și localnici (aramaica limba administrativă, alături de greacă).

Provinciile din India sunt cedate de SELEUCOS I suveranului CIANDRAGUPTA (p. 43), în schimbul a 500 de elefanţi de război, pentru luptele împotriva lui ANTIGONOS şi DEMETRIU. Sub urmașul sau ANTIOH I SOTER („salvatorul"), părţi din Asia Mica se separă din statul seleucid.

Cea 280 întemeierea Regatului Pont la M. Neagră, de către MITRADATE. Elenizare treptată de-a lungul sec. 2. După cele 3 războaie mitradatice cu Roma, din Pont nu mai rămâne decât Regatul Bosporan, sub FARNACE, care este înfrânt de CAESAR (*Veni, vidi, vici,* p. 91) la Zela (47).

279 Incursiunea celţilor (= galaţi) în Asia Mică, chemaţi în ajutor de NICOMEDE I, care, cu ajutorul lor, întemeiază **Regatul Bitinia,** cu cap. la Nicomedia. – 74 Bitinia intră în stăpânirea romană, prin moștenire.

275 Galaţii sunt împinși de ANTIOH I în zona Asiei Mici numită Galaţi a, după ei.

263 – 133 Regatul Pergam, întemeiat de EUMENE 230 victorie asupra galaţilor a nepotului său ATAL I la Pergam („grupuri de gali”).

Fondarea bibliotecii. Monumentalul altar închinat lui ZEUS de la Pergam (aflat la Berlin) este construit de urmașii lui, EUMENE ÎI şi ATAL II. ATAL III lasă prin testament regatul său romanilor, în 133.

Pierderea E sub ANTIOH ÎI THEOS („zeul”) și SELEUCOS ÎI KALLINIKOS („victoriosul”):

247 – 227 d.Hr. Regatul Pârtiei, întemeiat prin năvălirea tribului părţilor, din familia sciţilor, sub ARSACE **I: stat feudal care adopta tradiţia Ahemenizilor.** Sub MITRADATE I [171 – 138] – după 140 „Mare Rege” – dominaţia se extinde asupra Iranului și Mesopotamiei în întregime. Fiul său, FRAATE II, moare în lupta de apărare împotriva triburilor saca, pe care le chemase în ajutor în lupta împotriva Seleucizilor. Restabilirea puterii sub MITRADATE ÎI [124 – 87], în vremea urmașilor lui, intervin tulburări politice interne și conflicte cu romanii.

53 B. de la Carrhae. Victoria părţilor asupra romanilor comandaţi de CRASSUS, ca urmare a superiorităţii călăreţilor înarmaţi cu arcuri. Conflicte continue cu Roma și Armenia.

227 Ardașir din dinastia Sasanizilor îl înfrânge pe regele part ARTABAN V.

239 – 130 Regatul greco-bactrian. Lupte de-a lungul frontierei de N cu yuezhii și toharii, împinși la rândul lor de huni. 130, prăbușirea regatului, prin atacurile părţilor, triburilor saca și toharilor.

223 – 187 Antioh III cel Mare, cel mai de seamă dintre conducătorii seleucizi, după victoriile din Siria, Palestina și în E (cucerirea unor teritorii din India), declanșează războiul cu romanii (192 – 188).

190 B. de la Magnesia. ANTIOH este înfrânt. Prin tratatul de pace de la Apameia, pierde Asia Mică. Începuturile prăbușirii puterii seleucide.

64 Sfârșitul Imperiului seleucid, urmare a victoriei lui CNAEUS POMPEIUS (p. 91).

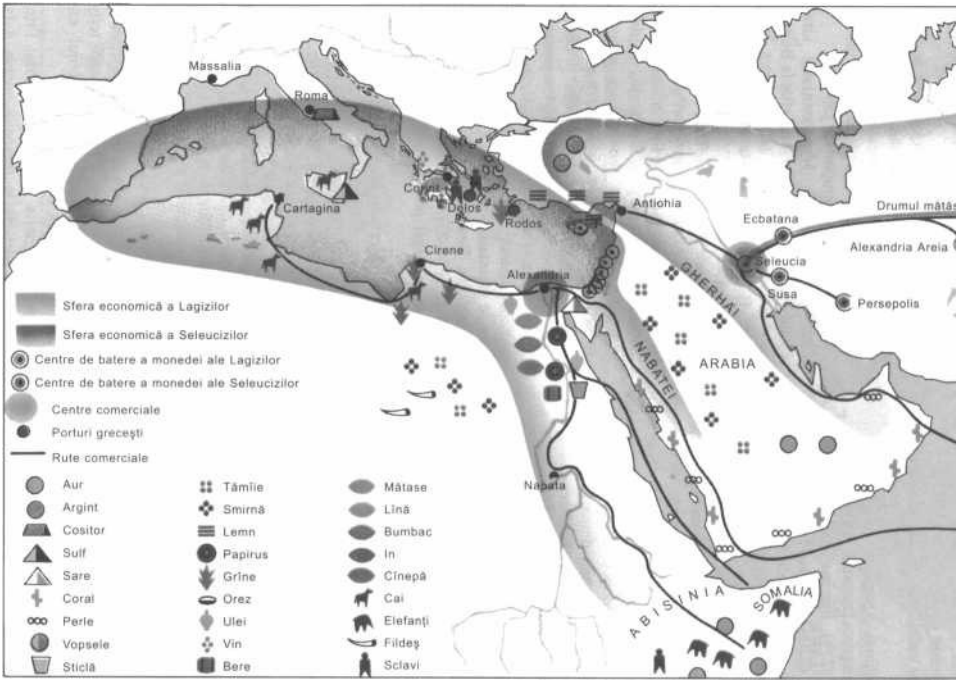

Economia în perioada elenistică

Răspândirea culturii grecești

Victoriile lui ALEXANDRU și întemeierea regatelor diadohilor duc la pătrunderea cult, grecești în Orient.

Purtătorii culturii grecești sunt negustorii, meșteșugarii și mercenarii migrând din patria-mama în orașele nou întemeiate (o civil, urbana „metropolitana" elenistica înlocuiește cultura polisului, respectiv naţionala).

Statul: stâlpii puterii diadohilor sunt: 1. funcţionărimea; 2. admin, financiară; 3. armata de mercenari. În Macedonia continua sa existe monarhia absoluta patriarhala; o restrânsă clasa superioara formată din macedoneni și greci domina statele care se dezvolta: **state de mari dimensiuni bazate pe naţionalitate** (și în care pământul este proprietatea privată a conducătorului: „pământ obţinut cu lancea").

Caracteristici ale dinastiilor:

Adunarea armatei.

Legitimitatea conducătorilor pe baza realizărilor lor milit.

şi polit, individuale.
Relaţii dinastice (o politică a căsătoriilor).
Introducerea cultului conducătorului în Egipt și în Imperiul seleucid.

Museionul de la Alexandria, cu biblioteca lui de mai multe sute de mii de papirusuri, reprezintă **centrul culturii** în sec. 3; mai târziu același rol este îndeplinit de biblioteca din Pergam. Caracteristica ştiinţei elenistice: specializarea crescândă. Om de ştiinţă important: ERATOSTENE DIN CIRENE (280 – 200): măsurători ale Pământului (forma sferica), geografie, cronologie istorica (1184 campania troiana, 844 LICURG, 776 prima olimpiada).

Matematică: Euclid (cca. 300): manual de geometrie (*Elemente).* ARHIMEDE DIN SIRACUZA (280 – 212): descoperiri în matematica și fizica (anticiparea calculului integral, determinarea greutăţii specifice a corpurilor, mașinării pentru aruncat proiectile în vremea asediului roman asupra Siracuzei).

Literatură: (literatura sofisticata, adresata eruditilor și „cunoscătorilor fini") CALIMAH DIN CIRENE, bibliotecar la Alexandria (310 – 240): elegii, epigrame, poeme de curte *(Cosiţa Berenicei),* istoria cauzelor apariţiei obiceiurilor și sărbătorilor *(Aida).* TEOCRIT DIN SIRACUZA (cca. 270): poezie pastorala (bucolica) și idile. APOLONIU DIN RODOS (295 – 215): epopeea *Argonautica.*

Medicină: HEROFILOS, descoperitorul nervilor și al creierului ca organ central al sistemului nervos, și ERASISTRATOS DIN CEOS, care se ocupa de circulaţia sângelui (teoria pneumei), efectuează în sec. 3 și autopsii.

Filosofie: Atena este „academia lumii". Se înfiinţează școli noi, în plus faţa de vechea Academie și de școala peripatetica: **Epicur din**

Samos (342 – 271): reticenţa faţa de viaţa politica („trăiește retras"), neînfricat în faţa morţii și a zeilor, acceptarea durerii, lupta raţiunii împotriva pasiunilor. **Zenon din Cition** (336 – 263) este fondatorul

stoicismului: etica sta în centrul filosofiei. Lumea (*ecumene)* este patria omului (cosmopolitism). Toate conflictele dintre oameni trebuie să fie înlăturate, începuturile idealului umanist în Antichitate. Formarea unei personalităţi echilibrate a individului. POSEIDONIOS DIN APAMEIA (130 – 50), întemeietorul unei școli în Rodos: fuziunea stoicismului cu misticismul și mantica. Istoric.

Astronomie: ARISTARH DIN SAMOS (320 – 250): univers heliocentric, rotaţia Pământului în jurul axei sale, mișcarea de revoluţie a Pământului în jurul Soarelui. HIPARH DIN NllEEA în Bitinia (190 – 120): catalog stelar, calcularea eclipselor, descoperirea și descrierea precesiunii. În **astrologie,** legătura dintre soarta omului și poziţia stelelor.

Filologie: ARISTOFAN DIN BYZANTION (257 – 180): editarea clasicilor, cu introduceri. CRATES DIN MALLOS (cca. 170). În Pergam: interpretarea alegorică a lui HOMER. ARISTARH DIN SAMO-TRACE (217 – 145): comentarii. DIONYSIOS THRAX (170 – 90): gramatica greaca elementara.

Economie: fuziunea dintre Orient și spaţiul médit. Într-o unica zona comerciala mondială, cu centre de comerţ internaţional (Alexandria și Seleucia) și preţuri de piaţa internaţionala. Comerţ cu India, China, Arabia și în interiorul Africii. Începând cu 200, creșteri de preţuri și neliniști sociale continue.

Artă: mutarea centrelor de arta spre periferia lumii grecești (Rodos, Alexandria, Pergam). **Artă realistă** (statuia lui DEMOSTENE) și noul **idealism** al artei de la Pergam (altarul de la Pergam). **Planuri urbane monumentale și riguroase** (sistem hipodamic, după HIPODAM) cu străzi intersectându-se în unghi drept și fortificaţii capabile să reziste noilor mașinării de război. Agora se afla în centrul orașelor, alături de gimnasium, teatru, primărie, sàli publice și bai.

Sculptură: *Satirul barbar, Gal muribund, Nike din Samotrace, Luptătorul.* Dezvoltarea unei arte de Curte:

busturile lui ALEXANDRU și ale altor conducători.

Arhitectură: clădiri pompoase și enorme (pierderea simţului proporţiilor).

Începând cu sec. 2, reacţie intelectuala a populaţiei locale împotriva elenizării. Păstrarea culturii și limbii proprii. Opoziţia orientala, puterea crescândă a statelor marginale (părţii, indienii) și o criza econ. generală sunt cauzele declinului civil, elenistice.

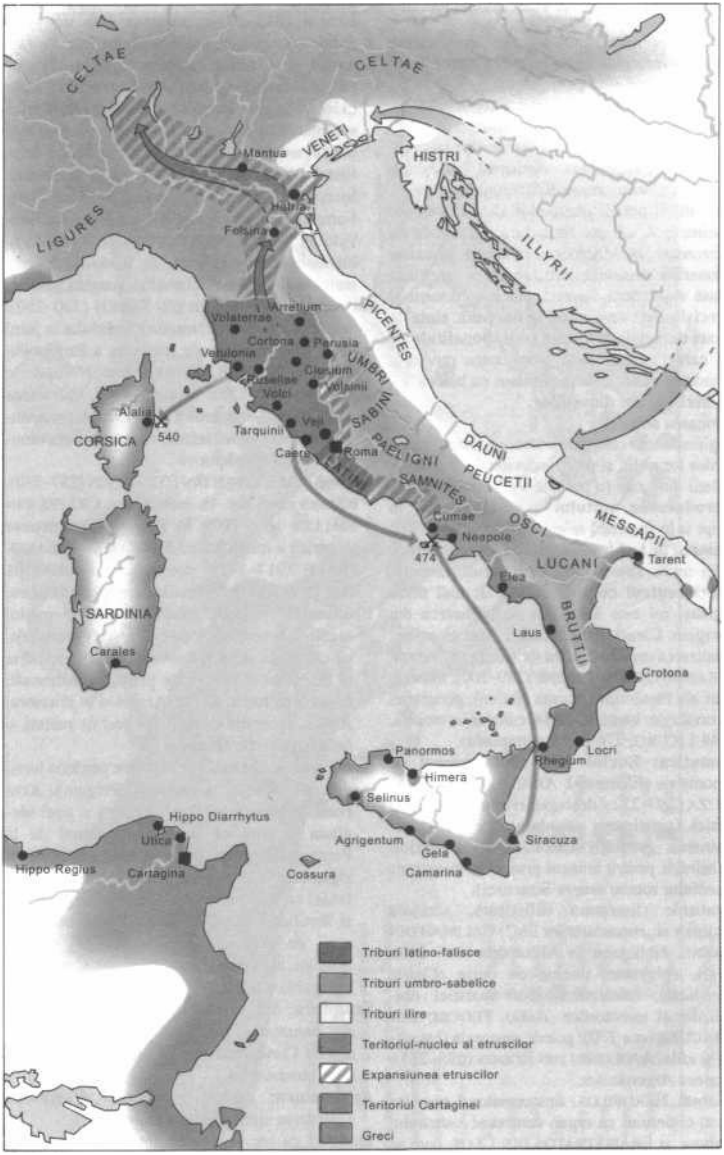

Vechea Italie

Italia în epoca timpurie

Culturile neolitice de la **Molfetta** și **Stentinello,** precum și **cult. Remedello** aparţinând epocii timpurii a prelucrării metalului sunt urmate de **cult. Terramare** a Epocii Bronzului *(terra mara =* pământ negru al așezărilor) – cu sate fortificate, alcătuite din locuinţe lacustre

(*palafitte)* în N – și **cult. Extraterremariculi** în centrul și S Italiei.

Cea 1.000 î.Hr. Începe Epoca Fierului: cult.

Villanova, ai cărei purtători sunt italicii, aduși în Italia de „marea migraţie” indo-europeană:

grupul latino-falisc în Latium, valea Tibrului și în zona Falerii („popoare italice practicând incinerarea”; urnele funerare sunt păstrate în gropi săpate în pământ: *pozzi).*

grupul umbro-sabelic sau **osco-umbric** în Umbria, Campania, S Italiei și în ţara Sabinilor („popoare italice practicând înmormântarea”; trupurile sunt îngropate în morminte: fosse);

1. **triburile Hire** din regiunea danubiană, influenţate de vecinii lor, tracii, aduc tehnica luptei calare și armele din fier folosite în Asia.

Denumirea **Italia** (de la *vituli =* tauri tineri, fii ai zeului-taur) se referă iniţial doar la colţul de SV al peninsulei; mai târziu se extinde asupra întregii zone, până în Alpi.

Din 900 imigrarea **etruscilor** (tirenieni, tyrseni, poporul din Rasenna), probabil din Asia Mică. Supunere treptată a ariei cuprinse între Amo și Tibru (Toscana bogata în metale).

Cea 600 întemeierea unei **„Ligi a celor 12 orașe”** (după modelul Ligii orașelor ioniene).

Sec. 6 Expansiunea puterii spre N, în valea fluviului Po și spre S, dincolo de Roma, în Latium și Campania. Comerţ pe uscat cu centrul și N Europei, de la Felsina (Bologna).

Cea 540 Victorie navala a etruscilor în alianţă cu cartaginezii asupra grecilor, la Alalia. Se asigura astfel supremaţia maritima a etruscilor în NV Medit. (comerţ maritim).

Sec. 5 Declinul puterii etruscilor, urmare a alungârii Tarquininilor de la Roma și a

474 b. navale de la Cumae (Cyme), în care etruscii sunt înfrânţi de flota din Siracuza condusă de HIERON (p. 57).

396 Cucerirea orașului Veţi de către romani și declinul puterii etrusce în valea Po, urmare a năvălirii celţilor.

Stat și administraţie: nu există **un sistem de stat închis,** totuși etruscii deţin o poziţie preponderentă în Italia, datorită Ligii orașelor. Orașele sunt conduse de regi; ulterior, nobilimea câștigă o puternica influenţă, graţie nobililor aleși în funcţii publice. Însemnele funcţiei lor: toga cu tiv de purpura *(toga praetexta),* scaunul din fildeș (*sella curulis)*; apoi, sunt însoţiţi de gârzi oficiale *(lictores),* purtând securea legata în mănunchiul de nuiele *(fasces),* ca simbol al puterii.

Pregnant cult al morţilor: morţii sunt așezaţi în morminte solide, mai târziu sub tumuli în adevărate „orașe ale morţilor", ritualuri însoţite de sacrificii și spectacole cu gladiatori.

— Preoţii ocupă o poziţie de frunte; ei cercetează voinţa zeilor prin studiul măruntaielor păsărilor și al zborului lor. Un calendar lunar asociat cultului guvernează acţiunile oficiale ale regilor.

— Sub infl. greacă, pictura în frescă și prelucrarea artistică a metalelor cunosc un înalt grad de perfecţiune. Contribuţii originale; *canopi* (urne funerare cu capac în formă de cap de om) și arta portretistica realista. Importanţa istorica a etruscilor deriva în primul rând din rolul lor de mediatori culturali între Grecia și Roma.

Cea 750 – 550 întemeierea coloniilor grecești în Italia de Sud (Magna Graecia) și în E Siciliei. Cea 800 întemeierea bazelor navale feniciene în Medit. (V Siciliei și N Africii) pentru siguranţa și controlul comerţului maritim. După cucerirea Tirului de către asirieni, **Cartagina devine protectoarea coloniilor feniciene** din Medit. Ocuparea Pityuselor, Sardiniei și Siciliei. După b. navala de la Alalia, distrugerea cetăţii Tartessus (S Spaniei) și blocarea Str. Gibraltar de către cartaginezi, pentru a monopoliza comerţul cu staniu din Britannia. Balearele, Corsica și Sardinia controlează

ţărmurile din S Galliei și Italiei, iar Sicilia, Malta și Pantelleria – trecerea spre V Medit.

Cea 750 întemeierea Romei prin unirea latinilor *(„Roma quadrata”* de pe colina Palatină) și sabinilor (de pe Esquilin, Viminal și Quirinal), formând o comunitate urbană unica, sub infl. etruscă (denumirea orașului este derivată din etruscul *gens urma).* 21 apr. 753 este considerată mai târziu ziua întemeierii cetăţii și începutul timpului consemnat *(ab urbe condita).* Mituri privitoare la fondarea Romei; gemenii ROMULUS şi REMUS sunt crescuţi de o lupoaică, ENEA, răpirea sabinelor de către latinii lui ROMULUS și înţelegerea cu TITUS TATIUS, principele sabinilor.

750 – 510 Potrivit legendei, la conducerea Romei se succed **cei 7 regi:** ROMULUS, NUMA POMPILIUS, TULLUS HOSTILIUS, ANCUS MAR eius, Tarquinius priscus, Servius Tullius, Tarquinius Superbus.

Sub Tarquini, Roma ia locul Albei Longa ca forţa politica dominantă în Latium. Construirea portului Ostia și extinderea salinelor de la gura Tibrului (Via Salaria). Populaţia este formată din ţărani și proprietari de pământ, precum și din ciobani și meșteșugari. Mijlocul de schimb sunt vitele *(pecus,* de unde *pecunia =* bani). Preluarea alfabetului de la grecii din Italia de Sud (alfabetul calcidic este premergător celui latin).

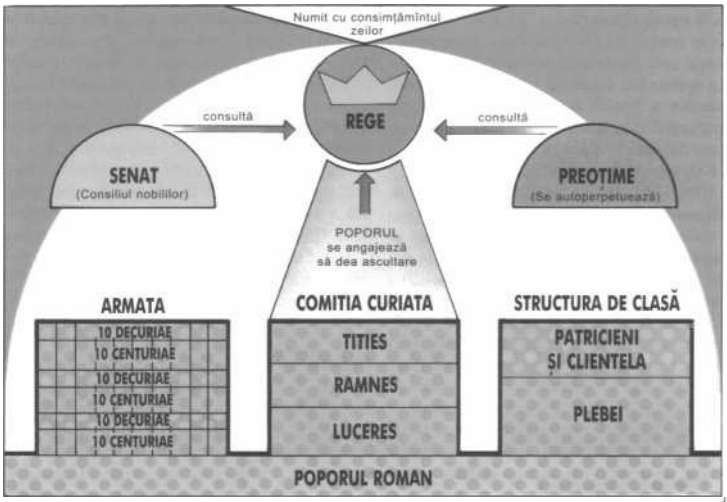

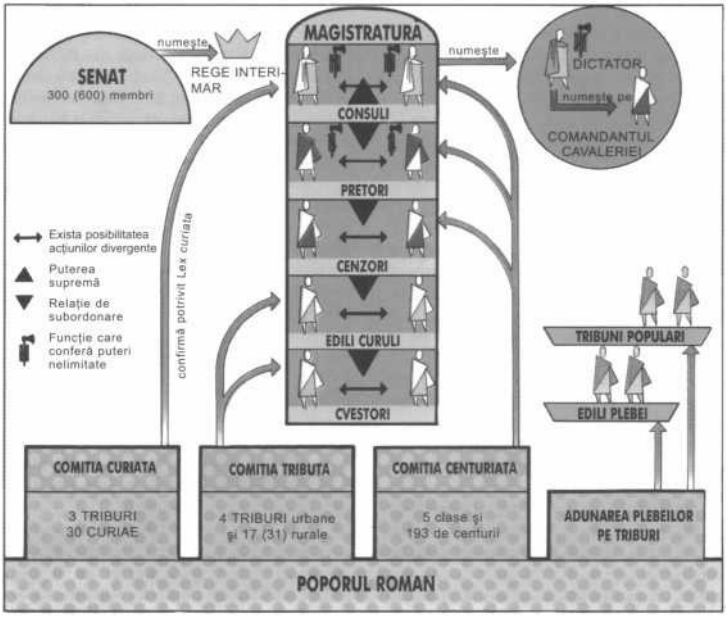

Constituţia republicii („Senatus populusque Romanus”)

Constituţia în perioada monarhică

Constituţia monarhiei și a republicii întemeierea Romei este concepută ca un act politic conștient; slăbesc

legăturile tribale și crește autonomia familiilor. În locul triburilor *(gentes)* apare poporul *(popul us).*

În timpul **perioadei monarhice, regele** *(rex),* numit cu aprobarea zeilor, este comandant militar, preot și judecător suprem. Bazele puterii regale sunt *imperium* (puterea supremă) și *auspicium* (recunoaşterea voinţei zeilor). Regele este asistat, cu rol consultativ, de Sfatul bătrânilor *(senatus; senes* = cei bătrâni), de conducătorii tribali *(patres gentium)* și de preoţime. Adunarea poporului este organizata în 30 de *curiae (curia = coviria* = comunitatea bărbaţilor; *comitia curiata):* cetăţenii sunt împărţiţi în trei districte (= *tribus* sau trib: tities, râmnes, luceres) având fiecare câte 10 *curiae.* Fiecare *tribus* pune la dispoziţie 100 de călăreţi și 10 centurii de infanterie.

Reforma servianâ (de la SERVIUS TULLIUS) **a armatei și Constituţiei** (sfârșitul perioadei monarhice): cetăţenii și suprafaţa statului sunt împărţiţi în districte administrativ-teritoriale *(tribus,* trib): 4 urbane, 17 (ulterior 31) rurale; acestea formează premisele pentru ridicarea impozitelor și înrolarea în armată. Principiul gentilic este astfel înlăturat. În relaţie cu împărţirea în **triburi,** se constituie și *comitia centuriata,* ca bază pentru armata (timocraţie/plutocraţie: factorul determinant nu este relaţia de sânge, ci proprietatea de pământ și avuţia în general). Aceasta adunare a armatei (contingentul celor purtători de arme) devine cea mai importantă adunare populara din epoca republicana („fiecare Constituţie a statului este o Constituţie a armatei"). Convocarea se face pe Câmpul lui Marte, la ordinul consulilor, prin arborarea drapelului roșu de război pe Capitoliu. Adunarea armatei patricienilor și plebeilor este organizată în **193 de centurii** dispuse pe **5 niveluri de proprietate** *(classes)*: 18 centurii de cavaleri, 80 de centurii de soldaţi cu armament greu (hopliţi), 90 de centurii de soldaţi înarmaţi ușor, 4 centurii de tehnicieni și muzicanţi, o centurie de oameni fără proprietate *(căpiţe censi).* Cetăţenii în vârsta de până la 46 de ani *(junioares)* formează armata de luptă în câmp și reprezintă jumătate din centurii; ceilalţi

cetăţeni (până la 60 de ani) rămân pentru apărarea orașului *(seniores).* Competenţe: hotărârea asupra păcii și războiului, alegerea oficialităţilor înalte (consuli, pretori, cenzori), hotărâri legislative, hotărâri de jurisdicţie penala asupra cetăţenilor. Decizia se ia pe categorii, prin apelul după lista și vot deschis. În caz de balotaj, centuriile calare și cele din prima clasă (18 + 80) sunt considerate majoritare (privilegiu acordat proprietarilor în schimbul contribuţiei lor în cadrul detașamentelor de hopliţi).

Odată cu abolirea monarhiei, poziţia de frunte din stat e ocupată de **funcţionarul suprem ai anului** *(praetor maximus.* deţinătorul *imperium-ului),* ulterior de **consuli. Senatul, magistratura** și **Adunarea populara,** deși se afla tot timpul în relaţii tensionate, îşi menţin reciproc echilibrul și vor constitui stâlpii Republicii romane.

Senatul (300 de membri) este alcătuit din șefii clanurilor *(patres)* și foștii consuli *(consulares);* mai târziu li se adaugă plebei. Competenţe; consilierea magistraţilor *(senatus consultum)* – sfaturile se transformă ulterior în ordine absolute – și încuviinţarea deciziilor populare (*auctoritas patrum).* Alegerea unui rege interimar *(interrex)* care să conducă în cele 5 zile cât consulatul rămâne vacant.

Adunările populare: *Comitia curiata, Comitia tributa, Comitia centuriata* (v. mai sus).

Magistratura (funcţionari oficiali): durata este limitata la un an, iar cei doi deţinători ai funcţiei au puteri egale (anualitate și colegialitate), spre a preveni despotismul.

Consuli *(consules =* consilieri): competenţe: conducerea în vreme de război, drept de decizie asupra finanţelor și justiţiei. La vreme de război, un consul numește un dictator (vechea denumire: *magister populi),* care beneficiază de drepturi nelimitate (= *imperium)* fără să fie silit să dea socoteală și fără coleg de funcţie, pentru o perioadă maximă de 6 luni; acesta îl numește pe ajutorul său, comandantul cavaleriei *(magister equitum).* Ulterior se înfiinţează și alte funcţii (*honor =* post), datorită

dezvoltării sarcinilor guvernamentale. Limitele de vârstă și stabilirea termenelor de rămânere în funcţie trebuie să împiedice abuzul personal.

Pretorii: drept de decizie în conflicte legale, mai întâi ca *praetor urbanus (collega minor* al consulilor), iar după 366 devin răspunzători de rezolvarea disputelor legale dintre cetăţenii romani. După 247, disputele dintre romani și străini, ca și cele dintre străini, sunt judecate de *praetor peregrinus.*

Cenzori (foști consuli – *consulares*; durata funcţiei: 18 luni), începând din 443, pentru supravegherea respectării moralităţii și a impozitării proprietăţii (la fiecare 5 ani).

a)**Edili curuli:** începând din 366, pentru supravegherea poliţiei, a pieţelor, a serbărilor și a îngrijirii templelor.

b) **Cvestori:** începând din 447, se ocupă de finanţele publice.

Dictatorul, consulii și pretorii au putere oficiala nelimitată (*magistratus cum imperio).* Toate celelalte oficialităţi sunt investite doar cu puteri limitate *(magistratus cum potestate).* Puterea oficiala este limitata prin supunerea faţa de Lege și prin dreptul la intercesiune (opoziţia unui oficial faţa de acţiunea colegului său; *ius intercedendi).* Instanţa de apel: *comitiae.*

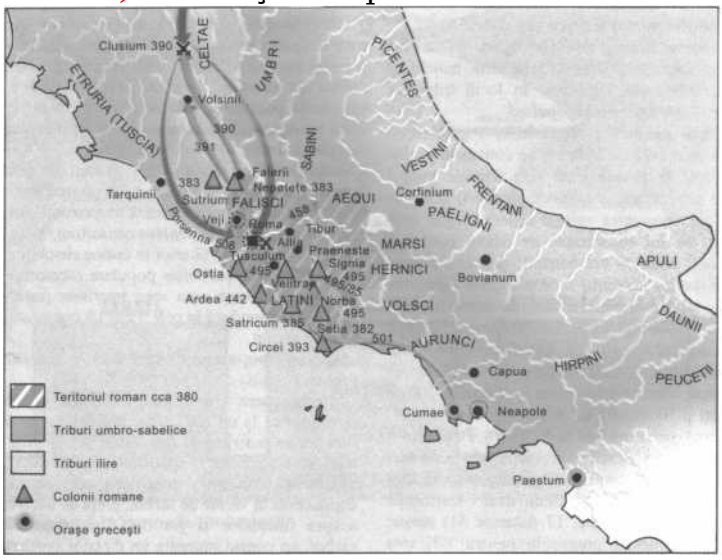

Roma și Italia Centrală până la 380 î.Hr.

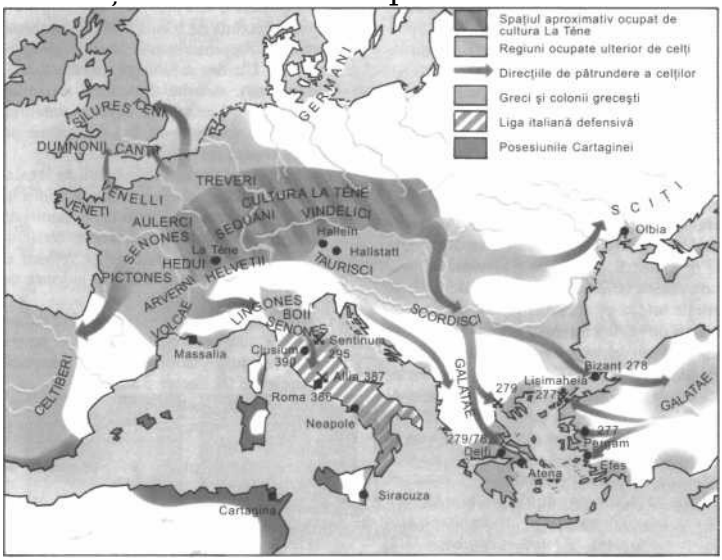

Răspândirea celţilor

Frământările sociale

Contradicţia dintre patricieni, cu privilegiile lor polit, și relig., și plebei capătă proporţii. Situaţia se agravează și prin datoriile tot mai mari ale plebeilor și prin repetată neîndeplinire a promisiunii *(fides)* patricienilor de a îmbunătăţi statutul economic și juridic al plebeilor.

494 Retrăgându-se pe Muntele sacru *(mons sacer)* sau Aventin și jurându-și credinţa reciproca *(lex sacrata),* **plebeii formează o legiune** a lor. Poporul se întoarce după concesiuni făcute de patricieni: **se întemeiază *concilia plebis tributa*** (adunarea plebeilor pe triburi), sub conducerea tribunilor populari. Adunarea populară răspunde de alegerea tribunilor – la început 2, din 471, 4 (5), funcţie de numărul districtelor orășenești *(lex Publilia),* mai târziu 10 – și de hotărârile populare *(plebiscitaie).* Din **287 (Lex Hortensia),** hotărârile Adunării populare devin obligatorii pentru întreaga populaţie. Drepturile și obligaţiile „inviolabililor" *(sacrosanct!)* **tribuni populari:** protejarea plebeilor de actele arbitrare ale magistralilor *(lux auxilii),* dreptul de apel în cazul pedepsirii sau arestării unui cetăţean *(ius*

intercedendi), dreptul de veto asupra actelor oficiale ale magistraţilor și asupra hotărârilor Senatului, cu excepţia situaţiei de război. În calitate de supraveghetori ai Templului Trinităţii CERES, LIBER, LIBERA, **edilii plebei** devin asistenţi ai tribunilor. Templul, desăvârșit în 493 pe Aventin, este centrul vieţii relig. a plebeilor, cu tezaur și arhive.

Reacţia patricienilor: cca. 485 izolarea clanurilor. Continuarea conflictului dintre patricieni, care se bizuie pe *clientela* lor rurală, și plebei, ai căror tribuni îi ameninţa cu condamnarea la moarte, după procese desfășurate înaintea adunării plebeilor. Reconcilierea se petrece **cca. 450** prin **Legea celor 12 table** *(leges duodecim tabulamm)*: o comisie din 10 bărbaţi fixează în scris legea cutumiară (*decemviri legibus scribundis).* Conţinut: drept civil, cod penal și drept procedural, drept public și legea religiilor (puternica infl. a dreptului grecesc: Codul lui SOLON). Interzicerea căsătoriei dintre patricieni și plebei (interdicţie ridicată prin *lex Can ulei*a în 445). Cele 12 table din bronz sunt expuse în Forum. **Conceptul de stat are întâietate asupra celui de clasă.**

367/66 Legile licinio-sextiene: 1. Scăderea datoriilor (scăderea dobânzii plătite din datorii). 2. Stabilirea unei limite maxime a proprietăţii dobândite din terenurile publice (500 *fugera =* 125 ha). 3. Abolirea puterilor consulare pentru tribunii militari (practica existenta din 445); în locul lor sunt admiși plebeii în postul de consul. Se formează o **nobilime a deţinătorilor de funcţii** *(optimates, nobiles)* constând din patricieni și plebei. Reprezentanţilor stratului plebeu superior li se permite să ocupe orice funcţie (dictator 356, cenzor 351, pretor 337).

300 Evoluţia respectivă se încheie cu admiterea în funcţii religioase *(lex Ogulnia)***; sfârșitul luptelor de clasă.**

Politica externă

Cea 510 Tratat între Roma și Cartagina (primul contract public roman): Roma recunoaşte monopolul

comercial al Cartaginei în V Medit; aliaţii Romei nu vor avea de suferit din cauza Cartaginei.

498493 **Războiul latin** se sfârșește cu recunoaşterea de către Roma a autonomiei orașelor latine. Roma va deţine comanda supremă în caz de război. Uniune comercială și matrimonială. 486 cooptarea hemicilor. După lupte cu aequi și volscii coborând dinspre munţi (legendele lui CORIOLANUS şi CINCINANTUS), Roma trece la ofensiva:

406 – 396 războiul de 10 ani cu Veţi (cucerirea și distrugerea acestui oraș.) Devine posibilă pătrunderea romanilor spre N, dar se declanșează migraţiunea a două popoare:

Celţii pătrund treptat dinspre Rinul Superior și Dunărea Superioara spre Franţa, Spania, Insulele Britanice și spre S, de-a lungul Dunării (perioada La Tène). Posedând arme din fier, se bucura de supremaţie militară. Triburile sunt conduse de o aristocraţie războinică. Mare influenţă a preoţilor (druizii): doar ei pot să aducă ofrande și să hotărască asupra tuturor chestiunilor juridice.

Cea 400 Năvala celţilor în Italia și așezarea lor pe valea Po. Cea dintâi ciocnire cu romanii la **Clusium** (390) este urmata de

387 devastarea Romei de către gali: după o înfrângere catastrofala în faţa celţilor conduși de Brennus la Allia (18 iulie), cetatea „elenilor” Roma este cucerită și incendiată. Asediul Capitoliului. După primirea unei răscumpărări, celţii se retrag cu pradă bogată. Consecinţe: Roma îşi pierde puterea în Latium, din cauza atacurilor triburilor din afara regiunii.

Din 380 reconstrucţia orașului. Ridicarea unui zid puternic, încercuind cele 7 coline („zidul Servian”).

358 Reînnoirea tratatului dintre romani, latini și herniei, din cauza pericolului celt.

Samniţii avansează în 4 direcţii: Corfinium, Picenum, Apulia și spre coasta de V a Italiei. Cucerirea orașelor Capua, Cumae și Posidonia. Formarea unei ligi.

354 Alianţa între romani și samniţi, de apărare

împotriva galilor și pentru reprimarea vecinilor comuni (volscii, auruncii și campanienii).

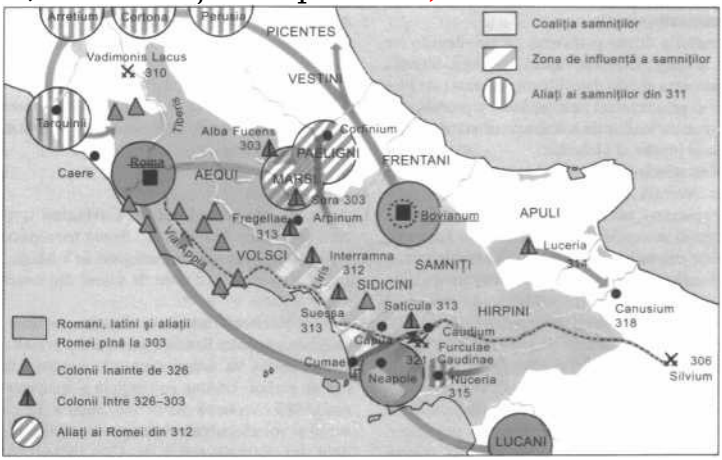

Al 2-lea război samnit, 326 – 304 î.Hr.

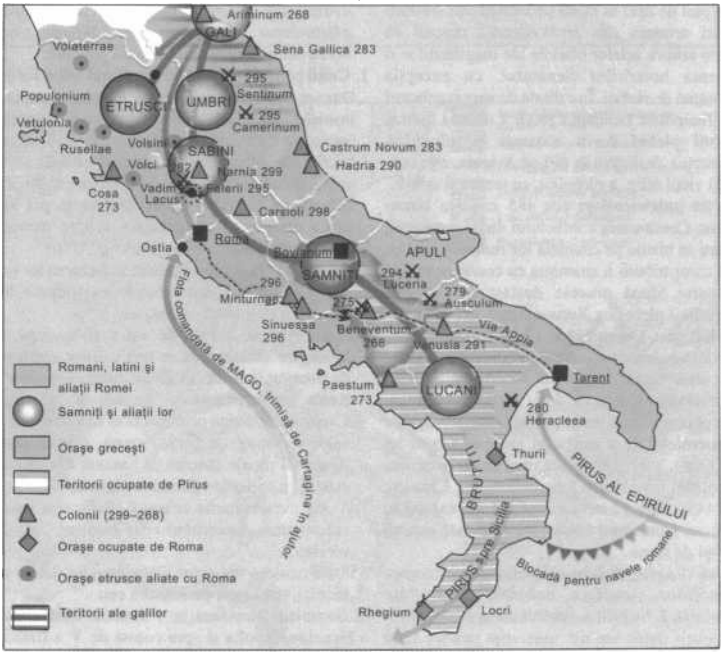

Al 3-lea război samnit, 298 290 î.Hr.; războiul cu Tarent, 282 272 î.Hr.

348 Al 2-lea tratat dintre Roma și Cartagina: comerţului roman și latin îi este închis V Medit., se poate practica în schimb comerţul liber în Sicilia și Cartagina.

345 Supunerea aruncilor. Sidicinii li se alătură samniţilor. Din cauza tratatului dintre Roma și Capua *(foedus aequum,* 343) se ajunge la

343 – 341 primul război samnit, care se încheie cu o pace de compromis: samniţii sunt de acord cu anexarea orașului Capua de către Roma, romanii cu uniunea dintre sidicini și samniţi.

340 – 338 Războiul latin. O revolta a latinilor, care reînvie Liga latina independenta, este înfrânta de romani și de aliaţii lor samniţi (340 b. de la Sinuessa). Liga latina se destrama. Comunităţile individuale devin dependente de Roma prin diverse reglementări juridice.

— Bompresele capturate în cursul b. navale din 338 decorează tribuna oratorului *(= rostra)* din for.

338 Orașului Capua i se acordă drepturi civile egale cu ale Romei: armata, monedă proprie și autoadministraţie.

329 Supunerea definitivă a volscilor, după capturarea Privemumului.

326 – 304 Al 2-lea război samnit cauzat de ajutorul dat de Roma orașului Neapole, aflat atunci sub presiunea samniţilor, și de ocuparea orașului Fregellae de către Roma (328), fortificat apoi împotriva samniţilor.

321 Armata romană este înconjurata la **Caudium** („Furcile Caudine”); i se permite retragerea în condiţii umilitoare (ostaticii mărşăluiesc pe sub un jug simbolic din suliţe). Construirea **Viei Appia,** cale de aprovizionare pentru Capua și mijloc de susţinere a conflictului cu samniţii. Înfrângerea etruscilor, aliaţii samniţilor începând cu 311, lângă Lacul Vadimo (310), și încercuirea samniţilor prin instalarea de garnizoane. Campanie în Apulia și Samnium (ocuparea capitalei samniţilor, Bovianum).

304 încheierea păcii: Campania îi revine Romei, Liga samnita rămâne intacta, dar se pune capăt expansiunii samnite.

306 Al 3-lea tratat dintre Roma și Cartagina.

298 – 290 Al 3-lea război samnit (coaliţie: samniţi, etrusci, celţi, sabini, lucani, umbri). Victorie a Romei.

Samniţii reuşesc să pătrundă spre N şi se unesc cu celţii şi cu etruscii în Umbria.

295 Victorie romană la Sentinum, se încheie pacea cu etruscii. Întemeierea coloniei Venusia (20.000 de cetăţeni romani) în Apulia (291).

290 Pace cu samniţii, care sunt obligaţi să îndeplinească serviciu militar.

285 – 282 Lupte cu celţii. Cucerirea teritoriului tribului galic al senonilor *(Ager Gallicus,* împreună cu colonia Sena Gallica). **Se asigura dominaţia Romei asupra centrului Italiei.**

282 – 272 Războiul Romei cu Tarentul. Ajutorul pe care Roma îl acorda oraşelor Thurii (împotriva lucanilor), Locri şi Rhegium loveşte în sfera de interese a Tarentului. Războiul pe faţa începe după atacul asupra flotei romane în portul Tarent, pe care nu are dreptul să-l folosească, potrivit tratatului din 303. Tarentul se aliază cu regele PIRUS AL EPIRULUI, care preia comanda unei armate formate din 20.000 de mercenari, 3.000 de călăreţi tesalieni şi 26 de elefanţi de război şi îi înfrânge pe romani

280 în b. de la Heracleea. Bruttii, lucanii şi samniţii i se alătura.

279 Victoria lui Pirus de la Ausculum cu mari pierderi (victorie à la Pirus). Propunerea lui de pace este respinsa de Senat, care pretinde eliberarea Italiei de S. Alianţă de război a Romei cu Cartagina, care trimite în ajutor o flota la Ostia.

278 – 275 PIRUS obţine victorii în luptele împotriva cartaginezilor din Sicilia pe care – chemat în ajutor de oraşele greceşti – o cucereşte aproape în întregime (cu excepţia cetăţii Lilybaeum). Eşec la întemeierea unui regat în Sicilia şi Italia de S, din cauza dezertării oraşelor greceşti, aliate în secret cu Cartagina. PIRUS revine în Italia, după ce suferă mari pierderi.

275 Romanii îl învinge pe Pirus la Beneventum.

Acesta se întoarce în Epir.

272 Pace după ce Tarentul se preda: concesii teritoriale ale Tarentului. Oraşele greceşti din Italia de S

se aliază Romei. **Se asigura dominaţia Romei asupra Italiei de S.**

Statul și administraţia

Succesele militare sunt consolidate prin **organizarea dominaţiei romane** asupra Italiei Centrale și de S. Statul roman comunal se păstrează prin trimiterea cetăţenilor romani în toate coloniile. **Comunitatea defensiva italiana** consta acum din: 1. **cetăţeni ai cetăţii Roma** și ai teritoriului roman, cetăţenii romani din colonii și din grupările tribale cărora li se acordase cetăţenia romană; 2. comunităţi care **au drepturile de cetăţeni romani** cu excepţia celui de vot *(civirâtes sine suffragio = municipia)*; 3. **aliaţi** *(socii, civitates foederatae),* fie autonomi, fie recunoscând suveranitatea Romei. Teritoriul roman cuprinde 130.000 km², cu 292.000 de cetăţeni romani înarmaţi. **Finanţe:** perceperea taxelor de război *(tributum)* și a taxelor indirecte (taxe vamale *= portoria).* **Sistem monetar:** la început cupru nebatut *(aes rude),* în bare sau placi: mai târziu bare de cupru *(aes signatum)* cu imagine sau inscripţii; după 300, monede grele de cupru *(aes grave)* având capul lui Ianus pe avers și prora unei nave pe revers. Începuturile monedelor din argint.

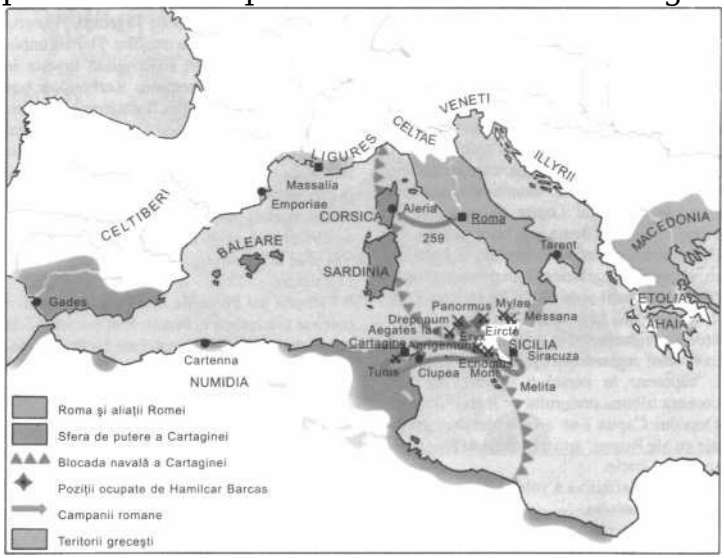

Primul război punic

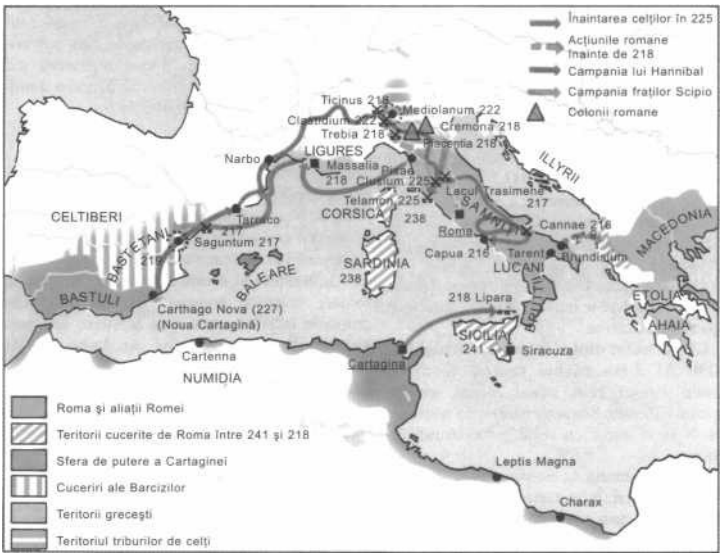

Al 2-lea război punic, până la 216 î.Hr.

Primul război punic (264 – 241)

Mamertinii (fiii lui MARTE), mercenari din Campania, apărând Messana, fac apel la Roma și la Cartagina, cerând ajutor împotriva lui HIERON DIN SIRACUZA. După debarcarea unei armate romane, Siracuza și Cartagina formează o alianţă: dar după înfrângerea armatelor lor la Messana, HIERON încheie alianţa cu Roma. Cucerirea Siciliei de E de către romani până la Atragas (Agrigentum, 261).

260 B. navală de la Mylae. Vict. a romanilor cu nave nou construite (copii ale unui vas punic cu 5 vâsle pe care îl găsiseră eșuat). Prin inventarea punţii de abordare, tactica luptei pe uscat se aplică și luptei pe mare.

256 Victoria navala a romanilor lângă promontoriul Ecnomus le permite să debarce în Africa, înaintare spre Cartagina, care cere pace, dar respinge pretenţiile severe ale Romei.

255 B. de la Tunis. Victoria cartaginezilor sub conducerea comandantului mercenar spartan XANTIP, cu ajutorul cavaleriei și al elefanţilor. O flota romană cu supravieţuitori este distrusă de furtuna. Romanii renunţa pentru moment la războiul naval; cuceresc, totuși, Sicilia,

cu excepţia bazelor cartagineze de la Lilybaeum, Drepanum și Eryx. O flota romană nou construită iese victorioasa la **Panormus** (250), pentru a fi apoi distrusă la **Drepanum** (249). După ani de hărţuieli mărunte dar istovitoare cu Hamilcar Barcas *(Fulgerul),* construirea unei noi flote romane este finanţată dintr-un împrumut impus membrilor Senatului.

241 Victoria navala a romanilor lângă insulele Aegates. Tratat de pace: Cartagina renunţă la **Sicilia (prima provincie romană)** și plătește o despăgubire de război de 3200 de talanţi, în decurs de 10 ani.

După revolte ale mercenarilor și libienilor împotriva Cartaginei, mercenarii din Sardinia cer ajutorul Romei. Roma declara din nou război Cartaginei (238) și obţine cedarea Sardiniei (238, unită cu Corsica, devine a 2-a provincie romană, 227) și plata a încă 1200 de talanţi. Marea Tireniană devine *mare nostru m* a romanilor.

229 – 228 O flotă romană se luptă cu piraţii iliri. Eliminarea pirateriei, plata unui tribut din partea reginei ilirilor, TEUTA; din 219, litoralul ilir intră sub dominaţia romană. După o incursiune a celţilor.

222 victorie a romanilor la Clastidium, cucerirea cetăţii Mediolanum, capitala celţilor răzvrătiţi. Întemeierea de colonii (Placentia, Cremona, Mutina), construirea Viei Flaminia.

Din 237 nouă orientare a politicii cartagineze (a familiei Barciziilor). Cartagina cucerește Spania, ca să compenseze pierderea Sardiniei și a Siciliei, obţinând în 236 regiunile din SE Spaniei, bogate în minereuri (Sierra Morena), și astfel reușește să plătească ultima rata a despăgubirilor de război către Roma (231). Întemeierea orașului Carthago Nova (227).

226 Tratatul Ebrului: HASDRUBAL, ginerele lui HAMILCAR, promite să nu treacă Ebrul în scopuri vrăjmașe. Romanii recunosc stăpânirea cartagineza la S de Ebru. După asasinarea lui HASDRUBAL (221), HANNIBAL (247 – 183), fiul cel mare al lui HAMILCAR, devine comandant suprem al cartaginezilor.

219 Conflict romano-cartaginez în jurul Saguntului. În ciuda intervenţiei Romei, este asediat și cucerit de HANNIBAL. Pretenţiile Romei: cedarea Saguntului și extrădarea lui HANNIBAL. Cartagina refuza, Roma declara război.

Al 2-lea război punic (218 – 201)

Atacul surprinzător al lui HANNIBAL (traversarea Pirineilor și Alpilor cu 50.000 de oameni, 9.000 de călăreţi și 37 de elefanţi de război) zădărnicește planul de război al romanilor (de a ataca Spania și Africa, din Sicilia). Bătălii grele în Italia de N fac să scada numărul luptătorilor lui HANNIBAL la 26.000. Fratele lui HANNIBAL, HASDRUBAL, protejează Spania în fruntea unei armate. Consulul P. Cornelius Scipio îl trimite pe fratele sau Cn. Cornelius Scipio Calvus în Spania, care se întoarce de pe Ron în Italia și este înfrânt de HANNIBAL în **vara lui 218 pe râul Ticinus** (Tessin). Consulul Tlb. SEMPRONIUS LONGUS, întorcându-se din Sicilia, i se alătură lui SCIPIO și împreună sunt înfrânţi în **dec. 218 în b. de pe râul Trebuia.** Celţii se aliază cu cartaginezii. După ce HANNIBAL traversează Apenini în

217, înfrângere a consulului C. FLAMINIUS lângă **Lacul Trasimene. Quintus Fabius Maximus** *(Cunctator =* zăbavnicul) este **numit dictator.** Precaut, amână ciocnirea în luptă.

2 aug. 216 B. de la Cannae, cea mai gravă înfrângere din istoria Romei. Învăluirea armatei romane de către cavaleria cartagineza duce la pierderea a aproape 50.000 de romani, dintr-un efectiv de 86.000, printre care și consulul AEMILIUS PAULLUS. Capua, samniţii, lucanii și brutianii renunţă la alianţa cu Roma. Reluare a politicii romane defensive.

215 Alianţa lui Hannibal cu Filip V al Macedoniei (primul război macedonean, până în 205), a cărui incursiune în Iliria dă greș.

Spania: după victoria navală a fraţilor P. și CN. CORNELIUS SCIPIO la gurile Ebrului (217) și cucerirea orașului Saguntum, urmează victoria asupra lui

HASDRUBAL (216). Romanii înaintează până la râul Baetis (Guadalquivir) și încheie o alianţă cu SYPHAX, conducător în V Numidiei (212).

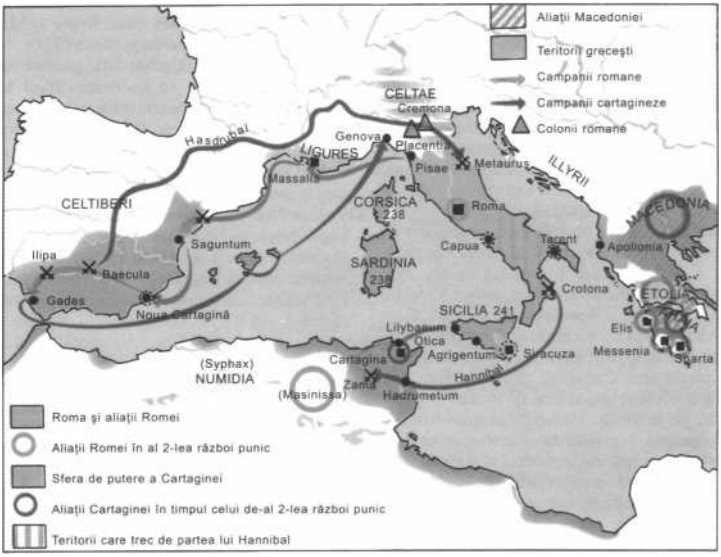

Al 2-lea război punic, până la 202 î.Hr.

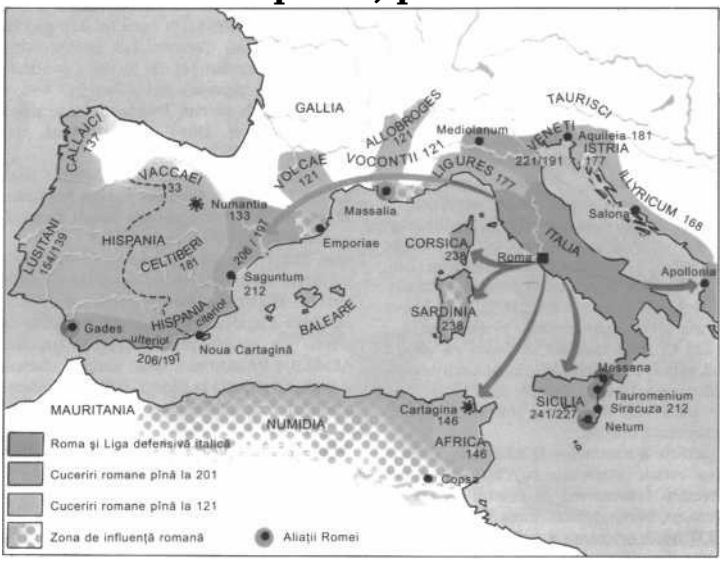

Zona de vest a Mediteranei în sec. 3 – 2 î.Hr.

Sicilia: După moartea lui HIERON DIN SIRACUZA (215), urmașii săi încheie alianţa cu Cartagina. După un asediu al armatei romane conduse de consulul

MARCELLUS (mașinile de război inventate de ARHIMEDE sunt folosite pentru apărare), care durează 2 ani

212 cucerirea și pradarea Siracuzei. Sicilia este recucerită de romani, fiind abandonată de cartaginezi (210).

212 Ocuparea Tarentului de către Hannibal (secesiunea orașelor grecești de pe coasta de S a Italiei) și victoria lui HANNIBAL la Capua.

212 Alianţă între Roma și Liga etoliană, ca să facă faţă cu mai multă uşurinţă în războiul împotriva lui FILIP V AL MACEDONIEI (se alătură și Elida, Messena și Sparta, 211). ATAL I AL PERGAMULUI intră și el în alianţă, 209.

211 Asediul și cucerirea orașului Capua de către romani sunt posibile datorită eșecului atacului diversionist al lui HANNIBAL asupra Romei *(HanrubaJ ante portas).*

Spania: după înfrângerea și moartea fraţilor SCIPIO (211) în luptele cu HASDRUBAL și princepele numid MAŞINISSA, romanii se retrag până la Ebru. Romanii îl trimit în Spania (210) pe PUBLIUS CORNELIUS SCIPIO (25 de ani), care nu îndeplinise în prealabil funcţii importante; în 209 cucerește Carthago Nova. După b. de la Baecula (208), unde are mari pierderi, HASDRUBAL reușește să pătrundă în Italia. Roma își retrage trupele din Grecia. FILIP V încheie pacea cu Liga etoliană (206). **207 B. de pe râul Metaurus** (lângă Sena Gallica).

Adoptând de la cartaginezi tactica de învăluire a armatei dușmane și lăsând legiunile să opereze independent, romanii obţin victoria sub comanda lui M. LIVIUS SALINATOR şi C. Claudius Nero. Moartea lui Hasdrubal.

După victoria lui SCIPIO de la Ilipa (206) asupra lui MAGO şi MAŞINISSA, romanii pătrund până în S Spaniei, unde cuceresc Gades. Flota cartagineză se retrage sub comanda lui MAGO spre Ins. Baleare, și de acolo spre Genova, pentru a-i ridica încă o dată pe liguri și gali la lupta împotriva Romei. **Sfârșitul dominaţiei cartagineze în Spania.** SCIPIO se întoarce la Roma și este ales consul (205). Pace între Roma și FILIP V (205).

204 Traversarea lui Scipio în Africa. Victorie romană la Tunis (203) și negocieri de pace zadarnice. Cartagina îl recheamă pe HANNIBAL din Italia (203).

202 B. decisiva de la Zama.

— Armata cartagineză este distrusă, HANNIBAL se refugiază la Hadrumetum și negociază pacea. **Tratatul de pace:** renunţarea la Spania, cedarea Numidiei lui MAŞINISSA, plata unor reparaţii de 10.000 de talanţi într-o perioadă de 50 de ani, cedarea navelor de război, cu excepţia a 10 trireme, interzicerea purtării războiului în afara Africii, iar în Africa doar cu permisiunea romanilor. Teritoriul Siracuzei este inclus în provincia Sicilia.

— Înfrângerea cartagineză demonstrează victoria cetăţeanului roman (gata de sacrificiu) asupra negustorului cartaginez.

Lui SCIPIO i se acordă numele onorific de AFRICANUS și i se organizează sărbători triumfale. În perioada următoare în Spania au loc revolte continue. Înaintea celei dintâi (191 – 189), Spania era divizată în două provincii: Hispania citerior și Hispania ulterior (197). Revolta lusitanilor (începută în 154), al cărei conducător este VIRIATHUS din 147 și până la asasinarea lui (139), și aceea a celtiberilor sunt înăbușite, după multe înfrângeri suferite de romani, de P. CORNELIUS SCIPIO AEMILIANUS (134), prin **133 cucerirea orașului Numantia.**

Urmările războaielor punice: formarea unui **partid al aristocraţilor** *(optimates),* sub conducerea familiilor faimoase, și a unui partid popular *(populares)*; mandatul oficialităţilor alese anual este prelungit, ca să ducă la îndeplinire campanii militare de lunga durată. După extinderea puterii Romei dincolo de hotarele Italiei, se întemeiază provincii în teritoriile supuse, care sunt proprietatea poporului roman. În schimbul plăţii unei taxe *(Stipendium),* terenul rămâne în administrarea foștilor proprietari. **Administrarea provinciilor** e îndeplinită de pretori, locţiitori ai poporului roman. Provinciile sunt **exploatate** prin cedarea dreptului de a strânge impozitele

și dările unor arendași *(= publicani),* majoritatea aparţinând **clasei ecvestre** *(ordo equester),* ridicate la putere în timpul sec. 2. Roma devine cel mai mare centru bancar și de capital. Prin relaţiile lor clientelare, multe state îşi pierd autonomia (NUMIDIA, BITINIA etc.): recunosc suzeranitatea Romei și acceptă controlul asupra politicii lor externe prin mijloace diplomatice. Intervenţia Romei în E Medit. nu are iniţial drept scop cucerirea statelor elenistice. Mai degrabă vizează considerentul politic al păstrării echilibrului de forţe.

Economie: implicarea sclavilor în timpul celui de-al 2-lea război punic duce la dezvoltarea unei industrii de război; sclavia este introdusă și pe marile domenii *(latifundia)* în sec. 2. Războaiele pustiesc ţinuturile din S Italiei; ţăranii se muta în cetatea Romei. Sfârșitul vechiului stat roman agrar și ţărănesc. Cea 211 se bate dinarul roman din argint (4, 55 g). Extinderea comerţului roman în întreg spaţiul Medit.

Cultură: sub influenţa **cercului scipionic,** cuprinzându-i pe PANAETIUS (etică stoica), POLYBIUS (istoriografie), C. LAELIUS (retorica) și LUCILIUS (satira), este adoptat idealul grecesc de civilizaţie.

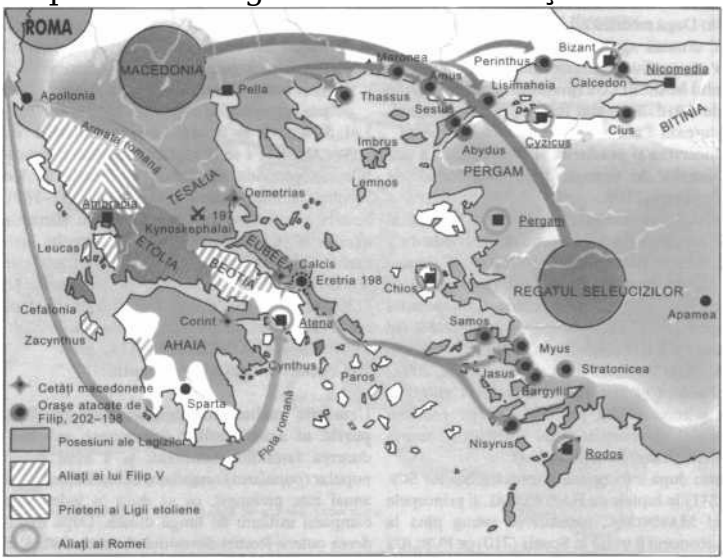

Al 2-lea război macedonean, 200 197 î.Hr.

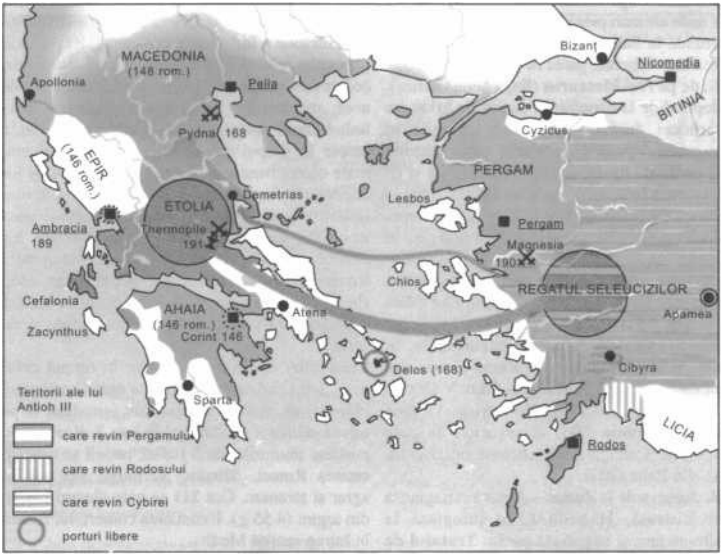

Războiul împotriva lui Antioh III, 192 188 î.Hr.

200 – 190 Războiul cu celţii în Italia de Nord.

Roma înăbușă răscoala bolilor și insubrilor, sprijiniţi de cartaginezi. Se construiește Via Aemilia, prelungind Via Flaminia până la Placentia (187). Întemeierea coloniei Aquíleia, ca metropola comerciala pentru N Europei (181).

200 – 197 Al 2-lea război macedonean.

— Apeluri de ajutor din Pergam, Rodos și Atena împotriva tendinţelor expansioniste ale lui FILIP V DIN MACEDONIA, care încheie o alianţă cu ANTIOH III al SIRIEI Îndreptată împotriva Egiptului. O flota romană protejează Pireul și amenința Eretria, care este cucerita de romani (198). După pătrunderea romanilor în Tesalia sub comanda lui T. QUINCTIUS FLAMININUS, ei obţin victoria în

197 b. de la Kynoskephalai. Tratat de pace: FILIP V renunţa la hegemonia asupra Greciei, plata a 1.000 de talanţi ca despăgubiri de război. Cedarea flotei, cu excepţia a 6 nave.

196 Declaraţie de independenţa a statelor grecești fàcutà de FLAMININUS la Jocurile istmice din Corint. Romanii se retrag din Grecia (194).

192 – 188 Războiul Romei cu Antioh III, care

restabilește dominaţia seleucida în E (campania în Bactria), apoi îi alunga pe egipteni din Siria și Palestina. În alianţa cu Liga etoliana, dorește să obţină posesiunile ptolemaice din **M.** Egee. Poposește în Tesalia. După înfrângerea lui ANTIOH III la Thermopile (191)

190 b. de la Magnesia, pe Sipylus. Victorie a romanilor sub comanda lui L. CORNELIUS SCIPIO, cu ajutorul fratelui sau SCIPIO AFRICANUS, asupra lui ANTIOH. Liga etoliana este înfrânta prin

189 ocuparea Ambraciei.

188 Pacea de la Apamea. ANTIOH este obligat să plătească 15.000 de talanţi în 12 rate anuale și să renunţe la navele de lupta (păstrează doar 10). Posesiunile din Asia Mica revin Rodosului și Pergamului, transformându-le în state-tampon, factori de echilibrare a puterii regatului seleucid. **Roma devine stăpâna E Medit.**

Roma și Cartagina

HANNIBAL, ales în cea mai înaltă funcţie a Cartaginei (suflet, 196), fuge (195) la ANTIOH III, din cauza unei cereri de extradare a romanilor. ANTIOH respinge planul lui HANNIBAL de a purta războiul în Italia. După pacea de la Apamea, HANNIBAL se refugiază la regele PRUSIA AL BITINIEI, căruia romanii îi cer să-l extrădeze. **Sinuciderea lui Hannibal (183).** Marele său adversar, SCIPIO AFRICANUS, este acuzat de înalta trădare, iar L. SCIPIO – care după înfrângerea lui ANTIOH III fusese întâmpinat în triumf și primise titlul onorific de ASIATICUS – de delapidare. Conducătorul partidei antiscipionice, CATO, cenzor din 184, se angajează în lupta împotriva corupţiei din rândurile nobilimii. SCIPIO AFRICANUS se autoexilează și moare în 183.

171 – 168 Al 3-lea război macedonean.

PERSEU, fiul lui FILIP V, încearcà să recâştige hegemonia asupra Greciei, dar este denunţat la Roma de EUMENE DIN PERGAM. La început Roma înregistrează eșecuri, iar Rodos și Pergam adopta poziţii ambigue.

22 iunie 168 B. de la Pydna, victoria Romei sub conducerea lui L. AEMILIUS PAULLUS, fiul consulului cu

același nume căzut la Cannae. După capturarea lui PERSEU în Samotrace se stabilește pacea: împărţirea regatului macedonean în 4 teritorii autonome. 1.000 de ostatici ai Ligii aheene (printre care istoricul POLIBIU) sunt aduși la Roma (p. 95). **Delos devine port liber** și intra în concurenţa cu Rodos (cucerit în 166 de Atena). Datorită prăzii enorme, cetăţenii romani sunt scutiţi de plata contribuţiei pentru război. După o revolta, Macedonia devine provincie romană (148; p. 67). Ca urmare a intervenţiei romane după b. de la Pydna, ANTIOH IV este nevoit să pàràsească Egiptul. Răscoala Ligii aheene este înăbușită după

146 distrugerea Corintului. Teritoriile Ligii aheene intră sub administraţia provinciei Macedonia. Se construiește Via Egnatia, de la Dyrrhachium la Salonic.

149 – 146 Al 3-lea război punic.

— Conflicte neîntrerupte ale Cartaginei cu MAŞINISSA, care, la instigarea Romei, îşi mărește regatul pe seama Cartaginei, o împing într-un război care nu fusese aprobat de Roma (150). Atunci Roma declara război (CATO: *Ceterum censeo Carthaginem esse delendam).* Cartaginezii capitulează după debarcarea a 2 armate romane, dar apoi refuza să paràsească orașul. Lupta reîncepe. Trimis la Cartagina, P. CORNELIUS SCIPIO AEMILIANUS (147) reușește să **146 ocupe Cartagina,** distrusă apoi în pofida intervenţiei lui P. CORNELIUS SCIPIO. Supravieţuitorii sunt vânduţi ca sclavi. Teritoriul Cartaginei devine provincia romană Africa. SCIPIO AEMILIANUS se bucura de primire în triumf (titlu onorific: AFRICANUS MINOR).

136 – 132 Primul război al sclavilor. Sirianul EUNUS aduna sclavii de pe latifundiile din Sicilia și îi conduce în lupta împotriva Romei (în anumite momente, 200.000 de sclavi râsculaţi). EUNUS îşi asuma titlul de rege, în stil elenistic. Este luat prizonier după ocuparea orașelor Enna și Tauromenium: 20.000 de sclavi sunt răstigniţi pe cruce.

133 Atal III al Pergamului lasă romanilor

moștenire regatul său, care în 129 devine provincia romană Asia.

Familia: în fruntea familiei se află stăpânul casei *(pater familias),* deţinătorul autorităţii atotcuprinzătoare, nelimitate și indivizibile *(patria potestas)* asupra soţiei *(mater familias),* copiilor *(liberi),* sclavilor *(servi),* animalelor domestice și proprietăţilor mobile și imobile. Odată cu moartea tatălui, *patria potestas* încetează și fiii devin stăpâni asupra vieţii și averii lor. Disciplina casei *(disciplina, potestas)* este menţinută de tată prin autoritate *(auctoritas),* care decurge din experienţa *(sapientia),* judecata matură *(consilium)* și probitatea sa *(probitas).* Prudenţa *(diligenţia),* severitatea *(severitas)* și stăpânirea de sine *(continentia, temperantia)* caracterizează acţiunile sale întreprinse cu nobleţe și demnitate (*gravitas*). Îşi atinge scopul prin hărnicie *(industria)* și tenacitate (*constantia).* Generaţia tânără este educată prin exemplul celor bătrâni *(moş maiorum).* Bună-cuviinţa *(modestia)* și veneraţia (*reverenda)* reprezintă trăsăturile relaţiei dintre generaţia mai tânără și cea matură, care pretinde ascultare *(obsequium),* respect *(verecundia)* și puritate *(pudicitia, integritas morum).* Acest comportament familial *(disciplina domestica)* constituie baza disciplinei militare *(disciplina militaris),* și astfel a puterii și măreţiei Romei.

Cetăţenia: virtutea *(virtus),* libertatea de conștiinţă și de acţiune *(libertas),* gloria *(gloria),* veneraţia și cucernicia *(pietas),* loialitatea și seriozitatea *(fides)* și o poziţie publică *(dignitas)* sunt măsura valorilor cetăţeanului roman, pus în serviciul comunităţii *(res publica),* străduindu-se să contribuie la puterea și măreţia poporului său *(maiestas populi Romani).* Bunăstarea poporului reprezintă pentru el legea supremă *(salus populi suprema lex).* Viaţa romanului, în a cărui gândire și acţiune statul ocupă locul cel mai important, se derulează între 2 sfere: *res publica* (statul) și *res privata* (problemele personale); acestea din urmă trebuie să fie mereu subordonate statului. Este vorba despre un stat de drept, în care legea *(lex)* ia locul regelui *(rex).* Individului nu i se

permite să iasă din anonimat decât în următoarele 2 situaţii:
marșul triumfal al comandantului victorios.
funeraliile unui nobil.

Nu există o Constituţie scrisă. Experienţa acumulată de generaţiile mature *(moş maiorum),* cel mai important factor educativ la Roma, constituie baza gândirii și acţiunii publice.

Legea: cea mai mare contribuţie a poporului roman („mândrul legiuitor al naţiunilor", potrivit lui HERDER) se regăsește pe tărâmul legilor. La *ius civile* (sistem de drept moștenit din surse de drept civile: lege și cutumă) se adaugă, după expansiunea Romei dincolo de Italia, *ius gentium* (legea popoarelor), ca o adaptare a unor prevederi din *ius civile*; poate fi aplicată și neromanilor, fără modificări. *Ius civile* și *ius gentium* constituie părţi ale *ius publicum (= ius populi)*: legea hotărâtă de popor. Aceasta este diferită de *ius privatum (= ius singulorum),* aplicată relaţiilor legale dintre familii, iar mai târziu dintre cetăţeni (*cives)*. În perioada imperială târzie, intervin justificat măsuri guvernamentale coercitive bazate pe *ius publicum*. În virtutea poziţiei sale oficiale, pretorul introduce *ius praetorianum,* mai târziu *ius honorarium,* consemnat într-un edict oficial publicat de pretor la preluarea funcţiei sale și în care prezintă principiile care stau la baza instrucţiunilor sale către judecători *(iuris dictio).* Edictul este valabil pe durata mandatului pretorului; după examinare, poate fi adoptat de succesor *(edictum perpetuum,* apărut la sfârșitul Republicii). **Ocrotirea legii** este la început încredinţată preoţilor, de vreme ce e considerată parte a ordinii divine. După instituirea Legii celor 12 Table, rămâne tot în mâinile preoţilor; de-abia după publicarea formularului de „plângere" și a calendarului de către notarul CN. FLAVIUS, la îndemnul cenzorului APPIUS CLAUDIUS CAECUS, fiecare cetăţean capătă dreptul să obţină informaţii despre legile aflate în acel moment în vigoare (consecinţă: plebeilor li se permite să ocupe funcţii

preoţeşti). În afara normelor de drept *(lex)* şi a materialelor juridice păstrate în scris *(ius scriptum),* există *mores,* legile cutumiare nescrise (*ius non scriptum).* Legile Republicii sunt propuse de magistrat şi aprobate de Adunarea poporului.

Începutul **activităţii juriştilor,** cu rolul de consultanţi. Mai târziu ei pun bazele jurisprudenţei ca ştiinţă, dezvoltate la maxim în timpul perioadei imperiale, prin formarea unor şcoli de drept *(sectaie)*: sabinienii şi proculienii. În virtutea unui privilegiu acordat de împărat, juriştilor importanţi le e permis să emită opinii legale (*responsa prudentium),* având caracter obligatoriu pentru judecători. Legislaţia imperială capătă importanţă, completând dezvoltarea sistemului legal. Legile sunt adunate în *Corpus Iuris.*

Codul roman de legi este preluat de către popoarele europene, râmânând la loc de cinste până în zilele noastre.

Religia: (din lat. *religio =* grija faţă de voinţa zeilor, care se revelează prin sentinţele lor [/afum] indicând calea şi direcţia; *negligentia =* neglijarea voinţei zeilor): trinitatea divina supremă: 1. JUPITER *(Optimus Maximus),* mai înainte „strălucitorul tată al cerurilor", apoi zeul ploii şi vântului, furtunii şi tunetului; 2. MARTE, mai devreme zeul agriculturii, apoi zeul războiului şi stăpân asupra vieţii şi morţii; 3. QUIRINUS (îndeplinind aceleaşi funcţii ca MARTE). Ulterior (din 506) este venerata trinitatea divină JUPITER, Junona şi Minerva.

Începutul cultului lor marchează începutul unei noi epoci: Republica. Alţi zei importanţi sunt: IANUS, zeul trecerii pragului şi al începutului (ianuarie), LIBER (DIONYSOS) şi VULCAN (HEFAISTOS), zeul focului, MERCUR (HERMES), zeul negoţului; zeiţe importante: VESTA, zeiţa căminului, şi CERES (DEMETER), zeiţa fertilităţii; mai exista şi zeităţi speciale pentru izvoare, dumbrăvi şi peşteri. Revelaţiile şi acţiunile zeităţilor impersonale *(numina)* sunt decisive în anumite situaţii istorice, deoarece ofereau semne divine *(prodigia).*

Noii zei sunt adoptaţi prin apelul adresat lor

(evocatio: ruga către zeii unui alt oraș ca să părăsească lăcașul lor de cult și să se mute la Roma) și prin introducerea de culte cu ajutorul *interprétatif) Romană.* Printre acestea se numără cultul lui CYBELA DIN FRIGIA (205), preluat de romani sub denumirea de *Magna Mater* (Marea Mamă), în timpul perioadei imperiale: veneraţia faţă de împărat, care întruchipează statul, și o proliferare a cultelor bazate pe mistere (de ex. ATTIS şi MITHRAS).

Religia romană este religie de stat (magistraţii supraveghează; ritualul este îndeplinit de preoţi ca reprezentanţi ai statului). Separarea dintre cultele publice *(sacra publica pro populo Romano)* și cultele private *(sacra privata)* ale familiei *(gentes),* exercitate de *pater familias.* Zeităţi ale vieţii particulare: PENATES (protectori ai proviziilor), GENUS (potenţa bărbatului), LARES (protectori ai ogorului și casei), *Di parentes* (strămoșii), *Di manes* (zeităţi ale morţilor).

Collegia ale preoţilor: *pontifices* conduși de *pontifex maximus, vestales și augures,* care cercetează voinţa divină prin observarea zborului păsărilor, de asemenea *haruspices* (studiul măruntaielor, mai ales al ficatului). *Duumviri* se îngrijesc de cărţile sibilinice; un *flamen* este răspunzător de fiecare zeitate în parte.

Arta: fundamentele artei romane sunt:
arta greceasca, venită la Roma pe două căi: prin Italia de Sud și Sicilia (Magna Graecia) și prin intermediul etruscilor (primele sanctuare și reprezentări ale zeilor sunt „toscane”). Romanii fac cunoștinţă prin intermediul etruscilor și cu formele orientale ale naturii, pe care le imita, subordonându-le însă legilor proprii;
1.**vechile culturi italice** (cult. Terramare și Villanova) și caracterul roman. Simţul roman al formei se exprimă prin:
Simetrie și axialitate (accentuarea axei principale), întâlnite deja în așezările culturii Terramare, probabil construite potrivit unui plan de măsurători. Aceeași tehnică este folosită ulterior în taberele romane, concepute să pornească de la încrucișarea celor două axe principale (*cardo* și *decumanus).*

Structurarea spaţiului (zidul nu mai este corp, ci un recipient de spaţiu). „Stilul corporal” grecesc (templul este o unică sculptură imensă circulară) se transformă în „stilul spaţial” roman (faţada și spaţiul interior devin principalii purtători ai formei artistice).

Realizarea creatoare a artei romane:

Arhitectura: spre deosebire de arhitectura greacă, al cărei punct central e templul închinat zeilor, arhitectura romană monumentală apare din necesităţi practice (arhitectura profană și cea religioasă capătă drepturi egale).

Tehnica noua: utilizarea turnării, respectiv a mortarului; cărămizi; arcuri și bolţi. Printre cele mai importante proiecte se disting cele inginerești (instalaţii hidrotehnice și apeducte cum este cel de la Pont du Gard, S Franţei); casa romană cu mai multe etaje (din cauza lipsei de spaţiu) prezentând o arhitectură a faţadei (balcoane și săli cu coloane); palate (derivând din vila italică), la care planul arhitectonic e legat de o foarte dezvoltată artă a grădinăritului. Forul imperial, cu templele (fundament = un podium cu scară în faţă, accentuându-se astfel intrarea) și cu sălile hipostile, se evidenţiază prin monumentalitate și coerenţă compoziţională. Încorporarea unei multitudini de încăperi în unitatea arhitecturală devine posibilă prin planificarea sistematică (termele imperiale, cu bolţi în cruce, bolţi cilindrice drepte, cupole, semicupole). Basilica, în formă de hală cu mai multe nave și bolţi în cruce grele, servește drept piaţă și judecătorie; în Antichitatea târzie devine lăcașul creștin al comunităţii, fiind prevăzută cu acoperiș plan, apside și navă centrală supraînălţată. În afara structurilor longitudinale, există și structurile în formă de dom, cu **plan central** (Panteon), derivate din vechile construcţii italice; anunţă construcţiile creștine cu plan central (Sf. Sofia din Constantinopol).

Sculptura:

Portretul (busturi pe soclu înalt, portrete reflectând cu fidelitate trăsăturile, în contrast cu idealizarea și cultul

eroilor ale reprezentărilor grecești) trimite la imaginile în ceara ale strămoșilor (*imagines maiorum)* păstrate în atriumul casei romane. Contactul cu arta elenistică face să sporească gradul de sofisticare, iar mai târziu duce la puternice efecte iluzioniste. Spre sfârșitul Antichităţii, reorientare de la lumea de aici spre cea de dincolo.

Relieful istoric, imitat după imaginile purtate în timpul procesiunilor triumfale, iar mai târziu păstrate în temple sau în casele celor care se bucuraseră de onoruri. Cel dintâi exemplu reprezentativ este altarul păcii *(ara pads)* al lui AUGUSTUS, inaugurat pe 9 ianuarie 9 î.Hr. Urmează apoi așa-numitele arcuri de triumf. Punctul culminant îl reprezintă columnele lui Traian și Marcus Aurelius.

Pictura murala decorativă (Pompei) lasă locul mozaicului, în Antichitatea târzie (Ravenna).

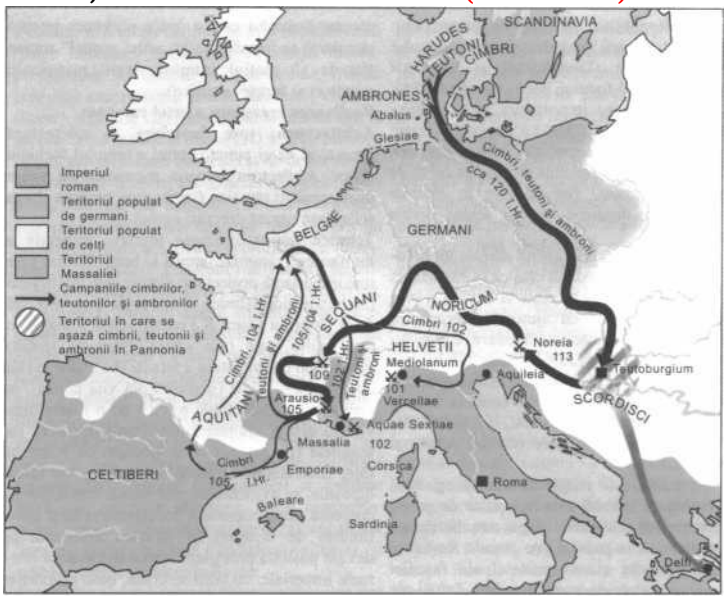

Campaniile cimbrilor, teutonilor și ambronilor

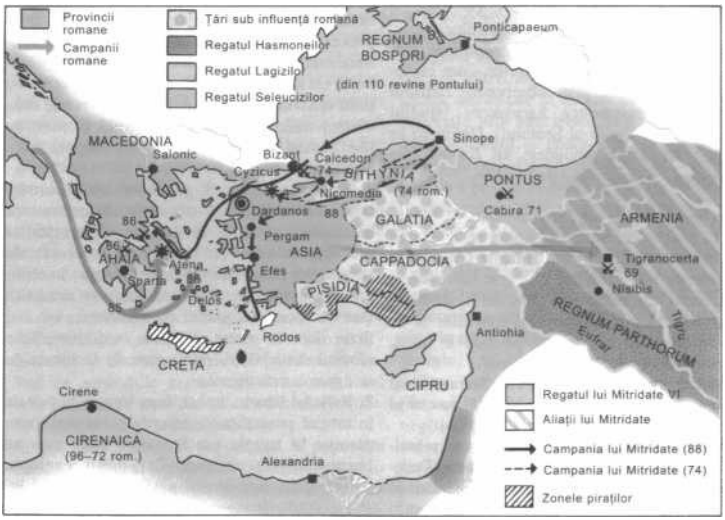

Războaiele mitridatice, 88 – 64 î.Hr.

Mișcarea reformista a fraţilor Gracchus (133 – 121)

133 Ca tribun al poporului, Tlb. SEMPRONIUS GRACCHUS încearcă să-i colonizeze pe proletari, prin alocarea de teren din domeniul public *(ager publiais)*; proprietatea dobândita din domeniul public este limitată la 1.000 de *fugera* (250 de hectare), iar tezaurul regal de la Pergam se împarte noilor coloniști. Colegul său M. OCTAVIUS, care se opune măsurii, este scos din funcţie abuziv de către *comitia tributa.* Pe când încearcă să-și asigure realegerea ilegala, Tiberius Gracchus este ucis.

123 Reluarea planurilor de către fratele său mai tânăr. GAIUS SEMPRONIUS GRACCHUS: **legea reformei agrare este reînnoită** *(lex agraria),* iar anumite posturi de judecători sunt ocupate de cavaleri *(lex iudicaria),* pentru a obţine sprijinul acestei stări. Eșuează din cauza propunerii de a acorda cetăţenie deplină latinilor și cetăţenie tuturor aliaţilor italici (întâmpinând opoziţia partidului senatorial și a poporului de rând). Aventinul este ocupat de GRACCHUS și de partizanii săi, iar Senatul declară stare de necesitate. După uciderea sprijinitorilor săi, GRACCHUS îşi pune sclavii să-l omoare (121).

111 – 105 Războiul cu lugurta. După împărţirea

regatului Numidiei de o comisie a Senatului, IUGURTA devine unic conducător, ca rezultat al atacului sau asupra coregelui ADHERBAL și al ocupării Cârtei (112). Războiul (după ce romanii sunt mituiţi de IUGURTA și după eșecuri romane) se termină (106) prin victoria lui **Marius** (156 – 86); în 105, IUGURTA îi este predat lui **Sulla** (138 – 78). **O** parte a Numidiei este transformată în provincie romană.

113 – 101 Război împotriva cimbrilor și teutonilor care – împreună cu ambronii sosiţi din lutlanda – îi înfrâng pe romani în

113 b. de la Noreia (Carintia). Alte două armate romane sunt învinse în Gallia, din care una la Arausio (105): panica la Roma („adouă nàvalà a celţilor”). Ales consul, MARIUS (104) introduce o **reformă a armatei:** formarea unei armate profesioniste din proletari, cu drept de pensie după 16 ani de serviciu; împărţirea legiunii (cca. 6.000 de oameni) în 10 cohorte a câte 6 centurii sau 3 manipule. Aliaţii pun la dispoziţie cavaleria. Victorie a lui MARIUS asupra teutonilor în

102 b. de la Aquae Sextiae; și asupra cimbrilor în

101 b. de la Vercellae.

100 îndeplinirea unui program de colonizare iniţiat de tribunul popular L. APULEIUS ajutat de MARIUS, care fusese ales consul pentru a 6-a oară, eșuează din pricina împotrivirii optimaţilor. Revolta e înăbușită de senatori și cavaleri.

91 Propuneri ale tribunului M. LIVIUS DRUSUS: reintroducerea legilor agrare ale fraţilor Gracchus, permisiunea ca posturile judecătorești să fie ocupate de cavaleri și acordarea cetăţeniei către aliaţii italici. DRUSUS este asasinat și se ajunge la

91 – 89 războiul aliaţilor. Aliaţii *(socii)* întemeiază un nou stat (cap. Corfmium = Italia) și aleg un Senat italic (500 de membri). O concesie a Romei pune capăt războiului civil: aliaţilor li se acorda cetăţenia (89: *lex Plautia Papiria).*

88 – 84 Primul război mitridatic (începutul războaielor civile). Atacul lui MITRIDATE VI AL PONTULUI

împotriva teritoriilor romane din E; apel către greci să se ridice împotriva Romei.

88 „Vecerniile de la Efes”: uciderea a 80.000 de romani în Asia Mica. SULLA, căruia Senatul îi încredinţează conducerea războiului, este înlăturat de la comanda de popor, care îl prefera pe MARIUS. Sulla cucerește Roma și restabilește autoritatea Senatului. După plecarea lui SULLA spre Asia, MARIUS și susţinătorii lui se întorc la Roma. Regim de teroare împotriva optimaţilor instituit de CINNA și de MARIUS, care moare în timpul celui de-al 7-lea mandat de consul (86). După cucerirea Atenei, SULLA îl înfrânge pe MITRIDATE (Cheroneea 86, Orchomenos 85), silindu-l să încheie

84 pacea de la Dardanos: cedarea teritoriilor cucerite și a flotei, plata a 3.000 de talanţi. Prin **al 2-lea război mitridatic** (83 – 81), sub propretorul L. LlllNUS MURENA, se impune îndeplinirea condiţiilor de pace. SULLA se întoarce în 83 la Roma și îi distruge pe marieni și pe aliaţii acestora, samniţii și lucanii, în

82 b. de la Poarta Colliniană (SULLA primește porecla de FELIX = fericitul); urmează cucerirea provinciilor Sicilia și Africa de către POMPEIUS, care este primit în triumf și i se atribuie numele de MAGNUS (cel Mare).

82 – 79 Dictatura lui Sulla: publicarea de liste de prescripţie: 90 de senatori și 2600 de cavaleri sunt uciși. **Restaurarea dominaţiei senatoriale:** în curţile cu juraţi nu mai sunt acceptaţi decât senatorii (nu și cavalerii). Numărul senatorilor, în rândul càrora sunt incluși și cvestorii, crește la 600. Consulii și pretorii se întorc în provincie după expirarea mandatelor *(pro consule, pro praetore).* Puterea funcţiei de tribun este redusa: iniţiativa legislativa a Adunării poporului nu e posibila decât cu aprobarea Senatului; tribunul poporului nu are voie să deţină nicio alta funcţie oficială.

79 SULLA renunţa de bunăvoie la dictatura și moare un an mai târziu.

77 – 71 Lupta lui POMPEIUS în Spania împotriva

ultimilor marieni conduși de SERTORIUS. După asasinarea lui SERTORIUS, supunerea și reorganizarea Spaniei.

Împărţirea provinciilor între Caesar, Pompeius și Crassus

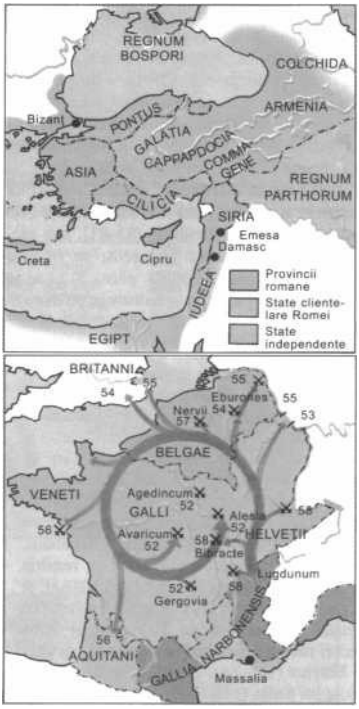

Reorganizarea Răsăritului
Cucerirea Galliei de către Caesar

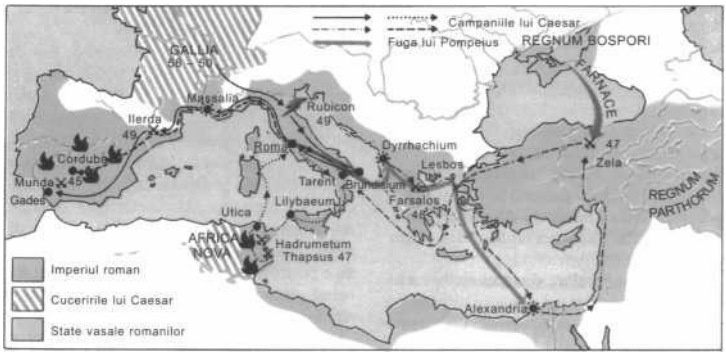

74 – 64 Al 3-lea război mitridatic. După succese inițiale ale lui L. LlllNUS LUCULLUS, armata se revolta, iar LUCULLUS este rechemat de Senat (68).

73 – 71 Răscoala sclavilor conduși de Spartacus, care este ucis în lupta împotriva lui M. Llll-NUS CRASSUS, în Apulia. POMPEIUS înfrânge restul armatei de sclavi.

70 Consulatul lui Pompeius și Crassus: abolirea legilor lui SULLA: restaurarea puterilor tribunului; funcţiile de judecători sunt ocupate de senatori, cavaleri și cetăţeni de rând; plebiscitul recapătă forţa de lege.

67 POMPEIUS pune capăt campaniei împotriva piraţilor din Medit. pe baza unui ordin cu puteri excepţionale *(imperium extraordinari um),* și i se încredinţează

66 comanda războiului împotriva lui MITRI-DATE VI, pe care îlÎnfrân ge lângă Eufrat. După supunerea Regatului Pont

64 reorganizare a Răsăritului de către Pompeius: Pontul, Siria și Cilicia devin provincii romane; Armenia, Cappadocia, Galatia, Colchida și Iudeea – regate clientelare Romei.

63 – 62 Conjuraţia lui Catilina este descoperită și lichidată de CICERO, care fusese ales consul. CATILINA și 3.000 de partizani ai săi mor la Pistoia (62).

După întoarcerea sa din E, POMPEIUS îşi sărbătorește triumful. Senatul nu aprobă reorganizarea făcută de el în E și împărţirea de pământ veteranilor; ca urmare, se ajunge la

60 primul triumvirat al lui Pompeius, Crassus și

Caesar (înţelegere particulară de sprijin politic reciproc, fără confirmare pe cale legală).

59 Consulatul lui Caius Iulius Caesar (100 – 44): îndeplinirea cererilor lui POMPEIUS, fixarea impozitelor pentru populaţia din provincii. CAESAR primește provinciile Gallia Cisalpina, Illyricum și Gallia Narbonensis pentru 5 ani.

56 Conferinţa de la Lucea: reînnoirea triumviratului, urmată de

55 consulatul lui Pompeius și Crassus, împărţirea provinciilor: CAESAR primește Gallia pentru încă 5 ani, POMPEIUS Spania, iar CRASSUS Siria.

53 Înfrângerea și moartea lui CRASSUS în luptele împotriva părţilor, la Carrhae.

58 – 51 Caesar cucerește Gallia: victorie asupra helveţilor la Bibracte și asupra lui ARIOVIST în Alsacia (Mülhausen, 58), supune triburile de belgi, și în primul rând pe nervi (57), pornește împotriva triburilor din Bretannia și-i înfrânge pe aquitani (56). Alunga triburile germ, de tencteri și usipeţi. Prima traversare a Rinului și campanie în Britannia (55). A 2-a traversare în Britannia și lupte cu armata britanica sub comanda lui CASSIVELLAUNUS. Răscoale în Gallia ale eburonilor sub AMBIORIX, ale nervilor și trevilor (54); înăbușirea revoltei și a 2-a traversare a Rinului (53); răscoală a galilor conduși de VERCINGÉTORIX; CAESAR cucerește Cenabum, Avaricum și Lutetia Parisiorum, în schimb Gergovia rezistă. Asediu și predare a Aleşiei (52); cucerirea întregii Gallii în 51.

52 Din cauza anarhiei ce domnește la Roma, POMPEIUS, care trece de partea Senatului, este ales consul fără coleg *(sine collega),* pentru a restabili ordinea. După ce Senatul respinge propunerea lui CAESAR de a lăsa la vatră simultan cele două armate, îi pretinde lui CAESAR să-și dizolve armata și să renunţe la poziţia sa oficiala, emiţând

7 ian. 49 o decizie „ultimativa” *(Senatus consultum ultimum)*: POMPEIUS este însărcinat să apere

Republica împotriva lui CAESAR.

496 Război civil cu POMPEIUS.

CAESAR trece Rubiconul și cucerește Roma și Italia. POMPEIUS și o parte a Senatului se refugiază în Grecia. CAESAR supune Spania (victoria de la Herda) și traversează în Epir.

aug. 48 înfrângerea lui Pompeius la Farsalos. 20.000 de partizani ai lui POMPEIUS se predau: acesta se retrage în Egipt, unde este asasinat.

48 – 47 Războiul alexandrin. CAESAR este încercuit la Alexandria (incendierea marii biblioteci); ulterior iese victorios pe Nil și o instalează pe Cleopatra regina.

47 Victoria lui Caesar la Zela asupra lui FARNACE AL PONTULUI *(veni, vidi, vici =* am venit, am văzut, am învins). Se întoarce în Italia, pleacă din nou în Africa.

46 Victoria lui Caesar la Thapsus asupra partizanilor lui POMPEIUS (sinuciderea lui CATO la Utica). CAESAR îşi sărbătorește triumful la Roma, fiind numit dictator pe 10 ani și *praefectus moribus* (cenzor al moravurilor și moralităţii).

Reorganizarea statului: recensământul cetăţenilor, limitarea celor care primesc grâne gratuit la 150.000 de persoane, reformă municipală pentru Italia *(lex Iulia municipalis).*

45 Victoria lui Caesar la Munda în Spania asupra fiilor lui POMPEIUS. CAESAR devine dictator pe viaţă *(dictator perpetuus)* și ***Imperator,*** consul pe 10 ani, comandant suprem al armatei, *Pontifex Maximus* și deţinător al puterilor de tribun. Are dreptul de a-i propune și numi în funcţii oficiale pe funcţionari, împărţirea de pământ către soldaţi, grija faţă de provincii, lărgirea Senatului la 900 de membri. Reforma calendarului.

febr. 44 MARCUS ANTONIUS îi oferă lui CAESAR coroana regală, dar acesta o refuză.

15 martie 44 (Idele lui Marte) Caesar este asasinat ca urmare a unei conspiraţii senatoriale conduse de C. CASSIUS şi M. IUNIUS BRUTUS.

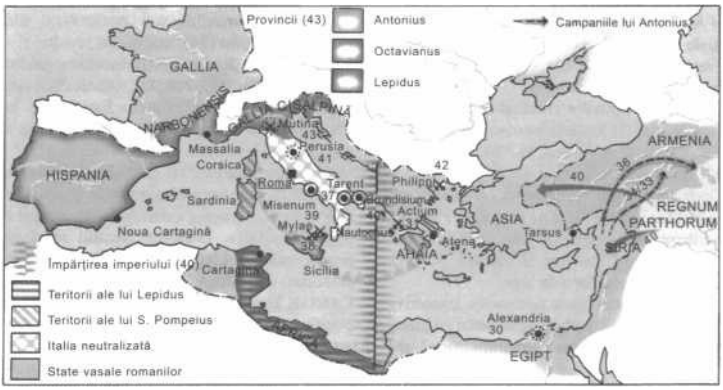

Sfârșitul războaielor civile, 44 30 î.Hr.

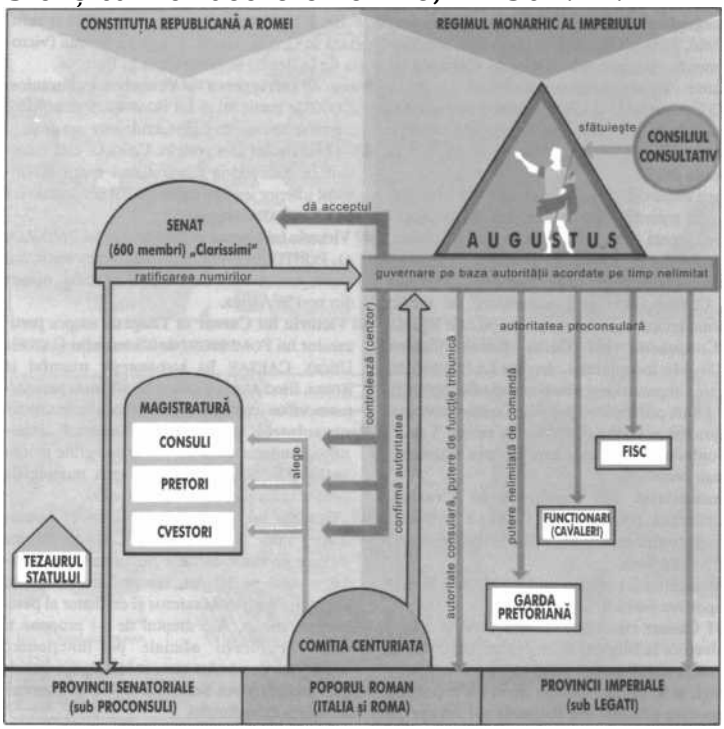

Constituţia principatului

Sfârșitul războaielor civile

După moartea lui CAESAR, Senatul îşi asumă conducerea statului. Deși **C. Octavius** (OCTAVIANUS, 63 î.Hr. – 14 d.Hr.), nepotul lui CAESAR, fusese adoptat și desemnat succesor de acesta, ANTONIUS se substituie ca moștenitor. Dictatura este abolita.

44 – 43 Războiul de la Mutina. M. BRUTUS se

duce în provincia Macedonia, CASSIUS în Siria și DEC. BRUTUS în Gallia Cisalpina, unde este asediat de ANTONIUS la Mutina. OCTAVIANUS, în fruntea armatei sale personale, primește mandat de propretor și îl înfrânge pe ANTONIUS în b. de la Mutina (Modena; consulii HÂRTIUS şi PANSA mor în lupta) și obţine consulatul pentru anul 43. Sunt numite tribunale speciale, care să se ocupe de asasinii lui CAESAR.

nov. 43 Al 2-lea triumvirat (Antonius, Lepidus și Octavianus), recunoscut prin legea publica *(Lex Titia)* și limitat la 5 ani. Provinciile Sicilia și Africa îi revin lui OCTAVIANUS, Gallia Cisalpina lui ANTONIUS, Gallia Narbonensis și Spania lui LEPIDUS. Regim de teroare la Roma prin proscripţii (peste 200 de senatori, 2000 de cavaleri, printre care și CICERO).

42 Dubla b. de la Philippi. CASSIUS și, 20 de zile mai târziu, M. BRUTUS sunt înfrânţi de ANTONIUS. ANTONIUS pleacà în E (Atena, Siria, Egipt). După războiul peruşin (41 – 40), provocat de modul brutal în care OCTAVIANUS îi colonizează pe veteranii săi, și după o luptă cu L. ANTONIUS, consul și fratele lui ANTONIUS, survine

40 înţelegerea de la Brundisium, prin medierea lui Mecena. **împărţirea imperiului:** Antonius a primit E, OCTAVIANUS partea de V, LEPIDUS Africa.

39 Tratatul de la Misenum: S. POMPEIUS primește Sicilia, Sardinia, Corsica și Ahaia, în schimbul livrării de grâne la Roma.

38 înnoirea triumviratului pe 5 ani.

37 Pactul de la Tarent. ANTONIUS îi lasă flota sa lui OCTAVIANUS și continua lupta împotriva lui S. POMPEIUS.

36 Victoria lui VIPSANIUS AGRIPPA asupra lui S. POMPEIUS la Mylae și Naulochus. LEPIDUS este ales *Pontifex maximus.* După despărţirea de OCTAVIA, sora lui OCTAVIANUS.

36 căsătoria lui Antonius cu Cleopatra VII. ANTONIUS întreprinde, fără rezultate, o campanie

împotriva părţilor, și ocupa Armenia (34). Încearcă să întemeieze un regat elenistico-oriental (îi dăruiește Cleopatrei teritorii romane, coregenţa a lui Caesarion). Publicarea (32) de către OCTAVIANUS a testamentului lăsat de ANTONIUS vestalelor este urmata de izbucnirea

32 – 30 războiului lagid, încheiat prin
sept. 31 b. de la Actium: victorie navala a lui Agrippa asupra flotei Cleopatrei.
aug. 30 Ocuparea Alexandriei (sinuciderea lui ANTONIUS și a CLEOPATREI). **Egiptul devine provincie romană.**

După succesul reorganizării din Ràsàrit, primirea în triumf la Roma și colonizarea a 120.000 de veterani, puterile extraordinare (*potestas omnium rerum)* ale lui OCTAVIANUS sunt treptat reduse în timpul celui de-al 6-lea consulat al său.
ian. 27 OCTAVIANUS primește din partea Senatului titlul onorific de **Augustus.**

Principatul

(de *va Princeps,* primul dintre egali) se bazează pe *consensus universorum* (consens general) și reprezintă un compromis între forma monarhica și cea republicana. Puterea este delegata de Senat și popor. Caracteristici ale principatului: putere autoritara *(auctoritas)* și respect faţa de formele tradiţionale *(mores maiorum).*

Lui AUGUSTUS i se acorda în statul comunitar Roma consulatul (27 – 23), iar în cadrul imperiului o enormă forţa dominanta *timperium)*: comanda suprema asupra armatei, conducerea politicii externe; mai primește un *imperium pro consulare* pentru provinciile imp., care sunt administrate de legaţi numiţi de el *(legaţi Auguști pro praetore provinciae).*

1 iulie 23 După ce renunţa la păstrarea în continuare a funcţiei de consul, lui AUGUSTUS i se acorda **puteri de tribun** *(trib uni ci a potestas)* pe viaţa, fără a fi tribun popular; intervenţia tribunilor poporului împotriva măsurilor legislative ale lui AUGUSTUS devine astfel imposibila.

22 AUGUSTUS refuza să-și asume consulatul și îndatoririle legate de această funcţie, în schimb preia anumite domenii: aprovizionarea cu grâne *(cura annonae)* și sistemul de drumuri *(cura viarum).*

19 Lui AUGUSTUS i se acorda puteri consulare pe viaţa (*imperium consulare)* și supravegherea moravurilor pe 5 ani *(cura morum)*: deci deţine atribuţiile funcţiilor respective, fără să deţină și funcţiile.

Din 12 î.Hr., **Augustus** devine **pontifex maximus;** în 2 î.Hr. i se acorda titlul de *pater patriae* (părinte al patriei).

Senatul administrează provinciile pacificate (provincii senatoriale) și tezaurul statului *(aerarium populi Romanum)*; administraţia financiară *(fiscus)* este totuși preluata de *princeps.* Ordinul cavalerilor devine o aristocraţie de serviciu (comanda asupra gărzii personale imperiale garda pretorienilor –, prefecţi și funcţionari); prietenii *(amici Caesaris)* îl sfătuiesc pe *princeps.*

Imperiul lui Augustus

Antichitatea: Roma/Augustus (27 î.Hr. – 14 d.Hr.), Literatura I

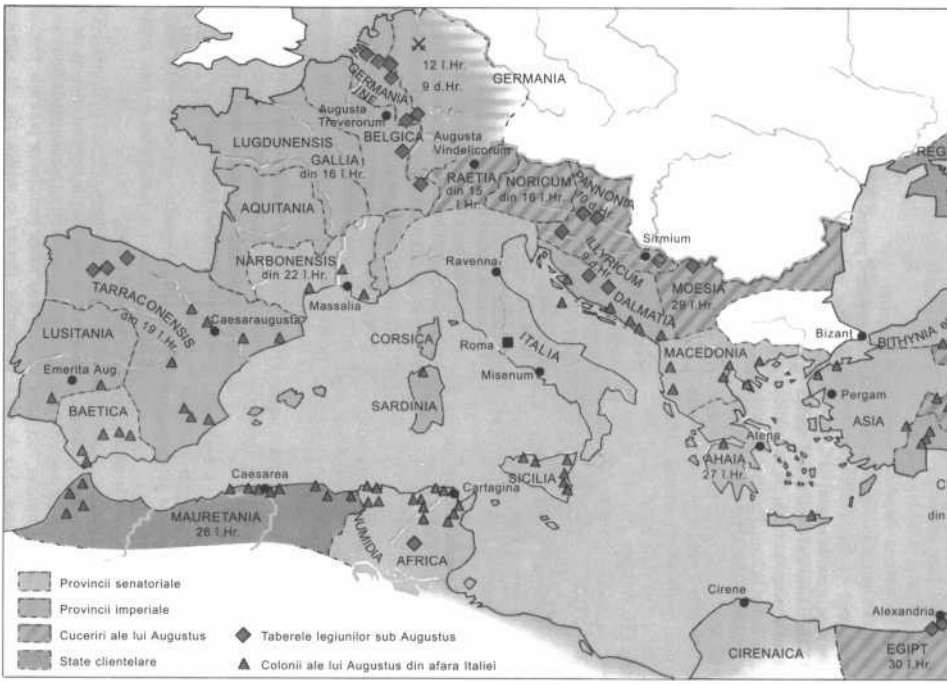

Augustus și urmașii săi

27 – 25 Reorganizarea provinciilor Gallia și Spania. Galatia, moștenită de la regele AMINTAS, devine provincie romană.

20 Retrocedarea însemnelor legiunilor, capturate de la CRASSUS şi ANTONIUS de FRAATE IV, regele părţilor, pe baza unei înţelegeri pașnice; Roma renunţa la continuarea expansiunii în E.

Legislaţie în domeniul moravurilor: interdicţia căsătoriei dintre senatori și oameni dezrobiţi, pedepse pentru adulter. AGRIPPA devine coregent vreme de 5 ani.

Sărbătorirea centenarului cetăţii Roma *(Carmen saeculare* de HORAŢIU*)* și proclamarea păcii mondiale *(pax Augusta).*

16 – 13 AUGUSTUS în Gallia. Reorganizarea provinciilor: Aquitania, Lugdunensis, Belgica.

15 Campanie întreprinsa de TIBERIUS şi DRUSUS, fiii vitregi ai împ., pe Dunărea Superioara: întemeierea provinciilor Raetia și Noricum.

13 – 9 Supunerea pannonienilor de către AGRIPPA (m. 12) și TIBERIUS, ajungând până pe Dunărea Mijlocie. După întărirea graniţelor cu Eufratul și Dunărea, înaintarea spre Elba, în cadrul a 4 campanii:

12 – 9 războaiele germanice ale lui Drusus: supunerea batavilor, frişilor și chaucilor. După lupte cu quazii și marcomanii, ajunge pe malul Elbei și moare acolo.

30 ian. 9 Inaugurarea altarului păcii de pe Câmpul lui Marte *(Ara pads Augustare).*

8 – 6 Prima incursiune a lui TIBERIUS în Germania, ajungând până la Elba.

6 î.Hr. TIBERIUS primește puteri de tribun, dar se ceartă cu AUGUSTUS și, în loc să reorganizeze Armenia, pleacă la Rodos în postura de simplu cetăţean, în exil autoimpus (5 î.Hr.).

Succesiunea lui Augustus: din cauza morţii celor aleși să-l urmeze, AUGUSTUS îşi asigură succesiunea prin adoptarea lui TIBERIUS (26 iunie 4 d.Hr.).

4 – 6 A 2-a incursiune a lui Tiberius în Germania, întreruperea războiului împotriva marcomanilor din cauza revoltei pannonienilor (6 – 9); revolta se încheie prin victoria asupra dalmaţilor. Pannonia devine provincie rom. (10). **Frontiera dunăreana este astfel asigurata.**

9 B. din Pădurea Teutoburg. 3 legiuni comandate de VARUS sunt distruse de cheruscii conduși de ARMINIUS. Provincia Germania este abandonată, în schimb se menţine graniţa de pe Rin.

aug. 14 Moartea lui Augustus la Nota (în vârstă de 76 de ani). Deificarea *(consacratio).* O cronica a domniei lui AUGUSTUS, compusa de el însuși *(res gestare),* este expusă pe 2 plăci de bronz prinse pe coloane în Mausoleum Auguşti (Câmpul lui Marte). (O copie în greacă și latină s-a descoperit la Ancyra – *Monumentum Ancyranum,* Ankara.)

Literatura: Livius Andronicus (cca. 284 – cca. 204), „inventatorul artei traducerii”, iniţiază literatura în limba latină (traducere a *Odiseei = Odussia* și a unor

tragedii grecești). GNAEUS NAEVIUS (cca. 270-cca 201) scrie comedii în lat. (critica a vremii), *Praetexta* (drame naţionale) și *Bellum punicum,* o epopee despre primul război punic (235). **Titus Maccius Plautus (Plaut,** cca. 254 – 184) compune comedii caracterizate de un stil popular, cu imagini obscene și burlești. ENNIUS (239 – 169) scrie o epopee în hexametri despre istoria Romei *(Annales)*. Întemeietorul istoriografiei rom. este FABIUS PICTOR, ale cărui *Annale* (analistică = prezentarea evenimentelor ordonate pe ani) apar în greaca cca. 200. LUCI-LIUS (180 – 102) – membru al cercului familiei Scipio – scrie satira, contemporanul său P. TERENTIUS AFER (TERENŢIU) comedii, lipsite de grosolănia lui PLAUT. **Cato** (234 – 149) lasă o istorie a Romei și Italiei *(Origines)* și cel mai vechi manual de agricultură. **Polibiu,** adus din Grecia la Roma ca ostatic (168), compune a sa *Istorie universală.* **M. Terentius Varro** (116 – 27), bibliotecarul lui CAESAR și cel mai mare învăţat al Romei, scrie o istorie a culturii, dar se ocupă și de limba latină și de agricultură.

Cicero (106 – 43) elaborează discursuri rostite în public și în tribunal, tratate de retorică și filosofie *(De re publica = Despre stat; De legibus = Despre legi* etc.) și multe epistole către prieteni, către fratele său QUINTUS și către editorul său, T. POMPONIUS ATTICUS (109 – 32).

Cornelius Nepos (100 – 27) scrie biografii, **C. Sallustius Crispus** (86 – 35) *Conjuraţia lui Catilina* și *Despre războiul cu lugurta.* T. LUCRETIUS CARUS (98 – 55) încorporează filosofia lui EPICUR într-un poem didactic: *De rerum natura (Despre natură).* Neotericii introduc poezia elenisticalexandrină: **C. Valierius Catullus (Catul,** 87 – 54), epigrame și poeme de dragoste; **Quintus Horatius Flaccus (Horaţiu,** *85 – 8), Epode* și **P. Vergilius Maro (Vergiliu,** 70 – 19), *Bucolica* (poezie pastorală).

Caesar (100 – 44) scrie comentarii despre campaniile din Gallia *(Bellum Gallicum)* și despre războiul civil *(Bellum civile)*. În cadrul procesului de înnoire a vieţii culturale a statului, literatura este încurajata de

AUGUSTUS, de prietenul său MAECENAS (MECENA), ASINIUS POLLIO şi MESSALLA. VERGILIU scrie *Georgicele* și *Eneida,* prin care justifica ascensiunea poporului roman. Profundul sau umanism îl întâlnim și la HORAŢIU: satire, ode *(Carmina),* epistole.

96 Antichitatea: Roma/Epoca imperiala (14 – 96), Literatura II

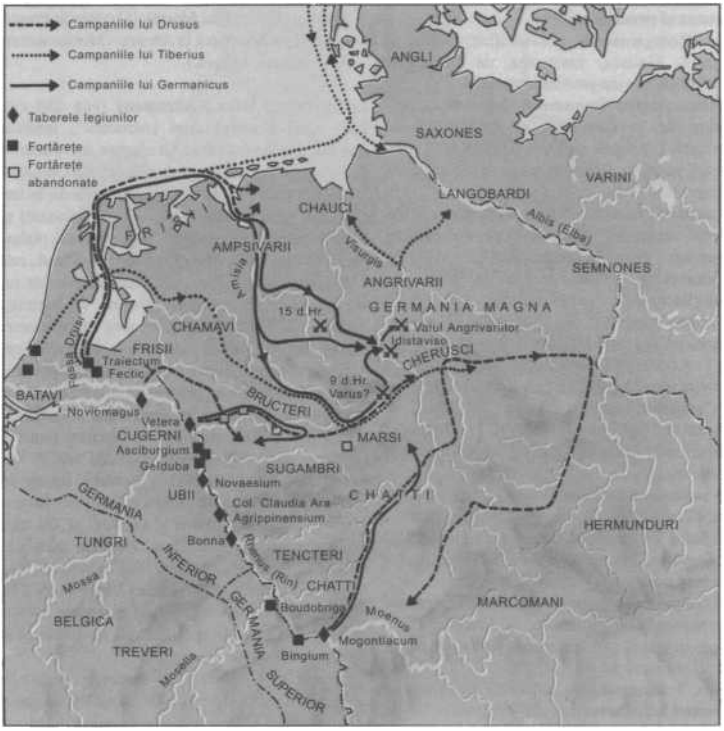

Romanii în Germania
Dinastia imperială lulio-Claudică

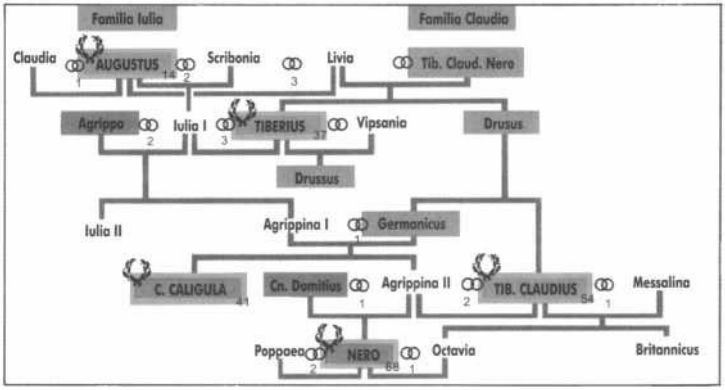

Dinastia Iulio-Claudica (până în 68 d.Hr.)

14 – 37 Tiberius. Dreptul de a alege funcţionari oficiali este transferat de la popor la Senat. Rebeliunea legiunilor din Pannonia și cea de pe Rin sunt înăbușite de GERMANICUS.

14 – 16 Campanie întreprinsa de Germanicus împotriva triburilor germanice, întreruptă din cauza costurilor prea ridicate.

17 întemeierea provinciilor Cappadocia și Commagene.

22 – 31 Ambiţiosul și influentul prefect al pretoriului SEIAN concentrează cohortele gărzii într-o singură tabără de lângă Roma. Acuzaţiile sale duc la procese de lezmaiestate, execuţii și sinucideri. Copleșit de mizantropie, TIBERIUS se retrage la Capri (27).

31 Căderea și executarea lui SEIAN sub acuzaţia de conspiraţie; șirul proceselor continua.

37 Moartea lui Tiberius la Misenum.

37 – 41 Caligula („Cizmuliţa”) **= Gaius Caesar Germanicus.** Abolește procesele de lezmaiestate și reda poporului dreptul de a-i alege pe magistraţi. **Principatul lui Augustus se transforma în monarhie divina după stilul elenistico-oriental (Caesar și zeu):** introducerea ceremonialului elenistic de Curte și a venerării împăratului ca divinitate (CALIGULA se considera ALEXANDRU, CAESAR și zeu). Campanii de paradă în Germania și Britannia.

41 Asasinarea lui CALIGULA de către prefectul pretoriului CASSIUS CHAEREA.

41 – 54 Claudius. Întoarcere la tradiţia lui AUGUSTUS (ordine administrativă), în schimb cresc rolul liberţilor cancelariei imperiale (NARCISSUS) și influenţa femeilor.

43 Ocuparea S Britanniei.

46 întemeierea provinciei Tracia.

54 CLAUDIUS este asasinat de AGRIPPINA, al cărei fiu urca pe tron.

54 – 68 Nero Claudius Caesar. Primii ani de domnie, în care NERO se află sub influenţa filosofului SENECA și a prefectului pretoriului BURRUS, sunt *ani de aur* pentru Roma.

58 – 63 Recucerirea Armeniei de către CORBULO și încheierea unei păci de compromis cu părţii. Prin asasinatele cărora le cad victime BRITANNI-CUS, mama sa, AGRIPPINA, soţia sa, OCTAVIA, și BURRUS, prin reînceperea proceselor de lezmaiestate (62) și prin incendierea Romei (64), domnia lui NERO devine un act pur arbitrar (**„demenţa lui Caesar”**).

După eșecul conspiraţiei lui Piso (65), în care îşi pierde viaţa și SENECA, urmează rebeliunea lui C. IULIUS VINDEX, guvernatorul Galliei, căruia i se alătură guvernatorii S. SULPICIUS GALBA din Hispania citerior și M. SALVIUS OTHO din Lusitania.

68 Sinuciderea lui NERO.

69 Anul celor 4 împăraţi: GALBA, VITELIUS, OTHO şi VESPASIAN.

Dinastia Flaviilor (69 – 96)

79 T. Flavius Vespasianus (Vespasian). După urcarea pe tron a lui VESPASIAN, se pune capăt răscoalelor batavilor de pe Rin și a evreilor din Palestina (revolta lor începuse în 66).

70 Cucerirea Ierusalimului (Arcul lui Titus de la Roma). Asigurarea frontierelor.

74 Supunerea regiunii Neckar: *Agri decumates.*

Creșterea numărului membrilor Senatului la 1.000,

prin includerea nobilimii municipale plebee a Italiei, căreia îi aparţinea VESPASIAN. Cetăţenii oraşelor din Spania primesc cetăţenia romană. Se construieşte *Amphitheatrum Flavium (Colosseum)*. În vremea fiului său

79 – 81 Titus erupţia Vezuviului: Pompei, Stabiae şi Herculaneum sunt acoperite de lavă. C. PLINIUS SECUNDUS (PLINIU CEL BĂTRÂN), unul din primii naturalişti, moare în acest dezastru.

81 – 96 Domiţian. Cucerirea provinciei Britannia, reluată în 78, se încheie în 84 prin instalarea de fortificaţii de frontieră în Scoţia (84).

83 Campanie împotriva chatilor. Se începe construirea //mes-ului. Lupte aprige împotriva dacilor de pe Dunărea de Jos, uniţi sub regele lor DECEBAL (85 – 9). Domnia iniţial binevoitoare a împăratului se degradează, transformându-se în despotism (revendicarea titlului de *Dominus et Deus),* ceea ce conduce la o conspiraţie de palat şi în cele din urmă la

96 asasinarea lui DOMIŢIAN.

Literatura: A. TIBULLUS (TlbUL, 55 – 19) şi S. Propertius (Properţiu, 50 – 15) sunt, împreună cu **P. Ovidius Naso (Ovidiu,** 43 î.Hr. – 17 d.Hr.), creatorii elegiei augustane (cu caracter autobiografic). OVIDIU scrie, printre altele, *Amores, Metamorphoses,* poeme mitologice.

Titus Livius (59 î.Hr. – 17 d.Hr.) este marele istoric care, mândru de unitatea Italiei şi plin de patriotism, elaborează istoria Romei în 142 de volume *(Ab urbe condita = De la întemeierea oraşului)*. În perioada lulio-Claudică se disting

Annaeus Seneca (4 î.Hr. – 65 d.Hr.), tutorele lui NERO – influenţat de stoicism (dialoguri şi tragedii) – şi PETRONIUS *(Satiricon)*. În timpul domniei lui DOMIŢIAN îşi câştigă renumele satiricii D. IUNIUS IUVENALIS (IUVENAL, 587 – 140?) şi

M. Valerius martialis (Marţial), maestrul epigramei. Cel mai mare istoric al epocii este **Cornelius Tacitus (Tacit,** 557 – 117?), fin analist psiholog, care aşază în

centrul operelor sale marile personalităţi: *Historiae, Annales, Germania.* **G. Suetonius Tranquillus (Suetoniu,** 70 – 146) scrie biografii *(De viris illustribus).* **L. Apuleius** este autorul *Metamorfozelor (Măgarul de aur).*

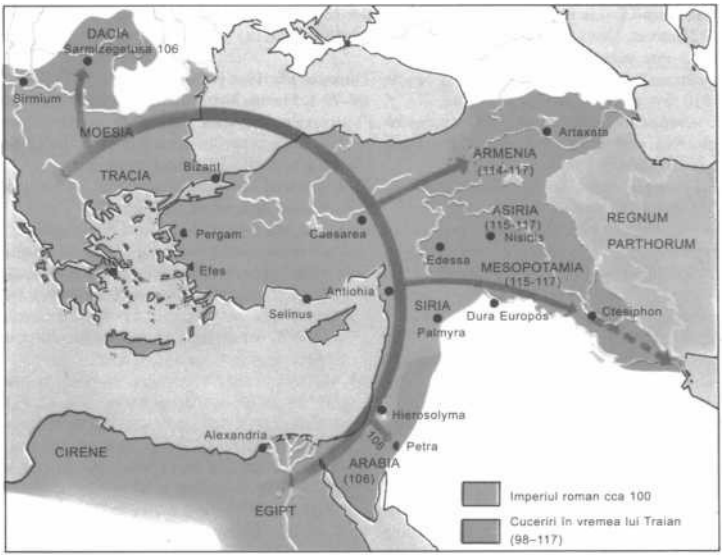

Cuceririle lui Traian în Est

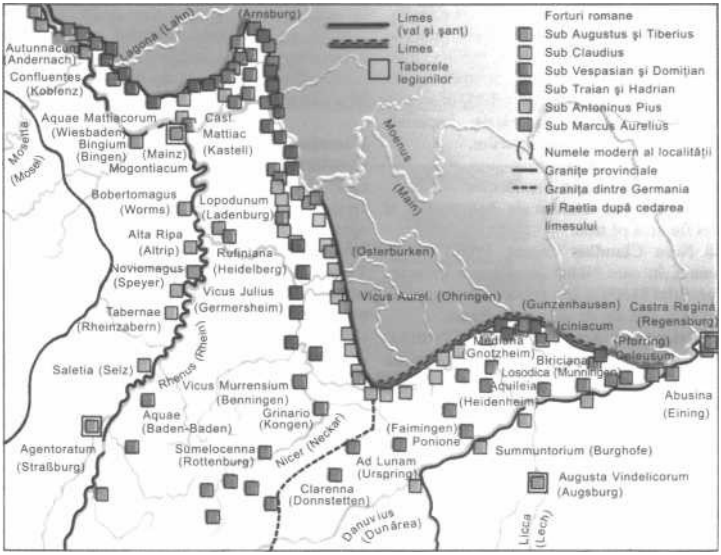

Limesul din Germania Superior și Raetia **împărăţii adoptaţi (96 – 192)**

Împărăţii care urmează urca pe tron ca urmare a adopţiei. **Se renunţa la principiul dinastic în favoarea împăraţilor adoptaţi (alegerea celui mai potrivit să conducă).**

96 – 98 M. Cocceius Nerva. Numit *princeps* de Senat, el îl adopta după revolta gărzii pretoriene (97) pe spaniolul

98 – 117 Traian, primul împărat roman de origine provinciala. Senatul îi acordă în 114 titlul de *Optimus.* El îi supune pe daci prin mai multe campanii (101 – 102, 105 – 106), întemeind provincia Dacia, regatul Nabateilor din N Arabiei (106), formând provincia Arabia și, după un război victorios împotriva părţilor (114 – 117) și cucerirea Armeniei și Mesopotamiei, provinciile Armenia, Asiria și Mesopotamia: **cea mai mare întindere a Imperiului roman.**

117 – 138 Hadrian, guvernator al Siriei din **116,** încheie pace cu părţii, renunţând la teritoriile cucerite. Refacerea graniţei de pe Eufrat; în același timp, se construiesc fortificaţii *(limes)* pentru a consolida graniţele din Anglia (valul lui Hadrian) și de-a lungul Rinului, Dunării și Eufratului. După extinderea aparatului birocratic din cancelarie, HADRIAN (împăratul „călător") întreprinde îndelungate călătorii pentru supravegherea administrării imperiului (121 – 125, 126 – 129). Reconstrucţia Ierusalimului sub denumirea de colonia Aelia Capitolina și a unui templu al lui Jupiter duce la

132 – 135 revolta evreilor sub conducerea lui Bar

Kochba, soldata cu ocuparea Ierusalimului de către HADRIAN.

138 Moartea lui HADRIAN la Baiae și înmormântarea în monumentul circular Mausoleum Hadriani (Castel Sant' Angelo).

138 – 161 Antoninus Pius continua politica de pace a predecesorului său. Construirea de *limes-un* este extinsa, armata este întărită prin trupe auxiliare formate din localnici. În Britannia, frontiera e împinsă până la Firth of

Forth (valul antonin).

180 Marcus Aurelius (Marc Aureliu), „împăratul filozof4, la început domnește alături de fratele sau, co-împăratul LUCIUS VERUS (până în 169): principatul dualist.

161- **165 Războiul împotriva părţilor,** care cuceresc Armenia, Cappadocia și Siria, încheiat prin victoria romanilor la Dura Europos (163) și ocuparea Mesopotamiei. Din cauza ciumei care se întinde de la E spre V peste întreg imperiul, se încheie pacea. După traversarea graniţei dunărene de către marcomani, quazi și sarmaţi, începe

167 – 175 primul război marcoman. O ofensivă a lui MARC AURELIU pentru asigurarea graniţei dunărene (171) aduce pacea. În timpul campaniei, MARC Aureliu îşi scrie opera cea mai de seama, *Către sine însuşi,* în greaca.

146 Ridicarea unei columne triumfale (Columna lui Marc Aureliu) cu reprezentări din războiul cu marcomanii. **Commodus devine coampârat: renunţarea la principiul adopţiunii în favoarea succesiunii dinastice.**

178 – 180 Al 2-lea război marcoman. Romanii construiesc tabara Castra Regina (Regensburg, 179). Dar după moartea lui MARC AURELIU (180) la Vindobona (Viena), romanii sunt siliţi să renunţe la politica lor ofensiva. Această hotărâre este luată de

180 – 192 Commodus, care se considera o reîncarnare a lui HERCULE și a lui MITHRAS („iluzia cezarului"). Războaie între bandele de briganzi din Italia (186) și revolte în Africa și Britannia. COMMODUS cade victimă unui complot de palat.

193 Al 2-lea an al celor 4 împăraţi: DIDIUS IULIANUS (Roma), P. NIGER (Siria), CLODIUS ALBINUS (Britannia) și SEPTIMUS SEVERUS (Pannonia).

Dinastia Severilor (193 – 235)

193 – 211 Septimius Severus (Septimiu Sever) îi înfrânge pe rivalii săi. După un război victorios împotriva părţilor (197 – 199), rămâne o vreme în provinciile din E.

Preferă Siria (Palmyra) și Africa (importanţa crescândă a Cartaginei). Din armata de graniţa se dezvolta, prin așezarea familiilor în afara taberelor, **o miliţie. Sever desconsideră și limitează drastic puterile Senatului,** abolește arendarea impozitelor și înlătură privilegiile Romei și Italiei.

208 – 211 Campania britanica a lui Sever. El este însoţit de IULIA DOAMNA („mama taberei”) și de fiii să-i CARACALLA (din 198 coampârat) și GETA (al 3-lea coamparat din 209). Moare la Eburacum (York).

211 – 217 CARACALLA. Pune să fie uciși co-împăratul GETA și majoritatea susţinătorilor acestuia în 212.

212 Constitutio Antoniniana: toţi cetăţenii liberi ai provinciilor primesc drepturi de cetăţenie romană deplină: **unitatea imperiului.** După lupte de-a lungul Rinului (alamani) și Eufratului (părţi), împàratul este asasinat. Scurta domnie a lui MACRINUS este urmată de proclamarea de către armată ca împărat a nepotului lui CARACALLA, Elagabal din Emesa, preot al zeului-soare sirian.

218 – 222 Elagabal domnește sub influenţa funestă a bunicii sale, IULIA MAESA. **Introducerea cultului lui Baal la Roma.** După asasinarea lui ELAGABAL și a mamei sale, SOEMIAS, de către pretorieni, la tron îl urmează varul său.

222 – 235 Sever Alexandru se află sub influenţa mamei sale IULIA MAMAEA, care conduce regenţa. După lupte nedecise cu părţii (231) și incursiunea marcomanilor (232), armata comandată de C. IULIUS VERUS MAXIMUS se revolta la Mainz. împăratul și mama lui sunt uciși de soldaţi.

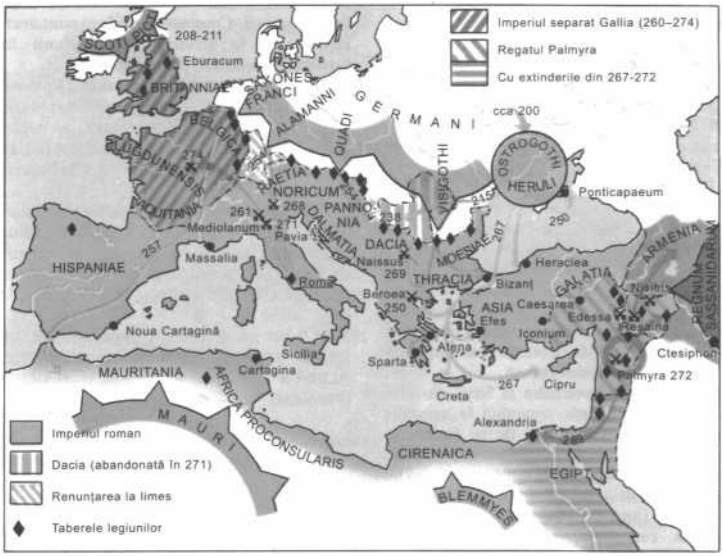

Imperiul roman în sec. 3

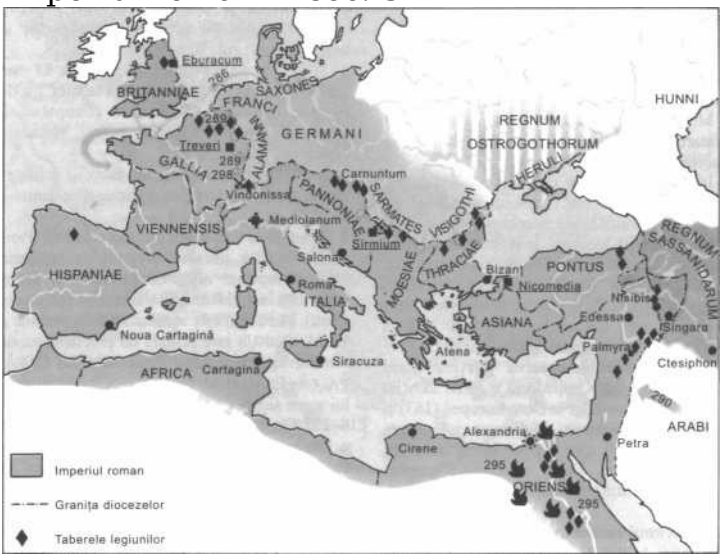

Ameninţarea din afara

„Criza lumii antice” se instalează ca rezultat al năvălirilor popoarelor călare de la marginea imperiului (germani, sarmaţi, persani, berberi, mauri). Lipsa unui cordon de state clientelare este motivul cedării provinciilor și formarea unor state separate. Cel mai periculos și mai puternic adversar al Imperiului roman este în perioada următoare **Imperiul** neopersan al **sasanizilor.**

227 – 241 Ardașir I se consideră urmaș al Ahemenizilor (p. 45). Revitalizarea învăţăturilor lui ZOROASTRU, care devin religie de stat, pe lângă care se răspândesc însă și învăţăturile sincretice, gnostice, ale lui MANI (217 – 277). În sec. 3 – 4 poartă neîncetat lupte cu romanii în Mesopotamia, Siria și Armenia. De la sfârșitul sec. 4 lupte cu „heftaliţii" (hunii albi). Tensiunile constante dintre monarhia centralizată (birocraţie de cancelarie) și nobilimea feudală, care nu permite o politică externă hotărâtă, provoacă reforma socialist-religioasă a lui MAZDAK (marele preot) în vremea suveranului KAWADH I [488 – 531], îndreptată împotriva nobilimii: proprietatea și nevestele să fie un bun comun. Reprimarea susţinătorilor sectei mazdakiţilor și **reformă a statului sub Chosroe I** [531 – 579]: reforma fiscală după modelul roman. În perioada următoare, statul reușește să se menţină împotriva Imperiului roman de răsărit și îi înfrânge pe heftaliţi. Expansiune teritorială sub CHOSROE ÎI PARVIZ [590 – 628] până în Egipt (614 răpirea relicvei Crucii de la Ierusalim).

628 Pace cu împăratul roman de E, HERACLIU, (retrocedarea relicvei Crucii, p. 139).

637 Sfârșitul Imperiului sasanid sub loviturile arabilor (p. 135).

Împărăţii soldaţi (235 – 305)

Aceștia sunt generali încercaţi, deși provinciali, care, proclamaţi împăraţi de armată, elementul decisiv de putere, sunt aproape fără excepţie asasinaţi după perioade scurte de domnie.

235 – 238 Maximin Tracul îi înfrânge pe alamani. **238 – 244 Gordian III** îi înfrânge, cu ajutorul trupelor auxiliare, de goţi, pe persanii care invadează Mesopotamia sub conducerea lui ȘAPUR I [241 – 272], în b. de la Resaina (242).

244 – 249 Filip Arabul, fiul unui șeic arab, sărbătorește aniversarea a 1.000 de ani de la întemeierea Romei.

249 – 251 Decius (de origine iliră) încearcă să

revitalizeze Roma și religia ei. Măsurile sale dezlănţuie cea dintâi prigoană generală împotriva creștinilor (p. 107). Moare în luptele cu goţii.

251 – 253 Trebonianus Gallus încheie pacea cu goţii.

253 – 260 Valerian preia apărarea E și îşi numește fiul, GALLIENUS, co-împărat în V. – Frontierele imperiului sunt ameninţate: atacuri lansate de goţi, quazi și sarmaţi (254) și de părţi (256). Francii și alamanii străpung limesul; triburile mauritane fac presiuni asupra graniţelor din Africa de N. VALERIAN este luat prizonier de ȘAPUR I la Edessa (260), murind în captivitate.

260 – 268 Gallienus întreprinde o **reforma a armatei:** organizarea unei armate de rezervă și a unui corp călare, pentru intervenţia rapidă în regiunile ameninţate de la graniţe.

268 – 270 Claudiu II Goticul îi înfrânge pe alamani (268) și pe goţi în b. de la Naissus (269).

270 – 275 Aurelian îi înfrânge pe alamani la Pavia (271), supune **statul Palmyra al împărătesei Zenobia** (272) și Imperiul separat al Galliei (274), întemeiat în 260 („cei 30 de tirani"); restabilirea unităţii imperiului.

274 Asumarea titlului de „Domn și zeu" *(Dominus et Deus)* și introducerea cultului soarelui de la Emesa *(Sol invictus)* care, legat de cultul împăratului, este transformat în cult de stat. După **Tacit** (275 – 276) urmează

276 – 282 Probus, care consolidează graniţele de pe Rin și Dunăre.

284 Carus lupta cu succes împotriva persanilor, dar el și fiii săi, CARINUS şi NUMERIAN, sunt asasinaţi.

283- **305 Diocleţian** întreprinde o vastă **reforma a imperiului,** în vederea slăbirii poverii administraţiei imperiale prin descentralizare (293). DIOCLEŢIAN şi MAXIMIAN (co-împăratul numit de el în 286) îi adoptă ca *Auguşti* pe cei 2 prefecţi ai pretoriului, GALERIU şi CONSTANTIUS CHLORUS, și desemnează succesori *(Caesares)*: **introducerea tetrarhiei.** DIOCLEŢIAN

primește E (Nicomedia), MAXIMIAN Italia și Africa (Milano), CONSTANTIUS Spania, Gallia și Britannia (Trier și York) și GALERIU Illyricum, Macedonia și Grecia (Sirmium). După o domnie de 20 de ani, urmează să se petreacă retragerea din funcţie a celor doi Augusti în favoarea celor doi *Caesares,* care la rândul lor să numească alţi *Caesares* ca ajutoare *(apparitoares).*

297 împărţirea imperiului în 12 regiuni administrative (dioceze), conduse de responsabili ai diocezelor *(vicarii),* și 101 de provincii. Imperiul devine o monarhie absolută = **Dominat** (împărat de drept divin, înveșmântat în purpură și ajutat de un consiliu de coroană). Cetăţenii se transformă în supuși *(subiecţi)* și sunt la dispoziţia conducătorului; ţăranii sunt legaţi de glie *(coloni),* iar breslele obligatorii (corporaţiile) de meșteșugari sunt silite să asigure aprovizionarea cu materiale a armatei.

301 Introducerea preţurilor maximale împotriva tendinţelor inflaţioniste crescânde.

305 Abdicarea lui Diocleţian și Maximian.

102 Antichitatea: Roma/Constantin cel Mare, Succesorii (sec. 4)

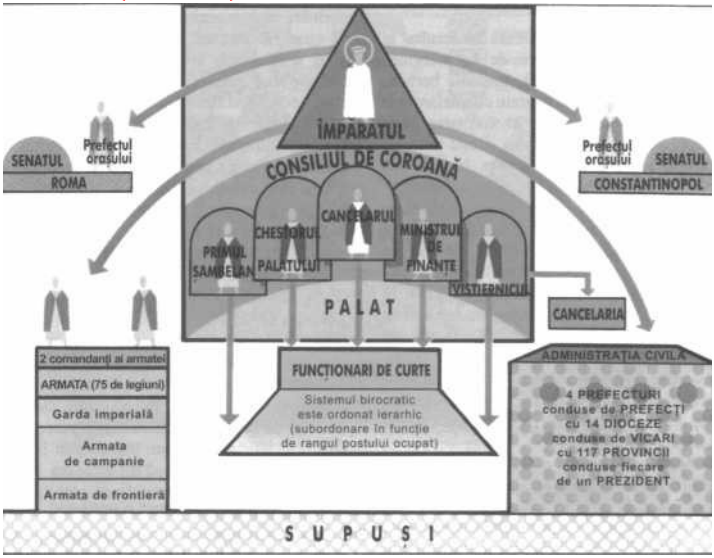

Constituţia lui Diocicţian și Constantin

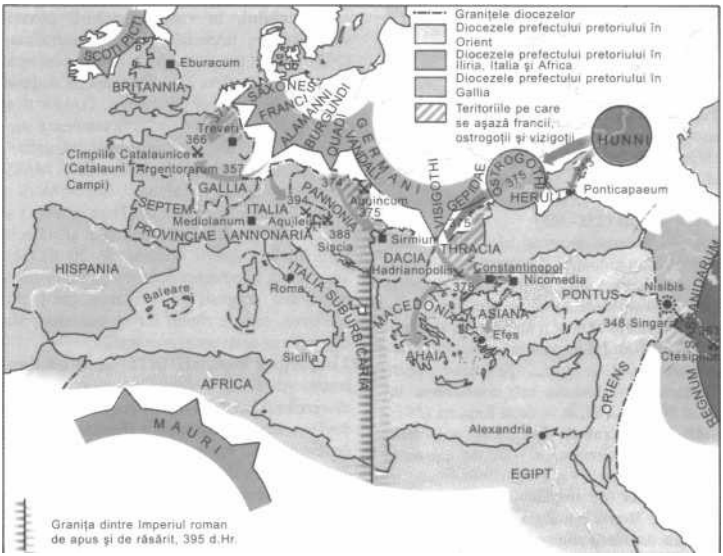

Imperiul roman în sec. 4

Constantin cel Mare

Noii *Augusti.* GALERIU şi CONSTANTIUS. Îi numesc *Caesares* pe SEVERUS și pe MAXIMINUS AIA; sistemul tetrarhic da greș din cauza ambiţiilor dinastice ale fiecărui conducător în parte (CONSTANTIN, fiul lui CONSTANTIUS, la York; MAXENTIUS, fiul lui MAXIMIAN, la Roma). 308 Conferinţa imperiala la Carnuntum:

LlllNIUS este numit *Augustus* în V, în schimb DIOCLEŢIAN refuza titlul imperial.

Constantin îl înfrânge pe Maxentius la Podul Milvius; CONSTANTIN devine conducător al V.

312 LlllNIUS îl înfrânge pe MAXIMINUS OAIA la Adrianopole (Tzirallum).

324 – 337 Constantin cel Mare.

324 Victorie a lui Constantin asupra lui

Licinius la Adrianopole și Chrysopolis: **Constantin rămâne unic conducător.**

11 mai 330 Vechiul Bizanţ (Byzantion), redenumit Constantinopol, devine capitala creștina a imp. (a 2-a Roma).

Desăvârșirea statului absolutist prin extinderea reformelor impuse de DIOCLEŢIAN. Ceremonial de Curte

strict, pentru a accentua natura divină a împăratului (straie de aur, diadema, *proskynesis).* împăratului i se subordonează armata, prin intermediul „maeștrilor armatei” *(magiştri militum),* prefecţii celor 4 părţi ale imp., consiliul de coroana *(Sacrum consistorium)* și prefecţii *(Praefectus urbi)* de la Roma și Constantinopol.
Armata, sporita la 75 de legiuni (900.000 de oameni), este formată din armata de campanie *(comitatenses),* armata de frontiera *(limitanei)* și garda imperiala *(candidaţi).* Vecinii *(foederaţi)* îşi asuma apărarea frontierelor.
împărţirea imp. În 4 prefecturi: Orient (Constantinopol), Illyricum (Sirmium), Italia (Milano), Gallia (Trier), cu 14 dioceze și 117 provincii.
Consiliul de coroana este format din miniștri *(comités).* Lui i se subordonează cancelaria și funcţionarii de la Curte. Doi comandanţi ai gărzii palatului (calare și pedestra) răspund de protecţia împăratului.
La Roma și la Constantinopol Senatul se transforma în consiliu orășenesc.

Separarea puterii milit. de cea civilă (abandonarea tradiţiei vechi de 1.000 de ani a Romei). Moștenirea din tată în fiu a ocupaţiilor. Introducerea unui impozit pe cap de locuitor și pe teren.

337 Moartea lui Constantin cel Mare după primirea botezului, pe patul de moarte.

— După lupte de succesiune între fiii săi, unic conducător rămâne, după moartea fraţilor săi, CONSTANTIUS II.

Succesorii lui Constantin

337 – 361 Constantius II. Arianismul devine obligatoriu pentru întreaga biserica.

357 B. de la Argentoratum (Strasbourg): restabilirea graniţei de pe Rin. – în timpul luptei împotriva persanilor în E, moare IULIAN (361 – 3), nepotul și succesorul lui CONSTANTIUS. Ultimul membru al dinastiei lui CONSTANTIN este denumit APOSTATUL, din cauza preferinţei lui pentru religii și culte necreștine. Războiul este încheiat de IOVIAN (363 – 4).

364 – 375 Valentinian I, ales împărat de Curte, îl ridica pe fratele sau, VALENS, la rangul de Augustus și coamparat în E, unde acesta poarta război împotriva goţilor. VALENTINIAN îi înfrânge pe alamani.

Cea 375 Distrugerea regatului ostrogot în S Rusiei de către huni. Moartea lui ERMANERIC**. Începutul migraţiunii barbarilor.** VALENŢI NIAN I e urmat de

375 – 378 Valens și, până în 383, de **Gratian.** Vizigoţii, care în 376 primesc dreptul de a se așeza în imperiu, se revolta. VALENS este înfrânt și moare în

b. de la Adrianopole (Hadrianopolis).

378 **Teodosiu I** este numit coamparat în E de către GRAŢIAN. Așezarea ostrogoţilor în Pannonia și a vizigoţilor în Macedonia.

379 Edictul de la Salonic interzice arianismul în E. Atanasianismul devine religie de stat (catolicismul).

382 Tratat de colonizare și pace cu vizigoţii (p. 115).

384 Tratat (de pace și prietenie) între TEODOSIU şi ȘAPUR III [384 – 388]: împărţirea Armeniei. GRAŢIAN moare în lupta împotriva uzurpatorului MAGNUS MAXIMUS (383). Fratele lui GRAŢIAN, VALENTINIAN II, se refugiază la TEODOSIU. TEODOSIU îl recunoaşte vremelnic pe MAGNUS MAXIMUS, apoi

388 îl înfrânge la Aquíleia.

Creștinismul devine religie de stat (interzicerea tuturor cultelor pagine).

VALENTINIAN II este ucis de ARBOGAST, comandantul franc al armatei lui TEODOSIU. EUGENIU [392 – 394] este numit împărat în V. Reintroducerea cultelor păgâne.

394 Înfrângerea și moartea lui EUGENIU pe Frigidus, lângă Aquíleia.

394 – 395 Teodosiu cel Mare rămâne unic conducător. După moartea sa, imperiul este împărţit între fiii lui. ARCADIU primește E, HONORIU partea de V: **sfârșitul unităţii imperiului**. Întemeierea unui Imp. roman de răsărit, care își urmează cursul, și a unui Imp.

roman de apus (după 404, cu capitala la Ravenna) care, deși amenințat de germani și de huni și condus de împărați slabi, continua sa mai dăinuie vreme de 80 de ani.

476 Odată cu destituirea lui Romulus Augustulus de către Odoacru, Imp. roman de apus își încetează existența.

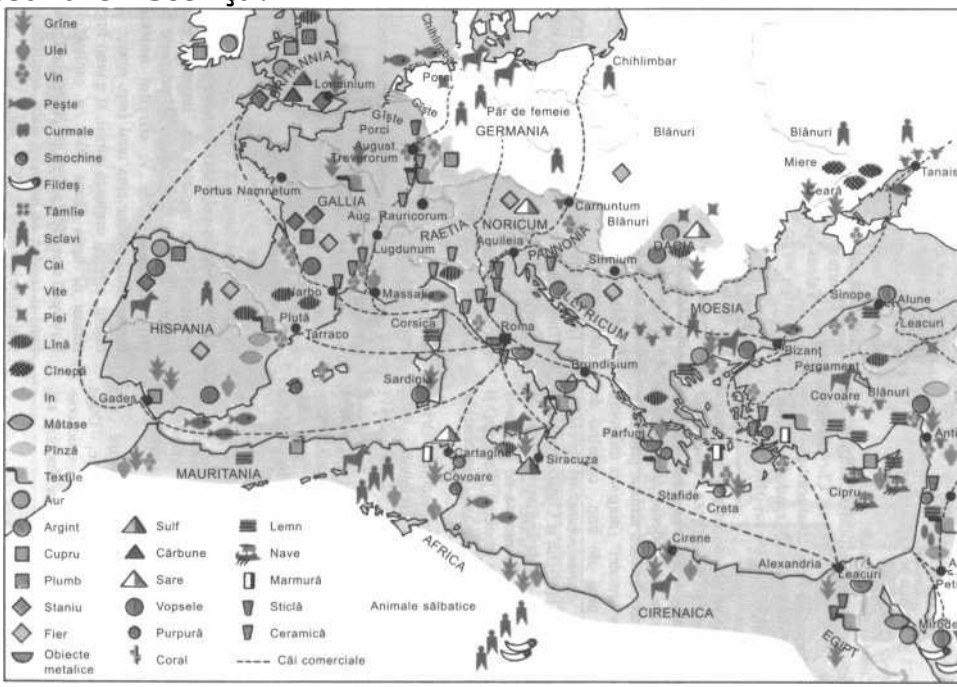

Economia în Imperiul roman

Viaţa economică în perioada imperiala

Moneda: din vremea lui CAESAR, **moneda de aur** începe să fie utilizata pe lângă vechea moneda republicană de argint (1 aureus = 25 dinari de argint). Prin aceasta se instituie un **etalon monetar dublu,** care rămâne stabil până la sfârșitul sec. 2, în ciuda unor semne de decădere; aureusul devine principal mijloc de schimb – în primul rând în ţările neromane. O inflaţie a dinarului apare la începutul sec. 4, din cauza deteriorării treptate a monedei, începute în sec. 3 timpuriu (preţurile se triplează); moneda de argint a Antichităţii este astfel eliminată. După încercările lui DIOCLEŢIAN de a stabiliza moneda de argint (1 aureus = 20 de piese de argint *[arge*are/]),

CONSTANTIN trece la o politică monetară bazată exclusiv pe aur: o piesă de aur (*solidus*) = 25 dinari de argint (*siliquae*).

Zone economice: pe teritoriul Imp. roman apar în sec. 1 mari regiuni economice: Italia cu Sardinia, Corsica și regiunea sud-alpină; Gallia, Britannia, Irlanda, Scoţia și V Germaniei; Africa (din Maroc până la Tripoli); zona Alpilor și Balcanii; Grecia, Asia Mică, Creta, Cirenaica, S Rusiei și zona M. Negre; Palestina, Siria și Mesopotamia; Egiptul și Nubia. Aceste mari regiuni, subordonate încă Italiei în sec. 1, îşi câştiga treptat autonomia în sec. 2. Italia cunoaşte o scădere a preţurilor, ba chiar pustiirea terenurilor agricole. În sec. 3, **marile regiuni economice devin complet autonome,** lipsind Italia de pieţele ei de desfacere.

Comerţul: pacea lui AUGUSTUS **(pax Augusta),** de care beneficiază întreaga lume civilizată (ecumenă), este baza activităţii comerciale. Roma, capit. a imp., devine centrul unei excelente reţele de drumuri. Pentru a menţine unitatea politică și strategica, statul construiește căile de legătură pe apă și pe uscat (staţii de poștă și de schimb). Apar faruri de-a lungul ţărmurilor și instalaţii portuare și docuri în orașele de coasta. În interior, reţelele de canale extind sistemul de comunicaţie naval natural. Statul devine astfel garantul menţinerii coeziunii economice a lumii medit.

De la începutul epocii imperiale se înregistrează o dezvoltare a comerţului la mare distanţă, care cuprinde Irlanda, Scoţia, Germania, N şi SE Europei. Africa romană este legată de Africa Centr. şi de V, Egiptul de Africa de E şi Abisinia. Caravanele stabilesc legătură și cu Orientul: S Indiei, China, Siberia și Ceylon. **Comerţul la mare distanţa** nu mai e în mâinile unor oameni care practica niște meserii specifice, ci în acelea ale **comercianţilor la mare distanţa nespecializaţi** (*pragmatheutes*), asistaţi de un contoar, contabili și agenţi. Palmyra devine un important centru al comerţului la mare distanţă cu E. Bazându-se pe bogăţia lui, orașul încearcă să-și creeze un

imperiu (p. 101). Protecţia și ajutorul statului reprezintă premisele funcţionării comerţului la mare distanţă. **Comerţul local** continuă, cu excepţia întreruperilor provocate de briganzi și de invaziile triburilor, începute în sec. 3.

Meșteșugurile: 1. atelierele mai mari le înlocuiesc treptat pe cele cu un singur meșteșugar, mai ales pe domeniile particulare și publice. Statul construiește pentru necesităţile armatei, flotei și birocraţiei **ateliere de stat** (*fabricae* = întreprinderi de meșteșugari), deoarece numărul atelierelor independente scade continuu în orașe, în sec. 2. Meșteșugarii, care la început se unesc de bunăvoie în **corporaţii,** sunt siliţi să livreze statului produse în sec. 3. Mai târziu statul trece la obligarea practicării anumitor meserii, o dezvoltare pe care o duce până la capăt DIOCLEŢIAN, prin instituirea **corporaţiilor forţate** pentru meșteșugari (297): **economia dirijată** este folosită pentru asigurarea aprovizionării armatei. **Agricultura:** tehnicile agrare uniforme, dezvoltate în perioada imperială (plante agricole, mașini, îngrășăminte), sunt repede adoptate de culturile sătești neromane din Eurasia și Africa. De la sfârșitul sec. 2, prin oferta lor deosebit de mare, reprezintă o concurenţă primejdioasă pentru agricultura romană.

— Cu toate că rata de creștere a marilor orașe sporește în sec. 2 (Cartagina, Milano, Lyon), dispare în schimb tot mai mult diferenţa de civilizaţie dintre oraș și sat. **Vilele** marilor proprietari de pământuri se transformă în importante focare de cultură. Ponderea sclavajului scade, dar scade și numărul ţăranilor liberi, care nu se pot apăra împotriva bandelor bine înarmate etc. Ţăranii liberi își cedează pământurile marilor proprietari, care le oferă în schimb protecţie în curţile lor împrejmuite de ziduri, inclusiv împotriva acţiunilor arbitrare ale funcţionarilor fiscali. **Ţăranii liberi se transforma în coloni,** care, deși se bucura de libertate personală, sunt legaţi de glie prin măsurile lui DIOCLEŢIAN. Începând din sec. 3, și o parte a proletariatului urban migrează la ţară, pentru a deveni

coloni și a-și asigura astfel strictul necesar pentru trai, pe care orașul nu-l mai poate oferi.

— Din cauza reducerii comerţului (nesiguranţa căilor de transport), reapare economia naturală (trocul, plata în natura).

Spre sfârșitul perioadei imperiale, centrul de greutate al vieţii economice se mută de la oraș, unde bunăstarea scade și adesea se instaurează anarhia, la sat. Aceasta direcţie de dezvoltare este legată de o **descentralizare** crescândă, care sub DIOCLEŢIAN (introducerea tetrarhiei; împărţirea responsabilităţilor pe criterii regionale) și CONSTANTIN (organizarea celor 4 prefecturi) se extinde și în domeniul politic.

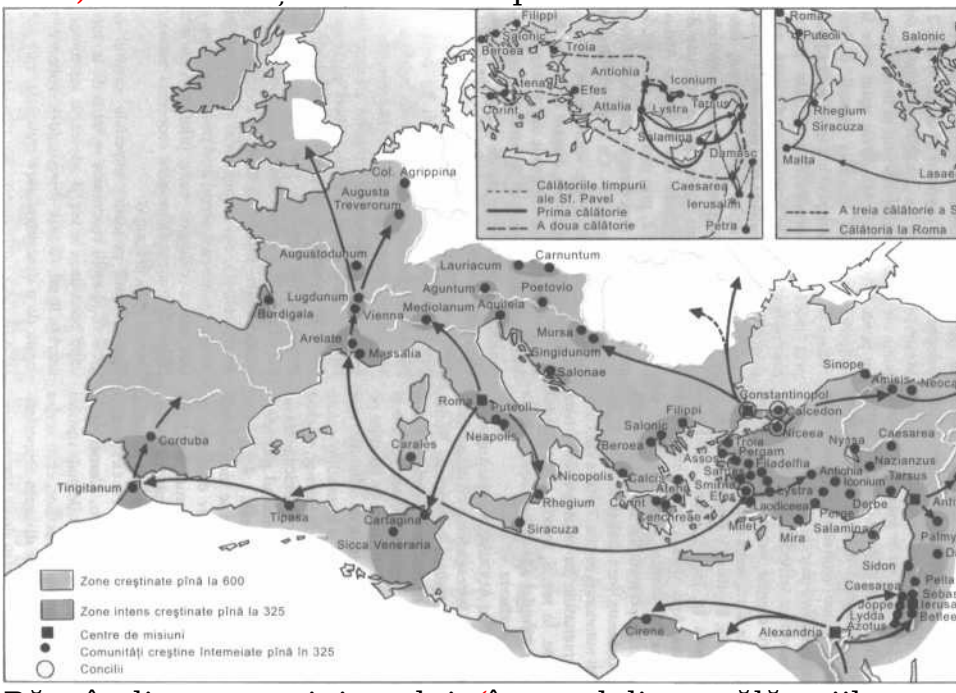

Răspândirea creștinismului (în medalion: călătoriile Sf. Pavel)

Răspândirea creștinismului

La 50 de zile după învierea lui IISUS (de Rusalii) se formează cea dintâi comunitate (botez și împărtășanie). Comunitatea iudeo-creștină este condusa mai întâi de IACOB CEL MARE (executat în 44), apoi de IACOB

FRATELE DOMNULUI (răstignit în 62). Primul martir al comunităţii creştine din rândurile celor convertiţi de la păgânism este ȘTEFAN.

SAUL, trimis de Sanhedrin la Damasc, este convertit. Încearcă zadarnic să facă misionariat în Arabia; se întoarce la Tarsus, de unde este adus în Antiohia de BARNABA.

45 – 48 Prima călătorie misionara a lui PAVEL și BARNABA: botezarea după ritul creștin a păgânilor, renunţând la circumcizie și la respectarea legilor de dieta ale evreilor.

48 Conciliu! Apostolilor la Ierusalim: recunoaşterea supremaţiei Bisericii de la Ierusalim, împărţirea zonelor de misionariat (PETRU și apostolii iniţiali îşi asuma misionariatul în rândurile evreilor, PAVEL şi BARNABA în rândul păgânilor), recunoaşterea învăţăturii lui PAVEL (independenţa faţa de legea evreiască și propovăduirea Milei lui Dumnezeu *[Gratia Dei]).*

49 – 52 A 2-a călătorie misionara a lui PAVEL; rămâne o perioadă mai îndelungata la Corint (prima și a 2-a epistola către tesaloniceni).

54 – 58 A 3-a călătorie misionara a lui PAVEL la Efes (epistole către galateni, corinteni [prima și a doua] și romani) și la Corint. În timp ce merge cu colecta spre Ierusalim, PAVEL este arestat și ţinut prizonier la Caesarea (58 – 60). Face apel să fie judecat de împărat și pornește

60 – 61 călătoria spre Roma (epistole către filipeni, coloseni și efeseni).

64 Decapitarea lui Pavel pe drumul către Ostia și **răstignirea lui Petru** pe Mons Vaticanus.

Creștinismul se răspândește din **Antiohia** spre Siria și Edessa, de la **Efes** în Asia Mica, de la **Alexandria** spre **S** şi **SE** Imp. roman, de la **Roma** încet spre Italia/Africa și Spania. **Constantinopol** este centrul creștinării goţilor și slavilor.

În sec. 2, **creștinismul trece prin crize interne:**

Gnosticismul: încercarea de a modifica învăţătură creştină într-o cosmologie mistica și doctrina a mântuirii.
Marcionismul: o fuziune a ideilor pauli ice și irano-dualiste (biserica separata).
1. **Montanismul:** asceza și revenirea la extazul creștin timpuriu, proclamându-se noi revelaţii.

Consolidarea creștinismului

Criza provocata de gnosticism este depășită prin întemeierea **Bisericii Catolice timpurii** (formarea de sinoade și înţelegerea asupra anumitor norme fixe); regulile credinţei *(regula fidel)* ca mărturisire a botezului, canonul Sfintelor scripturi cca. 180 (includerea V.T.), dezvoltarea episcopatului monarhic (prin teoria numirii și succesiunii apostolice). Unirea comunităţilor în asociaţii. Principiul de conducere democratica este înlăturat printr-o **constituţie ierarhica:** episcopii și preoţii *(clerus)* se separă de profani. Biserica devine un instrument de mântuire organizat ierarhic și vizibil (CYPRIAN). **Conflictul dintre statul roman și biserica creştină** este provocat de doctrina creştină referitoare la contradicţia dintre împărăţia lui Dumnezeu și împărăţiile acestei lumi, de refuzul creștinilor de a oferi sacrificii împăratului și de pretenţiile divine ale celor din urmă împăraţi. După primele persecuţii, limitate, din vremea lui NERO (64), DOMIŢIAN [81 – 96] și TRAIAN [98 – 117], se dezlănţuie **249 – 251 prima prigoana generală împotriva creștinilor** sub DECIUS.

257 – 258 Prigoana de sub Valerian (moartea lui Cyprian din Cartagina, mitropolit primat al Africii din 250).

260 Edict de toleranţa al lui GALLIENUS și 40 de ani de pace.

303 – 311 Prigoana lui Diocleţian, căreia îi pune capăt

311 edictul de toleranţa al lui GALERIU şi LICINIU. După convertirea lui CONSTANTIN

313 edictul de toleranţa de la Milano: libertate și egalitate relig. absoluta pentru creștinism.

După **apologetica creștina** din prima jumătate a

sec. 2 (IUSTIN MARTIRUL) urmează marii părinţi ai bisericii IRINEU, TERTULLIAN, HIPPOLYT, Cyprian, Clement din Alexandria și Ori-GENE (logocristologie: conexiunea dintre gândirea greaca și conceptul oriental al *logosului).* **Monarhianiștii** devin oponenţi ai logocristologilor (monoteism pluralist): 1. adopţioniști: Hristos este om; 2. modaliști; Hristos este o modalitate de apariţie a lui Dumnezeu.

318 – 381 Controversa ariana: pentru ARIUS, prezbiter al Alexandriei, Hristos este creat – deci nu este veșnic –, fiind diferit de Tată.

325 Conciliul de la Niceea, convocat de CONSTANTIN CEL MARE, formulează crezul în conformitate cu doctrina lui ATANASIUS: Fiul este egal cu Tatăl *(homousie =* la fel ca Dumnezeu).

Al doilea conciliu ecumenic de la Constantinopol confirma credinţa niceeana.

Răspândirea teologiei grecești în V:

Ieronim (cca. 345 – 420) traduce Biblia în latina *(Vulgata).*

1. **Ambrosius** (cca. 340 – 397), episcop de Milano, scrie (după modelul lui CICERO) instrucţiuni referitoare la îndatoririle creștinești.

Augustin (354 – 430) devine, după convertire (386), episcop în Hippo Regius (395): *Confessiones, De civitate Dei (Despre cetatea lui Dumnezeu).*

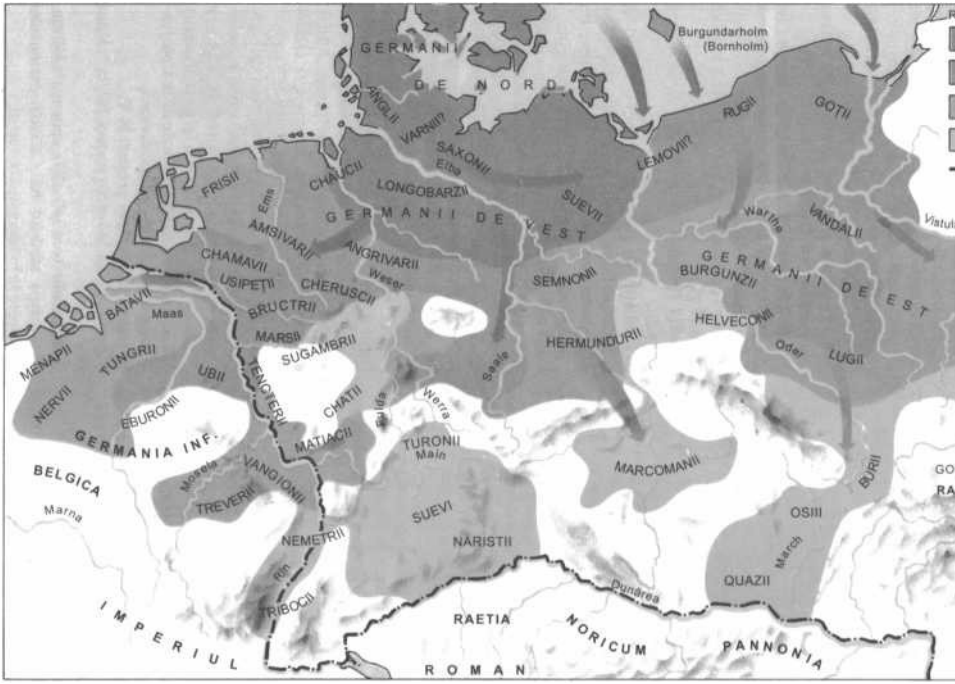

Zonele originare și de așezare ale germanilor

Triburile germanice, aparţinând familiei de limbi indo-europene, apar la sfârșitul Neoliticului din purtătorii cult, megalitice, ai cult, cupei în forma de pâlnie și ai ceramicii ornamentate cu șnurul sau a toporului de luptă, care pătrund spre V Europei. Aceștia locuiesc în S Scandinavici, Danemarca și Schleswig. Numele de „germani” este menţionat pentru prima oară de POSEIDONIOS (cca. 90 î.Hr.) și introdus în literatura romană de CAESAR. Informaţii importante referitoare la triburile germanice în PLINIU CEL BĂTRÂN (m. 79 d.Hr.), *Naturalis Historia,* Tacitus în *Germania* (98 d.Hr.) și PTOLEMEU, *îndreptar geografic.* Se deosebesc trei grupuri:

Triburile germ, de N îi cuprind pe cei rămaşi în Scandinavia.

Triburile germ, de E, strâns înrudite cu germ, de N, migrează din Scandinavia în terit. de la E de Elba (vandalii, burgunzii, goţii, rugii ș.a.).

1. **Triburile germ, de V** (germ, de pe Rin, Weser, Elba

și de la M. Neagra) sunt împărţite de PLINIU în trei grupuri (nu e vorba de unităţi etnice, ci asocieri de cult): **ingevonii** (pe coasta M. Nordului), **istevonii** (de-a lungul Rinului) și **hermionii** (în interior); ele îşi revendica descendenţa din cei trei fii ai lui MANNUS. Din cele trei grupuri fac parte cheruscii, ubii, batavii, chatii, francii, chaucii, frizii, saxonii, suevii, semnonii, hermundurii, longobarzii, marcomanii, quazii și alţii.

Așezări și economie: exista fie gospodarii izolate, fie sate de mici dimensiuni. Casele dreptunghiulare din Epoca Fierului construite pe stâlpi din lemn unesc vatra, planșeul vetrei și grajdul sub un unic acoperiș în două ape. La început se practica **agricultura** (grâu, orz, ovăz, secara, în mei, legume) și **creșterea animalelor,** mai târziu se răspândesc și **viticultura** și **pomicultura,** datorită romanilor. Așezarea se constituie pe principiul **gintei** (identitate a gintei cu comunitatea sătească): împărţirea terenului arabil în ogoare către membrii gintei, cu obligativitatea de a-l lucra; utilizarea obștească a bunurilor comune (pădurea, păşunea, apele etc.). Proprietatea împrejmuita (casa și curtea) are un statut special și e considerata sfântă, fiind sediul zeilor casei și mormântul strămoșilor.

Comerţul dintre triburile germanice și ţinutul medit. se desfăşoară încă din Epoca Bronzului.

Societatea: exista 3 clase. 1. **Nobilimea** e formată din familiile care îşi revendica descendenţa din zei. 2. **Oamenii liberi:** masa celor capabili să poarte arme și se bucura de drepturi politice. 3. **Clasa celor semiliberi,** formată din oameni eliberaţi *(liberti)* și lui *(laeti, lassi*). Aceștia din urma se afla în stare de supunere, fiind de multe ori membri ai unui trib înrudit.

— Sclavii sunt prizonieri de război, cei născuţi sclavi sau care îşi pierd libertatea ca urmare a incapacităţii de a plăti datoriile (jocuri de noroc). **Tribul germanic,** separat de vecinii săi de mari teritorii necultivate, este organizat în districte *(sau),* subîmpârţite la rândul lor în „centurii”. **Ginta** (clanul) reprezintă unitatea cea mai importantă;

membrii ei sunt legaţi prin strămoșii comuni. Ginta oferă pace, protecţie și dreptate membrilor ei. Repararea onoarei unui membru este datoria sacra a gintei (vrajba, vendeta, iar mai târziu plata unor sume de bani, *wergilt),* și nu a individului.

Armata: toţi bărbaţii capabili să poarte arme, organizaţi pe ginte, alcătuiesc trupele de luptă, organizate în formaţii triunghiulare.

Legislaţia: nu existau coduri scrise, ci doar o lege bazată pe o ordine raţională, transmisă prin tradiţie orală.

Constituţia: autoritatea supremă este deţinută de adunarea generală *(thing, ding),* convocata la intervale regulate **(adunarea armatei).** Principii fac propuneri pe care poporul le accepta sau le respinge. Votarea (în unanimitate) se face în chestiuni de pace și de război și atunci când e vorba de libertatea individuală; **adunarea generală** acţionează ca organ de judecată în cazurile de încălcare a cultului, trădare, crime de război și comportament dezonorant. Vinovăţii sunt excluși din comunitate („proscriere”), condamnaţi la moarte, adunarea hotărând modul de execuţie. Triburile germ, de E sunt conduse de **regi** (îndeplinind funcţii relig., milit. şi juridice). Triburile fără regi (germ, de V, care adoptă monarhia de-abia mai târziu) îşi aleg la vreme de război **duci** din rândul nobilimii: factorul determinant este capacitatea, nu originea. Regii, ducii și nobilii au dreptul să menţină o suita *(gefolgschaft),* constând la început din tineri războinici care efectuează pregătire militară, mai târziu din războinici încercaţi, ce depun un jurământ de fidelitate care îi obliga să servească până la moarte. **Religie:** alături de zeităţile fertilităţii, NJÖRD (identic cu NERTHUS, zeiţa-mamă), FREYR şi FREYJA, stau Asenii. Se remarca trei: **Wodan** (ODIN), însoţitorul morţilor și maestru al magiei, mai târziu zeu al războiului (cultul extatic indica provenienţa răsăriteană – călăritul pe cal); **Thor** (DONAR), protectorul ţăranilor împotriva uriașilor, și **Tiwaz** (ZIU, Tyr), zeul războiului, care în N se află în concurenţă cu WODAN. Zeii sunt cinstiţi în cadrul unor

festivaluri de cult, sărbători ale triburilor organizate periodic sau după victorii în lupta în anumite **zone de cult:** sacrificare de animale și ospeţe sacre, însoţite de cântec și dans. Zonele de cult sunt **dumbrăvi sacre,** munţi și locuri din apropierea arborilor, izvoarelor și stâncilor sfinte. Exista și **temple** cu idoli din lemn sau metal, unde mai târziu, prin influenţa străina, apar și imagini ale zeilor. Voinţa zeilor este ghicita prin **oracole.** Funcţiile politice și de cult sunt îndeplinite de una și aceeași persoana; nu exista preoţime.

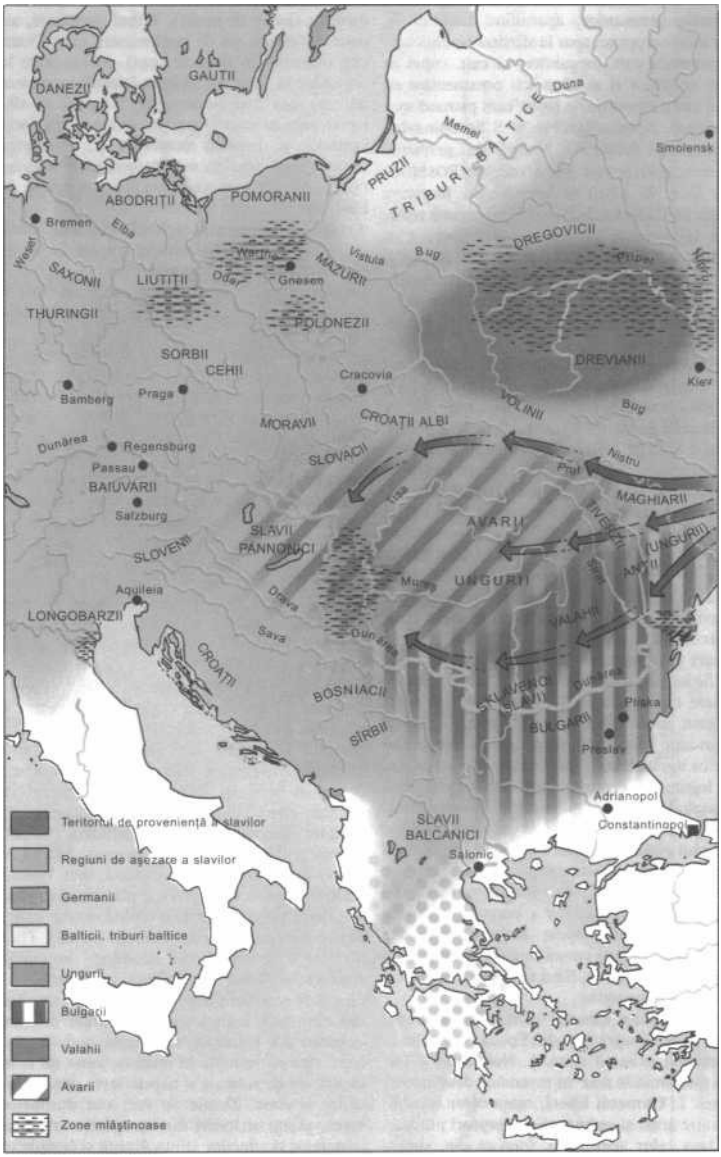

Expansiunea slavilor

Teritoriul de proveniența a slavilor (de la *sJovo =* cuvânt), ramură principala a familiei popoarelor indo-europene, este zona mlaștinilor Pripet. Slavii se așază mai târziu în zone ale Poloniei, Bielorusiei și Ucrainei. În primele secole, istoria slavilor este strâns legată de aceea a vechilor germani (goți), a hunilor, alanilor și popoarelor

turanice, cu care slavii intra adesea în relaţii reciproc avantajoase (= simbioza). PLINIU CEL BĂTRÂN, Tacit și geograful PTOLEMEU îi denumesc **venedi** sau **veneţi;** germanii îi numesc **wenden;** din sec. 6, scriitorii bizantini (PRO-COPIU şi IORDANES) vorbesc despre *sklavenoi,* plasându-i de-a lungul Dunării Inferioare, dar și în Alpii de E. Începând cu 600, popoarele slave (abodriţii, sorbii, veneţii și pomoranii) se așază la E de Elba, în regiunile lăsate libere de triburile germanice. Așa cum se întâmpla, de ex., cu cehii: ei nu sunt consemnaţi istoric decât începând cu perioada Carolingiană (805, construirea de către CAROL CEL Mare a lui *limes sorbicus).*

Împărţirea triburilor slavilor: slavii de **E** (rușii, mai târziu subîmpârţiţi în ucraineni, bieloruși și ruși mari), slavii de V (polonezii, pomorenii, abodriţii, sorbii, cehii și slovacii) și slavii de S (slovenii, sârbii, croaţii și bulgarii).

Unitatea lumii slave este întrerupta de colonizarea germ. În zona danubiana și în Alpii de E, după distrugerea regatului avar și prin migraţiunea maghiarilor în Câmpia Ungară (datorită presiunii dinspre E a pecenegilor): separarea slavilor de V (din nord) de slavii de S.

Societate: iniţial, slavii trăiesc în ginţi (venerarea strămoșilor), constând din mari comunităţi de familie (așa-numite „familii mari"). Mai multe asemenea ginţi formează o uniune, condusa de cel mai bătrân membru. Din uniunea de ginţi se naște tribul, cu organizarea sa militară (centuria ca unitate de bază a contingentului, apoi mia) și cultul religios comun. Conducătorii de ginta formează treptat o suprastructura aristocratica. Particularismul triburilor împiedica obţinerea statutului de mare putere de către slavi.

— Titlurile de conducători folosite ulterior sunt împrumutate din alte limbi: *kunedzi* (cneaz, principe) din germana *(könig,* rege)*; koriji* (în cehalra/) deriva din numele lui CAROL CEL MARE; titlul de ţar din Caesar.

Viaţa economică: în întinsul teritoriu populat de slavi, aceștia se ocupa cu agricultura, vânatul, pescuitul, creșterea animalelor și apicultura. Pe lângă acestea mai

exista, cu precădere în orașe, meșteșugari (specialiști): dulgheri, ţesători, olari, tàbàcari, blânari. Un comerţ activ se dezvolta de-a lungul fluviilor. Materiile prime (mierea, ceara, blănurile) sunt schimbate pe ţesături, arme, unelte, podoabe, aur și argint. Comerţul este monopolizat în prima instanţa de evrei, germani și greci, apoi participa și slavii. Centrele comerciale ale slavilor de E devin orașe.

Religie: sursele istorice vorbesc despre nume și imagini ale zeilor, despre templele slavilor de V (templul de la Arkona, pe Insula Rügen, sanctuarul zeului TRIGLAW de la Szczecin și al zeului SVAROCIC de la Rethra), despre culte ale arborilor și oracole. Utilizarea de amulete și simboluri sugerează contactul cu iranienii și cu popoarele turanice. Cunoscut este zeul tunetului și al fulgerului, PERUN (la slavii de E). Zeitatea supremă a vechilor slavi e SVAROG, un zeu timpuriu al cerului și tunetului. Slavii din ţinutul Havel îi venerează pe DAZBAG (zeul soarelui) și JAROWIT (zeul primăverii). În cadrul ginţilor sunt preamăriţi ROD şi ROZANICY (zei ai fertilităţii). Toate triburile se închina naturii.

Creștinarea slavilor începe prin pătrunderea civilizaţiei romane și bizantine spre Europa de E şi Centrala: în sec. 6 activitate misionara de la Aquíleia printre croaţi, în sec. 8 de la Salzburg în rândul slovenilor. În vremea lui CAROL CEL MARE se iniţiază acţiuni misionare în rândurile venzilor, cehilor (de la Regensburg), abodriţilor și slavilor de pe Elba (de la Verden pe Aller). Cea 850 sârbii se unesc cu Biserica ràsàriteanà. Din 863, CONSTANTIN (CHIRIL) și METODIU, apostolii slavilor, desfășoară activităţi de misionariat în cadrul regatului Moravia Mare; mai târziu se alătură Romei.

864/65 Convertirea bulgarilor (prima biserica ràsàriteanà autocefala).

866 Creștinarea unei pârţi din populaţia rusă.

948 întemeierea episcopatelor Havelberg, Brandenburg și Oldenburg.

966 Botezul cneazului MIESZKO AL POLONIEI.

968 întemeierea arhiepiscopiei Magdeburg, cu

episcopiile sufragante Meißen, Merseburg și Zeitz (1032 mutata la Naumburg), de către OTTO I (pentru convertirea slavilor de pe Elba).

973 întemeierea episcopiei Praga.

983 Distrugerea activităţii misionare creștine în timpul răscoalei slavilor (Havelberg, Brandenburg).

988 Botezul cneazului vareg VLADIMIR.

întemeierea arhiepiscopiei Gnesen și

1000 a arhiepiscopiei Gran (Esztergom). Astfel biserica polona și ungara ies de sub influenţa bisericii germane.

Toate statele slave încearcă să-şi formeze biserici autonome (episcopii autocefale sau patriarhii). Slavona derivata dintr-un dialect macedonean devine limba a bisericilor slave și limba scrisa a slavilor din Balcani și de E. Odată cu acceptarea lor în comunitatea popoarelor creștine, slavii evoluează pe plan cultural; noua credinţa comuna a statelor slave în curs de formare contribuie și la fuziunea elementelor etnice și culturale eterogene. În pofida scindării lor în state romano-catolice (slavii de V) și greco-ortodoxe (slavii de E), ambele grupuri aparţin cercului cultural european, de la creștinarea lor.

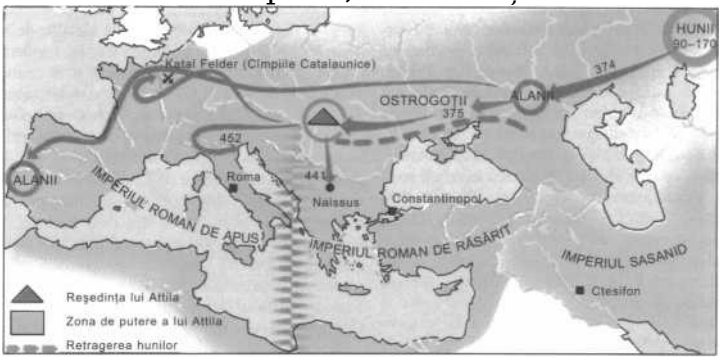

Hunii

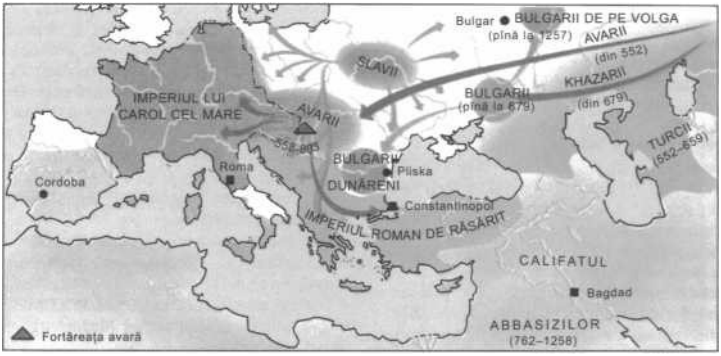

Bulgarii și avarii

Khazarii, pecenegii, cumanii și ungurii (maghiarii)

Popoare nomade din N Eurasiei

Întinzându-se din Europa Răsăriteană (Polonia) și până în E Asiei (Marea Galbenă), **stepele** cu pășuni sunt zona de origine a **popoarelor nomade** crescătoare de vite, a căror **bază economică** este proprietatea în comun asupra vitelor. Interesele comune (apărarea împotriva forţelor naturii și a triburilor dușmane) determină ca familiile, în centrul cărora se află *pater familias*, să se unească în comunităţi de interese, acestea în triburi, iar triburile în hoarde. Caracteristicile tuturor călăreţilor nomazi, având aceeași cultura și concepţie despre viaţă, sunt aspiraţia de a-i domina pe alţii, talentul organizatoric și formarea unor imperii mondiale, pe baze federaliste. Orice dușman învins se transformă în prieten (nu există prejudicii rasiale), dacă se identifica cu interesele hoardei.

Religie: orizontul vast al stepelor face ca privirea

popoarelor „mânuitoare de arcuri” să se înalţe către cer, de unde cade ploaia binefăcătoare pentru turmele de vite. Acolo se află sediul **omniscientului Tată Ceresc.** Șamanii stabilesc legătura cu zeii prin jertfe; tot ei călăuzesc, în stare de extaz, sufletele celor morţi în lumea de dincolo. Religia șamanică respinge de mai multe ori pătrunderea marilor religii (iudaism, creștinism, islamism și budism) în spaţiul stepelor, sau continuă să coexiste alături de ele.

Societate: în fruntea războinicilor liberi și cu drepturi egale formând hoarda sta **principele,** care devine han (kagan) în imperiul nomad. Îndeletnicirea de fierar, producătorul de arme, reprezintă pentru mulţi dintre acești principi baza ascensiunii la putere. Fierarul are contacte cu zeii, care îl învăţă meșteșugul său; adesea este ales de zei **(monarhia fierarilor).** Ideea de monarhie e adesea contopită cu conceptul de zeu; astfel, Ginghis HAN („cel trimis de soartă”) devine după moarte „cel puternic din ceruri”.

Concepţia despre imperiu: singura posibilitate de orientare în întinderile fără sfârșit ale stepelor este cerul. Universul se rotește în jurul Stelei Polare, „axa Pământului”, sub care se afla reședinţa stăpânului mongol al lumii („buricul” lumii; identitatea dintre „lume” și centrul „etnic” al poporului). Din această concepţie asupra lumii rezultă datoria nomadului de a subjuga și pacifica toate popoarele din cele „patru colţuri” (= cele patru puncte cardinale). Toţi conducătorii ratează îndeplinirea acestui proiect de îndată ce ies în fruntea popoarelor lor din stepe și se ciocnesc de culturile urbane ale Occidentului.

Hunii avansează spre V, în stepa rusă de S, după ce sunt alungaţi din China, iar cel de-al 2-lea imperiu al hunilor din Turkestan și Djungaria (36/35 î.Hr.) este distrus de chinezi.

375 Nimicirea regatului ostrogot din S Rusiei.

Popoarele germ, și germ. -sarmat sunt supuse.

441 – 453 Attila (m. 453) rămâne unic conducător după înlăturarea fratelui sau BLEDA și întreprinde

incursiuni spre Bizanţ, care este obligat să-i recunoască statutul de partener cu drepturi egale, și spre V. După un raid pe valea Podului și **451 b. de pe Câmpiile Catalaunice** (Chilons), ATTILA se retrage în centrul imperiului său (Câmpia Tisei din Ungaria) și moare, fără să fi introdus în prealabil la huni ordinea politica corespunzătoare relaţiilor existente în V (funcţionari, nobili, ofiţeri). Triburile germanice conduse de ARDERIC, rege al gepizilor, distrug imperiul hunilor.

Bulgarii: resturi ale cetelor hunilor se retrag în stepele din S Rusiei și fondează – amestecaţi cu uigurii – un regat bulgar, care cunoaşte maxima înflorire sub KUVRAT (m. 679). După distrugerea statului său de către khazari, un grup întemeiază un stat bulgar danubian, celălalt un stat bulgar pe Volga, distrus de mongoli (sec. 13); cei ramași se supun dominaţiei khazare.

Avarii, întăriţi cu huni și bulgari, migrează în Câmpia Tisei, după ce statul lor din E Asiei este distrus de triburile turcomane (552). împreună cuantii și sklavinii, **se formează o comunitate slavo-avară** (p. 111). După o perioadă de înflorire sub hanul BAIAN [565 – 602], statul se prăbușește sub atacurile lui CAROL CEL MARE, între 791 și 796.

Khazarii sunt seminomazi (agricultura, comerţ), care întemeiază un regat la N de Caucaz. Statul lor, care intră în relaţii strânse cu Bizanţul, îşi obţine veniturile din taxele vamale și întreţine o armată permanentă. Se prăbușește din cauza atacurilor varegilor.

965 Cucerirea orașului Sarkel, de la gurile Donului – cea mai de V fortificaţie de frontieră – de către SVIATOSLAV AL KIEVULUI (p. 133). 969 Căderea capitalei Itil, de la gurile Volgăi.

Pecenegii avansează în Balcani începând cu sec. 10, până ce

1091 suferă o înfrângere decisivă în b. de la Lebunion în faţa lui ALEXIE COMNENUL (p. 175).

Cumanii fondează un stat în S Rusiei, care există între 1154 – 1222. Relaţii bune cu regatul (cnezatul) de la

Kiev. Statul este distrus de mongoli.

Maghiarii pătrund spre V în sec. 9. Spre deosebire de huni și de avari, ei pun stăpânire nu numai asupra zonei de stepă din S *(deșerta Avarorum),* ci asupra întregului arc carpatic. După distrugerea regatului khazarilor, ei pierd contactul cu viaţa nomadă din stepe și stabilesc noi relaţii în V (preluarea culturii și religiei V; p. 169).

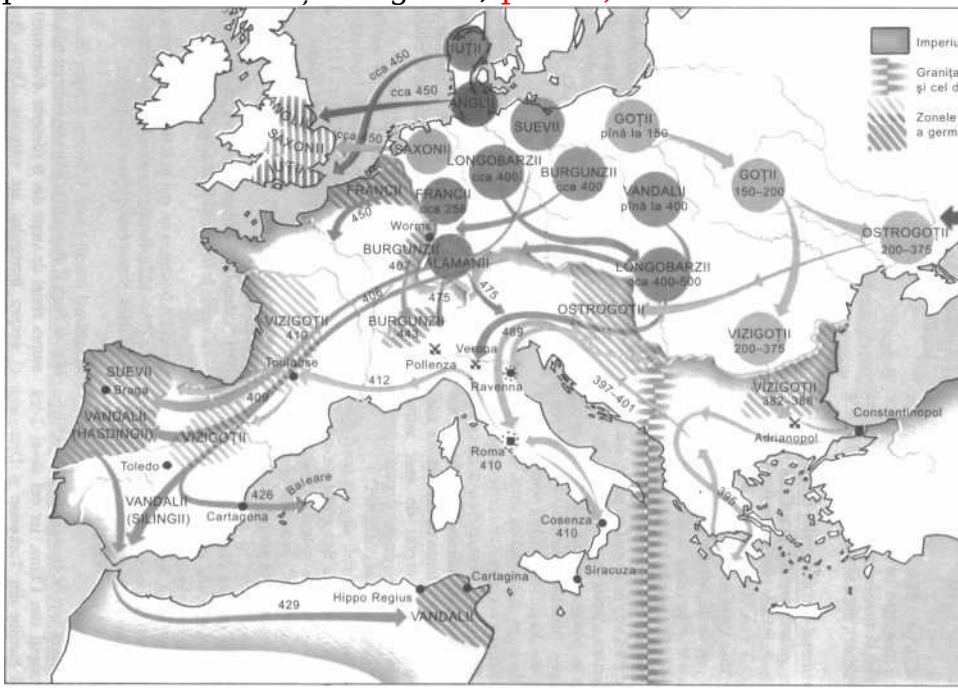

Migraţiunea și colonizarea triburilor germanice, sec. 4 5

Migraţiunea popoarelor (375 – 568)

Primele deplasări: între 230 și 200 î.Hr., se pun în mișcare bastarnii și skirii (spre M. Neagra), mai târziu urmează cimbrii, teutonii și ambronii (p. 89). CAESAR îi înfrânge pe suevii care invadadează Gallia conduși de ARIOVIST (58). Succesele romanilor în vremea lui AUGUSTUS (p. 95) sunt zadâmicite prin înfrângerea suferită de VARUS (9 d.Hr.), cu toate acestea graniţa Rin-Dunare este păstrata, iar mai târziu este cucerit chiar și teritoriul dintre Dunăre și Rinul Superior *(agri decumates,* 74) și asigurat prin *limes.* După primele lupte cu

marcomanii (166 – 180) urmează incursiunile chattilor (171), alamanilor (începând cu 213), goţilor (236) și francilor (din 257). După cedarea /rines-ului de graniţa de pe Rinul Superior-Reţia (260), încep atacurile alamanilor la graniţa Rinului, după renunţarea la provincia Dacia (271) incursiunile goţilor la graniţa dunăreana. În sec. 4, triburile germanice sunt așezate pe graniţe ca **thederaţi** (federaţi); aceștia primesc anual sume de bani (*annonae foederatae)* și preiau apărarea graniţelor. În sec. 5 apar **așezări germ, pe teritoriul roman.**

Germanii de E devin cei mai importanţi reprezentanţi ai **„migraţiunii popoarelor”,** limitate în timp între anii 375 (navâlirea hunilor) și 568 (așezarea longobarzilor în Italia).

Cauze: triburile sunt silite să migreze din cauza schimbărilor climatice, a creșterii populaţiei și a lipsei de pământ. Nu în ultimul rând le mână și dorinţa de război și de aventura.

Prilejul este oferit de navâlirea hunilor (p. 113), care distrug regatul ostrogoţilor conduși de ERMANARIC la M. Neagra (375).

Urmări: Partea de V a Imp. roman dispare. În locul lui apar regatele germ. – Germanii sunt convertiţi la varianta ariana a creștinismului de către gotul WULFILA (cca. 310 – 382/3), care traduce Biblia în gotica *(Codex Argenteus* de la Uppsala).

— Pe teritoriul de la E de Elba, pàràsit de germani, se aşază slavii.

Vizigoţii sunt acceptaţi în imp. de împăratul VALENS (376). Într-o revoltă provocata de lipsa de provizii, ei îi înfrâng pe romani în

378 b. de la Adrianopol. TEODOSIU îi colonizează din nou în Tracia și Moesia (382). Sub ALARIC, care îşi asuma titlul regal, vizigoţii îşi cauta noi teritorii. După o campanie de jaf prin Balcani, ALARIC primește titlul de *magister militam per Ulyricum (=* stăpân al armatei din Illyricum). De acolo întreprinde

401 – 403 atacul asupra Italiei. Înfrânţi de

generalul STILICO la Pollenza (Pollentia; 402) și Verona (403). vizigoţii asediază Roma după moartea lui STILICO (408). Retragerea goţilor, după plata unei contribuţii imense. Asediul asupra lui HONORIU la Ravenna ràmâne fàra rezultate.

410 Cucerirea și jefuirea Romei. ALARIC moare în S Italiei (Cosenza), înaintea plănuitei traversări în Africa.

410 – 415 ATHAULF, succesor și cumnat al lui ALARIC, se căsătorește cu GALLA PLACIDIA, sora vitrega a lui HONORIU. După moartea sa, fratele lui, WALLIA, întemeiază **regatul tolosanian** al vizigoţilor (Tolosa = Toulouse).

Vandalii, împinși de vizigoţi, se așază în Slovacia și în Transilvania. împreună cu quazii, suevii și alanii trec dincolo de graniţa Rinului (406), làsatà descoperita de STILICO prin retragerea legiunilor romane; apoi străbat Gallia și ajung în Spania (409), unde sunt colonizaţi ca *foederaţi.* Sub GENSERIC [428477] traversează în Africa (429) și întemeiază regatul vandal.

Burgunzii migrează în zona Rin-Main cca. 400 și fondează un regat pe cursul mijlociu al Rinului (potrivit legendei, cu capitala la Worms) sub conducerea lui GUNDAHAR (= Günther), distrus de trupele auxiliare ale hunilor, chemate de comandantul armatei romane de V, ACTIUS (436).

443 Așezarea burgunzilor pe Saône și Ron, pentru apărarea trecătorilor din Alpi. Burgunzii întemeiază aici un regat.

Ostrogoţii. În jurul anului 1, goţii se așază la gurile Vistulei, migrează în sec. 2 spre SE și se despart în vizigoţi și ostrogoţi. Regatul ostrogot de la M. Neagră este nimicit de huni. După moartea lui ATTILA (p. 113), ostrogoţii se aşază în Pannonia. Conduși de TEODORIC din familia regală a Amalilor – crescut ca ostatic la Curtea romană ràsàriteanà ostrogoţii prada Pen. Balcanica. După numirea sa ca *magister militum* și *patricius* al Italiei (488), el pleacă în fruntea goţilor în Italia și îl înfrânge pe ODOACRU, care fusese proclamat „rege al armatei” de către mercenarii

germanici (476), cucerise Sicilia și Dalmaţia și cotropise regatul dunărean al rugilor. După capitularea Ravennei (asediu de trei ani: „bătălia corbilor”), ODOACRU a fost asasinat de TEODORIC. Întemeierea regatului ostrogoţilor.

Iuţii, Anglii și **saxonii** (p. 129); **francii** (p. 121); **longobarzii** (p. 119).

Triburile germanice de N nu părăsesc așezările lor din Scandinavia și lutlanda. În spaţiul dintre Rin și Elba se formează următoarele neamuri germanice: **alamani, saxoni, franci** (salieni, ripuarieni, franci de Mosela și Main, chatti), mai târziu **thuringi** și **bavarezi.**

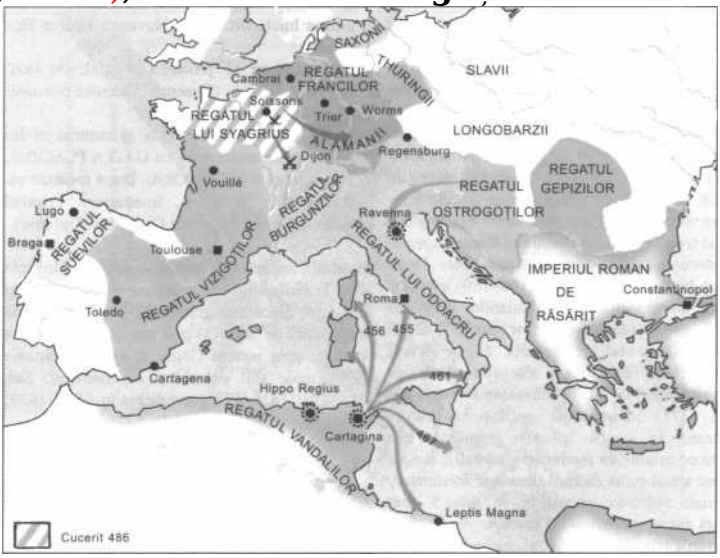

Statele germanice până în 486

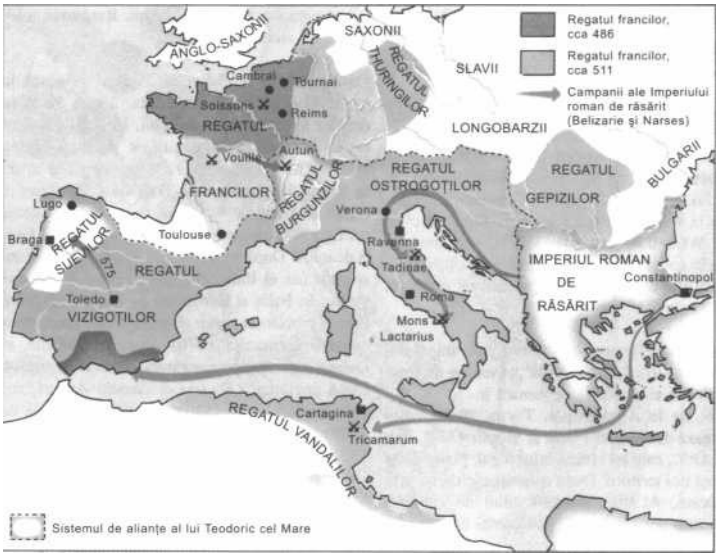

Statele germanice, cca. 526

Triburile germanice sunt admise în Imp. roman ca *foederaţi* și așezate pe domenii de *coloni.* Pământurile repartizate lor sunt localizate în regiuni locuite de romani; are loc curând o fuziune între germani și romani. Cu toate acestea, germanii renunţa curând la obligaţiile lor de *foederaţi* și întemeiază pe teritoriul Imp. roman de V monarhii suverane. Civilizaţia romană nu este distrusă de germani. Întemeierea statelor germanice fusese pregătită de descentralizarea Imp. roman a lui DIOCLEŢIAN.

Regatele germanilor de E nu sunt de durată, deoarece triburile respective pierd legătura cu regiunile lor de origine, și prin urmare cuceritorii, ramași prea puţini, sunt insuficienţi. Mai intervine și contradicţia religioasă: cuceritorii sunt arieni și fondează biserici naţionale sub conducere regală, în vreme ce populaţia supusă este de religie romano-catolică.

Regatul vandal din Africa (429 – 534)

După cucerirea orașului Hippo Regius (moartea lui AUGUSTIN, în perioada asediului, 430), vandalii se așază în apropierea Tunisului și sunt recunoscuţi de romani ca *foederaţi* (435). După cucerirea Cartaginei (439), romanii recunosc statutul de stat suveran al teritoriului cucerit

(442): **întemeierea de către GENSERIC a primului stat germanic pe teritoriul Imp. roman de V.** Flota vandalilor domină Medit. de V, supunând la presiune Roma, care depinde de importurile de grâne din Africa. Cucerirea provinciei romane din Africa este recunoscută de împ. ZENO (474).

455 Cucerirea Romei de vandali. După moartea lui GENSERIC, regatul este slăbit de luptele dintre nobili și rege și de disputele religioase.

534 – 535 Distrugerea regatului vandal de către BELIZARIE (p. 139).

Regatul tolosanian al vizigoţilor (419 – 507)

Vizigoţii obţin în Aquitania două treimi din pământ, ca proprietate scutită de taxe; în schimb regele și armata îşi asumă rolul de protectori; regele conduce ca guvernator imperial. Apogeul puterii vizigote este atins

466 – 484 sub Euric, cel care pune bazele dominaţiei vizigote asupra Spaniei. În vremea sa se elaborează **cel mai vechi cod germanic de legi** în limba latină *(Codex Euricianus,* cca. 470).

484 – 507 ALARIC II moare în timpul luptelor împotriva francilor conduși de CLOVIS, la Vouillé (p. 121).

Regatul vizigot din Spania (507 – 711)

Noul regat este slăbit de neînţelegerile dintre rege și nobilime.

551 Bizantinii chemaţi în ţară cuceresc partea de S.

568 – 586 LEOWGILD, care transformă Toledo în capitală, îi respinge pe bizantini și cucerește regatul suevilor (575), veniţi către 409.

586 – 601 REKHARED I trece la catolicism. Aliindu-se cu marea nobilime germanica, biserica va càpàta o mare influenţa. **Conciliile regale de la Toledo** sunt în același timp adunări ale regatului, în cadrul cărora hotărârile regale devin obligatorii, iar cei care le încalcă pot fi supuși excomunicării.

633 Introducerea monarhiei elective.

649 – 672 REKISWINTH compilează un cod de legi comun pentru goţi și romani *(Lex Visigothonim,* cca. 654).

711 Victorie a arabilor asupra vizigoţilor conduși de Roderic (p. 135).

Regatul burgunzilor (443 – 534)

Colonizaţi de generalul ACTIUS pe malul Lacului Geneva, burgunzii îşi extind regatul în bazinul Ron și Saôn. Înflorire cca. 480 – 515 sub GUNDOBAD, când se elaborează și codul de legi burgund *(Lex Burgundium,* 516). După încercări zadarnice (523 – 524), francii reușesc, după moartea lui TEODORIC.

534 sa cucerească regatul burgund, în urma victoriei de la Autun.

Regatul ostrogot din Italia (493 – 553)

493 – 526 Teodoric cel Mare îi desparte pe goţi de romani (interzicerea căsătoriilor). Goţii obţin o treime din pământurile disponibile în schimbul serviciilor de războinici. Administraţia civilă și economia rămân în mâinile romanilor. Nici contradicţiile religioase nu permit existenţa unei bune înţelegeri între goţi și romani.

Scopul politic al lui TEODORIC este un sistem de alianţe între statele germanice îndreptat împotriva Bizanţului, pe care încearcà sà-lîntăre ască prin căsătorii dinastice. Eșecul acestei politici (adversarul sau este CLOVIS, regele francilor), grijile prilejuite de succesiunea la tron și tensiunile dintre goţii arieni și romanii catolici întunecă ultimii ani ai regelui.

— BOETHIUS, care scrie *De consolatione philosophiae* în închisoare, împreună cu socrul său, SYMMACHUS, sunt executaţi din cauza opoziţiei lor faţa de Senat.

526 Moartea lui TEODORIC la Ravenna.

535 – 553 Războiul cu goţii al lui Iustinian. VTTIGES, ridicat pe tron de goţi [536 – 540], este luat prizonier de BELIZARIE după asediul Ravennei.

542 – 552 TOTILA, pornind de la Verona, recucerește Italia (cu excepţia Ravennei), se remarca între 544 și 549 împotriva lui BELIZARIE, dar moare la Tadinae, în b. cu NARSES. Succesorul său, TEJA, moare după doar câteva luni, la Mons Lactarius.

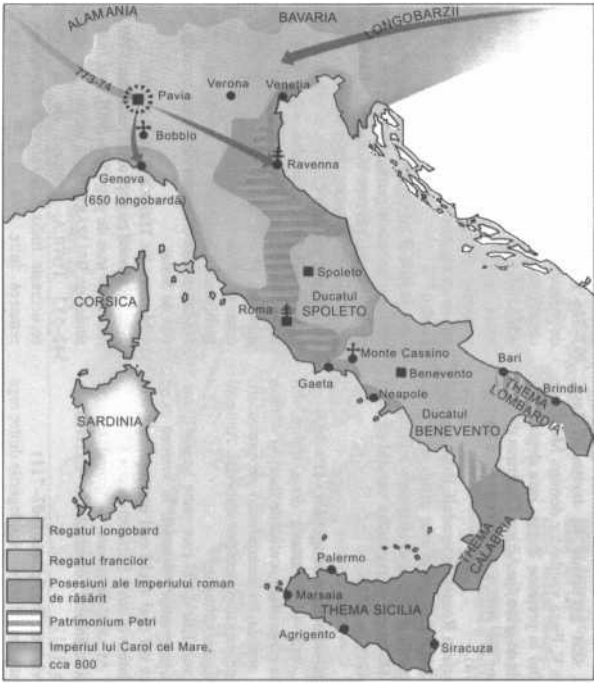

Regatul longobard din Italia
Italia în sec. 9 10

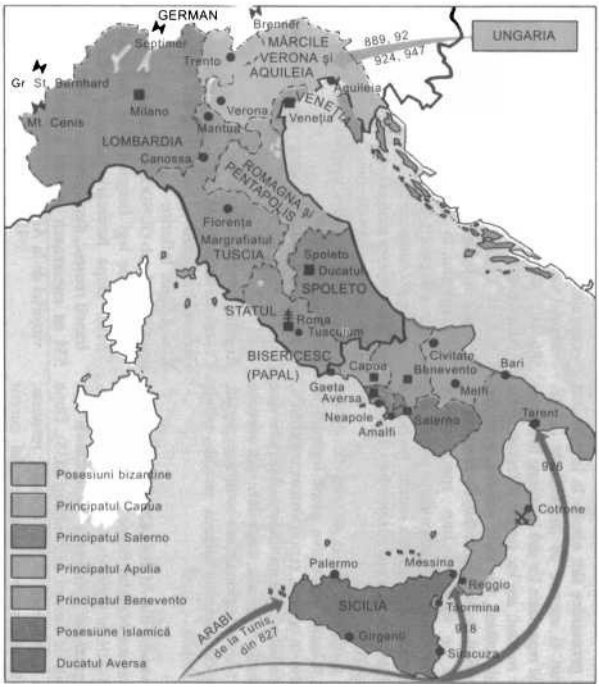

Regatul longobard din Italia (568 – 774)

Longobarzii se mută din regiunea lor originara, Scandinavia, în Elba de Jos, de acolo în Moravia, întemeind primul lor regat în regiunea dunăreana (Pannonia). După distrugerea regatului gepid, în timpul regelui ALBOIN, longobarzii, împreună cu o parte din gepizi, invadează Italia și întemeiază un al doilea regat (568). Pavia este cucerita (572). Longobarzii se aşază în Câmpia Padului, dar și în Toscana de N, în Umbria, Spoleto și Benevento. După terminarea cuceririi (cca. 650), exista în afară de regat (cap. la Pavia) un număr de ducate aproape autonome: Trento, Friuli, Spoleto, Toscana, Benevento. Bizantinii păstrează exarhatul de Ravenna, Istria, ducatele Roma și Neapole, extremitatea sudica a Italiei și Sicilia. Consecinţa: Italia se scindează într-o zonă longobarda (mai târziu franca, apoi imperiala) și una bizantină (mai târziu normanda, parţial papală). Conducerea de către duci este înlàturatà după restaurarea regalităţii (584). Prin deposedarea de drepturi politice a romanilor supuși și prin înlăturarea administraţiei romane, regatul longobard

devine un stat germanic din toate punctele de vedere. Sub

584 – 590 AUTHARIC, căsătorit cu THEUDELINDE, fiica ducelui de Bavaria, încep bunele relaţii politice cu Bavaria. Dependenţa de regatul franc (plata unui tribut).

590 – 615 AGILULF încheie pacea cu francii, iar cu bizantinii stabilește o încetare a ostilităţilor.

636 – 652 Sub ROTHARI, sistemul legal popular este transformat în cod: *Edictus Rothari* (643). Succesorii lui trec la catolicism. Poporul se convertește treptat la catolicism, începând cu 600. Apogeul este atins sub

661 – 671 Grimoală I, prin unirea cu ducatul Benevento. Lupte victorioase împotriva francilor, bizantinilor, avarilor și slavilor.

— După moartea lui GRIMOALD, încep conflictele cauzate de succesiune (puterea aristocraţiei).

712 – 744 LITPRAND încearcă o unire a Italiei prin supunerea ducilor de Spoleto și de Benevento și atacuri asupra Ravennei și Romei.

751 Cucerirea Ravennei de către AISTULF [749 – 756]: sfârșitul exarhatului Ravenna și a dominaţiei bizantine în centrul Italiei.

756 – 774 DESIDERIUS, duce al Tusciei, devine rege.

773 – 774 Cucerirea regatului longobard (ocuparea Paviei) de către CAROL CEL MARE (p. 123). DESIDERIUS nevoit să abdice. Regatul longobard fuzionează cu cel franc, totuși ducatul Benevento îşi menţine independenţa.

Italia sub Carolingieni (774 – 887)

În afara ducatului Benevento, se întemeiază și alte domenii „longobarde” la Neapole, Salerno și Capua. Arabii încep să se amestece în politica Italiei de S (827); prima incursiune a ungurilor pe Câmpia Padului. Margrafii de Friuli, Tuscia și Spoleto, ale căror teritorii de frontiera devin mai puternice, câştigă mai multă independenţa.

Regii naţionali italieni (888 – 962)

888 – 924 Margraful BERENGAR DE FRIULI este încoronat rege al Italiei după moartea lui CAROL III (p. 125); iniţial, este forţat să stea deoparte de către ducii de

Spoleto, WIDO [891 – 894] și LAMBERT [892 – 898], care se considera moștenitori ai regatului longobard și-i siliseră pe papi să-i încoroneze împăraţi.

894 ARNULF DE CARINTHIA este recunoscut rege și încoronat împărat (896), dar se întoarce în Bavaria. După moartea lui LAMBERT în anul

900, LUDOVIC DE PROVENCE este încoronat rege la Pavia; apoi este încoronat împărat la Roma, ca LUDOVIC III (901). Înfrânt de BERENGAR la Verona (905), LUDOVIC se întoarce în Provence, unde moare în 928.

915 încoronarea lui BERENGAR ca împărat. După înfrângerea suferită în faţa ungurilor pe Brenta (899), urmează un șir de raiduri de jaf din partea ungurilor, cărora BERENGAR trebuie să le plătească tribut. Atacuri ale arabilor în Reggio, Oria și Tarent.

922 – 926 Regele RUDOLF ÎI DE HOCHBURGUND este chemat în Italia și îl ràstoamà pe BERENGAR (asasinat în 924). După moartea socrului său BURKHARD ÎI DE SUABIA, îi lasă domnia în Italia lui

926 – 947 HUGO DE VIENNE (Provence), care reușește să se impună în faţa lui EBERHARD DE BAVARIA, alesul partidei adverse. După moartea lui HUGO, urca pe tron fiul său, LOTHAR (încoronat coregent în 931 și càsàtorit cu ADELHEID, fiica lui RUDOLF ÎI DE HOCHBURGUND). După moartea lui
este încoronat BERENGAR ÎI DE IVREA.

950 **Otto cel Mare,** chemat în ajutor de ADELHEID, obţine supremaţia asupra Italiei de N. îl reinstalează pe BERENGAR, ca rege vasal, dar acesta, împreună cu fiul său, ADALBERT, intra în conflict cu statul papal. IOAN XII îl cheamă în ajutor pe OTTO CEL MARE, care îşi consolidează dominaţia asupra Italiei de Nina două campanie italiana (961 – 965). BERENGAR este luat prizonier, ADALBERT moare în exil. Regii germani se considera după încoronarea lor și stăpâni ai regatului longobard (Italia imperiala), ce face parte din Imperiului creștin. După moartea lui OTTO III, notabilităţile Lombardiei îl aleg rege pe

1002 – 1015 ARDUIN DE IVREA, care va fi înfrânt de HENRIC LI Se formează în Italia două partide: ghibelinii (de la Waiblingen, castelul familiei Staufen), susţinători ai stăpânitorilor germani, și guelfii (Welfii, partida papală), adversari ai împăraţilor germani.

Poziția ocupată de triburile francilor, cca 260

Francii ca *foederati*, în nordul Brabantului, 358

Zona ocupată de franci, cca 460

Regatul francilor și Regatul lui Syagrius, cca 480

Regatul lui Clovis

Regatele sub fiii lui Clovis

Regatul franc sub Merovingieni

Francii (salieni, ripuarieni) înaintează încet dinspre graniţa Rinului spre SV, însă păstrează legătura cu patria lor. În sec. 5 ajung la Somme. Numeroșii regi provinciali sub care trăiesc francii sunt eliminaţi cu forţa și se realizează unitatea politica a întregului trib prin

482 – 511 Clovis, care înlătură ultimele rămășiţe ale dominaţiei romane de apus prin

486 victoria asupra lui Syagrius, general roman și *dux.* CLOVIS obţine teritoriul dintre Somme și Loara.

Cea 496 Victorie asupra alamanilor, rămășiţele armatei acestora fiind protejate de TEODORIC CEL MARE. Se pare că soţia catolică burgundă a lui CLOVIS, Clotilda, îl convinge pe acesta, chiar în timpul bătăliei, să se convertească la catolicism. Este botezat de episcopul REMI-GUS la Reims, în ziua de Crăciun a anului 497 sau 498. Consecinţă: spre deosebire de sistemul lui TEODORIC (existenţă separată a goţilor și romanilor), CLOVIS și urmașii săi izbutesc să fondeze un corp statal omogen, prin fuziunea galoromanilor și francilor.

Cea 500 Victorie asupra burgunzilor la Dijon. Cu ajutorul vizigoţilor, regele burgund GUN-DOBAD reușește să-și menţină poziţiile.

507 B. de la Vouillé (Vouglé): cu ajutorul burgunzilor, CLOVIS cucerește regatul vizigoţilor până la Pirinei (p. 117). Din cauza intervenţiei lui TEODORIC, nu ajunge la Medit. (Septimania rămâne în continuare vizigotă). După moartea lui CLOVIS, la Paris, regatul este împărţit între fiii săi.

531 Cucerirea regatului Thuringia (regele ERMINFRIED) cu ajutorul saxonilor.

532 – 534 Supunerea regatului burgunzilor (b. de la Autun, p. 117) de către CHLOTHAR I, CHILDE-BERT I şi THEUDEBERT I [534 – 548], nepotul lui CLOVIS.

535 – 537 Pentru a le asigura neutralitatea, francii primesc de la ostrogoţi resturile Alamaniei și Provence (gurile Ronului: ieșirea la Medit.).

539 Victoria lui THEUDEBERT asupra ostrogoţilor și

bizantinilor, cu toate acestea nu reușește să cucerească Italia de N. Bavaria devine dependentă de regatul franc.

558 – 561 CHLOTHAR I unește regatul franc; după moartea lui regatul va fi din nou împărţit: începutul conflictelor interne (regii și aristocraţiile locale se află în contradicţie). Se **formează 3 regiuni ale regatului:** Austrasia (Champagne, bazinul râurilor Maas/Meuse și Mosela) cu capitala la Reims, Neustria (V romanic, dintre fluviile Schelde/Escaut și Loara) cu capitala la Paris, și Burgundia (în bazinul Loarei și Ronului) cu capitala la Orléans.

613 – 629 Chlothar II unește întreg regatul, după ce aristocraţia din Burgundia și Neustria sub conducerea episcopului ARNULF DE METZ [614 – 629] și PEPIN CEL BĂTRÂN (m. 640) trece de partea lui;

614 Edictum Chlotarii: regele se angajează să-i aleagă pe oficialii regali (conţi) dintre proprietarii de pământ ai comitatului (eliminarea unei funcţionărimi dependente de conducător și cedarea autorităţii publice aristocraţiei proprietare de pământ). Provinciile centrale, Austrasia, Neustria și Burgundia, primesc o anumită autonomie, sub autoritatea unui *maior-domo,* aflat în fruntea administraţiei casei regale; este în același timp și șeful suitei regale și prin urmare conducătorul întregii nobilimi.

629 – 639 DAGOBERT I unifică încă o dată întreg regatul. După moartea lui, regatul va fi împărţit din nou: decăderea statului Merovingian, începutul perioadei de ridicare la putere și domnie a majordomilor palatului.

Ascensiunea Carolingienilor

679 – 714 PEPIN DE HERISTAL devine majordom al Austrasiei, iar după

687 vict. de la Tertry asupra majordomului Neustro-Burgundiei, majordom al întregului regat. Consecinţă: **păstrarea unităţii regatului;** mutarea centrului de greutate politic în regiunea Mosela, Maas și Rinul Inferior.

689 Vict. asupra lui **Radbod** și a frișilor. Unirea V

Frisiei cu regatul franc. Întemeierea episcopiei din Utrecht și a Mănăstirii Echternach, pentru convertirea frişilor (cca. 690, WILLIBRORD). Nu reușește și alipirea Alamaniei la regat (709 – 712). După Aquitania (672), și bavarezii, thuringii, alamanii și bretonii devin aproape independenţi.

714 – 741 Carol Martel, fiu nelegitim al lui PEPIN II, se luptă să acceadă la poziţia de majordom și restaurează regatul după conflicte cu Neustria și Aquitania. Supunerea alamanilor și thuringilor; poartă război împotriva saxonilor. Bavaria îşi pierde independenţa. În

732 b. dintre Tours și Poitiers, CAROL MARTEL îi înfrânge pe arabii conduși de ABD AR-RAH-MAN (p. 135). Continuă să domnească după 737 în lipsa unui rege Merovingian și

741 împarte regatul între fiii săi, care fuseseră educaţi la Mănăstirea St. Denis: CARLOMAN primește E (Austrasia, Suabia, Thuringia); PEPIN CEL SCURT partea de V (Neustria, Burgundia, Provence); Aquitania și Bavaria rămân sub autoritate comună. Mai multe campanii conduc la supunerea Aquitaniei, Bavariei, Saxoniei și Suabiei.

751 Detronarea ultimului rege-fantomă Merovingian (CHILDERICH III). După retragerea lui CARLOMAN într-o mănăstire, PEPIN devine singurul conducător al Regatului franc.

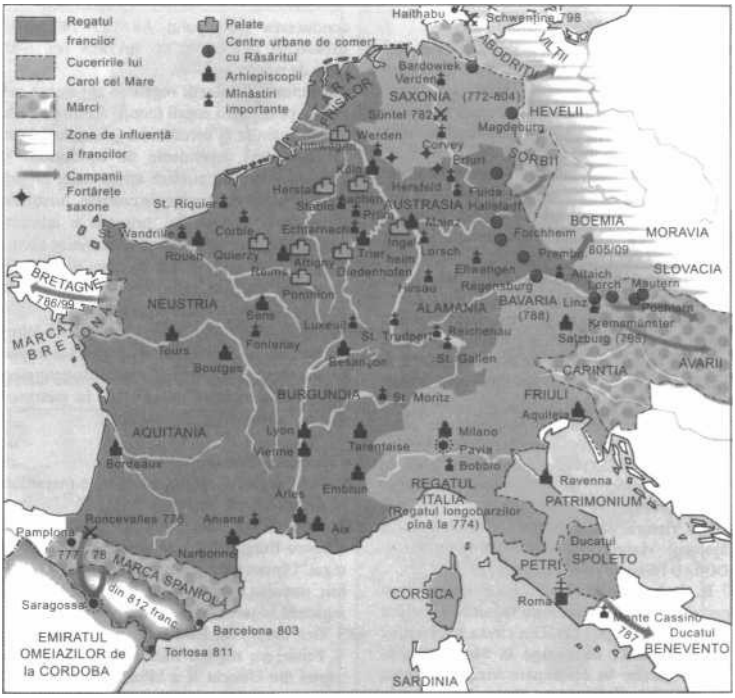

Imperiul lui Carol cel Mare

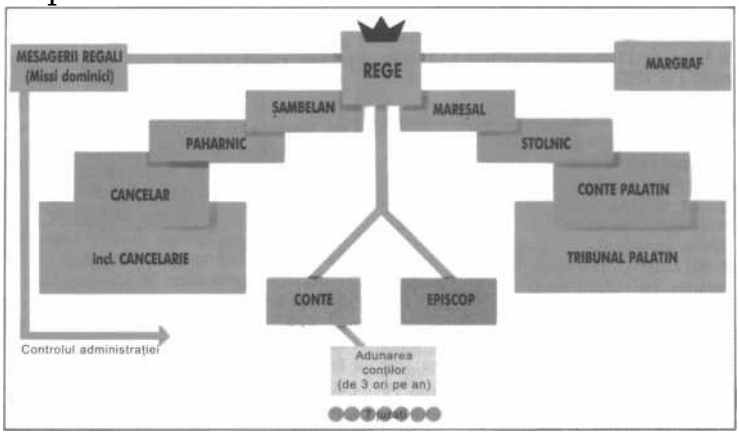

Administraţia lui Carol cel Mare

Carolingienii (751 – 814)

751 – 768 Pepin cel Scurt. Papa ZAHARIA [741 – 752] îşi dă consimţământul la detronarea ultimului rege Merovingian.

751 PEPIN este ridicat la tron de „toţi francii”, la Soissons, și uns cu mir sfânt primul rege al francilor de

către legatul papal, arhiepiscopul BONIFACIU.

754 Convenţiile de la Ponthion și Quierzy: papa ȘTEFAN ÎI [752 – 757] cere ajutorul lui PEPIN împotriva regelui longobard AISTULF (p. 119), pune Roma sub protecţia regelui franc și îl unge încă o dată pe PEPIN la St. Denis. PEPIN și fiii săi primesc titlul de *Patricius Romanorum* (Protector al romanilor). După 2 campanii victorioase (754, 756), PEPIN îl silește pe AISTULF să retrocedeze teritoriile cucerite (Exarhatul Ravenna, Pentapolis), pe care le dăruiește papei (Donaţia lui Pepin). Aceste teritorii, împreună cu Ducatul Romei, formează Statul Papal (p. 140).

760 – 768 După campanii victorioase, anexarea Principatului Aquitania.

768 Pepin împarte regatul între fiii săi CAROL şi CARLOMAN; acesta din urmă moare înainte de izbucnirea unui conflict deschis (771).

Carol cel Mare (Charlemagne, 768 – 814)

772 – 804 Războaiele saxone încep cu cucerirea Eresburgului și distrugerea trunchiului sfânt (Irminsul). Botez în masa al nobilimii. WIDUKIND și ţăranii liberi se opun nobilimii, favorabila unirii cu regele francilor. Înăbușirea răscoalei lui WIDUKIND (779 – 780). După distrugerea unei armate france în Munţii Suntel (782).

782 masacrul de la Verden pe Aller: execuţia a 4500 de saxoni rebeli (numărul exact este pus la îndoiala), care îi sunt predaţi de nobilii saxoni lui CAROL. Izbucnește o nouă revoltă (783 – 785) și CAROL înaintează până la Elba.

785 Pace între WIDUKIND şi CAROL și botezul lui WIDUKIND în reședinţa imperială temporară Attigny. După un nou șir de revolte ale ţăranilor (792 – 799), ca protest împotriva „dijmei” percepute de biserică, saxonii sunt deportaţi pe teritoriul franc și francii așezaţi pe teritoriul saxon. Supunere definitivă a saxonilor, după o campanie decisivă (804). Reconciliere a francilor și saxonilor în virtutea lui *Lex Saxonum* (Legea saxona, 802), care se bazează pe Legea franca *(Lex Ripuaria),* dar ţine cont și de

vechiul drept popular saxon. Creștinarea pornește de la episcopiile Bremen, Verden, Minden, Münster, Paderborn și Osnabrück, dependente de arhiepiscopiile Mainz și Köln, fondate de CAROL. LUDOVIC (LUDWIG) CEL PIOS întemeiază Hildesheim și Halberstadt. Corvey pe Weser, fondată de un ordin de la Corbie, în N Franţei (822), devine cea mai importantă mânàstire saxona.

773 – 774 Cucerirea Regatului longobard. După cucerirea Paviei (p. 119), CAROL adoptă titlul de „rege al francilor și longobarzilor”, reînnoiește Donaţia lui PEPIN și pune Statul Papal sub protecţia (dominaţia) franca.

789 – 812 După mai multe războaie cu slavii, vilţii, sorbii și cehii devin tributari. Se înfiinţează mărci de frontieră, nu și misiuni religioase.

788 Destituirea ducelui TASSILO DE BAVARIA: eliminarea ultimului ducat tribal.

791 – 796 După atacuri la Friuli și asupra Austriei, avarii (p. 113) sunt înfrânţi în 3 campanii: distrugerea fortăreţei avarilor (822 ultima menţionare a „inelului”). Ca urmare a campaniilor împotriva saxonilor, slavilor și avarilor, regiunea de la gurile Oderului și până la M. Adriatica este inclusă în imperiul lui CAROL. După înfrângerea armatei france de către arabi în valea Roncevalles (778; moartea contelui ROLAND, *Chanson de Roland)* și incursiunea arabă în Narbonne (793) are loc

795 întemeierea mărcii spaniole.

23/24 decembrie 800 Carol cel Mare primește coroana imperială de la papa LEON III [795 – 816]. Convenţia de la Aachen (Aix-la Chapelle). împăratul roman de E MIHAIL I (p. 139) îl recunoaşte pe CAROL împărat, în schimbul cedării Istriei, Veneţiei și Dalmaţiei („problema dualităţii imperiale”). LUDOVIC, fiul lui CAROL, îşi pune singur coroana pe cap (fără participarea papală; *a De-o coronatus).*

28 ian. 814 CAROL CEL MARE moare la Aachen, fiind înmormântat în dom.

Imperiul Carolingian

Guvernarea regala se bazează pe **curtea regala,**

jurisdicţia palatina și pe **cancelaria** condusa de un **cancelar** (un cleric educat), care este și capelan (diacon) pentru chestiunile spirituale. Postul de majordom se desființează; șambelanul este conducătorul administraţiei regale; există seneșalul, paharnicul și mareșalul. În afară de conte, care nu mai este funcţionar, ci mare nobil, apare **domnul suveran cu drept de imunitate,** în schimb nu se bucură de drepturi judecătorești supreme. Administratorii seculari ai clericilor suverani cu drept de imunitate sunt **starostii. Mesageri regali** *(missi dominici*: câte un dregător bisericesc și unul laic), investiţi cu drepturi speciale, asigura controlul asupra conţilor, clerului și administraţiei. Mărcile de la frontiere cuprind mai multe comitate și adesea teritoriile unor populaţii tributare; imperiul mai cuprinde și regate subordonate (de ex. Aquitania).

— Anual au loc 3 adunări ale întregii comunităţi (participare obligatorie); în procesele speciale, verdictul este pronunţat de 7 – 12 juraţi.

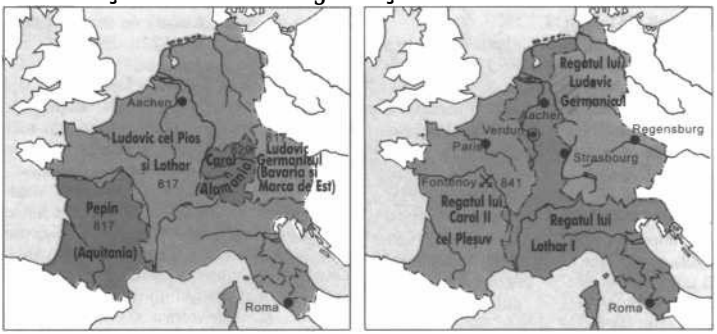

Imperiul Carolingian, 829
Tratatul de la Verdun, 843

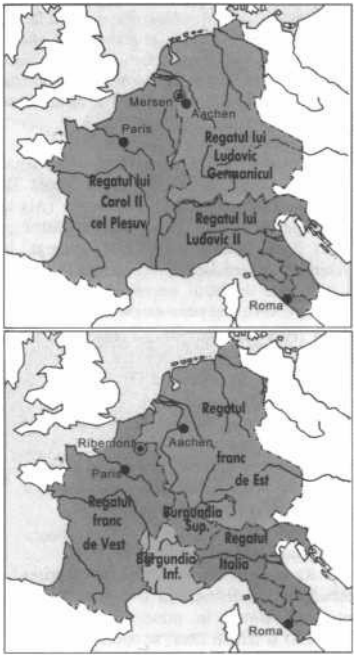

Tratatul de la Mersen, 870
Tratatul de la Ribemont, 880

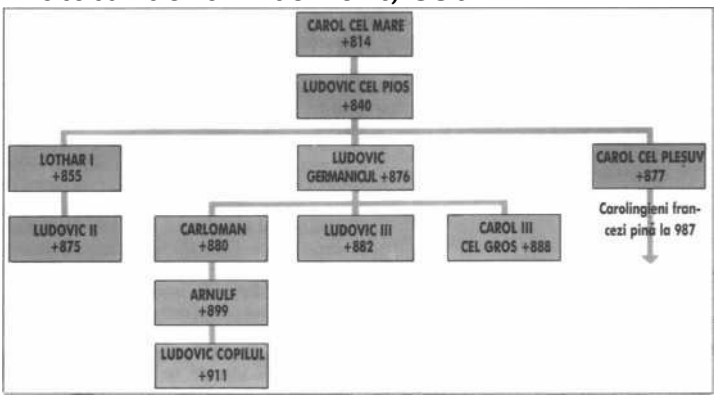

Carolingienii

Imperiul Carolingian (814 – 843)

814 – 840 Ludovic cel Pios se afla sub influenţa consilierilor bisericești.

încoronarea lui LUDOVIC de papa ȘTEFAN IV [816 – 817] la Reims.

816 **Ordinatio imperii:** transmiterea demnităţii imperiale fiului cel mare, LOTHAR; fiii mai mici primesc

părţi ale imperiului (PEPIN: Aquitania; LUDOVIC GERMANICUL: Bavaria). LOTHAR devine co-împărat. LUDOVIC CEL PIOS violează această ordine prin crearea unui stat adiţional (Alamania, 829) pentru CAROL CEL PLEȘUV, fiul celei de-a doua soţii, JUDITH.

830 Revolta fiilor PEPIN, LUDOVIC şi LOTHAR. LOTHAR îl determină pe papa PASCAL I [817 – 824] să-l încoroneze ca regent în Italia și obţine, în virtutea **Constitutio Romană** (824), puteri imperiale în Statul Papal (controlul asupra curţilor de justiţie, jurământ de credinţă al papilor nou-aleși, înainte de ungere).

833 A 2-a revolta a fiilor, după ce LUDOVIC CEL PIOS îi ia Aquitania fiului său PEPIN. Pe **Lügenfeld** (Câmpia minciunilor) de lângă **Colmar,** armata lui LUDOVIC trece de partea celei a fiilor. împăratul este detronat, dar curând repus pe tron de LUDOVIC GERMANICUL și de PEPIN, care urmăresc să restrângă puterea lui LOTHAR.

838 După moartea lui PEPIN, lui CAROL CEL PLEȘUV îi revine Aquitania.

Război fratricid al lui LUDOVIC GERMANICUL şi Carol cel Pleșuv împotriva lui LOTHAR, înfrânt în

840 **b. de la Fontenoy** (lângă Auxerre). LUDOVIC şi CAROL îşi întăresc alianţa prin

Jurământul de la Strasbourg (cel mai vechi document în vechea germana și franceză veche). împărţirea imperiului prin

841 **tratatul de la Verdun** în Regatul franc mediu (Francia Media), de E (Francia Orientalis) și de V (Francia Occidentalis). împăratului LOTHAR I îi revine Francia Media. LUDOVIC GERMANICUL primește regatul franc de E, CAROL ÎI CEL PLEȘUV regatul franc de V. Teoretic și nominal se păstrează unitatea imperiului.

Francia Media (843 – 875)

843 – 855 LOTHAR I. După moartea sa, regatul este împărţit între fii: LUDOVIC II (m. 875) primește Italia și coroana imperială. LOTHAR II (m. 869) zona cuprinsă între

M. Nordului și izvoarele râurilor Maas (Meuse) și Mosela (*Lothari regnum* = Lotharingia = Lorena), CAROL (m. 863) Burgundia și Provence. După moartea lui CAROL, fraţii îşi împart teritoriul lui.

870 Tratatul de la Mersen: după moartea lui LOTHAR II, lui LUDOVIC GERMANICUL îi revine jumàtatea de E a Lorenei, cu Aachen. După moartea lui LUDOVIC II, CAROL ÎI CEL PLEȘUV obţine Italia și este încoronat împărat de către papa IOAN VIII [872 – 882].

Francia Orientalis (843 – 911)

843 – 876 LUDOVIC GERMANICUL. Atacuri ale normanzilor și ale ungurilor. După moartea sa, Bavaria și mărcile de SA îi revin lui CARLOMAN (m. 880), Franconia, Thuringia și Saxonia lui LUDOVIC III (m. 882), Alamania (Suabia) lui CAROL III CEL GROS (m. 888).

B. de la Andernach: CAROL ÎI CEL PLEȘUV este înfrânt de LUDOVIC III în cursul tentativei sale de a dobândi jumătatea de E a Lorenei, după moartea lui LUDOVIC GERMANICUL.

880 Tratatul de la Ribemont: LUDOVIC III primește de la nepoţii lui CAROL CEL PLEȘUV jumătatea de V a Lorenei. Frontiera de V a Franciei Media rămâne, cu modificări minore, graniţa dintre Germania și Franţa, în tot decursul Evului Mediu.

881 – 887 împ. CAROL III CEL GROS dobândește Italia cu forţa, este încoronat împărat de către papa IOAN VIII și devine unic conducător după moartea fraţilor săi (882). Obţine controlul asupra regatului franc de V (cu excepţia Burgundiei Inf.).

Dieta de la Tribur: CAROL III abdică.

887 – 899 ARNULF DE CARINTIA, fiul lui CARLOMAN, este ales rege de toate triburile germane. Încoronare imperială făcută de papa FORMOSUS (869).

900 – 911 Regatul franc de E se destramă din cauza feudelor interne, în timpul domniei lui LUDOVIC COPILUL. Incursiuni neîntrerupte din partea ungurilor (p. 169). Puterea regală centralizată nu reușește să facă faţă atacurilor inamicilor din afară (unguri, normanzi) și se

ajunge la **întemeierea ducatelor tribale:** Saxonia, Thuringia, Bavaria, Suabia, Lorena și Franconia.

Francia Occidentalis (843 – 987)

843 – 877 CAROL ÎI CEL Pleșuv este încoronat împărat în 875. Din cauza morţii timpurii a fiului său LUDOVIC CEL GÂNGAV [877 – 879] și a celor doi fii ai lui, regatul se destramă.

Burgundia Inf. (Cisjurania) devine regat autonom, sub BOSO DE VIENNE.

Burgundia Sup. (Transjurania) devine regat autonom, sub guelful RUDOLF I [888 – 912]. Fiii ambilor conducători ajung regi în Italia (p. 119). După îndepărtarea de la tron a lui CAROL III, EUDES (Odo), conte de Paris [888 – 898], este ales primul antirege. Deși Carolingienii mai domnesc nominal vreme de 100 de ani, puterea se află de fapt în mâinile dinastiei Capeţienilor (Robertinilor), urmașii lui EUDES. Ca și în Germania, și în Franţa se cristalizează mari teritorii.

Statul și Constituţia: în fruntea statului franc se afla **regele**; puterea lui se bazează pe harisma ereditara (sacralitatea monarhica), pe forţa economică ce decurge din proprietatea asupra terenurilor (teritorii regale, domenii regale, domenii ale bisericii) și pe suita. El domnește prin **suveranitate regala** *(imperium =* autoritate), prin **suveranitatea armatei** în chestiunile externe și **suveranitatea judecătoreasca** în cele interne. Succesiunea la tron este reglementată de **principiul dinastic:** ridicarea regelui din familia care se bucura de sacralitatea monarhica (moment electoral și ereditar). **Nobilimea** se plasează treptat între rege și popor și devine antagonista regelui. **Poporul** (ţâranirăzboinici liberi, cu drepturi politice) tratează direct cu regele în **Adunarea poporului** (adunarea anuala a armatei); totuși, după b. dintre Tours și Poitiers, ţâranii, care lupta pe jos, devin neglijabili din punct de vedere militar și politic. Adunarea armatei se păstrează în Austrasia, în schimb este înlocuită de o adunare a notabilităţilor în Burgundia și Neustria.

Administraţie: în punctul central se afla **Curtea regală** (*palatium*). În fruntea casei regale este **majordomul; contele palatin** e judecătorul curţii *(comes palatii)*. **Cancelaria** cu scriitorii *(notarii)* se află sub conducerea consilierilor referenţi *(referendarii)* din rândul mirenilor. Funcţionari numiţi de rege, **conţii** *(comes)*, care ulterior devin stăpâni feudali, oficiază în oraşe *(civitates)* şi în districtele administrative regale, care pornesc din nucleul Regatului franc („administraţia comitatelor"). Contele îşi exercită autoritatea în chestiunile de recrutare pentru armata, în domeniul administraţiei şi cel judecătoresc. În teritoriile mai întinse de la graniţe şi în regiunile alamanilor, thuringilor şi bavarezilor, regele numeşte **duci** *(dux)*.

Biserica: sub CLOVIS ia naştere o biserică naţională a francilor. Regele, şef al acestei biserici graţie caracterului sacru al regalităţii, emite legi ecleziastice *(capitul ari a ecclesiastica)*, numeşte episcopi şi exercita o puternica influenţa asupra sinoadelor bisericeşti ale regatului. Felul cum procedează CAROL Martel cu biserica este determinat de interese de stat: împărţirea de domenii bisericeşti ca fiefuri pentru vasalii săi, numirea de mireni demni de încredere în posturi de episcopi şi abaţi, sprijinirea misiunii din teritoriile de E pentru întărirea influenţei france. Sub CARLOMAN şi PEPIN, **Bonifaciu** reorganizează biserica în regatul franc (742 – 747): ordonarea domeniilor ecleziastice, disciplinarea clerului şi înfiinţarea de noi arhiepiscopii (Reims, Sens, Rouen). Episcopii franci recunosc autoritatea Romei şi se supun papei (747).

Comerţul: comerţul cu Orientul, desfăşurat încă în vremea Merovingienilor, este întrerupt din cauza incursiunilor arabilor. Dispare şi economia bazată pe bani. Zona dintre Rin şi Loara devine noul centru al comerţului.

Agricultura: din cauza declinului comerţului şi meşteşugurilor, precum şi a scăderii masei monetare, creşte importanţa agriculturii, a marilor domenii şi a economiei naturale. Un nou sistem economic ţărănesc se

dezvoltă între Sena și Loara: **sistemul pogonului** (*Hufensystem,* unitatea casei, curţii, terenului arabil ale ţăranului „posesor al unui pogon”, cu dreptul de a folosi și pădurea și păşunea), legat de împărţirea ogorului, comunitate sătească cu proprietate în devălmășie și sistemul rotaţiei pe trei parcele, înlocuiește vechea agricultura. Consecinţe: cultivarea grânelor devine principala preocupare în agricultura; creșterea populaţiei. **Marile domenii** (fostele terenuri publice, păduri care nu se afla în proprietate privata) intra în posesiunea regelui, care face cadou o parte din ele notabilităţilor ecleziastice sau laice *(potentes).* Caracteristic pentru aceste mari domenii este modul de dispunere: în jurul curţii *(salhof)* și pàmântului stăpânului sunt răspândite curţile celor dependenţi de el. Pe aceste mari domenii (în parte ale bisericilor și mănăstirilor) se continua practicarea tehnicilor agricole romane (cultivarea pomilor fructiferi, viilor și legumelor), iar autarhia este asigurata prin existenţa diferitelor ateliere și meșteșuguri (fierărie, moara etc.).

Sistemul seniorial se dezvolta din fuziunea dintre economia agricola a Antichităţii târzii, în care proprietarul roman al domeniului conduce clientela sa formată din coloni (cu obligaţia de a strânge impozitele și de a recruta soldaţi), și sistemul german de proprietate: casa stăpânului reprezintă o zonă cu statut special, în care stăpânul exercita personal funcţia de conducere: autoritate deplina asupra persoanelor *(murit)* – libere, dependenţi și suita de războinici cât și asupra lucrurilor *(gewere)* – case, gospodăriile ţărănești, bisericile parohiale. Domeniile senioriale primesc **imunitate** (scutirea de anumite îndatoriri publice), așa cum se întâmplase în Antichitatea târzie cu trezoreria imperiala, proprietăţile bisericești și anumite bunuri particulare ale nobilimii senatoriale. Imunitatea extinsa a francilor se referă la interzicerea intrării libere, impunerii arbitrare sau la folosirea forţei *(introitus, exactiones* și *districtio)* împotriva conţilor. Dezvoltarea treptată a unor **privilegii judiciare,** nu numai

asupra celor parţial sau total lipsiţi de libertate, ci și asupra dijmașilor și ţăranilor liberi, care se puseseră sub „protecţie” personala (reprezentare în faţa judecăţii și în armată, asumarea obligaţiilor publice de către senior), conduce la intrarea lor sub jurisdicţia seniorului, care îi transforma pe ţâranii și pe dijmașii liberi în șerbi. Procesul este grăbit de utilizarea intensiva a corvezilor și a muncii forţate.

Orașul: pierde poziţia politică privilegiata și de centru economic și demografic; rămâne sediu al episcopului și centru al diocezei, iar în S și reședinţa a contelui (al cărui district administrativ era în N). Orașele sunt reședinţele regale ale Merovingienilor, iar palatele Carolingienilor sunt situate la ţară.

Biserica, dezvoltarea culturii, guvernarea

Biserica: după ruptura dintre Roma și Bizanţ cauzată de disputa iconoclasmului (p. 139), papalitatea stabilește o legătură strânsă cu dinastia francilor (protecţia împotriva longobarzilor). Astfel este legitimata noua dinastie Carolingiană, iar papalitatea va fi ferită de atacurile longobarzilor. La încoronarea lui PEPIN (p. 123), caracterul sacru al regalităţii este garantat nu de dreptul dinastic (reverenţa păgână faţă de dinastia care îşi revendică descendenţa de la zei), ci de miruire (autoritate religioasă: *Dei gratia* = prin mila Domnului).

Concepţia lui CAROL CEL MARE asupra demnităţii imperiale nu se întemeiază pe tradiţia cezarilor, ci pe concepţia germanică a preotului regal luată în considerare împreună cu ideea augustiniană a unei *Ci vitas Dei* (Cetatea lui Dumnezeu). Demnitatea imperială este conferită de papă ca *translator imperii* (pe baza concepţiei papale a vacanţei tronului imp. de la Bizanţ). – în postura de protector al bisericii desemnat de Dumnezeu, CAROL CEL MARE pretinde poziţia suprema și autoritatea în interiorul și asupra bisericii (teocraţie: biserica de stat). Grija faţă de biserică este obligaţia impusa lui prin statutul de rege dat de Dumnezeu. Sinoadele regatului se desfășoară sub conducerea lui CAROL, regele și adunarea

populara se ocupa de probleme bisericești: despăgubirea pentru domeniile ecleziastice confiscate prin dijma, asigurarea independenţei economice a bisericilor parohiale, întemeierea diocezelor metropolitane (12 arhiepiscopii franceze, 5 italiene și 4 germane), ridicarea nivelului de educaţie a clericilor *(vita canonica:* viaţa în comunitate a clerului), unificarea liturghiei, supravegherea comportamentului etic al laicilor. CAROL intervine și în disputele doctrinare ale bisericii (adopţianism, iconoclasm, controversa *rilio-que).* Episcopii sunt numiţi tot de conducător. **Cultura (Renașterea Carolingiană):** aduși de CAROL CEL Mare din Anglia, Irlanda, Spania, Lombardia și Italia, „învăţaţii de la Curte" formează centrul intelectual pentru îndeplinirea misiunii cultural-politice a epocii. **Alcuin** (cca. 730 – 804) vine de la York ca să conducă școala superioara (781, din 796 stareţ la St. Denis). Alături de el funcţionează **Paulus Diaconus** (cca. 720 – 795), istoriograful longobarzilor, PETRU DIN PISA, PAULINUS DIN AQUÍLEIA şi TEODULF, episcop de Orléans. Printre laicii franci se număra și **Einhard** (cca. 770 – 840), biograful lui CAROL CEL MARE *(Vita Caroli).* Școala palatului *(schola palatina)* devine modelul școlilor din catedrale și mănăstiri, întemeiate în întreg regatul. Prin dispoziţiile lui CAROL, comunităţile monastice, până atunci înclinate spre antiintelectualism, asceză și pustnicie, întemeiază instituţii de învăţământ, încurajează dezvoltarea științelor și devin transmiţătoarele tradiţiilor literare ale Antichităţii clasice și creștine. Cultura este răspândită prin **Artes liberales:** gramatica, retorica, dialectic *(trivium)*; aritmetica, geometria, astronomia, muzica (*quadrivium).*

Guvernarea: se îngrijește de îndepărtarea poverii apăsătoare a serviciului militar asupra ţăranilor având mijloace limitate, adunarea colecţiei de legi tribale și aplicare a legii prin intermediul ordonanţelor *(capitularia).* **Tribunalul popular** este reformat prin instituirea sistemului juraţilor. Anual nu mai au loc decât 3 adevărate adunări ale d/ng-ului. Ele cuprind întreaga comunitate

judecătorească și sunt conduse de conte. Juraţii (7) observa desfășurarea corectă a adunării și pronunţa verdictul.

Dezvoltarea feudalismului

Premisa dezvoltării feudalismului este existenţa cavaleriei (cavalerul în armura), care capàtà preponderenţă începând cu mijlocul sec. 8. Prin **acordarea de feude** (înzestrarea cu fiefuri), războinicul devine independent din punct de vedere economic și îşi permite să se echipeze (cal, armura). **Commendaţi-o** (supunere în vederea obţinerii protecţiei), apăruta la sfârșitul epocii romane, prin care o persoană se pune în serviciul unui domn ca vasal, intra în fuziune cu **tradiţia germanica a ascultării întemeiate pe credinţa.** Datorită loialităţii, serviciul obligatoriu al unui cavaler se ridică la rangul de onoare. Loialitatea reciprocă a seniorului și vasalului și obligaţia de a asculta din partea vasalului definesc personalitatea feudalismului; la aceasta se adaugă latura materiala: **feuda,** terenul dat cu împrumut de senior, se transformă într-o condiţie iniţială a serviciilor vasalului. Serviciul și credinţa sunt justificările legale ale feudei, pentru care vasalul îşi asuma obligaţii personale. De vreme ce vasalitatea și acordarea unui beneficiu sunt concepute ca relaţie personala, feuda este iniţial înapoiata atunci când moare seniorul sau vasalul, dar feudele ajung curând să fie lăsate moștenire. În ordonanţa de la Quierzy (877) se stabilește că feudele urmează să fie acordate din nou urmașilor legali ai tatălui. Dar sistemul feudal nu se limitează doar la pătura cavalerilor. Și cei puternici *(potentes)* îşi obţin dregătoriile (ducate, comitate) împreună cu alte domenii, ca feude, care se adauga la proprietăţile lor alodiale *(allod =* proprietate libera), pentru ca legătură personală dintre rege și deţinătorul funcţiei să se întărească prin credinţa (subordonare politica).

Feudele și funcţiile feudale devin la început ereditare *de facto,* mai târziu *de jure*: în consecinţa, slăbesc legăturile dintre nobilime și conducători. Din feudele de

care dispune nobilimea (cu drept de cumpărare, vânzare, împărţire) se formează statele teritoriale incipiente.

Anglia în perioada romană
Cucerirea iuţilor, anglilor și saxonilor

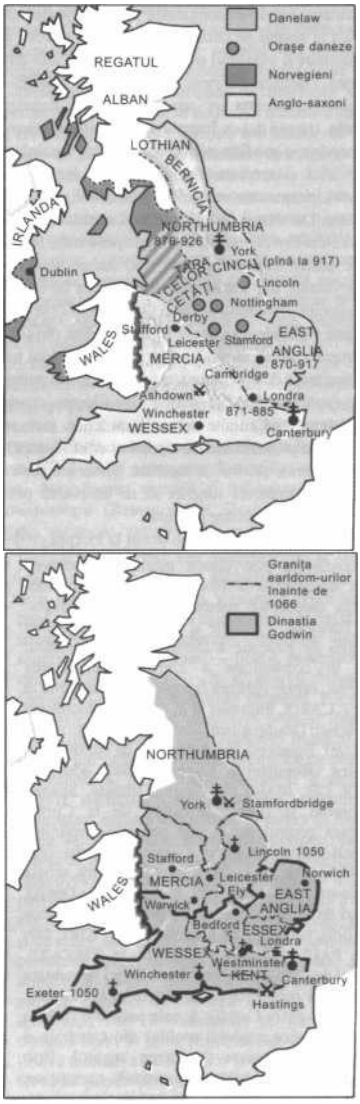

Lupta anglo-saxonilor împotriva danezilor Anglia, cca. 1066 și norvegienilor în sec. 9

Cuceririle iuţilor, anglilor, saxonilor și danezilor Iuţii, Anglii și saxonii vin în Anglia cca. 450, care fusese abandonată de romani cca. 400, îi alunga pe britani în Ţara Galilor (Wales; legenda regelui ARTHUR), Cornwall, Scoţia și în Bretagne (Aremorica) și formează 7 state: Kent (iuţii); Northumbria, Mercia, East Anglia (Anglii); Essex, Sussex, Wessex (saxonii). Dominaţia Northumbriei în sec. 7 este

urmata de cea a Merciei, care cuprinde și Cornwall și Ţara Galilor în sec. 8.

793 Pràdarea Mănăstirii Lindisfarne (p. 131) de către normanzi: începutul „erei vikingilor”.

802 – 839 Regele EGBERT DE WESSEX, crescut la Curtea lui CAROL CEL MARE, obţine dominaţia asupra statelor anglo-saxone; se mărește numărul incursiunilor vikingilor (danezilor 838), care

866 încep cucerirea sistematica a Angliei, dinspre Ins. Thanet (vărsarea Tamisei) și Londra. Anglia devine o ţară colonizată de danezi la N de Tamisa *(Danelaw).*

Anglia (871 – 1066)

871 – 899 Alfred cel Mare, rege al Wessexului, izbutește sà-i înfrângă pe danezi, după lupte grele (construirea de cetăţi și a unei flote), la
Edington. După ocuparea Londrei (885), pe care ulterior o fortifica, obţine o împărţire a teritoriului, de-a lungul liniei Londra-Chester. Importanţa lui ALFRED CEL MARE consta în activitatea lui de legiuitor (adunarea și ordonarea de legi) și traducerea de lucrări istorice și de etica (BEDA; BOETHIUS; ORO-SIUS). Statele daneze sunt supuse de către succesorii lui, EDUARD CEL BĂTRÂN [899 – 924] și Athelstan [924 – 939].

937 Vict. lui ATHELSTAN asupra danezilor (de la Dublin), scoţienilor și velșilor aliaţi, la Brunanburh (nelocalizat). ATHELSTAN, care stabilește relaţii diplomatice cu Germania și Franţa, organizează o administraţie de Curte și cancelarie.

959 – 975 Edgar, conducător al întregii Anglii, este încoronat și uns prim rege de către SF. DUN-STAN, arhiepiscop de Canterbury, potrivit unui ritual inspirat de la francii de V (973). Sub influenţa ideilor de la Gorze și Cluny (p. 141), începe o reforma a bisericii.

978 – 1016 ETHELRED încearcă zadarnic, prin tributuri mari percepute ca *danegeld* de la supușii săi (prima impozitare generalizată), să împiedice atacurile danezilor, care cuceresc întreaga Anglie (1013).

1016 – 1035 Knut cel Mare este ales rege de

englezi și transformă Anglia în centru al imperiului sau din M. Nordului (p. 163). Se căsătorește cu văduvă lui ETHELRED și se creștinează. împarte domenii la oamenii din suita sa, dar nu trece la o confiscare generală. Lasă la vatră armata, cu excepţia gărzii personale, și renunţă la unitatea de stat (se întemeiază noi ducate, în care sunt numiţi duci rudele regelui, dar și englezi). După moartea lui KNUT, fiii să-i domnesc până la 1042.

1042 – 1066 Eduard Confesorul, fiul lui ETHELRED, intră în conflict cu partidul naţional anglo-saxon condus de GODWIN DE ESSEX, din cauza organizării unei administraţii centrale formate din normanzi. După moartea lui EDUARD, este ales rege HAROLD, fiul lui GODWIN. El îi înfrânge pe norvegieni la Stamfordbridge (p. 163), dar este învins de ducele WILLIAM DE NORMANDIA, sosit în Anglia în fruntea unei armate la

14 oct. 1066 în b. de la Hastings (în care moare și HAROLD).

Stat și Constituţie

Poporul anglo-saxon se împarte în „notabilităţi” *(thengs =* săbii, *thanes),* războinici liberi și cei neliberi. O nouă împărţire a statului are loc în sec. 10, prin **stabilirea unor centurii teritoriale,** dar se păstrează unităţile teritoriale mai mari. Mai târziu se înființează **shires** (comitate cu cetăţi în centrul lor), pornind din Wessex și acoperind treptat întreaga ţara. Marile **earidoms** *(earis),* dezvoltându-se prin încorporarea unor principi independenţi de mai mică importanţă și prin unirea mai multor comitate sub un singur stăpân, constituie o ameninţare la adresa monarhiei; fenomenul este contracarat prin numirea unor funcţionari regali dependenţi. **Șeriful** *(shiregerêfa =* conte al shire-ului), funcţionarul regal însărcinat cu controlul earl-ului, câștigă treptat influenţa asupra centuriilor, prin călătoriile și prezenţa în tribunalele locale („turn”, apariţie a șerifului).

Creștinare în jurul anului 660 în Anglia există trei biserici: vechea biserica a britanilor în Ţara Galilor, cea irlandezo-scoţiană în Irlanda și Scoţia (biserică monastică

în care se practică o strictă asceză) și cea anglo-saxonă, care se află în strânsă legătură cu Roma. Convertirea anglo-saxonilor este îndeplinită de abatele AUGUSTIN, primul arhiepiscop de Canterbury (p. 140), trimis de papa GRIGORE CEL MARE. THEODOR DIN TARSUS, arhiepiscop de Canterbury [669 – 690], organizează biserica anglo-saxonă (centre mitropolitane: York și Canterbury). În sec. 7 se încorporează biserica irlandezo-scoţiană, iar vechea biserica a britanilor începând cu sec. 8. BEDA (Beda *Venerabilis,* 673 – 735) este marele istoric al anglo-saxonilor *(Historia ecclesiastica gentis Anglorum).* Autorul anonim al lui *Beowulf este* membru al clerului.

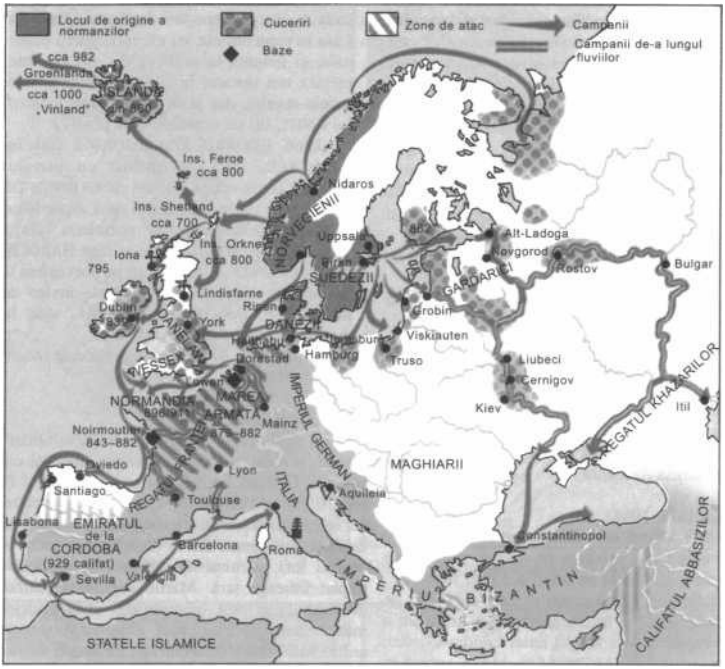

Campaniile normanzilor în sec. 8, 9 și 10

State întemeiate de normanzi în Europa

Danezii, suedezii și norvegienii sunt **normanzi** (= oameni ai **N**) sau **vikingi,** iar în Rusia sunt cunoscuţi ca **varegi. Expansiunea** normanzilor este declanșată de suprapopulare, de dragoste de lupta și aventura și de dorinţa de a obţine faima, precum și de nemulţumirea stârnită de situaţia politică de acasă (apariţia domeniilor regale îi împinge pe nobilii iubitori de libertate și războinici să migreze). Baza tehnologica a expansiunii o constituie bărcile lungi cu chilă, cu placa întărită pentru chila și catarg cu pânză, în locul bărcilor clasice, cu vâsle.

Perioada timpurie

Cea 500 danezii locuiesc în insulele daneze, Schonen, mai târziu lutlanda.

Cea 600 Regii din Svear îşi extind dominaţia de la Uppsala asupra întregii Suedii, iar după 650, împreună cu locuitorii din Gotland, controlează întregul spaţiu al Balticii (Finlanda, Kurlanda, E Prusiei): în sec. 8, M. Baltică este o *mare nostru m* suedeză, închisă comerţului frişilor. În Norvegia există mici regate, dar și republici ţărănești.

790 – 840 Jafuri și raiduri de-a lungul coastelor – în primul rând în zonele celtice: Lindisfarne (793); Jarrow, Monkwearmouth (794); Rechru, Skye, Iona (795). Din 799 jafuri pe coasta frizo-saxonà, ceea ce îl determină pe CAROL CEL MARE să instituie o pază de coastă.

Caracteristică: atacurile vikingilor încep primăvara, iama se întorc acasă.

Din 840 (m. lui LUDOVIC CEL PIOS), aceste campanii sunt întreprinse de armate enorme, care-și construiesc tabere fortificate la gurile apelor și iernează acolo.

Vikingii danezi (marea armata) pradă în fiecare an orașele france din apropierea apelor, întreprind raiduri de jaf în Asturia și Portugalia (844), în Baleare, în Provence și Toscana (859 – 862) și supun după întoarcerea lor în Anglia Northumbria și East Anglia = Danelaw (teritoriul în care domnește legea daneză). Numai ALFRED CEL Mare (p. 129), rege al Wessexului, reușește să se impună înaintea lor, prin construirea unei flote. Campaniile susţinute mai târziu (980 – 990) se fac sub comanda regilor danezi. Unirea Angliei cu Danemarca sub KNUT CEL MARE (p. 163).

1.**Vikingii norvegieni** ocupa în sec. 8 Insulele Shetland și Orkney; mai târziu Ins. Feroe, Hebride și Irlanda. După unificarea Norvegiei (872) sub HARALD I CEL BALAI [cca. 860 – 933], mulţi norvegieni părăsesc ţara (din 874) și se așază în Islanda, descoperita în 860. **Epoca de cuceriri** se încheie cu stabilirea legii și **dingului** (930). Groenlanda este descoperita în 982, America (Vinland) cca. 1.000 (p. 225).

Vikingii suedezi întreprind campanii în zona europeană de E. Chemaţi de triburi slave și finlandeze, ei pătrund în regiunea Novgorod conduși de RURIK (p. 133). Cea 1.000 creștinarea și așezarea vikingilor.

Formarea regatelor (sec. 9 – 12) Normandia:

896 Vikingii danezi se așază la gurile Senei.

911 înţelegerea de la Saint-Clair-sur-Epte dintre vikingii de pe Sena conduși de ROLLON și regele franc CAROL CEL SIMPLU [898 – 923]: ROLLON primește pământul ca feuda și preia în schimb apărarea ei. După botezul său (912), devine duce și vasal al regelui, iar fieful ducat.

Italia de Jos:

1059 Normanzii recunosc la sinodul de la Melfi autoritatea feudala a papei. ROBERT GUIS-CARD a devenit duce *(Dux Apuliae et Calabriae).* Normanzii pun capăt dominaţiei bizantine în Italia de Jos, de asemenea celei a arabilor în Sicilia: cucerirea Messinei (1061) și Palermoului (1072).

1130 Roger II [1105 – 1154] unește Sicilia cu Apulia și Calabria *(Rex Siciliae, Calabriae, Apuliae),* cu capitala la Palermo. Cucerește apoi Amalfi (1137), Neapole (1139) și Gaeta.

1186 Henric VI se căsătorește cu moștenitoarea normandă CONSTANCE, fiica lui ROGER II, moștenind regatul normand (1194).

Anglia: v. p. 129.

Rusia: între 800 și 850, vikingii suedezi – negustori războinici – întemeiază zone de dominaţie *(Gardarike)* în regiunea lacului Ladoga, ridicând reședinţe fortificate în mijlocul triburilor slave. Cele din nord sunt unite de RURIK în statul Novgorod (p. 133).

Statele normande sunt întemeiate de o clasă dominantă războinică, asimilată în scurt timp de populaţia pe care o subjugase.

Comerţul: dominat de evrei (Medit. şi Orientul) și de frizi (Europa) în sec. 8 și 9, este preluat de vikingi, cu reţelele lor vaste. Schimbul de bunuri se desfășoară pe ape curgătoare și pe mare (navele sunt trase pe uscat, acolo unde distanţele scurte dintre ape o permiteau). Deoarece controlează căile comerciale rusești (Niprul, spre Bizanţ, Volga spre lumea arabă), centrul de greutate al comerţului mondial se mută în Suedia (Birka); după 900 s-a deplasat spre Haithabu, oraș întemeiat pentru a controla și scurta distanţele dintre SE şi V. Mai important decât comerţul cu Grecia este cel cu arabii (argint din Turkestanul de V şi Afghanistan: descoperirea a 40.000 de monede de argint în Gotland). Vikingii livrează blănuri, sclavi (din zona baltica, slava și finlandeza) și podoabe din metale nobile. Comerţul viking încetează cca. 1050. Argintul extras din Munţii Harz ia locul celui din Arabia. Slavii preiau comerţul din M.

Baltica.

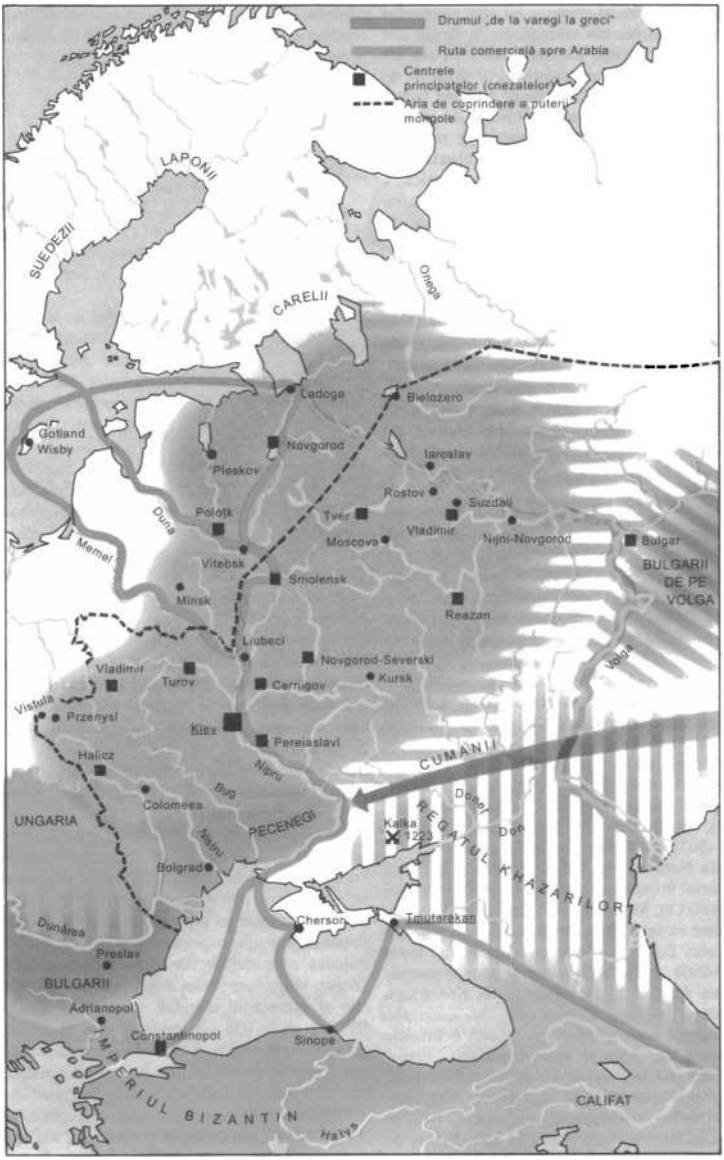

Statul kievean, cca. 1.000

Epoca varegilor

Statul rus este întemeiat prin **„chemarea varegilor (suedezi)”** (RURIK), invitaţi în ţară de triburile slave și finlandeze, care pun bazele primelor forme de stat în mijlocul teritoriului slav. RURIK unește N Rusiei, pornind

de la Novgorod. Doi dintre oamenii din suita lui, 858 ASKOLD şi DIR, îşi croiesc drum spre Kiev de-a lungul rutei „de la varegi la greci”. Primul lor asalt asupra Constantinopolului este respins în 860.

882 Oleg cel înţelept [879 – 912] unește partea de N (Novgorod) cu sudul (Kiev); Kiev devine capitala statului rus, expus atacurilor nomade din regiunile de stepă din **SE.**

Statul de la Kiev (Rusia kieviana)

944 IGOR [912 – 945] încheie după un atac eșuat asupra Constantinopolului un tratat comercial cu Bizanţul și deschide statul său influenţelor creștine.

957 Botezul văduvei sale, OLGA.

961 (?) – 972 Sveatoslav stăpânește căile comerciale interne. El distruge statul khazar (până la 966) și Regatul bulgarilor dunăreni (967 – 972), intrând în conflict cu Bizanţul, ai cărui aliaţi, pecenegii, îl ucid pe SVEATOSLAV (972). Succesorii săi, rurikizii, domnesc asupra cnezatelor rusești. Unul dintre ei.

978 – 1015 VLADIMIR I CEL SFÂNT („Soare strălucitor”), rămâne unic conducător (980), cu ajutorul varegilor. După căsătoria cu principesa bizantină ANA, sora lui VASILE II, și botezul lui (988), Kiev devine centrul vieţii religioase (sediul mitropolitului).

1019 – 1054 Iaroslav cel înţelept îi urmează lui VLADIMIR după ani lungi de războaie fratricide (cu sprijinul varegilor). Luptând împotriva polonezilor, cucerește cetăţile din Czerwin, însă îl sprijină, împreună cu împ. HENRIC III (p. 147), pe CAZIMIR I s-a restaureze domnia Piaştilor (1039). Îi înfrânge pe pecenegi în 1036. Atacul naval asupra Constantinopolului (1043) da greș.

După eliminarea coregenţilor lor, VLADIMIR şi IAROSLAV CEL ÎNŢELEPT creează un stat rus unitar, a cânii pătura superioara varegà este asimilată de slavi în sec. 10. După atacuri împotriva regatului bulgarilor de pe Volga (965 și 985), a cărui prosperitate provine din comerţul dintre Rusia de N și de E, se îmbunătăţesc relaţiile dintre cele două state. Kievul devine centrul

artistic și intelectual al Rusiei. Sub IAROSLAV CEL ÎNŢELEPT se realizează cea dintâi compilaţie a codului de legi rus – o combinaţie de legi bizantine și tradiţii slave (în care vendeta este stăvilită prin introducerea unui sistem de măsuri punitive).

Principatele (cnezatele)

După 1054, Rusia se destrama în cnezate. Fiecare noua reîmpărţire a puterii după moartea unui cneaz de Kiev (pe principiul senioratului) slăbește și mai mult statul. Întâlnirea de reconciliere a cnezilor de la Liubeci din 1097 (o nouă împărţire a puterii) și conducători puternici ca VLADIMIR MONOMAHUL [1113 – 1125] și MSTISTAV CEL MARE [1125 – 1132] nu pot stăvili decăderea. Conflicte și rivalităţi domină evoluţia dinastiei rurikizilor. După întemeierea Imp. latin (1204), comerţul rusesc pe M. Neagră se pierde în favoarea Veneţiei.

În sec. 12 și 13 decădere politică, economică și culturală a Kievului. Micile cnezate se destramă, cu excepţia Marelui Cnezat Novgorod și Pskov. Totuși, este colonizat bazinul Volgăi Superioare și se întemeiază un „stat al satelor”, cu regim absolutist.

Statul rurikizilor: statul este condus de cneaz, care nu se bucură de puteri absolute, în schimb e judecător suprem. Misiunea lui principală este apărarea orașului și a ţării. Este asistat de adunările consultative ale boierilor (nobilime de ţară) și de adunările orășenilor (combinaţie de elemente monarhice, aristocratice și democratice).

Realizare a statului de la Kiev: fuziunea dintre slavi și varegi prin creștinism și cultură bizantină.

Stăpânirea mongola

1223 Victorie a mongolilor, denumiţi de ruși *tătari,* în bătălia de pe nul Kalka; fără urmări, din pricina morţii lui GINGHIS-HAN în 1227.

Din 1245 dominaţie a mongolilor asupra întregii Rusii. Karakorum se transformă în sediu al marelui han OGODAI (p. 179), iar subordonatul său BĂTU pune bazele dominaţiei „Hoardei de aur” la Sarai (1251), care se separă de puterea centrală a statului după 1260.

Administraţie: recensâmânt al populaţiei plătitoare de impozit. Impozitele sunt colectate de „numărători” („arendași de impozite” particulari), încorporarea de recruţi ruși și deportarea de mână de lucru. Cnezii ruși îşi continua domnia, dar la curţi sunt prezenţi trimiși ai hanului („bascazi”). Cnezii trebuie să recunoască suveranitatea „Hoardei de aut” și să ceară o scrisoare de graţie *(jariik).* Biserica rusă continuă să ocupe o poziţie privilegiata, datorită politicii religioase tolerante a mongolilor: preoţii sunt scutiţi de impozite, proprietăţile bisericești nu sunt confiscate;

schimb, biserica se supune de bunăvoie dominaţiei prin forţă.

Consecinţele stăpânirii mongole: distrugerea demnităţii personale a omului (supusul cădea în genunchi și săruta poalele hainei conducătorului); poziţie socială umila a femeii. Pedepse crude (tortura, mutilare)**. Întrerupere a contactelor cu Occidentul și izolare a Rusiei ortodoxe.**

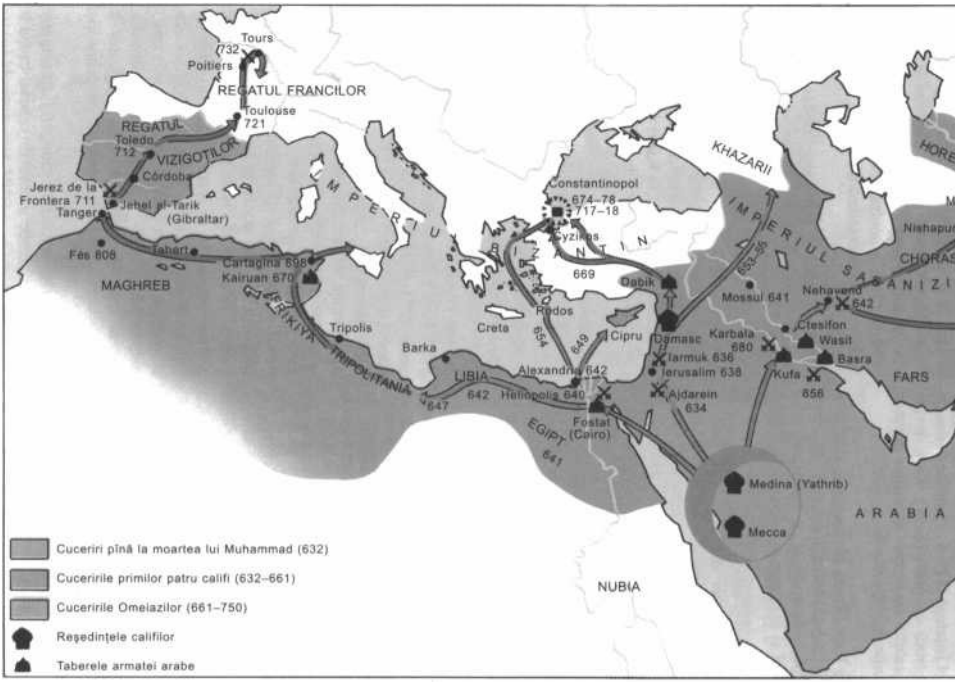

Expansiunea islamismului până la 750

Învăţătură islamului (= „supunerea la voinţa lui Dumnezeu”) este propovăduită de MUHAMMAD după revelaţia sa (610): venirea iminenta a Judecăţii de Apoi (aducând răsplată și pedeapsa pe măsura faptelor) și învăţăturile lui ALLAH, creatorul și judecătorul, cel care hotărăşte soarta omului. Cele **5 principale obligaţii ale musulmanului** sunt mărturisirea credinţei („Nu există alt Dumnezeu în afara lui ALLAH, iar MUHAMMAD este profetul lui”), rugăciunea obligatorie (de 5 ori pe zi), datul de pomana (impozit în favoarea săracilor), postul din luna ramadan și pelerinajul la Meca. Cele 3 **temelii ale credinţei** sunt **Coranul** (cuvântul Domnului, format din 114 *sure),* fixat în forma scrisa de OSMAN, **sunna** (tradiţii despre obiceiurile și învăţămintele profetului) și **ijma (=** înţelegerea dintre credincioși). Sub ALI se produce o schisma între sunniţi și șiiţi (care resping sunna). Șiiţi îl considera pe ALI succesorul legitim al profetului (partidul legitimist); lor li se opun kharidjiţii, considerând că oricare credincios poate fi ales conducător al comunităţii.

Profetul

Cea 570 – 632 Muhammad. După propovăduirea noii religii, este silit să pàràsească Meca:

15 iunie 622 „hegira” (fuga la Medina, „orașul profetului”, începutul calendarului islamic).

1 nov. 630 întoarcerea lui MUHAMMAD la Meca. Purifica orașul și Kaaba, vechiul licaș sfânt al arabilor, de idolatrie. Noua învăţătură se impune în Arabia.

632 Moartea lui MUHAMMAD la Medina.

Califii aleși (632 – 661)

632 – 634 Califul (= succesorul) ABU BAKR supune triburile arabe răzvrătite și pătrunde în Siria și Persia.

634 – 644 Umăr, „stăpânul credincioșilor”, transforma statul naţional arab într-un imperiu mondial teocratic și întemeiază o administraţie militară: comandantul trupelor de ocupaţie arabe devine în același timp guvernator civil reprezentându-l pe calif, conducător religios și judecător laic. UMĂR cucerește Siria și Palestina (Damasc 635, Ierusalim 638), Persia (Cresifon ocupat în

636, b. de la Nehavend 642); comandantul său AMR IBN AL-AS ocupa Egiptul (Alexandria este abandonată de bizantini în 642).

644 – 656 USMAN (Osman) din familia Omeia este ales calif și continua politica de cuceriri: pătrunderea arabilor spre Barca (642 – 645). Guvernatorul Damascului, MUAUIA, lupta împotriva Bizanţului. După ce o flota bizantină amenința Alexandria, se construiește și o flota arabă. Arabii devin putere maritimă. USMAN îi favorizează pe Omeiazi (Umaiazi) și este asasinat de adversari.

656 – 661 ALI, vâr și ginere al profetului, muta capitala la Kufa după lupte cu văduva lui Muhammad, aișa (primul război civil), și vict. În „bătălia cămilei" (656, lângă Basra): Medina îşi pierde import, polit. MUAUIA, guvernatorul Siriei, vrea să răzbune moartea varului său USMAN. ALI este ucis după b. nedecisă de la Siffin (657) și arbitrajul de la Adhruh (658). (O parte a susţinătorilor, nemulţumita de arbitraj, îl părăseşte pe ALI: **kharidjiţii.)**

Dinastia Omeiazilor (661 – 750)

661 – 680 Muauia îi despăgubește pe incompetenţii fii ai lui ALI pentru pierderea puterii. Damascul devine capitala. Refacerea administraţiei, sist. de finanţe și impozite. Atacurile asupra Bizanţului (începând cu 667) dau greș, în E sunt cucerite Kabul, Buhara și Samarkand.

680 – 683 IAZID I îi înfrânge pe fiul lui ALI, HUSSAIN, și pe susţinătorii acestuia la **Karbala** (10 oct. 680 = **ziua patimilor la șiiţi),** care devine punct de pelerinaj pentru șiiţi.

685 – 705 ABD AL-MALIK reface unitatea imperiului, după suprimarea revoltelor șiiţilor și kharidjiţilor și eliminarea califului rival de la Meca. Asigurarea dominaţiei asupra N Africii (cucerirea Cartaginei 698). **Introducerea unei monede arabe.** Sub

705 – 715 AL-UALID, apogeul puterii Omeiazilor: cucerirea Transoxaniei, a regiunii Indului (711) și Spaniei: TARIK traversează Str. Gibraltar (= Jebel al-Tarik) și distruge armata vizigota comandata de RODERIC (p. 117).

718 Eșec în asediul Constantinopolului.

732 Bătălia dintre Tours și Poitiers împiedica continuarea pătrunderii arabilor spre V. Criza soc. şi econ., revoltele șiiţilor și kharidjiţilor și conflictele dintre Omeiazi și Abbasizi duc la prăbușirea din Omeiazilor.

750 MARUANII [744 – 750] este zdrobit în b. de pe Zab (un afluent al Tigrului). Supravieţuiește doar ABD AR-RAHMAN, care întemeiază **emiratul Omeiazior din Córdoba** în Spania (756).

Stat, societate

Puterea mondială a arabilor unește popoare având cele mai diverse origini și religii. Se dezvolta extrem de rapid **o cultură arabă unitara** datorită religiei (islamice) și limbii (arabe), predominanta peste tot, deoarece traducerea Coranului este interzisă. Popoarele supuse nu sunt nici convertite, nici supuse unei islamizări forţate, ci obligate să plătească impozite. Mai târziu apare un antagonism între casta de războinici arabi (care nu plătesc impozite) și supușii care se convertiseră la islamism. În cele din urmă se acorda egalitatea ceruta de segmentul nearab al populaţiei.

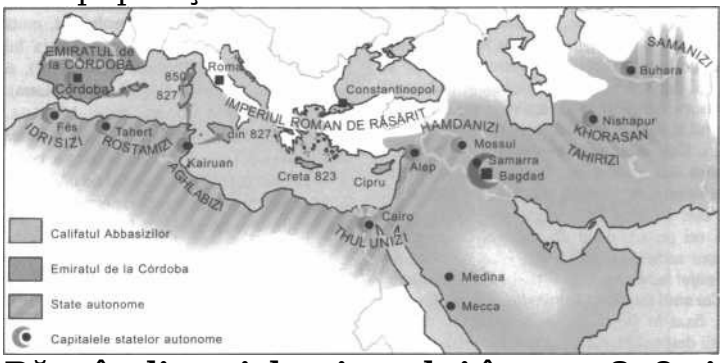

Răspândirea islamismului în sec. 8, 9 și 10

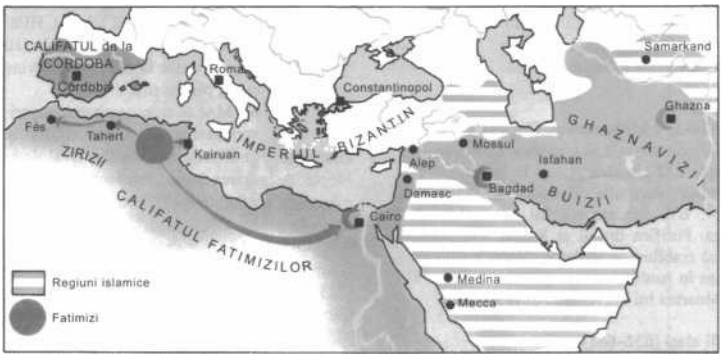

Statele islamice, cca. 1.000

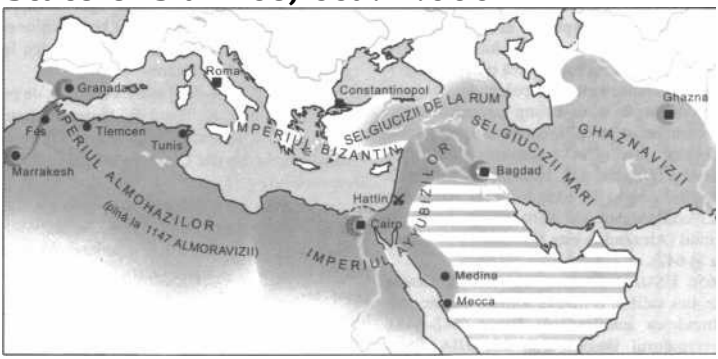

Dinastia Abbasizilor (750 – 1258)

După primul calif, ABUL-ABBAS (m. În 754), urmează **754 – 775 al-Mansur (=** Biruitorul), adevăratul fondator al din Abbasizilor, care îşi creează bazele de forţa ale noului stat cu ajutorul trupelor persane auxiliare (762 întemeierea cap. Bagdad). Arabii îşi pierd poziţia predominanta; **conducerea trece în mâna persanilor:** introducerea ceremonialului de Curte persan, conducerea statului prin viziri, reorganizare a administraţiei după modele persane și bizantine. Califul, înconjurat de Curte, devine inaccesibil publicului. Marea înflorire a califatului sub

786 – 809 Harun al-Rashid (cunoscut din *o mie și una de nopţi).* Deși înfrânge Bizanţul, începe destrămarea imperiului: din Idrisizilor în Maroc (788) și a Aghlabizilor din Kairouan (Tunisia, 801) îşi câştigă independenţa. Imp. este la un pas de prăbușire după moartea sa, din cauza luptei între fiii lui.

Conflictele interne, răscoalele șiite, creșterea dinastiilor autonome (Tahirizii din Khorasan) duc în sec. 9 la **pierderea puterii pol. de către calif;** el se limitează la rolul de lider spiritual al tuturor credincioșilor, în vreme ce guvernarea este lăsată în mâinile lui **Amir al-Umăra** („marele emir", după 936).

940 – 1256 Califatul Abbasizilor este lipsit de importanţă politică.

1256 Invazia mongolilor în Persia.

1258 Cucerirea și distrugerea Bagdadului de mongoli (p. 179).

Dezvoltarea interna în ciuda marilor succese din politica externă (dominaţia Mediteranei până în sec. 11 și cucerirea Indiei în sec. 11), începând cu sec. 9 se instalează **curente distincte** de dezvoltare relig. (secte), politică internă și relaţii etnice (state separate sub domnia despotica a unor dinastii proprii). Influenţa decisiva asupra tuturor statelor consta în **infiltrarea popoarelor turcice** începând cu sec. 8, care în sec. 9 formează **garda palatului** la toate curţile islamice. Conducătorii lor devin guvernatori, dobândesc și îşi exercita puterea. Ghaznavizii din Afghanistan reprezintă prima din turca (962 – 1186). Islamul suferă pierderi ca urmare a *reconquistei* spaniole (p. 187) și a recuceririi Siciliei.

Cultura: în centrele cult, islamice (Bagdad, Damasc, Cairo, Meca, Samarkand), se realizează o fuziune a moștenirii intelectuale orientale și elenistice, pusă la bazele unei ştiinţe islamice care atinge apogeul în sec. 9 – 10, și infl. Apusului creștin, ajungând în Europa în primul rând prin Spania.

State islamice autonome

Spania trece printr-o perioadă de mare înflorire sub din **Omeiazilor** (755 – 1031). Cel mai de seamă suveran este ABD AR-RAHMAN III [912 – 961], care reface puterea centralizată a emiratului în lupta cu aristocraţia, revendicând califatul (929). După ce AL-MANSUR [977 – 1002] reinstituie dominaţia arabă asupra întregii Spânii, apar aproape imediat conflicte legate de succesiunea la

tron (1008 – 1031), ducând la fragmentarea Andaluziei. Almoravizii berberi sunt chemaţi să facă faţă ofensivei creștine lansate de regele ALFONSO VII DE Castilia (1086 – 1147, p. 187); almoravizii sunt înlocuiţi de almohazi (1150 – 1250). Ultima rămăşiţă a puterii maurilor, Emiratul Granada, dispare prin cucerirea acestuia de către Castilia (p. 187).

Africa de N: cca. 800 apar 3 din mai mici: Rostamizii de la Tahir, Idrisizii de la Fes (808 – 930) și Aghlabizii de la Kairouan (801 – 909). Cedează toate înaintea **Fatimizilor,** care, ca descendenţi ai fiicei profetului, FATIMA, și ai soţului ei, ALI, îşi revendica autoritatea asupra tuturor credincioșilor (909 – 972) și cuceresc curând Egiptul (969). Zirizii (972 – 1167) conduc mai întâi ca guvernatori în admin. Fatimizilor în Ifrikiya, dar devin repede independenţi (1041). În sec. 11, N. Africii și Spania intră sub dominaţia Almoravizilor (1061 – 1163), a căror putere este anihilată de Almohazi (1147 – 1269) conduși de ABD AL-MURMIN, cel mai important conducător musulman din N Africii. Statul Almohazilor este distrus de atacurile creștine și arabe.

Egipt: dinastiile Tulunizilor (868 – 905) și Ikșidizilor (935 – 969) sunt urmate de **Fatimizi** (969 – 1171), care refuză să recunoască autoritatea califilor Abbasizi (anticalifi). Ei fac loc din Ayyubizilor (1171 – 1250), al cărei fondator, kurdul SALAH AD DIN (SALADIN), îl înfrânge pe regele Ierusalimului la Hattin (1187).

Răsăritul: Mesopotamia de N este dominată de Ramdanizii de la Moşul și Alep (890 – 1003), în vreme ce Şamanizii (819 – 999), iniţial guvernatori în administraţia Tahirizilor din Transoxania, conduc independent din 875 (dezvoltarea unei literaturi persane naţionale). Cel mai întins stat se formează sub Buizi (932 – 1055). Acum se dezvoltă și sentimentul identităţii politice iraniene. Deși nominal nu sunt decât cei mai înalţi funcţionari (AMIR AL-UMARA), Buizii, având din 945 reședinţa la Bagdad, sunt de fapt deţinătorii puterii. Conducerea politica a lumii islamice este apoi preluata de turci; statul Marilor

Selgiucizi devine cea mai importantă structura politica.

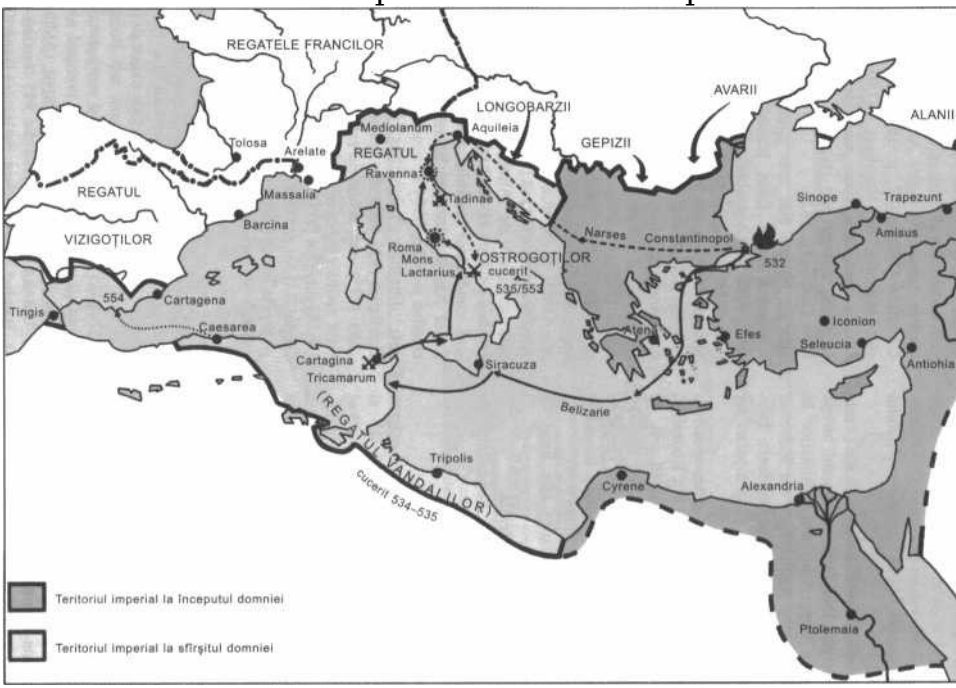

Imperiul lui Iustinian

Perioada bizantină timpurie

Legislaţia și admin, romane, limba și civil, greaca și credinţa și moralitatea creștină constituie **fundamentele Imperiului bizantin.** Un factor principal de putere este biserica, de la care împăratul primește coroana (din 479). Conflictul dogmatic din cadrul bisericii (cristologie = relaţia dintre Hristos și umanitate); forţa imperiului slăbește. Cearta se încheie prin

431 al 3-lea conciliu ecumenic de la Efes: doctrina lui NESTOR (accent asupra naturii omenești a lui HRISTOS) e respinsă, fiind recunoscută cea a lui CIRIL DIN ALEXANDRIA (accent asupra naturii divine a lui HRISTOS).

451 Al 4-lea conciliu de la Calcedon: doctrina monofizită este condamnată ca erezie; învăţătura despre natura dual*ă (duae naturae, una persona),* formulată de papa LEON I potrivit interpretării lui AUGUSTIN, este declarată obligatorie.

Influenţa germanicilor la Curte în prima jumătate a sec. 5 este înlăturată de împ. LEON CEL MARE [457474] cu ajutorul isaurilor din Asia Mică. 476 ODOACRU este recunoscut *patricius* roman în Italia.

565 Iustinian, căsătorit cu TEODORA (m. 548), pune capăt războiului cu Persia printr-o „pace veșnică” (532). Recucerește jumătatea de V a imp.: Africa de N 535, Italia, 553, S Spaniei 554, graţie lui BELIZARIE şi NARSES. Prin suprasolicitare economică și financiară statul se înglodează în datorii. După reprimarea răscoalei Nika a partidelor din circ (532), împăratul îşi asigura puterea autocratică (*cezaro-papism).*

527- 535 Cuprinderea într-un cod a dreptului roman *(Corpus iuris civilis): Institutes* (manual), *Digest* sau *Pandect* (scrierile juriștilor clasici), *Codex Iustinianus* (culegerea legislaţiei imperiale) și *Novellae* (legile promulgate de IUSTINIAN după 534).

568 Pierderea Italiei în favoarea longobarzilor.

582 – 602 Mauriciu (Maurikios) fondează exarhate (unităţi administrative) la Ravenna și Cartagina, în vederea consolidării imperiului, după pătrunderea avarilor și slavilor în Balcani. Exarhul are putere militară și civilă. 591 MAURICIU cucerește Armenia.

Dezvoltarea Imperiului bizantin mijlociu

610 – 641 Heracliu (Herakleios) adoptă titlul de Basileus în locul celui de *Imperator.* Limba oficială: greaca. Prin **legea themelor** HERACLIU desăvârşește opera lui MAURICIU: Împărţirea teritoriului Asiei Mici în circumscripţii militare (theme) conduse de strategi, cu putere militară și civilă. Prin așezarea soldaţilor se creează o miliţie ţărănească *(stratioţi).* Fiecare stratiot este obligat să îndeplinească serviciul militar; primește în schimb o proprietate pe care o poate lăsa moștenire, care îi asigură mijloacele de echipare și traiul.

628 După atacul avaro-slav și persan asupra Constantinopolului (626), persanii sunt înfrânţi, iar Imp. sasanid se prăbușește. Din cauza atacurilor neîncetate ale arabilor, după cele ale persanilor, Pen. Balcanică trebuie să

fie cedată slavilor, care recunosc totuși suveranitatea bizantină sub CONSTANS ÎI POGONATUL [641 – 668]. Se resping atacurile arabilor asupra Constantinopolului (674 – 678, 717 – 718).

717 – 802 Dinastia siriană (isaurianã). Statul slăbește din cauza **disputei iconoclasmului** provocate de sectele din E, ostile icoanelor, de evrei și de islamici. Sprijiniţi de papa GRIGORE III, susţinătorii icoanelor – considerându-le simboluri și instrumente de mijlocire – se apără cu hotărâre înaintea iconoclaștilor.

740 Victorie asupra arabilor la Akroanon. Campaniile ulterioare ale lui CONSTANTIN V [741 – 775] transformă lupta pentru existenţa a bizantinilor într-un război de graniţă. Expansiunea arabilor spre Africa de N şi Spania.

751 Căderea Ravennei (prăbușirea dominaţiei bizantine asupra Italiei) și

800 încoronarea lui CAROL CEL MARE ca împărat, pe care împărăteasa IRINA nu poate să o împiedice, **fac posibile relaţiile dintre papalitate și franci.**

820 – 867 Din. armoriană (frigiană). Arabii ocupă Creta. După terminarea disputei iconoclasmului (843) urmează o nouă perioadă de înflorire sub

842 – 867 Mihail III. Misionariat în rândul slavilor: CONSTANTIN (CHIRIL) și METODIU pornesc spre Moravia. Hanul BORIS al bulgarilor [852 – 889] primește botezul (865): se recunoaşte dreptul suveran al patriarhului bizantin (870).

863 începutul pol. bizantine ofensive în Asia.

867 Patriarhul FOTIOS separă Biserica Ortodoxă de Roma.

Armata, Constituţie și viaţa economică: organizaţia în *theme* face să sporească forţa de acţiune militară. Armata de uscat se compune din contingentele recrutate în *theme* și din regimentele de gardă *(tagmata)* staţionate la Constantinopol, flota din escadrele /Aemelor și flota imperiala a capitalei. împărţirea adm. centrale în *logotheze* sub conducerea *logotheţilor* (cel mai important: *dromos,* conducătorul politicii de stat). **Procesul de**

feudalizare prin formarea unei nobilimi locale în theme și prin creșterea proprietăţilor monastice îi transformă pe ţăranii liberi și pe *stratioţi* în șerbi ai marilor proprietari de pământuri, care nu mai pot fi supuși controlului autorităţii centrale. Bizanţul trebuie să angajeze mercenari.

— Controlul statului asupra economiei urbane se păstrează, graţie organizării în bresle. Luptă între nobilimea birocratică din capitală și nobilimea militară din provincii. Intrigi de Curte.

Ascensiunea papalităţii

După intervenţia părinţilor bisericii IRINEU şi TERTULLIAN în favoarea acordării statutului de oraș apostolic Romei, CALIXTUS I [217 – 222] proclama **poziţia extraordinară a episcopului din Roma** cu toată împotrivirea lui TERTULLIAN şi ORIGENE, devenind astfel creatorul **conceptului de papalitate.** Părintele bisericii CYPRIAN apăra ideea ca lui PETRU i se cuvine întâietatea onorifica, fiind altfel convins de **egalitatea de drept a tuturor episcopilor.**

325 Cele 4 patriarhii de la Ierusalim, Antiohia, Alexandria și Roma (singura patriarhie din V) sunt plasate la nivel de „egalitate spirituală” de Conciliul de la Niceea.

Cea 375 După ce DAMASUS I [366 – 384] afirmă **autoritatea didactica a episcopului de la Roma** pe baza tradiţiei lăsate de PETRU (utilizarea termenului de „scaun apostolic”), începe evoluţia episcopului de la Roma spre calitatea de papă, iar TEODOSIU CEL MARE îl recunoaşte pe episcopul de Roma apărător ai dreptei credinţe și autoritate supremă. SIRICIUS [384 – 399] redactează scrisori papale (*decretalia constituia),* împrumutând forma decretelor imperiale, în care se mărturisește **identitatea dintre papă și Petru. 440 – 461 Leon I cel Mare,** „împăratul secret al Imperiului roman de V”, este cel dintâi papă autentic și fondatorul primatului roman.

445 Edictul lui VALENTINIAN III: confirmarea primatului episcopului roman asupra Occidentului (Italia,

Spania, N Africii și S Galliei). În calitate de succesori ai lui PETRU, episcopii de la Roma sunt locţiitorii lui HRISTOS *(vicarii Christi),* cărora li se transmite rolul de judecători supremi, de administratori supremi al bisericii și de învăţători supremi.

Protestul lui LEON I împotriva declaraţiei conciliului de la Calcedon referitor la egalitatea dintre episcopii Romei și Bizanţului. Urmașii lui LEON continuă să pretindă puteri sporite.

492 – 496 Gelasius I afirmă într-o scrisoare către ANASTASIU **I „doctrina celor 2 forţe”:** răspunderea episcopilor înaintea lui Dumnezeu pentru conducătorii seculari și subordonarea conducătorilor seculari faţă de preoţi, în calitatea lor de oficianţi ai sfintelor taine (ca membri ai congregaţiei bisericești, conducătorii se supun disciplinei bisericești).

498 – 514 SYMMACHUS. în timpul pontificatului său se stabilește că papa nu poate fi judecat de nicio instanţă omenească *(Constitutum Silvestri).* – în perioada următoare, papii depind din punct de vedere politic de ostrogoţi, apoi de longobarzi.

590 – 604 Grigore I cel Mare, primul papa călugăr, se autointitulează *Servus Servorum Dei* („servitorul servitorilor lui Dumnezeu”, devenită mai târziu titulatură oficiala). El simplifică doctrina lui AUGUSTIN elaborând un „catolicism vulgar”; prin centralizarea administrării proprietăţilor papale (patrimonii = *latifundiae* ale bisericii romane), el devine **fondatorul puterii lumești a papalităţii în Italia** și, treptat, conducătorul secular al cetăţii Roma (asumarea funcţiilor politice și tehnic-administrative). Îndepărtarea de civilizaţia bizantină și orientarea spre popoarele germanice, a căror importanţa o recunoaşte: vizigoţi, suevi și longobarzi trec la catolicism. **Convertirea anglo-saxonilor** de către călugărul AUGUSTIN, trimis în 596 la regele ETHELBERHT DE KENT (întemeierea arhiepiscopiei Canterbury). Anglo-saxonii se pun sub jurisdicţia papală.

664 Sinodul de la Whitby îi acorda papei următoarele

drepturi în Anglia: întemeierea de episcopii și numirea de episcopi. Influenţa irlandezo-scoţiană este respinsă. Roma îşi reînnoiește pretenţiile la întâietate faţă de E.

680 – 681 Al 6-lea conciliu ecumenic de la Constantinopol condamna doctrina monoteletica, proclamată de împ. HERACLIU I (2 naturi ale lui HRISTOS, dar o singură voinţa) cu aprobarea papei HONORIUS I [625 – 638]; HONO-RIUS este condamnat ca promotor al ereziei: **demolarea pretenţiei de hegemonie a Romei.**

722 După ungerea sa ca episcop, BONIFACIU îi jură credinţă papei GRIGORE ÎI [715 – 731] și pleacă în Germania ca misionar. În 732 este uns arhiepiscop; un sinod general al francilor din 747 se pune sub autoritatea papei.

752 – 757 ȘTEFAN II se îndepărtează de Roma de Răsărit și stabilește **legături cu Regatul francilor** (p. 123): întemeierea Statului Papal („Donaţia lui PEPIN”, p. 123). Papa revendica domnia independenta asupra unui ţinut, justificând-o printr-un document falsificat, **„Donaţia lui Constantin”** *(Donatio Constantini),* potrivit căruia independenţa Romei faţă de Răsărit este înfăptuită încă din vremea lui CONSTANTIN CEL MARE, care ar fi dăruit papei cetatea Romei și partea de V a imp.

800 LEON III [795 – 816] îl încoronează împărat pe CAROL CEL MARE (p. 123).

847 – 852 Scrisorile papale pseudoisidorice (canoane papale falsificate), produse în dioceza Reims, menite să consolideze poziţia episcopilor faţa de mitropoliţi, sinoade și puterea laică; independenţa bisericii urmează să fie realizată de papă ca garant al libertăţii bisericești. De aceea se proclama supremaţia papei pe pământ *(Papa capul totius orbis).*

858 – 867 NICOLAE I. Din cauza scăderii puterii imperiale a Carolingienilor, papa, ca reprezentant al pretenţiilor de putere ale bisericii, face apel la scrisorile papale pseudoisidorice, cu intenţia de a înlocui sistemul bisericilor naţionale printr-o adm. romană centralizata.

867 O nouă schisma cu biserica din răsărit, din cauza procesului lui FOTIOS, patriarhul Constantinopolului.

Expansiunea vieţii monahale

Monahismul se dezvolta în Orientul Apropiat, mai ales în Egipt și Siria. Scop: păstrarea unei forme austere de creștinism, cu ajutorul idealurilor ascetice și de pustnicie. ANTONIE CEL MARE pleacă în singurătatea deșertului cca. 300 (viaţă de anahoret sau ermit). PAHOMIE (292 – 346) întemeiază cea dintâi mănăstire (cenobitism sau viaţă monahală). Scopul vieţii monahale: realizarea perfecţiunii prin cel mai sever ascetism. În sec. 4, monahismul se răspândește din Egipt în întregul Orient Apropiat. VASILE CEL MARE, din 370 mitropolit la Caesarea în Cappadocia, elaborează regulile obligatorii pentru viaţa monahală greaca. După 451 Conciliul de la Calcedon, episcopii îşi asumă supravegherea mănăstirilor din diecezele lor; jurământul monastic devine obligatoriu pe viaţă.

Din 370 expansiune a vieţii monahale în Occident, sub influenţa lui *Vita Antonii* (traducere latină de EUAGRIUS DE ANTIOHIA).

480 – 543 Benedict din Nursia (Norcia, **E** de Spoleto) întemeiază cca. 529 Mănăstirea Monte Cassino din Campania, punând bazele vieţii monahale occidentale prin *regula Benedict!* Regula benedictină combină disciplina romană și vechile tradiţii monastice: *stabilitas loci* (statornicia în mănăstire), în opoziţie conștientă cu asceţii itineranţi; *conversie morum* (sărăcie și abstinenţă), *oboedientia* (ascultare faţă de stareţ). Accent asupra muncii fizice *(ora et labora =* rugăciune și munca) și respingerea ascetismului exagerat. Îndatoririle mănăstirii: ospitalitatea, grija faţă de săraci, întemeierea unei școli mănăstirești. **Mănăstirile devin centre de cultura** (adunarea și păstrarea literaturii antice, istoriografie; se practică de asemenea creșterea animalelor, agricultura și viticultura). Prin aprobarea lui GRIGORE CEL MARE și a lui CAROL CEL Mare, regula benedictină devine preponderentă în Occident, iar din

743 este obligatorie în tot regatul franc.

816/817 Prima reformă monastică iniţiată de BENEDICT DE ANIANE.

Sec. 10/11 A 2-a mișcare de reformă. **Mișcarea cluniacensică** apare ca reacţie împotriva laicizării vieţii Monahale, rezultând din apariţia unei puteri ecleziastice a principilor, și împotriva amestecului stăpânitorilor laici, care pretind privilegiul unei biserici parohiale; ea pornește de la Mănăstirile Cluny (f. 910) și Gorze. Revendicări: reforma administrării mănăstirești, așezarea mănăstirilor sub protecţia papei (și nu sub dominaţia episcopatului), disciplină monastica severa și ascultare faţă de stareţ. Cea 200 de mănăstiri se unesc într-o congregaţie (ordin) condusa de stareţul de la Cluny.

— Alte mișcări de reforma sunt iniţiate de **Ordinul camaldulezilor** (1012, ROMUALD DE RAVENNA), de **Ordinul carthusienilor** (1084, BRUNO DIN KÖLN), și de **hirsaurieni** (Mănăstirea Hirsau, reformată în 1069).

1098 F. **Ordinului cistercienilor** de către stareţul ROBERT DE MOLESME (m. 1100). Influenţă puternică a lui BERNARD, care vine la Citeau în 1112 și devine în 1115 primul stareţ de la Clairvaux *(Clara vallis).*

„Charta caritatis”: completarea regulilor benedictine de către al treilea stareţ de la Clairvaux, STEPHEN HARDING. Ordinul cistercienilor este reorganizat prin apariţia unor mănăstiri-fiice. Capitolul general al abaţilor, convocat anual, este autoritatea supremă. Mănăstirile sunt supravegheate de mănăstirea-mamă, mănăstirea-mamă de cele mai vechi 4 mănăstiri-fiice (La Fierté, Pontigny, Clairvaux, Morimond). Semnele distinctive ale cistercienilor: ascetism sever, simplitate (bisericile mănăstirești fără turlă), cucernicie mistică, activitate economică. Colonizarea E Germaniei.

Fondarea **Ordinului premonstrantencienilor** la Prémontré, de către NORBERT DE XANTEN, care devine arhiepiscop de Magdeburg în 1126. Membrii nu sunt călugări, ci preoţi care se dedică acţiunilor de caritate, trăind sub o regulă.

Ordinul călugărilor-cerșetori: idealul lor este *Imitatio Christi* – imitarea vieţii lui IISUS. Spre deosebire de vechile ordine aristocratice așezate în zone rurale, aceste ordine se dezvolta în orașe, devenind organe auxiliare conduse centralizat și disciplinate ale papalităţii.

Tentativa de reforma a lui **Francesco d'Assisi** (1182 – 1226) – răspândirea spiritului creștin iniţial în întreaga creștinătate – are drept rezultat, după piedicile puse de curie, fondarea **Ordinului franciscanilor** sau **minoriţilor** (O.F.M.).

1223 Ordinul lui FRANCESCO este confirmat de HONORIUS III. Îndatoriri: să trezească pietatea poporului și a muncii ştiinţifice, încurajarea sărăciei absolute.

1216 Fondarea **Ordinului dominicanilor (O.P.)** de DOMINIC DE CALERUEGA (1170 – 1221). Este întemeiat în vederea acţiunii împotriva ereticilor (în primul rând împotriva albigenzilor), pentru răspândirea dreptei credinţe prin misionari și aducerea ereticilor în cadrul ierarhiei bisericești. Principala îndatorire: predicatul itinerant; din 1231 devine **ordin al Inchiziţiei.**

Din 1227, **clarisele** formează ramura feminină (al 2-lea ordin) al cerșetorilor. În cel de-al „3-lea ordin" sunt incluși laicii (terţiarii), fiind controlaţi de primul ordin. **Ordinul carmeliţilor** apare în 1156 pe Mt Carmel din Palestina, din comunităţi de ermiţi. În 1256 se întemeiază în Italia **Ordinul eremiţilor augustini.**

Europa în perioada împăraţilor saxoni

După stingerea ramurii de E a Carolingienilor franci, notabilităţile regatului, adunate la Forchheim, îl aleg rege pe

911 – 918 Konrad I de Franconia – se străduiește zadarnic să impună regatul în înfruntarea cu ducii. Lorena se alipește regatului de V.

Împărăţii saxoni (919 – 1024)

919 – 936 Henric I adus rege de franci și de saxoni, **în lupta împotriva ducilor** îl supune pe

921 ARNULF DE BAVARIA, ridicat ca antirege.
Lorena revine la regatul de E. Ducele GISELBERT se căsătorește mai târziu cu fiica lui HENRIC, Gerberga.
După moartea lui BURKHARD ÎI DE SUABIA, contele franc HERMANN este înălţat la rangul de duce de Suabia.

928/29 în **lupta împotriva slavilor** sunt supuși hevellerii (la Brennaburg pe Havel) și sorbii (ambele popoare de venzi). O răscoală a Muticilor și abodriţilor este înăbușită la Lenzen. **Pentru a se putea apara de unguri,** HENRIC obţine contra unei râscumpàràri un armistiţiu (9 ani), folosindu-se de răgaz pentru construirea cetăţilor de apărare și crearea unei armate de cavaleri în armura. Cu ajutorul ei obţine

933 vict. asupra ungurilor la Riade.

936 – 973 Otto I cel Mare, fiul lui HENRIC și succesorul lui desemnat, este ridicat pe tron de notabilităţile laice la Aachen și, în aclamaţiile poporului, este uns și încoronat de arhiepiscopi. Fiecare duce îşi îndeplinește funcţia la banchetul de încoronare: EBERHARD DE FRANCONIA stolnic, GISELBERT DE LORENA șambelan, HERMANN DE SUABIA paharnic, Arnulf de Bavaria mareșal.

936 – 937 Organizarea mărcilor sub HERMANN BILLUNG și margraful GERO (asigurarea frontierei de E).
THANKMAR, fratele vitreg al lui OTTO, moare în luptă. EBERHARD silit să renunţe la pretenţiile de putere ecleziastica.

Revolta ducilor EBERHARD DE FRANCONIA şi GISELBERT DE LORENA împreună cu HENRIC, fratele lui OTTO, este înăbușită de HERMANN DE SUABIA (b. de la Andernach). EBERHARD moare în lupta, GISELBERT se înecă în Rin. Iertat, HENRIC mai face zadarnic o conspiraţie și apoi se supune definitiv (941). OTTO le acorda rudelor sale ducate: Franconia este confiscata, KONRAD CEL ROȘU obţine Lorena (944), HENRIC

Bavaria (947), LIUDOLF Suabia (950).

950 Înfrângerea ducelui (cneazului) BOLESLAV DE BOEMIA.

951 – 952 Chemat în ajutor de ADELHEID DE BURGUNDIA, OTTO pleacă spre Pavia (prima campanie italiana) și se proclama rege al francilor și longobarzilor. Se căsătorește cu ADELHEID.

953 – 954 Revolta lui Liudolf și Konrad cel Roșu este înfrânta după respingerea unei incursiuni a ungurilor: Suabia îi revine lui BURKHARD III, Lorena lui BRUN, arhiepiscop de Köln, fratele lui OTTO.

aug. 955 Vict. lui Otto asupra ungurilor la Lechfeld.

Oct. 955 vict. asupra slavilor, obţinută pe râul Recknitz.

Activitatea de misionariat în rândul slavilor are succes ca urmare a înfiinţării episcopiilor Schleswig, Oldenburg, Havelberg, Brandenburg (948), Meissen, Merseburg și Zeitz (mai târziu Naumburg), care sunt subordonate arhiepiscopiei Magdeburg; Praga (973) și Olmütz (975) sunt conduse de la Mainz.

961 – 965 A 2-a campanie a lui OTTO în Italia.

2 febr. 962 Otto încoronat împărat la Roma.

966 – 972 **A 3-a campanie în Italia:** principii longobarzi din Italia de Sud îi jura credinţă lui OTTO. Lupte nedecise împotriva Calabriei bizantine; Bizanţul îi recunoaşte lui OTTO titlul de împărat.

973 – 983 Otto II, căsătorit cu Theophano, nepoata împ. roman de E, întreprinde campanii împotriva lui HARALD I BLAATAND („Dinte albastru”) în Danemarca (974) și împotriva Boemiei.

976 Depunerea lui HENRIC CERTĂREŢUL (de Bavaria): Carintia devine ducat independent, Nordgau (Regiunea de N, p. 144) și Marca de E sunt obţinute de BERCHTOLD şi LUI TPOLD din fam. Babemberg.

980 – 983 Campanie în Italia, provocată de atacurile arabilor fatimizi asupra pricipatelor longobarde și de tensiunile cu Bizanţul.

Înfrângere la Cotrone, în Calabria, în b. împotriva arabilor.

982 **Marea răscoala a slavilor:** pierderea teritoriilor la E de Elba.

983 – 1002 Otto III, până în 995 sub regenţa mamei, THEOPHANO, și a bunicii sale, ADELHEID, întreprinde o campanie în Italia în 996, îl face papă pe vărul său BRUNO (GRIGORE V) și este încoronat împărat. GERBERT DE AURILLAC devine papa SILVESTRU II.

întemeierea arhiepiscopiei Gnesen ca teritoriu ecleziastic independent și proclamarea regelui BOLESŁAW I CEL VITEAZ (CHROBRY) AL POLONIEI „frate și ajutor al imperiului”.

Fondarea arhiepiscopiei Gran pentru Ungaria. **1002 – 1024 Henric II.** Poarta fără efect războaie cu BOLESŁAW CHROBRY 1003 – 1018 și cucerește în 1004 Boemia; totuși în 1018, prin **pacea de la Bautzen,** BOLESŁAW păstrează Lusatia și teritoriul Milzen (p. 167).

1007 Fondarea episcopiei Bamberg: acţiuni misionare printre slavii de pe Main.

Trei campanii în Italia: HENRIC este încoronat rege la Padua (1004) și împ. la Roma (1014). Prin campaniile sale, împiedică expansiunea Bizanţului în Italia de Sud (1021 – 1022).

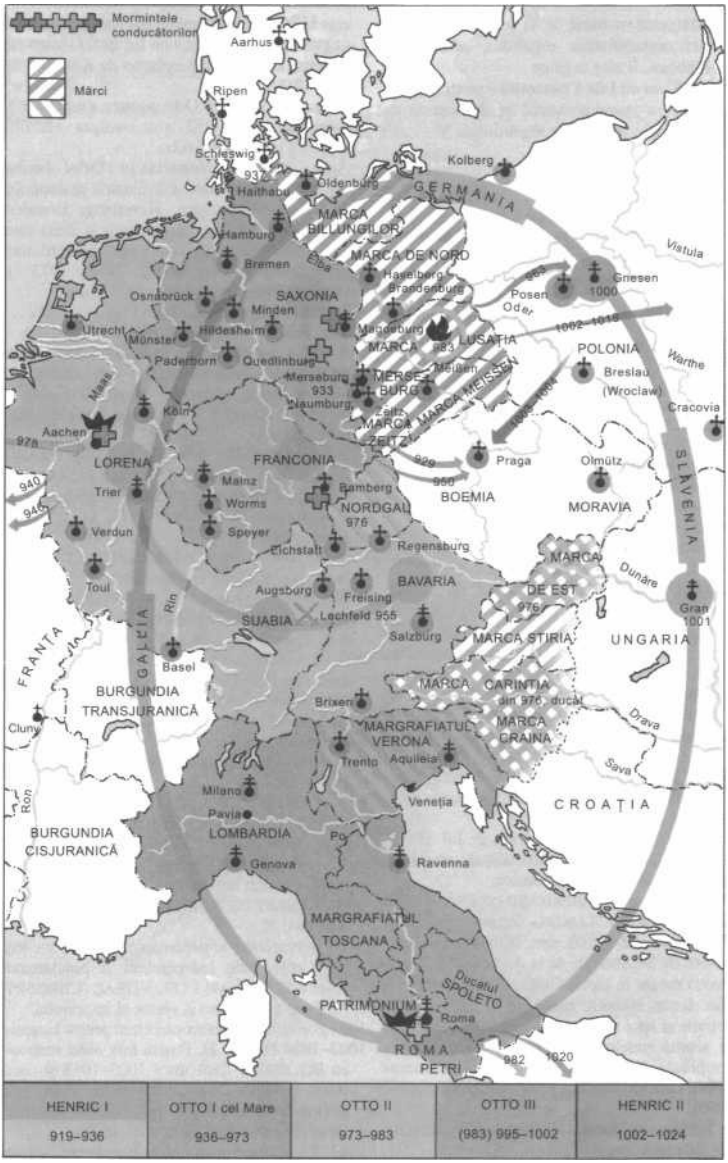

Statul și politica în fruntea **regatului** indivizibil *(Reich; Regnum Francorum*; de la sfârșitul sec. 11 și *Regnum Teutonicum)* sta **regele** *(Rex, Rex Francorum),* care respecta legea francilor. După încoronarea imperială de la Roma, își asumă denumirea de *Imperator Augustus* (din 982 *Imperator Romanorum Augustus) –,* până la încoronarea imperială regele ales poarta titlul de *Rex*

Romanorum (începând cu HENRIC III). Hotărâtoare pentru obţinerea tronului este **alegerea** (alegerea candidatului și ridicarea formală la rangul de rege, mai târziu procesul fiind împărţit în două etape: alegere și *Kiir* = acordarea acestor onoruri) de către „cei mari” (adică notabilităţi) ai regatului. **Desemnarea** (nominalizarea de către predecesor cu aprobarea notabilităţilor) este guvernată de **dreptul de sânge** (alegerea din cadrul stirpei regale), iar „celor mari” le revine datoria de a-l urma pe rege**. Încoronarea** de la Aachen cuprinde următoarele ceremonii: alegerea și **omagiul** din partea mai-marilor laici urmate de întâia urcare pe tron, apropierea lorzilor de mâna regelui, jurământul de credinţă și **binecuvântarea bisericească** cu înmânarea însemnelor (sfânta lance, coroana și spada regatului), ungerea, încoronarea și a doua urcare pe tron (așezarea pe scaunul lui CAROL CEL MARE).

Puterea regelui, altfel comandant suprem al armatei și judecător suprem de pace, se bazează pe domeniile personale și regale, pe autoritatea asupra bisericii *(regalia* și *spolia)* (regalia: privilegiile asupra vânătorii, mineritului, sâni, pieţelor, liberei treceri și evreilor, dreptul de a bate moneda și de a percepe vamă) și pe demnitatea lui sacră și pe credinţa suitei.

Noile **ducate tribale** (Saxonia, Bavaria, Suabia și Lorena) se constituie în perioada de decădere carolingiană, în sec. 9, în timpul luptelor de apărare. Lorena, locuita de francii renani, este rămășiţa regatului lui LOTHAR *(Regnum Lothari).* Francii („poporul Re/ch-ului”) și thuringii nu formează ducate tribale separate. În vreme ce KONRAD I se bizuie pe episcopi în lupta împotriva triburilor, HENRIC I refuză ungerea și încoronarea după alegerea sa și are intenţia să domnească în colaborare cu ducii. Recunoscut în primă instanţa doar de franci și saxoni, înlătura treptat și opoziţia triburilor germ, din S. Urma să călătorească la Roma și să fie încoronat împărat, dar moartea îl împiedica.

Otto I: neizbutind să întemeieze o monarhie

patriarhala, regele se apropie de unica instituţie care se înălţă mai presus de triburi: biserica.

Politica bisericească a Ottonilor: domeniul ecleziastic, făcând parte din domeniul regal, este sporit și se pun bazele puterii laice a episcopilor și stareţilor, care, în postura de cei mai înalţi oficiali ai regatului, devin stâlpii puterii regale. În schimbul darurilor bogate și al imunităţii depline (autoritatea judecătorească supremă este exercitată de un administrator bisericesc de origine nobiliară), episcopatul este silit să presteze servicii militare și financiare (*servitium régis*: două treimi din armata și cheltuielile regale). **Biserica devine o apărătoare a unităţii regatului.**

Politica în V: conflictele cu Franţa se centrează în jurul posesiunii ducatului **Lorena,** bogat, foarte dezvoltat cultural și dens populat.

942 LUDOVIC IV AL FRANŢEI trebuie să renunţe la Lorena după campania lui OTTO I (940).

946 A 2-a campanie în Franţa îi conferă lui OTTO I rolul de mediator.

978 Regele LOTHAR AL FRANŢEI încearcă prin atacul său asupra regelui OTTO II la Aachen să cucerească Lorena.

980 OTTO II conduce o campanie de răzbunare până aproape de Paris; pace încheiată la Margut pe Chiers: încetarea luptelor pentru Lorena, totuși în înţelegerea dintre francii de V și francezi se prevede o supraordonare a Franţei asupra Lorenei, prin urmare nu este cedata definitiv Germaniei.

Burgundia: după încheierea unui tratat de prietenie între HENRIC I şi RODOLPHE ÎI AL BURGUNDIEI (935), OTTO I îl protejează de atacul regelui HUGO DE PROVENCE şi ITALIA (946) pe KONRAD III, fiul lui RODOLPHE II (m. 937), crescut la curtea saxonă.

1006 Contractul de succesiune dintre RODOLPHE III AL BURGUNDIEI, care nu are copii, și HENRIC III, desemnându-l pe acesta moștenitor, pregătește terenul pentru încorporarea Burgundiei în imperiu, sub împăratul

KONRAD II (p. 147).

Politica imperiala și italiana: decurge din tradiţia carolingiană. OTTO I se consideră succesor legal al Imp. franc, pe care nu este totuși în măsură să-l restaureze complet. Odată cu demnitatea imperială, primește și dominaţia asupra *Patrimonium Petri* și protectoratul asupra bisericii. Se pune capăt politicii italiene independente a principilor din S Germaniei. Posesiunea Italiei de N – prosperă economic – înseamnă nu în ultimul rând o creștere a puterii. Tradiţia carolingiană explică încoronarea lui OTTO la Aachen, politica faţă de Franţa și Burgundia, ca și politica italiană: OTTO I se consideră succesor legitim al împăraţilor franci.

OTTO III încearcă *Renovatio Imperii Romanorum* (restaurarea Imp. roman): Roma urmează să devină capitală imperială.

1001 Asumarea titlului de *Servus apostolorum* (servitor al apostolilor), care să-i permită să câştige influenţa asupra Poloniei și Ungariei, care se aflau sub autoritatea Sfântului Scaun.

Politica în E: decurge din datoria *Res Publica Christiana*: răspândirea credinţei și subjugarea păgânilor (barbarilor). În sec. 9 – 10 încă nu apare colonizarea ca atare.

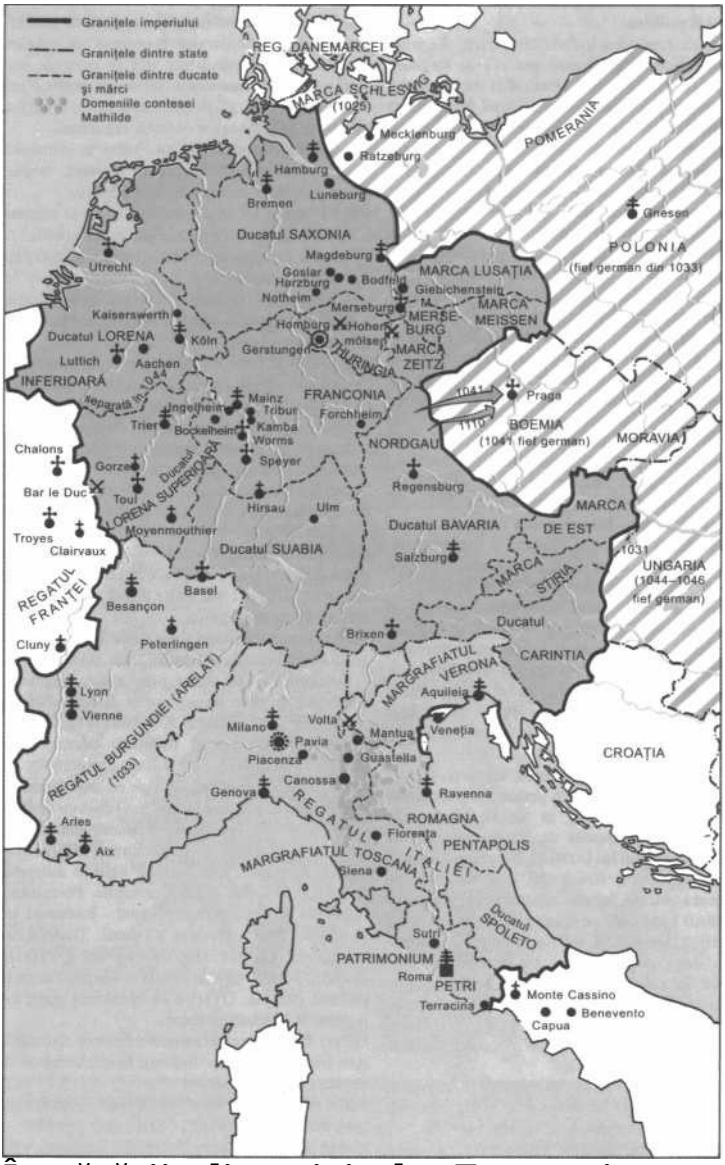

Împărăţii dinastiei de Franconia sau saliana (1024 – 1125)

1024 – 1039 Konrad II, strănepot al ducelui KONRAD CEL ROȘU, este ales la Kamba pe pământul Franconiei (principiu dinastic) și încoronat la Mainz. Le acorda vasalilor drepturi ereditare și inalienabilitatea feudelor (1037). Îi cedează marca Schleswig lui KNUT CEL

MARE (1025), regiunea dintre Fischa și Leitha Ungariei; MIESZKO II (p. 167) renunţă la Lusatia și la zona Milzen (1031).

1033 Unirea Regatului Burgundia cu Imp. german. Legătura cu Italia imperială este asigurată prin controlul asupra importantelor trecători de V din Alpi. „Imperium" este creat din „triada": Germania-Italia-Burgundia.

1026 – 1027 Prima campanie italiană a lui KONRAD, încoronarea cu „coroana de fier" la Milano.

1027 încoronarea imperiala la Roma.

1037 – 1038 A 2-a campanie italiană: în lupta împotriva lui ARIBERT DIN MILANO, care este sprijinit de burghezia în ascensiune, un împărat german este înfrânt pentru prima oară de orașele lombarde. ARIBERT dăruiește miliţiei din Milano carul cu drapele (*carroccio),* simbolul libertăţii orașelor.

1039 – 1056 Henric III, căsătorit cu AGNES DE POITOU, se străduiește să realizeze o reformă a bisericii. După supunerea lui BRETISTAV AL BOEMIEI (1041) și victoria asupra Ungariei (1044), Boemia și Ungaria devin domenii feudale germane.

Sinoadele de la Sutri și Roma: HENRIC III schimbă 3 papi și înlătură infl. facţiunilor nobiliare romane în alegerea papilor.

1046 **încoronarea imperială a lui Henric III.**

După împărţirea Lorenei (1044) continuă luptele între împărat și ducele GODEFROI CEL BĂRBOS, căsătorit cu BEATRICE DE TOSCANA (1054); aceasta și fiica ei MATHILDA sunt arestate și duse în Germania.

1045 ADALBERT devine arhiepiscop al Bremenului. Activitate de misionariat în N. Încercarea de a ridica Bremen la rangul de patriarhie a N eșuează.

1056 – 1106 Henric IV. Puterea principilor sporește în timpul regenţelor mamei sale AGNES DE POITOU (până în 1062), a arhiepiscopului ANNO DIN KÖLN (până în 1063) și a lui Adalbert din Bremen (până în 1065). După ce HENRIC preia puterea, ADALBERT este înlăturat din

funcţia sa de principi (1066). – în lupta cu principii, HENRIC se sprijină pe nobilimea măruntă, pe ministeriali și pe cetăţenii din orașele imperiale, care tind să se dezvolte. Purtarea sa lipsită de scrupule în cursul rotunjirii posesiunilor lui în zona Harz are ca efect răscoala saxonilor, asaltul asupra lui HENRIC la Harzburg, distrugerea castelelor (1073); urmează pacea de la Gerstungen. Saxonii se supun definitiv după

1075 **victoria lui Henric la Homburg pe Unstrut.**

Papalitatea Reformei (1046 – 1075)

Din mișcarea de reformă cluniacensică, de esenţă pur religioasă (p. 141), ia naștere în sec. 11 cerinţa **reformei generale bisericești.** Efortul reformatorilor împotriva simoniei (cumpărarea pe bani a funcţiilor și onorurilor bisericești) și a căsătoriei preoţilor (cerinţa ca preoţii să rămână celibatari). Partidul reformei câştigă teren în Franţa prin mișcarea *Pax Dei* („Pacea Domnului”).

1040 Proclamarea Pax Dei de către clerici: protejarea preoţilor, ţăranilor, călătorilor și femeilor. *Treuga Dei (trêve =* armistiţiu): interzicerea luptelor de miercuri seara până luni dimineaţa și în toate zilele de sărbătoare (adică luptele sunt permise doar 90 de zile pe an).

1046 Sinodul de la Sutri: papa CLEMENT ÎI [1046 – 1047] urmează să purifice biserica de simonie și căsătoriile preoţești, conform dorinţei împ.

— Numit de împ. episcop, BRUNO DE TOUL devine

1049 – 1054 papa Leon IX, care face eforturi pentru reforma bisericească. Chemarea reprezentanţilor partidei reformatoare la Roma: HUMBERT DE SILVA-CANDIDA, PETRUS Damiani, Friedrich de Lorena, Hugo Candidus și Hildebrand.

1054 Schisma dintre biserica latină și cea greacă (P175).

1057 Cardinalul HUMBERT scrie *Libri très adversus simoniacos,* în a cărui a 3-a carte se contestă dreptul laic în cadrul bisericii.

1059 Decretul de alegere emis de papa Nicolae

II [1058 – 1061]: episcopii-cardinali îl numesc pe papă. Se exclude astfel infl. nobilimii romane și a împ. german. Interzicerea investiturii laice. Forţa papalităţii crește prin alianţa cu normanzii din S Italiei (1059 ROBERT GUISCARD primește ca feude Apulia, Calabria și Capua), cu contesa MATHILDA DE TOSCANA și cu *Pataria* milaneză, o mișcare revoluţionară socială și ecleziastică.

1073 – 1085 Grigore VII (Hildebrand). *Dictatus Papae* exprimă victoria conceptului de papalitate construit în jurul ideii monarhice și centraliste: în calitate de conducător suprem și absolut al bisericii universale, papa are dreptul să schimbe nu numai episcopi, ci și regi, care, ca reprezentanţi ai lui Dumnezeu, sunt și reprezentanţi ai bisericii. Lupta se dă pentru „dreapta ordine a lumii" și „libertatea bisericii". Caracterul sacru ai regalităţii (rege = *Vicarius Dei)* nu mai este acceptat.

Lupta pentru investitura

Sinodul postului mare: interzicerea căsătoriei preoţilor (ordinul de celibat).

1074 Sinodul postului mare: **interzicerea investiturii laice** deschide lupta cu monarhia germană, **începerea luptei pentru dreptul de investitura.** GRIGORE VII îl ameninţa pe HENRIC IV cu excomunicarea.

Ianuarie 1076 Sinodul de la Worms: HENRIC IV și episcopii germani îl declară pe papă depus.

Sinodul postului mare: **depunerea și excomunicarea regelui german** de către GRIGORE VII (comanda pedepsei papale), eliberarea supușilor de jurământul de credinţă.

Oct. 1076 Adunarea principilor la Tribur (Trebur): principii germani hotărăsc în prezenţa legaţilor papali să-l depună pe rege, dacă excomunicarea nu este ridicată în termen de un an.

25 – 28 ianuarie 1077 Canossa. HENRIC îndeplinește gestul de penitenţă, silindu-l pe papă să-i ridice excomunicarea; trebuie să-l recunoască pe papă arbitru în conflictul cu principii. Umilirea regelui face să scadă prestigiul autorităţii laice. Principii nu așteaptă

hotărârea regelui și îl aleg pe RUDOLF DE SUABIA ca antirege: alegere liberă, fără respectarea dreptului de sânge. Războiul civil (1077 – 1080) se încheie cu moartea antiregelui (b. de la Hohenmölsen, 1080).

1080 HENRIC este excomunicat a 2-a oară de papa GRIGORE. Alegerea arhiepiscopului WlbERT DE RAVENNA ca antipapă. Victorie a lombarzilor asupra armatei MATHILDEI. După cucerirea Romei (1083), în vremea primei campanii italiene.

Henric IV este încoronat împărat de antipapa CLEMENT III.

Rezistând asediului în castelul Sant' Angelo, GRIGORE VII este despresura! de normanzi sub ROBERT GUISCARD. HENRIC IV este forţat să părăsească Roma. ŞI GRIGORE VII trebuie să plece de la Roma, după ce normanzii pradă orașul. GRIGORE VII moare la 25 mai 1085 la Salerno. Tentativa lui GRIGORE VII de a realiza unitatea bisericii și a lumii sub conducerea papalităţii (subordonarea monarhiei faţă de papalitate) eșuează; conceptul despre natura divină a monarhiei nu era încă zdruncinat.

Proclamarea, Păcii Domnului" la Mainz, de către HENRIC IV.

1088 – 1099 URBAN II salvează prin atitudinea sa conciliantă opera lui GRIGORE VII. La sinodul de la Clermont (1095) se reînnoiește interzicerea investiturii laice, iar clericilor le este interzis să depună jurământ de credinţă înaintea laicilor.

1090 – 1097 A 2-a campanie italiana a lui HENRIC IV Datorită politicii lui URBAN II, se realizează fondarea unei ligi lombarde, razvrătirea fiului împ., KONRAD, și alianţa dintre guelfi și Toscana. WELF I ridică blocada asupra trecătorilor din Alpi după confirmarea de către împ. a posesiunii Bavariei. După proclamarea pacificării generale *(Landfrieden),* fiul lui

1104 HENRIC (V) se răzvrătește și se pune în fruntea unei conspiraţii a principilor care obţine aprobarea papei. Motive: teama lui HENRIC de a-și pierde dreptul la

succesiune din cauza conflictelor împ. cu biserica și a favorizării de către împ. a micii nobilimi și ministerialilor în dauna marii nobilimi.
HENRIC IV este silit să abdice și moare la Liège înainte de luarea deciziei definitive.

1106 – 1125 Henric V oferă Saxonia lui LOTHAR DE SUPPLINBURG. Restaurarea suveranităţii imperiului asupra Boemiei (1110).

1110 – 1111 Prima campanie italiana.

1111 Tratatul de la Sutri dintre PASCAL ÎI [1099 – 1118] și HENRIC V: regele renunţă la dreptul de investitură, biserica la domeniile imperiale pe care le deţinuse de pe vremea lui CAROL CEL Mare. Tratatul nu intră în aplicare din cauza împotrivirii episcopilor și prelaţilor. Luat prizonier, papa confirma drepturile regelui de a investi, prin pacea de la Mammolo.

— După luptele dintre HENRIC și principi, mai ales împotriva lui LOTHAR DE SUPPLINBURG și o a 2-a campanie italiană, care se soldează cu confiscarea domeniilor contesei MATHILDA, se ajunge la

23 sept. 1122 Concordatul de la Worms dintre HENRIC V şi CALIXTUS ÎI [1119 – 1124], pe baza distincţiei făcute de teologi și juriști francezi (IVO DE CHARTRES) dintre *temporali a* (domenii laice acordate ca feude) și *spiritualia* (onoruri ecleziastice). Regele renunţă la investitura cu „inel și toiag”. Urmează alegerile canonice din Germania, desfășurate în prezenţa regelui sau a trimisului său, apoi investirea cu sceptrul, înainte de ungere; în Italia și Burgundia. În schimb, la șase luni după ungere.

Consecinţe: din cauza slăbirii dependenţei faţa de împărat se înlătură biserica imperiala a Ottonilor; episcopii sunt transformaţi din oficiali imperiali în vasali imperiali. Întărire a principilor din Germania și a orașelor din Italia Superioara.

Franţa: deoarece numai câteva dintre episcopate sunt subordonate coroanei, investitura nu este o chestiune vitală pentru regele francez. Prin urmare, nu apare un

conflict ca acela din Germania. Printr-un tratat cu PASCAL II, regele FILIP I cedează dreptul la investitura cu „inel și toiag” și acorda *temporalia* în schimbul jurământului de credinţa din partea episcopului.

Anglia: refuzul arhiepiscopului ANSELM DE CANTERBURY de a depune jurământul de credinţa provoacă exilarea lui de către HENRIC I [1100 – 1135] și lupta pentru investitura din Anglia.

1106 „alegere libera” a episcopilor la Curtea regelui, urmată de confirmarea acestuia; regele conferă apoi înainte de investire celui ales *temporalia,* sub forma unui document; alesul este obligat în schimb să aducă omagiu regelui. Regele recunoaşte dreptul de apel la Roma.

Polonia: prin arhiepiscopul HENRIC KIETLICZ DE GNESEN [Gniezno; 1199 – 1219] se obţine libertatea bisericii prin alegerea canonică a episcopilor în majoritatea ducatelor.

Dominaţia universală a papalităţii (sec. 12/13) în ciuda schismei lui ANACLETUS ÎI [1130 – 1138] și a neliniștilor apărute din cauza cererii lui ARNOLD DIN BRESCIA de întoarcere a bisericii laicizate la sărăcia apostolică, papalitatea atinge apogeul puterii datorită activităţii lui BERNARD DE CLAIRVAUX (credinţa câştigă în profunzime) în sec. 12/13 (biserica germană îşi pierde poziţia predominantă). Papalitatea este sprijinită de Franţa. În lupta pentru dobândirea conducerii creștinismului occidental (dominaţia mondială imperială sau curială), FREDERIC I (p. 165) se lovește de pretenţiile de dominaţie ale lui

1159 – 1181 Alexandru III, pe care trebuie să le accepte.

1179 **Al 3-lea conciliu ecumenic lateran** hotărăște ca pentru alegerea unui papă este obligatorie o majoritate de două treimi din numărul cardinalilor.

1198 – 1216 Innocenţiu III se considera nu numai succesor al Sf. Petru, ci și locţiitor al lui HRISTOS sau DUMNEZEU *(Vieanus Christi),* de la care conducătorii laici

îşi primesc regatele ca feude. Limitarea puterii episcopale, centralizarea puterii prin mijlocirea legaţilor papali. Sicilia, Anglia și Portugalia devin vasale feudale. Amestec în afacerile interne ale Germaniei (p. 137), Franţei (p. 159) și Norvegiei (p. 163). Trimiterea de legaţi în Serbia și Bulgaria. Întemeierea unei biserici latine în Imperiul latin (1204).

1215 Al 4-lea conciliu ecumenic lateran: decizii în legàturà cu inchiziţia episcopala; interzicerea întemeierii de noi ordine. GRIGORE IX [1227 – 1241] și INNOCENŢIU IV [1243 – 1257] continua lupta pentru dominaţie universala (p. 173). Desăvârșirea bisericii papale universale se realizează prin **cca. 1140 Decretum Gratiani (**culegere a legilor canonice): legea canonica devine independentă, împreună cu adăugiri ulterioare, constituie **Corpus iuris canonici.**

Inchiziţia

Până în sec. 12, biserica pedepsește erezia prin excomunicare și detenţie în mănăstiri. După introducerea inchiziţiei episcopale (1215), GRIGORE IX creează inchiziţia papală (1231). Pedeapsa cu moartea pentru erezie este simultan introdusa în Germania și Franţa.

Sectele

Contopirea bisericii cu lumea după eliberarea ei de legăturile cu aceeași lume *(libertas ecclesiae)* are ca efect **fondarea de secte,** care contestă drepturile bisericii de a conduce și de a deţine proprietăţi, cerând în schimb sărăcie apostolică. **Secta catarilor** apare din aceea a bogomililor bulgari (doctrină radical dualistă, asceză severă, imitarea vieţilor apostolilor) și mișcarea de migraţiune a ereticilor (erezie = opinie separata). Fondarea bisericilor episcopale. La **Conciliul ereticilor de la St Felix-de-Caraman** (1176) iese învingătoare doctrina radical dualista a lui NICETAS DIN BIZANŢ. Cea mai importantă sectă este a **albigenzilor** (de la orașul Albi) din S Franţei.

— Secta **waldensienilor,** întemeiată de negustorul lionez **Petrus Waldes** (idealul sărăciei: perfecţiunea

evanghelică), se răspândește rapid. În afara waldensienilor francezi *(pauperes spiritu),* un al 2-lea grup se dezvoltă prin legătura cu *humiliates* (umilii) din Italia Superioară *(pauperes Lombardi),* care își asumă independenţa în 1210. Predica se ţine în limba poporului (traducerea Sfintei Scripturi în provensală). Interpretarea textuală a Predicii de pe munte duce la contestarea jurămintelor, condamnarea pedepsei cu moartea, dezaprobarea unei biserici ierarhice, respingerea ideii de purgatoriu, a indulgenţelor și a adoraţiei sfinţilor. Biserica Catolică luptă împotriva sectelor prin ordinele nou înființate (p. 141), prin „cruciade" și inchiziţie.

1209 – 1229 Războaiele albigenzice (p. 159).

Filosofia

Scolastica *(scholasticus =* aparţinător școlii) se referă la știinţa și teologia Evului Mediu care, folosind o metodă logică, reconsideră teologia tradiţională precedentă, dezvoltă metoda dialectică și ţintesc să dobândească o mai profundă înţelegere a credinţei.

Scolastica timpurie: pornind de la credinţă, **Anselm de Canterbury** (1033 – 1109) se străduiește să-i cuprindă esenţa; el devine întemeietorul „teoriei satisfacţiei" și introduce argumentul ontologic al existenţei lui Dumnezeu. **Pierre Abélard** (1079 – 1142) este creatorul metodei dialectice. **Cearta universaliilor** este principala problema filosofică a epocii: realismul afirmă existenţa conceptelor generale *(universalia),* nominalismul le considera abstracţiuni ale minţii. PETRUS LOMBARDUS (m. 1160) compune manualul dogmei din Evul Mediu: *Sententiarum libri IV.* **Scolastica dezvoltata:** cunoaşterea operei lui ARISTOTEL, prin mijlocirea filosofilor evrei și arabi, și în primul rând AVERROES (IBN-ROȘD, 1126 – 1198), constituie baza sistemelor de gândire *(summae)* ale scolasticilor. ALEXANDRU DIN HALES (m. 1245): *Summa Universae Theologia e,* ALBERTUS MAGNUS (11937 – 1280): *Comentarii asupra lui Aristotel* și **Toma d'Aquino** (1225 – 1274): *Summa contra Gentiles, Summa Theologia e, De regimine principum.* Natura și supranaturalul

(raţiunea şi revelaţia) se unesc într-un măreţ sistem armonios. Spre deosebire de intelectualismul lui TOMA D'AQUINO, **Duns Scot** (m. 1308) reprezintă concepţiile Sf. Augustin.

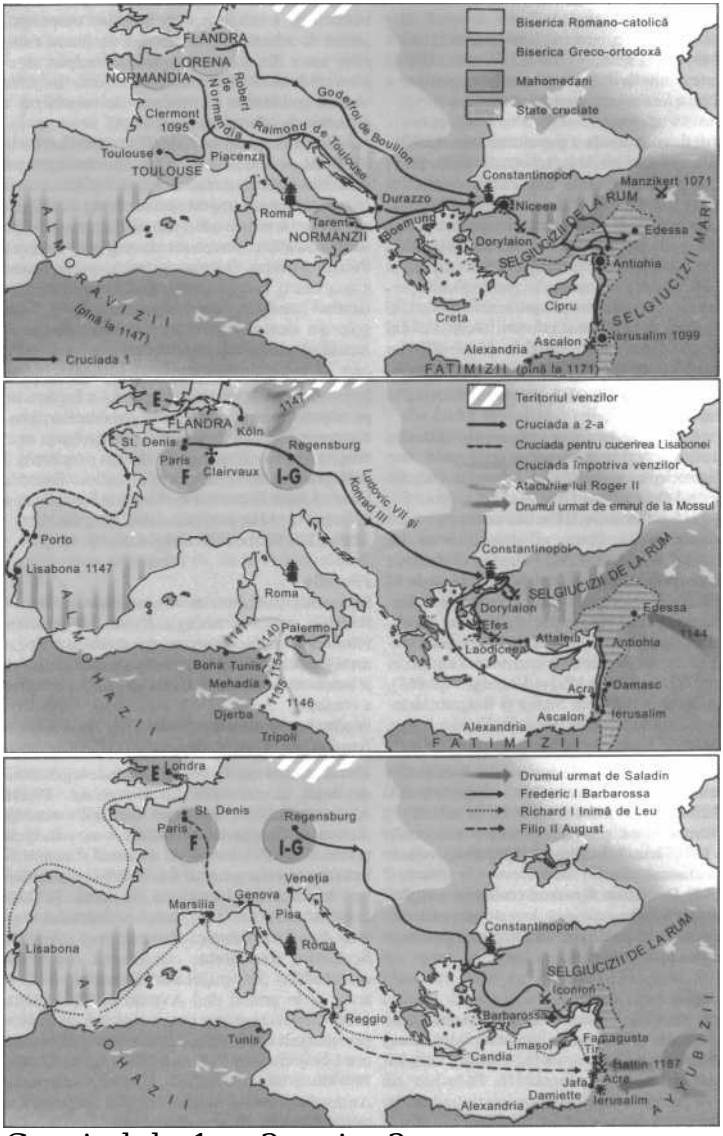

Cruciadele 1, a 2-a şi a 3-a

Cauzele primelor 3 cruciade

Mişcarea cruciata, o **consecinţa a regenerării bisericeşti** şi a **spiritului religios mai interiorizat,** se

declanșează datorită pătrunderii turcilor selgiucizi; sub conducerea lui ALP ARSLAN, succesorul lui TOGHRUL BEG (încoronat calif la Bagdad în 1055), cuceresc Ierusalimul și Siria, de la califii fatimizi ai Egiptului, și zdrobesc armata bizantină în b. de la Manzikert (1071; p. 175). **1074 Grigore VII** plănuiește să vină în ajutorul creștinilor din Orient în fruntea unei armate de cavaleri occidentali (ca *Dux* și *Pontifex)*. În afară de eliberarea Sf. Mormânt și a teritoriilor ocupate de selgiucizi, vrea să unească biserica romană cu cea greacă. După fondarea sultanatului de la Rum (sau Iconion) din Asia Mică.
ALEXIE I COMNENUL trimite, cu scopul de a cere ajutor, o legaţie la papa URBAN II, care participa la sinodul de la Piacenza.

26 nov. 1095 Sinodul de la Clermont: URBAN II îi convinge pe cavalerii și pe principii din V cu faimoasa și entuziast receptata sa cuvântare în sprijinul cruciadei *(Deus lo volt =* Dumnezeu o dorește). Cuvântul de ordine devine Ierusalim, iar simbolul – crucea alba.

Două tendinţe spirituale se întâlnesc și dau avânt și forţă ideii de cruciadă:
Ideea de pelerinaj în Ţara Sfânta: numărul pelerinajelor, întreprinse – fără arme – în chip de călătorii meritorii încă de la începuturile bisericii, crește în sec. 11 ca urmare a adâncirii cucerniciei creștine, întâlnind însă rezistenţă și ostilitate tot mai mari din partea turcilor selgiucizi.
Ideea necesităţii și justeţei unui Război Sfânt împotriva păgânilor devine extrem de puternică, mai ales de când Ierusalimul nu mai reprezintă unicul obiectiv al cruciaţilor din V, care au de luptat și împotriva islamului și a venzilor.
Prima campanie neorganizatà a aventurierilor sub conducerea ermitului PETER DE AMIENS, care inspiră masele prin predicile sale în favoarea cruciadei, se destramă sub atacurile bulgarilor și selgiucizilor.

1096 – 1099 Cruciada 1 (în absenţa lui HENRIC IV și a lui FILIP I al Franţei, excomunicaţi) este condusa de

ROBERT DE NORMANDIA (francezii din N), GODEFROI DE BOUILLON, BALDUIN DE FLANDRA, ROBERT ÎI DE FLAN-DRA (loreni și flamanzi), RAIMOND DE TOULOUSE (francezii din S), BOEMUND DIN TARENT și nepotul său TANCRED (normanzi). ADHEMAR, episcop de Puy, este legatul papal al cruciadei. După asediul și cucerirea Niceei și victoria asupra sultanului din Rum la Dorylaion, cade și Antiohia după un asediu de șapte luni, din cauza trădării. O armată trimisa în ajutor, comandata de KETBOGA, emirul de la Moşul, este înfrântă prin ieșirea din cetatea asediată a cruciaţilor (descoperirea Sfintei Lăncii).

15 iulie 1099 După 5 săptămâni de asediu, **cucerirea Ierusalimului.** Se întemeiază state feudale creștine cu vasali independenţi, după modelul francez.

Întemeierea **Regatului de Ierusalim** de către GODEFROI DE BOUILLON, „Protectorul Sfântului Mormânt”. După moartea lui îl urmează fratele său BALDUIN [1100 – 1118], care îşi asumă titlul de rege. Slăbiciunea internă și conflictele legate de succesiunea la tron duc la dezintegrarea regatului în 1187. Principatul Antiohia și comitatele Edessa și Tripoli sunt **state feudale** de mici dimensiuni. Antiohia și Ierusalimul devin sedii de patriarhii. Statele cruciate sunt slăbite de luptele continue dintre principii normanzi de la Antiohia și bizantini, ca și de luptele statelor creștine între ele. Se adaugă și contradicţiile dintre diferitele grupuri de populaţii. Un mare avantaj pentru cauza creștină îl constituie vrajba dintre selgiucizi și fatimizi. Castelele cruciaţilor sunt monumente care rezista vremurilor.

1144 Cucerirea Edessei de către IMADEDDIN ZENKIS, emir de Moşul, duce la

1147 – 1149 cruciada a 2-a sub comanda lui KONRAD III DE HOHENSTAUFEN și a regelui Franţei, LUDOVIC VII, sub influenţa spirituală a lui BERNARD DE CLAIRVAUX. Colaborarea germano-franceză este afectată de alianţa dintre LUDOVIC VII şi ROGER II Al. SlllLIEI (politică de forţă antibizantină) și de contraalianţa dintre MANUEL COMNENUL și cumnatul său KONRAD III. După

înfrângeri la Dorylaion și Laodiceea, KONRAD şi LUDOVIC, care îşi unesc forţele la Ierusalim (1148), întreprind campanii fără efect la Damasc și Ascalon.

1187 Cucerirea Ierusalimului de către sultanul SALADIN, care anterior îi înfrânge pe creștini în **b. de la Hattin.**

1189 – 1192 Cruciada a 3-a. Pătruns de un autentic entuziasm cruciat și acţionând în conformitate cu concepţia sa despre funcţia universală a împăratului, FREDERIC I BARBAROSSA se pune în fruntea unei acţiuni ce antrenează tot V; dar după vict. strălucita de la Iconion, se îneacă pe 10 iunie 1190 în râul Kalykadnus (Saleph). Fiul său, ducele FREDERIC DE SUABIA, conduce o parte a armatei până în faţa Acrei, unde moare în 1191. Acra este cucerita în 1191 de RICHARD I INIMA DE LEU, regele Angliei, și de FILIP ÎI AUGUST al Franţei. RICHARD încheie un armistiţiu cu SALADIN: creștinilor le este cedata fâșia de ţărm dintre Tir și Jafa și li se permite să meargă în pelerinaj la Ierusalim. RICHARD îi cedează ca feuda lui GUI DE LUSIGNAN Ciprul, cucerit de el în 1191.

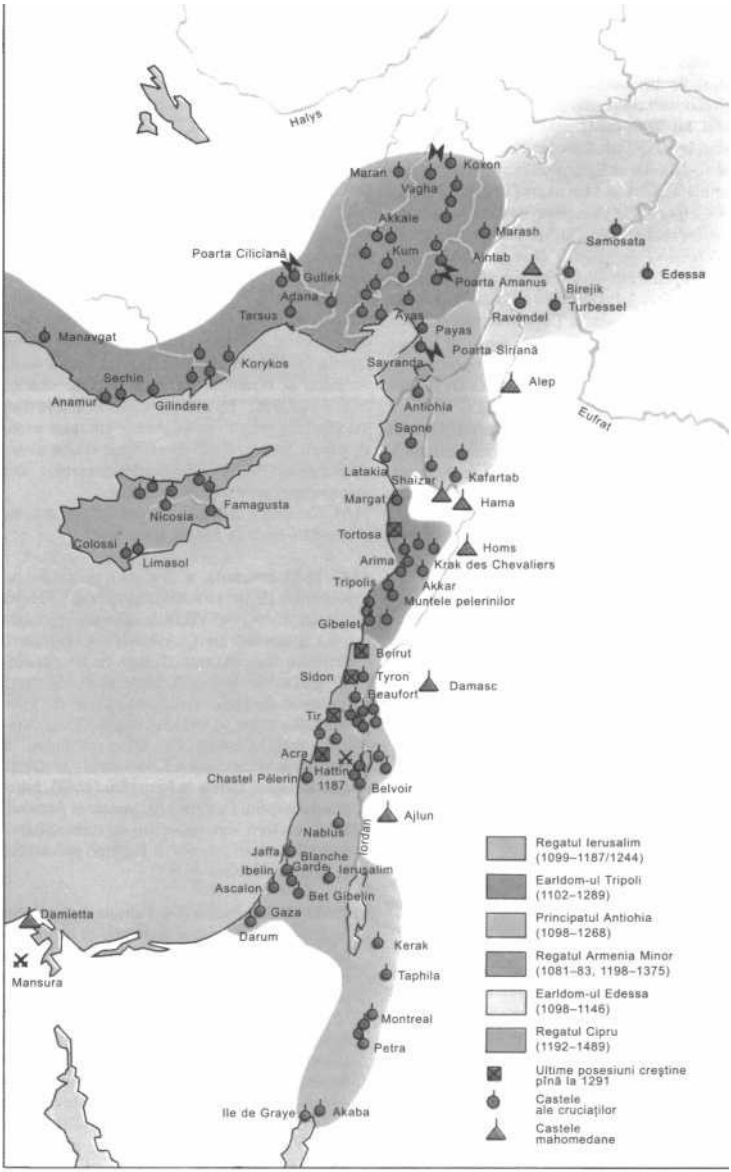

Statele cruciate

Cruciadele 4 – 7

1197 Cruciada bine pregătită a împ. HENRIC VI vizează cucerirea Ţării Sfinte, dar servește și politicii normande în E: ocuparea Imp. bizantin. Din cauza morţii împ., nu este ocupată decât o îngustă fâșie literală lângă Antiohia.

1202 – 1204 Cruciada a 4-a. Papa INNOCENŢIU III [1198 – 1216] cheamă nobilimea europeană la o nouă cruciadă, a cărei ţintă este Egiptul. O mare parte a nobilimii franceze dă curs chemării (margraful BONIFACE DE MONTFER-RAT, BALBUIN DE FLANDRA ș.a.). Pentru ca Veneţia să asigure transportul trupelor, cruciaţii trebuie să cucerească Zara în Dalmaţia. Dând curs rugăminţii principelui bizantin ALEXIE ANGHELOS și ţinând seama de interesele comerciale ale Veneţiei în Levant, dogele ENRICO Dandolo îndreaptă armata cruciată spre Constantinopol și îl cucerește (p. 175). Uniunea dintre bisericile romană și greacă nu reușește. Alungaţi pentru scurtă vreme, crucialii („latinii”) recuceresc orașul: după prădăciuni nemiloase, se întemeiază **Imp. latin** (harta, p. 206), desfiinţat în 1261 de MIHAIL VIII PALEOLOGUL, conducătorul partidei imperiale grecești, care pornește de la Niceea, cu ajutorul Genovei (p. 207).

1212 Cruciada copiilor. Mii de băieţi și fete sunt duși de negustori corupţi de la Marsilia la Alexandria, unde sunt vânduţi ca sclavi.

1228 – 1229 Cruciada a 5-a. Excomunicat de papă, împ. FREDERIC II conduce o campanie la Acra și primește prin contract din partea sultanului AL-KAMIL Ierusalimul, Betleemul și Nazaretul.

1244 Cucerirea Ierusalimului de către musulmani: pierderea definitivă a orașului.

1248 – 1254 Cruciada a 6-a. LUDOVIC IX CEL SFÂNT, regele Franţei, vrea să distrugă Egiptul, cea mai mare putere islamică. Cucerește Damietta (1249), este însă înfrânt la Mansura și luat prizonier împreună cu întreaga armată. Eliberat în schimbul unei răscumpărări ridicate, fortifica Acra și se întoarce în Franţa (1254).

1270 Cruciada a 7-a. LUDOVIC IX pornește în expediţie la Tunis, unde moare de ciumă.

1291 Acra, ultimul bastion creștin, este cucerită de mameluci. Tirul, Beirutul și Sidonul sunt abandonate de creștini. Dinastia Lusignan continua în Cipru până la 1489; Rodosul rămâne sub controlul cavalerilor ioaniţi până la

1523.

Consecinţe ale cruciadelor

Cruciadele eșuează fiindcă interesele naţionale ale naţiunilor implicate nu pot fi împăcate cu ideea universala care le inspira. Bizanţul cauta ajutor din V, ca să-și apere frontierele. Interesele comerciale ale Veneţiei și ambiţiile politice ale regatului normanzilor fac din aceste state adversare permanente ale Imp. bizantin; în lipsa colaborării lor (transport și siguranţa aprovizionării), operaţiunile militare nu sunt posibile.

Urmări: porturile maritime din Italia de N și orașele din S Franţei se dezvoltă intens datorită comerţului cu Orientul. Economia înflorește și se dezvoltă o clasă mijlocie bogată; standardul de viaţă crește (cerere mare de mărfuri orientale).

— Deși dezbinată politic, se dezvoltă conștiinţa naţională a Franţei *(Gesta Dei per Francos).* Conștiinţa culturală occidentală sporește prin contactul și comparaţia cu civilizaţiile superioare ale bizantinilor și arabilor, iar nivelul cultural evoluează. Papalitatea cunoaşte punctul ei maxim de putere; totuși, tocmai această expansiune a puterii subminează veneraţia religioasă faţă de Sfântul Scaun în rândurile maselor largi ale populaţiei. Teribila catastrofă suferită de cruciada a 2-a dăunează reputaţiei papalităţii, BERNARD DE CLAIRVAUX apare multora ca un fals profet și se răspândesc curente intelectuale laice și anticlericale. Cruciadele nu pot fi privite și înţelese decât în contextul atacurilor care au loc împotriva islamului (în Pirinei; cucerirea Lisabonei, 1147; N Africii) și împotriva popoarelor necreștine din Orient (cruciada fără succes lansată de BERNARD DE CLAIRVAUX împotriva venzilor).

Ordinele militar-religioase cavalerești, unind idealul de asceză cu cel cavaleresc (legământul monahal: sărăcia, castitatea, obedienţa; îndatoririle cavalerești: protejarea celor năpăstuiţi), sunt întemeiate în vremea cruciadelor.

Cavalerii Sfântului Ioan (ioaniţi). Provenind din fraternitatea Spitalului Sf. Ioan din Ierusalim, sunt

confirmaţi de papa PASCAL II în 1113 și transformaţi în ordin de RAYMOND DU PUY în 1120. Scop: îngrijirea bolnavilor și serv, milit. Ţinută: mantie neagră cu cruce albă, în război haină roșie de luptă. Ordinul este transferat în Cipru (1291), în Rodos (1309), apoi în Malta (1530 până în 1798; de aceea numiţi cavaleri „de Malta”).

Cavalerii templieri. Ordinul este întemeiat de HUGO DE PAYENS, care adună mai mulţi cavaleri francezi pentru a apăra, cu arma în mână, Ţara Sfântă, și pentru a-i proteja pe pelerini (1120). Ţinută: mantie albă cu cruce roșie. CLEMENT V dizolvă ordinul la conciliul de la Vienne, în 1312.

Cavalerii teutoni, ordin fondat în 1190 la Acra, ca fraternitate de îngrijire a celor bolnavi, se transforma în ordin militar cavaleresc în 1198. Ţinută: mantie alba cu cruce neagră. După ce se așază în Transilvania, sunt alungaţi de ANDREI ÎI AL UNGARIEI (1225) și trec în Prusia (HERMANN DE SALZA). Sediile marelui maestru: Acra, din 1291 la Veneţia şi din 1309 la Marienburg (p. 199).

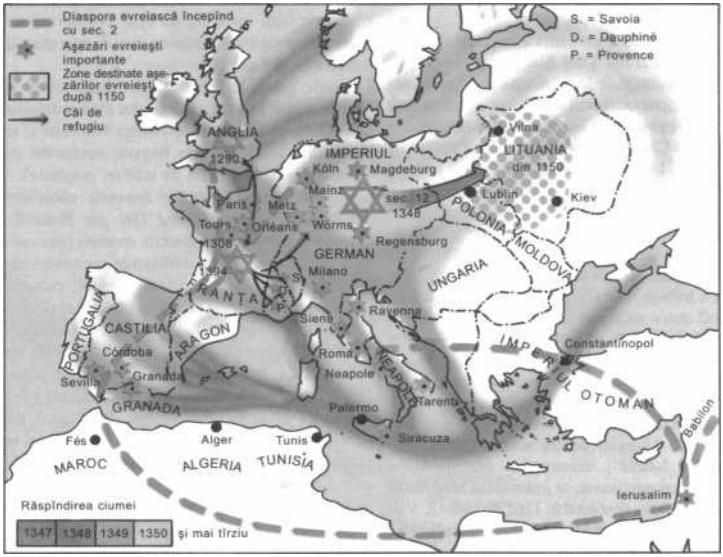

Răspândirea ciumei și alungarea evreilor din Europa Centrală, legată de această epidemie

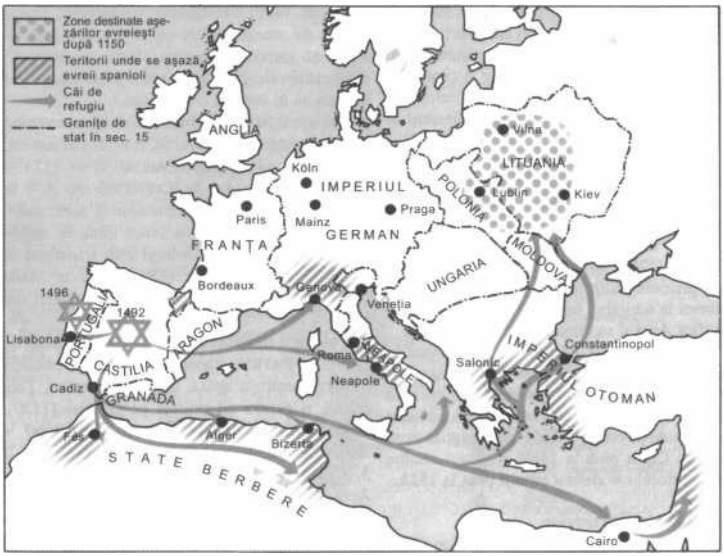

Expulzarea evreilor din Spania

Sfârșitul statului naţional evreu

După revolta nereușită a lui BAR KOCHBA (p. 99), evreilor le este interzis să intre în Ierusalim (colonia romană *Aelia Capitolina*), sub ameninţarea cu moartea. Statul naţional evreu **(„Naţiunea de cult”)** ia sfârșit prin pierderea centrului politic și cultural. Începe **viaţa în diaspora,** al cărei punct central spiritual este **sinagoga** (locul de adunare a comunităţii).

Mesopotamia: mulţi din cei alungaţi se îndreaptă spre Babilon, unde reușesc să-și asigure prosperitatea economică în mijlocul părţilor. În vremea sasanizilor suferă persecuţii din partea castei magicienilor-preoţi, situaţia lor devine totuși mai buna sub domnia arabă (p. 135). Religia iudaica (religia „Cărţii”) afirmă un monoteism strict, la fel ca islamul.

Cea 500 Desăvârșirea Talmudului babilonian, alcătuit din *Mișna* (legile, învăţăturile) și *Ghemara* (comentarii referitoare la *Mișna).*

De la Babilon, evreii emigrează în Afghanistan, Persia, India, Armenia și în Caucaz.

Evreii în Imp. roman

Sub CARACALLA, evreii obţin cetăţenia (212), ca și

toţi ceilalţi locuitori ai Imp. roman. Ei se așază în toate regiunile imp. (în primul rând în Asia Mică, în spaţiul balcanic, în N Africii și Spania). Dezvoltarea **urii faţa de evrei** este pusă de autorii romani pe seama separatismului religios, a pretenţiei de exclusivism a lui IEHOVA, a venerării religioase în lipsa icoanelor și a poruncilor pentru purificare rituală. **Legile iudaice** ale împăraţilor creștini CONSTANTIN, TEODOSIU (417, 423) și IUSTINIAN (534) le acorda evreilor drepturi de cetăţeni de rang inferior. Biserica de stat creștină urmărește aceleași scopuri (conciliile din sec. 4 – 7).

Evreii în Evul Mediu

Grigore cel Mare [590 – 604], cel care stabilește direcţiile politicii papale faţă de evrei în Evul Mediu, respinge botezul silit și vrea să-i câştige pe evrei prin favoruri. Evreii sunt consideraţi străini lipsiţi de apărare, care trebuie să se pună sub protecţia personală a regelui *(Königsmunt),* practicată pentru prima oară de LUDOVIC CEL PIOS [814 – 840]. Ulterior, le acorda privilegii și regii germani. Interzicerea de către biserică a camerei îi forţează pe evrei să adopte comerţul cu bani ca îndeletnicire (evreul în postura de creditor, creștinul debitor). Aceasta și pogromurile care au loc în timpul cruciadei 1 (p. 151) fac necesare legile de protecţie a evreilor ca necreștini (și nu ca negustori sau orășeni).

1103 Pacea generală de la Worms sub HENRICIV: alături de clerici, femei și negustori, evreii sunt menţionaţi în rândul celor „pacificaţi”. Din cauza interdicţiei de a purta arme, evreii au nevoie de protecţie; incapabili să mânuiască armele (semn distinctiv al celor liberi), ei devin neliberi.

1096 – 1215 în vremea cruciadelor (p. 150 și urm.) au loc primele mari persecuţii ale evreilor. **Principalele acuzaţii** sunt profanarea ostiei și omorul ritual.

1236 Sub FREDERIC II evreii sunt numiţi slujitori ai casei regale *(Kammerknechte – servi camerae nostrae).* Conceptul de „servitute a evreilor” – gândit de biserică în termeni spirituali – primește o interpretare juridică sub

influenţa dreptului roman: *Servitus camerae* (dependenţe personală și economică de împărat).

1215 Al 4-lea conciliu lateran: interdicţia ocupării de funcţii și ordonanţa privitoare la ţinuta evreilor.

Expulzări: evreii sunt alungaţi din Franţa în 1306, definitiv în 1394 (excepţii: Provence, Dauphiné, Avignon), din Anglia în 1290. În timpul epidemiei de pesta („ciuma neagră", 1347 – 1354), comunităţile evreiești sunt afectate la fel de rău ca toate celelalte din Europa. Acest dezastru, combinat cu pogromuri (350 de comunităţi evreiești sunt distruse în Germania), impulsionează migraţia spre E, începută în timpul cruciadelor. În cartierele evreilor se vorbește idiș. Se poartă ţinuta evreiască din Evul Mediu. Lupta declanșată de Biserica Catolică din Spania în 1391 se soldează cu expulzarea lor la stăruinţa marelui inchizitor TORQUEMADA (1492). 1496 alungarea din Portugalia.

Evreii în sec. 16, 17 și 18

Umanism și reforma: datorită faptului că știe ebraica, REUCHLIN este ales purtătorul de cuvânt al evreilor (luptă cu dominicanii și cu evreul convertit PFEFFERKORN, care cere arderea Talmudului). Pentru REUCHLIN, „sinagoga" nu mai este o sclavă înfrântă, ci soră cu „ecclesia". În *Oglindă pentru ochi* (1511) încearcă să refacă sensul iniţial ai dreptului roman (evreii sunt supuși ai imperiului) și ai dreptului canonic (evreul este aproapele tău). Reforma nu îmbunătăţește soarta evreilor. După apărarea pe care o ia LUTHER evreilor („Domnul nostru Iisus Hristos era născut evreu", 1523) urmează – când speranţa lui LUTHER că ei se vor converti nu se împlinește – scrierea polemică *Despre evrei și minciunile lor* (1542).

Politica evreiască a **statului absolutist** (sec. 17/18) este guvernată de principiul mercantilismului: obţinerea unei balanţe comerciale pozitive. După 1648, nevoile financiare ale principilor germani, în vederea menţinerii armatelor permanente și a desfășurării politicii externe, fac necesară descoperirea de noi surse financiare

(monopoluri, manufacturi, perceperea de taxe, loterie etc.). Principele se bizuie pe evreii de la Curtea sa, care formează o mică aristocraţie, aparte de ceilalţi evrei – care trăiesc din comerţul de vechituri și din comerţul ambulant, din schimbul de bani și amanet – prin „privilegii generale”, bogăţie și influenţă.

Arta: arta carolingiană se dezvoltă sub infl. Bizanţului (din întâlnirea cu Antichitatea orientală târzie): **capela palatului din Aachen** (construcţie centrală), cu dispunerea plină de efect a sălii de intrare, al cărei spaţiu central supraînălţat este flancat de două turnuri. Bazilica romană devine model al bisericilor episcopale și mănăstirești, dezvoltat prin adăugarea **motivului turnurilor** și prin accentul pus pe faţada de V (pentru alungarea demonilor).

— Se păstrează **decoraţiunile cărţilor** și plastica miniaturală (reliefuri în fildeș); numai resturi ale arhitecturii palatelor și picturilor murale. **Nu exista plastica monumentala.**

Stilul romanic (termen lansat de romanticul francez de Gerville, prin analogie cu „limbi romanice”, 1818) este cel dintâi stil de construcţie monumentală în Occidentul creștin, urmând după stilul artistic al Imp. Carolingian (cca. 950). Cea mai mare realizare a arhitecturii bisericești este **bazilica;** în afara laturii de E (transept, absidă), se dezvoltă partea de V (faţade, naos dublu). Liniile orizontale sunt întrerupte prin turnuri înălţate deasupra intersecţiilor dintre naos și transept, deasupra intrării din V și de-a lungul laturilor navelor (turnuri multiple). Echilibrul dintre dimensiunile orizontale și cele verticale conferă unitate masivei **structuri romanice,** cu alternanţa ei caracteristică de forme rotunde (cilindrice) și rectangulare (cubice). **Bolta,** introdusă cca. 1100, da unitate spaţiului și integrează peretele cu acoperișul. **Sculptura** prin obţinerea **corpului plastic** pornind de la suprafaţa plana, realizându-se figuri libere. Aceste lucrări de plastică monumentală caracterizate de severitate arhaică armonizează cu structura **(sculptura constructiva).**

Apogeul este atins în reliefurile de pe timpan (reprezentări ale Judecăţii de Apoi) și în figurile care încadrează portalurile. **Pictura murala** (lipsită de mijloace care să sugereze spaţialitatea sau tridimensionalul) ilustrează scene din Vechiul și Noul Testament și scene din Vieţile sfinţilor. Stilul sever al romanicului timpuriu în **Germania** (arta ottoniană: domul de la Magdeburg, St. Cyriacus din Gemrode) este urmat de structurile mature, cu bolţi monumentale (domurile din Speyer, Mainz și Worms). În **Franţa** se dezvolta școli regionale: Normandia, Burgundia, Provence.

Stilul gotic, cu inovaţiile sale tehnice (ogive, contraforturi, grinzi cu nervuri transversale), se dezvolta în Isle de France, domeniile coroanei franceze, Champagne, Picardia, și se răspândește în întreaga Europă. **Catedrala gotica** este cea mai de seama realizare a acestui stil bisericesc universal: o structura longitudinala, cu mai multe nave, cu transept și un naos înconjurat de un culoar circular și coroana de capele (punctul focal de cult). **Dispunerea proiecţiei generale** este hotărâtoare: datorită redispunerii greutăţii bolţii graţie grinzilor și a stâlpilor multipli pe contraforturi aflate în afara structurii, zidurile înalte ale navei centrale pot fi sparte în porţiuni portante aidoma unor coaste și zone neportante de umplere (pereţi de sticlă). Verticalismul noului stil duce la înlăturarea fâșiei de zid orizontal dintre arcade și ferestre a bazilicii cu trei naosuri.

În **Franţa,** goticul timpuriu (St. Denis, sfinţirea naosului în 1144; Sens, începută în 1142) este urmat de goticul dezvoltat (Chartres, inc. 1194; Reims, inc. 1211; Amiens, inc. 1220; Beauvais, inc. 1272, înălţimea navei: 48 m). Goticul târziu (goticul liniar) se mulţumește cu simple modificări ale marilor modele.

Catedralele din **Anglia** (abaţii; în Franţa: biserici episcopale) pun accent pe axa longitudinală; dispunerea spaţială (naos, transept, Capela Sf. Maria: Lady Chapel). După „early English” (stilul englez timpuriu; York, Salisbury, Lincoln) urmează „decorated style” (stilul

decorat), marcat de navele alungite pentru călugări și de adoptarea ferestrelor cu ornamente din figuri geometrice din Franţa. În sec. 15 apare „camera capitolului englez”, zona sacră a „stilului perpendicular” („perpendicular style”; King’s College Chapel, Cambridge). Tributar goticului anglo-normand este domul din Drontheim, în **Norvegia.**

Goticul este introdus în **Germania** prin Liebfrauenkirche (Biserica Sf. Fecioare) de la Trier (structură centrală) și Elizabethkirche din Marburg *(Hallenkirche =* biserică cu mai multe naosuri de aceeași înălţime). Domurile de la Strasbourg și Köln conduc spre goticul dezvoltat, în N apare *Backsteingotik* (goticul în cărămidă aparenta, stil de construcţie al călugărilor cistercieni, la Chorin, Doberan). Importantă devine forma spaţială a bisericii cu mai multe naosuri (Wiesenkirche la Soest, Marienkirche la Gdańsk) în N Germaniei și Scandinavia. În goticul târziu se încearcă efecte picturale prin jocul de umbre și lumini (Lorenzkirche din Nürnberg). Goticul se răspândește în Olanda (bolţi cilindrice drepte din lemn), în Pen. Iberică și în Italia.

Asociaţiile zidarilor *(Bauhütten)* îi cuprind pe meșterii pietrari care lucrează la o anumită clădire, formând „comunităţi de muncă” *(Hüttenordnung =* preceptele asociaţiei) prin care se transmit de la o generaţie la alta, ca „secret al asociaţiei” *(Hüttengeheimnis*), experienţa tehnica, elementele esenţiale ale proporţiilor și metode de lucru, creând de asemenea sculpturile pentru catedrale *(Hüttenplastik).*

Sculptura gotica, tinzând spre interiorizare și umanizare, se afla în strânsă interdependenţa cu arhitectura (Senlis, Chartres). Caracteristicile ei sunt idealismul (crearea frumuseţii omenești după modelele clasice în Franţa) și naturalismul, în care se constată tendinţa de spiritualizare (reprezentarea lui Hristos chinuit de suferinţa și a Mariei ca mama: Madona). Fresca este tot mai puţin utilizată (doar în clădirile laice). Crește importanţa **picturii pe sticla,** vitraliile umplând spaţiul

interior cu lumină colorată (Chartres: 146 de ferestre cu 1359 de scene). Începuturile picturii pe lemn.

Statul în Evul Mediu dezvoltat: în vreme ce în Franţa (p. 159) și Anglia (p. 161) puterea regelui este sporită de credinţa ligică (angajament faţă de un suzeran), de jurământul de credinţa și prin revenirea feudelor vacante la coroană, puterea regelui german scade din cauza legilor feudale (KONRAD II, 1037; LOTHAR III, 1136), care acordă vasalilor drepturi ereditare și inalienabile asupra proprietăţii, a **înfeudarii obligatorii** (acordarea unui alt vasal a feudei vacante a unui principe laic în termen de cel mult un an, prin urmare nu se produce o creștere a domeniilor regale) și a extinderii proprietăţii alodiale (feudele acordate de rege devin adesea proprietate particulara, din cauza absenţei unui registru feudal). Centralizarea tot mai mare din Anglia și Franţa contrastează cu fărâmiţarea feudala din Germania, căreia nu i se poate pune capăt nici prin **ierarhia militară.** Potrivit acesteia, regele are rangul 1, principii ecleziastici al 2-lea, principii laici al 3-lea, seniorii liberi al 4-lea, cei cu prerogative juridice și ministerialii al 5-lea, oamenii lor al 6-lea, toţi ceilalţi nobili al 7-lea.

Nobilimea: puterea marilor seniori feudali ereditari **(marea nobilime),** provenind din vechile familii germanice nobile, din oficialităţile regilor franci și din vasalii coroanei, se bazează pe asocierea dintre comitat și seniorie. Pe lângă vechile comitate – transformate în feude ereditare și ale căror graniţe nu mai corespund, din cauza situaţiilor de succesiune, împărţire și cucerire, cu acelea ale districtelor *(sau|* destrămarea districtelor) – apar noi comitate alodiale și senioriale (având un castel în centru), a căror putere se bazează pe imunitate și prerogative juridice; conducătorii respectivi doresc să-şi sporească aceasta putere, la fel ca și episcopiile și mănăstirile. În afara marii nobilimi exista **o mică nobilime:** în Anglia și Franţa **ligesse** *(homines ligii),* în Germania **ministeriales.** Iniţial neliberi, ministerialii (funcţionari subordonaţi regelui și vasali ai marilor proprietari de domenii și ai

vasalilor regelui) devin liberi prin elaborarea unei legi proprii, prin intrarea oamenilor liberi în rândurile lor, prin exercitarea și îndeplinirea conștiincioasa a funcţiilor lor și prin participarea la serviciile de Curte și la campaniile militare (fără a executa munca fizica). Prin moștenirea feudelor și aptitudini cavalerești, o clasa de războinici de profesie se transforma în nobilime de sânge (în perioada Hohenstaufenilor), generând un ideal de viaţa comun: **cavalerii.** Nobilimea europeană se desparte în mare și mica nobilime: *Herren* și *Ritter* în Germania, *lords* și *gentry* în Anglia, *barons* și *chevalliers* în Franţa și *grandes* și *hidalgos* în Spania.

Cavalerii: BONIZO DE SUTRI întocmește un cod al cavalerului creștin *(miles Christianas,* cca. 1090), care îi îndeamnă pe cavaleri să fie devotaţi seniorilor lor, să nu se dedea la prădăciuni, să-şi dea viaţa pentru senior, să se bată pentru bunul mers al *res publica,* să lupte împotriva ereticilor, să-i apere pe săraci, văduve și orfani și să respecte credinţa jurata seniorului. Creaţia epica exprimă misiunea bărbatului ca fapta cavalereasca (în turnir, festivităţi de Curte sau plecat în*ă ventiure),* iar lirica *(Minne*: dragoste cavalereasca) jurământul de iubire al cavalerului către doamna sa *(frouwe).* Între ideal și realitate apare o contradicţie de netrecut. Poeţii *(troubadors* în Provence, *trouvères* în N Franţei și *Minnesänger* în Germania) aparţin și ei tagmei cavalerești, audienţa este formată din seniori și femei căsătorite.

În **Franţa, Chrétien de Troyes** compune marile sale romanţuri de curte *(romans courtois)* între 1160 și 1190: *Erec, Clièges, Lancelot, Yvain, Perceval* (tratând incomplet tema Graalului). Cel dintâi trubadur este WILHELM IX DE POITIERS (1071 – 1127).

Apogeul *Minnesang-ului* german este atins prin Reinmar von Hagenau, Heinrich von MORUNGEN (între 1190 – 1200) și **Walther von der Vogel weide** (cca. 1190 – 1230). Reprezentanţii cei mai importanţi ai epicii de curte sunt HEINRICH VON VELDEKE *(Servatius,* cca. 1170; *Eneit,* cca. 1190), **Hartmann von Ane** *(Gregorius,*

Armer Heinrich, 1190 – 1200; *Iwein,* cca. 1205), **Wolfram von Eschenbach (***Parzifal,* cca. 1210), **Gottfried von Straßburg** *(Tristan,* cca. 1210). Cea 1200 apare *Nibelungenlied,* cca. 1220 *Klage* („lamentaţia") și cca. 1240 *Kudrun.* Epopei în a 2-a jumàtate a sec. 13: *Hugdietrich, Wolfdietrich, Rabenschlacht, Rosengarten, Laurin* etc.

Dreptul: EIKE VON REPKOW înregistrează în **Sachsenspiegel** (1220 – 1230) dreptul cutumiar din Germania, inclusiv cel de proprietate asupra pàmântului și feudal. *Deutschenspiegel* (traducere a *Sachsenspiegel* în germana din S), ràmasà neterminată, este continuata cca. 1275 prin **Schwabenspiegel.**

— Bologna devine cca. 1088 centrul de predare a dreptului roman. Formarea unei școli de drept. Reintroducerea dreptului roman începe în sec. 13, cu precădere în Anglia, Franţa și Germania (p. 185). În **Germania** capàtà importanţa prevederile **păcii publice** (HENRIC IV, Frederic I Barbarossa, Frederic II). Prevederile păcii publice servesc și drept cod penal.

Franţa sub dinastia Capeţienilor

Ascensiunea Capeţienilor

987 – 996 Hugo Capet (de la *cappa*: capă), fiul lui HUGO CEL Mare, este ales și încoronat rege sub infl. arhiepiscopului ADALBERT DE REIMS, conducătorul partidei progermane, și cu ajutorul împărătesei THEOPHANO. Succesorii săi, ROBERT CEL PIOS [996 –

1031], HENRIC I [1031 – 1060] și FILIP I [1060 – 1108], poartă titlul de *Rex Francorum* (rege al francilor), dar nu sunt decât niște regi-fantomă. Ascensiunea capeţienilor începe cu

1108 – 1137 LUDOVIC VI CEL GROS, care îi supune pe vasalii insubordonaţi ai domeniilor coroanei. El reglementează procesul de investitură și, în calitate de coregent al lui FILIP I, stabilește legătura dintre monarhia franceză și papalitate (protecţia împotriva Germaniei). Consilierul său, abatele SUGER DE ST. DENIS [1122 – 1151], întemeiază o administraţie centrală și – prin intermediul prietenului său BERNARD DE CLAIRVAUX – relaţii între rege și noile ordine călugărești. Sentimentul **conștiinţei naţionale franceze** se dezvoltă ca urmare a cruciadelor și a 1124 atacului împăratului HENRIC V (p. 148), aliatul socrului său HENRIC I AL ANGLIEI. Instituirea flamurii regale aurii, *auri flamma.*

1137 – 1180 LUDOVIC VII (că-s. cu ALIÉNOR DE POITOU, moștenitoare a Aquitaniei) ia parte la cruciada a 2-a (p. 151). Abatele SUGER îi ţine locul regelui pe durata absenţei și introduce un impozit direct, care să acopere cheltuielile cruciadei.

— După anularea căsătoriei cu LUDOVIC VII (1152), Aliénor se caz. cu henric, duce de Normandia și conte de Anjou, Maine și Touraine, la care ea adaugă Aquitania (Poitou, Guyenne, Gascogne). 1154 HENRIC devine rege al Angliei (HENRIC II).

1180 – 1223 Filip II August pune capăt conflictului cu statul angevin condus de IOAN I (p. 161).

1202 IOAN I FĂRĂ DE ŢARA îşi pierde domeniile într-un proces intentat de FILIP II. FILIP II cucerește regiunile de la N de Loara. Rouen capitulează în 1204.

1212 Alianţa cu FREDERIC ÎI DE HOHENSTAUFEN (p. 173) împotriva lui IOAN I, a împăratului OTTO IV din dinastia Welfilor și a ducilor Flandrei.

1214 B. de la Bouvines: FILIP II îşi înfrânge adversarii. Încheie o pace pe 5 ani cu IOAN I, la Chinon: posesiunile engleze la N de Loara rămân în mâinile lui

FILIP II (o treime din Franţa reprezintă pământul coroanei).

1202 – 1229 Războaiele albigenzice din **S** Franţei (p. 149): după asasinarea legatului papal PETER DE CASTELNAU de către un paj al contelui RAIMOND DE TOULOUSE, papa INNO-CENŢIU III lansează chemarea la cruciada. Armata cruciata, comandata de SIMON DE MONTFORT, Earl de Leicester, cucerește Provence (1209 – 1218) și Béziers (1209). Victorie asupra lui RAIMOND VI și cumnatului acestuia, PETRU DE ARAGÓN, la Muret (1213). SIMON moare în lupta (1218), RAIMOND VI îşi recucerește ţara.

1223 – 1226 LUDOVIC VIII. Franţa devine teritoriu ereditar (locul de încoronare: Reims). El cucerește de la englezi Poitou și Saintonge (1224), ocupa Avignon (1226) și Languedoc.

1226 – 1270 Ludovic IX cel Sfânt.

1229 Tratatul de la Paris pune capăt războaielor albigenzice.

RAIMOND VII DE TOULOUSE cedează coroanei zona din Albigeois dintre râurile Tam și Agout, partea de N din Quierzy și ducatul Narbonne. Restul posesiunilor sunt moștenite după moartea lui (1249) de fiica sa, JEANNE, care se căsătorește cu al 3-lea fiu al lui LUDOVIC VIII, ALPHONS DE POITIERS. Posesiunile ei revin coroanei în 1271: teritoriul coroanei se întinde acum până la Medit.

— După întoarcerea sa din cruciada (p. 153), LUDOVIC IX înăbușă o revoltă a baronilor sprijinită de Anglia și îl înfrânge pe HENRIC III (p. 161).

1259 Pacea de la Paris: HENRIC III este silit să renunţe la Normandia, Maine, Anjou și Poitou, iar pentru ducatul Guyenne (Aquitania) să-l recunoască suzeran pe regele Franţei. După moartea împ. FREDERIC II (1250), LUDOVIC IX rămâne cel mai puternic conducător al Occidentului („arbitru”).

Stat și Constituţie

Forţa regelui francez provine din domeniile coroanei. După o perioadă de dezintegrare feudală, în sec. 11 se

dezvolta state cu teritorii mari, cu o funcţionârime bine structurată și administraţie eficientă. Aceasta concentrare servește monarhiei, care instituie treptat o conducere centralizata puternica („concentrare concentrică”). Prin desăvârşirea legii feudale, regele se plasează în fruntea piramidei feudale. Aceasta se realizează prin feudalizarea ţării, prin întoarcerea feudelor libere la coroana și prin obligaţia de fidelitate a vasalilor exclusiv faţa de seniorii lor *(homines ligii, ligesse),* totuși numai în măsura în care aceasta nu intră în contradicţie cu datoria lor de credinţa faţa de rege *(Rex: Dominus ligius ante omnes).* Administraţia centrala este consolidata prin formarea unui **Parlament** (curte suprema) și a unui corp de funcţionari.

Primul pas în instituirea impozitării directe este **taille** (plata unei taxe în schimbul unor servicii obligatorii). Se planifica un buget. Din motive financiare și militare, orașelor li se acorda privilegii comunale, ceea ce duce la întărirea lor.

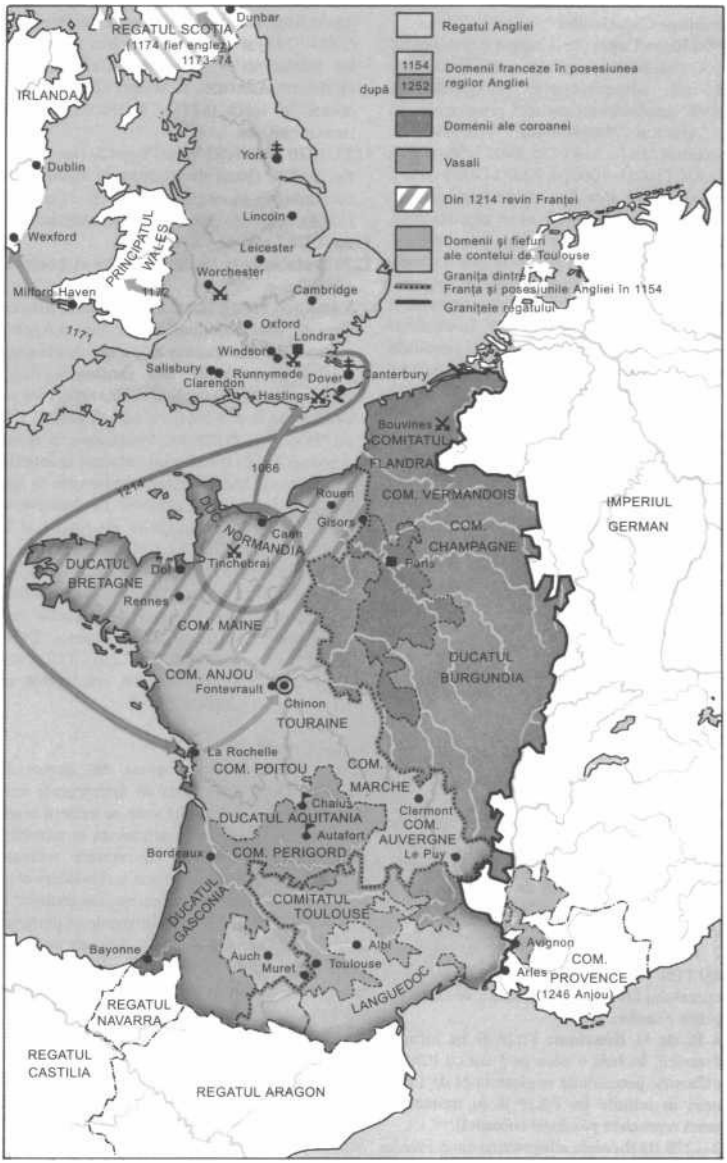

Anglia și Franţa, sec. 1113

1066 – 1087 Wilhelm (William) Cuceritorul este încoronat la Westminster după b. de la Hastings (1066) și cucerește întreaga Anglie până în 1071. După mai multe răscoale, nobilimii anglo-saxone i se iau posesiunile.

1086 Domesday Book (*Domesday*: ziua Judecăţii de Apoi), un cadastru general cuprinzând toate proprietăţile

din regat și venitul lor anual.

Jurământul de la Salisbury: jurământul de credinţă al vasalilor subordonaţi este condiţionat de îndeplinirea obligaţiilor ligice faţă de rege (v. şi p. 159). Regele se afla în fruntea piramidei feudale, fiind sfătuit de *curia régis* (consiliul lorzilor).

1087 – 1100 WILHELM (WILLIAM) ÎI RUFUS. Fratele sau mai mare, ROBERT CURTHOSE, moștenește ducatul Normandiei. După moartea lui WILHELM II se încoronează rege fratele său mai tânăr.

1100 – 1135 HENRIC I BEAUCLERC. îl înfrânge pe ROBERT CURTHOSE la Tinchebrai (1106) și reunește Normandia cu Anglia.

1107 Concordatul de la Westminster pune capăt luptei pentru investitură (p. 148). Regele obligă nobilimea

1127 să o recunoască pe fiica sa MATHILDA (văduva împ. HENRIC V; p. 148) succesoare la tron. Ea se căsătorește cu contele GEOFFROI DE ANJOU (1128), poreclit „Plantagenet” din pricina ramurii de grozamă care îi împodobește coiful (p. 159).

În vremea lui HENRIC I ia fiinţa un **departament al finanţelor (***scaccarium, exchequer),* înaintea căruia șerifii (p. 129) din *shires* trebuie să prezinte, de Paște și Sf. Mihail (29 sept.), veniturile (arende și câștigurile feudale) prin registre *(pipe rolls*: suluri cu situaţii anuale, din 1130/31). Tributul plătit vikingilor *(danegeld)* se transformă într-un impozit general de stat.

1135 – 1154 ȘTEFAN (STEPHEN) DE BLOIS. După sosirea MATHILDEI în Anglia (1139) urmează o perioadă de anarhie (războaie civile), care consolidează poziţia nobilimii și bisericii.

1154 – 1399 Dinastia Anjou-Plantagenet

1154 – 1189 Henric II, recunoscut de ȘTEFAN moștenitor al tronului (1153), devine rege. Feudele sale regale franceze (Normandia și Bretagne de la mama sa; Anjou, Maine, Touraine de la tată; Aquitania de la soţia sa ALIÉNOR; p. 159) formează împreună cu Anglia lmp. angevin. Restaurarea prerogativelor regale prin

1164 Constituţiile de la Clarendon: judecarea clericilor vinovaţi de infracţiuni de către tribunale ecleziastice, dar pedepsiţi de tribunale laice, limitarea dreptului de apel al clericilor la Roma. THOMAS BECKET, cancelarul lui HENRIC II (1155), arhiepiscop de Canterbury (1162), opune rezistenţa și este ucis (1170). Penitenţa a lui HENRIC II (1174).

1171 începutul cuceririi Irlandei.

1173 – 1174 Revolta fiilor lui HENRIC II. Realizările lui HENRIC: dezvoltarea **tribunalului regal** *(curia regis*: de la HENRIC III, *bancum régis,* banca regelui) și întemeierea la Westminster (1178) a unei curţi permanente cu 5 asesori, în care se îndeplinește procedura ordonata de anchetă și probatoriu. Membrii juriului sunt aleși de popor. Dezvoltare treptată a jurisprudenţei engleze *(common law).*

1189 – 1199 Richard I Inima de Leu, întors din cruciada (p. 151), înăbușă revolta fratelui său IOAN I FĂRĂ DE ŢARA. După moartea lui RICHARD, tronul este ocupat de

1199 – 1216 IOAN I Fără DE ŢAR A; el pierde teritoriile din Franţa, exceptând Guyenne (p. 159) și, intrând în conflict cu INNOCENŢIU III (p. 149), este excomunicat (1209). Din cauza ameninţării de invazie a lui FILIP ÎI AUGUST în Anglia, IOAN se răzgândește (recunoaşterea lui Stephen Langton ca arhiepiscop de Canterbury) și primește Anglia ca feuda din partea papei (1213). După supunerea dinastiei Lusignan din Poitou.

1214 în b. de la Bouvines (p. 159) sunt înfrânţi aliaţii lui IOAN. După pacea de la Chinon (pierderea terit. la N de Loara), nobilimea se revolta. IOAN este silit să accepte la Runnymede, lângă Windsor.

15 iunie 1215 Magna Charta Libertatum: regele obligat să respecte „legea veche” și să confirme privilegiile baronilor (dreptul acestora de a opune rezistenţa în cazul abuzurilor de aplicare a privilegiilor feudale). În afara principiilor fundamentale (apărarea drepturilor bisericești, respectul faţa de lege etc.) apar revendicări și clauze

referitoare la dreptul feudal. Magna Charta devine „Biblia Constituţiei”.

1216 – 1272 Henric III. Creșterea puterii ecleziastice, impozitarea nemiloasa prin *curia,* chemarea la Curte a favoriţilor *(poitevins)* din S Franţei în cele mai înalte funcţii de stat și marea povara a taxelor impuse de ambiţia lui HENRIC de a obţine coroanele Siciliei și Germaniei duc la

1258 – 1265 răscoala baronilor. SIMON DE MONTFORT, al treilea fiu al învingătorului din războaiele albigenzice (p. 159), HENRIC II, este silit să fie de acord cu

dispoziţiile de la Oxford: 15 baroni urmează să-l sfătuiască pe rege și să controleze administraţia. HENRIC III se aliază cu LUDOVIC IX (1259 pacea de la Paris, p. 159) și cu papa (1261). După ce LUDOVIC IX, ca arbitru, declara nule „dispoziţiile” (înţelegerea de la Amiens, 1264), SIMON DE MONTFORT îl înfrânge pe rege în

b. de la Lewes: întemeierea unui consiliu de regenţa și convocarea unui Parlament. Eduard, fiul lui Henric iii, îl înfrânge pe Simon de Montfort în

1264 b. de la Evesham (SIMON moare în lupta).

Regatul Mării Nordului al lui Knut cel Mare în sec. 1

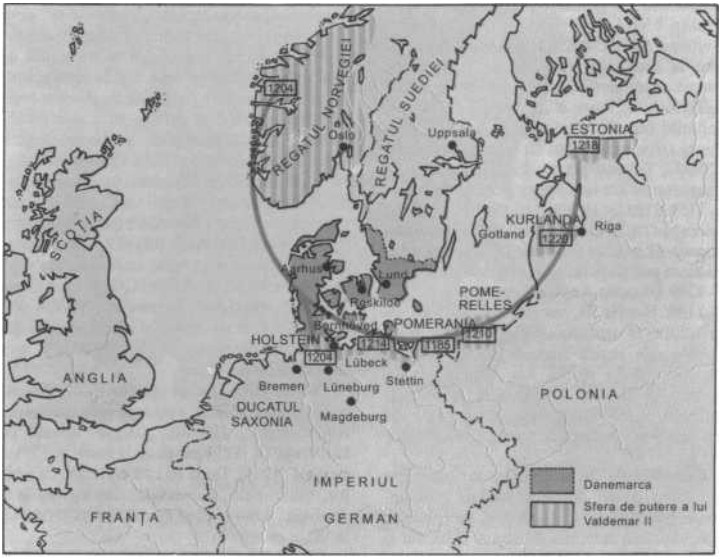

Renalul lui Valdemar II Victoriosul

Cea 900 se formează în Scandinavia primele regate, ai căror regi se convertesc la creștinism, pentru a-și înălţa și consolida poziţiile.

Danemarca (935 – 1286)

Cea 935 – 945 Regele GORM CEL BÀTRÂN. Pornind din lutlanda, cucerește regatul vikingilor suedezi Haithabu (Schleswig). Episcopiile Ripen, Aarhus și Schleswig sunt întemeiate (948) sub fiul său HARALD I BLAATAND (botezat cca. 960). După înfrângerea sa de OTTO II (974), HARALD este alungat de fiul său

985 – 1014 SVEN TVESKAEG („Barbă Spintecată”), care creștinează Danemarca și conduce o armată daneza împotriva anglo-saxonilor (994). Fiul său

1016 – 1035 Knut cel Mare este recunoscut rege la Londra după victoria asupra lui EDMUND (p. 129). După moartea fratelui său HARALD, devine rege al Danemarcei (1019). Cucerirea Norvegiei (1028). Misiunea de răspândire a credinţei și de întemeiere a bisericii este îndeplinita de preoţi anglo-saxoni.

1104 întemeierea arhiepiscopiei Lund. În sec. 11 – 12, Danemarca este adesea dependentă din punct de

vedere feudal de Imp. german și slăbită de luptele pentru succesiune.

1157 – 1182 VALDEMAR I CEL MARE. Începutul ascensiunii Danemarcei la rangul de mare putere. Cu ajutorul lui ABSOLON, episcop de Roskilde, el supune provinciile (construirea de castele); întreprinde alături de HENRIC LEUL

1160 – 1164 campanii împotriva venzilor. Cucerirea Rügenului (1168). Ridicarea bisericii și nobilimii în dauna ţăranilor.

1182 – 1202 KNUT IV, căsătorit cu GERTRUDE, fiica lui HENRIC LEUL, refuza să depună jurământul de vasal înaintea împăratului și cucerește Pomerania (1184). Primește omagiul de vasal al lui BOGISTAV DE POMERANIA (1185). Fratele său VALDEMAR, duce de Schleswig, cucerește Lübeck și Hamburg (1201).

1202 – 1241 Valdemar II Victoriosul. Cucerește Lauenburg și Norvegia, Pomerelles, Estonia și Kurlanda. De la FREDERIC II obţine suzeranitatea asupra teritoriilor de la E de Elba. În timpul prizonieratului (1223 – 1225, la contele HENRIC DE SCHWERIN) cuceririle Danemarcei se pierd.

1227 B. de la Bornhöved: VALDEMAR II este înfrânt de principii din N Germaniei și de orașul Lübeck. Consecinţa: dezvoltarea comerţului german în M. Baltică, prăbușirea dominaţiei daneze. VALDEMAR renunţă la alte planuri de expansiune. Nepotul său

1259 – 1286 ERIK V KLIPPING este obligat în virtutea Magnei Charta daneze (1282) să convoace adunarea *Danehof* (prelaţi, baroni și funcţionari de Curte), întrunindu-se anual în scopuri legislative: limitarea puterii regale și a adunărilor provinciale autonome *(Dings).*

Norvegia (cca. 900 – 1280)

Cea 900 HARALD CEL BÂLAI din familia Yngling întemeiază un regat mare, prin unirea unei serii de mici regate. Convertirea la creștinism – în parte forţată – sub OLAV I TRYGGVESSON [995 – 1.000] și SFÂNTUL OLAV [1016 – 1028].

1035 – 1047 MAGNUS I CEL BUN devine rege după expulzarea lui SVEN, fiul lui KNUT CEL MARE. Unchiul lui

1047 – 1066 HARALD Hardraade cade în b. de la Stamfordbridge, în cursul tentativei de a cuceri Anglia (p. 129).

1130 – 1240 Războaie civile.

1152 Fondarea arhiepiscopiei Nidaros (Drontheim).

1164 Dieta de la Bergen: episcopii revendică dreptul de a-l alege pe rege. împotriva clerului se ridica partidul „picioarelor de mesteacăn" sub

1184 – 1202 Sverrir, care se impune în faţa partidei Baglar (a „toiegelor strâmbe"), silindu-i pe episcopi să-l încoroneze, în ciuda unui *interdiction* al papei INNOCENŢIU III. Fondarea unei monarhii ereditare puternice. Nepotul său 1217 – 1263 HAAKON IV HAAKONSSON este ucis pe Insula Man.

1261 Cucerirea Groenlandei; 1262 – 64 Islanda.

1263 – 1280 MAGNUS LAGABOETIR (Reformatorul de legi) vinde Hebridele Scoţiei (1266) și încheie cearta cu biserica (1277), căreia i se acordă dreptul de jurisdicţie și de a face numiri în posturile ierarhiei ecleziastice.

Suedia (995 – 1290)

995 – 1022 Olof Skötkonung din dinastia Uppsala este botezat în 1008. După moartea fiilor săi, urmează din Stenkil, și se ajunge la lupte nesfârșite între *gautes* (goţii) creștini și *svear upplands* (suedezi) păgâni, care nu se termina decât cca. 1125 (stingerea din Stenkil).

1130 – 1156 SVERKER CEL BĂTRÂN este primul rege al din Sverker. Chemarea Ordinului cistercienilor. *Upsvear* îl înlătură de la tron pe SVERKER CEL TÂNĂR și îl proclamă rege pe ERIK KNUTSSON (1208).

1164 Fondarea arhiepiscopiei Uppsala.

Lupta dintre dinastiile lui SVERKER şi ERIK se încheie prin stingerea ambelor (1222, 1250).

1250 – 1266 Birger, jarl de Suedia, membru al fam. Folkung, câştigă puterea. Relaţii de prietenie cu Norvegia și Danemarca. Cucerirea S Finlandei. Privilegii comerciale acordate Ligii Hanseatice germane. Întemeiere

de orașe. Elaborarea unor legi în varii domenii.

1275 – 1290 MAGNUS LA DULAS. Formarea unei nobilimi din familiile de ţârani cu mari proprietăţi. Formarea unei clase ereditare de cavaleri datorită

1279 Statutului de la Alsnö: cei care lupta calare sunt scutiţi de obligaţiile fiscale.

164 Evul Mediu dezvoltat/Imperiul german V (1125 – 1190)

Imperiul Hohenstaufenilor, 1125 – 1254

1125 – 1137 LOTHAR ÎI DE SUPPLINBURG este ales rege în competiţie cu FREDERIC ÎI DE SUABIA din familia Hohenstaufen. Familiile conducătoare din teritoriile de la frontiera de E sunt favorizate (p. 171). Familia Welfilor din Saxonia se consolidează prin căsătoria lui HENRIC CEL TRUFAȘ cu GERTRUDE, fiica lui LOTHAR. INNO-CENŢIU II îl încoronează împ. la Roma (1133). După moartea lui,

domeniile alodiale și ducatul Saxonia îi revin lui HENRIC CEL MÂNDRU.

Imperiul Hohenstaufenilor

1137 – 1152 KONRAD III. Saxonia îi revine ca feuda lui ALBRECHT URSUL, iar Bavaria lui LEOPOLD IV, margraf al Austriei, din familia Babenberg. În virtutea

1142 păcii de la Frankfurt, HENRIC LEUL primește principatul Saxonia, iar ALBRECHT URSUL Marca de N, ca despăgubire; margraful HENRIC II („JASOMIRGOTT" = fie ca Domnul să vrea) al Austriei primește Bavaria. Final nefericit al cruciadei a 2-a (p. 151) și împăcare a lui KONRAD cu HENRIC LEUL, care îi silește pe abodriţi să plătească tribut (1147) în cruciada împotriva venzilor (p. 171).

1152 – 1190 Frederic I Barbarossa mediază un compromis între Welfi și Hohenstaufeni. Îi investește pe unchiul sau WELF IV cu margrafiatul Toscanei și ducatul Spoleto, iar pe varul sau HENRIC LEUL cu ducatul Bavaria. Pentru a-l compensa pe HENRIC II (JASOMIR-GOTT) Austria este transformată în ducat.

Politica italiana a lui Frederic I

1153 Tratatul de la Konstanz: FREDERIC I îi promite papei EUGENIU III ajutor împotriva romanilor (comuna romană și ARNOLD DE BRESCIA) și a normanzilor; papa îi promite încoronarea imperiala.

1154 – 1155 Prima campanie italiană. FREDERIC I îl extradează pe ARNOLD DE BRESCIA și este încoronat împărat (1155) de papa ADRIAN IV [1154 – 1159], Papa ajunge la o înţelegere cu WILHELM I Al. SlllLIEI [1154 – 1166] prin pacea de la Benevento (1156): WILHELM este investit cu Sicilia, Apulia și Capua.

Oct. 1157 Dieta de la Besançon: conflict între legatul papal cardinalul ROLAND BANDINELLI și cancelarul RAINALD VON DASSEL [1156 – 1167, 1159 arhiepiscop de Köln], după ce legatul numește coroana imperială „beneficium" (*feuduni*: investitura cu, sau *bonum factum:* beneficiu).

1158 – 1162 A 2-a campanie italiană: FREDERIC I

pretinde la **nov. 1158 dieta de pe Câmpiile Roncaliene** retrocedarea domeniilor și drepturilor imp. *(regaţia),* violate de către orașele-stat devenite între timp autonome.

1159 Alegeri papale: ALEXANDRU III [1159 – 1181] și VICTOR IV [1159 – 1164], recunoscut de împ. la sinodul de la Pavia (1160). Occidentul se împarte în 2 tabere (până la 1177). Întâlnirea dintre LUDOVIC VII AL FRANŢEI şi FREDERIC I la St. Jean de Losne nu rezolvă schisma.

1163 – 1164 A 3-a campanie italiană: formarea ligii orașelor veroneze.

1165 Dieta de la Würzburg.

1166 – 1168 A 4-a campanie italiană: vict. a lui RAINALD VON DASSEL în Toscana. Izbucnirea unei epidemii (RAINALD moare) silește armata să se retragă. Formarea **Ligii lombarde,** unită cu Liga veroneză (cetatea Ligii: Alessandria).

1174 – 1178 A 5-a campanie italiana: asedierea zadarnică a Alessandriei; HENRIC LEUL refuza să-şi îndeplinească îndatoririle militare (întâlnirea de la Chiavenna). După eșecul păcii separate cu Liga lombardă și după

înfrângerea de la Legnano, FREDERIC încheie pacea preliminară de la Anagni cu papa ALEXANDRU III, după care urmează imediat

1176 **pacea de la Veneţia:** armistiţiu cu Lombardia și Sicilia. Uzufruct al domeniilor MATHILDEI.

1183 Pacea de la Konstanz cu Lombardia: recunoaşterea Ligii lombarde. investirea funcţionarilor aleși de către împărat.

1178 – 1180 Procesul lui Henric Leul: nobilii din Saxonia îl pun sub acuzaţie înaintea Curţii imperiale, pentru tulburarea ordinii publice. Pentru că nu se înfăţișează la proces, este supus exilului imperial, iar în al 2-lea proces judiciar feudal, îşi pierde feudele imperiale (ducatele Bavaria și Saxonia). Saxonia îi revine lui BERNHARD, conte de Anhalt, Bavaria lui OTTO VON WITTELSBACH. Stiria devine ducat autonom.

Arhiepiscopul de Köln primește titlul ducal al Westfaliei și o parte din Engem (dieta de la Gelnhausen). După un război civil în imperiu (1180 – 1181), HENRIC se supune (1181) și i se acordă domeniile ereditare Braunschweig și Lüneburg (exil în Anglia). Vasalele sale, Mecklenburg și Pomerania, devin vasale directe ale împăratului, iar Lübeck oraș imperial.

1184 – 1186 A 6-a campanie italiana: alianţă a lui FREDERIC I cu Milano. Încoronarea la Milano a lui HENRIC VI ca rege al Italiei și căsătorie cu Constance de Sicilia. Papa urban III [1185 – 1187] se aliază cu principii din N Germaniei, care se opun împăratului.

Alianţă a lui FREDERIC I cu FILIP II august al Franţei (p. 159) la Toul: începutul legăturii dintre Hohenstaufeni și Capeţieni împotriva Welfilor și Angevinilor.

Dieta de la Worms. FREDERIC I pleacă în cruciada (p. 151).

Fundamentul puterii lui Frederic I: domeniile Hohenstaufenilor, domeniile imperiale Burgundia Superioara (A relat). Este încoronat ca rege al Burgundiei la Arles (1178).

Polonia în sec. 10 – 11

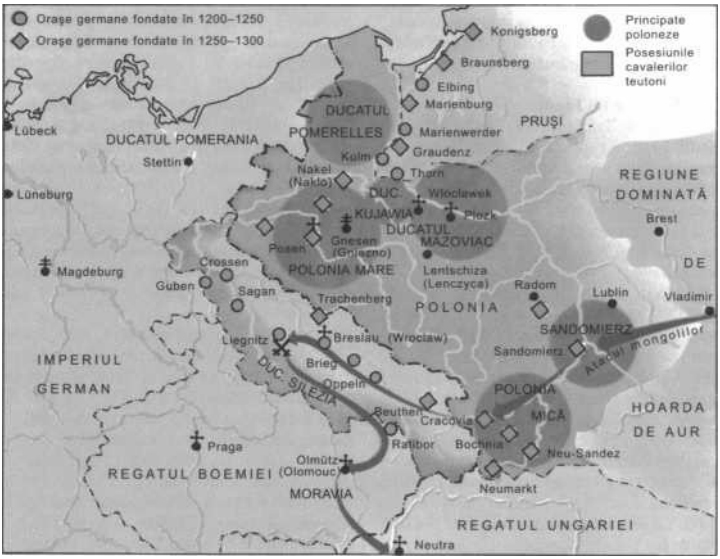

Principatele poloneze și colonizarea germană în est din sec. 12 și 13

Polonia până la 1320

Teritoriile tribale poloneze se încheagă de timpuriu într-un stat polonez independent *(poieni* = locuitori ai câmpiilor), care intră în contact și în conflict cu politica germana ràsàriteanà.

960 – 992 Mieszko I, din dinastia Piaştilor. După càsatoria lui cu principesa cehă DUBRAVKA, se convertește la creștinism (966). Polonia devine un stat creștin, cu propria sa episcopie (Poasen = Poznan). După incursiunile lui WICHMANN (963 și 967), unul din vasalii renegaţi ai lui OTTO I, se ajunge la înţelegere și pace. MIESZKO devine „prieten al împăratului" (credinţă personală, fără dependenţă feudala). 985 îi jură credinţa lui OTTO III, dar îşi pune ţara sub protecţia papei. Sub fiul său

992 – 1025 Bolesław I cel Viteaz (Chrobry) se instituie o relaţie de prietenie cu imperiul. Fiica sa REGINLINDIS se caz. cu margraful HERMANN I VON MEISSEN (Misnia). Poziţia de frunte a Poloniei peste slavii de V se asigura prin cucerirea Cracoviei și supunerea triburilor slave de V.

1.000 întemeierea arhiepiscopiei Gniezno (Gnesen) ca provincie ecleziastica polona autonoma, cu episcopiile Wrocław (Breslau), Cracovia și Kolobrzeg (Kolberg). OTTO III ia parte ca pelerin la ceremonia canonizării episcopului ADALBERT de PRAGA de la mormântul acestuia (la Gniezno).

1002 BOLESŁAW I CEL VITEAZ abandonează concepţia universalista a unui imp. creștin și iniţiază o politică propolonează, îndreptată împotriva Boemiei și a imp.

1003 – 1018 Conflicte cu imp. Planul unui stat unitar al slavilor de V sub conducerea polonezilor intra în contradicţie cu politica estica a Germaniei. Se isca război pentru stăpânirea ţării liutiţilor, Lusaţiei (Lausitz), a Marcii Meien (Misnia) și a Boemiei.

1013 BOLESŁAW I CEL VITEAZ recunoaşte suzeranitatea regelui german.

1018 **Pacea de la Bautzen** (Budziszyn): BOLESŁAW obţine Lusaţia și teritoriul Milzen ca feude imperiale (p. 143).

1024 După ocuparea Kievului în timpul luptelor pentru tronul rusesc, BOLESŁAW se încoronează rege.

1025 – 1034 Mieszko II, caz. din 1018 cu o nepoata a lui OTTO II, este silit, din cauza opoziţiei faţa de KONRAD II, să renunţe la coroana regala și să recunoască suzeranitatea regelui german (1033). Pierderea Pomeraniei, Lusaţiei și a unui teritoriu întins, dintre Vistula și Bug.

1037 – 1058 Cazimir. Ràscoale ale păgânilor și incursiuni ale boemienilor (p. 169), care răpesc moaștele SF. ADALBERT la Praga și anexează Silezia (Schlesien, 1038). După expulzare, CAZIMIR se întoarce în ţara cu ajutor german. Reconstrucţia bisericii (cler german) și a statului (tranziţie a puterii din Polonia Mare spre cea Mica) se îndeplinește de la Cracovia, noua capitala. HENRIC III retrocedează Silezia (1054).

Până în 1138, ducatul Polonia este complet centralizat și condus de reprezentanţii ducelui (castelani),

care au puteri depline. Sub infl. legii germane, se acorda imunităţi bisericii, apoi și nobililor, adică fostelor oficialităţi și curteni ai ducelui. Nobilimea este formată din **magnaţi** și **șleahta,** mica nobilime cavalerească.

1058 – 1079 Bolesław II. Din cauza coaliţiei îndreptate împotriva lui (HENRIC IV, Boemia, Rusia) BOLESŁAW trece de partea lui GRIGORE VII în lupta dintre imperiu și papalitate. Este încoronat rege în 1076, dar alungat curând de pe tron de nobilimea ecleziastica și laica.

1079 – 1102 Vladislav Hermann.

1102 – 1106 ZBIGNIEV.

1106 – 1138 Bolesław III. O nouă perioada de expansiune și putere, prin cucerirea Pomeraniei (1121) și a terit. dintre Oder și Elba (misiunea episcopului OTTO VON BAMBERG 1124/25 și 1128). 1135 recunoaşterea suzeranităţii regelui german și primirea investiturii asupra Pomeraniei de V.

1138 Introducerea „senioratului”: cel mai bătrân dintre Piasti, în calitate de conducător suprem, urmează să se afle în posesia Micii Polonii, cu capitala și locul de încoronare la Cracovia; ceilalţi membri ai dinastiei conduc în Silezia, Mazovia, Kujawia, Polonia Mare și Mica Polonie de E cu Sandomierz, ca duci. Luptele continua încă un secol și jumătate; statul este format din mai multe subunităţi statale. Conceptul unirii poloneze se pàstrează prin organizarea unitara a bisericii și prin tradiţiile marilor familii de nobili.

1146 VLADISLAV, fiul cel mare al lui BOLESŁAW m, este alungat de fratele său, cu ajutorul nobilimii. Se refugiază la cumnatul lui, KONRAD III.

1180 Adunarea ducilor și episcopilor polonezi de la Lenczyca (Lentschiza). „Senioratul” este abolit și se confirma privilegiile clerului. Nu se realizează unirea poloneza; principatele Piaştilor coexista mai departe. Stăpânirea asupra Cracoviei ràmâne însă premisa restaurării unităţii regatului polonez.

1241 Invazia mongolilor, care, în ciuda victoriei în

b. de la Liegnitz, se retrag.

1295 Przemyśl II, duce al Poloniei Mari, încearcă refacerea unităţii prin încoronarea ca rege la Gniezno. Dar este asasinat în 1296.

1300 – 1305 Václav (Wenceslas) ÎI AL BOEMIEI devine rege cu ajutorul bisericii și al orășenilor germani. După stingerea dinastiei Przemyśl (1306) și înfrângerea conducătorilor principatelor.

1320 Vladislav cel Scurt (Lokietek) este încoronat rege la Cracovia. Refacerea uniunii statului polonez, totuși fără ducatele din Silezia. care revin Boemiei (p. 201).

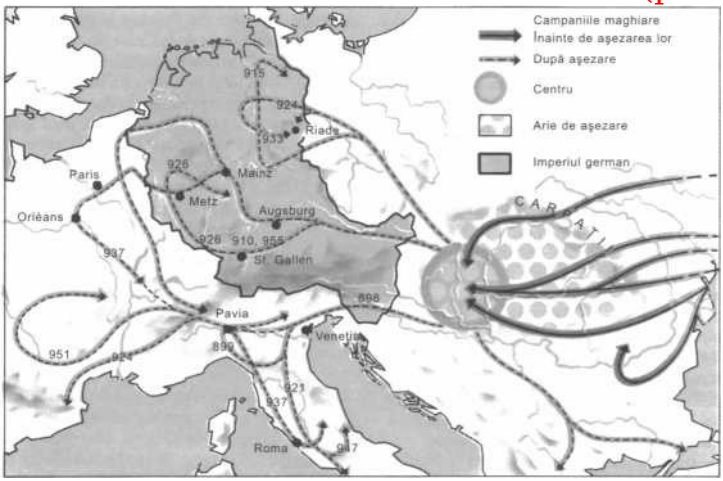

Raidurile ungare din sec. 10

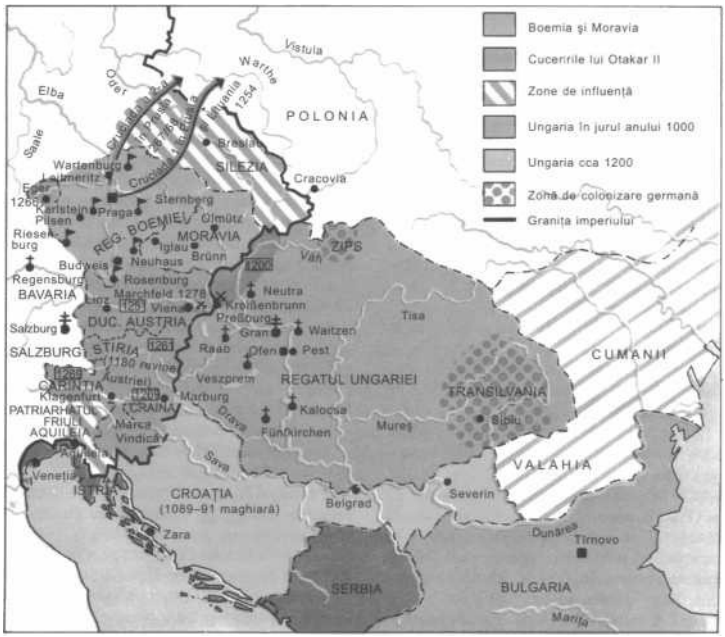

Moravia (830 – 906)

După imigrarea slavilor (cca. 600), negustorul franc **Samo** eliberează triburile slave de V de sub dominaţia avară (după 626) și de infl. Regatului franc de E (631 b. de la Wogastisburg). După moartea lui statul se destramă și devine tributar lui CAROL CEL MARE (805). După întemeierea **statului morav** de către MOJMIR [830 – 846], nepotul său, **Rastistav** [846 – 870], pune capăt dependenţei de Regatul franc de E, orientându-se către Bizanţ. Cu aprobarea Romei, apostolii slavi CHIRIL şi METODIC întemeiază o organizaţie ecleziastica independenta, cu limba liturgica și literara distincta, slava, care îşi pierde însă independenţa după moartea lui METODIC (885), care fusese numit arhiepiscop de către Roma. După mai multe campanii zadarnice ale lui LCDOVIC GERMANUL împotriva marii răscoale a lui RASTISTAV, acesteia îi pune capăt

870 – 894 Svatopluk, nepotul lui RASTISTAV, care îşi capturează unchiul și îl preda regelui franc de E, și după încă 4 ani de război, prin negocierea

874 păcii de la Forchheim: SVATOPLEK pierde

Pannonia Inferioara, dar continua politica expansionista și cucerește ţările sudeţilor, Slovacia, Boemia, Ungaria de V şi Silezia.

880 Moravia Mare este cedata SF. PETRC și vicarului său de la Roma.

906 Distrugerea Moraviei de către unguri.

Ungaria sub dinastia arpadiană (896 – 1301)

Șapte triburi de maghiari (nomazi din stepe) iau în posesie Câmpiile Tisei și ale Dunării Mijlocii sub conducerea lui ARPAD [896 – 907], între 899 și 955 întreprind campanii împotriva Occidentului: în Regatul franc de E, Italia, Franţa, Lorena, Burgundia, Spania și Bizanţ. După înfrângerea suferită la Augsburg (955), GEZA [972 – 997], nepotul lui ARPAD, consolidează puterea principilor și încurajează creștinarea și stabilizarea ungurilor.

997 – 1038 Ștefan cel Sfânt pune bazele suveranităţii regale creștine. Datorită prezenţei cavalerilor germani la Curte și acordării de domenii benedictinilor, Ungaria devine un stat creștin.

1001 Fondarea arhiepiscopiei Gran și încoronarea lui ȘTEFAN cu o coroana trimisa de SILVESTRU II. Regele este asistat de un consiliu alcătuit din clerici și conţi ai *comitatus* (ordine constituţionala bazată pe comitate). Ţara este slăbită de luptele de succesiune, răscoalele păgânilor și incursiunile din afară.

1077 – 1095 Ladislau I alipește Croaţia prin uniune personala cu Ungaria. Succesorul sau COLOMAN I devine rege al Croaţiei.

1173 – 1196 Béla III realizează anexarea Dalmaţiei, Croaţiei și Bosniei (p. 175) prin conflictul cu Bizanţul. Se stabilesc relaţii culturale cu Franţa prin chemarea în ţara a cistercienilor și premonstratencienilor. **Transilvania** este colonizată prin aducerea „sașilor”, cărora li se acorda autonomie locala (1224).

1205 – 1235 Andrei II.

1222 ANDREI emite **Bula de aur:** înaltei nobilimi și clerului li se garantează scutirea de confiscarea bunurilor

și de plata impozitelor și că nu vor suferi arestări; li se acorda dreptul de decizie nelimitata asupra domeniilor micii nobilimi, care nu mai reprezintă de acum un sprijin pentru coroana. Obligaţia de serviciu militar gratuit se aplică doar pentru zona rurala. Adunarea naţionala primește dreptul de apel și împotrivire (dreptul de rezistenţa) faţa de rege.

1241 Pustiirea Ungariei de mongoli, după înfrângerea de pe râul Sajo. Urmează conflicte cu OTAKAR II al Boemiei. Din. arpadiana se stinge cu ANDREI III [1290 – 1301].

Boemia

Particularismul tribal este depăşit în sec. 9 de dinastia Przemyśl, cu reședinţa lângă Praga. Fondarea unui stat independent și puternic este posibila datorită prezenţei unei cavalerii princiare – un corp de elita alcătuit din războinici profesioniști plătiţi de domnitor – și prin transformarea castelelor servind de adăposturi temporare în baze întărite permanente. După asasinarea lui WENCESLAS, proclamat mai târziu sfânt al naţiunii, în sec. 10 Boemia este inclusa în imperiu, sub conducerea dinastiei proprii.

973 Fondarea episcopiei Praga sub jurisdicţia Mainzului. După lupte cu Polonia se produce 1054 cedarea Sileziei către Polonia. Moravia rămâne alături de Boemia.

1061 – 1092 VRATISTAV este ridicat la rangul de rege de HENRIC IV (1086). După lupte de succesiune în prima jumătate a sec. 12, consolidarea nobilimii prin instituirea „senioratului” și introducerea primogeniturii (1158).

1140 – 1173 Vladislav II devine rege ereditar. Odată cu începutul mișcării către E a germanilor (1170 privilegiu pentru negustorii germani) apar orașe și se dezvolta o clasa burgheza.

1198 – 1230 Przemyśl Otakar 1. Privilegii din partea conducătorilor germani și a papei.

1253 – 1278 Przemyśl Otakar (Ottokar) II. Îi

sprijină pe cavalerii teutoni (așezarea acestora de pe râul Pregel este denumita Königsberg în onoarea sa, 1225), cucerește Austria (1251) și, după vict. asupra Ungariei de la Kroißenbrunn, Stiria (1261), pârţi ale Slovaciei (1260), precum și Carintia și Craina. În

1273 este înfrânt de RUDOLF DE HABSBURG în cadrul alegerilor pentru tron. Cade în

1278 b. de la Marchfeld. Boemia și Moravia, obţinute de VACLAV II, devin domenii imperiale după m. lui VACLAV III (1306; p. 195).

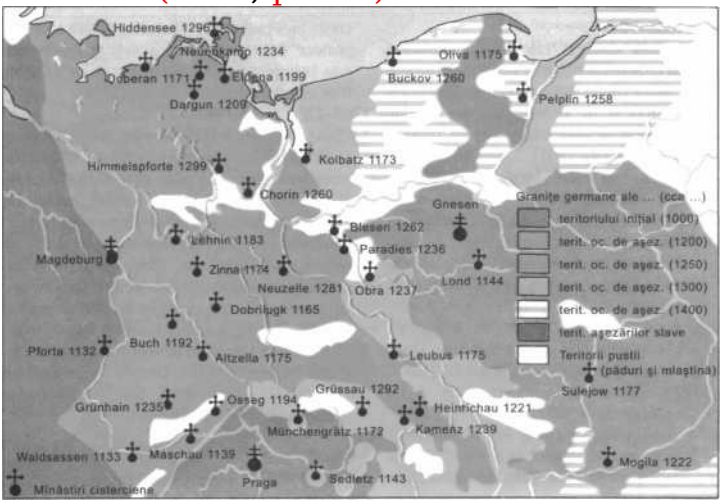

Mișcarea spre est a germanilor în sec. 12 și 13

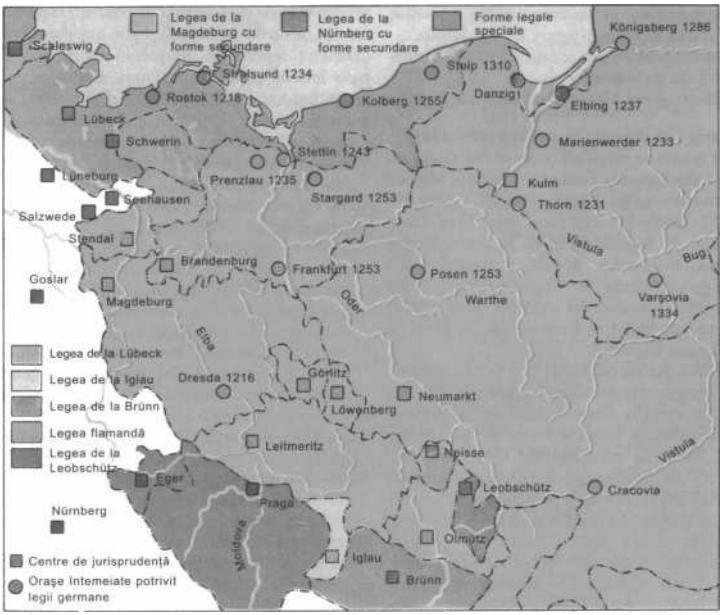

Sistemul de drept în centrele urbane din estul Europei Centrale

Expansiunea spre E a germanilor

1125 – 1137 împ. LOTHAR II (von Supplinburg) da un nou impuls mișcării spre E. Avântul mișcării de misionariat și factorii de politică a puterii îl determină pe împ. să-i numească pe principii din teritorii executori ai politicii răsăritene:

1110 dinastia Schauenburg (ADOLF VON SCHAUENBURG) în comitatul Holstein;

1123 dinastia Wettin (KONRAD VON WETTIN) în Marca Meißen, 1136 în Marca Lusaţia;

1134 dinastia Askaniană (ALBRECHT URSUL, contele de Ballenstedt, din 1150 margraf de Brandenburg) în marca de N (Altmark).

1139 – 1195 HENRIC LEUL îl înfrânge pe principele abodrit PRIBISTAV (1167) și îi transformă pe ducii de Pomerania în vasali feudali.

1178 – 1180 Procesul teritorial și feudal (p. 165).

Valul de colonizare început în sec. 11, prin care se realizează colonizarea regiunilor pustiite de război din Franţa, iar în Germania se câştigă noi suprafeţe de teren

arabil prin defrișări și asanări, este posibil prin **asolamentul pe câte o treime a câmpului** dezvoltat în N Franţei (alternarea de recoltă de iarnă, de vară și pârloagă). În comparaţie cu sistemul cu două ogoare, această metodă, în care predomina producţia de cereale (construirea de hambare), face să crească productivitatea muncii. **îmbunătăţirea tehnicii agrare:** perfecţionarea plugului și grapei, confecţionarea coasei în forma actuală, răspândirea îmblăciului, măcinarea grânelor cu moara de apă, începând din sec 12 cu moara de vânt. Calul înlocuiește boul ca animal de tracţiune.

Dezvoltarea agriculturii aduce o ofertă mai bogată de alimente; rata natalităţii crește. Dacă în sec. 9 populaţia din Regatul franc de E este simţitor mai redusa, ea crește în sec. 12, încât numărul de locuitori din Franţa și Germania devine sensibil egal. În locul vechilor sate de mici dimensiuni apar sate mai mari, cu case dispuse neregulat; numărul și dimensiunile orașelor cresc, efectul fiind scumpirea produselor agrare. Principii germani și slavi din teritorii din Pomerania, Polonia, Silezia, Boemia, Moravia și Mecklenburg, ca și nobilimea și clerul local îi invită pe ţâranii și pe orășenii germani să se așeze în regiune. Graniţa de E a imperiului (Elba, Saale, Pădurea Boemiană) este depășită: călugări și călugăriţe migrează spre Răsărit: printre ei canonici augustini, premonstratencieni, cistercieni, cavaleri teutoni, ioaniţi și cavaleri spanioli din ordinul de la Calatrava.

Stabilirea se face

1. În **sate mari** planificate unitar (de-a lungul drumului, luncii sau pădurii), cu o suprafaţă de proprietate egala pentru toţi coloniștii, în bloc sau în fâșii de ogor (cu unitatea de măsura *Hufe* franca = 24 ha, sau flamanda = 16, 8 ha), de către un antreprenor *(Lokator),* care primește în schimbul muncii lui funcţia ereditară de *Schulze* (primar rural, șoltuz). Fondarea de parohii separate, cu *Widmut* (1 – 4 *Hufen*). Deoarece îşi părăsesc căminele și suferă privaţiuni, coloniștilor li se acorda o poziţie socială mai bună: bunurile pot fi lăsate moștenire, de obicei în

schimbul unei taxe de succesiune care, după primii câţiva ani de gratuitate, se plătește în bani sau grâne (norme de drept care reglementează succesiunea asupra moșiilor ţărănești indivizibile). Sistemul în 3 ogoare înlocuiește agricultura extensivă: creștere a suprafeţei arabile și îmbunătăţire considerabilă a producţiei;
în **orașe** plănuite de principii teritoriali slavi (autonomie judecătorească, dreptul de a construi fortificaţii și administraţie municipală autonomă) într-un sistem regulat, de tablă de șah, în jurul unei pieţe centrale (planificare cu piaţă centrală). Orașele sunt așezate în mijlocul provinciei slave. Sub conducerea unor supraveghetori (*Vogt),* ele se transformă în centre economice, culturale și religioase, baze ale comerţului la mare distanţă. „Dreptul german” are o poziţie privilegiată;
în așezări rurale sau citadine slave deja existente, în cadrul cărora locuitorii trăiesc fie conform legii proprii, fie prin extinderea dreptului german și asupra celorlalţi locuitori, negermani;
în conformitate cu dreptul german, dar în localităţi în care există coloniști slavi, de ex. În regiunea de E a Poloniei, în Lituania, Ucraina și în Bielorusia.

După 1250 începe un nou val de colonizare a Răsăritului.

1253 – 1278 Regele OTAKAR ÎI AL BOEMIEI fondează mai mult de 60 de orașe germane în regatul său.

Sec. 14 Sfârșitul colonizării răsăritene. Nu mai există suficiente resurse umane pentru continuarea colonizării; populaţia agrară migrează spre orașe („procesul de părăginire”).

Consecinţe: colonizarea răsăritului are ca urmare o infiltrare culturală pașnică în teritoriul respectiv: urmând îndemnul lui BERNARD DE CLAIRVAUX, populaţia slavă nu este supusă sau exterminată. Se formează comunităţi rezidenţiale și economice de slavi și germani; are totuși loc germanizarea unor teritorii întinse între Elba/Saale și Oder. Populaţia și producţia de alimente cresc de cinci ori. Comerţul, aflat până în sec. 12 în mâinile slavilor și

scandinavilor (Haithabu/Schleswig), trece în cele ale germanilor (1158 a 2-a întemeiere a Lübeckului) prin intermediul cogilor, vase încăpătoare, cu vele. Introducerea formelor constituţionale, economice și juridice occidentale (legislaţie municipala și *Burgfreiheit,* autoritatea juridica a castelului asupra teritoriului din jur).

Dominaţia mondială a lui Innocenţiu III

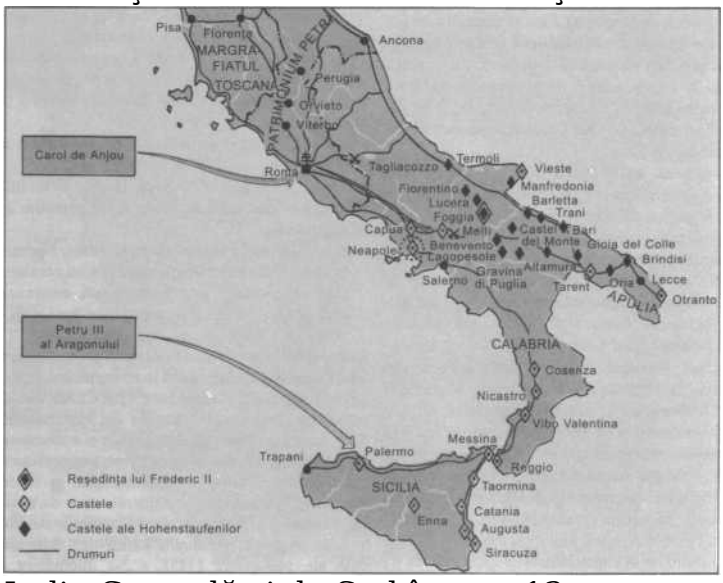

Italia Centrală și de Sud în sec. 13

Imperiul Hohenstaufenilor

1190 – 1197 Henric VI are 2 adversari: HENRIC Leul și TANCRED DIN LECCE, fratele vitreg al lui WILHELM II Al. SlllLIEI, ales rege de o partidă normanda.

1191 Prima campanie italiana: încoronare imperială de către papa CELESTIN III [1191 – 1198]. Papa îl investește pe TANCRED în Sicilia.

1192 – 1194 Opoziţia principilor germani se prăbușește după ce Richard inima de Leu este luat prizonier în timpul întoarcerii din cruciada. RICHARD depune jurământ de credinţă și plătește o răscumpărare enormă. HENRIC LEUL se reconciliază cu împăratul (1194).

1194 – 1195 A 2-a campanie italiană: încoronarea lui HENRIC VI rege al Siciliei la Palermo (1194) și **unio regni ad imperium** (uniune personală a Siciliei cu Imp. german). HENRIC VI moare la 32 de ani, fără să întemeieze un imp. ereditar. Vàduva sa, CONSTANCE, asigură regenţa pentru FREDERIC ÎL După moartea ei (1198), papa INNOCENŢIU III (p. 149), care întreprinde **„recuperări”** (cuceriri) ale domeniilor regale (ducatul Spoleto, mărcile Ancona și Toscana) devine epitrop al lui FREDERIC II. Monarhia este slăbită de luptele pentru succesiune dintre FILIP DE SUABIA [1198 – 1208] și Otto iv [1198 – 1218].

1201 Prin tratatul de la Neuß, OTTO IV renunţa la privilegiile imperiale în teritoriile „recuperate”, iar prin

1209 tratatul de la Speyer abandonează privilegiile obţinute potrivit Concordatului de la Worms. După restaurarea privilegiilor imperiale în Italia, OTTO este încoronat împărat la Roma, pentru a fi apoi excomunicat, din cauza campaniei sale în Italia de Sud.

1210 – 1250 Frederic II îi promite papei să nu unească Sicilia cu imperiul.

Bula de Aur de la Eger: confirmarea concesiunilor făcute de OTTO IV (1201, 1209).

B. de la Bouvines: FILIP ÎI AUGUST (p. 159) înfrânge opoziţia anglo-guelfă condusă de OTTO IV. – în vederea alegerii fiului său HENRIC (VII) ca rege, FREDERIC II îi

câştigă pe principii ecleziaști prin

1220 Confoederatio cum principibus ecclesiasticis: renunţarea la *regalia* importante (piaţă, dreptul de a bate monedă, de a percepe vamă și de a ridica fortificaţii și autonomie judecătoreasca) în favoarea principilor ecleziastici.

Nordul și estul

1214 Prin tratatul de la Metz, FREDERIC II cedează terit. germane de la E de Elba lui VALDEMAR II al Danemarcei (p. 163), în schimbul ajutorului împotriva guelfilor.

Bula de Aur de la Rimini: cavalerii teutori sunt delegaţi să cucerească Prusia păgâna (p. 199).

B. de la Bornhöved (p. 163).

Împărat și papa

După încoronarea lui ca împărat la Roma (1220), FREDERIC II ajunge la o înţelegere cu papa; prin tratatul de la San Germano (1226) se arata de acord să organizeze o cruciada, ceea ce și face în 1227. Dar este silit să se întoarcă din cauza izbucnirii unei epidemii; din această cauză este excomunicat de papa GRIGORE IX [1227 – 1241], 1228 – 1229 FREDERIC II îşi îndeplinește cruciada, în pofida excomunicării sale. După înapoiere

pacea de la Ceprano: împăratului i se ridică excomunicarea, papa obţine privilegii ecleziastice speciale în Sicilia. împăratul este excomunicat din nou în 1239 și declarat detronat și eretic la primul Conciliu de la Lyon (1245).

Reorganizarea Siciliei (1221 – 1231)

Eliminarea anarhiei feudale și urbane. Întemeierea unui stat modern: funcţii administrative (funcţionari plătiţi), legislaţie, monopoluri de stat și sistem fiscal (impozite directe și indirecte). Legile siciliene sunt adunate în

Constituţia de la Melfi.

Germania

După ce îşi asumă guvernarea ca rege german (1228), HENRIC VII încearcă să consolideze puterea

imperiala prin alianţa cu ministerialii și cu orașele; este totuși obligat să acorde în cadrul adunării Curţii de la Worms

1231 Statutum in favorem principum, prin care principii laici primesc aceleași drepturi de suveranitate teritoriala ca și cei ecleziastici. Când FREDERIC II confirmă *Statutum* (1232), HENRIC IV se revoltă împotriva lui și se aliază cu orașele lombarde. FREDERIC II se întoarce în Germania, îl ia prizonier pe HENRIC IV și îl trimite în Apulia (m. 1242).

1235 Marea pace *(Landfriede)* de la Mainz, împăcarea cu guelfii (OTTO COPILUL, nepotul lui HENRIC Leul, devine duce de Braunschweig-Lüneburg). Se ia hotărârea pornirii unui război împotriva orașelor lombarde înfrânte în

1237 b. de la Cortenuova.

— HENRIC RASPE și

WILHELM DE HOLLAND sunt aleși antiregi. 1250 Moartea lui FREDERIC II în Apulia.

1250 – 1254 Konrad IV. Moare la scurt timp după cucerirea Neapolelui (1253).

Declinul din Hohenstaufen (1254 – 1268)

Curia îi transferă Sicilia lui CAROL DE ANJOU, fratele lui LUDOVIC IX AL FRANŢEI (p. 159), care îl înfrânge pe MANFRED, regentul Siciliei, în

1266 b. de la Benevento (MANFRED este ucis în luptă), iar în

1268 b. de la Tagliacozzo pe KONRADIN, fiul lui KONRAD IV (KONRADIN este executat).

1282 Vecerniile siciliene: alungarea tuturor francezilor din Sicilia (p. 187).

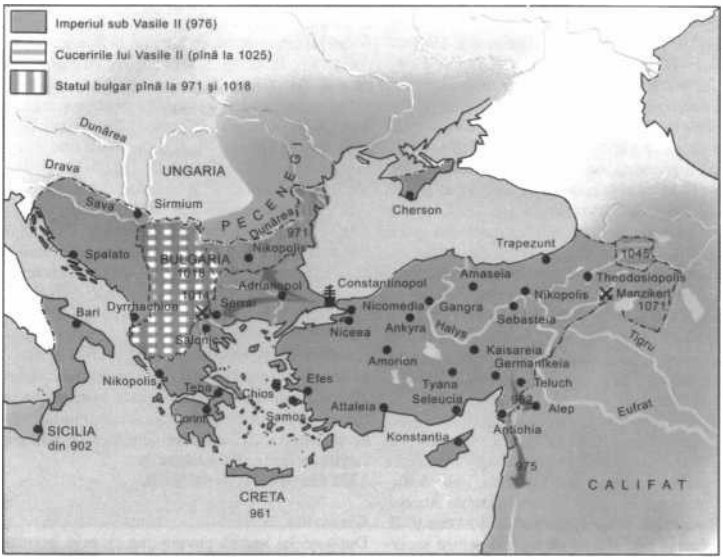

Bizanţul în sec. 10 – 11

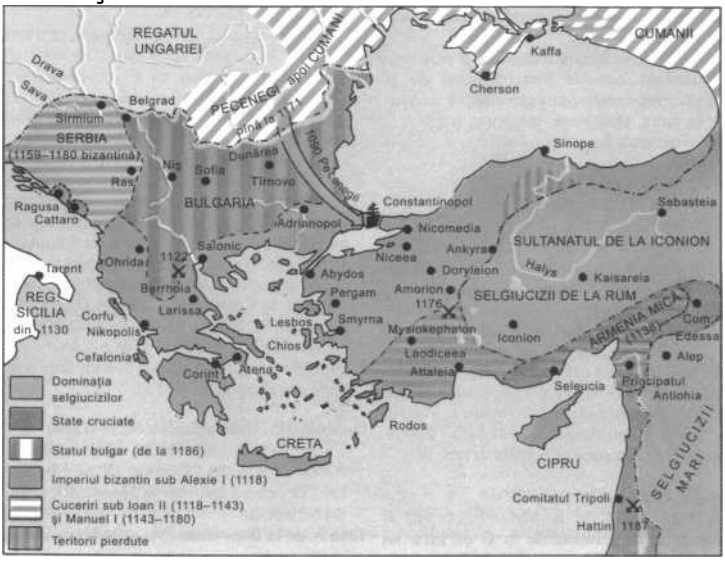

Dezvoltarea Imp. bizantin mijlociu (867 – 1025)

867 – 1056 Din. macedoneana. Sub împărăţii VASILE I [867 – 886] și LEON IV [886 – 912] are loc o renaștere a dreptului roman (coduri de legi: cele trei *Basilicale).* **Punctul maxim al puterii imperiale:** împăratul este alesul lui Dumnezeu. Birocratizare integrală a aparatului statal. Refacerea dominaţiei bizantine în Italia

prin cucerirea orașelor Benevento (873) și Bari (876). Între timp, și arabii obţin succese: ocuparea Siciliei (902) și a Salonicului (904).

907 Atacul rușilor asupra Bizanţului, încercările ţarului bulgar SIMEON [893 – 927] de a cuceri Bizanţul eșuează în vremea lui ROMAN I LECAPENUL [920 – 944], care îi înfrânge pe ruși (941) și pe arabi (943).

963 – 969 Nicefor II Focas recucerește ca general Creta (961) și Alep (962), iar ca împărat întreprinde campanii victorioase împotriva arabilor, ocupând Cipru și Cilicia.

969 – 976 Ioan I Tzimiskes îi înfrânge pe ruși într-un „război pe 2 fronturi" (971) și transformă Bulgaria de E în provincie bizantină (971). Cucerirea Siriei și Palestinei. **Apogeul expansiunii puterii bizantine** este domnia lui

976 – 1025 Vasile II Bulgaroctonul („Omorâtorul de bulgari"). Prin căsătoria surorii sale cu marele duce rus VLADIMIR (989), care se botează, credinţa ortodoxă se răspândește în Rusia. Biserica rusă se pune sub autoritatea patriarhului de la Constantinopol. După ce consolidează cuceririle predecesorilor săi în Siria împotriva fatimizilor, înfrânge statul bulgar de V al lui SAMUIL în lupte care durează mai multe decenii (991 – 1014).

1014 înfrângerea bulgarilor în regiunea Struma: 14.000 de prizonieri sunt orbiţi, Bulgaria de V devine provincie bizantină (1018).

Declinul Imp. bizantin mijlociu (1025 – 1204)

Inexorabilul proces de feudalizare subminează bazele fiscale și militare ale imperiului (dizolvarea organizării în *themes)*: acordarea **imunităţii fiscale** (libertate deplină de impozitare) marilor proprietari de pământuri, arendarea strângerii impozitelor. Introducerea **sistemului pronoia** (domeniile cu toate veniturile lor sunt acordate ca răsplată a serviciilor, pe perioade fixe de timp), ca și **sistemul charâsticarius** (transferarea, și de către împărat, a mănăstiţilor și averilor mănăstirești către administratori laici *charisticarii,* în chip de beneficii).

Formarea unui puternic **corp funcţionăresc birocratic** în capitală. După 1054 cucerirea Armeniei (ultimul teritoriu dobândit de bizantini în E) se produce

1054 schisma dintre Biserica Rûsûriteana și cea Apuseana (marea schisma), din cauza pretenţiilor universaliste ale ambelor biserici.

1059 – 1078 Dinastia Ducas: atacuri ale normanzilor, pecenegilor (p. 113) și ungurilor, dar mai ales ale turcilor selgiucizi, care după

1071 vict de la Manzikert asupra împ. ROMAN IV DIOGENES fondează sultanatul de la Iconion. (Rum, 1080).

1081 – 1185 Dinastia Comnenilor.

1081 – 1118 ALEXIE I COMNENUL. Lupte de apărare cu normanzii, conduși de ROBERT GUISCARD, împotriva pecenegilor, care la 1090 pătrund până la Constantinopol, și împotriva selgiucizilor.

1082 Veneţienii obţin, în schimbul ajutorului lor împotriva normanzilor, dreptul de a face comerţ pe tot teritoriul Imp. bizantin fără a plăti taxe vamale (începutul dominaţiei veneţiene asupra Levantului). În 1111 urmează un tratat cu Pisa.

1096 începutul trecerii cruciaţilor și al întemeierii statelor cruciate. ALEXIE I obţine recunoaşterea suzeranităţii bizantine asupra Antiohiei (1108) și cucerește V Asiei Mici.

1118 – 1143 Ioan II îi distruge pe pecenegi (Berrhoia, 1122), luptă cu Ungaria (1124 – 1128) pentru păstrarea supremaţiei asupra Serbiei, Dalmaţiei și Croaţiei (cu Veneţia) și supune Armenia Mică (Antiohia 1138).

1143 – 1180 Manuel I duce o politică de restauraţie în Italia: declin economic al Bizanţului. Apărarea împotriva atacurilor normanzilor sub ROGER de SICILIA, ale sârbilor și ungurilor.

Suzeranitate feudală asupra statelor cruciate din Siria.

Datorită reluării ofensivei împotriva Ungarei, Croaţia, Bosnia și Dalmaţia reintră în zona de influenţă bizantină.

Alianţă a Veneţiei cu regele normand WILHELM II împotriva Bizanţului.

Înfrângere în faţa selgiucizilor la Mysiokephalon.

1185 Cucerirea Salonicului de către normanzi.

1185 – 1204 Din. Anghelos. Imp. bizantin în declin.

1187 Recunoaşterea celui de-al 2-lea ţarat bulgar (p. 205). Pierderea Dalmaţiei, Croaţiei și Serbiei.

Prima cucerire a Constantinopolului de către cruciaţi.

1203 A 2-a cucerire a Constantinopolului de către cruciaţi. Fondarea Imp. latin (p. 207).

Importanţa Bizanţului, bastionul Occidentului, consta în lupta de apărare împotriva persanilor, arabilor și turcilor. În această perioadă, popoarele din V Europei au răgazul să-și dezvolte viaţa lor independentă naţională. Marea realizare culturală a Bizanţului este creștinarea slavilor, în primul rând a rușilor. Teologia greacă, mistica răsăriteană și monasticismul influenţează Occidentul. Bizanţul păstrează și transmite moștenirea intelectuală a Antichităţii.

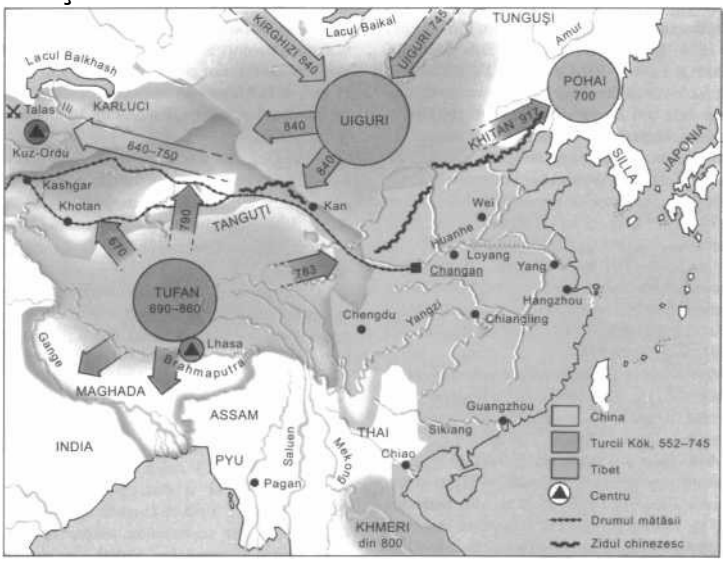

China în perioada dinastiei Tang, 618 – 907

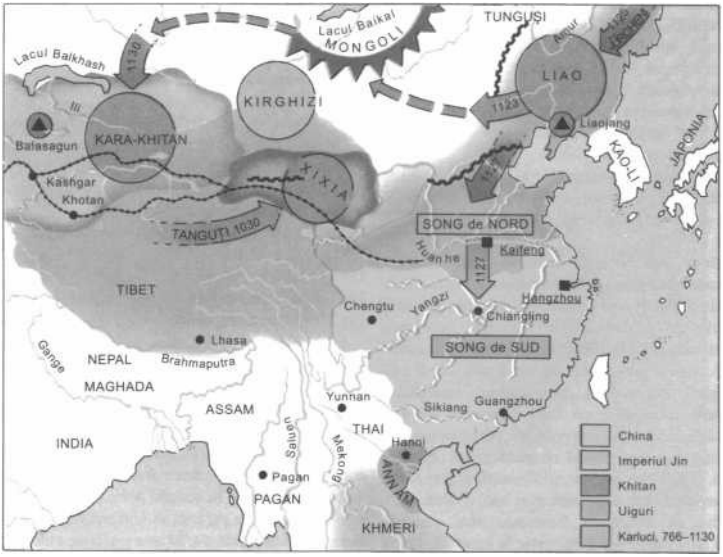

Chi în perioada dinastiei Song, 960 – 1279

China în perioada dinastiilor Tang și Song

220 – 265 Epoca celor „3 imperii” (Wei, Wu, Shu). După unificare temporară

317 – 589 separarea între China de N și de S. în vreme ce N a fost invadat de popoare străine (huni, turci), care întemeiază 16 regate după modelul administrativ și cultural chinez.

222 – 589 cele așa-numite **6 dinastii** continuă tradiţia chineză în S. LIANG WUDI [502 – 550] promovează **budismul mahayana,** care se răspândește în întreaga Chină. Hegemonia politica este preluata de Imperiul turc

420 – 588 **lâioba** (din. Wei). Contemporan cu declinul imp., generalul YANG JIAN reunifică prin luptă întregul imp. sub numele de

580 – 604 împăratul WENDI **(din. Sui).** YANGDI (până la 618) îşi alege funcţionarii potrivit unui **606 sistem de examinare literar** (valabil până în sec. 20). „Canalul Imperial” face legătura între fluviile Yangzi și Huanhe. Eșecurile militare (cu turcii, coreenii) provoacă răscoale, ca urmare se ridică **din Tang (618 – 907).** Sub

627 – 649 Taizong, China atinge apogeul istoriei sale: organizarea unor districte militare autonome care

să apere frontierele; nimicirea turcilor din E (Kök); atac asupra Coreei. 88 de popoare asiatice recunosc suveranitatea chineză. – înflorirea economiei, a comerţului maritim arab și a celui chinez pe uscat.

Cultura: culme a liricii chineze prin WANG WEI (699 – 759), **Li Tai-Pe** (699 – 762), Du FU (712 – 770), PO CH-I şi HAN-Y. *Culegerea de poeme Tang* cuprinde 48900 de poezii scrise de 2200 de poeţi.

725 înfiinţarea **Academiei Han-lin,** pentru pregătirea înalţilor funcţionari. **Răspândirea budismului** influenţează literatura și arta.

În sec. 8 **primele regrese,** care prevestesc prăbușirea imperiului:

751 înfrângere la Talas în faţa arabilor; revolte ale militarilor.

790 Cucerirea părţii de V de către **regatul Tufan,** care se destrama în sec. 9; **persecutarea budiștilor** (844) slăbește imp. Dizolvarea totală se petrece

907 – 960 în perioada „celor 5 dinastii". O înnoire a imperiului, dar în condiţiile în care

960 – 1127 din Song de N plătește tribut **mongolilor khitan (**sau **qidan,** fondatori ai din Liao) și **statului Xixia.** Pentru a-și menţine controlul asupra comandanţilor.

1068 – 1085 SHENZONG separa admin, civilă de cea milit. şi formează o miliţie populară. **Jurchenii** cuceresc China de N și întemeiază **Imp. Jin** (1125).

1127 – 1279 Din. Song de S își menţine cu dificultate independenţa, plătind tribut, până la invazia mongola (p. 211). Asistam la **a 2-a perioada de înflorire cult, și econ.** (salpetru, praf de pușca, rachete, **tipar, porţelan).**

Cultura: dezvoltarea **prozei** (istorie și geografie, enciclopedii); eseiști importanţi: OU-YANG SIU şi SU TUNG-PO. Deschiderea unor academii de pictură. **Filosofia Song** transformă confucianismul într-o dogmă, făcându-l sistem moral de stat și întemeiază astfel **civilizaţia chineza unitara.**

— Creatorul limbii chineze noi este „scolasticul” **Chu-hi** (1131 – 1200).

Regatul insular japonez

Două valuri de imigranţi din Coreea și din S se aşază în arhipelag, formează clanuri, care îi împing pe băștinași (ainu) spre N. Se dezvoltă un cult al naturii *(kamimomishi =* „calea zeilor”) și al strămoșilor. „Nepotul zeiţei soarelui *Amaterasu”,* care poartă titlul de *termo* (rege ceresc), considerat fondatorul mitic și primul *mikado* („portalul înalt”) al statului este

660 î.Hr. Yamato: regatul Yamato este de fapt întemeiat **cca. 120 î.Hr.** de **Jimmu-tenno,** care cultural depinde de China, fiind dominat politic de Coreea (363 – 662 d.Hr.).

Sec. 5 d.Hr. Introducerea scrierii chineze. În lupta dintre clanurile **Omi** și **Muraji** pentru **introducerea budismului** (adus de KIMEI în 552 din China) sunt înfrânţi susţinătorii **șintoismului.**

593 – 628 împărăteasa SUIKO și prinţul **Shotoku Taishi** propovăduiesc „calea lui Buddha” *(butsudo)* prin înălţarea de temple.

645 – 1192 Epoca statului birocratic, introdus după modelul chinez prin

645 reforma Taika (legiferat prin „Taiho”, 702): oficiali imperiali (cu domenii ereditare) înlocuiesc vechea orânduire a clanurilor, întărind astfel puterea imp. absolută.

— O primă înflorire culturală în jurul mănăstirilor budiste în

710 – 782 perioada Nara. Influenţa chineză scade, ca urmare a fuziunii dintre șintoism și budism. Dezvoltarea unei aristocraţii de funcţionari oficiali *(kuge)* și războinici *(buke)* împreună cu o cultură specifică de Curte în

749 – 1192 perioada Heian (cap. la Kyōto). Dominantă politic este

697 – 1068 familia Fujiwara. Lupta dintre familiile *buke* **Taira** și **Minamoto** pentru postul și demnitatea de comandant militar suprem este pierduta de Taira în

1185 b. de la Danno-ura. Minamoto Yoritomo (1148 – 1199) îl determină pe *termo* să-l numească **șogun** (învingător al barbarilor) ereditar, având Curtea la Kamakura.

1192 – 1333 Șogunatul Kamakura. În vreme ce *termo* (adesea copil sau călugăr) rămâne nominal conducător și numește oficialităţile, adevărata guvernare este exercitată de șogun.

1219 – 1333 Familia **Hojo** obţine demnitatea ereditara de regenţi politici **(shikken).**

1274 și 1281 Incursiuni mongole, respinse de armatele cavalerești (samurai, p. 211).

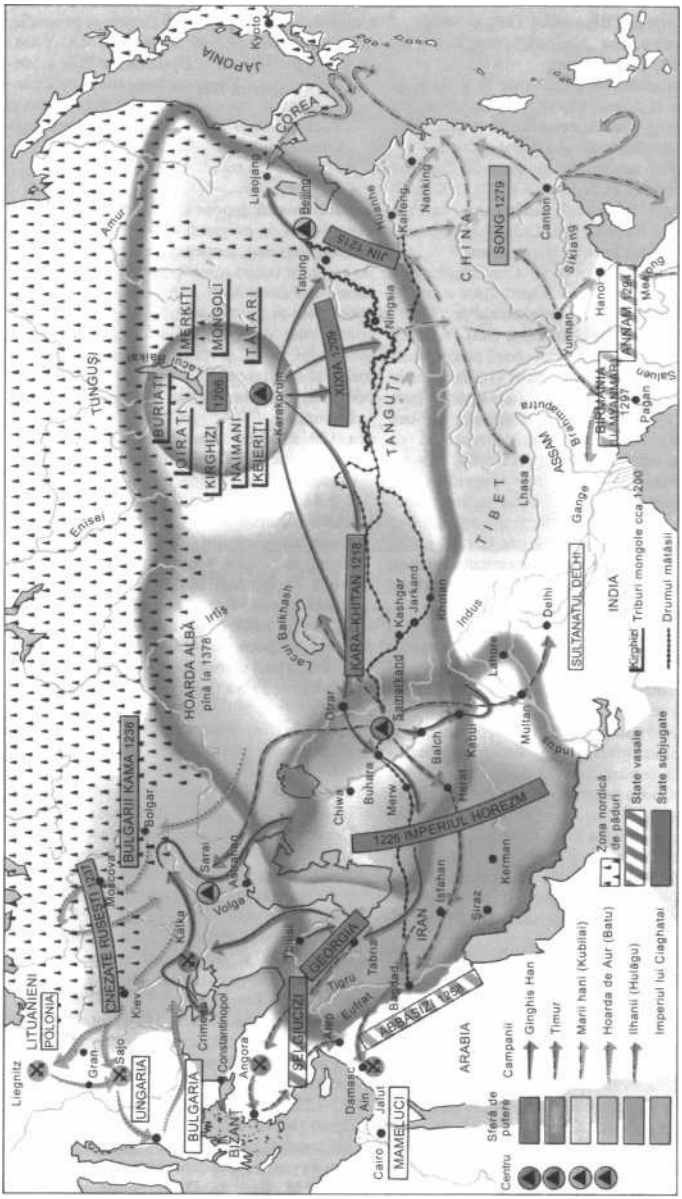

Imperiile mongole (sec. 13 – 14)

Năvălirea mongola din sec. 13

1196 După eliminarea adversarilor săi, șeful tribal TEMUGIN (Fierarul; 1155/67 – 1227) este ridicat la rangul de **Ginghis Han** și proclamat „conducător suprem”.

1206 în cadrul unei *kuriltay* (dieta imperiala) a

tuturor popoarelor mongole, turce și tâtare ale stepelor (p. 113). **Legea Jasa** transforma contingentele armatei *(ulus)* într-o unitate naţionala: popoarele sunt organizate în cca. 130 de grupuri de câte o mie de luptători și o garda, conduse de comandanţi ereditari, care îl aleg întotdeauna pe **marele han** din „familia de aur” a lui TEMUGIN.

1205 – 1209 Supunerea regatului Xixia, care servește drept bază a atacului asupra Chinei;

1211 – 1215 Pustiirea Imperiului Jin.

— Mongolii îşi dezlănţuie forţa militară (atacuri din flancuri, încercuire, tăierea cailor de retragere, măceluri și masacre) în 2 campanii grijuliu pregătite pe an, utilizând mai târziu tehnologia inginerilor chinezi (sisteme de semnalizare, tehnica de asediu).

1219 – 1225 Atac asupra **imperiului condus de dinastia Horezm-șahilor.** „Biciul lui Dumnezeu” reușește să subjuge „din șaua calului” un imperiu cuprins între N Chinei și M. Neagra, care nu poate fi însă guvernat eficient de stratul subţire al clasei conducătoare mongole. Culturile înfloritoare din Asia Centr. decad; comerţul se muta de pe rutele asiatice străbătute de caravane, fiind efectuat de arabi pe rutele maritime.

— Comandantul SUBOTAI ocolește M. Caspica și distruge o armată rusa în b. de pe râul Kalka.

1227 Moartea lui Ginghis Han și **împărţirea imperiului** între cei 4 fii ai săi: DJUCI, CIAGHATAI, TOLUI şi OGODAI. **Karakorum** devine capitala permanenta.

1229 – 1241 Marele han **Ogodai** desăvârșește cucerirea N Chinei (împ. Jin până la 1234) și a Persiei. În virtutea ordinelor de la *kuriltay*

1236 – 1255 Bătu (nepotul lui GINGHIS HAN) cucerește V împreună cu **Subotai:** distrugerea **bulgarilor de pe Kama** (1236); càderea Kievului (1240); invadarea Valahiei și Poloniei.

1241 B. de la Liegnitz (p. 167): înfrângerea armatei de cavaleri germano-polone.

1241 B. de pe râul Sajo (p. 169): armata maghiara sub BELA IV este și ea înfrânta. **Europa este salvata** prin

retragerea neaşteptată a mongolilor, provocata de moartea marelui han. BĂTU pune bazele

1251 dominaţiei Hoardei de Aur timp. kîpceak, apoi Hoarda lui NOGAI). Rusia trece prin exploatare, decădere culturala și izolare de Europa și de Baltica (cu excepţia Novgorodului).

1251 – 1259 Marele han Möngke trimite două armate de câte o jumătate de milion de războinici fiecare, comandate de fraţii săi:

1258 atac concentrat al lui **Kubilai,** mare han (1260 – 1294), asupra S Chinei (p. 211).

1251 – 1265 HULAGU cucerește Persia și întemeiază **Imperiul Ilhanilor.**

1258 Distrugerea Bagdadului, oraș de un milion de locuitori; desfiinţarea califatului abbasid; ocuparea Alepului și Damascului. – înaintarea mongolilor este oprita datorită vitejiei **mamelucilor** (sclavi mercenari din zona M. Negre), care la rândul lor instituie o dominaţie militară asupra Egiptului (până la 1517).

înfrângerea mongolilor de către mameluci la Am Jalut (izvorul lui Goliat).

1260 Imperiul Ilhanilor nu se întinde dincolo de Eufrat. Cea 1300 se islamizează și cuceritorii sunt asimilaţi de populaţia locala, superioara cultural.

1336 Dizolvarea Imp. Ilhanilor în dinastii separate: Djalairizii (Bagdad), Musaffarizii (Shiras, Asfahan), Sarbedarizii, Gurizii (Herat, Balch).

AI 2-lea Imperiu mongol (Timur)

Cea 1360, făcând apel la Coran, pretinsul moștenitor al lui GINGHIS HAN, **Timur Lenk** (cel Şchiop) sau **Tamerlan** (1336 – 1405), se proclama înnoitor al Imperiului mongol. Recunoscut drept mare han de imperiile jagatai și kîpceak, TIMUR, folosind drept bază **Samarkand,** supune regiunea Iii în 36 de campanii purtate cu cruzime, apoi

1370 – 1380 Horezmul, din 1380 Iranul și Imperiul Hoardei de Aur cu Sarai.

1398 – 1399 Pătrundere în India (Delhi, p. 211).

Otomanii trebuie să i se supună după

1402 b. de la Angora (p. 209).

1405 TIMUR moare înainte de începerea unui „război sfânt” împotriva Chinei. Conflicte de familie duc la prăbușirea rapidă a Imp. Timurizilor.

Iran: ultima unificare sub

1452 – 1469 ABU SAID, sultanul mogul, care este totuși înfrânt de „Hoarda oii albe” turkmenă. Din. locala a Safavizilor înlătură dominaţia stràină. Cel dintâi șah al **Imp. neopersan** șiit (până la 1722) devine

1500 – 1524 ISMAIL I, încoronat în 1502 la Tabriz.

Hoarda de Aur (Hanatul kîpceak): tătarii nu sunt asimilaţi de civilizaţia ruso-bizantină și nu trec la islamism decât în forme superficiale.

1258 – 1267 Berke îi sprijină în 1265 pe bulgari împotriva Bizanţului și se aliază cu mamelucii împotriva Ilhanilor.

— Sub

1267 – 1280 Mengii-Timiir statul devine independent (emiterea de moneda proprie), dar aluneca pe panta decadenţei.

1390 – 1395 **Atacurile lui Timur.** Desfacerea în hanatele **Crimeea** 1430 – 1783; **Kazan** 1445 – 1552; **Astrahan** 1466 – 1556.

— IVAN III eliberează Moscova

1480 de sub dominaţia tàtarà.

180 Evul Mediu târziu/Universităţile, biserica (sec. 14 – 15)

Schisma (Roma-Avignon) 1378 – 1417

Universităţi înainte de sec. 15

Începuturile universităţilor

Pe lângă școlile mănăstirilor și catedralelor se formează în sec. 12 corporaţii de profesori și studenţi *(Universitas magistrorum et scholarium).* Grupate pe naţiuni (de studenţi itineranţi) și clasificate după grade academice (bacalaureat, licenţiat, magister – mai târziu

doctor), acestor corporaţii li se acorda autonomie administrativa și juridica. Metoda de instrucţie consta în cursuri (în lat.) și dispute ştiinţifice. Universităţi vechi sunt **Salerno** (medicină) și **Montpellier** (drept). Modele devin **Paris** (studenţii sub controlul corpului profesoral bisericesc) și Școala de drept de la **Bologna** (corp profesoral laic, sub controlul studenţilor). Noile universităţi se fondează: 1. prin migraţie de la cele existente (de ex. Oxford, Palencia de la Paris; Padova, Siena de la Bologna); 2. de către împăraţi sau papi (mai târziu și de către principi).

Sfârșitul dominaţiei mondiale papale

Din. Hohenstaufen este înfrântă cu ajutorul francez (p. 173). Chiar și așa.

1294 – 1303 BONIFACIU VIII revendica scutirea bisericii de impozitare și de suveranitatea laica. Juriștii (legiștii) francezi resping, la rândul lor, orice limitare a puterii „celui mai creștin dintre regi” BONIFACIU răspunde prin

Bula „Unam Sanctam”, care formulează în cei mai aspri termeni revendicarea de către papă a dominaţiei mondiale.

1302 FILIP IV (p. 191) plănuiește un conciliu general împotriva „simoniacilor și ereticilor”; cancelarul său, NOGARET, îl ataca pe papă la Anagni.

1303 Papa este luat prizonier și moare la scurt timp după eliberare.

1305 – 1314 CLEMENT V (înainte arhiepiscop de Bordeaux), primul dintr-o serie de papi francezi, pecetluiește dependenţa de Franţa a curiei.

1309 Mutarea la Avignon. Procesul împotriva templierilor (p. 191) îi este retras

1311 – 1312 conciliului de la Vienne. – în timpul „robiei babiloniene”, biserica îşi pierde mare parte din autoritate, din cauza corupţiei și nepotismului (numirea în funcţii a rudelor papii).

1316 – 1334 în conflictul cu franciscanii 1323 pe chestiunea sàraciei, IOAN XXII condamnă învăţătură despre sàràcia lui Hristos și a apostolilor.

— Ultimul amestec papal în succesiunea tronului german (p. 195):

1324 excomunicarea lui LUDOVIC DE BAVARIA, îndemnat de SF. BIRGITTA DIN SUEDIA *(1303 – 1373), URBAN V se reîntoarce la Roma* r 1367. dar de-abia SF. CATHERINE DIN

p. 184) îl convinge pe GRIGORE XI să inxarca acolo definitiv (1377). Noua Esedoţă devine Vaticanul.

— JKxurca și decăderea bisericii împovărează lumea creștina, curia pretinde *spolia* (domeniile personale ale clerului), **armates** (venitul anual pentru o funcţie), taxe pentru confirmarea în funcţie și acordarea de *pallium* (investitura arhiepiscopilor de către papă); percepe taxe pentru favoruri și scrisori de graţiere, pentru investituri și „rezervări" pentru investituri viitoare. **Indulgenţele** aduc venituri foarte mari... Piatra lui Hristos" se divide prin alegerea lui URBAN VI (Roma) și CLEMENT VII (Avignon).

It-M, mitetoo Curte și admmisdarea unei papalităţi laicizate (p. 217); 4. apariţia".

1378 – 1417 Marea schisma. Europa se împarte în două tabere. Erezia și superstiţiile (teama de vrăjitoare) iau amploare (p. 230).

Mișcarea de reforma din interiorul bisericii

Profesorii parizieni D'AILLY şi GERSON pretind să se organizeze un conciliu general pentru „reforma capului și membrelor bisericii", deoarece nu papa, ci „totalitatea" credincioșilor reprezintă voinţa lui Dumnezeu. Această **„teorie conciliară"** câştigă adepţi.

1409 Conciliul de la Pisa; cardinali din ambele tabere aleg un al 3-lea papă.

1414 – 1418 Conciliul de la Konstanz (33 cardinali, 900 episcopi, 2000 doctori). Prezidat de împărat, conciliul votează potrivit celor 4 „naţiuni" (franceză, engleză, italiană, germană). Conciliul se declară responsabil de

unitatea bisericii *(causa unionis)*: depunerea papilor existenţi și alegerea lui MARTIN V [1417 – 1431];

reforma bisericească *(causa reformaţi on is),* care trebuie

să fie amânată;

1. puritatea învăţăturii *(causa fidel)*: în pofida existenţei unei escorte imperiale

1415 JAN HUS (p. 184) și IERONIM DIN PRAGA (1416) sunt arși pe rug sub acuzaţia de eretism.

1431 – 1449 Conciliul de la Basel se împotrivește dizolvării de către papă.

1433 Contractele de la Praga: compromis cu husiţii. Decretele reformei (sistemul fiscal al curiei) sunt acceptate de Franţa prin

sancţiunea pragmatica, ceea ce pune bazele bisericii naţionale franceze (gallicane).

1438 EUGENIU IV [1431 – 1447] iniţiază victoria **ideii supremaţiei papale** prin

contraconciliul de la Ferrara (din 1439 la Florenţa). În vreme ce reformatorii extremiști îl aleg pe FELIX V ca (ultim) antipapă în 1439 (până în 1449), moderaţii conduși de NICOLAUS CUSANUS i se alătură lui EUGENIU (p. 184).

Decret de unire cu Biserica Răsăriteană *(p. 207).*

1438 *Principilor li se asigură drepturi* ecleziastice prin concordate.

1448 Prin **concordatul de la Viena,** FREDERIC III renunţa la reformele din Germania (p. 197).

Rezultatele mișcării de reformă: 1. eliminarea schismei; 2. eșecul reformelor interne; 3. consoli

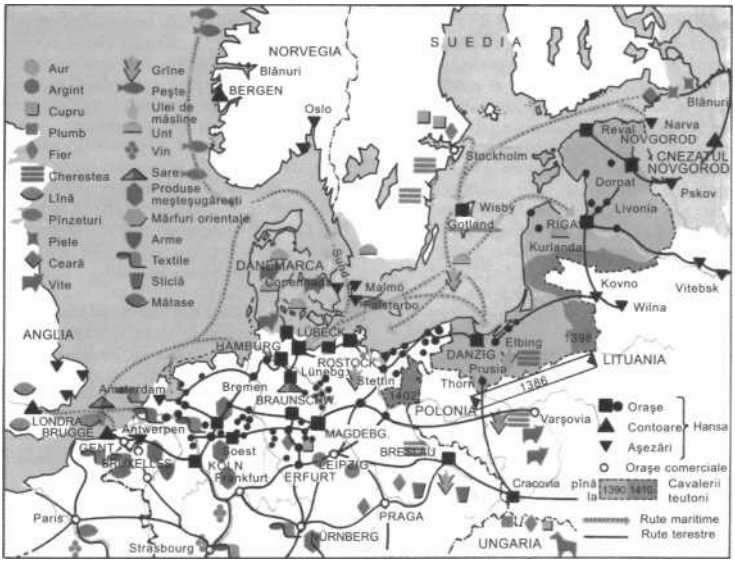

Comerţul în Marea Baltică, cca. 1400

Comerţul în Levant, cca. 1400

Comerţul din M. Baltica al Ligii hanseatice

Asociaţii de cooperare ale negustorilor germani *(Osterlinge)* în străinătate există încă din sec. 11. Principala lor contribuţie constă în

1150 – 1250 fondarea unei sfere econ. a ţarilor din jurul M. Baltice. Cogile lor (de 100 de tone registru

bruto) sunt superioare navelor scandinave cu rame.

1161 Formarea unei **Hanse** (grup) germane la **Wisby.** Când vechea metodă a comerţului itinerant este înlocuită de metodele moderne bazate pe corespondenţa comerciala (contabilitate, vânzare pe credit și în consignaţie), activitatea comerciala se muta la **Lübeck** (f. 1158), port de tranzit între E şi V și de îmbarcare pentru emigranţii în Livlanda și Prusia.

1259 Liga comercială între Lübeck, Hamburg, Wismar, Rostock. – întemeierea unei

1281 Hanse a negustorilor din Köln și din V la Londra.

— Asociere generală în

1358 Liga „van der düdeschen hanse" (= a Hansei germane) spre asigurarea avantajelor comerciale: dreptul de depozitare pentru mărfurile proprii; depozitarea obligatorie pentru negustorii străini și alte privilegii.

— Cea mai eficientă armă se dovedește **Verhansung** (boicotarea mărfurilor unui port sau ale unei ţări), decisă pe bază de **Rezessen** (hotărâri) luate în cadrul adunărilor **orașelor** din ligă (**Hansetage).** Orașele sunt organizate în **cartiere;** orașele au sub control alte orașe subordonate (numite *Vororte* = suburbii). Cartierul conducător este cel al venzilor, având în frunte orașul Lübeck.

— Totuși nu exista o constituţie a acestei ligi, ea având o organizare lipsită de stricteţe; componenţa (peste 200 de orașe) se schimba periodic. Birouri în străinătate **(contoare):** Novgorod (Peterhof); Londra (Steelyard); Bergen (Deutsche Brücke) etc.; târguri anuale de heringi la Schonen (Falsterbo).

— Principalul adversar este Danemarca:

1361 – 1362 VALDEMAR IV (p. 199) înfrânge Liga hanseatică. În alianţă cu Mecklenburg, Holstein, lutlanda și **Köln**

1367 – 1370 contraatac victorios.

1370 Pacea de la Stralsund: alegerea regelui danez doar cu acceptul Ligii. Luptă împotriva ligii piraţilor **(Vitalienbrüder,** sau *Likendeeler* = cei care egalizează),

care

1389 – 1395 aprovizionează Stockholmul asediat cu alimente, iar în 1392 prada Wisby.

1402 Vict. a Hamburgului lângă Helgoland și executarea liderului KLAUS STÖRTEBECKER. După un nou război cu Danemarca (1420 – 1435)

1435 pacea de la Vordinghorg: eliberarea orașelor venzice de îndatorirea de a plăti **taxe vamale** danezilor **(Sundzoll).**

1468 – 1474 Sprijinirea pretendentului englez EDUARD IV (p. 189) în schimbul confirmării privilegiilor comerciale. În 1470 Danemarca este silită să interzică navigaţia olandeza și engleză prin Sund.

Sec. 15/16 Declinul Ligii hanseatice; cauze: consolidarea statelor naţionale din N după uniunea de la Kalmar 1397 (Suedia, p. 199; Rusia, p. 203); heringul migrator nu se mai întoarce în M. Nordului; căile comerciale se mută în Atlantic (p. 225).

Comerţul levantin al Veneţiei și Genovei

Din sec. 11, dominaţia arabă asupra Medit. ia sfârșit prin *Reconquista* (p. 187) și cruciade (p. 153). Comerţul cu V revine orașelor Genova, Pisa, Neapole; comerţul levantin din E Siciliei și Veneţiei. **Mărfuri orientale** căutate: mătase, brocart, damasc și voal, bumbac, păr de cămilă, fildeș, porţelan, coloranţi, mirodenii, parfumuri, medicamente, perle, pietre preţioase. Acestea sosesc în Levant *via* căile asiatice străbătute de caravane (Drumul mătăsii), controlate de arabi, sau pe calea comerţului din Oc. Indian, fiind obţinute în schimbul textilelor și al altor produse ale zonelor europene manufacturiere (Milano, Florenţa, S Germaniei, Flandra, Brabant).

Orașele-republică **Veneţia** și **Genova** câștiga bogăţie și putere prin 1. transportul din timpul cruciadelor; 2. nevoia crescută de masa monetara (afaceri bancare și de credit); 3. experienţa în comerţul cu bizantinii și arabii (metode comerciale raţionale, bazate pe acte); 4. prăbușirea Siciliei (p. 173) și declinul Bizanţului (p. 207).

Amândouă puterile comerciale pierd din cauza

pătrunderii otomanilor; la început evită conflictul armat, negociind privilegii. Importanţa lor scade cu mutarea comerţului în Atlantic (p. 225).

Veneţia: datorită poziţiei-cheie pe care o ocupă între V (controlul trecătorilor din Alpi) și E (legătură cu Bizanţul, p. 175), această republică aristocratică devine **prima putere maritima și comerciala.** Monedele de argint de la sf. sec. 12 și cele de aur bătute cca. 1280 au circulaţie internaţională.

1192 – 1205 Dogele (ducele) **Enrico Dandolo** preia transportul cruciadei a 4-a și, odată cu întemeierea Imp. latin (p. 207), obţine porturi și baze de aprovizionare între M. Adriatica și M. Neagră, care devin oarecum un principat al clasei de *nobili.*

— Genova rivala este scoasă din competiţie prin

1376 – 1381 Războiul de la Chioggia. Baza de aprovizionare din zona italiană continentala este asigurată împotriva intervenţiei orașului Milano prin

1406 – 1428 construcţia **Terra Ferma.**

Genova: împreună cu Pisa eliberează V Medit. de blocada islamică. Extinderea infl. genoveze până în Levant, în alianţa cu Imp. de la Niceea; intra în rivalitate comerciala cu Veneţia.

1284 Vict. asupra Pisei: Corsica, Elba, Sardinia (până la 1326) revin Genovei. Dușmanii între familiile nobiliare Doria, Fieschi, Grimaldi și Spinola.

1381 Înfrângere în „războiul de 100 de ani" împotriva Veneţiei. Dependenţă politică de Milano sau de Franţa.

1407 Fondarea băncii *Casa di San Giorgio,* prima bancă publică din Europa. Pentru împiedicarea declinului economic, marinarii genovezi participă la descoperirea rutelor maritime spre India.

Scolastica târzie

Scolastica îşi găsește simbolul poetic în epopeea religioasă a florentinului **Dante Alighieri** (1265 – 1321). Creatorul limbii literare italiene descrie în *Di vina Commedia* (1311 – 1321) călătoria de la iad (*Inferno)* la

paradis ca viziune a unei judecăţi de apoi universale.

În cadrul scolasticii se înfruntă **tomiștii** *(via antiqua*: dominicanii) și **scotiștii** *(via moderna*: franciscanii). Un efect dizolvant îl are conflictul asupra **sarâciei** dintre spirituali (minoriţi extremiști) și curie. În 1323, papa IOAN XXII declară eretic conceptul sarâciei pământești a lui Iisus Hristos (idealul Sf. Francesco D'assisi, p. 141). Superiorul ordinului, MICHAEL DIN CESENA, WILLIAM OCCAM și alţii scapă din captivitatea papală și se refugiază la LUDOVIC DE BAVARIA (p. 195). În *Defensor pads (Apărătorul pădi,* 1324), consilierul lui LUDOVIC, **Marsilius din Padova** (1290 – 1343), împreună cu IOAN DIN JANDUN sunt avocaţii unei concepţii pur laice asupra statului: suveranitate populară, separarea dintre stat și biserică, existenţa unui consiliu superior papei (p. 181). **Roger Bacon** (1214 – 1294) propune o examinare critică a autorităţilor învăţăturii scolastice (ARISTOTEL) și o observare mai libera a naturii, prin experiment și experienţă.

Cel mai de seamă reprezentant al „moderniștilor" este **William Occam** (cca. 1285 – 1349). Elev al lui DUNS SCOT, el consideră conceptele generale *(universalia)* niște simple „nume" *(nomina)* lipsite de realitate. **Nominalismul** face o distincţie limpede între adevărurile nedemonstrabile ale credinţei, considerate manifestări ale Voinţei Divine, și știinţa (cunoaștere).

— Din școala nominalistă franceză fac parte JEAN BURIDAN (m. 1358) și filosoful naturii NICHOLAS DE ORESME (m. 1382).

Nicolaus Cusanus (= Krebs, 1401 – 1464) cuprinde toate curentele spirituale ale vremurilor sale. Opera sa de căpătâi, *De docta ignoranţi a* (1440), înfruntă scolastica. Universul infinit nu are nici centru (pământul), și nici nu poate fi înţeles pe cale raţionala; fiecare religie reflecta o parte a Adevărului Divin. Religia nu îl poate explica pe Dumnezeu decât în mod relativ, pentru ca în El sunt unite toate contradicţiile *(coincidentia oppositorum).*

Misticismul

Ca reacţie la scolastica raţionalistă și laicizarea bisericească (p. 181), mistica (din gr. *mystein* = a închide ochii) este o încercare de a trăi experienţa lui Dumnezeu prin viziune interioară și de a te contopi cu El *(unio mistica).* Mișcarea este stimulata de neoplatonici (prin operele filosofilor arabi Avicenna și Averroes, p. 149) și de scrierile lui DIONYSIUS AREOPAGITA (cca. 500) și AUGUSTIN (p. 107). Mistici timpurii sunt: BERNARD DE CLAIRVAUX (1090 – 1153), HUGO DE ST. VICTOR (m. 1141), HILDEGARD DIN BINGEN (m. 1179), MECHTHILD DIN MAGDEBURG (m. 1280). Misticismul capàtà forme mai profunde în special în Germania. **Meister Eckhart** (m. 1327) răspândește prin scrieri și predici (în germană) ideea „ne-devenirii" omului; „scânteia sufletului" omenesc se unește cu Dumnezeu în solitudine. Opera sa îi influenţează pe olandezul RUYSBROEK (1293 – 1381), pe JOH. TAULER (1300 – 1361) și pe HEINRICH SENSE (1295 – 1366), liricul misticii germane.

Noua evlavie (Devotio moderna)

Sub infl. mistică se dezvoltă curente de interiorizare a existenţei: **„prietenii Domnului"** (călugări, orășeni, nobili de pe Rinul Superior), conduși de TAULER și de negustorul RULMAN MERSWIN, vor să se „dezlege" de lume prin „liniște și calm". Cea mai importantă scriere: *Theologia deutsch* (cca. 1400).

— Stimulaţi de GEERT GROOTE (1340 – 1384), clerici și laici care nu depuseseră jurământul se angajează să studieze Sf. Scripturi și să desfășoare activităţi misionare în popor și în școli, în calitate de **Fraţi ai vieţii în comun** (Rinul Inf., Deventer). Opera capitală a cercului, *De imitatione Christi,* atribuită lui THOMAS VON KEMPEN (de fapt HAMERKEN; 1380 – 1471), se bucura de o circulaţie largă.

O precursoare a curentului laic este **Mișcarea Beginen** din Olanda. Forme exagerate de asceza religioasă se manifesta cca. 1350 în segmentele largi ale populaţiei, ca urmare a ciumei (p. 154): **flagelanţii** bântuie prin Ungaria, Europa Centrală, Anglia și Suedia;

cca. 1400, prin ţările latine.

Mișcări de reformă în afara bisericii

Opunându-se papalităţii și bisericii papale dominate de cler din motive naţionale și religioase, în Anglia se dezvoltă secta **lollarzilor** (p. 189), susţinători ai lui **John Wycliffe** (m. 1384), care nu acceptă decât Biblia ca autoritate pentru dogma și ritualul creștin. Din acest motiv traduce Biblia *(Vulgata),* denunţa ierarhia, celibatul, indulgenţele și împărtășania și propune o biserică naţională fondată pe „sărăcia creștină". Învăţăturile lui sunt reprimate în Anglia; propovăduite în Boemia de **Jan Hus** (p. 181), ele îşi găsesc însă noi aderenţi. Martiriul lui și excomunicarea husiţilor (p. 197) provoacă poporului ceh o criza naţionala, religioasă și socială.

Viaţa urbană în Evul Mediu

Puncte speciale fortificate de vamă și schimb comercial *(wiks)* pentru comerţul la mare distanţa cu bunuri de lux (desfășurat de corporaţii negustorești sub protecţie regală) există încă din vremea francilor. Odată cu progresul economic al Europei începând cu sec. 11 (creșterea populaţiei, comerţului, a diviziunii muncii pe meserii), **castelul (burgul)** se transformă în **oraș** cu **cetăţeni** *(Bürger, burgess, bourgeois).* **Orașe întemeiate** de regi, episcopi și principi sau rezultând din „creșteri neplanificate" („rădăcini sălbatice") se adaugă așezărilor urbane existente (orașe romane, vechi localităţi cu palate, castele sau sedii episcopale). Dezvoltarea unui oraș depinde de așezarea lui avantajoasă din punct de vedere economic și geografic, la intersecţia căilor terestre, maritime și fluviale, pentru că, în pofida migraţiei meșteșugarilor sătești și agricultorilor, orașul rămâne **o așezare de negustori cu o piaţa permanenta** pentru schimbul bunurilor de consum (economie urbană). Zilele de târg sunt importante pentru comerţul la mare distanţa dintre **corporaţii** *(gilde*; Liga hanseatică, p. 183). Fondatorii promovează dezvoltarea orașelor prin **privilegii** (libertăţi: „aerul orașelor te face liber"). Așteptându-se la venituri mari, ei renunţă la drepturile de suveranitate (cele

referitoare la organizarea unei pieţe, de fortificare, baterea de monedă și perceperea de vamă – *regalia).* Orașul devine cea mai importantă resursă de venit a stăpânului, care este reprezentat de un supraveghetor *(Vogt, Burggraf castellan, Schultheib).* **Privilegiile urbane** (piaţa, comerţul, mai târziu și cele de chirie, poliţie, apărare, financiare etc.) se dezvolta cu timpul într-o **guvernare urbana (**tribunale și administraţie orășenești) asigurată de consilii conduse de funcţionari superiori *(podesta, Bürgermeister, maire, mayor,* primar).

Din sec. 12 se formează **breslele,** organizaţii obligatorii menite să controleze, planifice și să coordoneze producţia meseriilor (calitate, preţ, distribuire, profit) și pentru supravegherea pregătirii, utilizării profesionale și asistenţei sociale a meseriașilor. După **lupte** cu patricienii, aceste bresle îşi câştiga adesea (sec. 14/15) participarea la conducerea orașelor, îşi sporesc libertăţile și îşi extind suveranitatea teritorială (raza orașului, limită marcată cu ţăruși, p. 195). După gradul lor de libertate, ele se împart în 1. orașe autonome politic: **comune** (orașe-republici suverane, p. 183) și **signoria** (p. 217) în Italia; orașe consulare în Provence; **orașe imperiale libere** în Germania și centre industriale în Flandra, Artois și Picardia; 2. orașe cu autoadministrare limitată: orașe regale în Europa de V și de E, orașele statelor teritoriale în Germania.

Importanţa: legislaţia, viaţa economică, cultura și organizarea administrativă indica drumul dezvoltării statului modern princiar-teritorial sau naţional, care ridica **orașul-reședinţă** la rangul de centru guvernamental și de cultură.

Statele teritoriale germane

Tendinţa de a forma „state în stat” provine din „imunităţile”, sistemul feudal și politica imperiului. Treptele de dezvoltare spre atingerea stadiului de **suveranitate teritoriala princiara:** acordarea obligatorie a feudelor și caracterul lor ereditar; transferul privilegiilor imperiale *(regalia),* în special prin **decretele**

consacrate principilor din 1220 și 1232 (p. 173); independenţa tribunalelor teritoriale faţă de imperiu în perioada de interregnum; acceptarea jurisdicţiei și suveranităţii absolute a principilor electori prin **Bula de Aur din 1356** (p. 195). Prin **Pacea din Westfalia** (p. 225), stările din imp. primeau suveranitate statală deplină. **Importanţa:** statele teritoriale ale principilor iau locul statelor bazate pe uniune personală, dizolvă Imp. german, determină structura federală a Germaniei și constituie modelul unui organism de stat modern.

Administraţie: oficiile feudale (prin care principii înșiși se ridică la putere) sunt înlocuite de circumscripţii jurisdicţionale, administrate de ministeriali care pot fi schimbaţi din funcţie, mai târziu **funcţionari** (administratori, prefecţi, curatori). Aceștia sunt supravegheaţi de administraţia centrală a ţării, cu funcţii la curte sub controlul cancelarului. Din sec. 13, principele se înconjoară de juriști (**consilieri aulici**). În cadrul statelor teritoriale există zone sau imunităţi subordonate direct autorităţii imperiale (mănăstiri, orașe, teritoriile cavalerilor imperiali etc.).

Sistemul judecătoresc: se dezvoltă încet, devenind cu timpul o organizaţie închisă, având în vârf tribunalul curţii (curtea de apel), curtea superioară teritorială (judecătorie permanentă pentru nobilime) și curtea teritorială inferioară. Existau și tribunale particulare locale ale pieţei, satului, minelor etc. (conduse de șoltuz). Se instituie **recepţia** (preluarea) **dreptului roman,** care este acum predat în universităţi. Poporul îl respinge, considerându-l străin (p. 233).

Sistem fiscal: pe baza precedentului bisericesc sau din orașe, se instituie impozite regulate, adunate de perceptori pe baza unor liste de impozite (de aceea se folosesc numele de familie), cheltuite pentru întreţinerea curţii, oficialităţilor, judecătorilor, mercenarilor și pentru dezvoltarea ţării.

Stări: odată cu **dreptul de percepere a impozitelor,** proprietarii de pământuri nobili (cavaleri),

clerul înalt și orașele îşi asigură în cadrul **dietelor teritoriale** dreptul de a participa la decizia politică și privilegii (dreptul de a conduce tribunale speciale, scutirea de impozite). Puterea acestora crește și mai mult în sec. 14/15, prin **înţelegeri** (alianţe împotriva principelui; uneori au propriile lor trupe, administraţii și sisteme financiare). Prin urmare se constituie un sistem de **stat dualist al stărilor,** care funcţionează până în sec. 17.

Reconquista spaniolă

Peninsula Iberică în sec. 14 15

Statele creştine de graniţa în N Spaniei persistă mici state independente:

Regatul Navarra: SANCHO III [1.000 – 1035] moștenește

1029 comitatul **Castilia** și împarte regatul în **Aragón, Castilia** și **Navarra** (din 1234 în sfera puterii franceze).

Comitatul Barcelona se dezvolta din marca spaniolă a lui CAROL CEL MARE (p. 123).

Regatul Asturia (numit și **Leon).**

— După războaiele califului Abd ar-Rahman III [912 – 961], vizirul **al-Mansur** (Biruitorul) cotropește aceste state slăbite de neînţelegeri în 978.

Reconquista (Recucerirea) 1031 – 1260

1008 – 1028 Mare război civil al arabilor (dizolvarea Califatului Omeiazilor); începutul atacurilor creștinilor.

Papii (GRIGORE VII, INNOCENŢIU III) sprijină

cruciadele prin propagandă și fonduri; ordinele de cavaleri (templierii, ioaniţii) îi ajuta.

Aragón: ALFONSO I BĂTĂIOSUL [1104 – 1134] cucerește Saragosa în 1118.

1137 Uniune cu Catalonia.

— Desăvârșirea reconquistei (cu exe. Granadei, v. mai jos) odată cu

1229 – 1235 cucerirea Ins. Baleare și 1238 a Valenciei de către I ACOB I [1213 – 1276].

1276 – 1285 Sub PETRU III Aragónul îşi extinde puterea până în Italia; după

1282 Vecerniile siciliene (p. 173), el obţine **Sicilia.** Sub IACOB ÎI [1286 – 1327] se încheie un compromis cu suzeranul feudal papal prin

1295 pacea de la Anagni.

1323 – 1325 Lupte cu Pisa și Genova pentru **Sardinia** și Corsica. „Uniunea" nobilimii domină statul și transfera succesiunea la tronul Aragónului lui FERDINAND DE CASTILIA prin

1412 dictatul de la Caspe. Fiul acestuia, ALFONS [1416 – 1458] primește **Neapole** ca feudă.

Portugalia: comitatul din jurul orașului Porto îşi câştiga

1094 independenţa. După victoria de la

1139 Ourique, ALFONSO I se proclama rege.

1179 Papa recunoaşte regatul.

1279 – 1325 DIONIS I AGRICULTORUL lansează reconstrucţia ţării prin dezvoltarea ind. forestiere, mineritului, comerţului și navigaţiei.

— Lupte pentru succesiune împotriva Castiliei până la

1385 vict. de la Aljubarrota. După venirea la tron a lui JÄO I [1385 – 1433], extindere în Africa:

1415 cucerirea Ceutei (p. 243).

Castilia: FERDINAND I CEL MARE f 1035 – 1065] obţine în 1037 **Leon.**

1085 Cucerirea orașului Toledo. Eroul luptelor este RODRIGO DÍAZ, supranumit **Cidul** (arab. = domn). El

intră în serviciul maurilor și devine în 1094 stăpân al Valenciei.

1126 – 1157 ALFONSO VII îşi exercita – ca împaral – suveranitatea asupra tuturor statelor creștine din Pen. Iberica, dar aceasta uniune nu rezista.

1185 Înfrângerea de la Alarcos are ca efect formarea unei noi coaliţii. După

1212 Vict. de la Navas de Tolosa, se destrama

Imperiul Almohazilor (existând din 1145).

1217 – 1252 FERDINAND III CEL SFÂNT cucerește S, inel. Córdoba (1236), terminând reconquista.

— Sultanul Marocului este înfrânt

1340 în b. de pe râul Salado. Intervenţie în Războiul de 100 de ani (p. 191).

1369 – 1379 HENRIC ÎI DE TRASTAMARA încheie cu Franţa o alianţă trainică.

Granada: Ultimul stat arab pe pământ european trece printr-o perioadă de strălucire culturală în sec. 14 (Alhambra).

Rezultatele reconquistei

Moriscii (maurii convertiţi) nu îşi pierd în întregime drepturile, ci sunt plasaţi în cartiere separate ale orașelor. Evreii se bucură de protecţia legii, în schimbul unor dări; creșterea sclavajului (mauri, nord-africani). împotriva monarhiei se ridica înalta nobilime (granzii), reprezentată politic în **Cortés.** Coroana are sprijinul orașelor, care primesc suveranitatea asupra provinciilor urbane și constituie ligi (*hemiandades).*

Biserica și cultura: influenţă puternică a bisericii bogat înzestrate (franciscani, dominicani); arhitectură gotică (catedralele de la Toledo și Burgos); știinţa arabă (matematică, medicină, filosofie) influenţează nou-înfiinţatele universităţi.

Dezvoltarea statului spaniol

Căsătoria dintre „monarhii catolici” (1469)

Isabela de Castilia (1474 – 1504)

Ferdinand II de Aragón (1479 – 1516) deschide o nouă epocă.

1474 – 1479 Războiul castilian de succesiune împotriva Franţei și Portugaliei. Portugalia este înfrânta în 1476 în b. de la Toro.

1479 Pacea de la Alcacovas: **Unirea dintre Castilia și Aragón,** ambele state menţinând în primă instanţă instituţiile lor specifice.

Castilia: regele deţine și demnitatea ereditara de mare maestru al ordinelor cavalerești; dezvoltarea unui stat modern prin reforma a legilor, obligaţia de a îndeplini serviciu pentru nobilime; miliţii orășenești; granzii îşi pierd puterea și sunt obligaţi să servească la Curte. **Consiliul regal** (juriști) și comisarii orășenești conduc statul.

Biserica: deși i se recunosc privilegiile, se păstrează și în acest domeniu întâietatea absolută a coroanei. Cardinalul JIMENEZ DE CISNEROS (1436 – 1417) reformează clerul.

1481 înnoirea Inchiziţiei. Sub marele inchizitor TORQUEMADA [1483 – 1498] Spania devine o ţară a religiozităţii fanatice; munca agricolă și meseriile sunt considerate nevrednice de un creștin. Expulzarea evreilor și moriscilor după

1492 cucerirea Granadei.

1496 FILIP CEL FRUMOS din din Habsburg se căsătorește cu IOANA CEA NEBUNA. Fiul lor CAROL (CARLOS) urmează la tron în 1516 (p. 237).

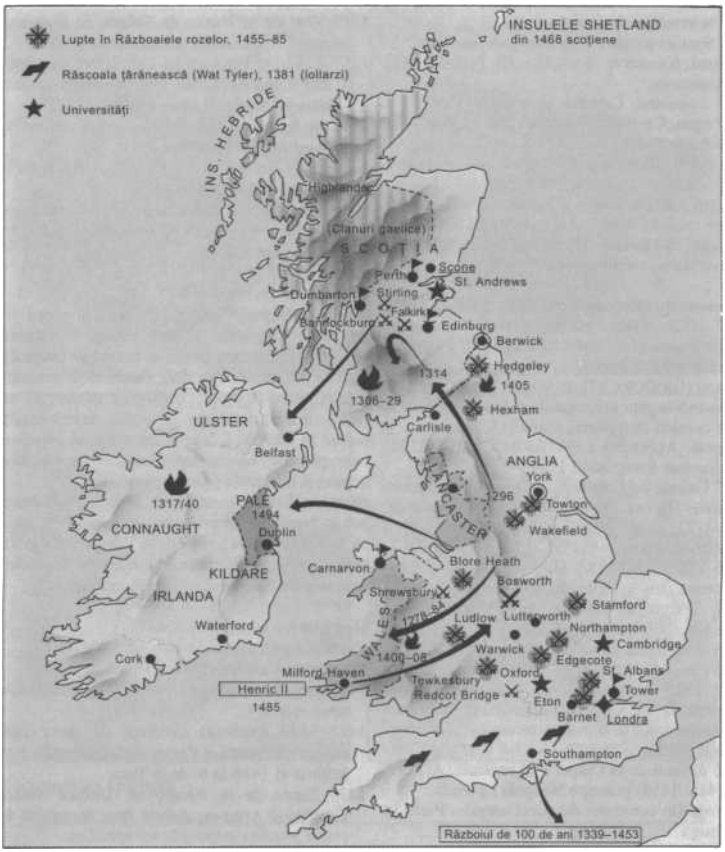

Insulele britanice în sec. 14 – 15

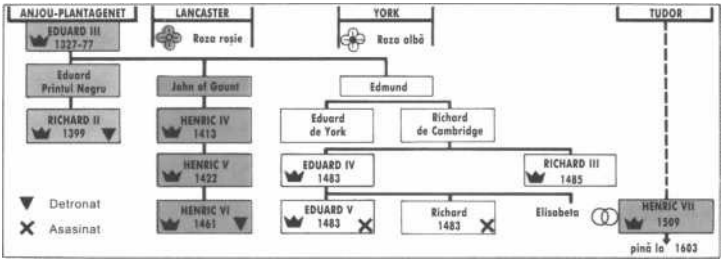

Lupta pentru coroana engleză

Politica externă și interna sub Eduard I

1272 – 1307 **Eduard I** consolidează coroana prin reforme.

1290 Expulzarea evreilor; în schimb primesc privilegii negustorii străini (Liga hanseatică). Două campanii duc la anexarea

1284 **Walesului** (Ţara Galilor), care devine

principatul prinţului de coroană englez (din 1301 titlul de prinţ de Wales).

Scoţia: conflicte legate de succesiunea la tron după stingerea din regale. Recunoscut suzeran, EDUARD I îl numește domnitor pe JOHN BAL-LIOL [1292 – 1296]. Mai târziu EDUARD pretinde tronul și ocupa ţara.

1297 Revoltă populară: eroul naţional scoţian WILLIAM WALLACE (cca. 1270 – 1305) obţine o victorie la Stirling, iar după înfrângerea sa la Falkirk continua războiul de hărţuială.

1306 – 1329 **Robert Bruce** obţine independenţa naţională a poporului scoţian după vict. În

1314 b. de la Bannockburn.

— ROBERT II întemeiază

1371 – 1714 Din. **Stuart.**

Anglia în timpul Războiului de 100 de ani 1327 – 1377 Eduard III începe

1339 războiul împotriva Franţei cu succese militare (p. 191), dar lipsa de fonduri îl obligă la concesii faţă de Parlament. Gravă criză economică din cauza

1349 – 1350 ciumei negre (p. 154).

1369 Reluarea războiului de către EDUARD PRINŢUL NEGRU.

1377 – 1399 Conflicte prelungite pentru tron încep sub RICHARD II.

— Eșecuri în Franţa, introducerea unei capitaţii, ura la adresa unei guvernări corupte (JOHN OF LANCASTER) declanșează marea

1381 răscoala populara a lui WAT TYLER şi JOHN BALL, înfiinţa după un asalt asupra Londrei. RICHARD II este detronat de Parlament.

1399 – 1413 HENRIC IV, din dinastia **Lancaster.**

1403 – 1405 Revolte ale nobilimii din N (HENRY PERCY, zis HOTSPUR). Regele este ajutat de cler (persecuţie a **lollarzilor).**

1413 – 1422 HENRIC V reîncepe războiul cu Franţa în 1415, acţiunea încheindu-se cu un eșec (p. 191). Totuși, Războiul de 100 de ani consolidează conștiinţa naţională

engleză: cultura engleza se desparte de cea franceză.

1362 Introducerea englezei ca limbă oficială în tribunale.

1387 *Canterbury Tales (Povestirile din Canterbury)* de **Chaucer** (1340 – 1400) reprezintă începutul literaturii engleze propriu-zise.

Biserica: Respingerea „papilor francezi" și a pretenţiilor fiscale ale curiei (p. 181).

1351 Statutul administratorilor: acordarea de beneficii papale și apelurile juridice la curie sunt interzise (1353 statutul de *Praemunire).* JOHN WYCLIFFE, profesor la Oxford, luptă împotriva secularizării bisericii (p. 184).

1380 Prima traducere integrala a Bibliei de către WYCLIFFE.

Dreptul: procesele, care până atunci se judeca oral, încep să fie consemnate începând din vremea lui EDUARD I, „Iustinian al Angliei", în

1292 *Yearbooks* (anuare); astfel, legea engleza *(common law)* devine drept cutumiar.

1327 Pe lângă șerifi (funcţionari regali din comitate), se instituie **judecătorii de pace** aleși din *gentry* (mica nobilime) cu autoritate poliţienească și judiciară (baza administraţiei locale engleze).

Parlamentul: SIMON DE MONTFORT (p. 161) lărgește consiliul baronilor *(curia régis)* cu 2 cavaleri de fiecare comitat (37) și câte 2 reprezentanţi din fiecare oraș creând

1265 primul Parlament. Excepţia devine regulă sub Eduard I prin

1295 Parlamentul model, deoarece mica nobilime și orașele percep taxele, iar regele are nevoie de consimţământul lor. **Commons** (reprezentanţii comunităţilor) se întrunesc cu baronii.

1297 Confirmarea dreptului Parlamentului de a aproba impozitele și taxele vamale. Petiţiile parlamentare aprobate de rege devin lege (iniţiativă legislativă). Din vremea lui EDUARD III, convocare la intervale regulate și separare treptată a Parlamentului în **House of Lords**

(Curtea Supremă) și **House of Commons** (Camera inferioara).

Activitatea militară: arma nou-inventată, arcul lung, este mânuită de *yeomen* (ţărani liberi). Războiul devine o preocupare naţionala a întregului popor.

1455 – 1485 Războaiele rozelor dintre casele Lancaster și York. Ordinea publica și cea de stat dispar cu desăvârșire. „Companiile” din războiul francez pun la dispoziţie soldaţii; poporul practic nu are de suferit. Dezvoltarea comerţului și meșteșugurilor stagnează, poziţia Parlamentului este slăbită din cauza mituirilor.

— Regentul RICHARD DE YORK revendica tronul și îl arestează pe

1422 – 1461 HENRIC VI, cel suferind de demenţa. 1461 Prin vict. de la Towton, tronul îi revine lui 1461 – 1483 **Eduard IV de York.** RICHARD

NEVILLE, earl de Warwick, îl readuce pe tron pe HENRIC, dar „făcătorul de regi” moare

1471 în b. de la Bamet. HENRIC și susţinătorii casei Lancaster sunt uciși.

1483 RICHARD III (până în 1485) uzurpa tronul, punând să fie sugrumaţi nepoţii săi, EDUARD V (12 ani) și RICHARD, în Tumul Londrei.

1485 – 1509 HENRIC VII, moștenitor al familiei Lancaster, îl înfrânge pe RICHARD în

1485 b. de la Bosworth și întemeiază dinastia **Tudor** (până la 1603).

Londra
Sluis
Brugge
Eduard III
1346
FLANDRA
Gent
Kortrijk
Crécy
Jaquerie
1358
Paris
MAINE
ANJOU
Poitiers
Maupertuis
Prințul Negru
1356
Bordeaux
GUYENNE
DAUPHINÉ
1349
Avignon
1348 pos. papală
PROVENCE
1339

Răscoala
lui Wat Tyler
1381
Londra
FLANDRA
Roosebeke 1382
Calais
ARTOIS
Cherbourg
RETHEL
Paris
Brest
Orléans
DUC
BURGUNDIA
Bordeaux
GUYENNE
Avignon
ARMAGNAC
Bayonne
Baze engleze
1380/81

Războiul de 100 de ani în Franţa
Pretendenţii la tronul Franţei, 1328

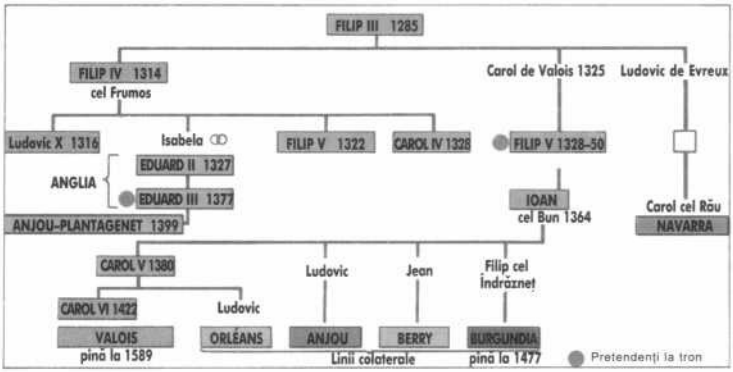

Dezvoltarea statului naţional francez

1285 – 1314 FILIP IV CEL FRUMOS consolidează monarhia printr-o înţeleaptă politică financiară: întemeierea unei curţi de conturi.

1307 Dizolvarea Ordinului cavalerilor templieri, a căror avere este confiscată de „regelecalpuzan”. Acesta îl

obligă pe papă să
1309 strămute reședința papală la Avignon (p.
181) și extinde domeniile coroanei spre E.
1297 Ocuparea Flandrei. Orientată spre Anglia datorită importurilor de lână, această zonă industriala, cu o prospera civilizaţie urbană, se apara. Locuitorii orașelor înfrâng pentru prima dată o armată formată din cavaleri în b. de la Kortrijk (Courtrai). După confirmarea drepturilor sale asupra fiefului regal francez Guyenne (Aquitania) prin 1302 tratatul de la Paris, EDUARD I AL ANGLIEI încetează să mai sprijine Flandra, care trebuie să capituleze înaintea lui FILIP în 1305.
Dualismul între monarhia franceza și cel mai puternic vasal al său capătă dimensiuni de criză atunci când
1328 dinastia capeţiană se stinge odată cu CAROL V. Potrivit dreptului salic (succesiune pe linie bărbătească) urmează
1328 – 1498 Casa de Valois. EDUARD III ridica pretenţii împotriva lui
1328 – 1350 FILIP VI care, deși depune jurământul de vasal, caută apoi să se folosească de o mișcare populară antifranceză din Flandra.
1339 – 1453 Războiul de 100 de ani începe cu victorii ale armatei populare engleze (arcași și „bombarde” – primele tunuri) asupra trupelor de cavaleri ale Franţei. Francezii nu pot alcătui o armată similară, deoarece le lipsesc:
impozitele fixe: de aceea frecvent moneda se devalorizează și se convoacă stările generale;
recolte suficiente: din 1348 serie de crize econ. cauzate de ciuma neagră (p. 154); primii mercenari (din Armagnac) comit prădăciuni și devin o pacoste pentru ţara;
1. sentimentul conștiinţei naţionale: regele și seniorii intervin doar pentru propriile domenii.
1340 Distrugerea flotei la Sluis.
Înfrângere la Crécy. După o apărare eroică a cetăţenilor de acolo
1346 Calais cade, devenind bază de operaţiuni a armatei

engleze până în 1559.

1347 Prinţul de coroană francez obţine prin moştenire

1349 Dauphiné (de unde denumirea de Delfin). Victoria **Prinţului Negru** și capturarea lui Jean le bon în

1356 b. de la Maupertuis împing Franţa într-un șir de grave conflicte interne.

1358 Răzmeriţă la Paris (ÉTIENNE MARCEL). Stările pretind Delfinului să cedeze controlul asupra administraţiei regale.

1358 Răscoala ţărănească *(Jacquerie,* derivat de la Jacques Bonhomme), provocată de povara impozitelor și corvezilor. Ambele mișcări sunt înăbușite de nobilime.

1360 Pacea de la Brétigny: EDUARD III renunţă la coroana franceză, în schimbul suveranităţii asupra SV Franţei.

1364 – 1380 CAROL V CEL ÎNŢELEPT. în 1369 războiul izbucnește din nou. Evitând bătălii decisive, francezii îşi slăbesc inamicul englez hărţuindu-l (BERTRAND DU GUESCLIN) și îl silesc să se retragă în baze întărite. Dar după

1378 se iscă neliniști în orașele Flandrei, în care se aplică impozite considerabile (PHILIPP VAN ARTEVELDE). Cetăţenii sunt înfrânţi în

1382 b. de la Roosebeke. FILIP ÎI DE BURGUNDIA, învingătorul, primește Flandra (p. 193).

1415 B. de la **Azincourt;** Normandia și Parisul sunt ocupate; Burgundia se aliază cu Anglia; HENRIC V este cooptat la guvernarea Franţei. Totuși, mercenarii din Armagnac și clerul îl proclamă rege pe Delfin.

1422 – 1461 CAROL VII pierde domeniile coroanei din jurul Parisului. Acum apare salvator **„Fecioara din Orléans": Ioana d'Arc** (cca. 1412 – 1431), fiică de ţărani din Domrémy (Lorena), urmează inspiraţia divină, traversează Franţa și, prin credinţa ei, stimulează spiritul naţional de luptă, obligându-i pe englezi să

1429 ridice asediul orașului Orléans; ea îl însoţește pe CAROL VII la Reims, la ceremonia de ungere. Luată prizonieră de burgunzi lângă Compiègne și predată

englezilor, eroina este condamnată ca eretica de către Inchiziţie și

30 mai 1431 este arsa pe eșafod la Rouen (zi solemnă a Franţei). – 1456 revizuire a sentinţei; 1920 canonizare.

Tratatul de la Arras: reconcilierea regelui cu Burgundia (p. 193);

cucerirea Parisului. – în conf. cu voinţa naţiunii, se pun bazele statului unitar francez.

Sancţiunea pragmatica de la Bourges (p. 181): fondarea **„bisericii naţionale gallicane”.**

1438 Stabilirea unor venituri regulate ale statului pentru întreţinerea unei armate permanente din beneficiile domeniilor coroanei.

1439 Introducerea unui impozit direct asupra proprietăţii și a unei capitaţii.

1440 Armata este repartizată în **„Companii de ordonanţa”** pe teritoriul întregii Franţe.

1449 – 1453 Invazia Normandiei și Guyennei; războiul se potolește după

1453 vict. de la Castillon.

Urmări: în ciuda faptului că „prinţii de sânge” (linii colaterale regale) se bucură încă de o mare putere, prin război ia naștere statul naţional. CAROL TEMERARUL AL BURGUNDIEI rămâne o ameninţare pentru

1461 – 1483 LUDOVIC XI până în 1477.

1483 – 1498 CAROL VIII declanșează din cauza pretenţiilor din Anjou asupra orașului Neapole 1494 războaiele italiene (p. 219).

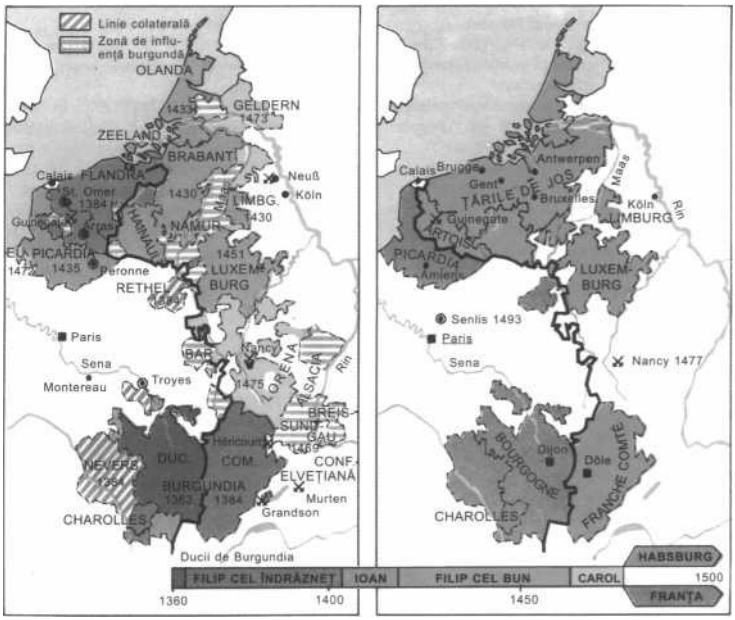

Interregnul Burgundia, 1363 – 1477

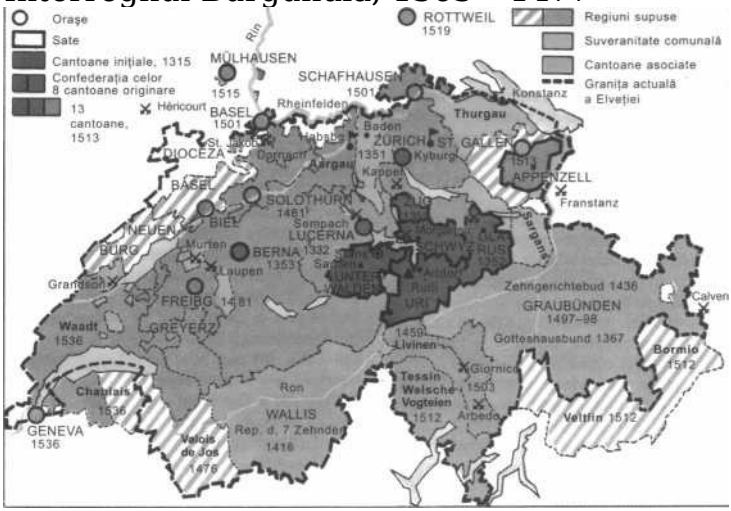

Confederaţia elveţiană, 13 15 1513

Confederaţia elveţiană (1291 – 1513)

După stingerea familiei Zähringer (1218), regiunea alpina elveţiană se dezintegrează în teritorii mici, autonome. În procesul de extindere a autorităţii lor teritoriale (conectarea posesiunilor lor de pe Rinul Superior cu Tirolul), Habsburgii se confruntă după 1278

(p. 195) cu rezistenţa ţăranilor din **Un** (care intrase sub jurisdicţia directă a imp. din 1231) și **Schwyz** (1240). împreună cu Unterwalden, **cele 3 cantoane iniţiale** se unesc în

1291 „Alianţa eternă” pentru protejarea libertăţilor lor. **Confederaţia** este recunoscută de adversarii Habsburgilor (ADOLF VON NASSAU, 1297; HENRIC VII, 1309). Ţăranii resping atacul unei armate de cavaleri conduse de LEOPOLD I DE AUSTRIA în

1315 b. de la Morgarten.

1332 Lucerna este primul oraș ce se alătură confederaţiei, care în

1353 se extinde devenind „Confederaţia celor 8 cantoane originare”. Armata populară a Elveţiei iese învingătoare în „războiul orașelor” împotriva Austriei, după

1386 b. de la Sempach și 1388 Năfels.

1415 Cucerirea regiunii habsburgice Aargau, care devine prima zonă de ocupaţie elveţiană; expansiunea spre S în vederea controlului asupra trecătorilor către Italia continuă până la 1422 înfrângerea de la Arbedo.

— Colaborarea dintre cantoanele sătești (ţărani) și cele orășenești (patricieni, bresle) este pusă în primejdie de conflictul dintre Schwyz și Zürich.

1440 – 1446 Primul război de la Zürich („cel vechi”): orașul se aliază cu împăratul FREDERIC III, care îi aduce în ţara pe mercenarii din Armagnac (p. 191); se ajunge la un compromis între confederaţie și Franţa, în ciuda

1444 înfrângerii de la St. Jakob pe Birs. Zürich reintră în alianţa; orașul și Mănăstirea St. Gallen se alătură în 1451, în calitate de cantoane asociate.

Habsburgii pierd ulterior posesiunile (Thurgau), cu excepţia Rheinfeld, și încearcă să-și asigure ajutorul lui CAROL TEMERARUL. Neliniștiţi de acţiunile acestuia, inamicii se reconciliază prin mijlocirea francezilor, recunoscându-și posesiunile și angajându-se să-și acorde asistenţă reciprocă prin

1474 „Pacea veșnica”. – în campania sa împotriva

Bernei, CAROL TEMERARUL suferă
înfrângerile de la Grandson și Murten; acesta cade în 1477 în b. de la Nancy. Încrezători datorită succeselor lor, membrii confederaţiei se împotrivesc reformei imperiale a lui MAXIMILIAN 1 (p. 219). „Războiul suab” se încheie prin **1499 pacea de la Basel:** tehnic „înrudita cu imperiul”, Elveţia primește independenţă politica și se separa de imperiu. Extindere în

1513 „Confederaţia celor 13 cantoane” și expansiune spre S (Veltlin, Bormio, Tessin) până la

1515 înfrângerea de la Marignano. „Detașamentele de luptă” elveţiene introduc prin luptătorii lor un nou stil de luptă. Mercenarii elveţieni devin cei mai căutaţi soldaţi.

Interregnul Burgundia (1363 – 1477)

O ramură a Casei de Valois adună la graniţa germano-franceza un complex de teritorii semănând cu Lorena carolingiană (p. 125).

1363 – 1404 FILIP CEL ÎNDRĂZNEŢ este investit cu ducatul Burgundia (Bourgogne) de către tatăl său IOAN CEL BUN (1363). El și urmașii săi obţin prin moștenire și cumpărare

1384 comitatul Burgundia (Franche Comté), de asemenea moștenirea familiilor Wittelsbach (Holland până la 1433) și Luxemburg.

Vasali simultan ai coroanelor Germaniei și Franţei, ducii de Burgundia se număra printre cei mai bogaţi principi europeni, deoarece, împreună cu Flandra și Brabantul, controlează cea mai importantă regiune economică a Europei (p. 245). Curtea lor este martora unei înfloriri târzii a culturii cavalerești; ceremonialul de Curte al burgunzilor devine un model al principatului absolutist (p. 243). Teritoriile dobândite îşi păstrează drepturile proprii. În Ţările de Jos ia naștere școala picturii realiste flamande, reprezentată, printre alţii, de JAN VAN EYCK (1386 – 1440) și ROGIER VAN DER WEYDEN (1400 – 1464).

1419 – 1467 FILIP CEL Bun se aliază cu partida engleza prin

1420 acordul de la Troyes (p. 191); dar

1435 pacea de la Arras, care pune capăt dependenţei feudale de Franţa, aduce împăcarea cu CAROL VII.

— O poziţie politic independentă dorește să susţină și fiul sau

1467 – 1477 CAROL TEMERARUL. Convinge Anglia, Castilia și Aragónul să i se alieze spre a-l înconjura pe dușmanul său îndârjit LUDOVIC XI (p. 191). Sigmund de Austria îi zălogește posesiunile habsburgice de pe Rin (Alsacia) în speranţa unui ajutor burgund împotriva Confederaţiei elveţiene. În schimbul acordării coroanei regale lui CAROL, împăratul îi cere mâna MĂRIEI, moștenitoarea Burgundiei, pentru fiul său.

1475 După cucerirea Lorenei, Berna (NIKOLAUS VON DIESSBACH) trage după sine Elveţia în război (v. mai sus). CAROL este ucis în
b. de la Nancy.
1476 MARIA se căsătorește cu Maximilian (I) al Austriei. În conflictul asupra moștenirii Burgundiei cu LUDOVIC XI, MAXIMILIAN iese învingător în

1479 b. de la Guinegate. De-abia în

1489 recunoaşte și Flandra drepturile lui MAXIMILIAN. Odată cu împărţirea moștenirii în

1493 pacea de la Senlis, începe conflictul secular dintre Franţa și Habsburgi (Austria).

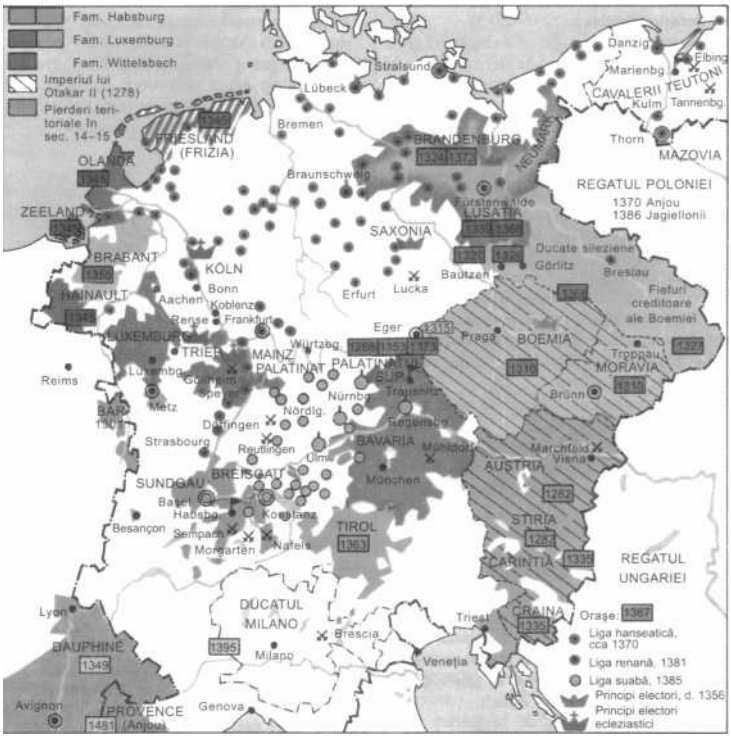

Politici dinastice și ligi ale orașelor în Evul Mediu târziu

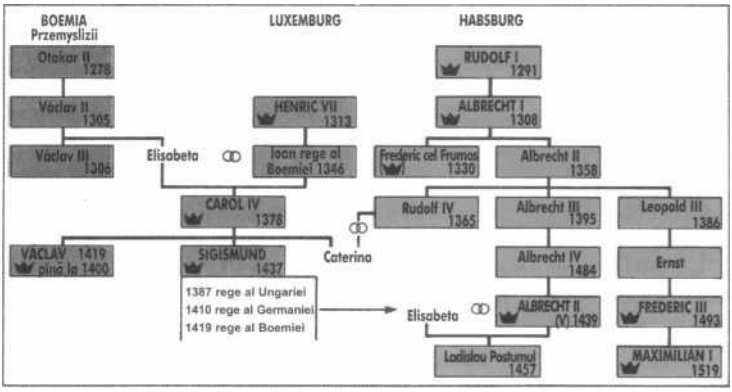

Dinastiile Przemyśl, Luxemburg și Habsburg în sec. 13 16

Monarhia germana electiva (1273 – 1356)

Neliniști continue și încălcări ale dreptului (legea celui mai tare) în perioada interregnului fac necesara impunerea din nou a autorităţii imperiale prin intermediul

monarhiei elective libere, al cărei principiu se impune definitiv cu ocazia dublei alegeri din 1257 (ALFONS DE CASTILIA până la 1284; RICHARD DE CORNWALL până la 1272). **Consecinţe: formarea unei caste a principilor electori:** dreptul electiv se restrânge la 3 principi electori ecleziastici și 4 laici, care pretind candidaţilor privilegii speciale (capitulaţi!) și drept de decizie politică, îşi doresc o monarhie slabă; se produce și o alternanţa a dinastiilor.

Politica dinastica a regilor: puterea lor depinzând de domeniile personale, regii cauta să le sporească: apare astfel conflictul între interesele imperiului și politica puterii dinastice.

Separarea de papalitate: ca urmare a politicii sale italiene, „Sfântul Imperiu roman de **naţiune germană”** (pp. 145, 217) renunţă la ideea de imperiu universal, dar nu găsește forţa pentru a realiza un stat naţional.

1273 – 1291 Rudolf de Habsburg – ales împotriva lui OTAKAR ÎI DE BOEMIA (p. 169) – cere retrocedarea domeniilor imp. Înstrăinate. OTAKAR îi jura credinţa regelui, dar refuza retrocedarea, este proscris și cade în

1278 b. de la Marchfeld. Fiul sau WENZEL (VĂCLAV) ÎI păstrează doar Boemia și Moravia.

— Instaurarea puterii Casei Habsburg prin

1282 investirea fiilor lui RUDOLF cu Austria și Stiria (Craina ca garanţie și Carintia lui MEINHARD DE TIROL, 1335 Habsburgilor).

1287 Dieta de la Würzburg: decretarea unei păci generale. Politica dinastica a lui

1291 – 1298 ADOLF DE NASSAU dă greș. Este detronat și cade în

1298 b. de la Göllheim împotriva lui

1298 – 1308 Albrecht I de Habsburg. Fiul lui RUDOLF înfrânge

1301 opoziţia principilor electori renani și confisca Boemia ca fief expirat al coroanei. Odată cu asasinarea regelui de către nepotul său JOHANN PARRICIDA, planul unei monarhii ereditare a Habsburgilor eșuează. Este ales

vasalul francez și frate al arhiepiscopului BALDUIN DE TRIER [1307 – 1354]

1308 – 1313 Henric VII de Luxemburg (p. 217), al cărui fiu, IOAN [1310 – 1346], obţine Regatul Boemiei prin căsătorie.

1314 – 1347 Ludovic Bavarezul lupta împotriva oponentului sau habsburgic cu ajutorul elveţienilor (p. 193) și învinge în

1322 b. de la Mühldorf; capturarea lui FREDERIC CEL FRUMOS (coregent până în 1330). Apelurile papale sunt respinse prin

1324 apelul de la Sachsenhausen; excomunicarea lui Ludovic îşi pierde efectul (p. 181).

1327 – 1328 Campanie în Italia și încoronare imp. La insistenţa lui BALDUIN DE TRIER.

1338 uniunea principilor electori *(Kurverein)* **de la Rense** stabilește că alegerea unui rege nu mai trebuie confirmată de papa. Puterea dinastiei crește nemăsurat, făcând necesara

1346 contraalegerea lui CAROL DE MORAVIA din familia Luxemburg, unanim recunoscut după moartea lui LUDOVIC.

1346 – 1378 Carol IV transformă Boemia, regiune bine administrata, în baza a puterii sale. Capitala Praga se extinde (castelul Hrad, Catedrala Sf. Vit);

fondarea primei universităţi germane. Cancelaria imp. promovează limba scrisă (germana din cancelaria pragheză). CAROL ajunge prin negocieri la reconciliere cu curia (1355 încoronare imperiala) și cu principii electori:

1356 Bula de Aur: în virtutea alegerii sale printr-un vot majoritar la Frankfurt și încoronarea la Aix-la-Chapelle, se considera ca regele este și „împărat roman ales” (titlu folosit din 1508). Principatele electorale indivizibile obţin dreptul de lezmaiestate, cel judecătoresc suprem și de suveranitate.

Semnificaţia legii fundamentale a imperiului: asigurarea alegerii ereditare în favoarea familiei

Luxemburg (din 1437 a Habsburgilor) și a **statului dualist al stărilor,** cu împărţirea puterii între „împărat și imperiu”. Principii aspira la privilegiile rangului de principe elector.

Politica dinastica: CAROL IV dobândește în 1353 Palatinatul Superior, și până în 1368 Silezia și Lusaţia. În virtutea tratatului de la Fürstenwalde, cumpără în 1373 **Brandenburgul.**

Ligile orașelor germane din S în sec. 14

1254 Liga orașelor renane, fondata pentru asigurarea pacificării generale în interregnum. Ligile sunt ulterior întemeiate pentru a apara libertăţile orășenești. Ele se îndreaptă împotriva:

cavalerilor, principilor și regilor.

1356 Bula de Aur interzice crearea de alianţe ale orașelor. Cu toate acestea, 14 orașe fondează

Liga orașelor suabe (împotriva contelui Eberhard cel Nemulţumit).

1377 – 1389 Războiul orașelor din S Germaniei, orașele dobândind

victorii la Ulm asupra lui CAROL IV și la Reutlingen asupra lui EBERHARD din Württemberg.

1376 O ligă suabo-renana se transforma în

1381 Liga orașelor germane din S, care se unește cu Confederaţia elveţiană (1385). Armata principilor înfrânge liga în

b. de la Döffingen (și Worms).

1388 Odată cu renunţarea la formarea de alianţe prin

1389 **pacea de la Eger,** ia sfârșit politica independenta a orașelor imperiului, care în schimb iau parte din 1489 cu regularitate la dietele imperiale, sub titulatura de „al 3-lea colegiu”, separate într-o banca suabă și una renana.

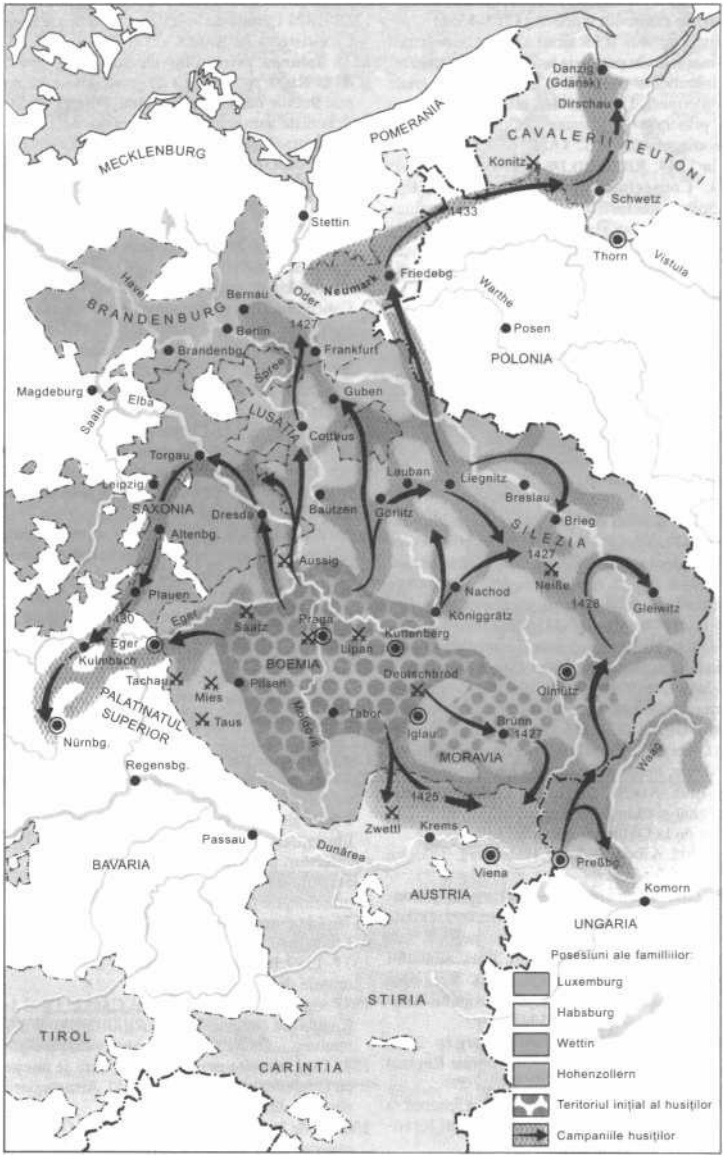

Războaiele husite. 1419 – 1436

Germania sub fiii lui Carol IV

Pentru realizarea plănuitului Imperiu slav mare, **Sigismund** obţine Brandenburg 1378 (rege al Ungariei, 1387), **Wenzel (Văclav)** Boemia, Silezia și coroana germana (1378).

1373 – 1419 Wenzel, regele Boemiei. Din cauza

stilului sau arbitrar de conducere – pune să fie înecat IOAN NEPOMUK, vicar al arhiepiscopiei din Praga, ulterior sanctificat – se alcătuiește împotriva lui o ligă a baronilor condusa de varul sau JOBST DE MORAVIA [1375 – 1411], După succese asupra lui WENZEL (prizonier: 1394 și 1402), ordinea de stat din Boemia se dezintegrează.

Imperiul german: WENZEL [cel Leneș, 1378 – 1400] se preocupa în prima instanţa să instaureze

1383 pacea imperiala de la Nürnberg; se dovedește însă neputincios înaintea principilor, ligilor cavalerilor și orașelor (p. 195) și este detronat (din lipsa de eficienţa).

1400 – 1410 Nici RUPRECHT DE PALATINAT nu este capabil să refaca prestigiul pierdut al coroanei. Pretenţiile la tron ale lui JOBST DE MORAVIA sunt respinse în favoarea lui

1410 – 1437 Sigismund, care convoacă conciliul de la Konstanz (p. 181).

— **Creșterea noilor puteri teritoriale:**

1415 burggraful Frederic I de Hohenzollern primește principatul electoral de Brandenburg.

1423 înfeudarea lui FREDERIC CEL CERTĂREŢ din **Casa Wettin** cu principatul electoral de **Saxonia. Războaiele husite** (1419 – 1436) împiedica o reforma a imperiului.

Husiţii în Boemia în sec. 15

Jan Hus (1369 – 1415) devine după

1415 execuţia sa (p. 181) martirul naţional al Boemiei. Atunci când „ucigașul" sau, SIGISMUND, pretinde coroana Boemiei, **husiţii** îşi varsa furia asupra germanilor printr-o
revolta (prima defenestrare de la Praga). Principiile credinţei lor sunt cuprinse în
1419 **Articolele de la Praga:** libertatea de a predica; cuminecătură *sub utraque* (în ambele ipostaze); sărăcie apostolica a clerului. Separare pe motive religioase în **calixtini** (utilizatori de potir) sau **utraquiști** (universitate, nobilime, burghezie) și **taboriţi,** discipoli ai lui WYCLIFFE

(p. 185), care resping toate formele de cult și dogma lipsite de autoritate biblică (ţărani. clerul de jos, mica burghezie).
1420 Sub conducerea lui **Jan Zizka** (1360 – 1424) și **Andreas Prokop** (1380 – 1434), armata populara husita respinge cinci asalturi ale armatelor imperiale și pornește cu căruţele echipate cu tunuri la raiduri de prada în ţările vecine. După dezastrul suferit de

1431 FREDERIC DE BRANDENBURG la Taus, conciliul ajunge la un compromis cu utraquiștii prin **contractele de la Praga** (p. 181).

Utraquiștii îi înfrâng pe taboriţii radicali în
b. de la Lipan și

1436 îl recunosc pe SIGISMUND rege la dieta de la Iglau.

— Noi lupte și

1448 cucerirea cetăţii Praga de către **George de Podebrad,** liderul utraquiștilor. Din

1452 locţiitor imperial, 1458 regele Boemiei, PODEBRAD este excomunicat după ridicarea de către papă a contractelor din 1466 și înfrânt de **Matei Corvin** (p. 201), care ocupă

1468 – 1469 Moravia, Silezia și Lusaţia.

— Stările din Boemia îl aleg succesor pe

1471 – 1516 Vladislav al Poloniei. Acesta ajunge la o înţelegere cu MATEI în
pacea de la Olmütz și devine rege al Ungariei în 1490.

Taboriţii și waldensienii se alătură după 1467 în **Comunitatea fraţilor boemieni și moravi.**

1478 Compromis între catolici și utraquiști prin

1485 pacea de la Kuttenberg.

Urmări: slăbire a coroanei, bisericii și elementului german din Boemia; marea nobilime se îmbogăţește pe seama averilor bisericești; nu este posibila crearea unui stat naţional ceh.

Germania sub primii Habsburgi

După stingerea dinastiei de Luxemburg, coroana, cu Ungaria și Boemia, revine lui

1438 – 1439 Albrecht II al Austriei din familia

Habsburg. Curator al fiului născut după moartea sa LADISLAUS POSTHUMUS (1440 – 1457) devine **1440 – 1493 FREDERIC III.**

— Consilierul său, enea Silvio Piccolomini, îl câştiga de partea papei EUGEN IV; mișcarea conciliară se încheie prin

1448 concordatul de la Viena (p. 181).

Împăratul asistă inactiv la lupta pentru putere a principilor.

1471 Dieta de la Regensburg: **interzicerea dreptului de răzbunare a dușmăniei.** Pentru păstrarea păcii.

1488 se întemeiază **Liga suabă** (principi, cavaleri și orașe). **Decăderea imperiului:** după moartea lui LADISLAUS

1457 ridicarea regilor naţionali în Ungaria (MATEI CORVIN) și Boemia (GEORGE PODEBRAD); pierderi imperiale în favoarea Poloniei (p. 201) și Burgundiei (p. 193).

1471 – 1480 Campanii de pradă ale turcilor în Stiria; divizarea succesiunii Habsburgilor.

1485 cucerirea Vienei și ocuparea Austriei Inferioare, Carintiei și Stiriei.

Politici dinastice: în pofida tuturor eșecurilor, împăratul are încredere în forţa Habsburgilor. Moștenirea și contractele sale de căsătorie pun **bazele unei puteri mondiale a Habsburgilor.**

1463 înţelegere de moștenire cu Ungaria.

— Prin contractul de căsătorie al fiului lui FREDERIC, Maximilian, se obţin:

1477 Burgundia (p. 193);

eliberarea Vienei; moștenirea Tirolului.

1490 **tratat de moștenire** cu Boemia și Ungaria.

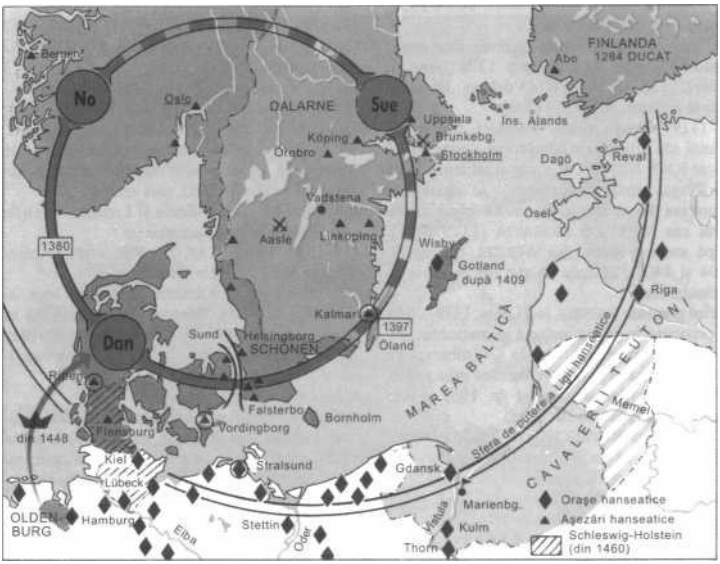

Statele baltice, cca. 1400

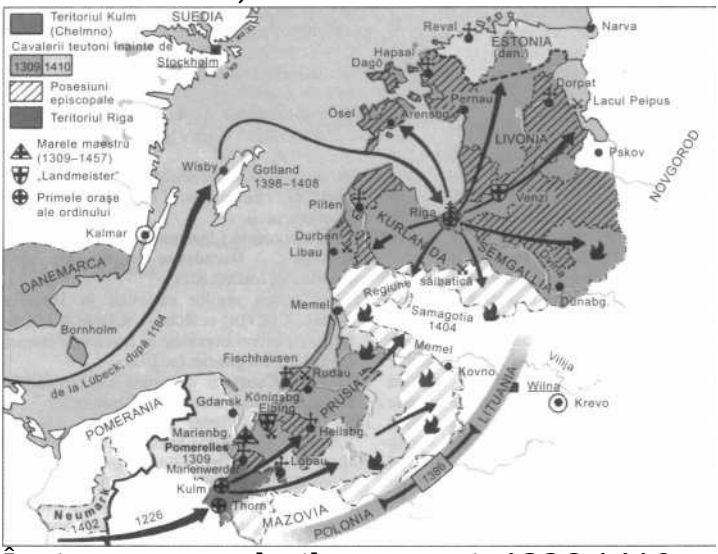

Înaintarea cavalerilor teutoni. 1226 1410

Cavalerii teutoni (1226 – 1410)

Livonia: ALBERT VON APPELDERN, membru al capitalului din Bremen, 1199 – 1229 episcop de Livonia, aduna o armată de cruciaţi, fondează 1201 Riga și întemeiază Ordinul fraţilor spadei (cruce roșie pe mantie alba).

Până la 1230: supunerea Livoniei și Kurlandei,

colonizare a nobilimii, întemeierea unor orașe și episcopii germane, dar nu și aşezări sătești. După
înfrângerea de la Saule în faţa lituanienilor și semgalilor
1236 unire între Ordinul fraţilor spadei și cavalerii teutoni. O campanie spre Novgorod se încheie cu
1242 b. de la lacul Peipus.

1346 Ordinul cumpără Estonia de la Danemarca. **Prusia:** ducele KONRAD DE MAZOVIA cere ajutorul ordinului împotriva prușilor păgâni și îi cedează teritoriul **Kulm.**

1209 – 1239 Marele maestru Hermann von Salza obţine de la FREDERIC II (p. 173), prin 1226 Bula de Aur de la Rimini, Prusia ca teritoriu al ordinului; Prusia este subordonata papei 1234.

— Maestrul ţarii *(Landmeister)* HERMANN VON BALK pornește cruciada împotriva prușilor de la Thom (1231) și Kulm (1233).

1283 Prusia este cucerita.

1351 – 1382 Ordinul cunoaşte punctul sau culminant datorită lui **Winrich von Kniprode.**

1370 Înfrângere a lituanienilor la Rudau; colonizare sistematica (întemeierea a peste 1400 de sate); noile orașe (organizate după legea de la Kulm) aparţin Ligii hanseatice.

1393 – 1407 Pentru a proteja comerţul baltic, KONRAD VON JUNGINGEN îi alunga

1398 pe Vitalienbrüder (p. 183) din Gotland (Wisby). Cea mai mare cuprindere teritorială a ordinului după luarea ca zălog a regiunii Neumark 1402 și ocuparea Samagotiei (Samaiten) 1404.

Din 1386 statul este înconjurat de un inamic superior ca forţa, graţie uniunii polono-lituaniene (p. 201).

Constituţie: ordinul (p. 153) consta din fraţi cavaleri și fraţi preoţi nobili, cărora le servesc semifraţi nenobili. **Statutul ordinului (**jurământul monastic, reguli, legi) este completat prin hotărâri ale capitolului și ordonanţe ale **marelui maestru,** „asociat cu imperiul”, având sediul la **Marienburg** (din 1309). Ales de capitolul general,

guvernează împreună cu 5 **autorităţi,** mareșalul (război), *Großkumtur* (administraţie), *Spittler* (bunăstare), *Trappier* (îmbrăcăminte), *Tressler* (finanţe), precum și *Landmeister-i* ai Prusiei și Livoniei. Mai mulţi cavaleri ai unui ordin formează *ocoluri* în afara ţarii care găzduiește ordinul, care se subordonează **maestrului german (***Deutschmeister).*

Scandinavia în Evul Mediu târziu

Suedia: în timpul domniei unor regi slabi crește puterea nobilimii (provenind din familii ţărănești bogate; nu exista contradicţie între ei și ţăranii liberi).

1319 – 1363 MAGNUS ERIKSSON. Primul rege al uniunii norvegiano-suedeze pierde Schonen, Öland și Gotland în favoarea Danemarcei.

Norvegia: MAGNUS trebuie să-i cedeze ţara lui 1355 – 1380 HAAKON VI. Acesta se căsătorește în 1363 cu MARGARETA, din 1387 regina a Danemarcei și Norvegiei.

Danemarca: contele GERHARD III DE HOLSTEIN, ales regent al regatului, pune capăt conflictelor dintre coroana, nobilime și cler. El determina în 1326 alegerea ca rege a ducelui de Schleswig, VALDEMAR III, primind în schimb Schleswig. GERHARD este asasinat în 1340.

1340 – 1375 Valdemar IV Atterdag. Campanii împotriva Ölandei și Gotlandei (Wisby).

1361 – 1370 Război cu Liga hanseatica. Danemarca este nevoita sa se încline înaintea adversarului superior financiar.

1370 Pacea de la Stralsund, care asigura Ligii hanseatice dominaţia asupra Balticii.

— Fiica lui VALDEMAR impune alegerea fiului ei OLAV (5 ani) în Danemarca și în Norvegia (1380). După moartea acestuia.

1387 – 1412 regenta **Margareta** devine regina a Danemarcei și Norvegiei.

— Opoziţia nobiliară din Suedia o cheamă pe „Semiramida nordului” în ţara; regele suedez ALBRECHT este prins

1389 la Aasle, Stockholm se apara până în 1395 cu

ajutorul „Vitalienbrüder” (p. 183). Consiliile de coroana ale celor trei state se unesc

1397 Uniunea de la Kalmar.

— Un al doilea Mare Imperiu Nordic nu se realizează, deoarece Suedia respinge ideea unei uniuni monarhice daneze.

1412 – 1439 Erik de Pomerania favorizează comerţul olandez și englez; din cauza taxelor vamale

1423 din **Sund (Sundzoll),** intra în conflict cu Liga hanseatică și Holstein.

Pacea de la Vordinghorg.

1434 – 1436 în Suedia, revoltă populară condusa de eroul naţional ENGELBRECHT ENGEL-BRECHTSSON (cca. 1400 – 1436). După uciderea lui, Karl Knutson Bonde este regent până în 1441 (apoi rege, CAROL VIII 1448 – 1470).

1439 – 1448 CHRISTOFOR DE BAVARIA nu este capabil să mai menţină uniunea. Succesorul său

1448 – 1481 CHRISTIAN I din **din Oldenburg** este ales de stări

1460 duce de Schleswig și Holstein. Cele 2 ducate sunt unite de atunci „veșnic indivizibile” până la 1863.

1464 Răscoala în Suedia: regentul STEN STURE I [1470 – 1504] îi învinge

1471 în b. de la Brunkeberg pe danezi. Și sub IOAN [1481 – 1513] au loc tulburări și lupte cu Suedia, destrămându-se Uniunea de la Kalmar (p. 249).

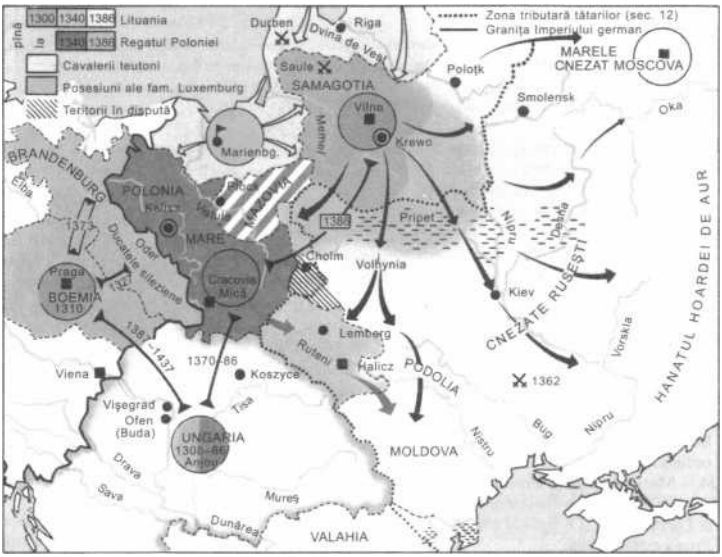

Dezvoltarea Lituaniei în sec. 14

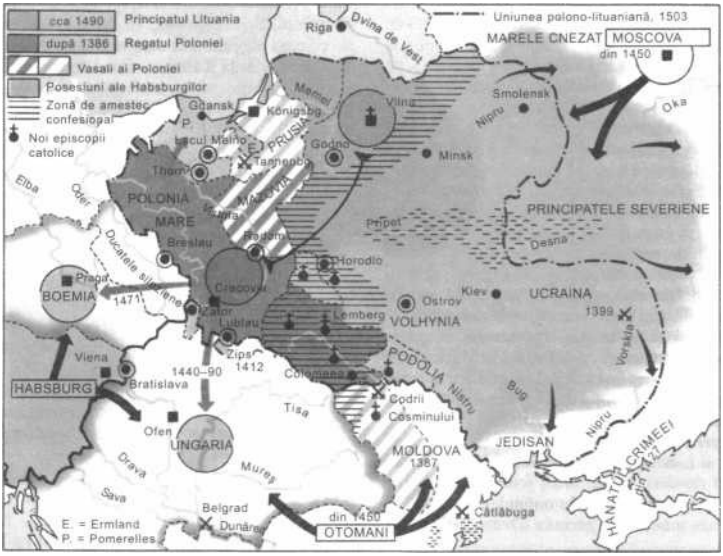

Statul polono-lituanian în sec. 15

Lituania ca putere dominanta în E

Unita prin limba și cultura păgâna, ramura baltica a indo-europenilor ocupa terenurile mlăștinoase de pe râurile Memel și Dvina (Düna). Atacurile Ordinului cavalerilor teutoni silesc clanurile să se unească într-un stat cca. 1250.

1316 GEDIMIN construiește castele și orașe,

începutul expansiunii spre SE, prin anexarea cnezatelor rutene (bielorus și ucrainean).

1345 – 1377 OLGIERD îi înfrânge pe tătari în

1362 b. de la Apa Albastră și se lupta cu Polonia pentru Galicia și Podolia. – în marele stat lituanian predomina populaţia rusă (ortodoxă), superioara cultural lituanienilor păgâni. După trecerea lui la catolicism, JAGIEŁŁO [1377 – 1434] efectuează în calitate de rege al Poloniei

1386 uniunea cu Polonia. Lituania rămâne un mare ducat autonom, sub suzeranitate polona.

1392 – 1430 VYTAUTAS (WITOLD) consolidează puterea lituaniana la M. Neagra în pofida

1399 victoriei tatare de la Vorskla. Conflictele dintre nobilimea și populaţia lituaniana (catolică) și cea rusa (ortodoxă) favorizează ascensiunea Moscovei, care contraataca din 1450 (p. 203).

Stabilizarea Poloniei în sec. 14

1306 – 1333 Vladislav I Lokietek reușește unirea naţionala cu ajutorul papal. Sprijinindu-se pe Ungaria, regatul este consolidat de

1333 – 1370 Cazimir III cel Mare.

1335 Tratatul de la Vișegrad.

1343 Pacea de la Kalisz (Kalisch) cu Ordinul teutonilor. Regele câştiga

1366 principatul Halici (Rutenia).

1347 Legile poloneze sunt înglobate într-un cod. – în schimbul scutirii de impozite, nobilimea accepta o uniune personala cu Ungaria. Sub

1370 – 1382 LUDOVIC CEL MARE (DE ANJOU), „baronii de la Cracovia” îşi sporesc puterea.

1374 Charta de la Koszyce (Kaschau): se acorda pentru prima oară privilegii politice nobililor, care la rândul lor afirma dreptul de succesiune pe linie feminină și determina ca fiica regelui

1382 – 1399 JADWIGA (HEDWIG) să rupă logodna cu un principe de Habsburg și să accepte cererea în căsătorie a lui JAGIEŁŁO al Lituaniei prin tratatul de la Krewo

(1385). După convertirea la catolicism, căsătoria și încoronarea lui JAGIEŁŁO la Cracovia.

1386 uniune personală a Lituaniei și Poloniei. Regatul polonez al Jagiełłonilor în sec. 15

1386 – 1434 VLADISLAV ÎI JAGIEŁŁO întâmpina rezistenţa în timpul creștinării Lituaniei. Inamicul principal este **Ordinul teutonilor,** al cărui declin este anunţat de **b. de la Tannenberg.** HEINRICH VON PLAUEN [1410 – 1413] apara Marienburg. După

1410 (prima) pace de la Thom, încearcă să introducă reforme și ca urmare este detronat. Ungaria recunoaşte pacea în

1412 tratatul de la Lublau; i se încredinţează din partea conciliului de la Konstanz răspândirea credinţei catolice în Răsărit.

1422 Pacea de la lacul Melno: Ordinul teuton renunţa definitiv la Samagotia (Samaiten).

1454 Războiul izbucnește din nou.

1457 Cucerirea Marienburgului.

1466 (A 2-a) pace de la Thorn: marele maestru trebuie să depună jurământ de credinţa și să îndeplinească obligaţii militare (suzeranitatea Poloniei din 1525). Acordarea de drepturi speciale orașului Danzig (Gdańsk).

1434 – 1444 VLADISLAV III, din 1440 rege al Ungariei, cade în cruciada împotriva turcilor în 1444 b. de la Vama (p. 209), dezastruoasă și plină de consecinţe. Este succedat de marele duce lituanian

1447 – 1492 CAZIMIR IV; se sprijină pe mica nobilime (șleahta), care din 1454 se adună în diete, iar din 1468 formează a 2-a Camera a Seimului. După a 2-a pace de la Thorn, Polonia Mare se întinde de la M. Baltica la M. Neagră. Fiul lui CAZIMIR, VLADISLAV, devine 1471 rege al Boemiei, 1490 al Ungariei.

1485 Principatul Moldova recunoaşte suzeranitatea Poloniei, care astfel intră în conflict cu turcii.

1497 Înfrângere la Codrii Cosminului de către ȘTEFAN CEL MARE.

Sfârșitul Regatului ungar

După stingerea din arpadiene (p. 169), regatul trece prin conflicte interne, până când coroana îşi consolidează iarăși forţa sub din **Anjou** (1307 – 1382).

1342 – 1382 Ludovic (Lajos) I cel Mare îi lipsește pe magnaţi de putere; burghezia și orașele înfloresc.

1387 – 1437 Sigismund, rege al Germaniei 1410, al Boemiei 1419, împărat 1433, plănuiește un mare regat slav al din Luxemburg.

1396 B. de la Nicopole (p. 209) pune capăt campaniei sale turcești. Magnaţii obţin privilegii feudale.

1446 Alegerea lui IANCU DE HUNEDOARA ca regent. El lupta împotriva pretenţiilor habsburgice (Ladislaus posthumus, p. 197);

1456 Victoria asupra turcilor la Belgrad.

1458 – 1490 Matei Corvin cucerește teritoriile ereditare ale din Luxemburg de la Habsburgi și ocupa Stiria și Carintia.

1485 îşi muta reşedinţa la Viena (p. 197). Regatul dunărean decade repede sub

1490 – 1516 Vladislav II al Boemiei, care în 1491 pacea de la Preßburg (Bratislava) confirma pretenţiile de moștenire ale Habsburgilor.

1515 Tratat de moștenire cu Habsburgii, cărora le-ar fi revenit Ungaria după moartea lui LUDOVIC ÎI [1516 – 1526] în

1526 b. de la Mohács (p. 209).

Rusia, cca. 1600

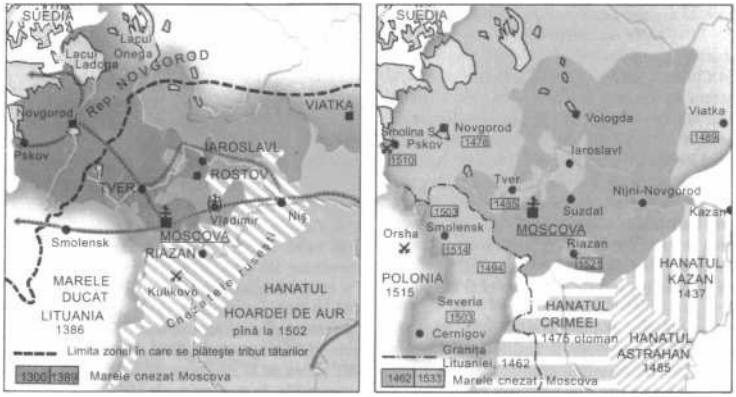

Marele cnezat Moscova. 1300 – 1533

Ascensiunea Marelui cnezat Moscova

Printr-o dezvoltare politica și culturala diferita, vechea unitate a rușilor se desface în **ucraineni** sub suveranitate poloneza, **bielorușii** sub suveranitate lituaniana și **ruși mari** sub suveranitate tatară (mongola). Cnezatele rusești intra în stare de anarhie politica.

Moscova, menţionată pentru prima oară în 1147, beneficiind de o poziţie geografica avantajoasa, protejată de păduri și suficient de dens populata, devine nucleul unui nou imperiu rus. Principii îşi extind nemilos domeniile. 1325 – 1341 IVAN I KALITA (Punga de bani) este considerat cel dintâi „unificator al pământului rus”. El îşi asigura bunăvoinţă tătarilor prin tributuri ridicate. După

1328 victoria asupra Tverului devine mare-cneaz.

Mitropolitul TEOGNOST îşi muta reședinţa de la Vladimir la Moscova; succesorul său, ALEKSEI, se folosește de autoritatea sa în lupta pentru realizarea unificării naţionale sub conducerea Moscovei.

1359 DMITRI DONSKOI. Noi lupte cu Tver și Riazan, sprijinite de Lituania, se sfârșesc în 1375 cu dominaţia politică a Moscovei.

1380 Prima vict. a rușilor asupra tătarilor în b. de la Kulikovo pe Don. În pofida conflictelor interne și a unor eșecuri externe. Moscova este considerată conducătoarea luptei împotriva dominaţiei străine și pentru adevărata credinţa. 1439 Uniunea de la Florenţa (p. 207) este respinsa.

Separarea bisericii ruse de cea grecească; căderea Constantinopolului este considerată o pedeapsă meritata.

„Unirea teritoriilor rusești”.

1462 – 1505 Ivan III cel Mare – căsătorii cu principesa bizantină ZOE – adoptă denumirea de „autocrat (ţar) al întregii Rusii”; arhitecţi italieni construiesc **Kremlinul** (Castelul), reședinţa acestuia. Cu ajutorul boierilor care i se alătura, IVAN transforma cnezatul moscovit într-un stat naţional unitar. Conceptul de stat autocratic și simbolurile acestuia (vulturul cu două capete, ceremonialul de Curte) sunt de origine bizantină: mitul Moscovei în postură de „a 3-a Roma” și refugiu al adevăratei credinţe.

1478 Distrugerea republicii Novgorod.

1480 Ieșirea de sub suzeranitatea Hoardei de Aur (p. 179), care se destrama în multiple hanate și este nimicită

de tătarii din Crimeea în 1502. Tver, Pskov, Smolensk și Riazan sunt incluse în „moștenirea Moscovei”.

1502 Atac fără succes asupra Livoniei.

1533 – 1584 Ivan IV cel Groaznic (moștenitor la 3 ani) cunoaşte în copilărie umiliri, acte de violenţa, intrigi stârnite de partidele boierești.

1547 După încoronarea sa ca tar: reînnoirea imperiului prin autocraţie absoluta.

Politica internă: reforma administraţiei centrale *(pricaziui),* a sistemului legislativ *(Codex Sudyebnik,* 1550) și a armatei cu ajutorul consilierilor personali (prinţul KURBSKI), a nobilimii îndeplinind funcţii *(pomestie)* și a armatei permanente a ţarului *(streliţa* – arcașii). Poporul și biserica îl sprijină pe IVAN IV.

1551 Sinod reformator al mitropolitului MACARIE; introducerea calendarului sfinţilor și a legii canonice *(stoglav).*

1553 Deschiderea rutei prin M. Alba de către căpitanul britanic CHANCELLOR și începutul comerţului cu Anglia.

1584 întemeierea Arhanghelskului, unicul port maritim al Rusiei în epoca.

1565 – 1572 **Opricinina:** împărţirea imp. În teritorii ale ţarului (*opricinina)* și ale boierilor *(zemscina)* | deși puterea boierilor este înfrântă prin deposedare, deportare și distribuirea pământurilor către *dvorjani* (o nouă clasă de luptători), statul este supus unei îngrozitoare terori: omoruri în masa, distrugerea în întregime a unor orașe (1570 Novgorod), declinul agriculturii, fuga în masa a ţăranilor, în ciuda unui decret care îi leagă de pământ (cazaci, p. 273). Comportamentul arbitrar și inconsecvent al ţarului indica faptul ca suferă de o boală mintala.

Politica externă: extinderea spre S, prin ocuparea în 1552 – 56 a Kazanului și Astrahanului; contraatac al tătarilor din Crimeea;

1571 ocuparea și incendierea Moscovei.

1581 începutul cuceririi Siberiei (p. 273). Imperiul ortodox nu se realizează, din cauza 1558 – 1582 războiului

pentru Livonia (p. 249).

IVAN moare; imp. este șubrezit.

1589 Moscova devine patriarhat independent.

Epoca tulburărilor (smuta, 1605 – 1613)

În timpul luptelor pentru putere și obţinerea succesiunii la tron, boierul BORIS GODUNOV devine 1588 regent, iar după

1591 asasinarea lui DMITRI (DEMETRIUS), fiul ţarului, și moartea ultimului descendent al Rurikizilor, debil mintal, este ales

1598 – 1605 ţar.

1601 – 1603 După foamete și revolte, apare în scenă împotriva „uzurpatorului” și „ucigașului”, cu ajutorul Poloniei, un aventurier politic: „FALSUL Dmitri”, care se da drept fiu al ţarului; trupele poloneze ocupa

1605 Moscova.

— Sub IVAN BOLOTNIKOV

1606 – 1607 primele revolte sociale ale cazacilor și ţăranilor.

1609 Tratatul de la Wiborg. O adunare a imperiului alege un nou ţar.

1613 – 1645 MIHAIL III, care întemeiază

1613 – 1672 **din Romanov,** rezolva tulburările și ajunge la o înţelegere politica cu Suedia și Polonia (p. 249).

Al doilea Imperiu bulgar, cca. 1240

Regatul Serbia Mare, cca. 1355

AL doilea Imperiu bulgar din sec. 13

Bulgarii asimilaţi de slavi au o scurta perioada de glorie în timpul Imp. latin (p. 175). Profitând de evenimentele cruciadei a 3-a, IOAN şi PETRU ASAN

1186 întemeiază al 2-lea Imp. bulgar, cu capitala la Timovo. INNOCENŢIU III ridica statul

1203 – 1204 la rangul de regat, care se extinde, în

alianţa cu cumanii.
Vict. asupra latinilor la Adrianopol.

1218 – 1241 Ioan Asan II înfrânge Epirul în 1230 b. de la Klokotniţa și. În alianţa cu Niceea, lansează un atac asupra Imperiului latin.

1235 întemeierea unei patriarhii bulgare.

1242 Năvălirea mongolilor, atacurile ungurilor, precum și conflicte dinastice și religioase cu Bizanţul slăbesc statul. Din 1285, imperiul intra sub suzeranitate tătară (NOGAI HAN) și se dezintegrează în terit. feudale care, după 1330 b. de la Küstendil (Vekbujd), sunt integrate în Serbia Mare. După prăbușirea Serbiei, micile state devin vasale otomanilor și potrivnicele Bizanţului. Ţarul IVAN III [1371 – 1393] devine vasal al otomanilor în 1386, dar nu acorda sprijin armat, iar în b. de pe Câmpia Mierlei (Kossovopolje, 1389) lupta împotriva turcilor.

1396 Bulgaria devine provincie otomana (până la 1878).

Regatul Serbia Mare în sec. 14

Primul stat format în sec. 11 (regele MIHAIL DE ZETA) se destramă curând în jupânate. Zeta (Muntenegru) se afla sub influenţă romano-catolică.

1151 – 1196 Marele-jupan **Ștefan Nemanja** unește triburile, abolește suzeranitatea bizantină și întemeiază Regatul sârb (din. Nemanja). Opus orientării prooccidentale a fratelui sau ȘTEFAN ÎI [1196 – 1228], care obţine 1217 coroana regala de la papa, **Sf. Sava** (1169 – 1236) întemeiază 1219 biserica naţionala sârbo-ortodoxă, care devine elementul unificator al tuturor sârbilor, inclusiv sub dominaţia turcilor. În sec. 13 se constituie un stat feudal și se formează o nobilime; ţăranii liberi se transforma în șerbi, iar orașelor li se acordă privilegii speciale (în V ţarii după model italian, în S după cel grecesc). Regatul se extinde spre S (până la Morava), deoarece Bizanţul nu este capabil să opună rezistenţa (p. 207).

1330 Vict. asupra bulgarilor și grecilor la Küstendil: dobândirea statutului de putere dominantă în Balcani.

1331 – 1355 Ștefan (Uroș IV) Dușan, urmând politica unei mari puteri, se încoronează la Skopje

1346 „împărat al sârbilor și grecilor”.

1349 Adunarea legilor în *Zakonik*: adm. după modelul bizantin, sub conducerea nobilimii sârbe; biserica devine cel mai prosper posesor de domenii. ȘTEFAN nu reușește să cucerească Constantinopolul (în slavă Ţarigrad) și nici coroana imperiala. Planurile unei cruciade împotriva turcilor se lovesc de împotrivirea ungară. Cu UROȘ V [1355 – 1367], dinastia decade și statul se dezintegrează în principate feudale (despotate). Înfrângerea popoarelor slave de S în

1389 b. de pe Câmpia Mierlei (Kossovopolje); nimicirea nobilimii sârbe.

1396 Serbia devine vasala turcilor; GHEORGHE BRANCOVIC [1427 – 1456] mută capitala la Smederevo, dar nu poate împiedica

1459 încorporarea Serbiei în Imp. otoman.

Cultura: înflorirea construirii de biserici (clădiri cu 5 cupole) în sec. 13 – 14; broderie în aur; mozaicuri, icoane și fresce; epopei naţionale (ciclul Kossovo, avându-i în centru pe ȘTEFAN DUȘAN și pe eroul naţional MARKO KRALJEVIC); cel mai de seamă poet: IVAN GUNDULIĆ (1588 – 1638).

Muntenegru (Zeta): reîntoarcere la formele sociale patriarhale; păstrare a vechilor caracteristici ale libertăţii sârbe, și ca vasal otoman (din 1528).

1526 – 1718 Ragusa oraș-stat independent sub suzeranitate otomana.

Albania: Conflictele intertribale împiedica formarea unui stat. împotriva pătrunderii otomanilor 1443 – 1468 revolta naţionala condusa de GEORGE KASTRIOTIS zis SKANDERBEG.

Statele balcanice marginale

Croaţia: în timpul luptelor cu Veneţia și Ungaria din sec. 10 – 11, se formează un stat între Drava și M.

Adriatică (924 regele TOMISLAV).

1074 – 1089 DEMETRIUS ZVONIMIR înlătură suzeranitatea bizantină; încoronarea de către papa în 1076 îi întărește orientarea către romano-catolicism și cultura occidentala.

1102 Uniune personala cu Ungaria *(Pacta conventa)*; autoadministraţie sub conducerea unui *ban* (comandantul unei mărci de graniţa ungare).

Bosnia: în sec. 13 cruciada împotriva **bogomililor** (din slava, prietenii lui Dumnezeu), o secta maniheistă (p. 149), care, în ciuda luptelor împotriva ungurilor, sârbilor, croaţilor și veneţienilor, îşi întemeiază propriul lor stat. Sub „regele sârbilor și al Bosniei”.

1353 – 1391 ȘTEFAN TVRTKO scurta perioada de hegemonie (până la cucerirea turceasca din 1463). Populaţia trece în parte la islamism.

Herţegovina (din 1448): reușește să se impună până în 1483 în faţa turcilor.

Moldova/Valahia: în sec. 14 devin principate independente. **Valahia** devine dependentă de otomani după 1394. – în **Moldova**

1457 – 1504 Ștefan III cel Mare îşi înfrânge vecinii. „Campionul lui Hristos” luptă tenace împotriva turcilor și polonezilor.

1512 Recunoaştere a suzeranităţii otomane.

Imperiul latin. 1204 1261

Bizanţul după 1261

Înaintarea otomanilor în sec. 14 15

Imperiul latin (1204 – 1261)

Veneţia pune la dispoziţie o flota pentru transportul celor 34.000 de cruciaţi flamanzi și francezi adunaţi de INNOCENŢIU III (p. 153); în pofida interdicţiei papale, Veneţia pretinde

1202 ocuparea Zarei. Pretendentul bizantin ALEXIE IV cere ajutor și promite unificarea bisericii și subsidii, și astfel

1202 – 1204 cruciada a 4-a îndreptată spre Egipt se abate spre Constantinopol (p. 153). ALEXIE nu-și ţine făgăduiala și este răsturnat.

(A 2-a) cucerire a Constantinopolului: ura latinilor faţa de greci dezlănţuie un șir de cruzimi barbare: cel mai mare jaf de relicve, opere de arta și de valoare din întreg Evul Mediu, împărţirea imp. În **state cruciate** feudale:

Imperiul latin: BALDUIN I DE FLANDRA [1204 – 1205]; BALDUIN ÎI [1216 – 1261].

Regatul Salonicului (HENRY DE MONTFERRAT); principatul Ahaia, ducatul Atena și alte state. Veneţia îşi asigura baze pentru construirea unui imperiu colonial comercial. Subordonarea bisericii grecești faţa de Roma sporește și mai mult ura împotriva stăpânirii latine. Formarea unor **state succesoare ale Bizanţului:**

Imperiul Trapezunt: expansiune spre Armenia, cu ajutorul Georgiei; avanpostul creștin din Asia Mica rezista până în 1461.

Despotatul Epir: TEODOR **I** [1215 – 1230] intra în conflict cu Niceea după

1224 cucerirea Salonicului.

Imperiul de la Niceea: tradiţia bizantină este continuata de TEODOR I LASCARIS [1204 – 1222].

B. de la Adrianopoi.

1222 – 1254 IOAN III VATAŢES smulge de la Imp. latin provincii de margine, ocupa în 1246 Salonicul și îi înfrânge pe toţi rivalii (Epirul, Bulgaria). În alianţa cu **Genova** (p. 183).

1285 – 1282 Mihail VIII Paleologul pune capăt dominaţiei latine și domniei lui BALDUIN II.

1259 Victoria asupra coaliţiei dintre Epir și Sicilia la Pelagonia; declinul cavalerimii france; în Moreea (Pelopones) se întemeiază **Mistra,** nucleu al noii puteri bizantine.

Dizolvarea Imp. latin. Genova devii două forţa comerciala din Levant.

Bizanţul în vremea dinastiei Paleologilor

Noul Bizanţ nu se mai reface după distrugerea ultimului bastion creștin în calea islamismului. Veneţia rămâne stăpâna asupra insulelor, iar latinii rezista în Grecia. MIHAIL cauta să stabilească legături diplomatice cu Franţa, cu Hoarda de Aur și în primul rând cu papalitatea. Speranţa lui de reunificare a bisericii prin

1247 conciliul de la Lyon nu se îndeplinește. Noii alianţe încheiate în

1281 la Orvieto între Veneţia și CAROL DE ANJOU în vederea restaurării dominaţiei latine, împăratul îi

răspunde prin uniunea cu PETRU III AL ARAGÓNULUI și nobilimea siciliana.

1282 – 1328 ANDRONIC II. Influenţa crescândă a bisericii ortodoxe și a mănăstirilor ei (comunitatea mănăstireasca de la Athos) asupra statului, care decade complet în

1321 – 1354 epoca războaielor civile. După lupte pentru tron, politica este condusa din

1328 de 10 AN c'ANTACUZINO. Cu sprijinul mișcării călugărești mistice a isihaștilor (în 1 b. gr. = care se odihnesc în pace), el se declara coamparat. Sârbii, bulgarii, selgiucizii sunt atrași în războiul civil cu partidul social-revoluţionar al zeloţilor. Cu ajutorul sultanului otoman ORHAN [1326 – 1359], IOAN recâştiga tronul în 1347.

1349 Cucerirea Epirului, dar otomanii ocupa aproape întreaga Asie Mica și

1354 Gallipoli, prima lor posesiune europeană. După depunerea sa, IOAN devine călugăr; fiul sau MATEI reușește să-și apere poziţiile la Mistra până în 1382: înflorire târzie a culturii bizantine.

1354 – 1391 IOAN V ajunge în relaţie de dependenţa faţa de otomani după

1362 căderea Adrianopolului. După eșuarea cruciadei împotriva turcilor la Nicopole 1396, călătorie inutila

1399 – 1402 a lui MANUEL ÎI [1391 – 1425] în Europa (Roma, Paris, Londra). Năvălirea mongola din 1402 (p. 179) amâna distrugerea statului.

1422 Primul asediu otoman al Constantinopolului. 1425 – 1448 IOAN VIII spera să obţină ajutor prin negocieri cu biserica, se convertește la catolicism și, după conciliul de la Ferrara (p. 181), încheie

1439 uniunea de la Florenţa cu papa EUGENIU IV (p. 181). Nu aduce ajutor împotriva turcilor și este respinsa de biserica greaca. După recunoaşterea uniunii de către mitropolitul de la Kiev, ISIDOR, biserica rusa se declara independenta. Ultimele speranţe de ajutor dispar prin

1444 înfrângerea de la Vama (p. 209). Aparat de bizantini, genovezi și veneţieni, **Constantinopolul cade la**

29 mai 1453. Sfârșitul Imp. roman de răsărit.

Semnificaţie: întemeierea unui **imperiu turcesc asiatic-european,** care amenința nemijlocit Occidentul creștin.

— Moștenirea Antichităţii este trecută de învăţaţii greci în Italia (declanșarea **umanismului** european, p. 212).

— Ţaratul și „a 3-a Roma” (Moscova) devin urmașii de drept ai Bizanţului și ai șefiei Bisericii Ortodoxe (p. 203). Odată cu accesul la M. Neagra (și Azov), Europa pierde și legătură pe uscat către India; în cursul căutării caii maritime se descoperă **„Lumea Noua”.**

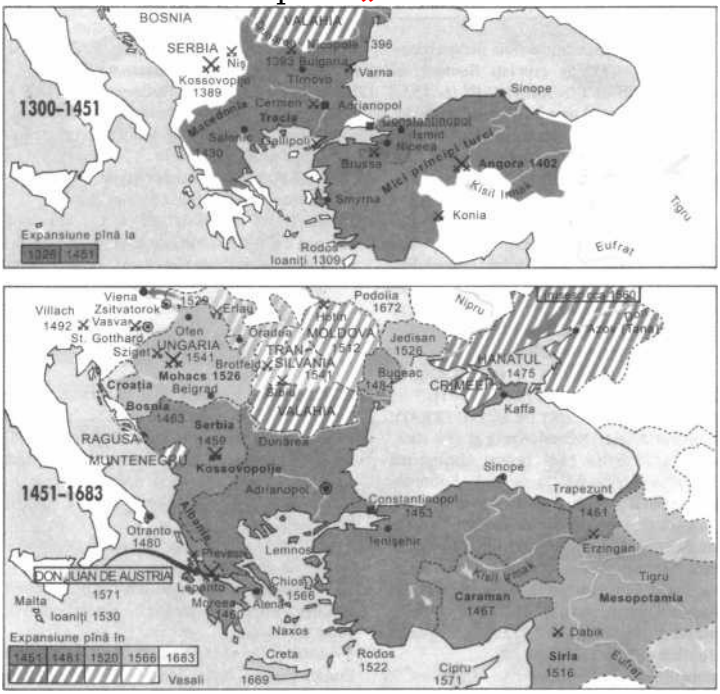

Creșterea Imperiului otoman (1300 1683)

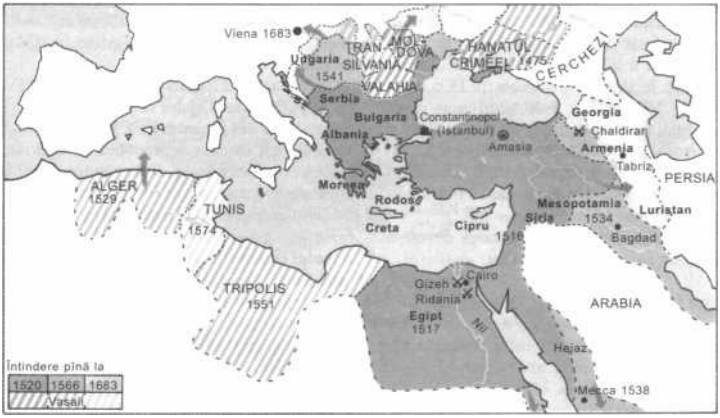

Imperiul otoman. 1683

Începuturile Imperiului otoman (1300 – 1402)

După înaintarea mongolilor (p. 179). nomazii din Turkestan migrează spre V. Printre ei musulmani turci, care după valul mongol se aşază după

1243 în Asia Mica.

— Emirul unei comunităţi de războinici *(ghazid)* în serviciul turcilor selgiucizi de la Rum (p. 137), OSMAN I.

1281 – 1326 se proclama sultan și fondează

1301 Imperiul otoman.

1326 Cucerirea Brussei. ORHAN [1326 – 1359], fiul lui OSMAN, desăvârşește cucerirea Bitiniei prin

1337 ocuparea Nicomediei (Izmir). Introduce o nouă moneda, iar ca simbol naţional fesul. Armata se compune din trupe ușoare (*achingii)* și cavalerie feudala (garda de pașale a sultanului). Armata soldaţilor de elită devine spaima Europei: corpurile de **spahii** (calare), alcătuite din renegaţi (convertiţi la islamism), și de **ieniceri** (copii de creștini, crescuţi ca sclavi și educaţi într-un spirit musulman fanatic. Ajungând până la 100.000 de luptători, ei formează mai târziu un „stat în stat”). Chemaţi de o facţiune bizantină (p. 207), otomanii traversează în Europa:

1354 baza otomana la Gallipoli.

1359 – 1389 MURAD I avansează în Imp. bizantin și. după

1362 cucerirea Adrianopolului, îl reduce la

dimensiunile orașului Constantinopol. Rezistența popoarelor creștine din Balcani este înfrânta ca urmare a

1389 b. de pe Câmpia Mierlei (Kossovopolje). Teritoriul aflat sub stăpânire otomana se întinde până la Dunăre și până la Eufrat. O cruciada a împ. SIGISMUND (p. 201), care ar fi urmat să elibereze Bizanțul, se sfârșește prin

1396 b. de la Nicopole, totuși căderea Constantinopolului este amânată de navala lui TIMUR și de victoria tătarilor în

1402 b. de la Angora (Ankara) și prăbușirea imperiului din Asia Mica.

Creșterea și înflorirea imperiului (1413 – 1566) Nefiind amenințați din partea europeană a imp., MEHMED I [1413 – 1421] și MURAD ÎI [1421 – 1451] depășesc criza statului. O armată cruciata condusa de IANCU DE HUNEDOARA (p. 201) este nimicită în

1444 b. de la Vama.

1451 – 1481 Mehmed II Cuceritorul. Noua lege dinastica stabilește ca fiecare sultan trebuie să-și ucidă frații „pentru păstrarea ordinii în lume”.

1453 Asediul și căderea Constantinopolului (p. 207), rămas de atunci capitala sub numele de Istanbul. Serbia și Bosnia devin provincii otomane; Albania (SKANDERBEG) opune rezistență până în 1468. Veneția își pierde posesiunile din Moreea; odată cu Trapezuntul 1461, cade și ultimul avanpost creștin.

1512 – 1520 SELIM I obține Siria, Arabia și Egiptul.

— Sub

1520 – 1566 Suleiman II Magnificul puterea Imp. otoman atinge apogeul. Obține 3 victorii decisive:
cucerirea Belgradului;
capitularea cavalerilor ioaniți din Rodos (control turcesc asupra comerțului venețian și genovez);

1526 b. de la Mohács: Ungaria pierde, odată cu regele LUDOVIC II. independența până la 1918 (p. 237). Apărarea Occidentului îi revine Austriei; Polonia și Veneția se aliaza în aceasta lupta, iar Franța pactizează cu Imp.

otoman.

1529 Primul asediu al Vienei.

1541 Ungaria turceasca devine prov. otomana. După abdicarea ultimului calif abbasid (p. 137), SULEIMAN preia

1534 Persia; Bagdadul coboară la rangul unui oraș provincial. Șiiţii persani (p. 135) se transforma în adversari încrâncenaţi ai otomanilor.

Statul: succesele se datorează autocraţiei sultanilor și forţei de șoc a armatelor. Pentru acest motiv, sunt importaţi anual 20.000 de sclavi ruși și africani; în plus, se percepe „tributul de copii” (cedarea fiecărui al cincilea băiat creștin născut, pentru corpul de ieniceri).

— Administrat de mari viziri (adesea de origine slava sau greaca), teritoriul cucerit este împărţit în feude militare și lăsat în exploatare în seama pașalelor. Localnicii *(rajahii)* nu păţesc nimic atât timp cât sunt ascultători și plătesc impozitele, și nu sunt convertiţi forţat.

— Nefiind dotaţi pentru comerţ sau meșteșuguri, turcii îi îngăduie pe armeni și greci să rămâna negustori, marinari, ajutoare în administraţie (fanarioţi) și interpreţi (dragomani).

Începutul dezintegrării imperiului (1567 – 1661)

1566 Navala asupra cetăţii Sziget, aparate de eroul naţional ungar ZRÍNYI;

1568 pacea de la Adrianopol, cu condiţia ca Habsburgii să plătească un tribut anual.

B. navală de la Lepanto (p. 243) pune capăt dominaţiei flotei turcești.

1593 – 1606 Nou război cu Austria, iar sultanul trebuie pentru prima oară să intre în negocieri cu adversarul în

1606 pacea de la Zstivatorok. Bagdadul și Moșului se răzvrătesc împotriva imp.; intrigile de palat și corupţia slăbesc statul. MURAD IV [1623 – 1640] înăbușă răscoalele ienicerilor.

1639 Pacea cu Persia; reglementarea frontierelor rămâne în vigoare până în 1918.

1645 – 1669 Războiul pentru Creta. Marele vizir albanez KÖPRÜLÜ-MEHMED PAȘA reușește să evite dezintegrarea interna a imp.

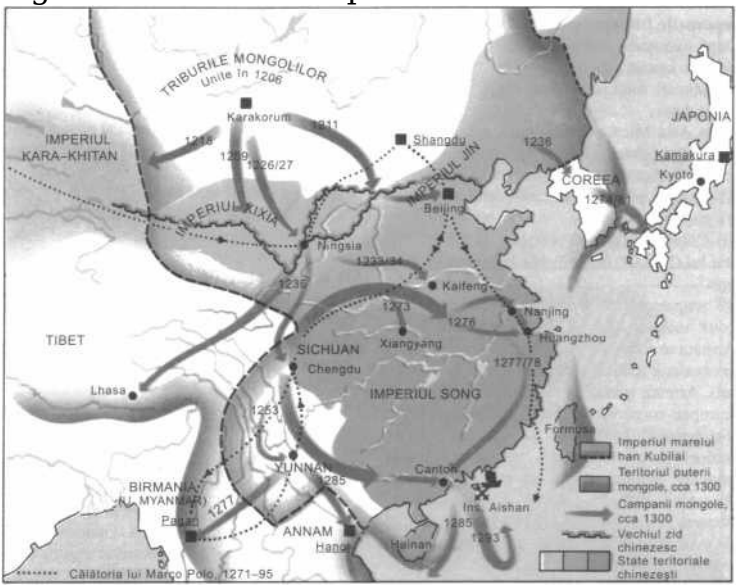

China în perioada mongolă (dinastia Yuan), 1205 1368

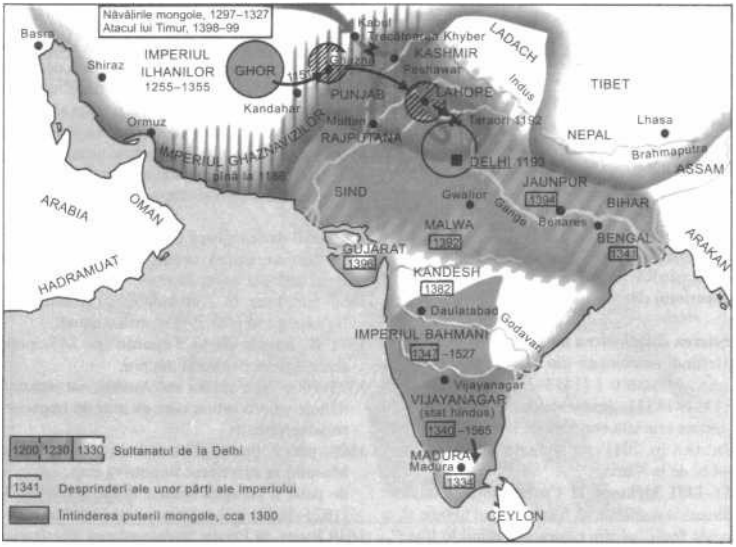

Sultanatul de la Delhi. 1206 1526

Stăpânirea mongola în China (1264 – 1368)

1211 – 1215 GINGHIS HAN invadează Imp. Jin (p.

179), pe care îl devastează.

1215 Cucerirea Beijingului. Marele han moare după 1227 distrugerea Imp. Xixia. Mongolii și din.

Song încheie o alianţă de subjugare și

1233 – 34 împărţire a Imperiului Jin. După cucerirea prov. Sichuan și Yunnan, **Kubilai** (1214 – 1294), nepotul lui GINGHIS HAN, îşi mută în 1275 reședinţa la Chengdu, 1264 la Beijing (Hanbalik).

1258 Atac asupra Imp. Song, încercuit la acel moment. Proclamat mare han, KUBILAI redistribuie Imp. mongol și apoi desăvârșește

1268 – 1279 cucerirea Imp. Song (utilizarea tunurilor și puștilor). Pune bazele **din Yuan** (1280 – 1368) și conduce un vast imperiu sub denumirea de împăratul SHIZU.

— Atacuri eșuate asupra Birmaniei și Javei (1293).

1281 Ataca Japonia cu o flota, dar un taifun *(kamikaze = „*vântul zeilor”) salvează insulele.

Forma de guvernare: împărţirea Chinei în 12 provincii, iar a populaţiei în 4 clase: mongoli (demnitarii, proprietari de pământ scutiţi de impozite); originari din centrul Asiei (popoare turcice, dar și europeni îndeplinind funcţii în administraţie și comerţ); chinezi din N, coreeni (pătură de jos a clasei mijlocii); chinezii Song („barbari” fără drepturi, care nu au voie să facă comerţ).

— Toleranţi religios, mongolii permit pătrunderea islamismului în V Chinei.

1307 Prima arhiepiscopie catolică la Beijing.

Economie/comerţ: folosirea unor invenţii tehnice (mașini de zbor, submarine, torpile, telescop), la care cultura chineza renunţă apoi, considerându-le prea primitive. Uriașe manufacturi de porţelan pentru export. Beijing devine metropola comerţului Eurasiei; intens comerţ cu Europa.

Veneţianul **Marco Polo** (1254 – 1324) ajunge în cursul **călătoriei sale** 1275 la Curtea imperiala și parcurge mai multe trasee în interiorul Chinei. Relatările sale determina concepţia europeană asupra Asiei din sec.

14 – 15.

1325 Foamete: 8 din cele 45 de milioane de chinezi pier. Inferioritatea culturală a Imp. Yuan, precum și rezistenţa naţională chineza îi grăbesc destrămarea (p. 227).

Primele incursiuni islamice în India în cursul „războiului sfânt”, arabii cuceresc 712 – 745 ţinutul Indului (Sind), inclusiv Multan. **999 – 1030 Mahmud cel Mare din Ghazni (V**

Turkestanului), primul sultan turc. **Firdousi** (939 – 1020: *Cartea regelui),* cel mai mare scriitor persan epic, și matematicianul ALBIRUNI (973 – 1048: descrierea teritoriului Indiei) sunt găzduiţi la Curtea sa.

1001 – 1026 Sultanul întreprinde 17 raiduri de prada în India (superioritatea cavaleriei asupra infanteriei și elefanţilor indienilor). Ghaznavizii se instalează în Punjab (Lahore); 1160 sunt alungaţi din Ghazni.

1162 – 1206 Muhammad din Ghur distruge

1186 statul Ghaznavizilor și îi înfrânge pe micii principi hinduși (*rajput-i)* în

1192 b. de la Taraori.

Sultanatul de la Delhi (1206 – 1526)

Ridicat la rangul de general de către sclavi, AlbAK extinde puterea islamică, îl ucide pe MUHAMMAD și se proclama
sultan de Delhi (așa-zisa din a sclavilor). 1221 GINGHIS HAN ajunge la Indus.

1296 – 1316 Ala AD DIN KHALI! înfrânge rezistenţa rajpuţilor și respinge atacurile mongolilor din NV sultanatului.

Forma de guvernare: despotismul militar-democratic al sultanului, dar fără ordonarea succesiunii la tron (de unde și lupte dinastice presărate cu asasinate); nu exista o nobilime feudala ereditara, ci statul este condus prin **sistemul jagir:** înaltele oficialităţi (turci, arabi, indieni, mongoli etc.) primesc fiefuri pe care să le exploateze perioade limitate. Sistem strict de impozite, care nu împiedica o mare prosperitate: textile (Bengal),

șaluri (Kashmir), covoare (Lahore), zahàr, comerţ intens cu lumea islamică (Egipt).

— Contraste sociale puternice între stăpânitorii islamici (și de orig. indiana), negustorii arabi și indieni (relativa bunăstare) și ţăranii, respectiv meșteșugarii indieni (sarâcie din cauza impozitării până la jumătate a venitului).

Distrugerea budismului: nimicirea mănăstirilor, templelor, scrierilor. Hindușii, denumiţi „oameni ai cărţii” (nepâgâni), sunt siliţisă plàtească un impozit special *(jizya).* Relaţia dintre musulmani și hinduși este întotdeauna hotàrâtà de poziţia fiecărui sultan.

Cea 1330 Cea mai mare întindere a sultanatului în timpul lui Muhammad ibn Tughluk [1325 – 1351], „al 2-lea Alexandru”; cucerirea S Indiei (Deccan); începe destrămarea statului.

Cea 1340 Se întemeiază Imp. hindus **Vijayanagar** („Orașul Victoriei”), centru independent al rezistenţei faţa de islamism. Lupte continue împotriva 1347 statului Bahmani întemeiat de rebelul musulman Zafar Han.

1351 – 1388 FIRUZ III încearcà sa stăvilească prăbușirea sultanatului de la Delhi.

1398 – 1399 Invazia lui Timur (p. 179), distrugerea orașului Delhi, Punjab este pradat și anexat. În sec. 15, suveranitatea sultanului se limitează la teritoriul orașului Delhi (p. 229). Din cauza descoperirii de către portughezi

1498 a caii maritime, India devine o zonă de interes european (p. 221).

Umanismul

Italia: în școli și universităţi, *studia humanista* (gramatica, retorica și poetica) sunt în mod tradiţional predate de *oratoares, poetae* sau *humanistare.* Nou este studiul literaturii antice, în vederea imitării stilului. Superioritatea umaniștilor se manifesta în critica scolasticii (necunoaşterea autorilor latini și a stilului latin). Mișcarea este stimulata de **neoplatonism:** învăţaţi plecaţi din Bizanţ (MANUEL CHRYSOLORAS, BESSARION) încep

să predea din 1400 limba elina, iar în 1440 pun bazele **Academiei platonice** la Florenţa. Se urmărește dezvoltarea spirituala libera a omului, considerat capabil să se desăvârşească prin el însuși, prin studiul literaturii antice clasice.

Impulsuri puternice vin din partea lui **Petrarca** (1304 – 1374). Fiind familiarizat cu SF. AUGUSTIN, SENECA şi CICERO, el cauta „înţelepciunea păgânului luminat" – pentru dezvoltarea intelectului și a sufletului și pentru a reînnoi misiunea Romei și Italiei în solitudinea pastorala.

— Prietenul lui, **Boccaccio** (1313 – 1375), compune **Decameron,** prima culegere moderna de proza scurtă.

Idealul individului cu formaţie culturala și în același timp activ pe tărâm politic este tratat de LEONARDO BRUNI în *Cicero novus* (Florenţa, 1415). **Ficino** (1433 – 1499), medic și traducător al lui Platon, este avocatul unei religii a esteticii (Dumnezeu ca expresie a frumuseţii). **Pico della Mirandola** (1463 – 1494) proiectează un concept asupra lumii bazat pe valorile culturilor creștina, clasică și evreiască.

Cel dintâi papa umanist, **Nicolae V** [1447 – 1455], întemeiază la Roma **Biblioteca Vaticanului.** Secretarul lui, **Lorenzo Valla** (1405 – 1457), introduce **umanismul filologic** prin studiul critic al textelor și al Bibliei: comparaţia dintre *Vulgata* și textul grecesc iniţial.

Noul stil poetic al lui Petrarca este adoptat de LUI GI PULCI, ARIOSTO şi **Torquato Tasso** (1544 – 1595). La mijlocul sec. 15 umanismul se răspândește în **Europa.**

Germania: scurt preludiu cca. 1350 la Curtea lui CAROL IV de la Praga, deoarece cancelarul JOHANN VON NEUMARKT face cunoștinţa cu PETRARCA.

1348 întemeierea Universităţii Praga.

Pregătit prin mistica și *Devotio moderna* (p. 184), umanismul german se caracterizează printr-o deosebită seriozitate religioasă.

Direcţia filologica: utilizarea operelor clasice și ale creștinismului timpuriu pentru mai profunda înţelegere a

vieţii; conflicte cu stilul pedagogic scolastic.

— **Rudolf Agricola** dorește o reforma a școlilor de latină (Schlettstadt, Deventer). Noua didactica se răspândește până la 1500 aproape în toate universităţile.

— MAXIMILIAN I îl invită la Viena pe **Conrad Celtis** (1459 – 1508). proclamat *Poeta Laureatus,* ca prim profesor de retorica și poetica.

— **Johann Reuchlin** (1455 – 1522) susţine studiul limbilor greaca și ebraica. Atacat pentru asta de dominicanii de la Köln, este susţinut de **Cercul de ia Erfurt** al lui MUTIANUS RUFUS în așa-numita „Cearta a lui Reuchlin" (1515 – 1517) prin lucrarea satirica **Scrisori de la bărbaţi obscuri** (CROTUS RUBEANUS, HUTTEN), împotriva ignoranţei scolastice.

— Ca *Praeceptor Germaniae,* **Philip Melanchthon** (1497 – 1560) este creatorul gimnaziului umanist și elaborează o sinteza a Reformei și umanismului (p. 231).

Orientarea naţionala: descoperirea și adunarea operelor deosebite ale literaturii germane trezesc **o conştiinţă naţională,** care se apara împotriva acuzaţiei de barbarism german prin aducerea de dovezi istorice. CELTIS editează cea dintâi **ediţie Tacitus** *(Germania)* –, **Jakob Wimpfeling** (1450 – 1528) scrie în 1505 primul studiu de istorie germana; **Ulrich von Hutten** (1488 – 1523) lupta împotriva abuzurilor bisericii și curiei romane și pentru un nou imperiu german (p. 231).

Orientarea cosmopolita: cel mai renumit învăţat al Europei, **Erasm din Rotterdam** (1467 – 1536), caută un compromis între spiritul umanist și pietatea creștina. Opera sa ştiinţifică culminează prin **ediţia în limba greacă** a **Noului Testament** din 1516.

Printre poeţii și traducătorii neolatini se numără WILLIBALD PIRCKHEIMER, COBANUS HESSUS; istorici: BEATUS RHENANUS, JOH. TURMAIR (zis AVENTINUS) și PEUTINGER.

Anglia: „noua învăţătură" *(new learning)* se răspândește de la Oxford. Elevul lui FICINO. **John Colet** (m. 1519), fondează la Londra St. Paul's School și este

prieten cu ERASM, la fel ca și cancelarul lui HENRIC VIII, **Thomas Morus** (1478 – 1535); în **Utopia** (1516) concepe un stat ideal după modelul lui PLATON. WYATT şi HOWARD transpun formele poetice ale lui PETRARCA în engleza. Cea dintâi **înflorire a literaturii** prin poeţii LYLY, SIDNEY şi EDMUND SPENSER și **dramaturgii** CHRISTOPHER MARLOWE (1564 – 1593). BEN JONSON, JOHN WEBSTER.

— Deosebita rămâne opera lui **William Shakespeare** (1564 – 1616).

Franţa: *studia humanitatis* devin parte a unei tradiţii ferme de la sf. sec. 15. ROBERT GAGUIN îl face cunoscut pe PLATON. Noua istoriografie cinstește moștenirea galo-romană. **Jacques** Lefèvre **(**FABER STAPULENSIS) traduce în 1523 Testamentul grecesc; specialistul în elenism **Guillaume Budé** fondează Collège de France și Bibliothèque Nationale. **François Villon** (1413? – 1489?) scrie poeme în maniera vaganţilor; scriitorul satiric **Rabelais** (1495 – 1553) abordează deja noul stil *(Gargantua și Pantagruel),* ca și poeţii Pleiadei: **Ronsard,** PELLETIERS. DU BELLAY, care dezvolta o teorie a limbii, accentuând tradiţiile romane. MALHERBE susţine o purificare a limbii naţionale; moralistul **Michel de Montaigne** (1533 – 1592) pune bazele eseisticii.

Renașterea în Italia (sec. 15 – 16)

Conceptul francez *(Renaissance,* ital. *rinascita, rinascimento)* de Renaștere este introdus cca. 1550 de pictorul VASARI ca o categorie de clasificare în istoria artelor, fiind general răspândit de la MICHELET şi BURCKHARDT (după 1860).

„Întoarcerea spre lume” (p. 215) și umanismul schimba fundamental atitudinile faţa de viaţă de la *viator mundi* („pelerin spre căminul ceresc”) la *faber mundi* („creator și stăpân al lumii”). Scriitorul CASTIGLIONE (1478 – 1529) este creatorul imaginii de **uomo universale,** a marii personalităţi cu educaţie universala, care se știe pe el însuși în armonie cu natura și „este capabil să îndeplinească tot ceea ce vrea” Acest ideal

influenţează concepţia despre **gentilhomme** (în Franţa), **gentleman** (în Anglia), **caballero** (în Spania) și **Kavalier** (în Germania).

Marea deschidere spre descoperirea lumii și a omului este cel mai pregnant exprimata **de artă.** Exemplul Antichităţii stimulează **fidelitatea în imitarea naturii;** ţelul suprem este depășirea Antichităţii. Precursorii din sec. 14 *(trecento)* sunt CIMABUE, GIOTTO, GIOVANNI PISANO. Sub patronajul orașelor-republici Veneţia, Florenţa, al familiilor Medici (p. 215), Sforza (Milano), Este (Ferrara) și al papilor (p. 217) se declanșează în sec. 15 *(quatrocento)* **Renașterea timpurie.**

În sec. 16 *(Cinquecento)* asistam la punctul culminant al **Renașterii dezvoltate,** care după 1530 capătă forma **manierismului,** caracteristica **Renașterii târzii.**

Arhitectura: recurgerea la forme antice (bolţi cilindrice drepte, arce rotunde, clădiri centrale cu cupola); o nouă abordare a spaţiului prin accentuarea verticalelor datorită proporţiilor bine echilibrate; dezvoltarea palatului italian citadin, cu 3 etaje cu faţade structurate, curţi interioare și alei acoperite cu arcade. La construirea Catedralei **Sf. Petru** de la Roma, comandata în 1506 de IULIU II, participa **Bramante** (1444 – 1514), **Rafael,** PERUZZ1 și **Michelangelo** (cupola).

Sculptura: prin Antichitate se produce „redescoperirea corpului omenesc”; forme tridimensionale libere (busturi, grupuri ecvestre, monumente funerare). Principalele direcţii sunt stabilite de **Ghiberti, Donatello** (1386 – 1466) și **Michelangelo** (1475 – 1564). **Pictura**: năzuinţă de a surprinde frumuseţea naturala ideala duce la **dezvoltarea perspectivei,** la observarea **proporţiilor** anatomice, la tehnica picturii pe lemn (uleiuri) și a **frescei.** Lucrări timpurii, cu inspiraţie relig.: MASACCIO, FI A ANGELICO, DOMENICO VENEZIANO; capodopere de **Sandro Botticelli** (1444 – 1510), **Rafael Sanzio** (1483 – 1520), **Michelangelo, Leonardo da Vinci** (1452 – 1519) (și scrieri despre teoria artei), **Tiziano** (14777 – 1576).

Muzica: odată cu adaptarea muzicii vocale polifonice (liturghie, motet) la instrumente (laută, clavecin), se dezvolta **muzica instrumentala** pura. Maeștri ai stilului imitativ sunt **Orlando di Lasso** (1532 – 1594) și inovatorul muzicii liturgice, **Palestrina** (1525 – 1594).

Goticul european târziu

Renașterea se răspândește abia în sec. 16, grație comenzilor princiare (FRANCISC I al Franței) către artiști italieni și studiilor efectuate de artiști europeni în Italia, aceasta fără să înlăture goticul târziu. **Palatul** și reședința princiara iau locul castelului; artistul se eliberează de constrângerile diferitelor școli meșteșugărești de pictura, constructori de catedrale sau zidari.

Germania: caracterul burghez al perioadei se reflecta în casele patricienilor și primăriile din orașe. Primăriile și palatele proiectate după modelul italian cu precădere în S (palatul din Heidelberg) – în timpul „Renașterii de pe Valea Weserului" (cca. 1600). Realismul vechii grafici (gravura în lemn) și picturi germane crește în lucrările (decorații de altar) realizate, printre alții, de STEPHAN LOCHNER (școala de la Köln), KONRAD WITZ, MARTIN SCHONGAUER (m. 1491), HANS HOLBEIN CEL BĂTRÂN, ajungând la desăvârșire prin „cel din urma artist al goticului", **Matthias Grünewald** (m. 1528) din Würzburg (altarul din Isenheim).

Albrecht Dürer (1471 – 1528) combină tradițiile goticului târziu și sensibilitatea germana cu punctul de vedere italian. Prin știința perspectivei și a echilibrului proporțiilor, autoportrete, picturi cu subiect religios pe lemn, peisaje în acuarela, gravuri în lemn (Apocalipsa, viața Sf. Fecioare, patimile Mântuitorului), gravuri în arama (Madone) și acvaforte, DÜRER devine maestrul noii generații de pictori.

Influența italiana este evidenta și în portretele lui **Hans Holbein cel Tânăr** (1497 – 1553), în picturile lui ALBRECHT ALTDORFER și în grafica lui Lukas Cranach cel Bătrân.

Înflorirea **plasticii** se reflecta în altarele france

sculptate de **Tilman Riemenschneider** (m. 1531) și în lucrările lui **Veit Stoss, Adam Kraft** și **Peter Vischer** din Nürnberg.

Olanda: dezvoltare grandioasa a „stilului moale" al picturii realiste de atmosfera (portrete, peisaje timpurii) realizate, printre alţii, de fraţii **van Eyck** (altarul de la Gent, 1432) și **Rogier van der Weyden** (p. 193). Reprezentările grotești ale lui **Hieronymus Bosch** (m. 1516) îl influenţează pe **Pieter Breughel cel Bătrân** (m. 1569).

Franţa: „goticul flamboaiant" târziu ascunde forma arhitecturala sub o bogăţie de ornamentaţii, înflorire a arhitecturii renascentiste prin **castelele de pe Loara** ale lui FRANCISC I și la Paris prin operele lui LESCOT (o aripă a Louvrului 1556 – 1564) și DELORME (faţada de la Tuileries, începută în 1564). În **pictură,** trecerea de la miniatura la tablou: **Jean Fouguet** (m. 1481) și „școala de pe Loara", „școala de la Fontainebleau", precum și datorită lui **Jean** și **François Clouet** cca. 1540.

Anglia: dezvoltare insulara a goticului în **„stilul perpendicular"** cca. 1350 – 1530 (bolta în evantai, arc plat, decoraţiuni geometrice verticale). Influenţele Renașterii se combina cu goticul, rezultând **„stilul Tudor"** (până la 1600).

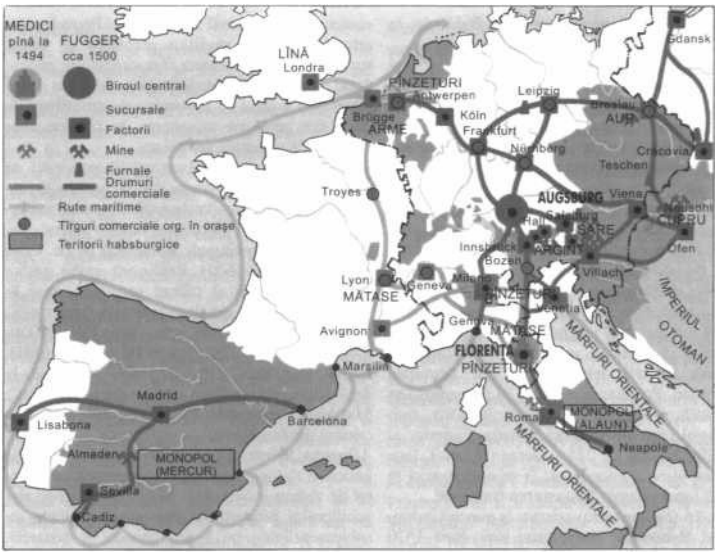

Asociaţii comerciale din capitalismul timpuriu

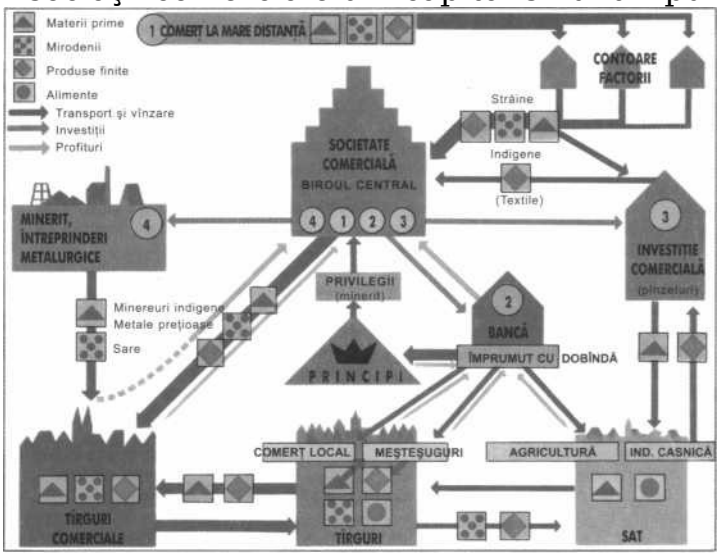

Dezvoltarea unei companii comerciale în sec. 15 16

Capitalismul timpuriu

Trecerea treptata de la economia naturala (troc) spre cea bazată pe bani începând cu cruciadele (p. 153) pornește din Italia Mijlocie și de Nord (p. 183), prin S Germaniei, Franţa și Olanda, cuprinzând întreaga Europă. Noua **economie bazată pe asocierea productiva** eliberează gândirea în termenii de calcul al profitului.

Talentul și capacitatea, nu originea și starea, devin trăsăturile esenţiale ale candidatului la intrarea în aristocraţia banului.

Comerţ și meșteșuguri: dezvoltarea comerţului la mare distanţa, negustorii întemeiază **companii comerciale** particulare și investesc capital pentru a finanţa transportul de bunuri (construcţii navale) și contoare (factorii) din străinătate. Ei îşi conduc întreprinderea cu ajutorul noilor tehnici ale contabilităţii și acorda credite. Interdicţia bisericească a dobânzii (camerei) este ocolită chiar de biserica prin **sistemul de rente.** Devenind prima putere financiară europeană, biserica se folosește de mari negustori (chiar și de cavalerii templieri, p. 153) pentru a-și asigura adunarea impozitelor, care obţin în schimbul avansurilor lor **rente** (privilegii). Principii laici imita acest sistem și arendează drepturile de vama, de emitere a monedei, de organizare a pieţelor, de minerit sau funciar.

Bănci se întemeiază la Genova, Florenţa (familiile Bardi, Strozzi ș.a.), Augsburg (Welser) și Antwerpen (p. 245). **Bancherul comercial**âşi creează propria sa **industrie de export** (textile, prelucrarea metalelor), care produce în virtutea **sistemului de investiţie (plasament) a banilor cu dobânda.** Marele capitalist (negustor, bancher și producător) dorește să obţină monopoluri și influenţa politica prin controlul asupra unei ramuri economice, asupra exportului sau creditelor. Concurentul lui este adesea statul, care considera monopolurile ca parte a dreptului de suveranitate (Spania, p. 243). Începând cu sec. 16, apar în Anglia, Olanda și Franţa **companii comerciale** privilegiate, care duc la îndeplinire politica coloniala a statului (p. 275).

Familia Medici la Florenţa: îmbogăţit prin comerţul cu Orientul și **monopolul de alaun** acordat de curie, GIOVANNI MEDICI întemeiază cea mai mare companie bancară și comercială europeană, care numai în domeniul textilelor deţine 300 de firme cu 10.000 de angajaţi.

1434 – 1464 în calitate de „părinte al patriei”, COSIMO CEL BĂTRÂN exercita o stăpânire urbană monarhica sub forme republicane. El îi promovează pe PETRARCA și pe BOCCACCIO (p. 212) și fondează Academia platonica.

1440 Important ca poet și om de stat.

1469 – 1492 Lorenzo îl Magnifico duce o politică de reconciliere pașnica în Italia și poarta Florenţa spre punctul ei de maxima înflorire. La Curtea sa sunt prezenţi cunoscuţi artiști renascentiști: BOTTICELLI, MICHELANGELO (p. 213), care îşi continuă activitatea la Roma și în vremea fiului lui LORENZO.

1513 – 1521 papa Leon X (monumentul funerar al Medicilor de la Florenţa; frescele Capelei Sixtine; cupola Bisericii San Pietro).

Familia Fugger la Augsburg: ridicarea în sec. 15 a acestei familii de ţesători, provenind din ţărani săraci, datorită comerţului și tranzacţiilor cu bani. În calitate de bancher al Habsburgilor și al papilor

1511 – 1525 JAKOB FUGGER CEL BOGAT finanţează războaiele împăratului CAROL V, controlează producţia europeană de plumb, argint și cupru și obţine **monopolul mercurului.**

1525 – 1560 ANTON Fugger posedă concesiuni comerciale în Chile, Perú, Moscova. Întreprinderea intră în declin la sf. sec. 16, din cauza falimentului de stat din Spania, conflictelor de familie și dezinteresului moștenitorilor.

Agricultură: cererea crescândă de alimente și materii prime din partea orașelor provoacă o schimbare structurală:

Tranziţia spre producţia specializată (secară și grâu pe terenurile potrivite, ferme de lapte);

Declinul sistemului feudal patriarhal (p. 126) prin transformarea muncilor obligatorii prestate de ţărani în rente (iobagi);

1. Noi forme de proprietate asupra pământului: arende ţărănești ereditare (Franţa); muncă agricola salarizată

(Anglia); arendarea domeniului feudal către administratorul de moșie *(Meier);* clacașii decad în stare de șerbie; administrare directă a domeniilor nobiliare;
Apariţia **moșiei** *(Gutsherrschaft* – sistem seniorial) în E (producţia agricolă proprie a stăpânului, prin robota și legarea de glie).

Crize și cutremure sociale: producţia pentru obţinerea de profit sporește circulaţia bănească; din cauza supraproducţiei de argint, monedele se depreciază continuu și preţurile cresc. În orașe se formează un proletariat timpuriu (meșteșugari retribuiţi), care stăruie ca breslele să lupte împotriva patriciatului, pentru controlul asupra orașului. Adâncirea diferenţelor dintre săraci și bogaţi, împreună cu apariţia unor boli contagioase și molime (p. 155), constituie cauza crizelor social-religioase: 1357 – 58 revolta breslelor pariziene și „Jacqueria" sec. 14 – 15 lupte partizane în orașele italiene;

1378 răscoala dărăcitorilor de lână din Florenţa;

1381 răscoala ţărănească (WAT TYLER) și revolta lollarzilor în Anglia (p. 189);

1419 – 1436 războaiele husite;

sec. 15 lupte ale breslelor și răscoale ţărănești în Germania (p. 233);

sec. 16 – 17 revolte ale ţăranilor și cazacilor din Polonia (p. 249) și Rusia.

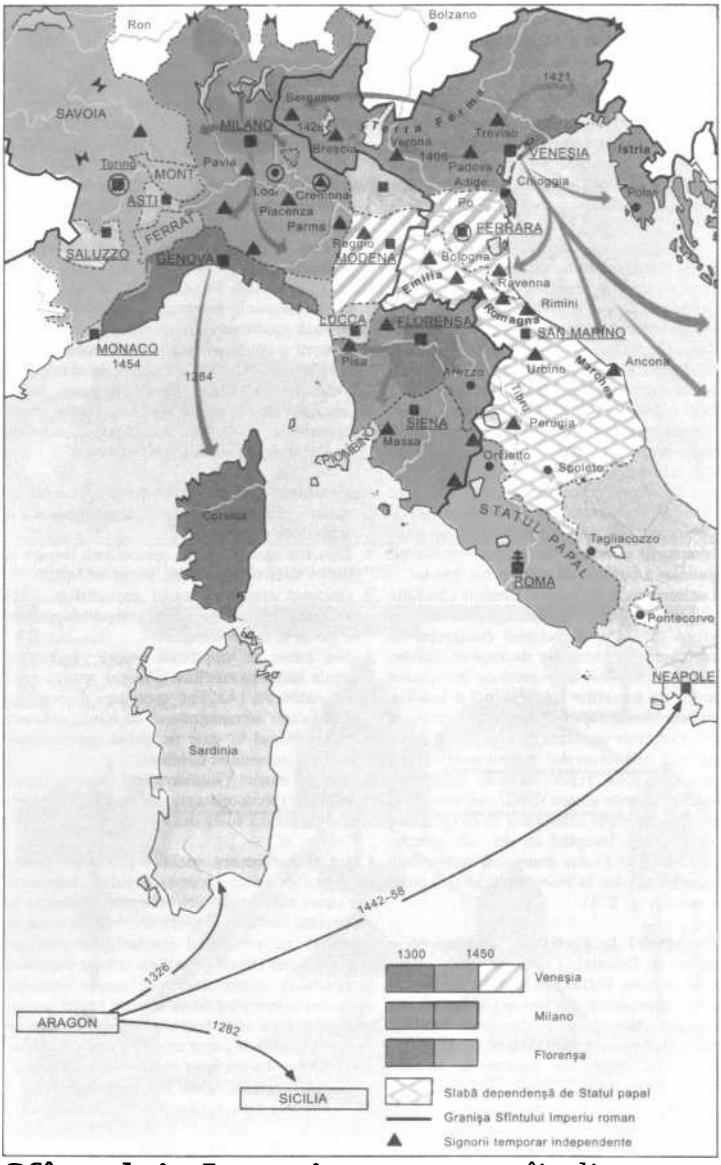

Sfântului Imperiu roman îi lipsește forţa sa controleze politic Italia după declinul Hohenstaufenilor (p. 173). Curia îşi are reședinţa la Avignon (p. 181); Franţa este în război cu Anglia (p. 191).

Sfârșitul politicii imperiale germane

1310 – 1313 HENRIC VII în Italia. Salutat de DANTE (p. 184) drept „eliberator”, el îi numește pe VISCONTI

(Milano) și SCALIGER (Verona) vicari ai săi. După

1312 încoronarea ca împărat, HENRIC moare la Siena, înaintea unei campanii împotriva Neapolelui. Din cauza demiterii unui vicar

1324 ultima cearta dintre împărat (LUDOVIC IV) și papa (IOAN XXII) (p. 181).

1327 – 1330 Marșul spre Roma al lui LUDOVIC: alianţa cu Sicilia împotriva Neapolelui; încoronare prin reprezentanţi ai poporului roman (COLONNA); dar ideea unui imperiu laic (p. 184) nu se impune.

— **Carol IV** renunţa la o politică imperiala activa și întreprinde călătoria la Roma pentru încoronare (1335).

Statele italiene în sec. 14 – 15

Apar orașe-stat *(signoria)*: lupte între partida **ghibelinilor** imperiali și a **guelfilor** susţinători ai papei. Între meșteșugari, patricieni și familii nobiliare, având de obicei ca rezultat alegerea unor conducători politici. În ciuda neliniștilor perpetue, Italia trăiește o perioadă de înflorire economică și culturala (p. 213).

Noul concept de stat: consideraţiile de natura economică (p. 215) determina politica și administraţia. **Statul autonom** este guvernat de funcţionari oficiali retribuiţi, în conformitate cu „ragione di stato” **(raţiune de stat).** Războaiele sunt purtate de mercenari-întreprinzători *(condottiere),* care evita „angajarea capitala” în bătălii, schimba adesea tabara graţie „simţului unui agent de bursă” sau intra în politica. **Teoria noului stat de esenţa laica** este elaborata de florentinul **Niccolò Machiavelli** (1469 – 1527): *II Principe* (1513). De la mijlocul sec. 15 (1451 pacea de la Lodi), între statele italiene de dimensiune medie se stabilește un oarecare echilibru:

Veneţia: Constituţia republicii aristocratice se desăvârșește prin

1297 „închiderea Marelui Consiliu” și

1310 Consiliul celor 10 (pentru preîntâmpinarea apariţiei conjuraţiilor). După

1381 vict. asupra **Genovei** (p. 183) **„Terra ferma”**

este extinsa, în rivalitate cu Milano.

Florenţa: republica adopta

1282 o Constituţie democratica. Breslele conduc *signoria*; patricienilor li se interzice prin

1293 „Ordonanţa dreptăţii” orice activitate politica. Luptele dintre partide se sfârșesc cu victoria „negrilor” (guelfii); exilarea „albilor”. 1409 Supunerea Pisei.

Milano: HENRIC VII rezolva conflictele din interiorul nobilimii în favoarea fam. **Visconti.**

1385 – 1402 GIANGALEAZZO extinde statul cu scopul de a deveni rege al Italiei.

Cea 1450 în timpul luptelor cu Veneţia, Florenţa și Neapole, condotierul **Francesco Sforza** obţine puterea.

Statul papal: în perioada exilului papal la Avignon, apar signorii independente. După conflicte între familiile ORSINI şi COLONNA la Roma și după

1347 încercarea de răsturnare eșuata a „tribunului popular” Cola di Rienzi (1313 – 1354).

1353 – 1367 cardinalul ALBORNOZ redobândește Roma pentru curie; codul său de legi (Constituţiile Aegidiene) este valabil până la 1816. Năruirea statului este evitată de **papii renascentiști** care se considera principi, artiști sau învăţaţi, grăbind astfel măcinarea din interior a bisericii.

1447 – 1455 NICOLAE V pune bazele **Bibliotecii Vaticanului.** Diplomatul și umanistul

1458 – 1464 Pius II (Enea Silvio Piccolomini) cheamă fără succes la o cruciada împotriva turcilor în cadrul

1459 congresului de la Mantua.

— După marele patron al arhitecturii SIXTUS IV [1471 – 1484], Curtea papală decade. Apogeul decăderii morale este atins sub INNOCENŢIU VIII [1484 – 1492] și 1503 Alexandru vi Borgia, al cărui fiu CAESARE (1475 – 1507) distruge entităţile distincte ale statului.

1503 – 1513 IULIU II se remarca în calitate de comandant de armata și om de stat.

1513 – 1521 Estetul rafinat, patronul artelor și risipitorul LEON X MEDICI plătește lucrările de

construcţie ale Bisericii San Pietro printr-un sistem de indulgenţe care declanșează Reforma. Papalitatea renascentista se încheie prin luarea în captivitate a lui CLEMENT VII în

1527 Sacco di Roma (p. 237).

Neapole: Robert cel înţelept (1309 – 1343), aliatul curiei, câştiga hegemonia asupra Italiei. 1347 – 48 LUDOVIC I al Ungariei (p. 201) ocupa regatul, dar nu este capabil să oprească declinul dinastiei Anjou. ALFONSO V DE ARAGÓN cucerește Neapole în 1442.

Sicilia: condus de o ramură a dinastiei de Aragón din zilele lui FREDERIC III [1296 – 1337], statul se destrama din cauza luptelor cu Neapole și a conflictelor dintre partidele de baroni.

1442 – 1458 Unire cu Neapole;

1479 Sicilia îi revine Spaniei (p. 187).

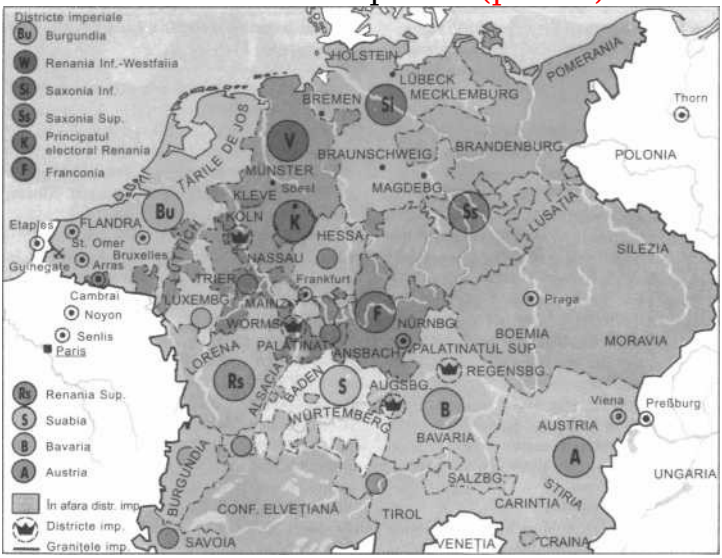

Organizarea Imperiului german în districte imperiale, 1512

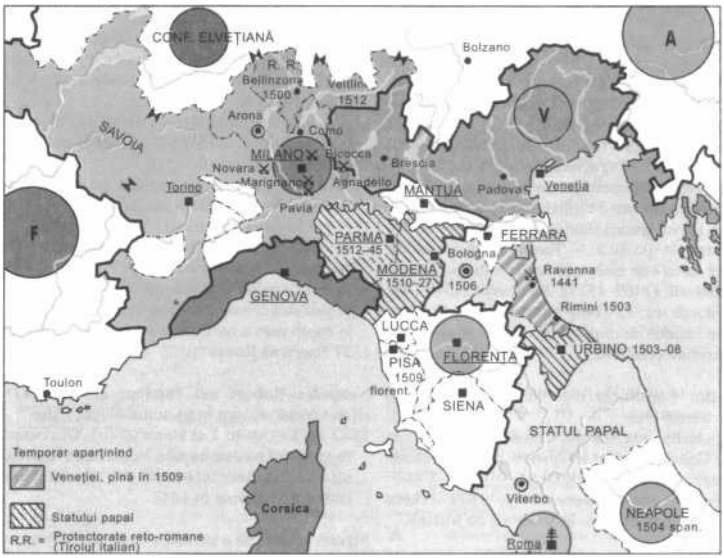

Lupta pentru Italia, 1494 – 1516

Reforma imperiala (cca. 1500)

1493 – 1519 Maximilian I (rege din 1486), în calitate de moștenitor al tuturor domeniilor Habsburgilor. deţine o poziţie-cheie în Europa, ceea ce îi și atrage rivalitatea Franţei în **Burgundia** (p. 193) și **Italia de N. –** Reprezintă cu succes **politica familiei Habsburg:** fiul său FILIP CEL FRUMOS se căsătorește cu moștenitoarea Spaniei (p. 187).

1515 Contractele de căsătorie și moștenire cu Boemia și Ungaria (p. 201) constituie **premisele puterii mondiale a Habsburgilor. Reformele imperiale** sunt rezultatul opoziţiei interne conduse de arhiepiscopul de Mainz.

1484 – 1504 Berthold von Henneberg.

— La conciliu! de la Basel (p. 181), cardinalul **Nicolaus Cusanus** (1401 – 1464) susţine în

1433 „De Concordatia Catholica” (Despre unitatea bisericii) conceptul de acţiune în comun a stărilor imperiului și împăratului în domeniul legislativ și al guvernării, concept fundamentat pe dreptul natural.

— Cererile de reforma se exprimă în cursul dietelor imperiale de la mijlocul sec. 15. Reformele încep cu

1495 dieta de la Worms: proclamarea **păcii publice veșnice.** Pentru eliminarea dreptului de rezolvare prin duel/vendetă a diferendelor se întemeiază **Camera imperiala de justiţie,** Curtea Supremă a ţării, la Frankfurt (din 1527 la Speyer). Se percepe și „bănuţul general" – cel dintâi impozit imperial, fără stabilitate. Elveţia respinge hotărârile și îşi obţine independenţa ca urmare a
războiului suab.
Dieta de la Augsburg: instituirea unui „consiliu imperial de regenţa" *(Reichsregiment)* permanent (dizolvat 1502; reintrodus 1521).

1512 Dieta de la Köln: puterea supremă este acordată **dietei imperiale,** care deliberează asupra propunerilor imperiale în cadrul a 3 **colegii** (principi electori, principi, reprezentanţii orașelor). Hotărârile ei sunt proclamate ca **hotărâri imperiale.**

— Formarea a 10 **districte imperiale** sub *directorium* a câte 2 principi care se ocupa de păstrarea păcii publice, perceperea impozitului imperial și de **armata imperiala.**

Dieta de la Worms: ordonanţa imperiala a înmatriculării (registru al venitului diferitelor ţinuturi, ca bază a stabilirii numărului de recruţi și a impozitelor).

Urmare: începuturile unei Constituţii imperiale și ale eliminării particularismului cu baze tribale se abandonează, deoarece dietele imperiale nu se întrunesc cu regularitate.

Lupta pentru Italia (1494 – 1516)

1483 – 1498 Ca urmaș al angevinilor, **Carol VIII al Franţei** revendica regatul Neapole, cu scopul reîntemeierii Imp. bizantin. Cucerirea este pregătită prin acordul de la Etaples încheiat cu Anglia (1492) și prin
tratatul de la Senlis cu Habsburgii (confirmarea moștenirii Burgundiei), la Barcelona cu Spania (Rousillon). În alianţa cu ducele LUDOVICO SFORZA AL MILANULUI (IL MOR0,1480 – 1508) reușește
cucerirea Neapolelui. Prăbușirea sistemului statelor

italiene.

Florenţa: expulzarea familiei Medici; predicatorul **Savonarola** (1452 – 1498), propovăduind căinţă și pedeapsa divina, întemeiază o teocraţie democratica, este excomunicat de ALEXANDRU VI și ars pe rug ca eretic. Spania și Habsburgii menţin echilibrul de forţe prin fondarea unei
ligi, căreia i se alătura Anglia și statele italiene, silindu-l pe CAROL să se retragă.

1498 – 1515 Ludovic XII al Franţei reînnoiește atacul. În calitate de urmaș al fam. Visconti.

1500 Ocuparea orașului Milano. Pentru ajutorul dat (vict. de la Novara), Elveţia primește Tessin (Bellinzona) prin
tratatul de la Arona. **Neapole** devine dependent de Spania, fapt recunoscut de LUDOVIC în
tratatul de la Blois: începutul dominaţiei **hispano-habsburgice asupra Italiei.** Maximilian și Ludovic încheie

1508 liga de la Cambrai împotriva **Veneţiei,** care pierde Terra Ferma după înfrângerea de la Agnadello. Papa IULIU II iese din ligă după cucerirea Romagnei și, împreună cu Spania, Veneţia și Elveţia, formează

1511 „Liga sfânta pentru eliberarea Italiei". MAXIMILIAN şi HENRIC VIII AL ANGLIEI se alătură ligii și îl înconjoară pe LUDOVIC; acesta reușește să incite Scoţia, care atacă Anglia (1513 b. de la Flodden, p. 247), dar LUDOVIC se vede silit să părăsească Milano după înfrângerea francezilor la Guinegate și Novara.

1515 – 1547 Francisc I recâştiga ducatul după
vict. de la Marignano asupra elveţienilor.
1515 Elveţia renunţă la tendinţele ei de a juca rolul de mare putere și de atunci înainte duce **o strictă politica de neutralitate.**
1516 Concordatul de la Bologna: confirmarea bisericii naţionale galicane de către papa LEON X. Spania garantează Franţei prin

1516 tratatul de la Noyon dreptul de posesiune

asupra orașului Milano. Noul rege spaniol, CAROL I (V) (Habsburg, 1516 – 1556) refuză să recunoască înţelegerea.

Semnificaţie: până în sec. 18, **conflictul dintre Habsburgi și Franţa** urmează să rămână problema centrala a comunităţii statelor din V Europei, care elaborează **principiul fundamental al echilibrului de forţe** în cursul luptei pentru Italia, formând coaliţii cu componenţa mereu schimbată.

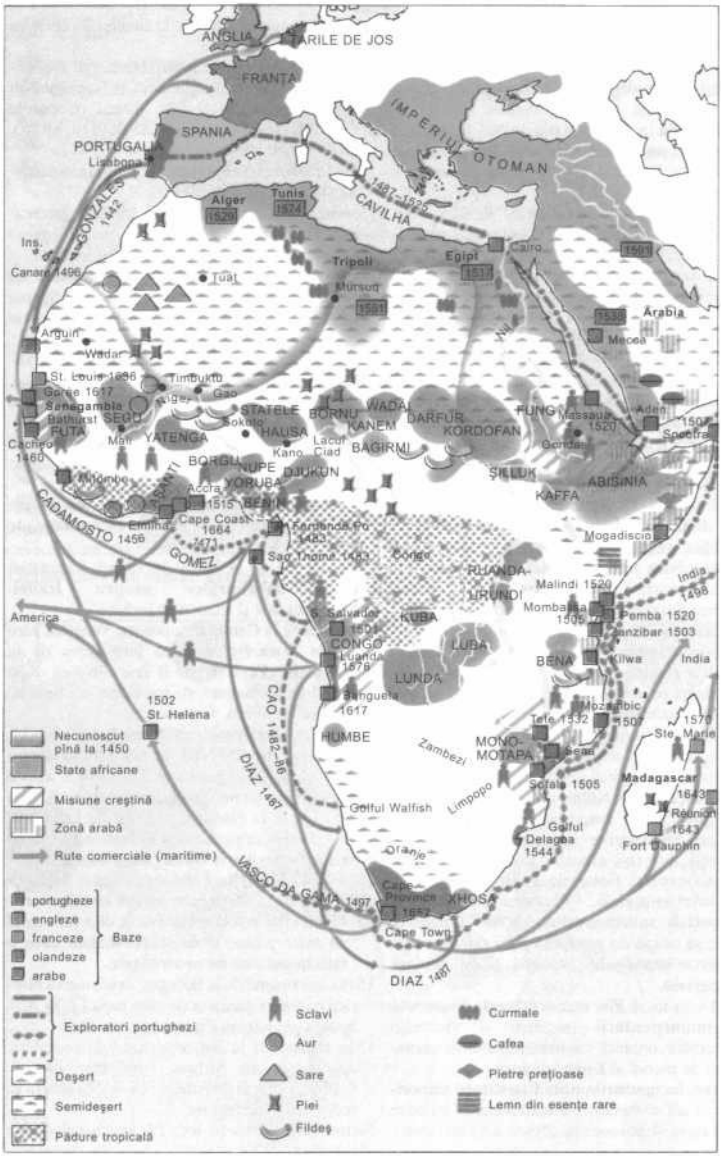

Noile descoperiri ale ştiinţelor naturale

Studiile umaniste, observarea naturii și un spirit explorator proaspăt înlocuiesc concepţia aristotelica tradiţionala asupra universului (p. 58). Din vechile scrieri grecești se redescoperă **forma de glob a Pământului.** Astronomul și tipograful din Nürnberg REGIOMONTANUS (JOH. MÜLLER) calculează poziţia zilnica a corpurilor

cereşti în **„Efemeride”** (anuare, începând cu 1475). MARTIN BEHAIM concepe în 1492 cel dintâi **glob pământesc.** Influenţat de CUSANUS (p. 184) şi de învăţăturile pitagoreice, medicul şi canonicul **Nicolaus Copernic** (1473 – 1543) din Torun (Thom) descoperă în 1507 **sistemul solar heliocentric,** încă nedovedit din punct de vedere matematic (publicat 1543 în *De revolution! bus orbi um coelestium).* **Giordano Bruno** (1548 – 1600: ars pe rug ca eretic) extinde sistemul lui COPERNIC prin reprezentări panteiste despre Universul nesfârşit şi lipsit de un centru. Danezul TYCHO BRAHE (1546 – 1601) înalţă primul observator (Kassel) şi, ca profesor al lui KEPLER (p. 256), dezvolta astronomia moderna. **Georg Agricola** (1494 – 1555) este întemeietorul mineralogiei şi metalurgiei, iar THÉOPHRASTUS Bombastus von Hohenheim, zis **Paracelsus** (1493 – 1541), reformează medicina. El recunoaşte sursele chimice şi fizice ale vieţii şi încearcă să le explice în termeni proprii. Medicul spaniol MICHAEL ŞERVETUS (1511 – 1553, ars pe rug la Geneva, sub acuzaţia de ateism) descoperă circuitul sangvin.

Invenţii ale tehnicii

Din sec. 14 se utilizează **praful de puşca** pentru arme de foc (p. 191); perfecţionarea **busolei** şi a aparatelor de navigaţie (utilizarea astrolabului pentru determinarea poziţiei pe mare). Cabotajul se transforma în **navigaţie maritima.** PETER HENLEIN descoperă la 1500 ceasul de buzunar („oul de Nürnberg”), iar LEONARDO DA VINCI (p. 213) inventează printre altele pompa, strungul, presa hidraulica, aparatele de zbor. Cea mai importantă invenţie îi aparţine lui **Johann Gutenberg,** de fapt GENSFLEISCH (din Mainz, cca. 1400 – 1467): **cca. 1445 tiparniţa pentru cărţi,** cu litere metalice mobile, presa de tipărit şi procedeul de tipărire pe ambele feţe pe **hârtie din pânză** (utilizata din sec. 13 în Europa pentru tipărirea cu placa din lemn). Prima mare tipăritură a lui GUTENBERG: *Biblia cu 42 de rânduri* (cca. 1455).

— Tiparul se răspândeşte repede în Europa şi

deschide posibilităţi neașteptate pentru învăţamânt, educaţie și comunicare.

Descoperiri geografice

Fac legătură dintre spaţiul cultural european și cel asiatic și deschid astfel **epoca istoriei mondiale.** Prin pătrunderea turcilor în Levant (p. 209), taxele vamale turcești împovărează comerţul arab de tranzit. Infamul portughez **Henric Navigatorul** (1394 – 1460) fondează cea dintâi școala de navigaţie și plănuiește parcurgerea Coastei de V a Africii

pentru combaterea islamismului (desăvârșirea reconquistei, p. 187);

pentru cucerirea Ţarii Sfinte cu ajutorul presupusului regat creștin din Abisinia, al „preotului rege Ioan”;

1. pentru a stabili o legătură comerciala directa cu pieţele de aur și sclavi din E Africii. Descoperitorii portughezi ajung

1419 în Arh. Madeira; 1431 în Azore; 1445 Capul Verde; 1482 la revărsarea fluviului Congo.

1487 Bartolomeo Díaz ocolește extremitatea de S a Africii (**Capul Bunei Speranţe).**

1498 Vasco da Gama descoperă calea maritima spre India cu 3 corăbii și 150 de marinari.

Africa: Sudanul (în arabă = ţara negrilor) și Coasta de E sunt cercetate și islamizate de negustorii arabi dinspre N şi E. Începând din sec. 7.

Sec. 11 – 15 Fondarea de state de către state islamico-africane: printre acestea, **Kanem** (centru al comerţului islamic și arab). Bornu, Wadai, Așanti, Darfur.

Mali (oraș pe cursul mijlociu al Nigerului): cca. 1235 SUN DIATA Keita întemeiază un imperiu. Apogeul în vremea împăratului 1312 – 1337 GONGO MUSA, decade însă în sec. 15 după distrugerea orașului Timbuktu de către statul succesor **Songhai.**

1528 Noul stat (capitala **Gao)** atinge strălucirea maxima sub MUHAMMAD ASKIA (Uzurpatorul). În 1590 este supus de Maroc.

Regatul Congo (apărut în epoca preeuropeană):

1490 Regele NZINGAA NKUWU accepta creștinismul. Declin după regele MBEMBA A NZINGA (ALFONSO I, m. 1541).

Regatul Monomotaţia: exista indicii ca teritoriul bogat în aur al Rhodesiei are o îndelungată tradiţie culturala (ruinele din **Zimbabwe,** la V de Sofala. datând din sec. 5 – 6).

— La sf. sec. 16. portughezii întemeiază un protectorat și exploatează minele de aur.

În sec. 15 – 16 apar **fortificaţii litorale portugheze,** asigurând calea maritima spre India împotriva atacurilor arabe și fiind puncte de depozitare și comerţ, și în primul rând **pieţe de sclavi.** Până la începutul sec. 19, Africa a „livrat" cca. 11 milioane de sclavi. Cam același număr trebuie să fi pierit în timpul transportului.

India: viceregii ALMEIDA şi ALBUQUERQUE fondează între 1505 și 1515 un **imperiu comercial portughez** în Goa. Ceylon. Malacca și India insulara. Aduce profituri enorme.

Orinoco
(VENEZUELA)
CHIBCHA
(Bogota)
(COLUMBIA)
Ecuator
Rio Negro
(ECUADOR)
Amazon
(PERU)
(BRAZILIA)
IMP. CHIMU
CHANCHAN
CHAVIN
RECUAY
CUZCO (IMP. INCAŞILOR)
PARACAS
Lacul Titicaca
Centre de civilizaţie
cca 1360
cca 1460
ICA
NAZCA
TIAHUANACO
(BOLIVIA)
Imperiul Chimu
Imperiul incaşilor
Cultura Chibcha (Mochica)
Culturi din Valea Canca
Deşert/stepă
Pădure virgină
State actuale
(CHILE)
(ARGENTINA)
Salado
0
500
1000 km

Orinoco
ARUAC
TUCANO
Rio Negro
Quito
Amazon
ARUAC
CAJAMARCA
CHANCHAN
CHAVIN
Lima
PACHACAMAC
CUZCO
TUPI
PUCARA
ICA
NAZCA
TIAHUANACO
1463 1471 1493 1525
Imperiul incaşilor
Graniţa imperială, 1532
Oraşe ale incaşilor
Oraşe actuale
Grupuri tribale de indieni
Tucuman
Salado
Santiago
ARAUCANII

Vechi culturi în America de Sud

Imperiul incașilor, 1460 – 1532

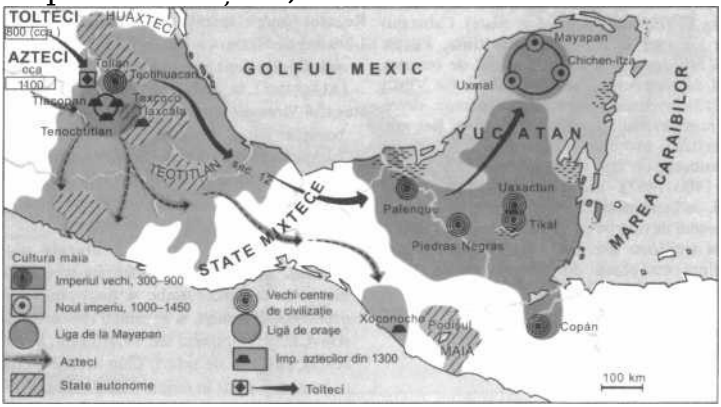

Vechi civilizaţii în America Centrală, până în 1520

După 15.000 î.Hr. (?) colonizarea Americii de valuri de imigranţi din Asia (Str. Bering): pescari în N (Atlantic); vânători în pădurile din N și în stepă; cultivatori de plante în S: primele culturi mai dezvoltate (cu movile funerare sau temple de-a lungul lui Ohio și pe cursul inf. al lui Mississippi).

Cea 200 – 500 d.Hr. Popoare care practica agricultura (olmeci) pătrund în Mexic. Ei pun bazele (cultivarea porumbului, olărit, ţesut) **culturii de la Teotihuacán.**

Civilizaţii indiene în America Centrala

Vechile cult, americane se afla în stadiul Epocii Pietrei timpurii; prelucrarea metalelor se afla la începuturi (cupru, aur, argint). Nu se poate demonstra influenţa unei cult, europene (vikingi), ci, eventual, din E Asiei. **Câlatoria Kon-Tiki** a lui HEYERDAHL din 1947 aduce în discuţie existenţa unei legături cult, cu Polinezia.

Toltecii

Imigrare în Mexic (cca. 800) și întemeiere a capitalei **Tollan.** Dezvoltare a meșteșugurilor, artei, calculului calendaristic.

Aztecii

Preluarea unor forme de civilizaţie superioare de la tolteci, mixteci, zapoteci ș.a.

Cea 1200 apariţia unor mici unităţi statale.

1325 (?) Fondarea orașului **Tenochtitlán** pe o laguna a Lacului Mexic. Reședinţa tribului cel mai important care, sub conducerea lui **Itzcoatl,** cca. 1430 silește alte triburi să le plătească tribut și întemeiază liga celor 3 orașe Tenochtitlan-Texacoco-Tlacopan, pentru menţinerea controlului politic.

1502 – 1520 Moctezuma II extinde imp., curând distrus, după uciderea conducătorului, de

1519 – 1521 Hernan Cortés.

Religie: Quetzalcoatl creează omul și pământul.

Se presupune ca zeii solari se hrănesc cu sânge din inimi omenești; ca atare apar ritualuri crude de sacrificiu, în faţa mulţimii care asista (smulgerea inimii și devorarea celor sacrificaţi).

Cultura: simboluri pictografice asemănătoare unui rebus în piatra, piele de cerb sau coaja de copac; scrieri religioase și magice, planuri ale orașelor și socoteli contabile. Anul împărţit în 18 luni (a câte 20 de zile) și 5 zile „fără nume”. 52 de ani formează un „ciclu de timp”.

Arhitectura: temple construite pe piramide masive, împodobite cu reliefuri și sculpturi.

Organizarea socială: imp. este alcătuit din triburi formate din 20 de clanuri; conducerea prin 4 lideri aleși; populaţia organizata în clase: preoţi, nobili, oameni liberi, dependenţi și sclavi. Căsătorie, în care femeia are drepturi egale; copii educaţi cu toată atenţia.

Viaţa economică: clanul dispune în comun de pământ; construirea de drumuri și poduri. Negustorii practica trocul.

Culturile populaţiei maia

Triburi din S năvălesc peste popoarele autohtone și dezvolta o bogată **cultura a Epocii Pietrei.** 120 de temple cunoscute (plastica ornamentala și ceramica, fresce). Populaţia maia avea o formă de scriere pictografica (descifrată parţial) și cunoștinţe despre astronomie și aritmetica (au valoarea zero). **Sec. 4 – 7 Imperiul vechi:** orașe-stat cu dinastii locale. După

prăbușirea lui în sec. 9 – 10 (datorită toltecilor) locuitorii migrează spre Yucatán: înflorirea **noului imperiu.**

Sec. 15 Liga de la Mayapán (tolteci) în vederea subjugării orașelor maia.

Ràscoalà pentru alungarea toltecilor; maya migrează înapoi în Guatemala.

Vechile culturi peruane din America de Sud

Indienii din munţi sunt reprezentanţii celor mai vechi culturi descoperite până în prezent (sculpturi în piatra, ceramica) la **Chavin** (cca. 100 d.Hr.), **Tiahuanaco** și **Recuay.** Popoarele de pe coasta oceanica îşi formează și ele centre proprii – orașul **Nazca** și cult. Chimu (sec. 12).

Imperiul incaș al indienilor munteni quéchua Sec. 13 întemeierea capitalei Cuzco de către primul conducător incaș, MANCO CAPAC.

1438 – 1531 Dezvoltarea statului începe cu al 9-lea conducător incaș, PACHACUTIC.

1471 – 1493 TUPAC YUPANQUI înaintează mult spre S. HUAYNA CAPAC supune

1513 Ţara Quito (Ecuador).

1527 – 1532 Lupte pentru tron între fiii săi HUAS-CAR (Cuzco) și **Atahualpa** (Quito).

prins prin viclenie la Cajamarca de către

Francisco Pizarro și ucis.

Cucerirea orașului Cuzco de către spanioli. **Religia: 1**1 temple dedicate zeului soare, personificat de conducătorul incaș, căruia i se fac sacrificii animale (și uneori umane). Sunt venerate și zeităţile locale, în *huacas* (movile de pietre).

Arta: temple, fortăreţe și drumuri din blocuri de piatra (fără mortar); mici sculpturi oferite ca jertfa, ceramica simpla. Nu exista scriere, doar *quippus* (șnururi colorate, cu noduri), pentru statistici și transmiterea de mesaje.

Guvernarea: teocraţie absolută. Conducătorul incaș (unit prin căsătorie cu sora lui) dispune de două treimi din venitul statului, din familia lui provin toţi comandanţii militari. împărţirea pământului în domenii aparţinând

conducătorului, templului și comunităţii. Hambarele publice, terasele, sistemele de irigaţie și drumurile (10.000 km) sunt îngrijite de oamenii de rând, controlaţi de oficialităţi și obligaţi să efectueze munca forţată. Agricultura se face în comun, nu exista proprietate privata.

Cultura Chibcha

Triburile din pod. Înalt al Bogotei sunt conduse de un preot-rege. Datorită comerţului (sare, fructe și aur), se formează o cultură pe râul Magdalena, distrusă 1536 – 1541 de spaniolul QUESADA (p. 225).

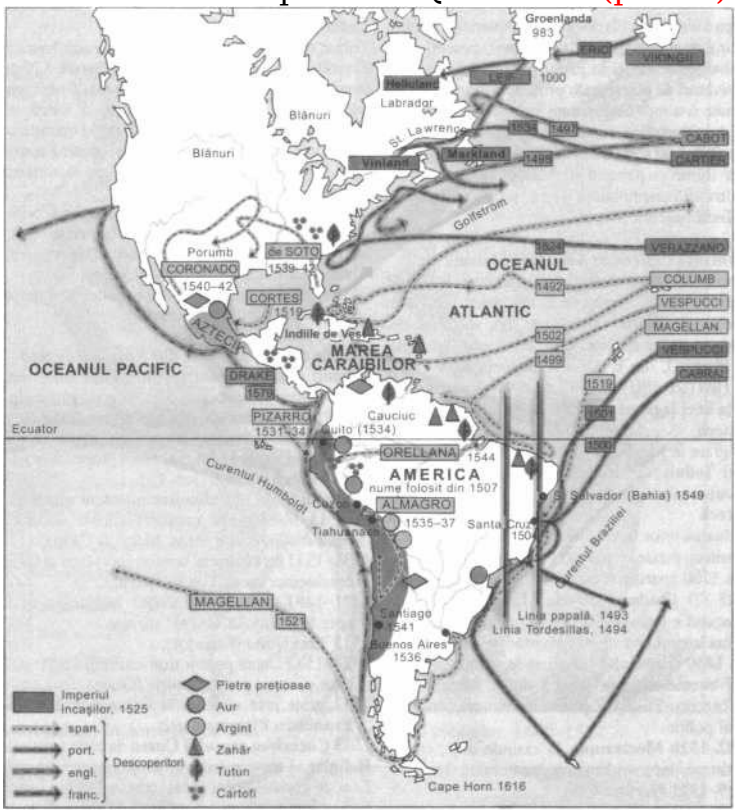

Descoperirea Americii

America Centrală în vremea marilor descoperiri

Descoperirea Americii de către vikingi

984 Islandezul ERIC CEL ROȘU ajunge în **Groenlanda** și fondează colonii. Fiul lui, LEIF ERICSSON, acostează cca. 1.000 pe coasta Americii de N (Vinland), dar nu întemeiază o așezare permanentă.

Descoperirea și prima explorare a Americii

O hartă a lui TOSCANELLI (1397 – 1482) îl inspiră pe **Cristofor Columb** (1451 – 1506) să caute ruta maritimă de V către India, în serviciul ISABELEI DE CASTILIA (p. 187).

1492 Descoperirea Americii după o călătorie de 61 de zile. Numit viceregе, COLUMB întreprinde de atunci și până în

1504 patru călătorii în Indiile de V și în 1498 descoperă zona continentală (vărsarea fluviului Orinoco; mai târziu Panamá).

1499 – 1502 Călătorii de-a lungul coastelor întreprinse de florentinul **Amerigo Vespucci** (1451 – 1512). Relatarea călătoriilor sale face cunoscut noul continent, numit din 1507 **America,** la propunerea învăţatului german MARTIN Waldseemüller.

— Călătorind spre India, portughezul **Pedro Alvares Cabra**l (1460 – 1526)

1500 descoperă Brazilia. Traversând Istmul Panamá, spaniolul **Balboa** este primul european care ajunge la

1513 Oceanul Pacific. Continentul nord-american este descoperit (înainte de Columb) de

1497 florentinul **Giovanni Caboto,** care, în serviciul

Angliei, caută drumul maritim spre India. îl urmează VERRAZANO şi CARTIER. Spaniolii DOMINGO, DE SOTO, ALVARADO, Coronado explorează până în

1542 N Mexicului.

1519 – 1521 Prima călătorie în jurul pământului făcută de portughezul Femao de Magalhaes (Magellan, cca. 1480 – 1521). Descoperă Ins. Moluce, dar este ucis de filipinezi. Una din cele 5 corăbii ale sale ajunge în 1522 în portul de unde plecase, Sanlúcar de Barrameda, sub comanda lui SEBASTIÁN DEL CANO.

1577 – 1580 A doua călătorie în jurul lumii a englezului **Francis Drake** (cca. 1545 – 1596). America de Sud și Centrala sunt explorate și cucerite de **conchistadori,** nobili spanioli *(hidalgos)* și aventurieri, mânaţi de lăcomie, dorinţa de a face misionariat, de ambiţia de a se acoperi de glorie, ajungând adesea să se războiască între ei.

— **Hernan Cortés** (1485 – 1547) fondează Vera Cruz și pătrunde în **Mexic.**

1519 – 1521 Cucerirea Imp. aztec provoacă o baie de sânge.

1531 – 1534 Ocuparea Imp. incașilor de către **Francisco Pizarro,** care întemeiază **Lima** în 1535, și pune să fie ucis ALMAGRO, cuceritorul Boliviei în 1538.

1535 QUESADA cucerește Columbia.

1544 ORELLANA traversează continentul.

1540 – 1554 VALDIVIA descoperă Chile.

Construirea imperiului colonial spaniol

La scurt timp după primele descoperiri

1494 tratatul de la Tordesillas: împărţirea lumii într-un imp. spaniol și un altul portughez. Papa ALEXANDRU VI trasează o linie de demarcaţie (la cca. 370 de mile V de Azore). După principiul „lui Dumnezeu sufletele, regelui pământul”, statul reacţionează împotriva ambiţiilor individuale ale conchistadorilor introducând un regim colonial controlat din Spania.

1524 **Sevilla** devine port cu drept de monopol asupra comerţului și sediul **Consiliului Indiilor,** autoritate

centrala pentru administraţie, lege și biserica. **Viceregatele** Noua Spanie 1535, Perú 1542 (mai târziu Noua Granada 1718 și La Plata 1776) se organizează sub guvernarea unor căpitani-generali cu autonomie juridica (*audencias).* **Orașelor** li se acorda autonomie limitată *(cabildo).* Se întemeiază universităţi la México 1553, Lima 1551, Bogotá 1592, Caracas 1642.

1527 Venezuela este ipotecata familiei Welser (p. 215). Explorata (1530 – 1539) de FEDERMANN, Germania renunţa la aceasta prima colonie a ei în 1546. Acordarea, în schimbul unui tribut, de domenii ale coroanei *(encomiendas* sau *latifundia)* către conchistadori, care au dreptul de a pretinde de la indieni impozite în natura, fiind obligaţi să se ocupe de aceștia în spirit creștin. **Las Casas** (1474 – 1566), „apostolul indienilor", lupta împotriva exploatării.

1510 – 1511 începe importul de sclavi negri din Africa (v. p. 221). Legislaţia de protecţie 1542 – 1545 atinge punctul culminant prin Noile legi: indienii devin vasali liberi ai regelui.

Urmările descoperirilor

Economia: schimbarea centrului de greutate de la marile interioare europene (Nordului, Baltica, Medit.) la ocean (comerţul atlantic). Lisabona, Sevilla, Rotterdam iau locul porturilor Lübeck, Veneţia și Genova (p. 183). Prin introducerea unor noi produse coloniale (cartoful, porumbul, tabacul) și a economiei intensive de plantaţie, are loc dezvoltarea grandioasă a **comerţului mondial** și a dimensiunilor întreprinderilor (coloniile ca beneficiare). Cererea sporita de bani (capital pentru antreprenori, formarea de monopoluri) favorizează marile firme capitaliste, care câștigă și importanţă politică (p. 215).

Politica: creșterea puterii ţârilor din extremitatea de V a Europei; scăderea importanţei politice a Europei Centrale. **Portugalia** și **Spania** devin **mari puteri.** Olandezii, francezii și englezii încep să practice navigaţia oceanică.

Cultura: începutul procesului de **europenizare**

mondială; deplasarea unor popoare și amestecul de rase (transportul de sclavi, colonizarea); extinderea universului intelectual și a științelor: geografia și etnografia, astronomia și filologia.

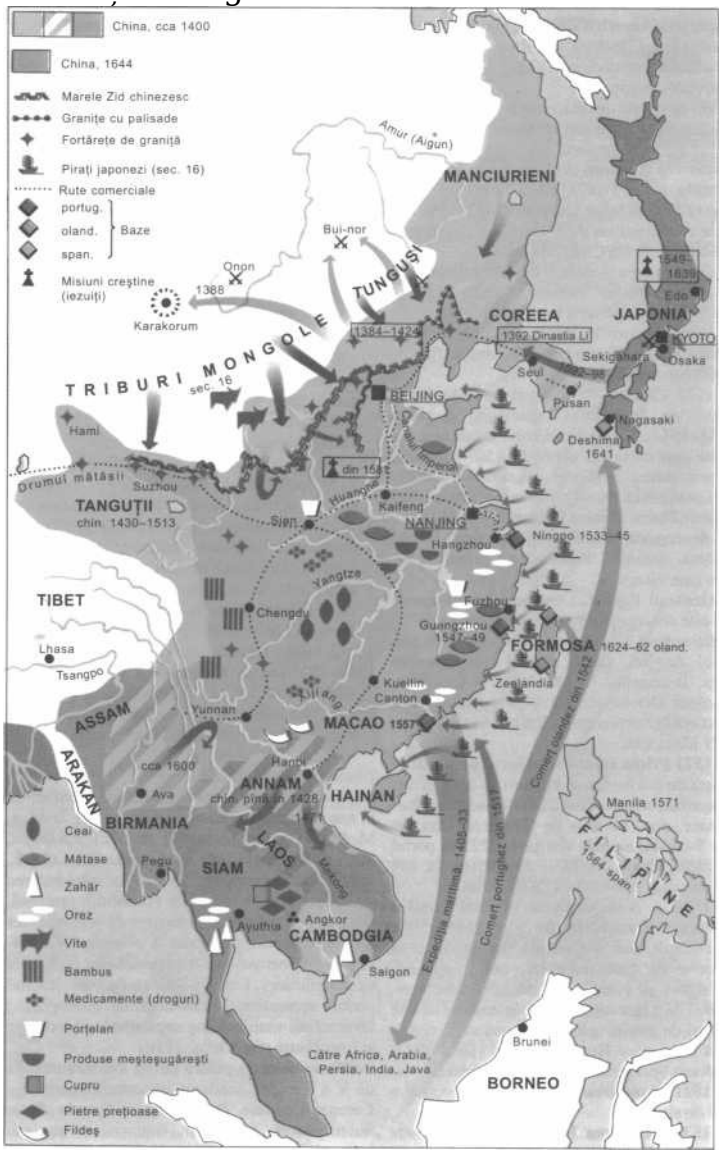

China în perioada dinastiei Ming, 1368 – 1644

China: dinastia Ming (1368 – 1644)

Recolte slabe și inundaţii cauzează răscoale ale

ţăranilor. „Profeţi” ai sectei secrete a „Lotusului alb” anunţa apariţia unui „luminat”.

1368 – 1398 ZHU YUANZHANG, un călugăr budist, îl alungă pe ultimul împ. mongol de la Beijing și întemeiază la Nanjing o nouă din naţională, care îşi continuă existenţa până în 1644. Imperiul este împărţit în 13 provincii și centralizat. Comerţul și industria sunt ţinute sub control, îndoielnice din punct de vedere moral, în conformitate cu învăţătură confucianistă.

— Birocratizarea consolidează puterea mandarinilor (cea mai de sus castă de funcţionari): până și eunucii palatelor primesc însărcinări politice. Cea mai importantă datorie devine siguranţa imperiului. China reacţionează prin izolaţionism tot mai pronunţat împotriva pătrunderii europenilor, împotriva năvălirilor continue ale popoarelor mongolice și împotriva pirateriei japoneze.

1403 – 1424 CHENGZU (YONGLE) mută în 1421 capitala la **Beijing,** pentru a apăra mai bine graniţa de N. **Continuarea construirii Marelui Zid,** ajungând la o lungime totală de 1450 km; 16 m lăţime și 8 m înălţime.

1405 – 1433 Expediţii maritime spre Africa deschid noi rute comerciale și îndreaptă emigrarea chineza spre SE Asiei.

1516 Prima bază portugheză la Canton; comerţul european este permis, în schimbul plăţii unui tribut, doar la

1557 **Macao.**

1522 – 1566 în timpul domniei lui JIAJING – mai mult poet decât conducător – raidurile tunguşilor ajung până lângă Beijing.

1563 Distrugerea piraţilor japonezi. WANLI [1573 – 1619] încurajează din 1581 misiunea iezuiţilor (fratele RICCI). Graţie priceperii lor la matematică și tehnică îşi câştigă influenţa la Curtea imperială. Declinul dinastiei începe

1622 din cauza revoltelor sectei „Lotusul alb”. Epoca este caracterizată printr-un stil rafinat de viaţă și maniere desăvârșite.

Literatura: filosoful WANG YANG-MING (1472 – 1528) face critica scolasticii Song; culegerea de lucrări literare *Yung-lo ta tien* cuprinde 23.000 de volume; reprezentări cartografice ale imp. şi romane realiste.

Arta: monumente funerare ale împăraţilor la Nanjing și Beijing; extinderea reședinţei. Realizarea **porţelanurilor Ming,** colorate, și a grădinilor chinezești cu pagode, podeţe arcuite, păsări cântătoare, chioșcuri pentru ceai și dragoni.

Medicina: dezvoltarea unei metode ştiinţifice de diagnostic și a acupuncturii.

Japonia: Șogunatul Așikaga (1338 – 1573)

Reședinţele mikadoului la Kyōto și Yoshino.

1392 Șogunul YOȘIMITSU pune capăt schismei; totuși, crearea a 2 noi oficii guvernamentale *(kwanryo)* implică familiile nobiliare într-un război civil care durează 150 de ani.

1478 – 1573 Epoca „războiului dintre ţări” (perioada Sengoku a „cavalerilor și eroilor”). Statul ajunge la un pas de dezintegrare; piraţi bine organizaţi *(wako)* jefuiesc ţara. Răsturnarea socială antrenează întreg poporul, prin decăderea unor clanuri vechi și venirea la putere a unora noi. *Daimyō* (= nume mari) devin principi ereditari; vasalii lor sunt cuprinși în casta războinică a **samurailor** (membru al suitei). Din spiritul confucianist ia naștere **bushido** (calea), idealul cavalerilor japonezi: în afara pregătirii în vederea luptei (tras cu arcul, scrimă, lupte), cavalerul trebuie să aspire la anumite virtuţi specifice; idealurile supreme sunt credinţa faţă de *termo (Shu)* și faţă de familie *(Ko).* Disputele care implică probleme de onoare nu se rezolvă prin dueluri, ci prin sinucidere *(harakiri, seppuku)* potrivit unor reguli ceremoniale.

— Apar mișcări menite să protejeze realizările culturii japoneze și rituri secrete pentru intensificarea spiritului religios șintoist (p. 177). Capătă importanţă ceremonia ceaiului, cu meditaţia estetică („iluminare”).

1542 Se introduc arme de foc europene, care

înlocuiesc arcul, lancea și sabia.

1549 întemeierea cu succes a unor misiuni iezuite în S (FRANCIS XAVIER).

Perioada fără șogun (1573 – 1603)

În care îşi desfăşoară activitatea trei dintre marii creatori ai noului Imperiu japonez:

Oda Nobunaga (1534 – 1582). Acest „Attila japonez" se luptă cu adversarii lui *termo,* ocupă Kyōto și îl elimină pe ultimul șogun Așikaga în 1573. Pentru a slăbi poziţia călugărilor-războinici budiști *(sohei),* el sprijină misiunea creștina.

Hideyoși Toyotomi (1535 – 1598). Cel mai genial comandant militar și om de stat japonez pune capăt dominaţiei șefilor de clan (*daimyō).* Din 1582 cancelar, el înființează o nouă administraţie centrala.

1592 – 1598 Campanie de cucerire a Coreei.

Ieyasu Tokugawa (1542 – 1616) îl înfrânge pe succesorul HIDEYORI TOYOTOMI în

1600 b. de la Sekigahara; îşi asigură puterea prin eliminarea tuturor membrilor familiei Toyotomi, redistribuirea fiefurilor și întemeierea unui stat poliţienesc.

1603 – 1867 Șogunatul Tokugawa.

— Edo (Tokio) înflorește, în calitate de reședinţa.

1637 – 1638 Revolta de la Șimbara se soldează cu nimicirea creștinilor.

1639 închiderea tuturor porturilor (până în 1854).

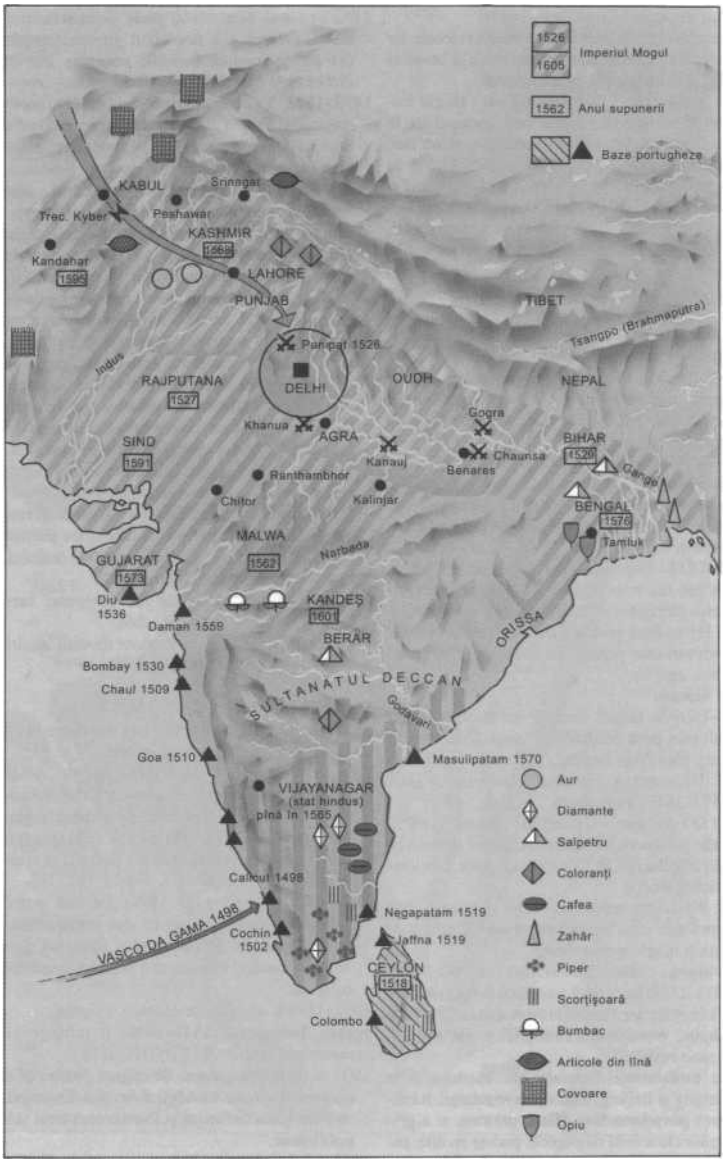

Imperiul Mogul din India

Imperiul Mogul din India (1526 – 1658)

Ultima năvălire islamică în Hindustan (India) este întreprinsa de Timuridul

1494 – 1530 Babur, urmaș al lui GINGHIS HAN şi TIMUR, stăpân la Kabul din 1504. El îl înfrânge decisiv pe sultanul IBRAHIM LODI DIN DELHI, prin folosirea

artileriei, în

1526 b. de la Panipat, apoi cucerește Agra.

1526 Vict. de la Khanua asupra unei Confederaţii a rajpuţilor; cucerirea N Indiei.

1530 – 1540 HUMAYUN se străduiește să păstreze imperiul tatălui său.

1539 – 1545 AER ȘAH, uzurpatorul afghan, întemeiază pentru scurt timp un imperiu interimar. Cea de a doua cucerire a Indiei de către

1556 – 1605 Akbar (în vârstă de 13 ani), marele împărat mogul. Regentul BAYRAM HAN îi înfrânge pe rebelii hinduși în cea de-a 2-a

1556 b. de la Panipat.

— Din 1559 AKBAR preia comanda campaniilor militare; până în 1576, el cucerește cu armata sa de profesioniști întreg N Indiei (fără Sind).

1591 – 1601 Ocuparea teritoriilor Sind, Kandahar, Berar și Kandeș.

Politica internă: căsătorii cu principese hinduse pentru **stabilizarea imperiului;** hindușii sunt acceptaţi în serviciul de stat.

1563 Renunţarea la un impozit special aplicat hindușilor; reorganizarea adm. centrale (divan): prevederi pentru prevenirea fraudelor sau a răzvrătirii funcţionarilor (supraveghetori); din

1579 sistem de impozite fix (o treime din venitul ţăranilor) și colectare riguroasă a impozitelor.

1583 Edict de toleranţa pentru toate religiile. În timpul domniei fiului alcoolic al lui AKBAR

1605 – 1627 JAHANGIR, politica este influenţată de soţia favorita a acestuia, NUR JAHAN (1611 – 1622). Veniturile statului se risipesc pentru o viaţă de huzur.

1612 – 1613 începuturile politicii coloniale a englezilor.

După obișnuitele conflicte dintre fraţi, 1628 – 1658 ȘAH Jahan se urca pe tron și extinde imperiul până în Deccan, ai cărui sultani

1636 devin vasali ai marelui mogul. AURANGZEB (p.

275) uzurpa puterea.

Cultura islamică în India (sec. 15 – 17)

Fuziune între elementul indian și cel arabo persan. Aristocraţia islamică preia obiceiuri indiene; sub infl. islamică: izolarea stricta a femeilor hinduse, creșterea numărului de căsătorii între copii și arderea văduvelor. Limba de stat devine **urdu,** cu gramatica hindusa și fond de cuvinte persano-arab. Formarea noilor dialecte populare indiene: **hindi,** bengali, punjabi, mahrati etc. Sultanii de la Delhi atrag la Curte poeţi, istoriografi și învăţaţi persani. **Babur,** un om educat, îşi scrie *Memoriile.* **Akbar** reorganizează învaţământul și înființează biblioteci și universităţi. La Curtea marilor moguli sunt găzduiţi poeţii URFI (1555 – 1591), ABDUL FADL, istoricul BADAUNI. Toţi împăraţii moguli sunt mari constructori. După modelul persan, apare o **pictură miniaturală.**

Literatura

Prin traducerea în persana a **Upanișadelor** (p. 43) făcută de DARA Shokoh, Europa află de literatura indiana.

— Rescrierea în limba hindi, sub titlul **Oceanul faptelor lui Rama,** a epopeii culte **Rāmāyana** de către **Tulsi Das** (1532 – 1624), devine **Biblia de casă a hindușilor.**

Arhitectura

Elementele stilistice asemànàtoare ale edificiilor religioase ușurează fuziunea tradiţiilor constructive persane și hinduse (curţi interioare și colonade). Noua reședinţa a lui AKBAR, Fathpur Sikri de lângă Agra, 1569, prezintă palate și moschei care reflecta stilul mogul pur, la fel și mausoleul lui AKBAR de la Sikandra și templul Go-Mandal de la Udaipur (1600) ridicat în stil rajput. Cel mai de seamă monument este **Taj Mahal,** mausoleul soţiei favorite a lui ȘAH JAHAN (1632 – 1652): împodobit cu încrustaţii de pietre preţioase, edificiul cu cupola străjuită de 4 minarete (din marmură albă), dispus astfel încât să armonizeze cu grădinile și bazinele de apă, este considerat una dintre cele mai frumoase construcţii ale lumii.

Apariţia sectelor hinduse

Sectele pashupata și lingayat aparţin grupului Shiva, care propovăduiește ascetismul drept cale a salvării. Grupul Vishnu caută mântuirea prin dăruire și iubire **(bhakti)** faţa de zei: **bhagavata** se bizuie pe cartea sfânta de rugăciune **Bhagavad Gīta** (Cântul celor sublimi), interpretat de RAMUNUJA (1055 – 1137) cu accent pe mila divină. Adepţii **mahdva** ai lui MAHDVA ANANDATIRTHA (1199 – 1278) reprezintă o doctrină dualistă despre Dumnezeu și lume, VALLABHA (1479 – 1531) și secta sa de **maharaja** vorbesc, pe de altă parte, despre dragostea sexuală dintre Dumnezeu și suflet. CAITANYA (1485 – 1534) predica dragostea extatica prin cântec, muzica și dans.

— Hinduismul modern este marcat de **tantrism,** condus după reguli mistic-magice și un ceremonial prescris de cărţile sfinte ale Tantrei. **Secte sincretice** (amestec de concepte hinduse și islamice): RĂMÂNÂNDA (cca. 1400 – 1470) fondează la Benares o secta bhakti; sunt admise toate castele, și musulmanii. Elevul său KABIR (1440 – 1518) leagă monoteismul islamic cu metempsihoză *(karman)*. În jurul lui NANAK (1469 – 1538) se formează comunitatea religioasă **sikh** (în ind. = ucenici), purtând haine, coafura și bărbi cu o formă distincta. Adoptarea ideii războiului sfânt împotriva musulmanilor necredincioși; se întemeiază o teocraţie militară. Gruparea sikh asigura de atunci elita soldaţilor indieni.

Biserica și statul în Germania

Slăbiciunea puterii politice centrale (p. 197) împiedica întemeierea unei biserici naţionale, așa ca în Anglia, Franţa, Spania. Deși decretele reformei de la Basel sunt acceptate în cadrul 1439 dietei de la Mainz, totuși curia (NICOLAE V) îi câștiga pe principi prin încheierea de concordate separate, care consolidează **autoritatea ecleziastica** a principilor teritoriali (numirea în funcţiile bisericești, supravegherea proprietăţilor bisericii). FREDERIC III renunţă prin 1447 concordatul de la Viena (p. 181) la reformele religioase. Având din ce în ce mai mare nevoie de fonduri,

curia pretinde Germaniei o contribuţie sporita, prin pierderea veniturilor din ţările cu biserici naţionale.

La mijlocul sec. 15 **„Gravamina** (Plângeri) **ale naţiunii germane”** cu prilejul dietelor imp. şi provinciale. Foi volante cer un „împărat absolut” *(Endzeitkaisef),* care să apere „legea cea bună din vechime” și biserica germană de „exploatarea romanica”; umaniștii protestează împotriva tutelajului teologic al laicilor și critica hotărârile judecătorești ale papei și lăcomia de profit. Nemulţumire și amăràciune generale cauzate de:

bogăţia bisericii, care duce la o nivelare a valorilor spirituale și la declinul moral al clerului. Posesiunea bisericească este considerată inechitabila, mai ales că nu este supusa judecăţii laice și impozitelor;

clerul înalt; acești *„Junkeri* ai lui Dumnezeu” considera proprietăţile bisericești niște „adăposturi ale nobilimii”, în màsurà sa le asigure un standard de viaţa conform poziţiei lor sociale. Canonicii lașa funcţiile lor spirituale în seama vicarilor, duc o viaţă opulenta sau întreprind studii savante, dar clerul màrunt este neglijat și trăiește în ignoranţa teologica;

decăderea mijloacelor bisericești de mântuire (indulgenţele, spovedania, canonul); formularistica scolastica și serviciul liturgic impersonal.

Evlavia populară germană într-o perioadă de prosperitate crescânda, neliniștile interne și anxietăţile poporului de rând sunt provocate de schimbările de neînţeles ale concepţiei asupra lumii și vieţii de până atunci. **Tiparul** aduce un val de **literatură morală de înălţare spirituală:** cărţi de spovedanie, de rugăciune, de pregătire înaintea morţii; explicaţii ale Evangheliei, vieţile sfinţilor, diverse ediţii ale Bibliei (18 traduceri până în 1521).

— **Predicatori populari** (adesea călugări-cerșetori), care propovăduiesc o viaţă simpla în sàràcie evanghelica, sunt foarte răspândiţi, la fel și **fraternităţile** pentru ruga în comun și operele de caritate. JOHANN GEILER VON KAISERSBERG (1455 – 1510) protestează împotriva

difuzării unor versiuni imperfecte ale Bibliei; SEBASTIÁN BRANT (1457 – 1521) cheamă la reforme; WESSEL GANSFORT şi JOHANN RUCHRAT lupta împotriva traficului cu indulgenţe (cca. 1480); însă reformatorilor le lipsește puterea sau pregătirea teologică.

Donații și cadouri votive: construirea de spitale și orfelinate. Înconjurate de capele împodobite cu altare pictate, figuri de sfinţi și vase sacre, bisericile și catedralele seamănă cu niște muzee generos înzestrate. Köln (30.000 loc.) poseda 19 biserici. 100 capele, 22 mănăstiri, 12 spitale; fiecare al 9-lea locuitor al Germaniei este cleric; splendide demonstraţii ale strălucirii bisericești prin procesiuni, piese de teatru pascale și dansuri macabre organizate în cele cca. 100 de duminici și sărbători.

— **Cultul relicvelor:** nenumărate relicve sunt venerate, consemnate în cataloage, adunate și tranzacţionale la orice preţ. În 1520. FREDERIC CEL ÎNŢELEPT poseda 19013 relicve, care îi asigura o perioadă de indulgenţa de cca. 2 milioane de ani.

— Venerarea sfinţilor: bisericile, orașele, meseriile, stările, până și animalele au sfinţii lor patroni și protectori, printre care MARIA și mama acesteia, SF. ANA, se bucura de o veneraţie deosebita. Crește numărul călătoriilor de penitenţa și al **pelerinajelor.**

Persecuţia vrăjitoarelor: pe baza bulei referitoare la vrăjitorie a lui INNOCENŢIU VIII (1484) și a regulamentului de procedura *Malleus maleficarum* (Ciocanul vrăjitoriei, 1489) al dominicanilor INSTITORIS şi SPRE NGER din Köln, peste un milion de femei cad victime acestei prigoane până în sec. 18 (ultimele procese de vrăjitorie: la Berlin 1728, în Kempten 1775).

Evoluţia lui Luther până în 1517

1483 – 1546 Martin Luther, n. la Eisleben, crescut la Mansfeld. La dorinţa tatălui său, îşi începe studiile juridice după terminarea educaţiei de baza la Magdeburg, Eisenach și Erfurt.

1505 Experienţa convertirii (în timpul unei furtuni):

intrarea într-o mănăstire a augustinilor de la Erfurt și formarea ca teolog în tradiţia scolasticii lui OCCAM (p. 184).

1508 Transfer la Universitatea Wittenberg, 1510 călătorie la Roma.

1512 Doctor în teologie și *magister* (profesor) de interpretare biblica.

1513 – 1517 Cursuri despre Psalmi și Epistolele lui Pavel. În încleștarea cu „întrebarea despre Dumnezeu cel milostiv" și dorind să se elibereze de conștiinţa apàsàtoare a păcatului, ajunge să aibă îndoieli în legătura cu mijloacele de izbăvire bisericești și începe un studiu intens al Bibliei.

1512/13 Revelaţie religioasă hotărâtoare (așa-numita experienţa din turn): justificarea omului nu prin eforturi de voinţa sau fapte bune, ci doar prin mila lui Dumnezeu (Rom. 1, 17). – în jurul lui LUTHER se formează un cerc de teologi preocupaţi de studiul Bibliei și de SF. AUGUSTIN: NIKOLAUS VON AMSDORF, Karlstadt (p. 233).

Începuturile Reformei (până în 1521)

1514 Papa LEON X reînnoiește indulgenţa pentru reconstrucţia Catedralei Sf. Petru (p. 217). împotriva întreprinzătorului comisar de indulgenţe al arhiepiscopului de Mainz, TETZEL, se îndreaptă

31 oct. 1517 cele 95 de teze ale lui Luther, afișate la biserica de la castelul din Wittenberg, chemând la o disputa despre abuzurile din traficul de indulgenţe. Tezele se răspândesc rapid și eficient în întreaga Germanie. Acuzat de dominicani, LUTHER este chemat la procesul de eretici de la Roma; însă este protejat de principele elector FREDERIC CEL ÎNŢELEPT [1486 – 1525].

Interogatoriu în cursul dietei de la Augsburg susţinut de legatul CAJETAN: LUTHER nu-și retrage tezele și, după ce fuge, face apel la un conciliu general.

Disputa de la Leipzig dintre KARLSTADT, LUTHER și principalul sau adversar, JOHANN ECK (1486 – 1543), prof. la Ingolstadt: **ruptură cu Roma,** deoarece LUTHER

respinge primatul papal, tradiţia bisericii și caracterul infailibil al unui conciliu.

Impunerea Reformei: LUTHER compune **3 scrieri programatice,** în **august** cea **politică:** „Către nobilimea creștină de naţiune germană: despre ridicarea stării creștinismului” – se adresează în stilul *Gravaminei* (p. 230) împăratului și stărilor din imp. Cheamă la introducerea de reforme printr-un **conciliu naţional,** fiindcă toţi creștinii aparţin aceleiași stări spirituale (preoţime generală);

octombrie cea **dogmatică:** „Despre robia babiloniană a bisericii” (în lat.) – din cele 7 sacramente accepta doar cele 2 justificabile de Evanghelie (de unde „evanghelic”), anume botezul și împărtășania **(principiul Scripturii);**

noiembrie cea **etică:** „Despre libertatea unui creștin” – care nu poate fi cunoscută decât în credinţa *(sola fi de),* prin mila lui Dumnezeu.

Decembrie Arderea bulei *Exurge Domine* (ameninţarea cu excomunicarea) la Wittenberg.

Consecinţe: scrierile și faptele lui LUTHER au un impact enorm; creștere bruscă a producţiei de carte; foi volante (gravuri în lemn) stimulează entuziasmul faţa de reformator în cele mai largi cercuri. Printre umaniștii care se alătură reformei sunt și MELANCHTHON, HUTTEN, **Zwingli.**

Dieta de la Worms (p. 237): asigurându-i-se dreptul de liberă trecere, LUTHER îşi întemeiază poziţia pe Scriptură, dar este pus în afara legii de CAROL V (Worms).

Răspândirea Reformei (1521 – 1525)

Pus la adăpost sub numele de Junker Jörg” de FREDERIC CEL ÎNŢELEPT, LUTHER traduce la Wartburg Noul Testament după textul grecesc original. Prin **Biblia din septembrie** (1522), LUTHER devine creatorul **limbii germane literare moderne.** (în teritoriile catolice, „germana lui Luther” nu se impune decât în sec. 18.) Traducerea completă a Bibliei în 1534.

Wittenberg: după tulburări provocate de exces fanatic (p. 233), care îl determina pe LUTHER în 1522 sa

intervină, orașul și universitatea devin **centru al Reformei** („Roma germană"). Aici se află alături de LUTHER, printre alţii, **Johannes Bugenhagen** (1485 – 1558), autorul ordonanţelor adresate bisericilor și școlilor evanghelice, juristul **Georg Spălatin** (1484 – 1545), pictorul **Lukas Cranach** și în primul rând **Philipp Melanchthon** (p. 212): prima formulare teologica a învăţăturii lui LUTHER, în *Loci communes* (1521).

Puncte focale timpurii ale Reformei sunt:

Strasbourg cu **Martin Bucer** (1491 – 1551), a cărui doctrina asupra împărtășaniei îl influenţează pe **Calvin** (p. 238). Unire cu direcţia luterana prin „concordatul de la Wittenberg" (1536).

Nürnberg: Andreas Osiander (1498 – 1551) proclama noua doctrina; cercul de artiști din jurul lui **Albrecht Dürer** și **Hans Sachs** se alătura lui LUTHER.

— Desfiinţarea de mănăstiri și dizolvarea de ordine călugărești; renunţarea la celibat (în 1525, LUTHER se căsătorește cu fosta călugăriţă KATHARINA VON BORA); confiscarea proprietăţilor ecleziastice (secularizare) de principii trecuţi la protestantism. **Pamflete religioase** compuse în „stilul grobian" al vremii: **Thomas Murner** (1469 – 1537), „Despre marele smintit luteran" (1522). Mulţi umaniști se îndepărtează de LUTHER după ce acesta neaga cu severitate *(De servo arbitrio,* 1525) libertatea de voinţa susţinută de ERASM (printre alţii PIRCKHEIMER, CROTUS RUBEANUS).

Reforma în Elveţia

Ulrich (Huldreich) Zwingli (1484 – 1531) este umanist, pastor, preot militar, și din

1519 preot la **Zürich.** La fel ca ERASM sau LUTHER, ajunge la o critica a bisericii în urma studiilor sale umaniste. După

proteste publice împotriva abuzurilor bisericești, Consiliul orășenesc îi accepta

programul de reformă prezentat în **67 de teze:** interzicerea formelor catolice de cult: procesiuni, relicve, icoane; controlul prezenţei la biserică, respectării moralei

și a grijii faţa de sărăci; accent pe predestinare.
1518 Mișcarea se impune, la Basel (KOLAMPADIUS), Berna, St. Gallen, mai târziu la Konstanz și Strasbourg (BUCER), după un recul datorat

1526 disputei de la Baden cu ECK.

1529 Colocviul religios de la Marburg cu

LUTHER duce la o neînţelegere asupra **împărtășaniei**. În războiul dintre Zürich și cantoanele catolice ale Elveţiei, ZWINGLI cade în 1531 b. de la Kappel.

— Succesorul sau **Heinrich**

Bullinger (1504 – 1575) respinge unirea dintre adepţii lui LUTHER și cei ai lui ZWINGLI.

1539 Confesiunea elveţica; spre contracararea ei, se produce unirea cu biserica lui CALVIN din Geneva prin *Consensus Sigurinus* (1549).

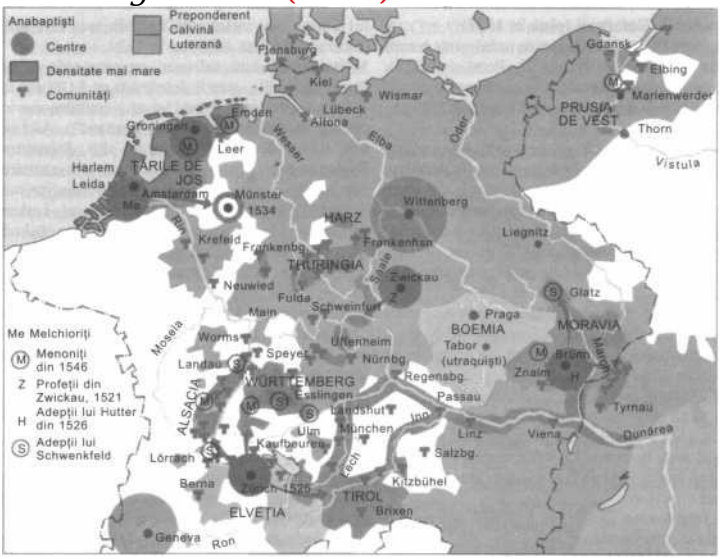

Mișcarea anabaptistă în sec. 16

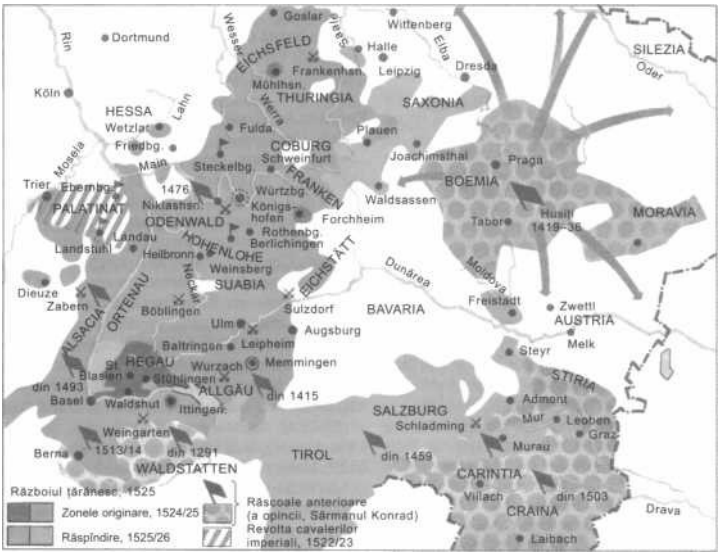

Războiul ţărănesc, 1525

Curente tributare Reformei

Lupta lui LUTHER împotriva autorităţii bisericești și pentru o înnoire în spirit creștin a vieţii trezește în popor sentimente și idei de exaltare. „Evanghelia omului mărunt” dezlănţuie răbufniri radicale și pune în primejdie reforma. Fără ca învăţăturile lor să aibă claritate, **anabaptiștii** și **fanaticii** resping orice ordine statală sau bisericească; cred în revelaţia personală, chemare profetica, în „lumina interioară” și în sfinţirea omului printr-un nou botez.

Andreas Bodenstein, supranumit **Karlstadt** (1480 – 1541), introduce la Wittenberg reforme radicale (căsătoria preoţilor, dizolvarea ordinelor). Valul de iconoclasm declanșat de el devine cuvântul de ordine al anabaptiștilor. Husiţii din Boemia și KARLSTADT îi influenţează pe „profeţii de la Zwickau”, THOMAS MÜNZER şi NIKÖLAS STORCH. Sub influenţa viziunilor religioase, ei vestesc apropierea unor tulburări și îi incita pe cei nemulţumiţi de starea socială din ţară. Predicatori itineranţi, cum sunt BALTHASAR HUBMAIER (Waldshut), JOHANNES DENK (Nürnberg), SEBASTIÁN Franck (Donauwörth), fac cunoscute luminările lor, profeţind în întreg imperiul sfârșitul vremilor. KASPAR SCHWENKFELD întemeiază o

sectă mistică în Suabia și Silezia.

— După ce fuseseră persecutaţi crud, susţinătorii lui JAKOB HUTTER din Tirol îşi întemeiază aşezări în Moravia.

Dacă mulţi anabaptişti îşi consideră suferinţele un martiriu ceresc, MELCHIOR HOFFMANN din Hall (Suabia) propovăduiește nimicirea nelegiuiţilor prin sabie și vestește începutul „împărăţiei de 1.000 de ani a lui Hristos” pentru anul 1543. În Ţările de Jos, conducătorii **melchioriţilor** devin JAN MATTHYS, un brutar din Harlem, și JAN BOKELSON, croitor din Leiden, în 1534/5 ei instituie regimul **anabaptiștilor de la Münster.** Trecut de partea reformei, în 1532, orașul intră acum sub influenţa melchioriţilor. Pe perioada asediului ce urmează, fanatismul religios din „Regatul Sion” se manifestă pregnant (proprietate deţinută în comun, poligamie). După căderea cetăţii, toţi cei „cu convingeri anabaptiste” sunt supuși pedepsei. Faptul că începând de atunci sunt „tăcuţii din ţară” se datorează operei predicatorului **Menno Simons** (1492 – 1559) din Friesland. Pașnice, dar pătrunse de convingerea salvării lor, comunităţile menoniţilor se răspândesc până în Rusia și în America de Nord.

Revolta cavalerilor imperiali (1522 – 1523)

În ipostaza de „castă de războinici șomeri”, cavalerii imperiali se unesc și se împotrivesc decăderii lor sociale. De la noua învăţătură ei speră o reformă imperială, cuprinzând și confiscarea și împărţirea domeniilor ecleziastice, precum și ridicarea lor la rang princiar. Câștigaţi de ULRICH VON HUTTEN (p. 212) de partea „libertăţii evanghelice germane”, comandantul mercenarilor, FRANZ VON SICKINGEN (1481 – 1523), începe „războiul cu popii” *(Pfaffenkrieg)* împotriva arhiepiscopului de Trier. Este excomunicat și rănit mortal.

— Cavalerii imperiali ies de pe scena politică.

Marele război ţărănesc (1525)

Prosperi datorită pieţelor de desfacere sigure, încrezători în forţele proprii și capabili să lupte ca urmare a folosirii lor ca lăncieri pedestrași, ţăranii din teritoriile

fărâmiţate din sudul și centrul Germaniei se opun presiunilor de a contribui cu bani și muncă din partea seniorilor scăpătaţi. Dreptul roman (p. 185) le limitează mai mult drepturile obștești, libertatea personală și dreptul la autoadministram. Din sec. 15 apar societăţi secrete și tulburări:

1476 răscoala „FLUIERAȘULUI DIN NIKLASHAUSEN” (Franconia);

1493 răscoala opincii *(Bundschuh,* Rinul Superior); răscoala „sărmanului Konrad” *(Armer Konrad,* Suabia). Reforma este reinterpretata cu entuziasm fervent și își găsește cel mai important ecou la ţară.

începutul războiului ţărănesc la Waldshut și Stühlingen.

1519 Răspândire bruscă în Thuringia și Austria Superioară; totuși, „hoardelor de ţărani” le lipsesc ţeluri, planuri și conducere unitare. Unele orașe imperiale (Rothenburg) și cavaleri imperiali se alătură voluntar (de ex. „idealistul mișcării”, **Florian Geyer)** sau silit (GÖTZ VON BERLICHINGEN). „Cancelarul ţăranilor”, **Wendelin Hippier,** concepe un program moderat în cele „12 articole”. „Apelul de menţinere a păcii” al lui LUTHER se adresează principilor și ţăranilor.

1520 După succese inițiale, răscoala degenerează în jafuri, crime și pârjoluri. THOMAS MÜNZER vestește venirea unei „împărăţii a lui Dumnezeu”.

În mai 1525 apare scrierea lui LUTHER împotriva *hoardelor de ţărani criminale și prădalnice* – o severă chemare la adresa principilor de a-i distruge pe ţărani, pentru păstrarea ordinii emanate de la divinitate, și faţă de care omul trebuie să aibă ascultare. Superioară din punct de vedere militar, Liga suaba (TRUCHSESS WALDBURG) înfrânge cetele suabe și francone. **Consecinţe:**

Până la începutul sec. 19, legea agrară „încremenește”; ţăranul devine șerb al proprietarului pământului și nu are drepturi politice (excepţii: Westfalia, Friesland, Mecklenburg, Tirol).

Consolidat de doctrina lui LUTHER, referitoare la „ascultarea faţă de autoritate”, statul princiar devine forţa

determinantă a Epocii Moderne.

1. Mișcarea religioasă populară a Reformei devine una politica sub controlul principilor.

234 Epoca schismei religioase/Imperiul german I (1521 – 1555)

Reforma în Germania

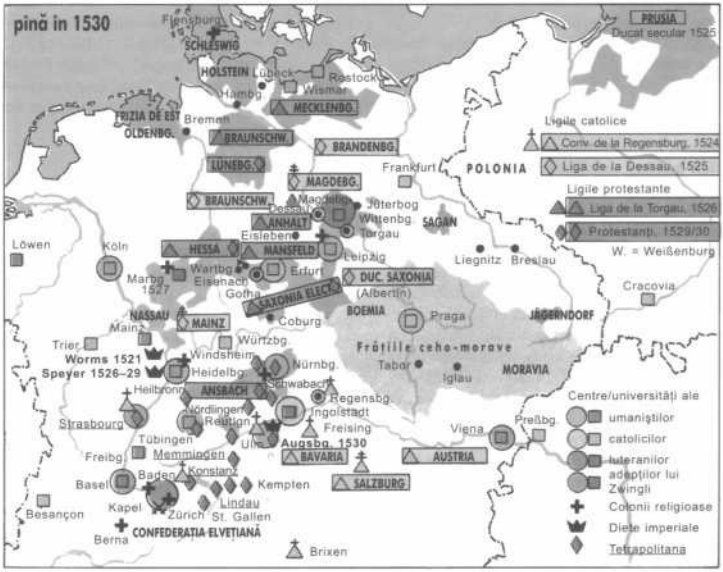

Aspecte politice ale Reformei (1521 – 1555)

În pofida edictului de la Worms, Reforma se răspândește.
Dieta de la Nürnberg. Principii îi promit legatului CAMPEGIO să respecte edictul „atât cât este posibil” Convenţia de la Regensburg 1524 şi Liga de la Dessau produc înfiinţarea unor ligi confesionale speciale menite să desfiinţeze noua doctrina. Conducătorii stărilor imperiale evanghelice, PHILIPP VON HESSEN [1518 – 1567], JOHANN DER BESTNDIGE [Perseverentul, 1525 – 1532], JOHANN FRIEDRICH VON KUR-SACHSEN [Saxonia electorală, 1525 – 1554], răspund prin Liga de la Torgau.
1524 Introducerea reformei în Prusia: Marele maestru ALBRECHT VON HOHENZOLLERN [1513 – 1568] transforma statul cavalerilor teutoni într-un ducat laic.
1525 Prima dieta de la Speyer.

1529 A 2-a dietă de la Speyer. Stările evanghelice fac apel la propria lor conștiință în problemele de credinţă și protestează împotriva edictului de la Worms. Faţă de succesele de politică externa ale împăratului, PHILIPP VON HESSEN stăruie la unirea **„protestanţilor”** și mijlocește între LUTHER şi ZWINGLI
colocviul religios de la Marburg.

Protestanţii din S Germaniei se unesc în convenţia de la Schwabach.
Dieta de la Augsburg. împăratul vrea să salveze unitatea de credinţă. Protestanţii îşi prezintă poziţia confesională în **Confessio Augustana** (CA: alcătuita de MELANCHTHON), în *Tetrapolitana* (BUCER, CAPITO) și în *Fidel rade* (ZWINGLI). Teologii catolici (ECK, FABER) li se opun prin **Confutaţi-o;** CAROL V respinge apologia din CA și confirma edictul de la Worms. Stările imperiale evanghelice alcătuiesc atunci
1529 **Liga Schmalkaldicû,** cu o armată a ligii și trezorerie comuna, căutând să stabilească relaţii externe (Franţa).

Întemeierea de biserici evanghelice teritoriale în timpul războiului ţărănesc, LUTHER se declară de partea principilor teritoriali ca autoritate laica (p. 233). LUTHER

însuși dezvolta bazele slujbei divine evanghelice și ale învăţăturii luterane, redactând
Liturghia germana și
1529 Catehismele și cărţile de cununie și botez. MELANCHTHON şi BUGENHAGEN scriu cărţi pentru preoţii comunali.
1526 – 1529 Vizitarea de biserici și școli din Saxonia electorală, a cărei organizare bisericească devine model pentru bisericile luterane teritoriale: consiliat de *consistorium* (autoritatea bisericească teritorială supremă) și de superintendent! principele îi numește pe preoţi (acum căsătoriţi) și supraveghează averea bisericească, doctrina, liturghia și procesul de educaţie.
Viitorii teologi sunt educaţi în școli latine sau princiare.
Fondarea primei universităţi evanghelice la Marburg (Königsberg 1544, Jena 1558). Autoritatea bisericească consolidează statul princiar, care are de îndeplinit funcţiuni noi și îşi trece în stăpânire fostele posesiuni ale bisericii.
Succesele Ligii Schmalkaldice
Deoarece pericolul turcesc îl silește pe împărat să încheie
1532 pacea religioasă de la Nürnberg (amânând decizia finală), liga impune prin
pacea de la Kaaden întoarcerea la Würtemberg a ducelui ULRICH, alungat în 1519. Diferenţele de doctrină din cadrul ligii sunt rezolvate prin
1536 concordatul de la Wittenberg (BUCER, MELANCHTHON).
— Sunt atacaţi „fanaticii” (p. 233) și se câştigă noi adepţi.
1539 Introducerea reformei în ducatul Saxonia și în principatul electoral Brandenburg.
CAROL V se străduiește să ajungă la un compromis pașnic. Chestiunile de religie sunt zadarnic discutate
41 la Worms și Regensburg. împăratul reușește să-i câştige pe PHILIPP VON HESSEN și pe

53 ducele MORITZ VON SACHSEN (mânat de egotism dinastic) și provoacă o paralizie a ligii.

1545 La dieta de la Worms, stările evanghelice refuză să ia parte la conciliu! de la Trento (p. 239).

Criza protestantismului în alianţa cu papa, Bavaria și câţiva principi protestanţi, împăratul iese învingător din

1546/47 războiul Schmalkaldic (p. 237). El dorește să rezolve cu forţa problema religioasă.

1548 Interimatul de la Augsburg: până la clarificarea chestiunii de către un conciliu, stărilor protestante nu li se acordă decât dreptul de a face comuniunea laica și de căsătorie a preoţilor.

— Magdeburg („Cancelaria Domnului”) refuza să se conformeze și este supus excomunicării imperiale.

— MORITZ VON SACHSEN („Iuda de la Meißen”) devine salvator al protestantismului (p. 237).

1552 Convenţia de la Passau: se recunoaşte *statu-quo-uï.*

Pacea religioasă de la Augsburg. Caracterul ei urmează să provoace conflicte.

Pacea nu este valabilă decât pentru confesiunile luterană și catolică.

Supușii trebuie să urmeze confesiunea principelui *(cuius regio, eius religio)*; numai orașele imperiale obţin toleranţa religioasă.

Teritoriile ecleziastice sunt plasate sub „rezerva” (când îşi schimbă confesiunea, un principe ecleziastic este obligat să renunţe la funcţiile sale).

1.*Declaratio Ferdinandea* garantează libertatea de credinţa nobilimii și orașelor din teritoriile ecleziastice.

236 Epoca schismei religioase/Imperiui lui Carol V (1519 – 1556)

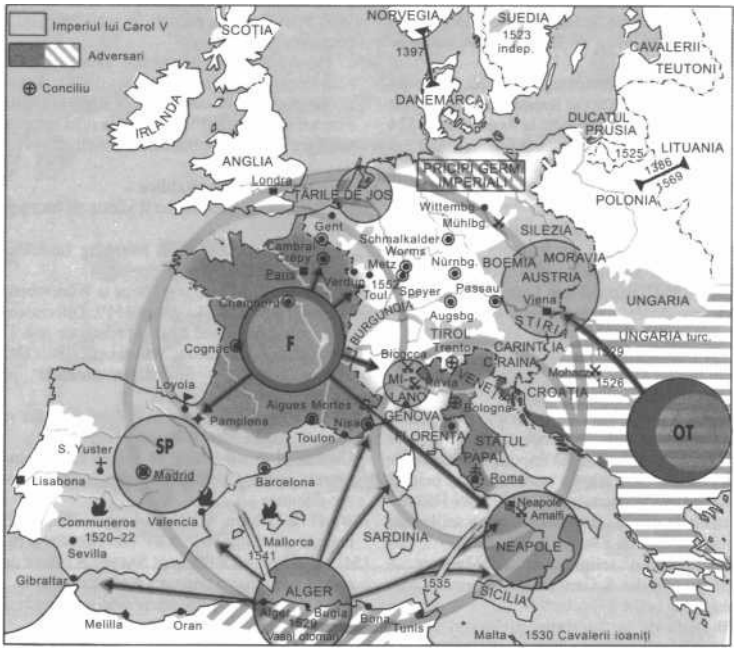

Imperiul lui Carol V
Habsburgii spanioli și austrieci

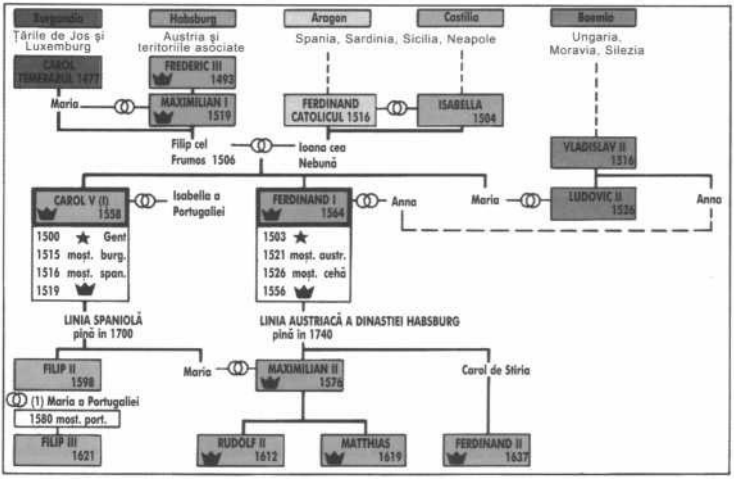

1556 Carol V. – Născut în 1500 la Gent, educat în maniera de Curte (profesorul său este viitorul papă ADRIAN VI) și din
duce de Burgundia; CAROL (I) moștenește
Spania. O reforma a guvernării spaniole declanșează
1522 răscoala comunităţilor urbane *(communeros),* fără

succes. Criza consolidează statul și Spania devine nucleul imperiului. Comandantul său de oști (ducele de Alba) și mercenarii duc războaie finanţate din impozitele adunate din Spania și Italia (Neapole).

Lupta pentru supremaţie în Europa

Cu ajutorul familiilor Fugger și Welser (p. 215), CAROL câștigă, prin alegere, în concurenţă cu **Francisc I al Franţei** [1515 – 1547]

1519 titlul de împărat german, dar trebuie să respecte „libertatea germană”. Așa-numita **capitulaţie a alegerii** prevede: respectarea privilegiilor princiare; aprobarea legilor, tratatelor, impozitelor și politicii imperiale; interzicerea utilizării mercenarilor străini de către principii electori etc. Consiliat de marele cancelar GATTINARA, CAROL considera că datoria lui de împărat este să **restaureze imperiul universal medieval** prin mijloace moderne (mercenari, funcţionari). Adversarii săi sunt statele naţionale europene, în primul rând **Franţa; principii electori** germani, în special cei protestanţi; **turcii,** dar și papa.

— Ajutor împotriva Franţei obţine la

1521 dieta de la Worms după stabilirea unei guvernări imperiale pe durata absenţei sale, bazată pe stări și condusă de fratele său **Ferdinand** (1503 – 1564). CAROL îi transferă teritoriile ereditare ale Habsburgilor din cadrul imp., întemeind ramura austriacă a dinastiei.

1526 Primul război împotriva lui FRANCISC I. Hotărâtoare este

b. de la Pavia, din care ies învingători mercenarii spanioli și germani (PESCARA, FRUNS-BERG). Regele luat prizonier pierde în

1525 pacea de la Madrid Milano, Genova, ducatul Burgundia și Neapole. După eliberarea sa, denunţă aceste condiţii și încheie cu papa CLEMENT VII, cu Milano, Florenţa și Genova

„Liga Sfântă” de la Cognac, care pornește 1526 – 1529 al 2-lea război cu Franţa.

1526 **Sacco di Roma:** armata imperială pradă Roma.

1529, æaee a doamnelor” de la Cambrai, încheiată sub presiunea atacurilor turcești, are mai degrabă caracterul unui armistiţiu.

Primul asediu al Vienei de către turci (p. 209).

1529 După (cea din urmă)

1530 încoronare imperială la Bologna, CAROL intervine în lupta religioasă germană:

1530 dieta de la Augsburg (p. 235); rămas fără armată și bani, este nevoit să încheie

1532 pacea religioasă de la Nümbeig, pentru a primi ajutor împotriva turcilor. – în înţelegere cu FRANCISC I, corsarul și vasalul turcilor KHAIREDDIN BARBAROSSA (cca. 1475 – 1546) întreprinde raiduri asupra coastelor spaniole și italiene.

Campanie în N Africii împotriva lui BARBAROSSA. Cucerirea Tunisului.

Alianţă franco-turcă și al 3-lea război împotriva lui FRANCISC I; papa PAUL III mijlocește

1538 armistiţiul de la Nisa.

1541 O expediţie de pedepsire la Alger dă greș; Ungaria intră sub stăpânirea turcilor. FRANCISC I formează o nouă coaliţie și începe

1544 al 4-lea război împotriva împăratului. Acesta promite un consiliu naţional la

1544 dieta de la Speyer și pornește împotriva Parisului cu sprijinul principilor protestanţi.

Carol V la apogeul puterii sale

Pacea de la Crépy: FRANCISC I promite asistenţă împotriva stărilor protestante ale imperiului și renunţă la Neapole; CAROL V returnează Burgundia. La insistenţele împăratului, PAUL III convoacă

1544 conciliul de la Trento (p. 239). Stările protestante ale imperiului refuză să participe.

47 Războiul Schmalkaldic în sudul și centrul Germaniei. După

1547 b. de la Mühlberg, arestarea conducătorilor protestanţi proscriși PHILIPP VON HESSEN şi JOH. FRIEDRICH VON SACHSEN (din linia emestină), a cărui

demnitate de principe elector îi este acordată prin

1547 capitulaţia de la Wittenberg lui 1541 – 1553 MORITZ VON SACHSEN.

48 în cadrul dietei „împlătoșate” de la Augsburg, CAROL dictează așa-zisul **interimat.**

Eșecul politicii imperiale a lui Carol V

Preocupaţi de „libertăţile” lor, principii rezistă împotriva reformei imperiale și a așa-numitului plan de succesiune spaniolă: transferul demnităţii imperiale către FILIP, deși FERDINAND fusese ales rege roman în 1531. MORITZ VON SACHSEN, căruia i se încredinţează executarea

excomunicării imperiale, conduce o rebeliune secretă a principilor și obţine prin

tratatul de la Chambord ajutorul lui HENRIC ÎI AL FRANŢEI, căruia i se promite vicariatul asupra orașelor Metz, Toul și Verdun. MORITZ îl obligă pe împăratul amăgit să se refugieze.

1551 Conciliul de la Trento este dizolvat. În vreme ce FERDINAND negociază cu principii

1552 tratatul de la Passau și

pacea religioasă de la Augsburg (p. 235).

Carol se lupta zadarnic

1552 – 1556 cu Franţa pentru a recupera Metz, Toul și Verdun.

Abdică și moare în 1558 la San Yuste. Fratele său FERDINAND devine împărat; fiul său FILIP (II) obţine moștenirea spaniolă.

Consecinţe: statul naţional triumfa asupra ideii de imperiu universal. Dualismul din cadrul imperiului se decide în favoarea principilor; perpetuarea separării confesionale.

Reforma de la Geneva (calvinismul)

1509 – 1564 Johann Calvin (JEAN CAUVIN), născut la Moyon (N Franţei); studii umaniste și juridice la Paris, Orléans, Bourges. După trecerea la credinţa evanghelica

1534 predicatorul se refugiază de la Paris la **Basel.** Acolo este concepută opera sa capitala.

1536 ***Instituât) religionis christianae*** *(Instrucţia religiei creștine),* o schiţa sistematica a dogmaticii protestante.

Doctrina: omnipotenţa și **onoarea lui Dumnezeu** pretind ascultare necondiţionată. Omul este **predestinat** să se mântuiască sau să fie osândit. La alegere pot spera cei ce-și sfinţesc viaţa prin îndeplinirea obligaţiilor lor pământeștijn conformitate cu legea Sfintei Scripturi. împărtășania nu este nicio comemorare simbolica (ZWINGLI) și nici întrupare a lui Hristos (LUTHER), ci un contact spiritual cu Iisus.

— Călătorind prin **Geneva,** CALVIN este

1536 convins să ràmânà și să îndeplinească prima sa funcţie de acolo de către reformatorul WILHELM FAREL (1489 – 1565).

1538 Expulzarea lui FAREL și a lui CALVIN din cauza cerinţelor lor excesiv de severe. La invitaţia lui BUCER, CALVIN preia conducerea comunităţii franceze din Strasbourg (p. 231).

1541 Este rechemat și introduce **organizarea bisericii din Geneva:** menita să-l preamărească pe Dumnezeu și să ajute la mântuirea membrilor ei, comunitatea se autoguvernează (principiul **comunităţii religioase)** prin alegerea reprezentanţilor pentru:

4 **oficii spirituale:** pastori (predica, asistenţa duhovnicească), doctori (doctrina), decani de vârstă (disciplina bisericească), diaconi (grija de cei sărăci);

2 **comitete** de alegere a preoţilor și de conducere a comunităţii prin intermediul **consistoriului (sinod).** Acesta supraveghează conduita de viaţa, pedepsește delictele religioase sau cheamă la pedepsirea lor de către stat, care are obligaţia de a ajuta comunitatea religioasă (regim teocratic).

1. Obligativitatea mersului la biserică, control strict al comportamentului moral: interzicerea jocurilor de noroc și a dansului; îndepărtarea icoanelor, altarelor și lumânărilor din biserici („șopron de rugăciune”), pentru ca atenţia comunităţii să se concentreze asupra **predicii,**

rugăciunii, cântării de psalmi.
2. Se dezvolta o nouă **etică a economiei** (capitalista). Încercările de împotrivire la „statul lui Dumnezeu” de la Geneva sunt întâmpinate cu deosebita severitate (58 de condamnări la moarte până în 1564). După
1553 execuţia ateului MICHAEL ŞERVETUS (p. 221).
Geneva se transforma în centrul conducător al lumii protestante.
— Pentru răspândirea calvinismului în Europa (p. 241)
1559 întemeierea Academiei de la Geneva. Aici preda succesorul lui CALVIN, THEODORE BEZA (1519 – 1605).
— **Calvinismul** și **Ordinul iezuiţilor** devin protagoniștii luptelor politico-religioase.
Biserica anglicană din Anglia
Revoluţia anticlericală se explica prin
poziţia speciala a bisericii engleze, care, lipsită de reprezentanţa în Camera Comunelor, are prea puţin contact cu naţiunea. Marele cler, numit de rege și îndeplinind adesea funcţia de consilier politic, are tendinţe antipapale;
invidia laicilor de origine burgheza care, având pregătire umanista la Oxford și Cambridge, preiau poziţiile de frunte ale lumii intelectuale. Critica la adresa bogăţiei bisericii (WYCLIFFE, p. 189); propuneri parlamentare de secularizare spre folosul coroanei și Parlamentului;
falimentul financiar și moral al coroanei.
1.Educat în spirit umanist și teologic, dar cu o fire tiranica și lipsită de scrupule.
1509 – 1547 Henric VIII obţine printr-o scriere împotriva lui LUTHER din 1521 titlul papal de *Defensor fidel* (Apărător al credinţei). Ambiţiosul sau consilier **cardinalul Wolsey,** având și funcţie de legat special al papei, deţine controlul absolut asupra bisericii.
1529 Răsturnarea lui WOLSEY; clerul este obligat să 1531 **recunoască pe rege drept conducător suprem al bisericii;** 1533 divorţul de regina, casătoria cu doamna de

onoare **Anne Boleyn (**executata în 1536).

1534 Actul de supremaţie: confirmarea bisericii de stat anglicane de către Parlament.

— Sfătuit de THOMAS CROMWELL, regele înăbuşă cu cruzime orice tentativa de opoziţie. îl sileşte pe THOMAS MORUS să se retragă din funcţia de lord-cancelar și pune să fie executat în 1535.1534 – 1539 Desfiinţarea mănăstirilor. Întinsele lor proprietăţi sunt vândute la *gentry* (oameni cu educaţie, proprietari fără titlu nobiliar) și burgheziei: cel mai mare transfer de proprietate din istoria modernă a Angliei.

— Constituţia și dogma bisericii rămân catolice prin

1539 cele „6 articole" (statutul sângeros). Influenţe evanghelice pătrund totuși și în Anglia. Acestea se consolidează sub

1547 EDUARD VI (în vârstă de 9 ani), datorită celui dintâi primat anglican și arhiepiscop de Canterbury, THOMAS CRANMER (1489 – 1556). Introducerea unei liturghii anglicane în

1549 Book of Common Prayer și a unui crez amestecat, luterano-calvin, în

1552 cele „42 de articole" (păstrând formele de cult catolice). Reacţie puternica sub **Mary I** („Bloody Mary", catolică de religie, căsătorită cu FILIP II al Spaniei, p. 243). Prigoana împotriva partidei evanghelice, cca. 300 de execuţii, printre care și CRANMER, 1556.

1558 – 1603 Elizabeta I reînnoiește dominaţia regala asupra bisericii, prin

1559 jurământul de supremaţie și prin **actele de uniformizare:** restaurarea liturghiei.

1563 Cele „39 de articole": un nou crez calvin, revăzut, formează baza bisericii de stat.

Refacerea catolică

Vechea biserica se consolidează din nou

prin **autoreformă: –** fără tulburări în **Spania** și **Italia –** ca reacţie la discordia religioasă din cadrul **conciliului de la Trento (Tridentinum);**

prin **rezistenţa** și **atac** la adresa protestantismului:

Contrareforma. De la mijlocul sec. 16 ambele mișcări se unesc în aceea a **papalităţii Reformei.**

Spania: simţamânt religios naţional, Inchiziţia și autoreforma (p. 243) împiedica pătrunderea doctrinelor protestante. Umanismul creștin dezvolta o cultură și o scolastica spaniole proprii (p. 243), datorită lui **Francisco de Vitoria (m. 1546), Soto** și **Cano.** Dus la desăvârșire de iezuiţii VASQUEZ, **Molina** și **Suárez** (p. 243), **neotomismul** devine o forţa de seamă în noua varianta a doctrinei bisericești, a dreptului natural și internaţional.

Mistica spaniola capătă caracter distinct prin **Sf. Teresa deÁvila** (1515 – 1582): reforma carmelitelor (desculţe) și scrieri mistice. **Sf. Ioan al Crucii** (1542 – 1591) este elevul ei.

Italia: exprimând noua evlavie laica, **mișcarea oratoriană** de caritate se răspândește de la Vicenza după 1494 – cardinalul **Contarini** (1483 – 1542). Apar **noi Ordine: theatinii** (clerici) 1524; **capucinii** (asistenţa duhovnicească) 1525; **paulanii** (opere de caritate) 1530; **ursulinele** (școala) 1535 etc. Ordine și școli sunt întemeiate și de protectorul Elveţiei, cardinalul-arhiepiscop **Borromeo** (1535 – 1584) și de episcopul FRANCIS DE SALES. **Neri** (1515 – 1595) se dedica idealului de caritate.

Ordinul iezuiţilor

1491 – 1556 Ignaţiu de Loyola (INIGO LOPEZ DE L.), nobil basc în slujba viceregelui de Navarra.

1521 Devine „cavaler în slujba lui Iisus". Autocercetarea ascetica și viziunile mistice, consemnate în *Exerciţi a spiritualia (Exerciţii spirituale),* îi servesc la educarea voinţei și a sacrificiului religios.

1523 Pelerinaj la Ierusalim; 1526 începutul studiilor teologice (Alcalá, Salamanca); după conflicte cu Inchiziţia, din 1528 studiază la Sorbona.

1534 Fondarea „Societa Jesu" (S.J.).

1540 Confirmarea ordinului din partea papei PAUL III. **Constituţia:** generalul ales („papa cel negru") guvernează provinciile și casele ordinului după modelul

militar-absolutist. El este asistat de un admonitor (cel care avertizează), care trebuie să-l critice fără încetare.

— Membrii ordinului depun jurământ monasticesc (și poartă straie laice de preot); selecţie elitistă prin exerciţii și supraveghere reciproca. Dintre cei mai vrednici *coadjutori* sunt aleși *professi* (mărturisiţii), care depun al 4-lea jurământ special („ascultare de cadavru"). Scop unic: convertirea ereticilor și a păgânilor; în acest scop sunt folosiţi la **curţile princiare** ca pedagogi ai prinţilor și **confesori**; în școli și universităţi (colegii și gimnazii iezuite) ca profesori, predicatori și misionari.

Importanţă: cel mai important ordin pentru reînnoirea **bisericii papale** (BELLARMIN); pentru **lupta împotriva ereziei** (FABER, CANISIUS, p. 251) și pentru **activitatea misionara din toată lumea,** mai ales în America (p. 277), India, Japonia, China (XAVER, RICCI).

1541 – 1556 Ca prim general al ordinului, LOYOLA organizează *Compania Jesu.*

1549 Ordinul devine direct subordonat papei; fondarea unor seminare de învăţământ teologic:

1551 Collegium Romanum; 1552 Collegium Germanicum.

— Succesori importanţi: **Láinez** [1558 – 1565] și **Aquaviva** [1581 – 1615].

Papalitatea Reformei

PAUL III [1534 – 1549] convoacă o

1536 „deputăţie a reformei" (CARAFA, CONTARINI), care întocmește un program de învăţământ și avertizează curia să-și recapete conștiinţa spirituală.

1542 Reintroducerea Inchiziţiei. Prin **Paul IV Carafa** [1555 – 1559], un prim reformator activ devine papa.

1566 – 1572 PIUS V atacă riguros simonia.

— Versiune revàzutà a catehismului roman; 1568 breviarul; 1570 liturghia.

1582 Reforma calendaristică sub GRIGORE XIII.

După **Sixtus V** [1585 – 1590], rapoarte periodice despre inspecţiile bisericești și reforma cardinalilor.

1590 O nouă ediţie a *Vulgatei.*

Conciliul de la Trento (1545 – 1563)

Convocat de PAUL III pentru a asigura unitatea credinţei și bisericii și condus de legaţii papali:

1545 – 1547 prima perioadă: diferende între împărat (reformă) și papă (dogmă).

1547 – 1549 Conciliul se mută la Bologna.

1551 – 1552 A 2-a perioadă, cu reprezentanţi protestanţi, la ordinul lui CAROL V; după înfrângerea acestuia, dizolvare (p. 237).

1562 – 1563 A 3-a perioadă: condusă magistral de MORONE, „salvatorul conciliului”; cu ajutorul iezuiţilor LAINEZ şi SALMERON, centralismul papal iese învingător.

Prevederi: decrete doctrinare, limpede distincte de învăţăturile protestante, referitoare la sacramente, tradiţie bisericească, jertfa din cadrul liturghiei, preoţime, păcatul originar și spovedanie; **decrete de reformă** referitoare la pregătirea, îmbrăcămintea, îndatoririle și celibatul clerului; eliminarea abuzurilor care ţin de veniturile bisericești și indulgenţe.

1564 Clerul jură pe **Tridentium** (prevederile conciliului de la Trento); se stabilește **index librorum prohibitorum** (indexul cărţilor interzise de biserica).

Semnificaţie: reorganizarea teologica și ecleziastica fundamentală da direcţia întreii-dezvoltară catolic-miiiû-ocïm… –;

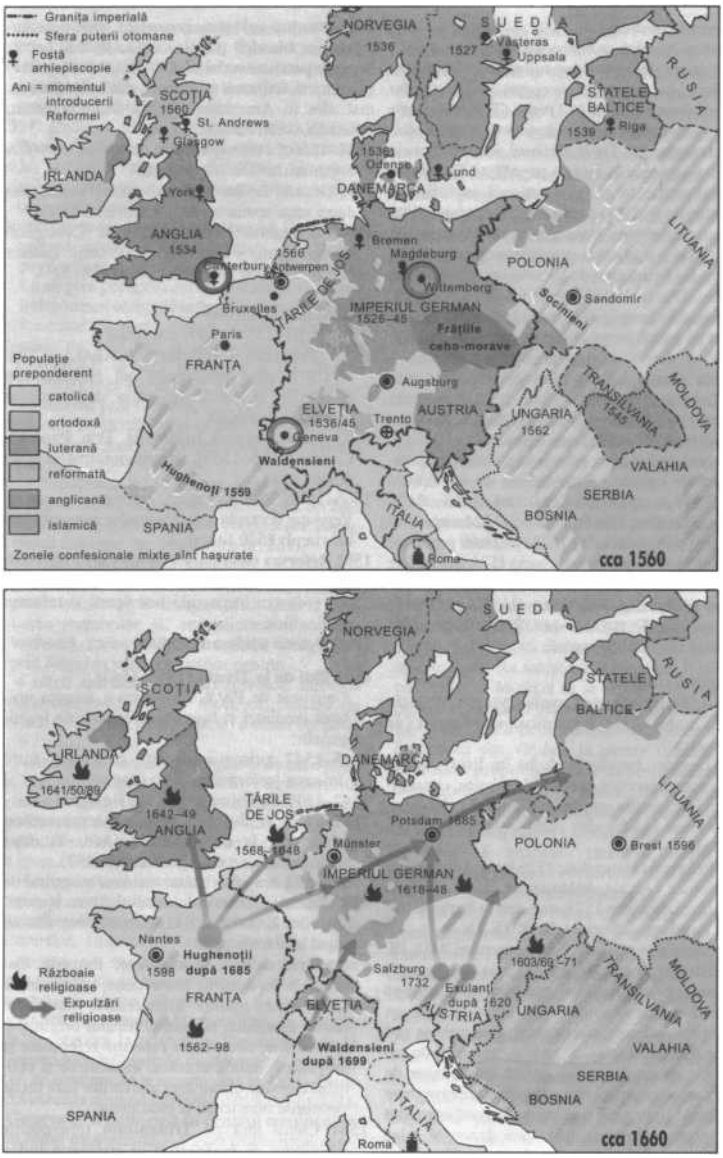

Schisma religioasă în Europa, sec. 16 – 17

Pornită din Germania și Elveţia, Reforma cuprinde întreaga Europa cu excepţia Spaniei, Italiei și a zonelor greco-ortodoxe.

Danemarca/Norvegia: FREDERIC I [1523 – 1533] permite predica evanghelica în Schleswig.

1527 Dieta de la Odense: luteranilor li se acorda

toleranţa. Sub CHRISTIAN III

1536 introducerea reformei. BUGENHAGEN alcătuiește organizarea ecleziastica, valabilă şi pentru Norvegia. Proprietăţile bisericești revin coroanei. În Islanda, din

1539 acceptare treptată a doctrinei luterane.

Suedia: GUSTAV WASA spera să realizeze o consolidare a coroanei prin reforma și îşi impune voinţa împotriva dorinţei poporului în cadrul

1527 dietei de la Vasteras. Ceremonialul catolic este păstrat, biserica de stat i se supune regelui. Fiind catolic, regele SIGISMUND WASA trebuie să jure în faţa

1594 adunării bisericești de la Uppsala că va respecta confesiunea luterana.

Statele baltice: noua credinţa se răspândește de la Riga până

1539 în statul Ordinului teutonilor; după dizolvarea acestuia în 1561, zonele poloneza și suedeza (mai târziu rusă) rămân luterane.

Polonia/Lituania: toate confesiunile protestante îşi croiesc drum în statul amestecat din punct de vedere al religiei (catolici, ortodocși, evrei). Începând din

1540, JAN LASKI (1499 – 1560) răspândește calvinismul. Grupările protestante încheie uniunea (consensul) de la Sandomir; toate denominaţiile religioase sunt tolerate în conformitate cu

1573 *Pax dissidendum.* Unitarianul (negator al Trinităţii) FAUSTUS SOZZINI (1539 – 1604) întemeiază biserica sociniana. Iniţiată de cardinalul **Stanislaus Hosius** (1504 – 1579), episcop de Ermland, Contrareforma începe în vremea lui SIGISMUND WASA cu persecuţii, mai ales la adresa socinienilor. Protestantismul scade graţie iezuiţilor până la miji. sec. 17. Datorită eforturilor predicatorului PETER SKARGA (1536 – 1612), se ajunge la un compromis cu o parte a bisericii ortodoxe prin

1596 uniunea de la Brest.

Transilvania: reformatorul și întemeietorul bisericii naţionale a sașilor este JOHANNES HON-TERUS (1498 –

1549); cu excepţia valahilor, celelalte naţionalităţi trec la protestantism.

Ungaria: doctrinele evanghelice sunt acceptate de nobili (magnaţi) și în orașe, datorită activităţii lui MATTHIAS BIRO. Hotărâtoare este însă după 1562 *Confessio heivetica,* totuși nu se ajunge la o biserică proprie. În vreme ce Ungaria turceasca rămâne protestanta, Ungaria austriacă redevine catolică în sec. 17.

Posesiunile ereditare austriece: doctrina luterana are un efect puternic asupra nobilimii, burgheziei și ţărănimii. În **Craina** exista
1599 o biserică evanghelica, ale cărei scrieri pun bazele literaturii slovene.
Introducerea ordinului iezuit și a

1579 comisiilor de reforma conduse de cardinalul MELCHIOR KHLESL (1552 – 1630), care să îndeplinească recatolicizarea Austriei. FERDINAND II conduce Contrareforma în Stiria, Carintia și Craina.

Franţa: FRANCISC I nu îi tolerează pe eretici, având nevoie de veniturile bisericii catolice. În ciuda prigoanei crescânde sub HENRIC II, calvinismul se răspândește.
Primul sinod naţional de la Paris. După conversiunea familiilor Bourbon și Châtillon, hughenoţii (confederaţi care îşi jura reciproc credinţa) se transforma în partid politic.
1598 Războaiele hughenote. Hughenoţii beneficiază de toleranţă prin

1598 edictul de la Nantes (p. 247). Cardinalul RICHELIEU le va distruge punctele de rezistenţa (La Rochelle, 1628).

1685 Revocarea edictului de către LUDOVIC XIV: o jumătate de milion de hughenoţi se refugiază peste hotare (p. 261).

Ţările de Jos: luteranii și anabaptiștii (p. 233) sunt sever persecutaţi de CAROL V.

1523 Prima ardere pe rug a ereticilor dintre reformaţii de la Bruxelles. Ulterior, calvinismul consolidează rezistenţa împotriva Spaniei.

Sinodul de la Antwerpen: întemeierea bisericii calviniste, care în Republica Olandeza devine biserica de stat, dar tolerează și pe cei de alte religii.
1566 Emigrare în masă din Ţările de Jos spaniole recatolicizate (p. 245).

Scoţia: reformatorul **John Knox** (1505 – 1572), elev al lui CALVIN, îi unește pe protestanţi.

1547 Sunt învinși la St. Andrews. Nobilimea se convertește totuși, iar în 1557, pentru a proteja „Cuvântul Domnului", încheie un legământ și
întemeiază biserica naţionala scoţiană. După abdicarea forţată a lui MARY STUART, IACOB VI (IACOB I al Angliei) o transforma
în biserica de stat.

Anglia: (p. 238).

Irlanda: EDUARD VI şi ELIZABETA I impun un cler anglican; în ciuda persecuţiilor și campaniilor de pedepsire, rămâne catolică (excepţie Ulster).

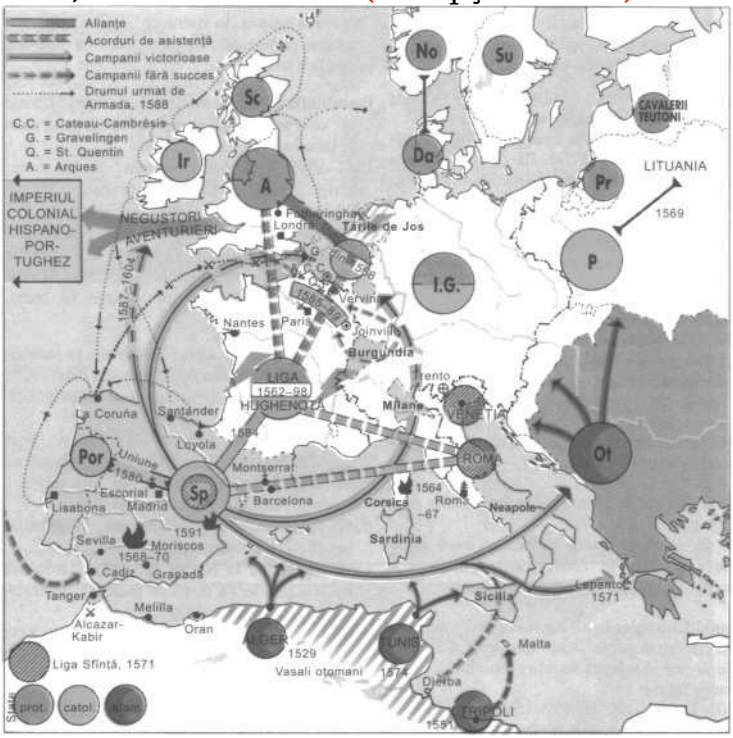

Spania, cca. 15X0 (Filip II)

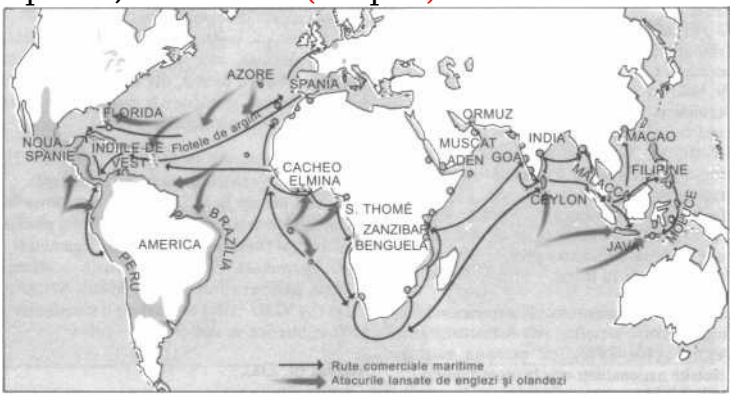

Imperiul colonial hispano-portughez. cca. 15X0

Imperiul portughez în sec. 16

1495 – 1521 MANUEL I CEL MARE pune bazele puterii comerciale portugheze, cu sucursale în India, Asia de E (monopolul mirodeniilor), Africa, Brazilia. Lisabona este cel mai mare oraș-port european. Scurta perioadă de strălucire suprasolicită forţele naţionale, pe care cel mai mare poet portughez, CAMÕES (1524 – 1580), le laudă în *Lusiade* (călătoria în India a lui VASCO DA GAMA; p. 221).

1557 – 1578 SEBASTIÀO I întreprinde o cruciada teatrala în Maroc. El și o mare parte a nobilimii portugheze sunt uciși în

1587 b. de la Alcázar-Kabir. – în timpul

1580 – 1640 uniunii personale cu Spania, imp. colonial trece aproape în întregime în mâinile Olandei și Angliei.

1640 Eliberarea de Spania sub noua dinastie **Braganza** (JOĂO IV).

Epoca lui Filip II al Spaniei

Serios și încrezător în sine, în același timp bănuitor, pedant și lent în luarea deciziilor, **1556 – 1598 Filip II** domnește peste moștenirea sa prin mijlocirea ordinelor scrise. Izolat de supușii săi prin introducerea

1548 ceremonialului de Curte burgund, considera că are misiunea, în calitate de **spaniol, Habsburg** și **catolic**, să unească creștinătatea în credinţa catolică și sub conducerea Spaniei.

— **Escorialul** (început în 1557), reședinţa, mănăstire și mausoleu al regilor Spaniei, devine simbolul dorinţei sale de putere.

Politica internă: unitatea religioasă și politica a tuturor teritoriilor ereditare este realizată prin:

Inchiziţia lipsită de scrupule, organizând autodafeuri (arderea pe rug a ereticilor) și asuprirea maurilor *(moriscos)* și a evreilor *(maranos =* porci), cei care se ocupa de meșteșuguri și de comerţ (1568 – 1570 răscoala a maurilor în Granada);

autoritate absoluta asupra bisericii naţionale, cu aprobare *(placet)* regala pentru toate edictele papale; drepturile stărilor sunt limitate;

controlul economiei și al coloniilor.

Ţelul este atins cu preţul

1581 răzvrâtirii Ţarilor de Jos (p. 245); granzii sunt deposedaţi de putere, mica nobilime *(hidalgos)* migrează în colonii, iar economia este zguduita de falimentul statului, importul de argint (p. 277), interdicţii de desfășurare a comerţului, inflaţie; declin al agriculturii și meșteșugurilor.

— Capitalul se concentrează în mâinile familiei Fugger (p. 215). Armata *(terzios)* și comandanţii ei se umplu de glorie: DUCELE DE ALBA (1507 – 1582); ALEXANDER FARNESE (1545 – 1592); JUAN D'AUSTRIA (1547 – 1578, frate vitreg al regelui); SPINOLA (1569 – 1630).

Politica externă: Franţa și Anglia se opun tendinţelor hegemonice ale Spaniei.

1556 – 1559 Război împotriva **Franţei,** cu victorii la St. Quentin și Gravelingen.

1559 Pacea de la Cateau-Cambrésis: câștigarea comitatului liber Burgundia și a Neapolelui.

În **Anglia,** după decesul lui MARY TUDOR, cea de-a 2-a soţie (și mătuşă) a lui FILIP, apare o puternica reacţie anticatolică sub

1558 – 1603 Elizabeta I, care amână să dea răspuns unei cereri în căsătorie a lui FILIP, încurajând într-

ascuns pirateria aventurierilornegustori împotriva navelor spaniole (p. 247). În luptele împotriva turcilor, „Liga Sfânta” pune capăt dominaţiei turcești asupra Medit. prin strălucită
vict. navala de la Lepanto. Eforturile lui FILIP sunt încununate prin cucerirea și
unirea Portugaliei cu Spania.

1584 Alianţa cu partida catolică (liga) franceza (p. 247).

În vederea cuceririi Angliei, care îi susţine deschis pe rebelii olandezi, se aduna o flota de cca. 130 de nave și 27.000 de oameni, comandaţi de amiralul MEDINA SIDONIA.

1588 Distrugerea Invincibilei Armada, parte prin bătălii de artilerie (DRAKE) în Canalul Mânecii, parte din cauza furtunilor.

Declinul puterii spaniole

1590 Ingerinţa Spaniei în războiul hughenot face să sporească rezistenţa naţională a Franţei. Ea se alătură Angliei și Olandei.

1595 Războiul Franţei împotriva Spaniei.

1598 Pacea de la Vervins: Spania renunţa la amestecul în Franţa.

1598 – 1621 FILIP III lașa administraţia statului sau secătuit favoritului său, contele LERMA, „cel mai mare hoţ al Spaniei”.

1610 Expulzarea brutala a maurilor distruge total bunăstarea ţarii. Sub FILIP IV [1621 – 1665], guvernarea este îndeplinita de

1621 – 1643 ducele OLIVRES. Amestecul Războiul de 30 de ani și

1621 – 1648 reînceperea războiului cu olandezii grăbesc declinul puterii. În 1640 se desprind Portugalia și Catalonia (reunificată în 1652).

1648 Recunoaşterea Ţarilor de Jos; pierderea poziţiei de mare putere în favoarea Franţei prin

1659 pacea Pirineilor (p. 259).

Cultura în epoca dominaţiei spaniole

Poezia și pictura ating apogeul. Romanul cavaleresc satiric *Don Quijote* al lui **Cervantes** (1547 – 1616) și piesele de teatru ale lui LOPE DE VEGA (1562 – 1635) și CALDERON (1600 – 1681).

Pictorii **El Greco** (1541 – 1613) și MURILLO (1617 – 1682) folosesc teme religioase, în vreme ce VELÁZQUEZ (1599 – 1660) tratează viaţa de curte.

— Iezuitul SUAREZ (1548 – 1617) dezvolta o teorie a dreptului internaţional.

Lupta olandezilor pentru libertate, 1568 1648

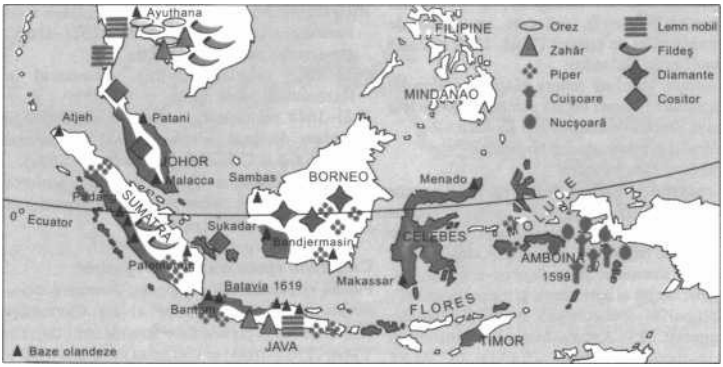

Indiile Olandeze!

17

Ţările de Jos sub Habsburgi (1477 – 1568)

1477 Provinciile din S, inclusiv Olanda, îi revin lui Maximilian I odată cu **moștenirea burgunda** (p. 193); provinciile de N sunt moștenite de Habsburgi până în 1543.

Caracterul celor 17 provincii: 1. contradicţii naţional-etnice între S latin (valoni) și N germanic (flamanzi); 2. contradicţii economice între nobilimea de ţara scapàtatà și burghezia bogata din orașe; 3. contradicţii religioase între S catolic și N, care este deschis de timpuriu pentru doctrina luterana, dar și anabaptiștilor (p. 233) și din 1563 calvinismului; 4. contradicţii politice, urmare a privilegiilor locale tradiţionale. Fiecare oraș și provincie îşi apàrà **vechile libertăţi.**

Constituţie: autoadministraţie provinciala cu un guvernator regal și un corp reprezentativ al celor 7 stări; supraveghere guvernamentala relaxata din partea guvernatorului-general, consiliului de stat și dietei unite (stările generale).

Semnificaţie: cu cele peste 200 de orașe, cea mai activă zona industrial-comercială a Europei aduce din impozite venituri de 7 ori mai mari decât argintul Americii. La Rotterdam și Antwerpen, „placa turnantă a comerţului”, se desfăşoară cca. 50% din tranzacţiile mondiale. Centrul pieţei monetare europene este bursa de la Antwerpen. – „Citadela Europei” este de asemenea un factor major în

domeniul politicii puterii (înconjurând Franţa). Politicieni de seama sunt MARGARETA DE PARMA, guvernator-general [1559 – 1567], și consilierul ei, cardinalul GRANVELLA, guvernatorii *(stadhouders)* EGMONT, HOORN şi **Wilhelm de Orania (1533 – 1584).**

FILIP II nu suporta libertăţi religioase și nici politice; în vederea „hispanizării" Ţârilor de Jos ordona intensificarea activităţii Inchiziţiei

Protestele sunt respinse, purtătorii de cuvânt (nobili olandezi) batjocoriţi drept cerșetori *(geusen).* EGMONT şi ORANIA iau atitudine împotriva tulburărilor și iconoclasmului. Regele îl deleagă pentru „pacificare" pe ducele de ALBA.

1565 Instaurarea unei dictaturi militare cu tribunale speciale.

1566 Executarea lui EGMONT şi HOORN.

Luptă olandezilor pentru libertate (1568 – 1648)

Wilhelm de Orania aduna mercenari în Nassau: pe uscat este înfrânt de ALBA, dar atacă eficient transporturile maritime și punctele de sprijin spaniole. Cucerirea orașelor Briei și Vlissingen.

1570 ALBA este chemat în ţară.

1571 Pentru a se apăra de jafurile spaniole, toate provinciile se unesc în

1576 pacificarea de la Gent. Noul guvernator-general, priceput în ale politicii.

1578 – 1592 Alexander Farnese confirma provinciilor catolice din S libertăţile lor și le câștigă din nou de partea Spaniei prin 1579 uniunea de la Arras.

1579 Uniunea de la Utrecht a prov. din N separa Ţările de Jos. FILIP II îl scoate pe WILHELM DE ORANIA în afara legii și-i cere înlăturarea. Uniunea răspunde prin **Declaraţia de independenţa** faţa de „tiranii și violatorii legii" spanioli.

Asasinarea lui WILHELM DE ORANIA.

Constituţia Republicii Provinciilor Unite: reprezentanţi ai celor 7 republici se întâlnesc la Haga sub președinţia **Olandei** (denumire folosita și pentru toate

Ţările de Jos), care numește și pe pensionarul consiliului (sau avocat permanent al Ţârilor de Jos), cu mandat de 5 ani. Primul ocupant al acestui post: OLDENB ARNEVELDT (1547 – 1619).

Nou atac al lui FARNESE: recucerirea Flandrei și Brabantului. După
càderea Antwerpenului, Anglia (LEICESTER) sprijină deschis Provinciile Unite (p. 247). Din raidurile asupra factoriilor spaniole și portugheze se întemeiază **Imperiul colonial olandez** în Africa de S, India, Asia de SE (Moluce; Indiile Olandeze). Chiar și Spania este nevoita să „facă comerţ cu inamicul", finanţând astfel indirect războiul împotriva ei înșeși. Provinciile Unite nu mai pot fi înfrânte nici pe uscat. Armata spaniolă este angajata în acţiuni împotriva Angliei și Franţei (p. 243); în afară de asta, Olanda are în

1585 – 1625 Mauriciu de Orania un organizator și tactician genial.

1591 – 1598 Spaniolii sunt siliţi să se retragă în S şi E. 1609 încheierea unui armistiţiu pe 12 ani.

Luptele de partid între ORANIA și pensionarul consiliului se încheie cu

1619 executarea lui OLDENBARNEVELDT.

1621 Batâlia finala. Spania este silită să recunoască noua republica prin

1648 pacea de la Haga.

Înflorirea Ţarilor de Jos în sec. 17

În cei 80 de ani de lupta, comerţul și meșteșugurile se muta spre N (Amsterdam). Olanda devine prima putere comerciala a lumii. Având la dispoziţie o armată proprie și bucurându-se de privilegii politice, **Compania Indiilor de Est** (1602) și Compania Indiilor de Vest (1621) preiau sarcina exploatării coloniale.

Înflorire culturala, mai ales în pictura: școala flamandă cu **Peter Paul Rubens** (1577 – 1640) și VAN DYCK (1599 – 1641): alegorii baroce, portrete.

— Școala olandeza, cu tablouri de moravuri, peisaje, inclusiv marine, caracterizate de un realism mai pregnant:

FRANS HALS (1580 – 1666), JAN STEEN, RUYSDAEL, VERMEER ș.a; **Rembrandt** (1606 – 1669): portrete, tablouri de grup. **Ştiinţa:** filologul LIPSIUS, naturalistul LEEUWENHOEK, filosoful SPINOZA (p. 256) și „părintele legislaţiei internaţionale”, **Hugo Grotius** (1583 – 1645).

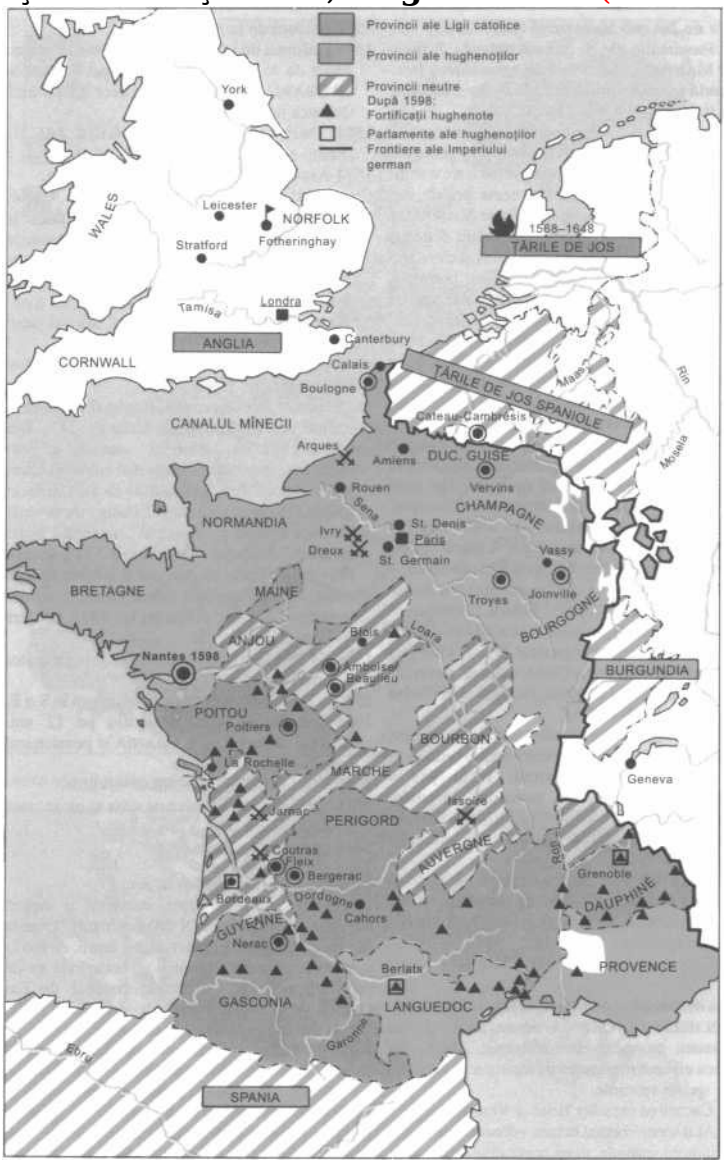

Franţa în perioada Războaielor hughenote, 1562 1598

Războaiele civile din Franţa

1547 – 1559 Henric II se aliaza în lupta împotriva Habsburgilor (p. 243) cu principii electori protestanţi (p. 237), îi prigonește în schimb pe hughenoţii francezi (p. 241).

1560 FRANCISC II (15 ani), căsătorii cu MARY Stuart, se afla sub influenţa rudelor soţiei sale, familia catolică Guise. 1559-1574 CAROL IX (10 ani) este dominat de regenta, mama sa **Caterina de Medici,** care se folosește de Bourboni (ANTON DE NAVARRA) împotriva familiei Guise. Recunoscuţi condiţionat prin edictul de la St. Germain, hughenoţii sunt atacaţi de familia Guise în

1562 masacrul de la Vassy. Se poartă în total 8

1562 – 1598 războaie hughenote. Spania îi sprijină pe Guise, Anglia pe hughenoţi (sprijin milit. şi din partea principilor electori de Palatinat și Hessen). Conducătorii ambelor partide nobiliare, **François de Guise** și **Louis Condé,** sunt asasinaţi, urmare a teoriei **monarhomahilor,** care accepta uciderea tiranilor. **Henric de Guise** și amiralul **Coligny** continua lupta. **Jean Bodin** (1530 – 1596), autor al lucrării *De la République* (1576), aparţine unei a 3-a grupări, „partidul politicienilor” El pregătește absolutismul (p. 259), prin doctrina sa asupra **suveranităţii de stat**

1570 Pacea de la St. Germain: hughenoţii obţin patru fortificaţii. COLIGNY îl câștigă pe rege de partea unei politici naţionale și antispaniole. CATERINA se folosește de prilejul nunţii fiicei sale cu **Henric de Navarra** pentru a-i îndepărtă pe COLIGNY și pe hughenoţi.

1572 Masacrul din noaptea Sf. Bartolomeu (nunta sângeroasa de la Paris): masacrul a cca. 20.000 de hughenoţi (3.000 la Paris). Dar hughenoţii îşi menţin poziţiile la **La Rochelle** și întemeiază în S organizaţii militare proprii. HENRIC III [1574 – 1589] cedează la presiunile lor prin edictul de la Beaulieu 1576. Când hughenotul HENRIC DE NAVARRA devine moștenitor legitim al tronului, **Liga catolică** (HENRIC DE GUISE) se aliază cu Spania, în 1584.1585 – 1589 „Războiul celor 3

Henric” pentru Paris. Regele pune să fie asasinat HENRIC GUISE și este asasinat la rândul lui.

1589 – 1610 Henric IV de Bourbon luptă împotriva Ligii și armatelor spaniole, trece

1593 la credinţa catolică și pune capăt războaielor.

1598 Edictul de la Nantes: hughenoţilor li se acorda libertate de conștiință, drept limitat de practicare a cultului, egalitate politica și fortificaţii.

Consecinţe: Franţa rămâne catolică, integrând politic și cultural minoritatea protestanta. Coroana iese victorioasa din lupta cu nobilimea. HENRIC IV realizează statul naţional unitar. Ministrul **Sully** pune în ordine agricultura și finanţele; comerţul și meseriile se dezvoltă; prima colonie franceza în Canada.

Anglia în timpul dinastiei Tudor

1485 – 1509 Henric VII restabilește legea și ordinea cu ajutorul **Star Chamber** (Curtea înstelată, un tribunal regal special), transfera administraţia locala judecătorilor de pace și pregătește terenul pentru unificarea insulei (p. 267) prin casătoria dintre fiica sa și IACOB IV AL SCOŢIEI [1488 – 1513].

1509 – 1547 Henric VIII se lasă târât de cardinalul WOLSEY (m. 1530) în războaie împotriva Franţei și Scoţiei.

1513 B. de la Flodden: distrugerea armatei scoţiene.

— Regele îşi consolidează autoritatea pe seama bisericii (p. 238) și se proclama din

1542 rege al Irlandei. Ducele de Somerset (SEYMOUR) guvernează ca protector în timpul domniei lui EDUARD VI (9 ani); urmează rivalul său, ducele de Northumberland (DUDLEY).

1553 – 1558 Mary I Catolică (Bloody Mary;

p. 238) îşi încredinţează destinul politic lui CAROL V, implica Anglia în lupta spaniolilor cu Franţa și în 1558 pierde Calais. Spania și biserica catolică (iezuiţii) sunt considerate de atunci inamici naţionali.

1558 – 1603 Elizabeta 1 (după opinia catolicilor, fiica nelegitima a lui ANNE BOLEYN) îşi impune ideile cu

ajutorul lordului **Burghley** (WILLIAM Cecil, 1520 – 1598) (p. 238).

1559/60 Intervenţie în Scoţia, în favoarea opoziţiei nobilimii calvine (p. 241).

1542 – 1567 MARY Stuart se întoarce în ţara, se căsătorește cu asasinul (BOTHWELL) soţului ei (DARNLEY), și trebuie, din aceasta cauzà, să abdice, apoi se refugiază 1568 în Anglia și ridica pretenţii la tron, susţinuta și de o partidă catolică (NORFOLK). Este luata prizoniera.

Executarea ei declanșează conflictul deschis cu Spania (până la 1604). Anglia sprijinise Ţările de Jos (p. 245) și purtase un război pirateresc particular prin corsarii **John Hawkins, Francis Drake,** FROBISHER, Cavendish etc.

Distrugerea Armadei spaniole (p. 243).

Comerţ și economie: blocada asupra porturilor de destinaţie consacrate de către Spania (Antwerpen, Brügge), Franţa (Calais) și Liga hanseatică (Hamburg) face să fie căutate noi pieţe. **Negustorii-aventurieri** înființează companii comerciale pe baza de acţiuni.

1600 Compania Indiilor de Est (p. 275).

Economia capitalista engleza începe odată cu 1571 deschiderea Bursei londoneze.

1584 Fondarea primei colonii engleze, **Virginia,** de către **Sir Walter Raleigh** (1552 – 1618). Birourile Ligii hanseatice la Londra sunt închise în 1598 (p. 183).

Consecinţe: Anglia pune capăt hegemoniei spaniole, devine marea putere protestanta conducătoare, cunoaşte o înflorire a culturii (p. 212) și pune bazele dezvoltării ei ca putere coloniala.

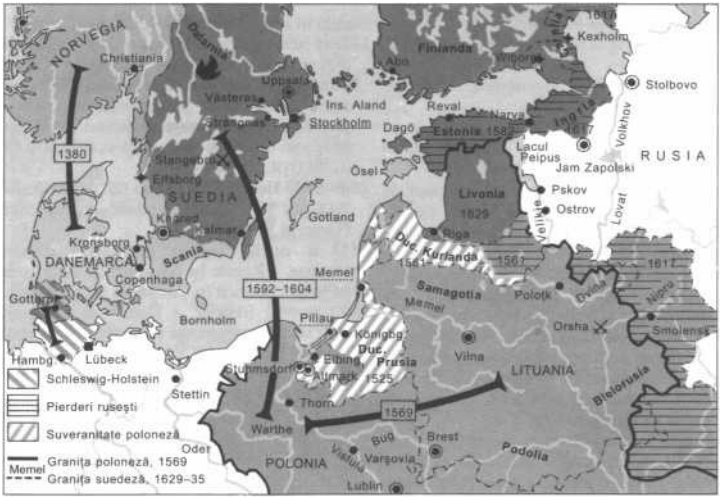

Ţările Baltice în sec. 16

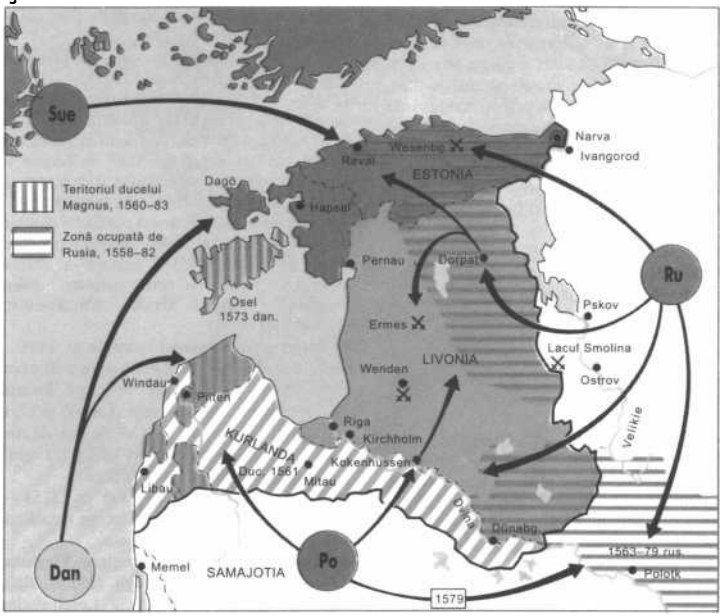

Republica nobiliară poloneză

1506 – 1548 SIGISMUND I renunţa în

1515 congresul de la Bratislava și Viena la Boemia și Ungaria; MAXIMILIAN I (p. 219) confirma suveranitatea feudala a Poloniei asupra Prusiei, care este transformată

1525 într-un ducat laic (p. 235).

Ameninţată de Rusia, de otomani și de Suedia,

Lituania renunţă prin

1569 uniunea de la Lublin la independenţa ei; înființarea unei diete comune; compromis între nobilimea lituaniana și cea poloneză.

Constituţia: mica nobilime **(șleahta)** obţine privilegii egale cu ale magnaţilor. Transformarea sistemului seniorial (dări în bani și natura din partea unor ţărani liberi) în sistem **moșieresc** (p. 215); orașe autonome fără reprezentare în **Seim** (dietă), alcătuit din rege, magnaţi (în Senat) și șleahta.

Din 1505 este nevoie de acordul tuturor *(liberum veto)* pentru fiecare lege. Aflate adesea sub influenţa străina, partidele magnaţilor (confederaţii) deţin puterea politică.

1572 *Articuli Henriciani* (după HENRIC DE VALOIS, rege polonez 1572 – 1574).

Cultura: „Epoca de aur a Poloniei” începe sub ultimii Jagiełłoni: toleranţă religioasă (p. 241); înflorirea „goticului de Vistula”; pătrunderea Renașterii italiene în „școala de pictură de la Cracovia”; influenţa artiștilor germani și flamanzi (VEIT STOSS). În cadrul Universităţii Cracovia, centru al umanismului, lucrează CONRAD CELTIS şi COPERNIC, juriștii PAUL WLODKOWIC, JAN OSTOROK; poetul JAN KOCHANOWSKI (1530 – 1584). După sfârșitul dinastiei Jagiełło (1572)
dublă alegere. MAXIMILIAN II (p. 251), candidatul partidei habsburgice, este exclus prin eforturile politicianului ZAMOYSKI (1542 – 1605) în favoarea lui

1575 – 1586 Ștefan Bathori, care întărește armata prin cooptarea de cazaci și întreprinde 3 campanii victorioase împotriva lui IVAN IV.

1587 – 1632 SIGISMUND III WASA, 1592 – 1604 și rege al Suediei, susţine contrareforma (p. 241).

1607 – 1609 Revolte ale nobilimii împotriva absolutismului exercitat de rege; lupte împotriva turcilor în principatul Moldova; primele mișcări ale cazacilor ortodocși conduși de BOGDAN HMIELNIŢKI (1593 – 1657).

— Intervenţie în tulburările de la Moscova.

1610 Vict. a hatmanului ZOLKIEWSKI la Kloșino și ocuparea Moscovei, dar împotriva revendicării de către polonezi a tronului ţarilor se ridică o opoziţie naţională rusă și suedeză și se ajunge la

1618 armistiţiul de la Deulino.

Pacea de la Hotin cu turcii, în schimb Livonia este pierdută în favoarea Suediei.

Suedia sub dinastia Wasa în sec. 16

1513 – 1523 KRISTIAN II (1481 – 1559) îl înfrânge pe regentul STEN STURE II, iar după încoronarea sa din

1520 se răzbună pe inamicii săi prin masacrul de la Stockholm. Răscoală populară la Dalame.

1523 – 1560 Gustav I Wasa îl alungă cu ajutor financiar de la Lübeck pe ultimul rege danez al statului unit (1523). Ales rege cu prilejul dietei de la Strängnäs, WASA fondează statul naţional suedez în pofida opoziţiei interne. Administraţia este reorganizată; aprobarea impozitelor de către dietă (având 4 curii: nobili, cler, orășeni, ţărani).

— Pentru rezolvarea dependenţei financiare de Lübeck, proprietăţile bisericii catolice sunt confiscate după

1527 introducerea reformei (p. 241). Sprijinul Danemarcei împotriva Lübeckului. JÜRGEN WULLENWEWER (1492 – 1537), devenit primar în revoluţia din 1533, provoacă

1534 – 1536 „vrajba conţilor”, ca să reînvie puterea Ligii hanseatice; este demis din funcţie și executat.

— Căsătoria lui

1568 – 1592 IOAN III pune bazele ramurii catolice a familiei Wasa poloneze. Fiul lui

1592 – 1604 SIGISMUND unește coroanele Poloniei și Suediei, dar din cauza politicii sale catolice este atacat și înfrânt în

1598 b. de la Stangebro și detronat de dietă.

— După CAROL IX [1604 – 1611] urmează cel mai mare rege al Suediei:

1632 Gustav II Adolf (17 ani).

1621 Datorită „articolelor de război” – serviciu militar obligatoriu pentru ţărani –, Suedia îşi creează cea mai modernă armată din Europa.

Lupta pentru supremaţia în M. Baltica în sec. 16

Prima incursiune rusă la M. Baltica este respinsă de maestrul ordinului din Livonia
1535 WOLTER VON PLETTENBERG în 1502 b. de la Lacul Smolina.
1494- Sub IVAN IV (p. 203) se declanșează

1558 lupta pentru Livonia, care se pune sub protecţia Poloniei. Când FREDERIK ÎI AL DANEMARCEI [1559 – 1588] cumpără pentru fratele său, ducele MAGNUS DE HOLSTEIN, episcopiile Ösel și Kurlanda, Suedia intervine. Reval și Estonia recunosc suzeranitatea lui MAGNUS. Din prăbușirea ordinului, maestrul GOTTHART KETTELER salvează Kurlanda ca ducat laic sub suzeranitate poloneză. Astfel Polonia intră în conflict cu Rusia: în alianţă cu Danemarca

1563 – 1570 „războiul celor 3 coroane” împotriva Suediei.
Armistiţiul lui JAN ZAPOLSKI: Rusia renunţă la Livonia și Polotk. Din lupta pentru *Dominium maris Baltici* iese învingător **Gustav II Adolf.** Acesta încheie „războiul Kalmarului” pentru provinciile norvegiene din Laponia prin pacea de la Knăred cu CHRISTIAN IV AL DANEMARCEI (p. 253). Rusia pierde accesul la M. Baltică prin

1617 pacea de la Stolbovo.

1621 Cucerirea Livoniei de către GUSTAV ÎI ADOLF.

250 Epoca schismei religioase/Imperiul german II (1555 – 1618)

Contrareforma în Germania, 1555 – 1648

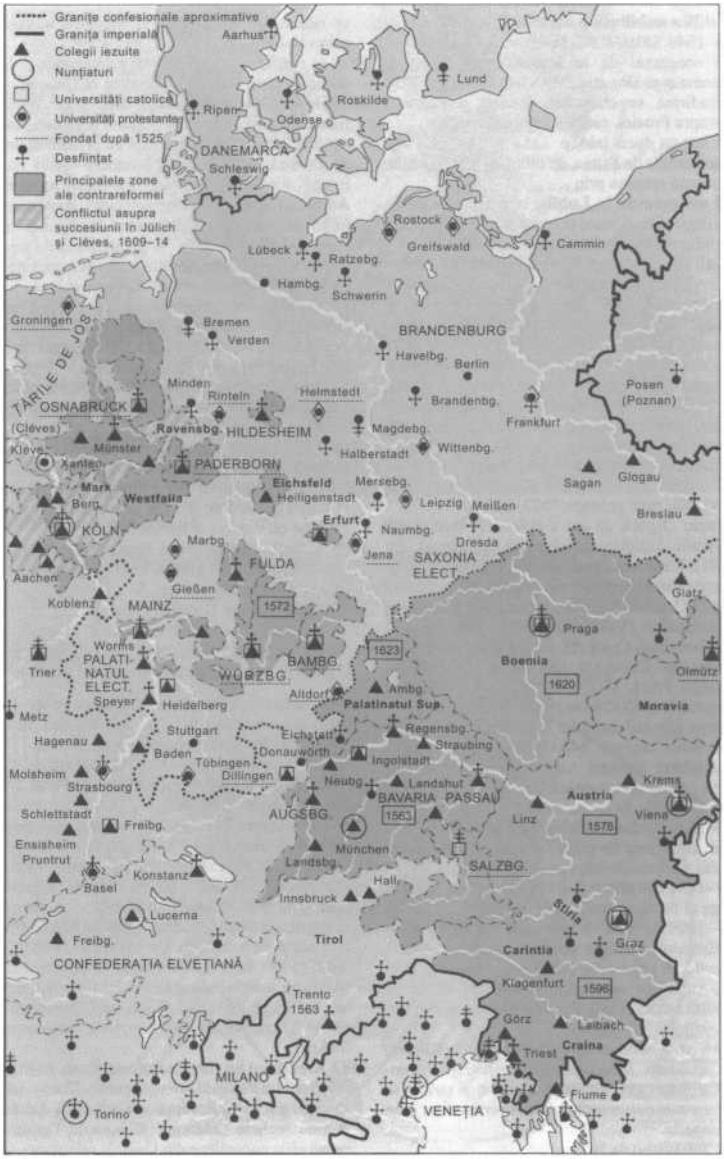

Autoritatea imperială centralizata (1555 – 1618)

Cea mai lungă perioada de pace din Europa Centr. seamănă cu un răgaz provocat de extenuare. Germania se afla departe de căile comerţului mondial; orașele sărăcesc, meșteșugurile decad; autoritatea imperiala dispare; marile personalităţi lipsesc.

1556 – 1564 Ferdinand I (împărat ales din 1558)

este preocupat de asigurarea păcii religioase. Ultima încercare de reconciliere confesională:
discuţia religioasă de la Worms: principii protestanţi refuză să recunoască „clauza ecleziastica”, iar cei catolici „declaraţia secreta” (p. 235). Având înclinaţii luterane

1564 – 1576 MAXIMILIAN II respinge proclamarea hotărârilor luate la conciliul de la Trento (p. 239) și se declară neutru în chestiunile religioase. Protestantismul ajunge la cea mai mare întindere (convertirea episcopatelor germane din N).

1576 – 1612 RUDOLF II, educat în Spania de iezuiţi, introduce Contrareforma în domeniile ereditare ale Habsburgilor. Fratele său
1618 MATTHIAS se străduiește să refaca autoritatea imp. sub supremaţia habsburgica.

Dezvoltarea principatelor teritoriale

Fără să întâmpine vreo piedica din partea imperiului, principii îşi consolidează puterea prin ordonanţe poliţienești și reorganizare administrativă. Politica lor externă este îndreptată spre sporirea posesiunilor lor (căsătorii, contracte de moștenire, procese și achiziţionarea de fundaţii ecleziastice). Întemeierea bisericilor teritoriale (p. 235) lărgește spectrul serviciilor publice care revin statului, incluzând și învăţământul și asistenţa socială.

Sciziunea protestantismului

Teologii de Curte îşi intensifica reconsiderările și dezbaterile asupra doctrinelor credinţei. Se impun direcţii dogmatice, care dizolvă învăţătura luterana și distrug și unitatea principilor protestanţi. În locul puterii religioase se instalează dorinţa teologilor de a avea dreptate cu orice preţ, manifestată în primul rând prin conflictul dintre „filipiști” (susţinători ai *Variatei* elaborate de MELANCHTHON la 1540) și ortodocșii din jurul lui FLACIUS ILLYRICUS.

Formula de compromis a concordatului luteran din 1577 (conceput de J. ANDRAEA, cancelar al Universităţii din Tübingen) este recunoscută de cei mai mulţi principi

luterani. Crește opoziţia lor faţa de statele calvine, al căror principal bastion este **Palatinatul,** crezul lor fiind exprimat de **Catehismul de la Heidelberg** (1563). Palatinatul devine element de legătura între protestantismul german, francez, olandez și boemian.

Saxonia este inima ortodoxismului luteran. Cu orientarea ei conservatoare și șubreda din punct de vedere politic, Saxonia este înclinată să se unească mai degrabă cu împăratul catolic decât cu Palatinatul protestant. Luteranismul se transformă în pietism al oamenilor simpli, obedienţi autorităţii publice (chietism luteran).

Contrareforma catolică

Sciziunea protestanta vine în sprijinul restauraţiei catolice, sporind autoritatea **iezuiţilor** (p. 239). Aceștia câştiga influenţa asupra principilor catolici, în universităţi, și asupra învăţamântului în general, iar prin construirea de magnifice biserici baroce, prin procesiuni și mistere, și asupra poporului. Fondat în 1552 la Roma, Collegium Germanicum îi pregătește pe preoţi. **Petrus Canisius** (1511 – 1597), autor de catehisme populare, devine „al 2-lea apostol al Germaniei”. Prin înfiinţarea

1573 *Congregaţio Germanica* (un comitet de cardinali pentru chestiunile germane), curia intervine direct în afacerile bisericii din Germania; se înfiinţează nunţiaturi permanente (Viena, Köln).

1563 începutul Contrareformei în **Bavaria,** cea mai importantă putere catolică din Germania.

1579 Reacţiunea catolică din **Austria** căpătă forme mai acute (cardinalul KHLESL).

Războiul din cadrul episcopatelor din Köln se soldează cu victoria partidei catolice.

1584 – 1602 Conflictul capitolului de la Strasbourg. După

1596 arhiducele FERDINAND (p. 241) îi extermina brutal pe ereticii din Stiria, Carintia și Craina. RUDOLF II este silit să acorde libertate religioasă stărilor din Ungaria în 1606 și celor din Boemia în

1609 printr-o „Cartă împărătească” (p. 253).

O alianţă a principilor protestanţi, la care aspira Frederic IV de Palatinat [1583 – 1610], este posibilă de-abia după
ocuparea Donauwörthului de către MAXIMILIAN I DE BAVARIA [1597 – 1651]. Proscris din cauza tulburării procesiunilor catolice, acest oraș imperial evanghelic al Bavariei este confiscat și recatolicizat, principele elector fiind însărcinat cu executarea decretului imperial. Această încălcare a păcii religioase duce la
1607 întreruperea intempestivă a dietei de la Regensburg și înființarea **Uniunii protestante** (Christian von Anhalt), cu legături în Franţa, Anglia și Ţările de Jos.
Fondarea **Ligii catolice** de către MAXIMILIAN I DE BAVARIA, cu legături în Spania.

1609 – 1614 Conflict asupra succesiunii în Jülich și Clèves (Kleve), în care se amestecă Franţa și Spania. O ciocnire este încă o dată evitata prin 1614 acordul de împărţire de la Xanten: după ce pretendenţii îşi schimbă confesiunea, Brandenburgul (acum calvin) primește Clèves, Mark și Ravensburg, iar Palatinat-Neuburg (acum catolic), Jülich și Berg.

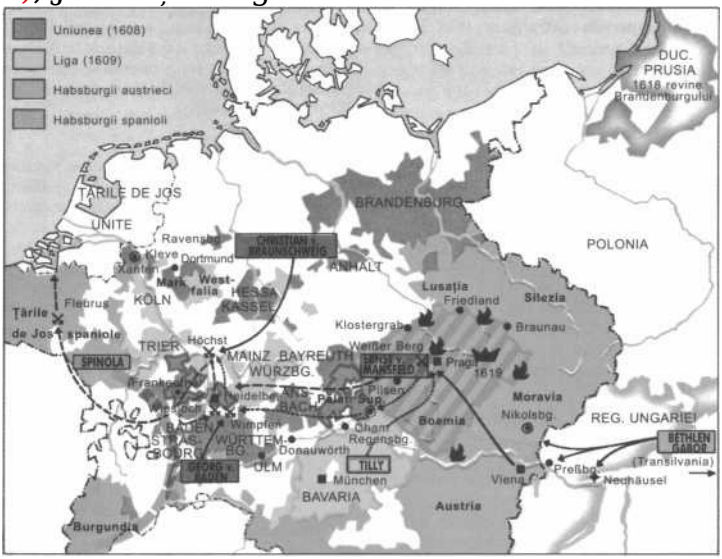

Perioada boemiană, 1618 – 23

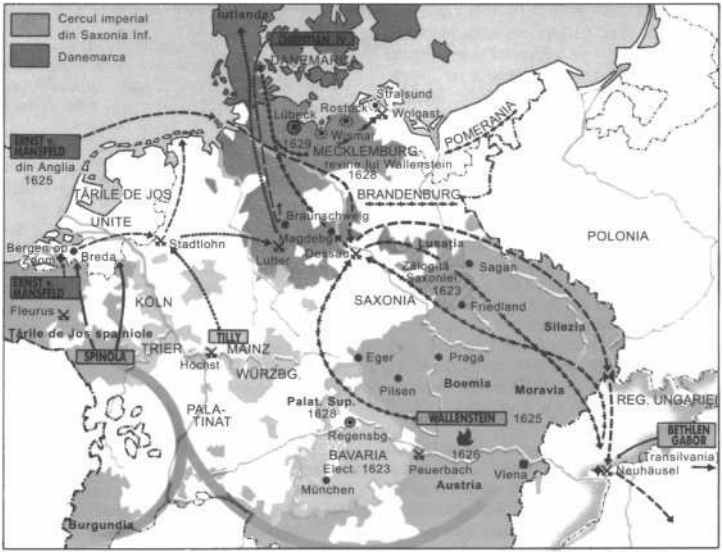

Perioada daneză, 1625 – 29

1648 Războiul de 30 de ani. Începe ca un conflict religios și se termină ca o dispută pentru putere la nivel european. Prin acest război se descarcă tensiunile dintre statele catolice și protestante, stări și principi, orașe imperiale și împărat, Habsburgi și Franţa.

Declanșarea conflictelor din familia Habsburg în vrajba dintre fraţii RUDOLF (p. 251) și MATTHIAS, ambele părţi fac curte stărilor. În 1608 stările din Austria, Ungaria și Moravia îl aleg rege pe MATTHIAS. Stărilor din Boemia RUDOLF le acorda

1609 libertate religioasă prin carta împăràtească, iar MATTHIAS – dreptul de libera alegere a regelui.

Prin tratatul de la Praga, FILIP III AL SPANIEI îşi vede recunoscute pretenţiile asupra posesiunilor habsburgice din Alsacia; în schimb, el cedează drepturile ereditare asupra Boemiei în favoarea arhiducelui FERDINAND (p. 251), care devine rege al Boemiei fără aprobarea stărilor. Tulburări cauzate de distrugerea bisericilor protestante și de violări ale privilegiilor provoacà a 2-a

defenestrare de la Praga (a consilierilor imperiali). Revolta generală (contele THURN) și formarea unui guvern al stărilor cu ajutor militar din partea contelui VON

MANSFELD, comandantul mercenarilor ducelui de Savoia.

Perioada boemiana (1618 – 1623)

THURN ameninţa Viena; unire a stărilor din Austria, Silezia, Moravia, Ungaria și din Transilvania (Gabor Bethlen).

1637 FERDINAND II, împăratul ales, nu este recunoscut de Boemia, care îl alege în schimb rege pe FREDERIC V DE PALATINAT (23 de ani). Contraatacul imperial devine posibil datorită subsidiilor papale, ajutorului Spaniei, Ligii (MAXIMILIAN I DE BAVARIA) și Saxoniei electorale luterane. În vreme ce Saxonia cucerește Lusaţia și trupele spaniole (SPINOLA) invadează Palatinatul, armata Ligii (TILLY) iese victorioasa asupra Boemiei în

1620 b. de la Muntele Alb. „Regele de iarna” FREDERIC DE PALATINAT se refugiază în Olanda; Uniunea se destrama; cu BETHLEN GABOR se încheie pace separata la Nikolsburg.

TILLY ia cu asalt Heidelberg (transfer al bibliotecii – Palatina – la Roma) și iese victorios la Wimpfen (asupra lui GEORG FRIEDRICH VON BADEN), la Höchst și în b. de la Stadtlohn (asupra lui CHRISTIAN VON BRAUNSCHWEIG); ocuparea Westfaliei și Saxoniei Inferioare.

1623 Bavaria obţine demnitatea electorală a Palatinatului și Palatinatul Superior. Lusaţia e data în grija Saxoniei.

— Asupra **Boemiei** se abat pedepse teribile: execuţii și deposedarea a jumătate din proprietăţile funciare ale nobilimii. Recatolicizarea forţată (150.000 de emigranţi) și regermanizarea pun bazele urii cehilor faţa de germani.

1627 în virtutea „noii legi”, Boemia, de atunci posesiune ereditara habsburgică, este condusa printr-o forma de regim absolutist.

Perioada daneza (1625 – 1629)

Întărit graţie subsidiilor din Anglia, Ţările de Jos și Franţa, CHRISTIAN IV AL DANEMARCEI, duce de Holstein și „superior al cercului imperial din Saxonia Inf.”, intră în luptă.

Albrecht von Wallenstein (1583 – 1634) îi pune împăratului la dispoziţie o armată. Acesta provine din nobilimea ceha, trece la catolicism, intra în serviciul imp., se îmbogăţește prin càsàtorie și achiziţionarea domeniilor confiscate din Boemia; în
devine duce de Friedland. WALLENSTEIN îl înfrânge pe MANSFELD în

1626 b. de la Podul din Dessau și îl urmărește până în Ungaria (Neuhäusel).

1626 Vict. lui TILLY la Lutter am Barenberge asupra lui CHRISTIAN IV. împreună cu WALLENSTEIN îl silește pe rege să se retragă în lutlanda. WALLENSTEIN ocupà N Germaniei, exceptând Stralsund, devine „generalisim al Balticii și al marilor Oceanului” și primește Mecklenburg (și Sagan) ca ducat (1628).

Pacea de la Lübeck: CHRISTIAN IV renunţa la orice amestec și i se permite să-şi menţină posesiunile.

1629 FERDINAND II are trei posibilităţi politice: 1. Întemeierea unei puteri habsburgice universale (planul lui CAROL V; adversari: Franţa, Suedia); 2. reformă absolutista a imperiului (planul lui WALLENSTEIN; adversari: toţi principii electori); 3. recatolicizarea Germaniei (adversari: principii protestanţi).

Edictul de restituire: retrocedarea tuturor teritoriilor ecleziastice care intraseră în posesiune protestanta după 1552 (p. 235).

1629 Dieta principilor electori de la Regensburg, îngrijoraţi pentru „libertăţile” lor, principii obţin demiterea lui WALLENSTEIN.

Caracterul războiului

Deoarece întreţinerea lor este costisitoare, armatele sunt menţinute la dimensiuni mici. Durata campaniilor se reglează funcţie de finanţele avute la dispoziţie. Mercenarii sunt scutiţi de obligaţii dacă plata soldei lor întârzie. Jefuiesc și chinuie populaţia civilă. Între ei lupta: 1. mercenari înarmaţi în diferite moduri; 2. armata spaniola; 3. armata lui WALLENSTEIN; 4. armata naţionala suedeza.

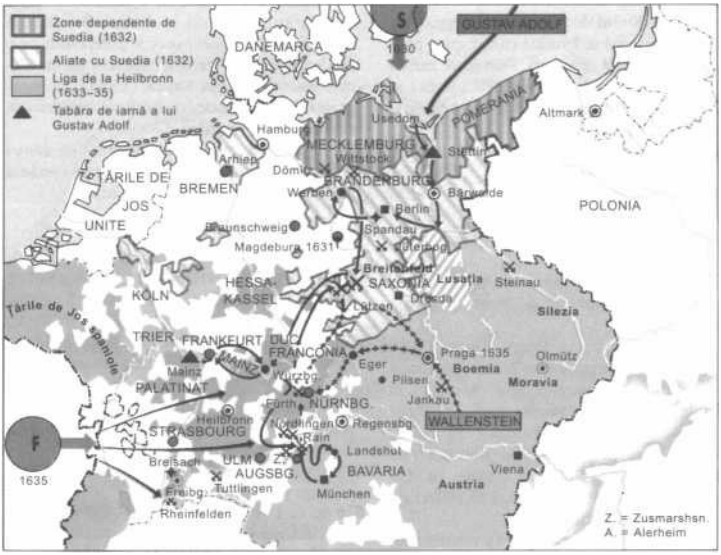

Perioada suedeză și cea franco-suedeză, 1630 – 48

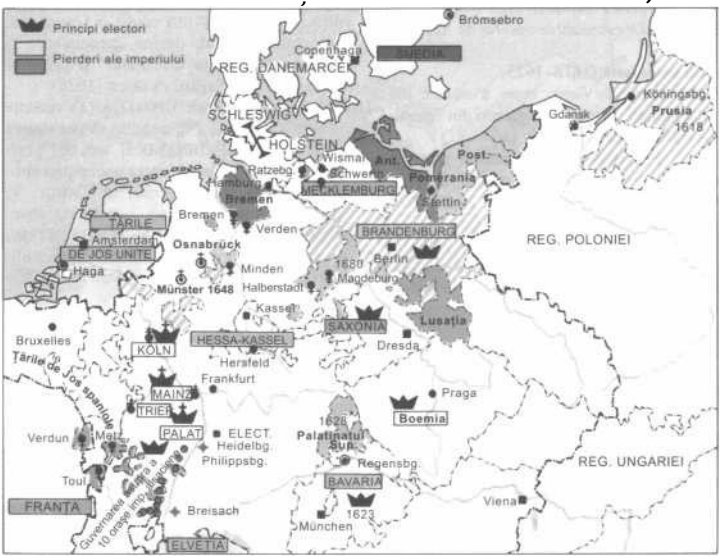

Pacea din Westfalia, 1648

Perioada suedeza (1630 – 1635)

După pacea cu Polonia (pp. 249, 259) mediata de RICHELIEU.

Gustav II Adolf al Suediei debarca la Usedom pentru a proteja cauza protestanta, dar și pentru a asigura Suediei o poziţie de forţa și a spori posesiunile suedeze din Baltica.

1630 Franţa, forţa motrice în lupta cu Habsburgii, încheie cu Suedia tratatul de la Bärwalde, promiţând subsidii.
1631 Regele este întâmpinat cu bucurie de populaţia evanghelica; stările imperiale protestante (Brandenburg, Saxonia) i se alătura „leului de la miazănoapte” după
distrugerea și prădarea Magdeburgului de către TILLY şi PAPPENHEIM.
1630 Ridiculizat la Viena drept „crai al zăpezilor”, GUSTAV ADOLF salvează protestantismul din N Germaniei prin nimicirea armatei imperiale comandate de TILLY în
b. de la Breitenfeld; traversează Thuringia și Franconia, eliberează Palatinatul și îşi face tabara de iarna la Mainz.
1631 Viet, la Rain am Lech, bătălie în care TILLY cade. Rechemat în funcţia de comandant suprem, WALLENSTEIN îi alunga pe saxoni din BOEMIA. îl silește pe GUSTAV ADOLF să renunţe la atacul asupra Vienei.
B. de la Lützen: vict. suedeza, dar GUSTAV ADOLF este ucis. Succesorii săi militari sunt BERNHARD VON WEIMAR și generalii suedezi HORN, BANR, mai târziu TORSTENSON şi WRANGEL. Conducerea politică este preluata de cancelarul suedez OXENSTIERNA (p. 271).
1631 Liga de la Heilbronn „pentru libertatea germana și mulţumirea Suediei” – BERNHARD VON WEIMAR obţine ducatul Franconia, cucerește Palatinatul Superior și Bavaria până la Dunăre.

Deși WALLENSTEIN deţine Silezia, îl abandonează pe Maximilian I al Bavariei.
Prin declaraţia scrisa de la Pilsen, WALLENSTEIN se asigura de credinţa ofiţerilor și iniţiază negocieri de pace independente cu Suedia și Saxonia. Este îndepărtat din funcţie, exilat și (în febr.) asasinat la Eger de o forţa comandata de colonelul irlandez BUTLER.
B. de la Nördlingen, Suedia pierde S Germaniei. Renunţând la edictul de restituire, FERDINAND încheie cu saxonii

1634 **p. de la Praga,** căreia i se alătura aproape toate stările protestante. O armată imperiala urmează să-i alunge pe străini.

Perioada franco-suedeza (1635 – 1648)

În alianţa cu BERNHARD VON WEIMAR, în conflict se implică activ și Franţa. Războiul se desfăşoară nestăvilit, pe 2 teatre de lupta separate. Odată cu venirea lui

1637 – 1657 FERDINAND III, dorinţa de pace devine mai puternică. Dar noua alianţa

1638 franco-suedeza prelungește războiul și suferinţele poporului.

Saxonia/Boemia: Suedia iese de sub presiune și pornește într-o nouă campanie după

1636 vict. lui BANR la Wittstock. Se renunţa la atacul asupra Vienei (TORSTENSON).

Declaraţia de război a Danemarcei (p. 271).

începutul unor lungi tratative de pace la Münster și Osnabrück; armistiţiu între Suedia și Brandenburg, la care aderă și Saxonia.

Germania de S: odată cu orașul Breisach

1638 BERNHARD VON WEIMAR ocupa și ducatul Alsacia. După moartea lui, pătrunderea francezilor este oprita la

1643 Tuttlingen de generalul bavarez MERCY.

Vict. franco-suedeze la Alerheim (TURENNE) și Jankau (TORSTENSON). Prinderea Bavariei ca într-un clește pune capăt războiului.

1648 Pacea din Westfalia, la Münster cu Franţa, la Osnabrück cu Suedia (cele 2 forţe protectoare ale păcii).

Rezultatele Pâcii din Westfalia

Prevederi religioase: confirmarea păcii religioase de la Augsburg (1555), incluzându-i acum și pe calvini. 1624 urmează să fie considerat „anul normal” pentru starea posesiunilor și confesiunilor bisericești.

Prevederi constituţionale: privilegiile imperiale (legislaţia, tratatele) sunt condiţionate de aprobarea dietei imperiale (*Reichstag*; după 1663, o dietă permanenta de

delegaţi, p. 263); **suveranitate deplină a stărilor imperiale** acordata prin *lus foederationis* (dreptul de a încheia alianţe, atât timp cât nu sunt îndreptate împotriva împăratului și imperiului). Bavaria rămâne principat elector; Palatinatului i se acorda din nou acest statut.

Prevederi politice: Franţa primește Sundgau (partea de S a Alsaciei Superioare), vicariatul asupra episcopatelor Metz, Toul, Verdun; guvernarea asupra a 10 orașe imperiale alsaciene.

Suedia: primește Pomerania Anterioara cu Stettin, Wismar și Rügen; ducatul Bremen și Verden; – se obţine astfel controlul asupra gurilor fluviilor Weser, Elba și Oder, precum și loc și drept de vot în dieta;

Brandenburg: Pomerania Posterioara, episcopiile Halberstadt, Kammin și Minden, precum și aspirantura la arhiepiscopia Magdeburg.

Elveţia și **Ţările de Jos** se separa de imperiu. **Semnificaţie**: începutul epocii statului secularizat, cu toleranţa religioasă.

În Europa se înlătură primejdia unei hegemonii habsburgice. Alte state se ridica la statutul de mari puteri (Franţa, Suedia, Ţările de Jos).

În Germania învinge „libertatea" principilor asupra puterii imp. centralizate, imperiul se desface într-o confederaţie de state; se naște premisa viitoarei neputinţe politice și militare a Germaniei. Prima separare a Austriei de imperiu.

Barocul (1600 – 1750)

Ca epoca a stilului de Curte, barocul (din. port. *barocco =* perla neregulata) reflecta spiritul prevalent din perioada Contrareformei și absolutismului; el continua Renașterea, pornind, ca și aceasta, tot din Italia (MICHELANGELO), se răspândește mai întâi în sudul catolic, apoi în Ţările de Jos (pictură, p. 245) și devine cel dintâi stil universal. Arta este în primul rând reprezentata în clădirile ecleziastice și aristocratice.

Arhitectura: tinde – în simbioza cu sculptura și pictura spre „marele stil" (potrivit lui H. WÖLFFLIN), prin

forme picturale, masivitate plină de avânt și elemente decorative folosite până la saturaţie. În **arhitectura bisericească** (model: II Gesù din Roma, 1585) se combina structurile cu plan central și cupola pe secţiune de baza preponderent ovala, cu spaţiu principal în culori strălucitoare (alb, auriu): fresce de tavan, sculpturi, elemente ornamentale și grupuri de coloane în spirală.

— Elemente asemănătoare prezintă și **palatul princiar** înconjurat de parcul dispus geometric (model: Versailles, p. 261): construcţie cu corp central și casà a scării, aripi laterale și galerii, iar la colţuri pavilioane înălţate. **Orașul-reședinţă** princiara este astfel conceput încât să se armonizeze cu palatul (de ex. Karlsruhe). Arhitecţii de seama din **Italia** sunt **Borromini** (1599 – 1667) și **Bernini** (1598 – 1680); în **Franconia** familia **Dientzenhofer** și **Balthasar Neumann** (1687 – 1753), constructori ai principilor episcopi de **Schönborn**. În Bavaria se fac cunoscuţi fraţii **Asam,** în Westfalia **Schlaun,** în Saxonia **Bähr** (Austria p. 265; Dresda, Berlin p. 263). INIGO JONES (1573 – 1652) și CHRISTOPHER WREN sunt reprezentanţii englezi ai unui stil mai sever, influenţat de **Palladio.**

Muzica: stilul muzical se schimba în Italia printr-o sinteza între formele vechi și cele nou-inventate (fuga, suita, cantata, concerto grosso, sonata). Compoziţia **monodică** se impune înaintea celei polifonice (contrapunct), muzica bisericească se reduce la tonalitatea majora și minoră, cu accent pe melodie și armonie (bas continuu). FRES-COBALDI (m. 1643), **Corelli** (1653 – 1713), **Vivaldi** (1680 – 1743) dezvoltă *ars nuova* (muzica la orga, vocala și instrumentala), adusă de PURCELL în Anglia.

— Apare și **oratoriul** religios, care combina liricul cu epicul; **Monteverdi** (1567 – 1643), CAVALE! și SCARLATTI dezvolta **opera** din recitativul dramatic și aria lirica. Dirijorii italieni o fac cunoscuta la curţile principilor europeni. **Lully** (1632 – 1687) pune bazele operei eroice, **Rameau** (1683 – 1764) ale operei naţionale franceze.

— După ce calea este deschisa de SCHÜTZ (1585 – 1672) și BUXTEHUDE (1636 – 1707), **muzica germana** atinge apogeul prin cantorul de la St. Thomas din Leipzig, **Johann Sebastián Bach** (1685 – 1750). **Georg Friedrich Händel** (1685 – 1759) trăiește din 1712 în Anglia.

— De la 1750, **Viena** devine centrul **perioadei clasice** (sonata, simfonie, lied, opera) prin GLÜCK (1714 – 1787), **Joseph Haydn** (1732 – 1809) și **Mozart** (1756 – 1791).

Literatura: (Spania p. 243, Franţa p. 261). În Germania, **societăţile lingvistice** îşi dau silinţa să păstreze puritatea limbii, prin eliminarea infl. franceze; **Martin Opitz** (1597 – 1639) întocmește reguli ale poeziei. **Grimmelshausen** (m. 1676) și **Andreas Gryphius** sunt influenţaţi de evenimentele Războiului de 30 de ani.

Filosofia: în căutarea unei metode raţionale de a ajunge la o explicaţie „corecta" a lumii, fără influenţa a dogmatismului religios, **Francis Bacon** (1561 – 1626) pune bazele **empirismului** englez: experienţele, care conduc de la observarea particularului la legile universale (metoda inductiva), mijlocesc dobândirea ştiinţei, echivalente cu puterea. **John Locke** (1632 – 1704) neaga existenţa „ideilor înnăscute". Numai simţurile interne și externe mijlocesc cunoaşterea. **René Descartes** (Cartesius, 1596 – 1650) reprezintă **raţionalismul:** adevărul poate fi descoperit numai prin gândire și concluzii (principii) general-logice (metoda deductiva). Natura și spiritul sunt lucruri absolut diferite (dualism). **Baruch Spinoza** (1632 – 1677) ajunge la unitatea dintre Dumnezeu și natură (monism) pe calea identităţii (concordanţei) raţional deduse dintre gândire și existenţa. Panteismul sau are asupra Iluminismului tot atâta influenţa cât sistemul de mediere al lui **Gottfried Wilhelm Leibniz** (1646 – 1716): lumea consta dintr-un număr infinit de **monade** (unităţi dinamice de energie), care sunt dispuse de Dumnezeu în „armonie prestabilita", în trepte urcând calitativ de la materie până la monada centrala, Dumnezeu.

Ştiinţele politice: BACON concepe în lucrarea utopica *Nova Atlantis* modelul unui stat perfect organizat; **Campanella** (1568 – 1639) propune ideala sa *Cetate a soarelui* (1602) în stil totalitaristeomunist.

— Pornind de la **dreptul natural** înţeles raţional, **Hugo Grotius** (1583 – 1645) considera statul o instituţie care se întemeiază pe un contract liber consimţit între oameni, spre propria lor siguranţa. În lucrarea sa *De iure belii ac pads* (1625) face apel la **legea internaţională** pentru realizarea păcii generale. Numai războiul de apărare are justificare morala; marea trebuie să poată fi liber folosita de toate naţiunile.

— Teoria **contractului social** este utilizata și de HOBBES (p. 259) și PUFENDORF (p. 263) pentru a justifica dreptul la suveranitate absoluta al statului princiar. Dacă ei consideră contractul irevocabil, **Locke** (p. 269) este de părere ca el poate fi desfăcut de popor, când conducătorul nu ţine cont de legea naturala.

Știința: Galileo Galilei (1564 – 1642) iniţiază perioada **fizicii clasice.** El descoperă legile corpului în cădere libera, pe care **Johannes Kepler** (1571 – 1630) le completează cu legile mișcării planetare, în vreme ce **Isaac Newton** (1643 – 1727) explica legile gravitaţiei cu exactitate matematica. Noua concepţie ştiinţifică despre lume este confirmată de o multitudine de descoperiri și invenţii (p. 279).

Iluminismul (sec. 18)

Pornind din V Europei, această extrem de importanta mișcare intelectuala care urmează Reformei se întemeiază pe umanism (p. 212), pe filosofie și pe concepţia natural-ştiinţifică asupra lumii din sec. 17, ale căror concluzii devin opinie general acceptata asupra lumii și sunt aplicate tuturor domeniilor vieţii și transmise **burgheziei,** clasă care devine conștienta de sine datorită prosperităţii și destoiniciei ei. **Raţiunea,** curajul de a **critica, libertatea** spirituală și **toleranţa** religioasă trebuie să depășească tradiţia, dogmatismul religios, autoritatea bisericească și statală (absolutismul), prejudecăţile morale

și de clasa (stare). Creșterea în maniera naturala (= raţionala) și **educaţia** în spirit **umanist** a omului garantează **progresul,** favorizează „înfrăţirea omenirii” **(cetăţenie a lumii:** cosmopolitism) și „pacea mondială” (KANT), dar și fericirea personala (eudemonism) și bunăstarea tuturor.

Orașele și universităţile sunt punctele focale ale iluminismului. În vederea propagării idealurilor iluministe, în Anglia ia naștere asociaţia internaţionala secreta a **francmasonilor** (1717 fondarea Marii Loje de la Londra), a cărei influenţă politica este cu mult supraestimată.

Filosofia: caracteristic pentru **Anglia** este **deismul:** Dumnezeu îşi lasă creaţia în seama legilor dezvoltării ei, fără să intervină prin miracole sau revelaţii. Credinţa raţională constă din acţiuni morale. Aceasta „religie naturală” (reînnoita de Hristos) este nucleul tuturor credinţelor. **Liber-cugetatorii** deiști sunt CHERBURY, COLLINS, **Shaftesbury** (1671 – 1713).

Limitele gândirii iluministe se arată la **David Hume** (1711 – 1776), care se îndoiește de existenţa oricărei cunoștinţe absolute (scepticism). „Sufletul” – un „aparat asociativ” – face legătura dintre senzaţii doar în concordanţa cu legile psihologiei. La naștere, omul este *tabula rasa,* pe care experienţa îşi scrie „simbolurile” (teoria mediului). Deschizătorul de drumuri al **iluminismului francez** este **Pierre Bayle** (1647 – 1706), apărător fără rezerve al libertăţii ştiinţei și credinţei.

Renumit ca satiric și stilist strălucit, **Voltaire** (F.M. AROUET, 1694 – 1778) atacă biserica și credinţa. El este un admirator al Angliei și prieten al lui FREDERIC ÎI AL PRUSIEI. La **enciclopedia** (1751 – 1777) editată de D’ALEMBERT şi DIDEROT, cu intenţia de a reprezenta și propaga toate cunoștinţele vremii în spirit iluminist, lucrează, printre alţii, **materialiștii** și **liber-cugetatorii** CONDILLAC, medicul LAMETTRIE („omul, o maşinărie”) și D’HOLBACH (religia ca produs al fricii și o netrebnicie a preoţilor).

— Colaborator este și **Jean Jacques Rousseau**

(1712 – 1778), care, în postura de critic al culturii, trecuse dincolo de limitele iluminismului: bun prin natura sa, omul se lasă corupt din cauză că nu se lasă călăuzit de **sentiment.** Reflecţia cauzează degenerarea civilizaţiei (pizmă, minciună, ipocrizie). Omul trebuie să se „întoarcă la natură" și să redescopere „cultura inimii" simplă. Propuneri de educaţie adaptata la nevoile copiilor în spiritul acestei „evanghelii a naturii" sunt cuprinse în *Emil* (1762). **Iluminismul german (Aufklärung),** având predominant intenţii pedagogice, este reprezentat de **Christian Wolff** (1679 – 1754), care propaga ideile lui LEIBNIZ. **Gotthold Ephraim Lessing** (1729 – 1781) susţine toleranţa (*Nathan cel înţelept,* 1779), introspecţia naturală și umanitatea (*Despre educaţia neamului omenesc,* 1780). MOSES MENDELSSOHN (1729 – 1786) militează în vederea obţinerii de drepturi egale pentru evrei.

Cel mai mare gânditor al epocii este **Immanuel Kant** (1724 – 1804) din Königsberg. **Criticile** lui rotunjesc iluminismul și trec dincolo de el. **Critica raţiunii pure** (1781): deoarece viziunea empirica și gândirea raţionala sunt dependente de categorii (forme esenţiale: timp, spaţiu, legile logicii) apriorice (preconcepute), lumea nu poate fi înţeleasa decât „așa cum ne apare" și nu așa „cum este" (separare riguroasa între credinţa și știinţa).

— **Critica raţiunii practice** (1788): legea morala cere existenţa lui Dumnezeu, a libertăţii și a nemuririi. Exigenţele eticii nu sunt morale decât atunci când, în absenţa unui interes (succes, înclinaţie) personal, sunt impuse și îndeplinite de buna-voie ca **imperative categorice** (legi obligatorii) – autonomia morala a individului. **Filosofia germana idealista** începe cu IMMANUEL KANT; opera lui influenţează clasicismul german (SCHILLER).

Religie și biserica: în biserica catolică se dezvoltă curentul iluminist al **febronianismului** (al sufragantului J.N. VON HONTHEIM), care critica ierarhia și dependenţa episcopatului de Roma. Curia dizolva ordinul iezuiţilor

1773 (continuând să fie tolerat în Rusia și în Prusia).

În afara ortodoxiei luterane (p. 251), în protestantism ia naștere **pietismul,** un curent iraţional împotriva iluminismului. „Tăcuţii din ţară” realizează o formă practica și activă de creștinism evanghelic. **August Hermann Francke** (1663 – 1727) fondează orfelinatul de la Halle și misiunea luterană în rândul păgânilor. Contele **Zinzendorf** (1700 – 1760) colonizează fraţi exilaţi din Boemia-Moravia (p. 197), redactează scrieri de reculegere sufletească, întemeiază misiuni și școli. G. ARNOLD susţine ideea unirii creștine în lucrarea *Istoria imparţială a bisericilor* >7 *ereticilor* (1699). Încetează vânătoarea de vrăjitoare.

Sub influenţa pietismului, cca. 1770 WHITEFIELD şi **John Wesley** (1703 – 1791) întemeiază în Anglia **biserica metodistă** liberă; metodismul presupune experienţa convertirii, a închinării personale, activitatea misionară populară și grija faţă de săraci. Mare succes în America de Nord: SHARP şi WILBERFORCE Înfierează sclavia, care este abolită în Anglia la 1807.

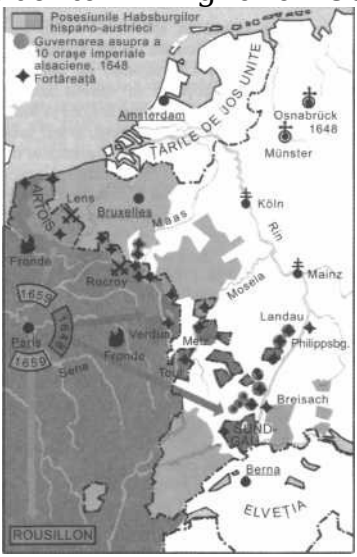

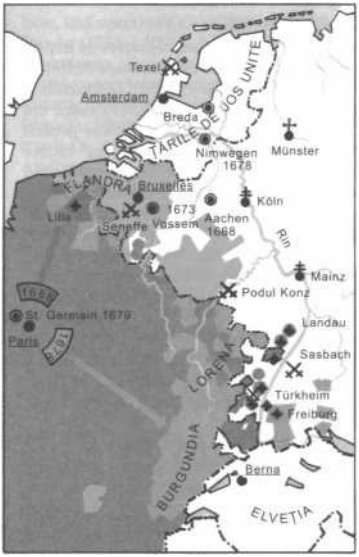

1648/59
1668/78

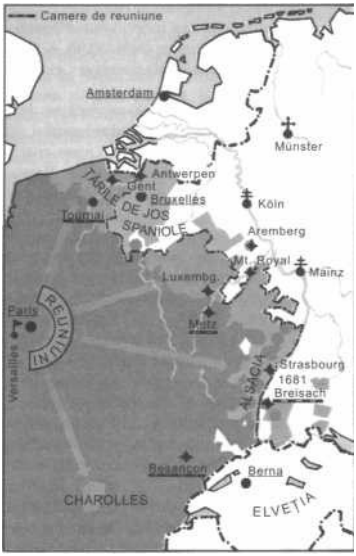

1688 1697

Pătrunderea Franţei spre est în sec. 17

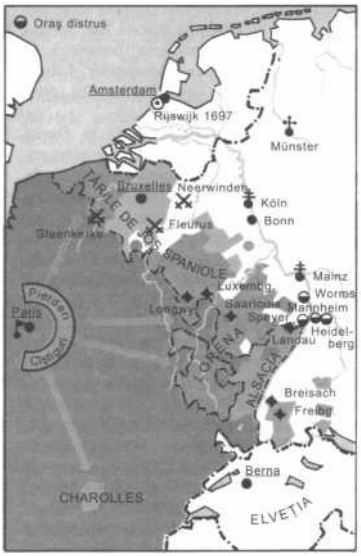

Instaurarea absolutismului în Franţa

Sub LUDOVIC XIII [1610 – 1643] se instalează statul absolutist, justificat teoretic de **Jean Bodin** (p. 247) și **Thomas Hobbes** (1588 – 1679): *Leviathan* (1651).

— Deoarece în starea naturală domnește un egoist „război al tuturor împotriva tuturor”, oamenii sunt siliţi, pentru autoconservare, să încheie un **contract** prin care îşi transferă drepturile lor naturale în mod irevocabil statului, a cărui dominaţie asupra tuturor supușilor devine astfel absoluta (indivizibilă, indisolubilă), fiind cel mai deplin exprimată printr-o persoană, regele **(monarhie absoluta).**

— Jacques Bossuet (1627 – 1704) rezumă absolutismul în formula „Un roi, une foi, une loi” (un rege, o credinţă, o lege). El evidenţiază faptul că principele depinde de **mila lui Dumnezeu** și nu trebuie să dea socoteala bisericii sau poporului.

1614 Ultima convocare a stărilor generale *(états généraux)*. În domeniul politicii, absolutismul este impus de

1624 – 1642 cardinalul Richelieu. În calitate de ministru principal al coroanei, el luptă împotriva opoziţiei nobilimii înalte și a privilegiilor politice (nu religioase) ale

hughenoţilor (p. 247), al căror ultim punct de sprijin fortificat (La Rochelle) este cucerit în 1628. Înființarea unei armate permanente și a administraţiei regale provinciale: **guvernatorii** aristocratici sunt înlocuiţi de **intendenţi** (oficiali regali).

1635 Se întemeiază **Académie Française.**

Politica externă: obiectivul este ieșirea statului din încercuirea Habsburgilor și refacerea „frontierelor naturale ale Galliei”; se acordă sprijin principilor protestanţi din Germania.

— Mediere în conflictul polono-suedez asupra M. Baltice (1629, armistiţiul de la Altmark); ajutor financiar acordat Suediei (GUSTAV ADOLF).

Intervenţie în Războiul de 30 de ani (p. 255). **1634 – 1661 Cardinalul Mazarin** (41 de ani) conduce statul continuând politica lui Richelieu.

1648 Câştiguri rezultate din „pacea din Westfalia” (p. 255). Război cu Spania până la

1659 pacea Pirineilor. Importanţa: Franţa ia locul de mare putere europeană al Spaniei, începutul „epocii franceze”.

1648 – 1653 Ultima revolta a nobilimii *(fronde)* căreia i se alătură *parlementul* din Paris. Marea nobilime este deposedata de puterea politică.

Politica externă a lui Ludovic XIV

1661 LUDOVIC XIV (22 de ani) preia guvernarea. Scopul lui: **hegemonia europeană** și întregirea frontierelor de stat spre V şi N (graniţa cu Rinul).

— LUDOVIC poate 1. să se bizuie pe Alianţa renană (p. 263) îndreptată împotriva Habsburgilor; 2. să încerce încercuirea imperiului prin câştigarea „vecinilor vecinilor”: Suedia, Polonia, Ungaria, chiar și Turcia, „câinele în lanţ al Europei”.

Subsidiile (ajutor financiar acordat cu scop politic) sunt principalul mijloc diplomatic.

1667 – 68 Războiul de devoluţiune împotriva Spaniei, din cauza unor revendicări îndoielnice asupra Brabantului. Anglia și Olanda ajung la un acord prin pacea de la Breda

(p. 267), încheie împreună cu Suedia o triplă alianţă, să indu-l pe LUDOVIC XIV să încheie pacea de la Aachen (1668).

— Alianţe cu CHARLES ÎI AL ANGLIEI (1670), Suedia (1672) și unii episcopi din imperiu (Köln, Münster).

1670 Ocuparea franceză a Lorenei.

1672 – 1678 Război împotriva Olandei: JAN DE WITT, conducător al „partidei regentului”, este răsturnat, **Wilhelm III de Orania** este numit *stathouder-generai* pe viaţă.

1672 – 73 Alianţă antifranceză sub conducerea Austriei (Llă OLA); LUDOVIC XIV răspunde prin sprijinirea candidatului profrancez la tronul Poloniei (JAN SOBIESKI) și răscoalele nobilimii ungare (p. 265); blocarea Brandenburgului prin atacul suedez (p. 271).

Pacea de la Nimwegen: Olanda nu suferă pierderi teritoriale; Spania cedează comitatul liber al Burgundiei (Franche-Comté); în pofida succeselor militare.

1678 Brandenburg trebuie să renunţe la Pomerania Anterioara, inel. Stettin, în virtutea păcii de la St. Germain; supărat din pricina politicii imperiale, marele principe elector încheie cu LUDOVIC XIV o alianţă bazată pe subsidii și tolerează

Politica de anexiune pentru „cucerirea pașnica a graniţei Rinului” a acestuia. Punctul culminant al acestei politici:

anexarea Strasbourgului.

1684 Ocuparea Luxemburgului. Sistem de fortificaţii pentru asigurarea frontierelor. Constrâns de atacul turcilor (p. 265), împăratul și imperiul recunosc anexiunile prin

1684 armistiţiul de la Regensburg. Rezistenţa antifranceză continuă prin Liga de la Augsburg (1686); LUDOVIC XIV ridica pretenţii de succesiune asupra Palatinatului în numele cumnateilui Elizab eth Charlotte – „Liselotte”.

1688 – 97 Războiul Palatinatului (al Ligii de la Augsburg). După pătrunderea francezilor în S Germaniei

1689 formarea **Marii Alianţe** (WILHELM III DE

ORANIA) pentru menţinerea echilibrului european. Devastarea Palatinatului, inclusiv distrugerea orașului Worms, a mormintelor imperiale de la Speyer și a citadelei Heidelberg.

1692 Bătălie navală la La Hogue: înfrângere decisiva a noii flote franceze. Alianţa se desface înainte de

1697 pacea de la Rijswijk: prima pace încheiata cu pierderi pentru LUDOVIC XIV.

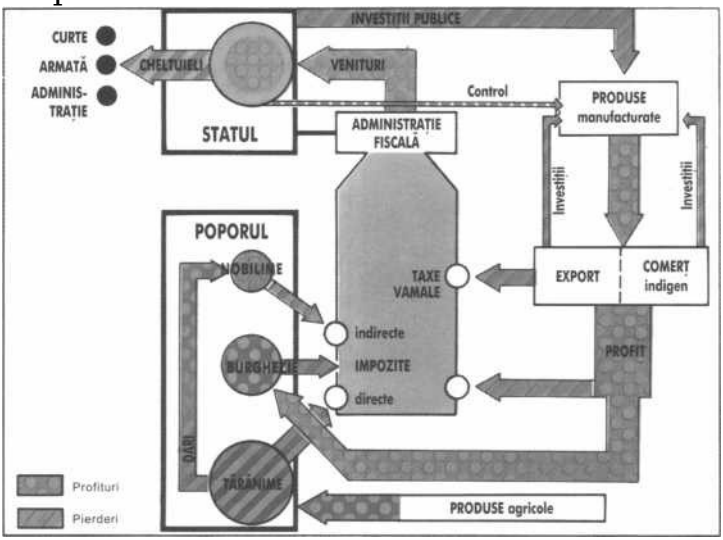

Mercantilismul

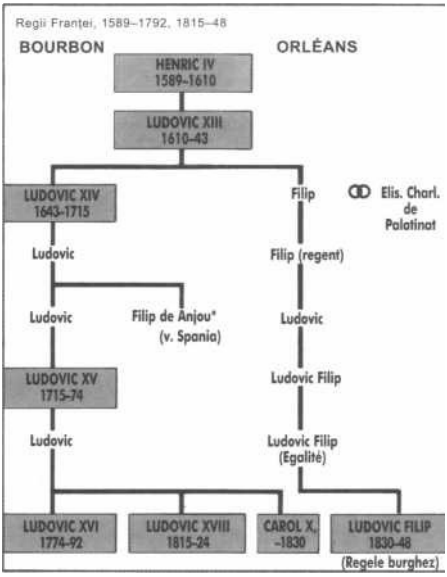

Dinastia Bourbon-Orléans
Dinastia Bourbon

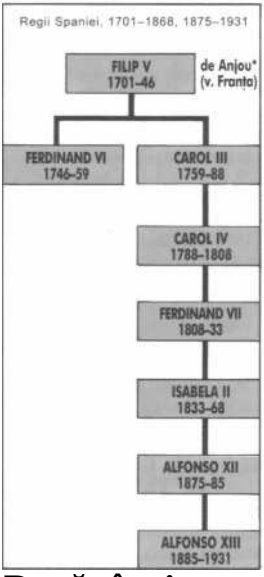

Desăvârşirea absolutismului în Franţa

(1643) 1661 – 1715 Ludovic XIV, „regele-soare”. Înzestrat cu o ţinută graţioasă, politicos și reţinut, dar maiestuos atunci când îşi face apariţia, pătruns de greutatea funcţiei sale („L’état c’est moi!”), se simte chemat să reprezinte și să sporească gloria statului.

Guvernarea: este exercitată prin decrete, exclusiv de rege, sfătuit de un consiliu „secret” de stat și de miniștri ai departamentelor, alcătuind cabinetul. Amestec în treburile justiţiei prin ordine regale de arestare *(lettres de cachet),* poliţie secreta și detenţie politică (Bastilia).

Armata: Louvois (1641 – 91), ministru de război din 1668, crește armata permanentă la 170.000 de soldaţi (la 18 mii. de locuitori); introduce uniforme, echipament perfecţionat (baionete), organizare funcţională a trupelor (infanterie, cavalerie, artilerie) și grade fixe. Regele numește și plătește ofiţerii (aristocraţi). Condusă de mareșalii TURENNE, CONDÉ şi LUXEMBOURG, armata franceză devine cea mai mare și mai buna din lume.

— **Vauban** (1633 – 1707) revoluţionează construcţia de fortăreţe prin bastioane în forma de stea, care elimină

unghiul mort de tragere; prin aceasta se modifică tehnica de asediu și a războiului în general.

Administraţia: continuarea dezvoltării intendenţelor regale din provincii și a magistraturilor regale din orașe; la ţară, seniorii (nobilii proprietari de pământuri) îşi păstrează puterile administrative și poliţienești.

Economia și finanţele: ca ministru de finanţe, **Colbert** (1619 – 1683) întemeiază prima economie naţională a epocii moderne controlata de stat, cu planificare statistică a bugetului și contabilitate reglementată. **Mercantilismul** (numit și *colbertism)* creează baza financiară a dezvoltării absolutismului, deoarece statul poate aduna prin taxe vamale și impozite directe *(taille)* și indirecte (de consum) profituri care-i permit să întreţină armata, administraţia și Curtea. Mercantilismul ţintește la realizarea unei balanţe comerciale active, prin exportul de produse finite de valoare (articole de lux și modă, produse din sticlă, parfumuri, porţelanuri etc.). În consecinţa se trece la înlăturarea taxelor vamale interne, dezvoltarea reţelei de drumuri și canale, constituirea monopolurilor de stat, subvenţionarea **manufacturilor** (mari întreprinderi meșteșugărești în care se face diviziunea muncii); încurajarea navigaţiei și a companiilor comerciale (politica coloniala, p. 277); tarife de protecţie, preţuri fixe în agricultura; încurajarea căsătoriilor, interdicţia de emigrare. În vreme ce mercantilismul promovează comerţul și meseriile, sporind astfel prosperitatea burgheziei *(bourgeoisie),* ţăranii nu sunt stimulaţi să crească producţia.

Organizarea socială: structura de clase bazată pe stări este păstrată, dar fără privilegii politice. Clerul și nobilimea sunt privilegiate prin faptul că poseda pământ, scutire de impozite și statut judecătoresc special. Marea burghezie ia parte la creșterea economică și poate accede în rândul nobilimii (dregatorești, în fr. *noblesse de robe)* prin cumpărarea de funcţii. Mica nobilime *(petits bourgeois)* și ţăranii suportă toată povara economică a

statului, prin plata unor impozite ridicate.

Politica bisericească: asigurarea unei biserici catolice de stat cu privilegii regale (numirea în posturi) și cenzurarea deciziilor papale, care sunt confirmate de **Conciliul naţional de la Paris** (1682).

1685 Revocarea edictului de la Nantes provoacă refugierea în masă a unei jumătăţi de milion de hughenoţi; economia mercantilă suferă din această cauză o lovitură puternica și apar primele critici la adresa regimului absolutist (FÉNELON).

— Acceptarea refugiaţilor mai ales în Olanda, „suburbia iluminismului" (PIERRE BAYLE, p. 257) și Brandenburg (p. 263).

Din 1710 persecuţia **jansenișt**ilor (de la CORNELIUS JANSENIUS, episcop de Ypre), mișcare de înnoire interioară anticlericală a catolicismului în spiritul lui AUGUSTIN.

Absolutismul de Curte: opulentul palat **Versailles,** proiectat de MANSART (m. 1708; de la el a rămas *mansarda),* înălţat 1624 – 1708, devine simbol al statului absolutist; amenajat somptuos (decoraţiuni interioare LEBRUN, 1646 – 1708), cu risipa de materiale; inconfortabil, dar reprezentativ, înconjurat de „arhitectura verde" a parcurilor trasate geometric (LENTRE, 1613 – 1700).

— Palatul și parcul se transformă într-o modă europeană, tot atât de mult pe cât limba, obiceiurile și cultura de Curte franceze, cu parade, operă și balet, cu peruci cu bucle lungi și pantalonii până la genunchi. Idealul epocii este „cavalerul galant".

Literatura: Boileau (1636 – 1711) elaborează prin *L'Art poétique* un cod de reguli formale al **clasicismului francez,** càruia i se conformează tragediile eroice ale unui **Corneille** (1606 – 1684) sau **Racine** (1639 – 1699), dar și comediile tipologice ale lui **Molière** (1622 – 1673) sau fabulele lui la Fontaine (1621 – 1695).

Arta: picturile lui POUSSIN (1594 – 1665), CLAUDE LORRAIN (1600 – 1682), RIGAUD (1695 – 1743) reprezintă

peisaje decorative „eroice” sau oameni de vaza înveșmântaţi în straie antic-mitologice.

— Regele este marele susţinător și patron al artei de Curte.

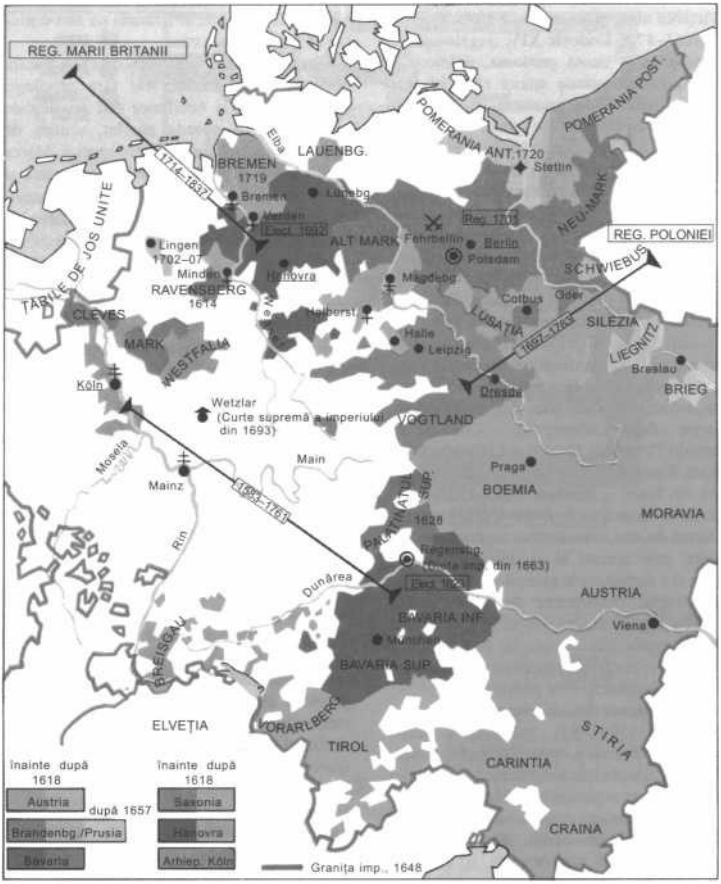

Teritoriile principilor imperiali germani după 1648

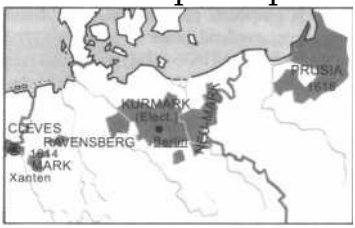

Brandenburg până în 1620
Prusia până în 1740

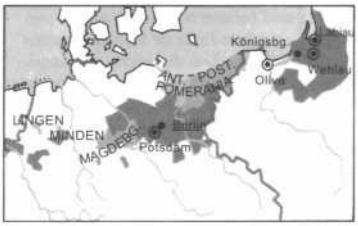

Imperiul german după 1648

În pofida distrugerilor grave provocate de război (devastări; reducere a populaţiei de la 15 la 10 milioane, în anumite zone până la 70%) și degenerării cvasigenerale (răspândirea hoţiei, brutalităţii, aviditătii de plăceri și a prigonirii vrăjitoarelor), refacerea este rapidă: o realizare a Curţilor princiare. Prin centralizarea administraţiei, armatei și sistemului fiscal, ele devin puncte focale ale vieţii politice și culturale (pătrunderea elementului francez). În afara statelor absolutiste (Brandenburg, Bavaria), apar și state a căror Constituţie este bazată pe stări (Württemberg, Mecklenburg).

Constituţie: imperiul este alcătuit din cca. 300 de pârţi suverane, lipsite de sentimentul apartenenţei la același imperiu.

Organele de conducere sunt împărţite între împărat și imperiu după principiul dualist al stărilor: cancelaria Curţii (Viena) și cancelaria imp. (Mainz); consiliul Curţii imperiale (din 1664 la Viena) și Curtea supremă (din 1693 la Wetzlar); din

1663 dieta imperiala **(Reichstag)** permanenta la Regensburg, și anume un congres de delegaţi, structurat în 3 curii ale principilor electori (8), principii (165) și orașele imperiale (61), toate subîmpărţite în diferite partide confesionale. **O armată imperiala** nu se alcătuiește decât după luarea deciziei de declanșare a unui război imperial (deci nu are o valoare militară).

1658 Alegerea lui LEOPOLD I ca împàrat.

1658 Alianţa renana a partidei antihabsburgice.

Creșterea importanţei principilor germani

Bavaria (dinastia Wittelsbach)

1597 – 1651 MAXIMILIAN I.

— Conducător al Ligii catolice (1609), i se acorda demnitatea de principe elector al Palatinatului în 1623 (pe care o păstrează și după 1648).

1651 – 1679 Sub FERDINAND MARIA, Münchenul este pregătit să devină reședința principelui elector (Palatul Nymphenburg, Theatinerkirche).

1679 – 1726 Maximilian II Emanuel, victorios asupra turcilor și aliat cu LUDOVIC XIV în războiul de succesiune spaniola (p. 269); München devine centru al barocului german din S.

Saxonia (dinastia Wettin)

1697 – 1763 Uniune personala cu Regatul Poloniei în vremea lui AUGUST ÎI CEL PUTERNIC [1694 – 1733]. Dezvoltarea Dresdei după planurile arhitectului DANIEL PÖPPELMANN (1662 – 1736; Zwinger).

Hanovra (dinastia Braunschweig-Lüneburg)

1692 Ducele ERNST AUGUST [1679 – 1698] devine al 9-lea principe elector; din 1701 candidatura la tronul Angliei (*Act of Settlement,* p. 269).

1714 – 1837 Uniune personala cu regatul Marii Britanii.

Brandenburg-Prusia (dinastia Hohenzollern)

1608 – 1619 JOHANN SIGISMUND obţine Kleve (Clèves), Mark și Ravensberg (prin tratatul de la Xanten, 1614), precum și E Prusiei ca feuda poloneză prin moștenire (1618).

1640 – 1688 Frederic Wilhelm I, mare principe elector, este întemeietorul naţiunii-stat brandenburgo-prusace prin deposedarea de putere a stărilor (adică de dreptul de a consimţi la impozite), în schimbul acordării de privilegii nobilimii (scutirea de impozite, autonomia moșiilor).

— Cea mai mare rezistenţa o opun stările din E Prusiei; sprijinul lor politic în Polonia este pierdut ca urmare a războiului dintre Suedia și Polonia (1655 – 60, p. 271). Suveranitatea asupra E Prusiei este recunoscuta de Suedia prin tratatul de la Labiau (1656) și de Polonia prin tratatul de la Wehlau (1657) și confirmată prin

1660 pacea de la Oliva.

1661 – 1663 Dieta permanentă de la Königsberg.

Administraţia: funcţionarii care colectează *Kontributionen* (impozit direct pe teren sau pe cap de locuitor) și accizele (impozit de consum indirect la oraș); înființarea de autorităţi fiscale la ţara (*Kriegskammerri)* și pe domeniile regale *(Domänenkammerri*). Administraţia se afla sub conducerea unui consiliu aulic.

Economia mercantila în vederea ridicării bunăstării și venitului impozabil: construirea de drumuri, diguri și canale; ferme agricole model; politica coloniala după modelul olandez:

1685 Edictul de la Potsdam: acceptarea a 20.000 de refugiaţi (p. 261) da avânt manufacturilor (de textile) (Berlin).

Armata: creșterea armatei permanente de la 8.000 la 23.000 de soldaţi duce la succese în războiul împotriva Franţei și Suediei (1672 – 78, p. 271): 1675 b. de la **Fehrbellin** și urmărirea armatei suedeze până la Riga. Cu aceasta vict. asupra naţiunii militare conducătoare a Europei începe tradiţia milit. prusaca.

Politica externă: permanente manevre abile ale marilor puteri; câștiguri prin pacea din Westfalia (p. 255), dar Pomerania Anterioara cu Stettin ràmâne a Suediei; chiar și așa, Brandenburg este cel mai puternic stat german după Austria și un nou factor de putere în Europa.

1688 – 1713 FREDERIC (III) I, „regele baroc”, curtean, al Prusiei.

1701 încoronarea lui la Königsberg, ca „rege în Prusia”.

Berlin: reședinţa Curţii; clădiri realizate de EOSANDER (1670 – 1729) și ANDREAS SCHLTER (1664 – 1714). Sub protecţia reginei SOPHIE Charlotte, întemeierea Academiei de Arte (1696) și, la sugestia lui LEIBNIZ, a Academiei de Ştiinţe (1701).

Halle devine punctul central al iluminismului din N Germaniei și al pietismului, datorită lui Christian Wolff și A.H. Francke.

264 Epoca raţiunii/Austria (1663 – 1740)

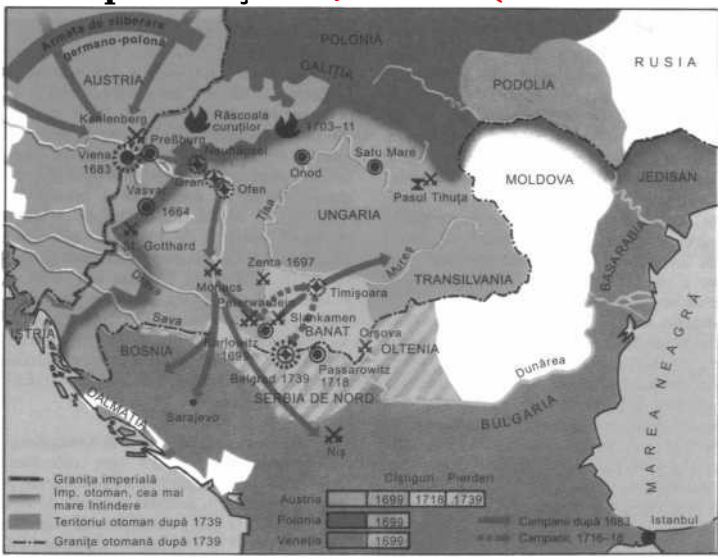

Războaiele turco-austriece, 1663 – 1739

Dinastia Habsburg (din 1637)

Dinastia Hohenzollern (din 1619)

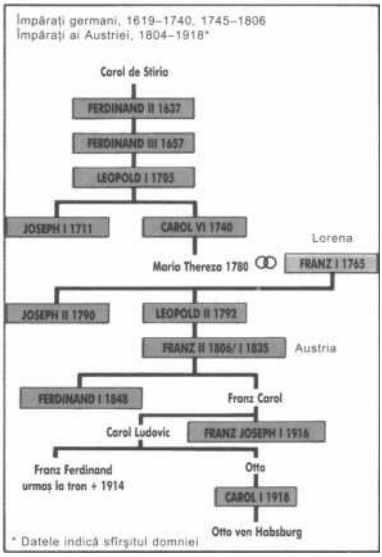

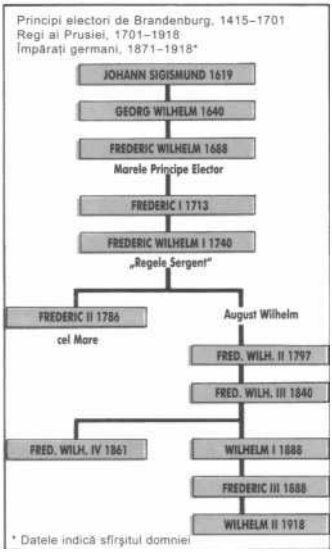

Austria dobândește statutul de mare putere

După stabilizarea internă a Imp. otoman sub marele vizir KÖPRÜLÜ-MEHMED PAȘA [1656 – 1661]

1663 – 1699 al 2-lea **atac turcesc asupra Europei Centrale** sub MEHMED IV [1648 – 1687].

1663 – 1664 Primul război turc, provocat de intervenţia austriecilor și turcilor în confuzia politica din Transilvania.

1664 B. de la St. Gotthard/Raab (MONTECUC-COLI, SPORCK) și pacea (rușinoasa) de la Vasvar (Eisenburg) cu împărţirea Ungariei și plata unui tribut de către Austria.

1669 – 1671 Conspiraţia magnaţilor (înalta nobilime ungara) din cauza persecutării protestantismului prin încartiruiri forţate, execuţii și condamnarea la munca silnică pe galere; **răscoala curuţilor** condusă de contele IMRE TÖKÖLY (1656 – 1705), care îi cheamă în ajutor pe turci.

1683 – 1699 Al 2-lea (mare) război turcesc. Pătrunderea (marele vizir KARA-IBRAHIM PAȘA) și **asediul Vienei.** Apărător: contele RÜDIGER VON STARHEMBERG.

1683 O armată de eliberare europeană (în special germano-polonă), condusa de regele polonez JAN

SOBIESKI, iese victorioasa la **Kahlenberg** sub comanda lui CAROL V de Lorena: sfârșitul presiunii turcești asupra Europei.
1684 Sfânta alianţa (Austria, Polonia, Veneţia, din 1686 Rusia) împotriva turcilor sub protectoratul papei INNOCENŢIU XI. – în ciuda atacurilor lui LUDOVIC XIV în V, împăratul trece la ofensiva. Învingătorii turcilor sunt MAXIMILIAN II Emanuel al Bavariei (p. 263) și Ludwig von Baden.

1686 – 1697 Eliberarea Ungariei și cucerirea Belgradului (1688).

1687 Dieta imperiala de la Preßburg (Bratislava): stările transferă coroana ungara din Habsburg (pe linie masculina). Întemeierea monarhiei dualiste austro-ungare. 1691 Victorii la Niș și Slankamen (Salem Kernen); eliberarea Transilvaniei; răscoale ale popoarelor creștine din Balcani.

1697 **Prinţul Eugeniu de Savoia** (1663 – 1736) devine comandant suprem al armatei imperiale. Acest strănepot al lui MAZARIN se află din 1683 în serviciul austriac, după ce fusese refuzat de LUDOVIC XIV din cauza staturii sale mărunte.

1697 B. de la Zenta; cucerirea orașului Sarajevo.

1699 Pacea de la Karlowitz: Austria capătă statutul de mare putere.

— Veneţia obţine Moreea, care este însă recucerită în 1715; ceea ce devine cauza

1716 – 1718 celui de-al 3-lea război turc. Victorii ale prinţului Eugeniu și
cucerirea Belgradului.
Pacea de la Passarowitz: cea mai mare întindere atinsa de Imperiul habsburgic.

Austro (-Ungaria) 1700 – 1740: feldmareșal și principal om de stat al noii mari puteri este **prinţul Eugeniu.** Unitatea **statului multinaţional** cu un nucleu de 11 popoare este menţinută datorită 1. pericolului turcesc din spaţiul dunărean; 2. dinastiei Habsburgilor (*Domus* Austria); 3. confesiunii catolice; 4. nobilimii

habsburgice de Curte din toate ţările ereditare; 5. administraţiei absolutiste și centralizate (folosind ca limbă oficială latina, mai târziu germana).

Viena devine centrul economic și cultural al imperiului. Maeștri ai arhitecturii baroce sunt JOHANN FISCHER VON ERLACH (1656 – 1723); LUKAS VON HILDEBRAND (1668 – 1745); JAKOB PRANDTAUER (1660 – 1726).

Administraţia: organul administrativ central, Conferinţa aulică (1709, *Geheime Konferenz),* constă din Cancelaria Curţii (afaceri interne), Consiliul aulic și Cancelaria de stat (externe), Consiliul de război al Curţii (armată) și Camera Curţii (finanţe). Lipsește totuși o organizare strictă. Risipa, protecţionismul, planificarea imperfecta a bugetului de stat slăbesc statul și armata (vezi înfrângerea din 1739).

Economia: monopolurile asupra sâni, tutunului, fierului și producţiei de textile (Silezia, Linz, Graz), mătăsii (St. Pölten) și sticlei (Boemia) nu îmbunătăţesc finanţele statului.

1718 înfiinţarea unei manufacturi de porţelanuri la Viena.

Politica de colonizare: o așa-numită agenţie de organizare (1689) asigură condiţiile necesare colonizării zonelor dunărene depopulate din cauza dominaţiei turcești (mutarea șvabilor bănăţeni și a sașilor transilvăneni).

1711 – 1740 Carol VI.

— După mai multe revolte ale nobilimii

1711 pacea de la Satu Mare (Sathmar): Ungaria se administrează după legi proprii, stabilite de dieta imperiala.

Politica externă: hegemonie asupra Italiei, prin participare la războiul succesiunii spaniole, fàra sa se reușească și asigurarea hegemoniei (p. 269). Politica împăratului este determinata de

1713 sancţiunea pragmatică: se asigură succesiunea la tron pe linie feminină (MARIA THERESA, n. 1717); pentru aceasta se încheie tratate cu Spania (1725),

Prusia (1728), Marea Britanie (1731) și Franţa (1738). – încercarea de a pune bazele unei politici coloniale proprii, prin întemeierea unei Companii orientale 1719 (Triest) și a

1722 Companiei Indiilor de Est (Ostende), eșuează din cauza împotrivirii Marii Britanii.

1731 Tratatul de la Viena; Anglia recunoaşte sancţiunea pragmatica.

1737 – 1739 Al 4-lea război austro-rusesc cu Turcia. 1739 Pacea de la Belgrad reprezintă începutul rivalităţii balcanice dintre Austria și Rusia. MARIA Theresa preia în 1740 un stat fără forţa interna sau prestigiu extern.

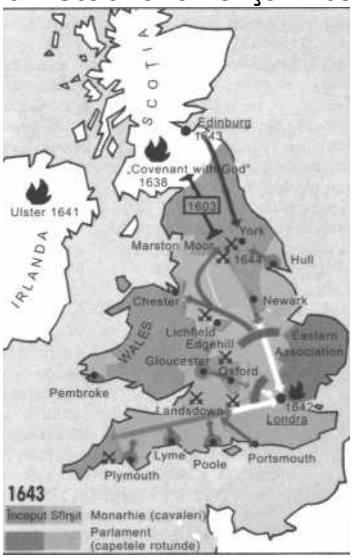

Lupta dintre coroană și Parlament, 1642 – 1648

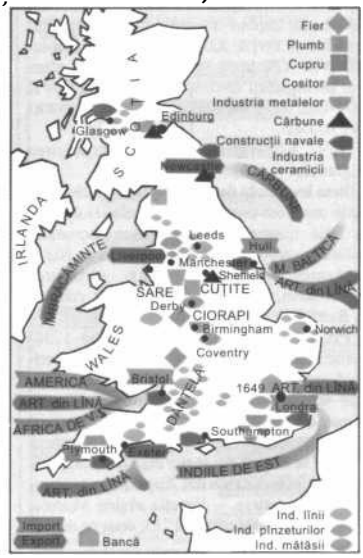

Dictatura lui Cromwell

Economia, cca. 1700

Anglia în timpul dinastiei Stuart (1603 – 1648)

1603 – 1625 IACOB I (37 ani). Ca IACOB VI al Scoţiei și moștenitor al Tudorilor, el se intitulează „rege al Marii Britanii” (1604); se sprijină pe biserica de stat anglicană. Conferinţa episcopilor de la Hampton Court condamnă puritanismul și catolicismul (1604); rezultat

1605 complotul prafului de pușca al catolicilor (GUY FAWKES). – împotriva tendinţelor absolutiste (impunerea de impozite, cumpărarea titlurilor și funcţiilor) se formează o opoziţie parlamentară a nobilimii de ţară *(gentry)* și burgheziei *(city),* pentru păstrarea vechilor drepturi.

1625 – 1649 CHARLES I (25 de ani). Intensificarea conflictului din cauza procedurilor judiciare ale regelui (Star Chamber) și a pretenţiilor fiscale (1635, bani pentru construcţii navale). În ciuda faptului că este dizolvat în mai multe rânduri, Parlamentul cere prin

1628 Petiţia drepturilor *(Petiţion of Rights)* garanţii împotriva arestărilor arbitrare și impozitării excesive.

1629 – 1640 Guvernare fără Parlament; persecutarea tuturor opozanţilor politici și religioși (schismatici și disidenţi), în primul rând a **puritanilor,** o mișcare calvinista de purificare a bisericii de cultul catolic, pe baza unei forme libere de creștinism evanghelic și cuprinzând principiul comunităţii (p. 238) și un mod de viaţă ascetic.

1638 Răscoală a scoţienilor, care se unesc în „Covenant” („Legătura cu Dumnezeu” a prezbiterienilor, p. 247) împotriva introducerii bisericii anglicane de către WILLIAM LAUD, arhiepiscop de Canterbury. Pentru a obţine aprobarea cheltuielilor în vederea „războaielor episcopilor” împotriva rebelilor scoţieni

1640 convocarea Parlamentului „scurt”, mai târziu cel „lung”. Dominat de puritani (JOHN PYM), impune controlul asupra guvernului (1641 sumar al reclamaţiilor în „Marele protest” – *Grand Remonstrance)*; procese și execuţii ale consilierilor regali ŞTRAFFORD (1641) și LAUD (1645).

1642 – 1648 Război civil între coroana (cavaleri) și Parlament (capetele rotunde: cu părul tuns scurt), provocat de o revolta a catolicilor irlandezi (masacrul de la Ulster, 1641) și arestarea lui JOHN PYM.

— Factori decisivi sunt intervenţia Scoţiei (1643) și noua armata parlamentara a independentului **Oliver**

Cromwell (1599 – 1658), care reușește să formeze din cavaleria lui cucernică (*Godpossessed Ironsides)* trupe fanatizate, de elita, ale puritanilor.
Vict. lui CROMWELL la Preston asupra scoţienilor, pe care CHARLES I îi convinsese să treacă de partea lui. Parlamentul cel lung *(Rump)* îl pune sub acuzare pe rege. Procesul se încheie cu
1648 **executarea lui Charles I** și abolirea monarhiei.

Anglia ca republica (Commonwealth, 1649 – 1660) Parlamentul cel lung guvernează republica fără o Cameră a Lorzilor și Consiliu de stat. – Renaștere viguroasă a sectelor religioase *(levellers).*

Puritanii lui CROMWELL „curăţa" Irlanda catolică (1649) cu deposedare totală de pământuri (începutul urii irlandeze) și Scoţia (1650/51); după dizolvarea Parlamentului, CROMWELL devine **1653 Lord protector** (dictatura militară a puritanilor). Strălucite succese de politica externă împotriva Olandei și Spaniei.

1651 Legea navigaţiei (Navigation Act): îndreptată împotriva transportului comercial olandez, legea prevede ca toate mărfurile spre și din Anglia să nu fie transportate decât cu nave engleze; ea provoacă

1652 – 1654 primul război naval anglo-olandez (flota engleza condusa de ROBERT BLAKE).

1654 – 1659 Război împotriva Spaniei. Guvernare puritană severa în Anglia. Prin poemul epic *Paradisul pierdut* (1667), fostul secretar al lui CROMWELL, **John Milton** (1608 – 74), exprima sentimentul de popor ales, trimis într-o misiune, al puritanilor englezi.

1658 Moartea lui CROMWELL. Incompetentul său fiu, RICHARD, abdică. Generalul MONK restaurează monarhia.

Restauraţia dinastiei Stuart (1660 – 1688)

1660 – 85 Charles II (30 de ani), educat la Curtea lui LUDOVIC XIV. Imitarea absolutismului francez, persecutarea puritanilor și restaurarea bisericii de stat anglicane *(Act of Uniformity,* 1662) produc noi tensiuni între coroana și Parlament.

1665 – 67 Al 2-lea război naval anglo-olandez (cu victoria amiralului olandez DE RUYTER). Prin pacea de la Breda 1667, Noul Amsterdam (New York) este schimbat pe Surinam (Guyana Olandeza). CHARLES II încheie

1670 tratatul (secret) de la Dover cu LUDOVIC XIV și începe un

1672 – 74 al 3-lea război nepopular împotriva Olandei (p. 259). Parlamentul răspunde Declaraţiei regale de indulgenţa în favoarea catolicilor și schismaticilor prin

1673 *Test Act*: excluderea tuturor neanglicanilor din funcţii guvernamentale și

1679 Habeas Corpus Act: protecţia împotriva arestărilor arbitrare și garantarea libertăţii personale. În Parlament se formează partide: **Whigs** (porecla pentru ţăranii scoţieni): clasa mijlocie burgheza, opozanţi ai Stuarţilor catolici; și **Tories** (bandiţi irlandezi): conservatori, anglicani și credincioși monarhiei.

1685 – 88 IACOB II (52 de ani) încearcă o restauraţie catolică; împotrivire îndârjita din partea bisericii anglicane și a partidului Whig (W. RUSSELL; Shaftesbury).

268 Epoca raţiunii/Anglia II (1688 – 1742). Războiul succesiunii spaniole (1701 – 1714)

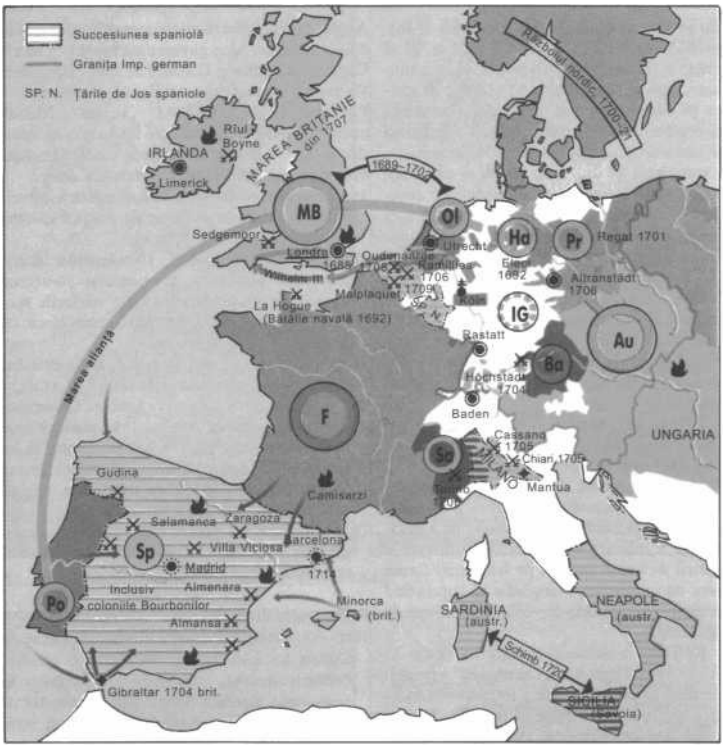

Gruparea de forţe din Războiul succesiunii spaniole

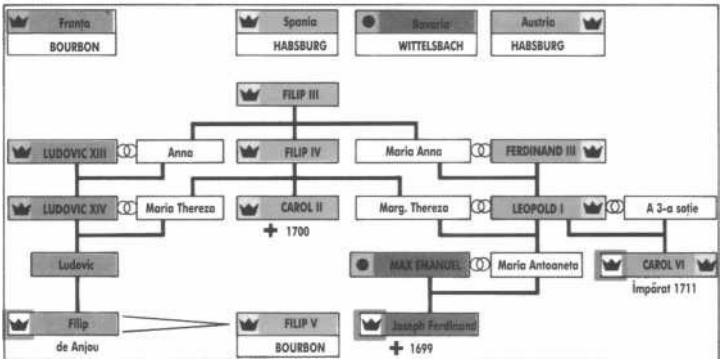

Revendicări dinastice la succesiunea spaniolă (Pretendenţi la tron: Filip, Joseph Ferdinand, Carol VI)

„Glorioasa revoluţie” (1688)

Neașteptata naștere a unui moștenitor al tronului (IACOB III) aduce primejdia unei dinastii catolice permanente pentru Anglia. Whigs și Tories îl cheamă pe WILLIAM III DE ORANIA („pentru credinţa protestantă și un Parlament liber”).

Glorioasa revoluţie se desfășoară fără vărsare de sânge; IACOB II se refugiază în Franţa; campania lui WILLIAM III împotriva „iacobiţilor" catolici din Irlanda: 1690 b. de pe râul Boyne și capitularea de la Limerick (1692).

Semnificaţie pentru Anglia: 1. Dreptul de participare la decizii parlamentare acordat la *gentry* și *city* prin
Declaraţia drepturilor (Declaration of Rights: aprobarea impozitelor, libertatea de expresie, inexistenţa unei armate permanente). Justificarea teoretica a separării puterilor legislativa și executiva în stat, în vederea asigurării libertăţii personale și a proprietăţii cetăţenilor este făcută de JOHN LOCKE (p. 257): *Two Treatises of Government* (Două tratate de guvernare, 1689). – 2. Anglia devine prima putere comerciala și financiară a lumii.

Semnificaţie pentru Europa: 1. Locul absolutismului este luat de **monarhia constituţionala. –** 2. Depășirea politicii hegemoniste a Franţei graţie principiului echilibrului *(balance of power),* ceea ce provoacă războiul împotriva Franţei 1689 – 97 (p. 259).

Semnificaţie pentru lume: 1. Rivalitatea asupra mărilor este decisă în favoarea Angliei (în uniune personală cu Olanda până în 1702). – 2. Instalarea dualismului colonial franco-englez (p. 277).

Marea Britanie până la 1742

1701 *Act of Settlement* pentru reglementarea succesiunii la tron (dinastia de Hanovra).

1702 – 14 Regina ANNA (fiica lui IACOB II). Participare la Războiul succesiunii spaniole sub comanda lui JOHN CHURCHILL (1650 – 1722).

1707 Uniunea Scoţiei și Angliei sub numele de **Marea Britanie.**

1714 – 1901 Dinastia Hanovra (GEORGE I [1714 – 1727]); GEORGE ÎI [1727 – 1760], Dezvoltarea guvernării prin partide: majoritatea parlamentară asigură formarea cabinetului, condus de **prim-ministru.**

1721 – 42 Perioada de pace sub guvernarea Whig a lui Robert Walpole, „conducătorul naţiunii", cu patronarea

posturilor din administraţie, corupţie în alegeri și cenzurarea presei (critic și satiric: JONATHAN SWIFT, 1667 – 1745; *Călătoriile lui Gulliver,* 1726); prosperitate crescânda datorită politicii coloniale mercantile.

Războiul succesiunii spaniole (1701 – 13/14)

Europa aşteaptă din 1665 moartea ultimului Habsburg spaniol, CAROL II. Moștenirea spaniolă poate crea o nouă putere mondială (Franţa sau Austria); pentru a preveni aceasta, WILLIAM III dorește o împărţire. Primul plan (1698): sprijinirea ca pretendent (urmaș) la tron a principelui elector din Bavaria; acesta moare în 1699; – al 2-lea plan (1700): sprijinirea revendicărilor de *secundogenitură habsburgică* (a 2-a linie ereditară dinastică) ale arhiducelui CAROL pentru Spania și colonii.

— Datorită eforturilor comune ale lui LUDOVIC XIV, Consiliului de stat spaniol și curiei, CAROL II îl numește în testamentul său unic moștenitor pe FILIP DE ANJOU. Această soluţie pune în pericol echilibrul european, de aceea ia naștere

1701 Marea Alianţă dintre Marea Britanie, Olanda, Austria, Prusia, Hanovra, Portugalia (tratatul Methuen), Imperiul german (1702) și Savoia (1703). Dinastia Wittelsbach (Bavaria, Kölnul electoral) este aliata lui LUDOVIC XIV.

1701 – 1713/14 Războiul succesiunii spaniole, primul război mondial al epocii moderne, cu teatre de luptă în Spania (război civil), Italia (prinţul EUGENIU), Germania de S (LUDWIG VON BADEN), Olanda (MARLBOROUGH), pe oceane și în M. Nordului.

1704 Britanicii ocupa **Gibraltarul.**

— Strălucite victorii ale aliaţilor: Höchstädt (1704), Ramillies, Torino (1706), Oudenaarde (1708), Malplaquet (1709). După 7 ani de război, Franţa este sleita din cauza suprasolicitării sistemului mercantil, a presiunii taxelor, revoltelor interne (răscoala camisarzilor hughenoţi din Cevennes), în vreme ce Austria reușește să facă faţa revoltelor din Ungaria (p. 265). Propunerile de pace ale lui LUDOVIC XIV eșuează, din cauza pretenţiilor prea mari ale

învingătorilor.

1711 Cotitura a războiului, din cauza a doua accidente: 1. Căderea guvernării Whig și începutul erei BOLINGBROKE (Tory) în Marea Britanie, MARLBOROUGH fiind rechemat; 2. Moartea împăratului IOSIF (JOSEPH) I, urmat la tron de CAROL (VI; p. 265). Legătura dintre Spania și Austria aduce primejdia unei noi dominaţii mondiale habsburgice, deci se ajunge la o înţelegere între Franţa și puterile maritime.

Pacea de la Utrecht (al doilea congres de pace al epocii moderne) cu împărţirea Spaniei: ţara în sine și coloniile îi revin lui FILIP DE ANJOU; teritoriile europene Austriei, cu excepţia Siciliei, care revine Savoiei.

1713 Prin tratatul de la Barrière, Olanda îşi asigura fortăreţele belgiene.

1714 Marea Britanie obţine Gibraltar, Minorca, Newfoundland, Nova Scoţia și monopolul comerţului cu sclavi cu America Latină (tratatul *Assiento).* împăratul și imperiul recunosc noua ordine prin

1715 pacea de la Rastatt și Baden.

Consecinţe: triumf al politicii echilibrului de forţe. Marea Britanie devine „arbitrul Europei”.

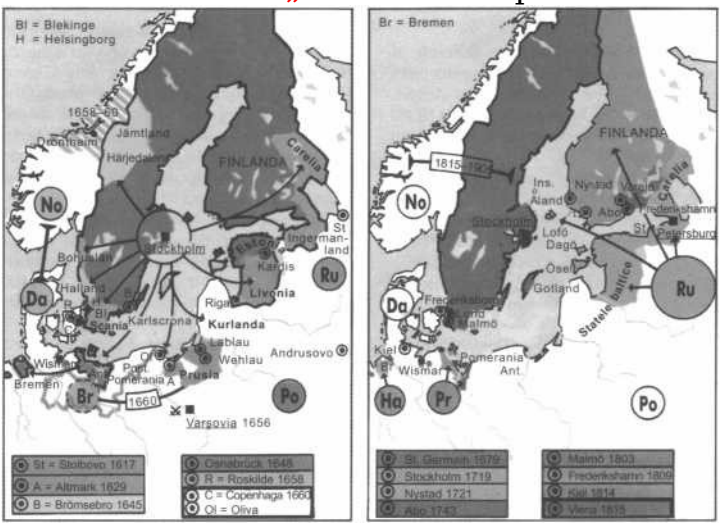

Expansiunea Suediei până în 1660
Pierderile Suediei până în 1815

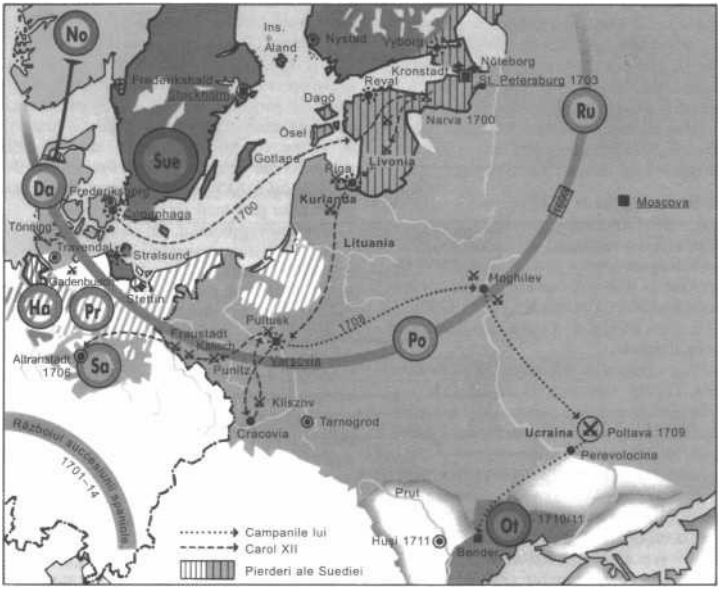

Războiul nordic, 1700 – 1721

Suedia ca mare putere

1632 – 1654 CHRISTINA (6 ani). După convertirea la catolicism, abdica. Condusa de cel mai mare om de stat al Suediei, cancelarul **Axei Oxenstierna** (1583 – 1654), ţara devine cea mai de seama forţa în zona Balticii după

1643 – 1645 războiul împotriva Danemarcei și

1648 pacea din Westfalia (p. 255). Îi lipsesc totuși mijloacele economice și financiare pentru a purta politica independenta a unei mari puteri. Adversarii naturali ai Suediei: Danemarca, Polonia, Brandenburg și mai târziu Rusia.

1654 – 1720 Dinastia Pfalz-Zweibrücken.

1654 – 1660 Karl (Carol) X Gustav, „Alexandru al Nordului”, invadează Polonia (condusa de IOAN (JAN) ÎI CAZIMIR, 1648 – 68), care este slăbită de răscoala cazacilor zăporojeni (1654) și de un atac al rușilor.

1654 – 1660 Războiul suedezo-polonez. După ocuparea Cracoviei și Diinaburgului

1656 vict. de la Varșovia cu ajutorul Brandenburgului (tratatul de la Labiau, p. 263). Danemarca pierde S Suediei prin

1658 pacea de la Roskilde. Spre menţinerea echilibrului de forţe, „puterile maritime” silesc statele baltice să încheie
pacea de la Oliva.
1660 Rusia obţine Smolensk și E Ucrainei prin
1661 pacea de la Kardis (recunoscuta de Polonia prin acordul de la Andrusovo, 1667).

1660 – 97 KARL XI (4 ani), statul devine dependent de subsidiile Franţei (p. 259). Suedia este obligată de aceea

1675 sa invadeze Brandenburgul. Înfrângere la Fehrbellin și retragere în Prusia de E (1678); în același timp

1675 – 1679 atacarea Danemarcei (vict. În Golful Kjöge, 1677). Totuși Suedia nu suferă pierderi prin tratatele de pace de la Lund (Danemarca) și St. Germain (p. 259), datorită intervenţiei lui LUDOVIC XIV.
Introducerea absolutismului ca noua forma de organizare a statului (ca și în Danemarca, *Lex regia* din 1665), inclusiv confiscarea pământurilor cedate de coroana. Se creează un echilibru al distribuţiei pământului între coroana, nobilime și ţăranii liberi; reorganizare a armatei și flotei.

1694 Opoziţie a nobilimii din Livonia conduse de REINHOLD VON PATKUL.

Războiul nordic (1700 – 1721)

1697 – 1718 Karl XII (15 ani), „ultimul viking”; luteran convins, comandant genial, dar politician capricios.

— PETRU I (p. 273) încheie împotriva lui

1699 alianţa cu Saxonia/Polonia (AUGUST II, p. 263) și Danemarca (FREDERIC IV). PATKUL plasează Livonia sub protecţie poloneza; Danemarca și Rusia pornesc marșul spre Suedia.

1700 Cu ajutorul flotei britanice și olandeze, KARL XII debarcă în Zeeland și înfrânge Danemarca (pacea de la Travendal).

1700 Vict. asupra lui PETRU I la **Narva** (împotriva unor forţe de 5 ori mai numeroase); în loc să distrugă complet armata rusă, regele (probabil din motive de ură

personala) se întoarce împotriva convertitului AUGUST II, care este alungat din Polonia.

1704 Alegerea lui STANISŁAW LESZCZYŃSKI rege al Poloniei. Supunerea Saxoniei și

1706 pacea (dictată) de la Altrandstädt: AUGUST II trebuie să renunţe la coroana poloneza și să-l predea pe PATKUL. Trimis ca emisar al regelui englez, MARLBOROUGH (p. 269) îl oprește personal pe rege să intre în Războiul succesiunii spaniole de partea Franţei.

1703 întemeierea St. Petersburgului în mlaștinile de la vărsarea Nevei.

1708/09 Campania ruseasca a lui KARL XII.

— Alianţă cu MAZEPA, hatmanul cazacilor, în vederea eliberării Ucrainei și atacului asupra Moscovei. Instalarea iernii, epidemiile și raidurile rusești decimează armata slăbită, totuși KARL XII are curajulsă declanșeze

1709 b. de la Poltava, care se încheie prin înfrângerea totala a suedezilor și capitularea de la Perevolocina: cea dintâi catastrofa suferită de o armată stràinà în Rusia în perioada modernă. Regele rânit scapă refugiindu-se în Turcia și îl îndeamnă pe sultan să pornească război (1711); armata rusa este înconjurata pe malul Prutului; totuși PETRU I reușește să se retragă prin mita, în schimbul cedării Azovului (pacea de la Huși).

1713 – 1720 Atacuri concentrice asupra posesiunilor suedeze de-a lungul Marilor Nordului și Baltica;

Danemarca: pătrundere spre Bremen și Verden; cucerirea orașului Tönning (1713);

Rusia: ocuparea Ins. Aland și a Finlandei (1714); invazia în Suedia (1719/20);

Prusia și Hanovra – intrate în coaliţie după 1713 (Utrecht) – cuceresc posesiunile suedeze din Germania. KARL XII scapă din captivitatea turcă și, după un marș forţat, apare la Stralsund (1718); cade în faţa fortăreţei Frederikshald (1718).

— Interesele britanice și franceze de menţinere a echilibrului nordic împiedica dizolvarea completa a posesiunilor suedeze. **1719 – 21 Tratate de pace:** la

Stockholm cu Hanovra (Bremen, Verden) și Prusia (Pomerania Anterioara); la Frederiksborg cu Danemarca (vama Sund); la Nystad cu Rusia (Balticum, care menţine biserica luterana, limba germană și autonomia administrativa).

Învingător: **Petru cel Mare.** Se autointitulează din 1721 „ţarul tuturor rușilor”.

— Rusia preia rolul Suediei de mare putere (baltica).

272 Epoca raţiunii/Rusia (1613 – 1740)

Deschiderea Siberiei în sec. 17

Deschiderea Siberiei în sec. 17

IVAN IV CEL GROAZNIC acorda familiei de negustori Stroganov un document prin care se certifica faptul ca Siberia le aparţine, dar care îi obliga să deschidă continentul prin colonizare. Neremarcată în Europa, începe astfel una dintre cele mai măreţe opere de cucerire din istoria umanităţii, îndeplinită de **cazaci,** șerbi ruși, respectiv ucraineni, fugiţi, care întemeiază comunităţi militare autonome (sotnii) în „câmp liber” (stepă), sub comanda unor lideri aleși (hatmani, atamani). Recunoscuţi

de ţari din sec. 15, sunt utilizaţi pentru protejarea frontierelor împotriva turcilor, tătarilor și polonezilor.
1558 Lor li se alătură negustori și ţărani coloniști (sibiriaci) în „vânătoarea de zibeline”.

1581 – 84 La ordinul Stroganovilor, hatmanul Iermak traversează (cu 800 de oameni fără cai) Siberia de V până la Irtîş; cucerirea hanatului Sibir.

1610 Cazacii ajung la vărsarea Eniseiului (din 1619 fluviul marchează graniţa de E a Rusiei).

— Fondarea orașelor Tomsk (1604), Eniseisk (1619), Krasnoiarsk (1628), Irkutsk (1652). Înainte de

1640 Siberia Centr. este cunoscuta până la Lena, Jana și Indigirka. De la Iakutsk (1632) și Verhoiansk (1638) se întreprind expediţii: spre NE Siberiei sub POIARKOV şi **Simon Dejnev,** descoperitorul Str. Bering (1648); spre M. Ohotsk (1645); spre bazinul Amurului sub **Habarov** (1653); spre Pen. Kamceatka (1679). Un conflict de frontiera ruso-chinez este rezolvat prin cel dintâi

1689 tratat sino-european încheiat la Nercinsk (graniţa Amurului); înfiinţarea unei staţii comerciale rusești la Beijing este reglementată prin

1727 tratatul de la Keahta.

— Siberia se transforma în destinaţie pentru criminali și deţinuţi politici exilaţi. Primind mandat de la ţar, danezul **Vitus Bering** (1680 – 1741) întreprinde expediţii de studiu ştiinţific al Siberiei.

1742 CELIUSKIN descoperă Cap Nord; explorarea Alaskai (din 1791 terit. rus).

1672 Dinastia Romanov. Pune capăt „epocii tulburărilor” (p. 203). Sub ţarul ALEKSEI [1645 – 76] biserica ortodoxă se scindează din cauza reformei patriarhului moscovit NIKON (1653) (pentru restaurarea a ceea ce este considerat ritul grecesc). De atunci începe prigoana „pravoslavnicilor” (arderea pe rug a arhidiaconului AVACUM 1682).
1613- Fiica ţarului, SOFIA, încearcă cu ajutorul *streliţilor* (p. 203) să-și asigure regenţa, dar în 1689 este răsturnata de la domnie de fratele ei vitreg PETRU, cu care începe

epoca modernă în Rusia.

Creșterea Rusiei

1689 – 1725 Petru I cel Mare (17 ani), „meșteșugarul de pe tron”, dorește să europenizeze ţara cu energie despotica. Călătoriile sale în străinătate (1697/98; 1716/17) reflecta admiraţia sa faţă de „germani” (nume colectiv aplicat tuturor străinilor). Ţarul învaţă personal meseria de comandant de artilerie (Königsberg), constructor de nave (Amsterdam) și navigator (Londra).

— Rezistenţa împotriva reformelor este înfrânta nemilos: eliminarea *streliţilor* 1698; propriul lui fiu moare după ce este torturat în închisoare (1718).

Reformele: desfășurate cu ajutorul străinilor (GORDON/scoţian; LEFORT/elveţian), au drept scop creșterea forţei financiare a statului și întărirea noii flote și a armatei (prin pregătire de tip european, reglementarea recrutărilor: 1 soldat la fiecare 20 de familii de șerbi și obligativitatea serviciului militar pentru nobilime).

Administraţia: Senatului, autoritatea judiciară supremă (1711), i se subordonează ministerele de resort (11 colegii, 1718); împărţirea imperiului în 11 „gubernii”, 50 provincii (și districte); sistemul birocratic controlat prin procuratori (1722). (Un corp de oficialităţi de încredere nu se dezvolta în Rusia, în pofida „ochilor ţarului”.) Introducerea unui impozit direct (pe cap).

Politica ecleziastica: patriarhatul este înlocuit de sfântul sinod (1721), prezidat de ţar (cezaro-papism).

Ordinea sociala: interzicerea vechilor tradiţii rusești (inclusiv hainele și portul bărbii); pentru restabilirea ierarhiei, nobilimea de sânge și cea de funcţii (titluri obţinute prin înalte slujbe de stat) este înregistrată conform „Legii tabelului de ranguri” (cu 14 trepte, 1722).

1714/22 Reglementari referitoare la succesiune.

Economie: monopoluri de stat pentru manufacturarea de goblenuri și textile, pentru exploatare forestieră și minerit; construirea de canale și porturi; recrutarea de specialiști străini (meșteșugari, negustori, ofiţeri, artiști). – întemeierea de școli profesionale

superioare și a Academiei de ştiinţe de la St. Petersburg (1725).

Politica externă: accesul la mare liberă (fereastra spre Europa) este câştigat prin Războiul nordic (p. 271).

1722 – 23 Campania persană (Derbent, Baku).

Opera lui PETRU CEL MARE este subiect de controversă în Rusia. Revoluţia de sus europenizează poporul doar la suprafaţă, dar are un impact profund asupra istoriei Rusiei.

1725 – 1740 ECATERINA I şi ANA reprezintă „perioada germana" a favoriţilor de la Curte: Menjikov, Bühren, münnich, Ostermann; Curtea consuma până la 50% din veniturile statului; starea ţăranilor se înrăutăţeşte (comportamentul arbitrar al nobilimii).

1735 – 39 Război cu Turcia, cu victorii în Crimeea, lângă Oceakov și Botín. Prin pacea de la Belgrad (1739, p. 265), odată cu Azov se obţine și ieșire la M. Neagră.

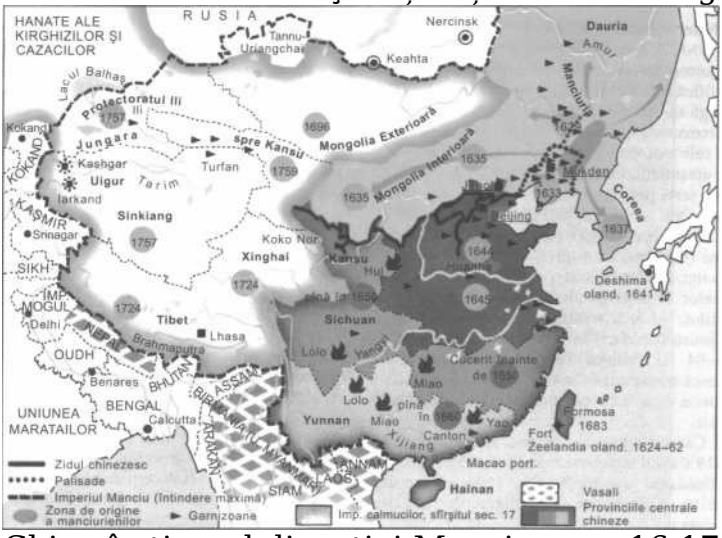

China în timpul dinastiei Manciu, sec. 16 17

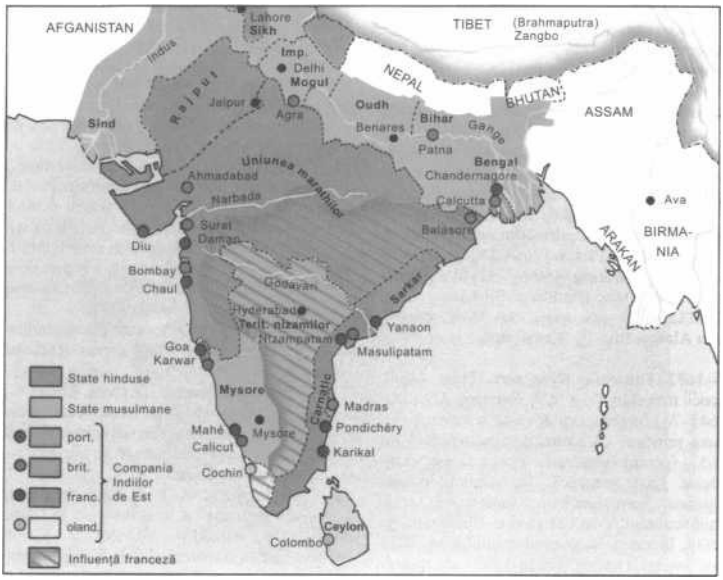

India, cca. 1700

China în timpul dinastiei Manciu

Cea 1600 NURHACHI [1583 – 1628] unește în SE Manciuriei triburile de tunguși formând naţiunea manciuriană, stabilind prin sistemul celor „8 steaguri” (1615) o organizare militară severa.

1620 Cucerirea orașului Mukden (din 1625 capitală); 1637 campanie victorioasa în Coreea. Imperiul se destramă în timpul ultimului împărat Ming, SIZONG [CHONGZHEN, 1628 – 4 – 4]. Chemaţi în ajutor de trupele Ming

1644 manciurienii intră în capitala Beijing și preiau guvernarea.

1644 – 1911 Dinastia manciurianû (Qing). Întemeietorul imperiului este principele regent DORGON, care supune China de S.

1662 – 1722 împăratul Shengzu (Kangxi), cel mai de seamă conducător al Chinei în triplul sau rol de comandant militar, om de stat și savant, care îi tolerează pe iezuiţi datorită calităţilor lor ştiinţifice și tehnice (și nu din motive religioase); iezuitul FERDINAND VERBIEST este profesorul său.

1673 – 1681 Tulburări ale susţinătorilor partidei

Ming în V şi S; cucerirea Formosei (1683).

Pentru a proteja „Imperiul celest” printr-un cerc de zone-tampon, au loc campanii împotriva mongolilor de V și tangușilor din regiunea Koko Nor; protectorate asupra Mongoliei (1696) și Tibetului (1724).

Asigurarea dominaţiei micului popor manciurian asupra unui imperiu uriaș reușește datorită mijloacelor unui stat poliţienesc, prin: 1. crearea unei ierarhii funcţionărești (calificare prin examene conform unor prevederi stricte), potrivit sistemului de dubla ocupare (chineză și manciuriana) a tuturor funcţiilor; 2. păstrarea vechii organizări a armatei; 3. desfășurarea comerţului cu Europa prin firme chineze (negustori *hong)*; 4. supunere intelectuală a maselor largi ale populaţiei (de aceea se introduce și obligativitatea portului manciurian cu coada); 5. dogmatizarea confucianismului și transformarea lui în doctrină de stat prin cele 16 reguli ale **Edictului sfânt** (1671, după modelul iezuit). Se realizează o lungă perioadă de pace internă, populaţia crește de la 100 de mii. (1680) la 176 mii. (1780), colonizându-se și zonele limitrofe ale Chinei.

Cultura: înflorire a filologiei chineze (principal reprezentant: Ku YEN-WU). Descrieri geografice ale imperiului, cronici locale, culegeri literare, comentarii ale confucianismului. Lexiconul chinez standard, 1716 dicţionarul Academiei imperiale, îi influenţează printre alţii pe LEIBNIZ și pe enciclopediștii francezi.

1736 – 1796 împăratul Găozong (Qianlong), un confucianist ortodox; el interzice misiunea creștina.

— Sistemul manciurian începe să se osifice: inchiziţie literara, inclusiv arderea de cărţi; formarea de societăţi secrete; neîncredere crescândă faţă de „străini” și împotriva pătrunderii comerţului european (cu opiu).

China atinge cea mai mare întindere din istoria ei prin războaiele coloniale din regiunea Iii (Ţungaria: 1729 – 34; 1754 – 61), din Birmania (U. Myanmar) (1767 – 69) și Tibet (1791/92). În sec. 18, China exercită o puternică infl. asupra Europei, reflectată în moda chineză idealizată

(chinoiserie) rococo (obiecte lăcuite, porţelan; grădini de inspiraţie chineză).

Dizolvarea dominaţiei mogule din India

1658 – 1707 Aurangzeb, ultimul Mare Mogul important și musulman fanatic. După cucerirea Kandaharului, Kabulului și Deccanului

1691 cea mai mare întindere a Imp. mogul, dar și începutul dezintegrării interne din cauza persecuţiei hindușilor din N Indiei (inclusiv distrugerea de temple), reintroducerea impozitului special pentru hinduși *(jizya,* 1679) și atacuri asupra vasalilor hinduși *(jaipur).* Hindușii răspund cu răscoale, secesiunea grupării **sikh** (secta războinic-religioasă din Punjab) și a statelor **rajput** (vasali hinduși).

Uniţi din punct de vedere militar de **Shivaji** (1646 – 80), populaţia **marathi** (probabil locuitorii originari din Deccan) devine susţinătoarea cea mai activă a hinduismului.

1681 Campanii anuale ale lui AURANGZEB împotriva marathilor, care devin mare putere indiana sub **Peshwas.**

Puterile coloniale europene în India

Destrămarea Imperiului mogul și înfruntările sângeroase dintre musulmani și hinduși ușurează înfiinţarea de noi centre comerciale europene.

Olanda îi alunga pe portughezi din **Ceylon** (1609), dar intra în conflicte îndârjite cu Anglia.

1615 Bătălia navala de la Surat.

Anglia: Compania Indiilor de Est (1600 – 1858) îndeplinește politica coloniala britanica; Madras (1639), Bombay (1661), Calcutta (1696), centrele viitorului imperiu indo-britanic, sunt în repetate rânduri ţinta marathilor.

Franţa se folosește de metode mercantile pentru a-și construi imperiul colonial și a dezvolta comerţul cu India. Colbert înființează Compania Indiilor Orientale și încurajează desfășurarea expediţiilor coloniale de stat. – Guvernatorul **Dupleix** (1679 – 1763) reușește să facă faţa cu succes competiţiei cu Compania Indiilor de Est a

britanicilor.

Din 1746 încep luptele coloniale între britanici și francezi, partea franceza fiind reprezentata cu abilitate diplomatica de DUPLEIX, graţie bunelor sale relaţii cu principii din S Indiei.

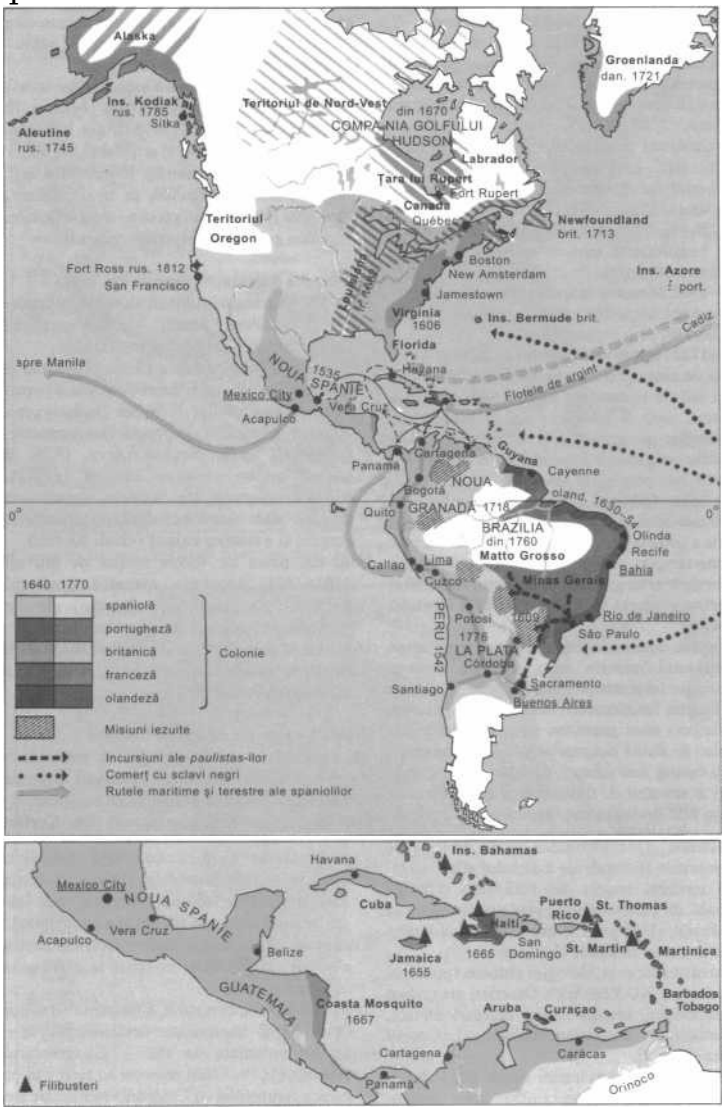

Indiile de Vest în sec. 17
America în sec. 17 – 18
Misiunea iezuită în America de Sud

Spania lasă „frontiera din jungla” de-a lungul fluviilor Parana, Maranon și Orinoco Superior în seama ordinelor misionare. Iezuiţii obţin succese strălucite, inclusiv economice – mai ales în **Statul iezuit Paraguay.**

Din 1607 apar **misiuni indiene** (așezări în care proprietatea este exclusiv colectiva), care se dezvolta în ciuda atacurilor continue (*entradas)* ale vânătorilor brazilieni de sclavi.

1767 Expulzarea iezuiţilor (p. 287); risipirea bunurilor ordinului duce la o criza sociala și economică grava, reflectata în

1780 – 83 răscoala „celui din urma conducător incaș”, TUPAC AMARU.

Exploatarea Americii de S şi Centrale

Colonii spaniole: plantele europene de cultura (grânele) și animalele domestice (vitele, caii, oile) se răspândesc rapid, dar interesul economic principal se îndreaptă spre exploatarea metalelor preţioase, în pofida costurilor ridicate presupuse de transportul cu **flotele de argint** (din 1561 în sistem de convoi, ca màsurà de protecţie împotriva atacurilor engleze, olandeze și franceze).

1546 întemeierea orașului minier **Potosi** (argint), la o înălţime de 4.000 m, cca. 1600, cel mai mare oraș din lume după Londra.

Urmările importului spaniol de argint în Europa: inflaţie latenta, creșterea preţurilor, crize de desfacere, bancrute de stat (decăderea familiei Fugger, p. 215).

— Tratatul Assiento din 1713 slăbește controlul guvernamental asupra comerţului; comerţul cu America nu este liberalizat decât în 1797.

— Birocraţia de intendenţa, introdusa în 1782 după modelul francez, înghite 80% din veniturile din impozite ale coloniilor.

Portugalia: Indiile de Vest reprezintă zona de principal interes colonial; Olinda (1537) se întemeiază ca baza împotriva piraţilor, iar Bahia (1549) ca port de transfer pentru comerţul cu Indiile de Est. Coroana

împarte zona fertila de coasta a Braziliei în 12 căpitănii ereditare (teritorii semifeudale, politic aproape independente). – în jurul orașului São Paulo, urmașii aventurierilor *(paulistas* și *mamelucos)* formează bande înarmate. Furând animale domestice și organizând vânători de sclavi, *bandeirantes* pătrund spre interiorul continentului. 1680 Fondarea coloniei Sacramento în zona de suveranitate spaniola.

— Descoperirea de aur în Minas Gerais (1693) și Mato Grosso (1720) duce la deschiderea hinterlandului; graniţa coloniala este astfel împinsă mai la V, fiind recunoscuta de Spania prin

1777 tratatul de la Ildefonso.

Rivalităţile politice din Europa îşi găsesc ecoul și în teritoriile de peste mari.

Ţările de Jos: atacuri ale Companiei Olandeze a Indiilor de Vest (1609) împotriva regatului Spania-Portugalia (unit 1580 – 1640), prin piraterie împotriva flotelor care transporta argint.

1624 Cucerirea Bahiei și ocuparea a 6 căpitănii în vederea utilizării produselor lor (trestie de zahăr, cafea) și a preluării comerţului cu sclavi.

Indiile de Vest: în lupta împotriva Spaniei, **posesiunile franceze din Antile** se dezvolta din așezările grupurilor de **corsari** *(flibusters)* sub comanda „Companiei insulelor americane” (1639): printre altele, San Christoph (1625); San Domingo, Guadelupa, Martinica (1635); Haiti (1655; reprezentând peste 25% din importul colonial).

— Factorii ale Companiei Engleze a Indiilor de Vest sunt plasate în Barbados (1605) și în Bahamas (1646/70).

1655 Jamaica revine Angliei (p. 267).

Colonizarea franceza și engleza a Americii de Nord

Franţa: din 1603, primul guvernator al **Canadei,** Samuel de Champlain (1567 – 1635), ia în posesie Newfoundland, Nova Scoţia și New France.

1608 întemeierea Québecului (1643 Montreal); din 1625 activitate misionara a iezuiţilor francezi; schimb de

blănuri și alcool între Compania Indiilor de Vest franceza și indieni. După

1674, promovarea primului imp. colonial francez datorită lui COLBERT (p. 261).

Explorarea și întemeierea **Louisiane!** în ţinutul Mississippi, de către LA SALLE.

Anglia: Virginia, cea dintâi așezare engleza din America (Jamestown 1607), este întemeiata de WALTER RALEIGH, 1584. În sec. 17, emigrant persecutaţi din motive religioase fondează statele din **Noua Anglie;** acestea sunt fie colonii ale coroanei (cu guvernatori regali și o adunare populara), fie colonii de proprietate (pe baza contractelor particulare cu coroana). 1620 Traversarea în **Massachusetts** a vasului

Mayflower la bordul căruia se afla „părinţii pelerini" (puritani).

Catolicii întemeiază Maryland.

Statul sprijină coloniile (1640 peste 25.000 de locuitori) prin „Charta" (scrisori de protecţie) și privilegii comerciale (Navigation Act, p. 267).

1664 Atac asupra Noii Olande (existenta din 1616), care revine Angliei prin pacea de la Breda (1667). State: New York, New Jersey, Delaware.

— Carolina de S şi Ţara lui Rupert (Compania Golfului Hudson) sunt ocupate începând cu 1670.

WILLIAM Penn întemeiază Philadelphia și Pennsylvania, colonia quakerilor.

1713 Marea Britanie obţine Newfoundland și Nova Scoţia; conflictul colonial britanofrancez ia forme acute (p. 283).

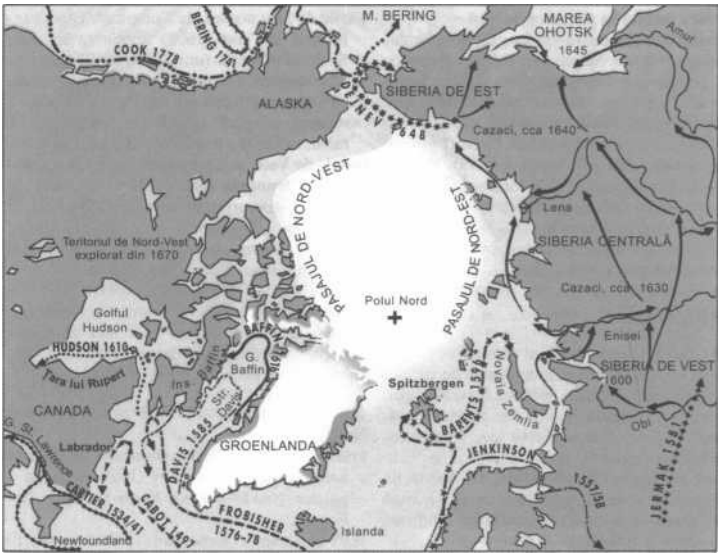

Explorarea Arcticii în sec. 16 17

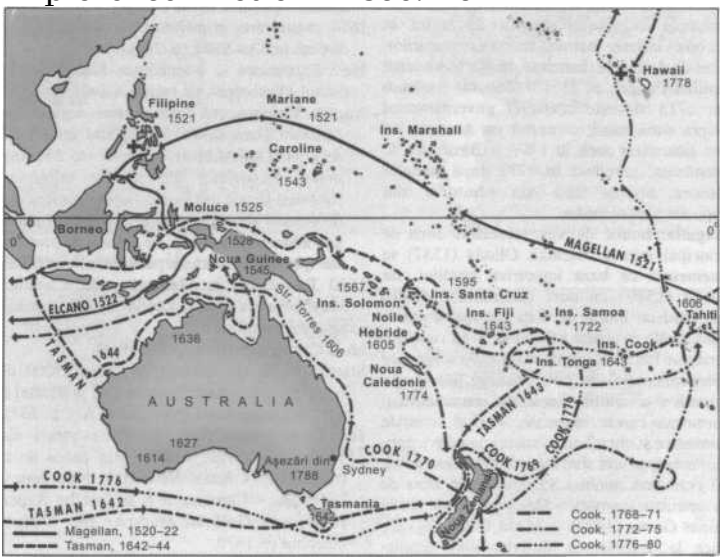

Descoperiri din Oceanul Pacific până în sec. 18

Descoperiri geografice în sec. 17 – 18

Explorarea lumii este continuata (în primul rând de olandezi și spanioli):

Căutarea legăturii nordice dintre Atlantic și Pacific, care duce la descoperirea **Arcticii** și a **pasajului nordic** (DEJNEV şi BERING p. 273); DAVIS/Trecătoarea Davis 1585; HUDSON/G. Hudson 1610 (Fort Rupert prima

așezare comerciala engleza 1674); BAFFIN/G. Baffin 1616. Expediţii spre presupusa „Terra Australis”. Explorare a **Oc. Pacific,** descoperirea unor insule importante și a noi cai de navigaţie. Exploratori remarcabili: DE QUIROS şi DE TORRES/Ins. Paumotu, Noile Hebride, Str. Torres, Tahiti.

1642 – 1659 Călătorii ale olandezului ABEL TASMAN: descoperă Ins. Mauritius, ţara Van Diemen (Tasmania), Noua Zeelandă și NV Noii Guinee. ROGGEVEEN/Ins. Paștelui, Samoa, Ins. Solomon 1721/22; călătorul în jurul lumii BOUGAINVILLE/Polinezia, Melanezia 1766 – 68.

1768 – 1779 Englezul JAMES COOK explorează Coasta de E a Australiei, Noua Caledonie, Ins. Tonga, Sandwich etc.; ucis în Hawaii.

Cunoștinţele geografice se dezvoltă datorită:
misiunii mondiale a iezuiţilor (p. 239);
luptei ilegale a piraţilor (corsari, flibuster! etc.) împotriva Spaniei, adesea cu sprijin guvernamental (p. 277, și FRANCIS DRAKE p. 225);
1. mandatelor de stat pentru întemeierea de colonii sau promovarea comerţului: DE VRIES/Japonia 1643; CHAMPLAIN şi LA SALLE/America de Nord; IERMAK/Siberia;
călătoriilor, respectiv explorărilor științifice particulare din sec. 18: ENGELBERT KÄMPFER/} aponia 1690 – 92; TOURNEFORT/Armenia și Persia 1700 – 1702; KOLBE/Africa de Sud 1710; GMELIN/Siberia 1733 – 34; C. NIEBUHR/ Arabia interioara 1765; THUNBERG/Africa de Sud 1772 etc.

Cea 1600 se cunosc aprox. 49% din pământ (32% din suprafaţa uscatului).

Cea 1800 se cunosc aprox. 83% din pământ (60% din suprafaţa uscatului).

Descoperiri ştiinţifice

Empirismul și raţionalismul favorizează dezvoltarea științelor naturale (p. 256).

1614 tabelul logariturilor

1637 geometria analitica

1665 calculul infinitezimal
NAPIER DESCARTES NEWTON
Matematică: cca. 1700 calculul prob. BERNOULLI 1788 geometria descriptiva MONGE
Fizica:
1609 legile căderii libere
1609 legile mișcării planetare
1618 legile refracţiei luminii
1662 legile gazelor
Galilei Kepler Snellius
BOYLE
difracţia luminii
legea gravitaţiei 1675 viteza luminii 1690 teoria ondulatorie a luminii
1728 aberaţia luminii 1738 teoria cinetica a gazelor 1790 electricitatea de contact **Biologie și chimie:** 1618 circulaţia sângelui 1677 spermatozoizii 1727 sărurile argintului 1735 clasificarea anim. 1766 hidrogenul
oxigenul
azotul
1780 teoria combustiei 1783 gazul aerian 1799 cimentul
Invenţii din sec. 17 – 18
Noile descoperiri au fost în parte posibile datorită noilor **instrumente de observaţie și măsură:**
1590 microscopul
1610 telescopul astronomic
1643 barometrul cu mercur
1657 ceasul cu pendul
1663 manometrul
1669 telescopul cu oglinda
1718 termometrul cu mercur
1742 termometrul centigrad
Metode tehnice, unelte și început adesea inventate din întâmplare, începând din sec. 18 sunt tot mai des rezultatul cercetării ştiinţifice: Revoluţia industrială.
1623 ceasul-calculator
1642 mașina de adunat

1681 oala de fiert sub presiune PAPIN
1673 maşina de înmulţit 1709 porţelanul (în Europa)
1711 tiparul în trei culori
1735 oţelul turnat
1738 maşina de ţesut
arma care se încarca pe la culota
paratrăsnetul
1754 laminarea fierului
1767 maşina de tors
1769 maşina cu abur
1769 tramvaiul cu abur 1778 clopotul de scufundător
1783 balonul cu aer cald
1785 războiul mecanic
1795 presa hidraulica
1769 litografierea
1799 maşina de fabricat hârtie
GRIMALDI NEWTON Römer
Huygens BRADLEY Bernoulli Galvani
Harvey LEEUWENHOEK SCHULZE LINNÉ Cavendish Scheele Rutherford Lavoisier MINCKELAERS
Parker
ZACHARIAS KEPLER Torricelli Huygens von Guericke Newton Fahrenheit Celsius **instrumente,** la
SCHICKHARDT
Zacharias Leibniz
BÖTTGER LE BLOND HUNTSMAN WYATT
Chaumette FRANKLIN CORT HARGREAVES WATT CUGNOT
SMEATON Montgolfier Cartwright Bramah Senefelder Robert
MAUDSLEY
JACQUARD
FULTON
1800 strungul
1804 maşina de brodat
1807 vaporul cu abur
280 Epoca raţiunii/Franţa, Prusia (1713 – 1748)

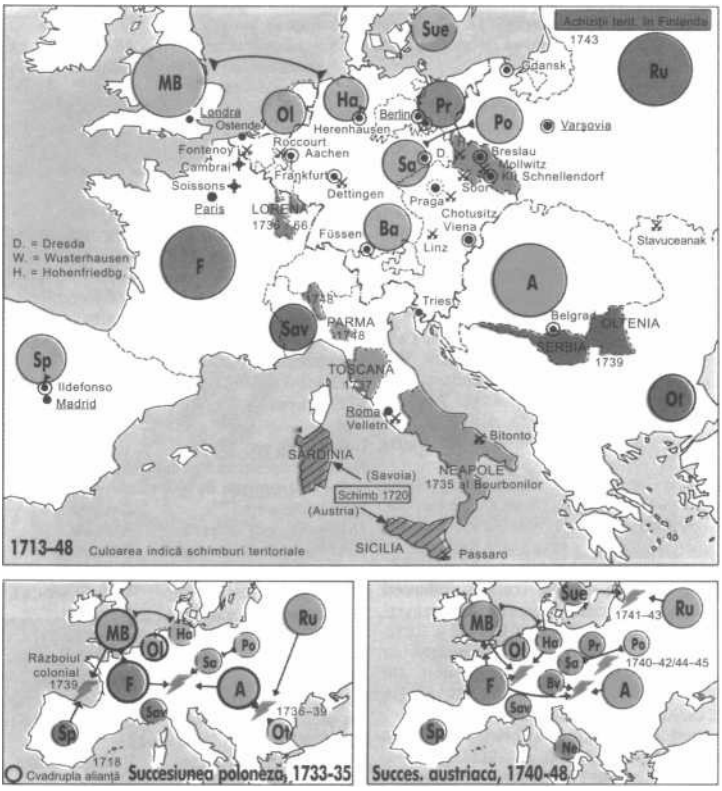

Alianţe, războaie și schimburi teritoriale în Europa, 1713 1740

Dinastiile Stuart (Orania) și Hanovra în Anglia

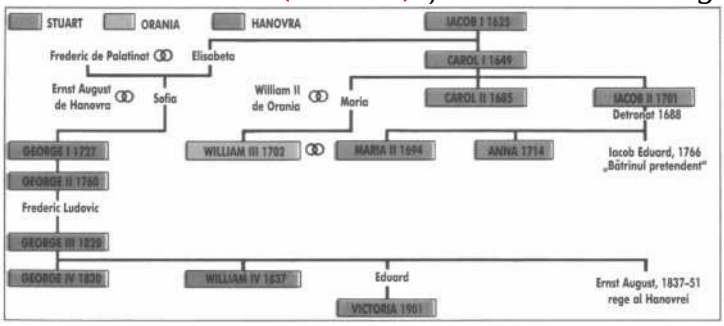

Politica europeană de convenienţa (1713 – 1748)

După războiul succesiunii spaniole (p. 269) devine evidentă puternica dorinţă de instaurare a calmului politic. Conflictele anglo-franceze sunt evitate prin compromisuri și echilibrul de forţe se menţine prin **convenienţa**

(înţelegeri între cabinete). Congresele, alianţele, împărţirile și schimburile de teritorii servesc **raţiunilor de stat,** fără a ţine seamă de populaţie.

— Conflicte apar din următoarele cauze:

Spania: cardinalul ALBERONI, ministru al coroanei, dorește să reinstaureze hegemonia asupra Italiei. Folosindu-se de războiul nordic și de cel cu turcii (p. 265), Spania
ocupa Sardinia și Sicilia.
1717 Vict. navala a Cvadruplei Alianţe la Capul Passaro; Spania supusă presiunii militare până la demiterea lui ALBERONI.

1720 Savoia cedează Sicilia în schimbul **Sardiniei** austriece.

Polonia: în timpul

1733 – 1735 războiului de succesiune polonez, trupele rusești forţează alegerea

1733 – 1763 lui AUGUST III DE SAXONIA, candidatul austro-rus la tron, împotriva pretendentului susţinut de francezi (STANISŁAW LESZCZYŃSKI). Francezii se dovedesc superiori pe teatrul de război din V (Italia).

1738 pacea de la Viena: Lorena îi revine lui STANISŁAW LESZCZYŃSKI (p. 271), după moartea acestuia în **1766** Franţei**; Toscana** lui FRANCISC DE LORENA (FRANZ VON LOTHRINGEN), care se căsătorește în 1736 cu MARIA THEREZA; Neapole și **Sicilia** revin unui Bourbon spaniol.

Austria: în pofida sancţiunii pragmatice (p. 265): **1740 – 1748** izbucn este **războiul de succesiune austriac,** declanșat de invadarea **Sileziei** de către FREDERIC ÎI AL PRUSIEI (p. 287). Saxonia și Bavaria ridică pretenţii la tron.

— O alianţă franco-prusacă și

1740 – 1742 primul război al Sileziei; victorii prusace la Moliwitz și Chotusitz; acţiunea franco-bavareză asupra Pragăi și Linzului.
Dieta de la Bratislava (Preßburg) îi acorda **Mariei Thereza** (p. 287) ajutorul ungurilor.

1741 Carol Albert de Bavaria este ales împărat [CAROL VII 1742 – 45].

Pacea separată de la Breslau: Austria renunţa la Silezia, se întoarce împotriva Bavariei și încheie o alianţă cu Savoia, Saxonia și **Marea Britanie.**

1742 „Armata pragmatica" Înfrânge o armată franceza în b. de la Dettingen. A 2-a alianţa franco-prusacă și

45 al 2-lea război al Sileziei. După vict.

prusace la Soor și Hohenfriedberg

1745 pacea de la Dresda: Austria confirma secesiunea Sileziei. În pacea de la Füssen, Bavaria îl recunoaşte pe

65 împăratul FRANCISC (FRANZ) DE LORENA. Războiul anglo-austriac împotriva Spaniei și Franţei continua.

1748 Pacea de la Aachen: Franţa retrocedează Ţările de Jos austriece și teritoriile coloniale britanice.

„Ancien régime" în Franţa

1715 – 1774 Ludovic XV (5 ani).

— Chiar dacă statul este împovărat de datoriile războaielor lui LUDOVIC XIV (p. 269), la Curtea regentului FILIP DE ORLÉANS [1715 – 23] risipa e în floare. Scoţianul JOHN LAW încearcă să echilibreze poziţia financiară a statului prin

1715 întemeierea primei bănci publice de emisiune și societăţi pe acţiuni pentru exploatarea coloniilor (1718 – 19). Sistemul Law ia sfârșit prin febra speculaţiilor.

1720 **inflaţia monedei din hârtie** și bancruta publică.

1726 – 1743 Ultimele succese politice ale Franţei în Ancien régime datorită cardinalului **Fleury.** După aceea, creștere a influenţei amantelor regale (marchiza de POMPADOUR, contesa DU BARRY). Stările privilegiate (clerul, nobilimea) împiedica reformele financiare ale ministrului MACHAULT.

Cultura: perioada de strălucire a **rococoului,** jucăuș stil de Curte, cu poezie pastorala și graţioase drame muzicale. Decoraţiuni interioare cu frize ornamentale,

oglinzi aurite, figurine de porţelan, tapiserii și *chinoiserie.* – înflorire a **picturii rococo** franceze: WATEAU (1648 – 1721); BOUCHER (1703 – 1770); FRAGONARD (1732 – 1806).

Statul prusac militar și birocratic

1713 – 1740 Frederic Wilhelm I, cel mai mare „rege interior" al Prusiei, profund religios, dar aspru și opus rafinamentelor de Curte, acest „instructor al naţiunii prusace" pretinde ascultare necondiţionată. Administrarea sa este un model al spiritului de economie: reforma a domeniilor regale și a Camerei generale de finanţe (pentru controlul acestora).

Colonizarea a 15.000 de emigranţi din Salzburg (p. 241).

Ridicarea standardului educaţiei publice (edictul din 1717).

1732 Corpul de ofiţeri nobili reprezintă prima stare din stat. **„Regele Sergent"** este primul monarh european care poartă mereu uniforma militară. Armata sa regulată se ridică la 83.000 de soldaţi (la o populaţie de 2, 5 mil.).

Regulamentul serviciului militar, care devine obligatoriu pentru ţărani.

Tensiuni grave între rege și prinţul de coroană **Frederic** (1712 – 86), care se supune în 1730, după o tentativă eșuata de fugă și executarea prietenului sau KATTE; pregătit pentru îndeplinirea serviciului public, el îşi conduce din 1736 propria Curte (castelul Rheinsberg); studii literare și filosofice.

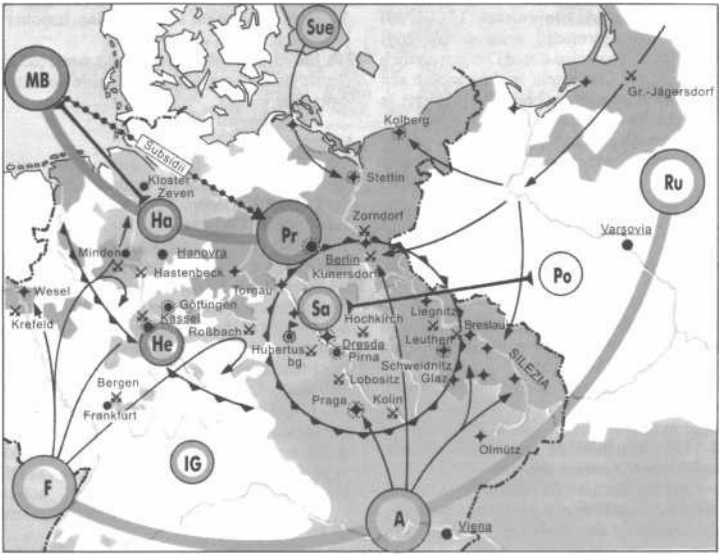

Războiul de 7 ani în Europa

Războiul franco-britanic în India

Războiul franco-britanic în America de Nord

Războiul de 7 ani (1756 – 1763)

Pacea de la Aachen din 1748 nu produce detensionarea internaţională; impulsul de rezolvare a conflictului politic mondial pornește de la puterile coloniale și Austria. Războiul este simultan purtat în Europa și peste oceane.

Războiul colonial franco-britanic (1754/55 – 63)

America de Nord (războiul francez și cu indienii): imigraţia crescândă face să sporească presiunea celor 400.000 de coloniști britanici asupra teritoriilor franceze cu populaţie puţină, dar bine apărata prin forturi. Permanentele lupte de graniţa se transforma în război deschis pe valea fluviului Ohio în 1754.

— Succesele iniţiale ale francezilor duc la căderea guvernului Whig. 1757 – 61 WILLIAM PITT (cel Bătrân, Earl de Chatham) îşi asuma conducerea politică; el consolidează forţă flotei și a trupelor de dincolo de Atlantic; Prusiei i se acordă subsidii.

înaintare de-a lungul lui Ohio; cucerirea forturilor Louisbourg și Duquesne (Pittsburg).

Pătrundere spre fluviul St. Lawrence; cucerirea orașului

Québec, „inima puterii inamice” (generalul WOLFE îl înfrânge pe MONTEALM, ambii cad în bătălie); înaintarea până la Marile Lacuri este posibilă prin căderea **Montrealului** (1760).

Indiile de Vest: dintre Antilele franceze sunt cucerite Guadelupa 1759, Martinica 1762, iar după intrarea în război a Spaniei 1761 și Cuba (și Filipinele).

Africa de Vest și coasta Atlanticului: până la 1760 sunt ocupate toate punctele de sprijin ale francezilor din Senegambia.

India: ostilităţile debutează cu succese ale francezilor, odată cu Calcutta se pierde aproape întreg S Indiei, cu excepţia Madrasului. ROBERT CLIVE (32 de ani), angajat al Companiei Indiilor de Est, consolidează capacitatea de rezistenţă britanică; recucerește Calcutta (Fort William).

1757 Vict. de la Plassey, obţinută de el prin trădare, asupra unui inamic de 20 de ori mai numeros, cu pierderea a doar 10 oameni (!), pune bazele stăpânirii britanice în India. Prăbușirea planurilor franceze legate de această regiune.

1763 Pacea de ia Paris: Marea Britanie obţine de la Franţa Canada, Louisiana, Cap Breton și Senegalul, și de la Spania Florida. Cea mai strălucită victorie engleza a epocii moderne: America de Nord devine anglo-saxona.

Războiul pentru Silezia (1756 – 1763)

Contele KAUNITZ-RIETBERG, cancelar de stat al Austriei din 1753, o câştiga pe MARIA THEREZA de partea ideii unui compromis politic cu Franţa pentru încheierea unei coaliţii împotriva Prusiei. FREDERIC II se simte izolat, de aceea încheie cu Anglia în **ian. 1756 convenţia de la Westminster;** pentru protecţia Hanovrei deschide calea „răsturnării tuturor alianţelor” urmărite de KAUNITZ.

Mai 1756 Tratatul de la Versailles; acestei alianţe ofensive franco-austriece i se alătură: ţarina ELIZABETA PETROVNA, Saxonia, Suedia și imperiul (mai puţin Hanovra, Hessen-Kassel, Braunschweig). După ce află

planul de atac pentru 1757, FREDERIC II acţionează în întâmpinarea acţiunii lor comune.

Aug. 1756 Incursiune în Saxonia (război preventiv), care după capitularea de la Pima devine bază a operaţiunilor prusace.

Desfășurarea războiului: pusă în faţa unui adversar de 20 de ori mai numeros (judecând după raportul populaţiilor), Prusia luptă pentru existenţă într-o serie de „bătălii clasice" ale istoriei militare, trecând pe rând prin victorii și înfrângeri.

1757 – 58 FREDERIC II în ofensivă: victorii la Praga, **Roßbach** (SEYDLITZ), Zomdorf, **Leuthen** și înfrângeri la Groß-Jägersdorf (ocuparea Prusiei de E de ruși), **Kolin** (crearea ordinului militar Maria Theresa) și Hochkirch (DAUN).

Sprijinul britanic acordat Prusiei de **Pitt:** luptând în serviciul Marii Britanii, FERDINAND DE BRAUNSCHWEIG respinge atacul francez din V prin vict. de la Krefeld (1758) și Minden (1759).

— După ce Marea Britanie îşi realizează obiectivele de peste Atlantic și odată cu căderea lui PITT în 1761, se opresc subsidiile acordate Prusiei.

1759 – 1761 FREDERIC II în defensiva. Armatele reunite ale Austriei și Rusiei sunt la un pas să distrugă armata prusaca în

1759 b. de la Kunersdorf. Lipsa de unitate a învingătorilor salvează Prusia; devastarea Berlinului. După vict. de la Liegnitz și Torgau 1760, semne ale unei epuizări generalizate. O întâmplare aduce întorsătură.

Rusia iese din coaliţie după moartea ţarinei; PETRU III, admirator al lui FREDERIC, este asasinat, ECATERINA II (p. 287) pune capăt războiului.

1762 Lipsa de resurse obligă Franţa și Suedia să renunţe la război; Austria este nevoita sa negocieze.

Pacea de la Hubertusburg – nu aduce schimbări teritoriale. Semnificaţie: echilibrul european se complica prin apariţia celei de-a 5-a **mari puteri, Prusia;** crește influenţa Rusiei, în vreme ce eșecul

Franţei intensifica în ţara critica la adresa **Ancient régime** (p. 281). Politica germana va fi dominată de conflictul pentru putere austro-prusac (dualismul german) până la „mica soluţie” germana a lui BISMARK din 1866.

Polonia în sec. 17

Câştiguri teritoriale ale Rusiei, Prusiei și Austriei

Expansiunea Prusiei și a Rusiei
Dizolvarea Poloniei

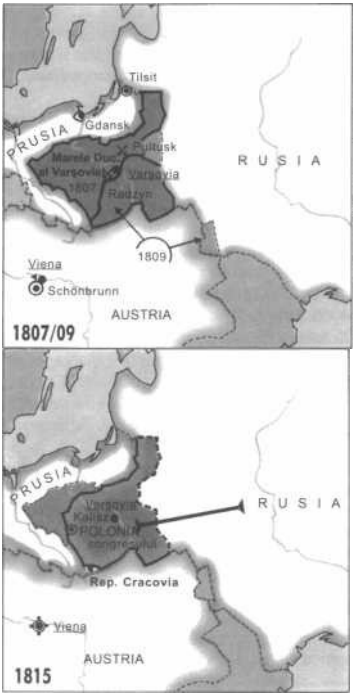

Marele Ducat al Varșoviei
Polonia congresului

Succesele politice ale Rusiei după 1763

1780 Contele PANIN conduce politica externă rusa. În calitate de ministru de externe al ECATERINEI II.

Alianţă cu Prusia, care sprijină alegerea candidatului rus, PONIATOWSKI, la tronul Poloniei.

Polonia: amestecul în conflictele legate de succesiunea la tronul Poloniei provoacă

1768 – 1774 (primul) război ruso-turc. împotriva ocupaţiei ruse în Moldova și Valahia, Austria se aliază cu Turcia. Ca mediator în acest prim **conflict balcanic,** Prusia îşi îndreaptă atenţia asupra Poloniei.

1772 Prima împărţire a Poloniei.

— Rușii renunţa la principatele dunărene și pacea este salvata.

Marea Neagră: cu ajutorul marinarilor britanici 1770 vict. a flotei ruse din M. Baltica la Cesmé, pecetluind declinul Turciei.

1774 Pacea de la Kuciuk Kainargi: Rusia obţine Azov și devine protectoare a creștinilor ortodocși din Balcani.

1783 Anexarea Crimeii. Dezvoltarea **„Noii Rusii”** datorită favoritului ţarinei, **Potemkin** (1736 – 91): construirea unei flote a Mării Negre, fondarea de noi sate și orașe (Cherson 1778, Sevastopol 1784). – împreună cu Austria 1787 – 92 (al 2-lea) război ruso-turc, condus de feldmareșalul conte **Suvorov** (1730 – 1800).

Pacea de la Iași: zona litorala dintre Nistru și Bug revine Rusiei.

Dualismul austro-prusac din Germania după 1763 Creșterea puterii rusești afectează Prusia și Austria, care, pe rând, cauta ajutorul rus.

1790 Joseph II dorește să consolideze poziţia austriacă din imperiu după stingerea din Wittelsbach din 1777. Planul de schimb teritorial cu moștenitorul CAROL THEODOR AL PALATINATULUI (Bavaria Inf. şi Palatinatul Superior contra Austriei la V de Tirol) provoacă

1778 – 79 războiul succesiunii bavareze și invadarea Boemiei de către prusaci. MARIA THEREZA îl obligă pe JOSEPH să capituleze.

1779 Pacea de la Teschen (Tesin), garantată de Rusia, Austria se mulţumește cu districtul Inn. JOSEPH II îşi urmează acum scopul

1781 în alianţa cu Rusia. Încercării de a schimba Bavaria contra Belgiei, FREDERIC II răspunde prin

formarea

1785 Ligii principilor germani (p. 255) pentru menţinerea păcii din Westfalia (p. 255). Austria nu mai este în măsură sa se impună în faţa Prusiei în cadrul imperiului.

Convenţia de la Reichenbach silește Austria sa cedeze pretenţiilor Prusiei și să întrerupă

1787 – 1791 războiul împotriva Turciei.

Deși austriecii ies victorioși la Focșani și cuceresc Belgradul, pacea de la Șiștov nu le aduce niciun câştig semnificativ.

Împărţirea Poloniei (1772 – 1795)

1764 – 95 STANISŁAW ÎI PONIATOVSKI. Ales sub presiune rusa, acest favorit al ECATERINEI II (p. 287) aspira ca rege la reforma unei „anarhii temperate de războiul civil”. Rusia îi ia sub protecţie pe disidenţi (necatolici) și pe nobilii din opoziţie, reprezentaţi în confederaţiile de la Slutsk și Radom și împiedică o limitare a *liberum veto* (p. 249). Ajutaţi de Rusia, disidenţii înfrâng în războiul civil

1767 contrafederaţia de la Bar.

Austria ocupa teritoriul de-a lungul râului Zips (p. 201), lăsat zălog Poloniei de la 1412. Pentru evitarea unui război ruso-austriac

1772 prima împărţire a Poloniei (împotriva voinţei MĂRIEI THEREZA Puterile care efectuează împărţirea cer ca Polonia să-și păstreze monarhia electiva, prerogativele nobilimii și *liberum veto*. În timpul războiului rus cu Turcia și Suedia (1788 – 90)

1788 – 1791 „dieta de 4 ani” decide să transforme Polonia într-o monarhie constituţionala ereditara, proclamata prin Constituţia din mai.

1791 Sub influenţa Rusiei, opoziţia formează atunci confederaţia de la Targowize, în care este silit să intre și regele. Pentru „restabilirea ordinii”.

a 2-a împărţire a Poloniei, recunoscuta de „dieta tàcută” de la Grodno. Răzmeriţele de la Wilna și Varșovia aprind

focul unei
revolte naţionale generale conduse de eroul naţional TADEUSZ KOŚCIUSZKO (1746 – 1817), înăbușită de trupele prusace și rusești (SUVOROV).

1792 **A 3-a împărţire a Poloniei:** dizolvarea statului.

1793 Sub conducerea generalului DABROWSKI (1755 – 1818), legiunile poloneze lupta sub NAPOLEON; acesta înființează

1807 Marele Ducat al Varșoviei, care prin congresul de la Viena este alăturat Rusiei prin uniune personala, ca

1815 „Polonia congresului”, iar după 1830 – 31 devine provincie rusească.

La Paris, **centrul emigraţiei poloneze,** poeţii **Adam Mickiewicz** (1798 – 1855), SLOWACKI (1809 – 49), KRASINSKI (1812 – 59) și compozitorul **Frédéric Chopin** (1810 – 49) acţionează pentru eliberarea patriei lor.

Urmările împărţirilor: mișcarea naţionala poloneza nu poate fi definitiv potolita. În sec. 19, Polonia este un focar de neliniște europeană. **Prusia** se împovărează cu o minoritate naţionala și pune bazele unei relaţii germano-poloneze tensionate (consecinţe în sec. 20: politica germană de exterminare; ura poloneza faţa de germani). **Rusia** avansează spre V și devine vecina directa a Prusiei și a Austriei în 1795.

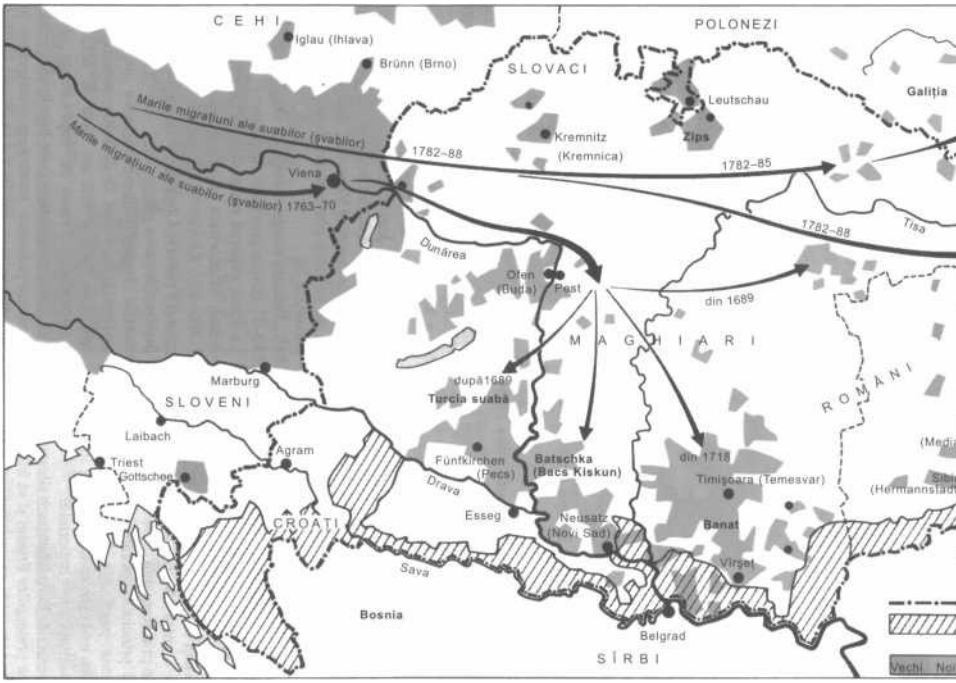

286 Epoca raţiunii/Despotismul luminat (sec. 18)

Noi așezări în spaţiul dunărean, după războaiele eu turcii din sec. 18

Despotismul luminat în sec. 18

Ideile umanitare ale epocii influenţează și teoriile asupra statului și societăţii. Conducătorul luminat îşi guvernează supușii în chip de „prim servitor al statului” în virtutea unor principii raţionale. „Revoluţia de sus” creează statul absolutist cu birocraţie moderna și sistem ordonat de legi.

Prusia: Frederic II cel Mare (1740 – 1786)

Continuarea operei de reforma a tatălui sau (p. 281): bugete fixe; monopoluri de stat asupra cafelei, tutunului, sării.

Colonizarea interna: drenarea mlaștinilor de pe Oder, Warthe și Netze; construirea de drumuri și canale; construirea a 900 de sate cu 300.000 de noi coloniști.

Încurajarea agriculturii: rotaţia culturilor, cultivarea cartofului; optimizarea creșterii animalelor,

îngrijirea livezilor și a pădurilor.

Organizarea socială: toate stările trebuie să servească statului: **regele** (guvernare personala, cu ajutorul consilierilor și secretarilor) se ocupa activ, prin inspecţii și controale; **nobilimea** (marii proprietari de pământuri și moșierii) pune la dispoziţie ofiţeri și funcţionari superiori; clasele **burgheze** (practicanţii meseriilor și comerţului) duc povara fiscala, în schimb sunt sprijiniţi de stat (dezvoltarea industriilor mătăsii, sticlei și porţelanului); **ţăranii** (agricultura) rămân în stare de dependenţa ereditara (o forma specifica de șerbie).

— **Libertate de opinie și religie.**

Reforma a justiţiei iniţiată de **Samuel von Cocceji** (1679 – 1755): se elimina tortura, intervenţia regala în procedurile legale și cumpărarea de funcţii. Introducerea **egalităţii înaintea legii** și a independenţei jurisdicţiei (separarea puterilor în stat). Juriștii sunt examinaţi și plătiţi de stat. Instanţele judecătorești, procedurile de judecare, măsurile punitive și sistemul de închisori sunt puse pe baze unitare. Prusia se transforma dintr-un stat poliţienesc într-unul **de drept.**

Austria: Maria Thereza (1740 – 1780)

Împărateasa urmează exemplul rivalului ei prusac. „Reînarmarea interna” în Austria este îngreunată din cauza diferenţelor sociale, politice și economice dintre diferitele popoare din stat. Totuși, partea austriaco-boemiana a imperiului se transforma într-un stat birocratic modern, organizat în provincii *(gubernii)* și districte; obligaţia generală de plata a impozitelor pe baza recensămintelor periodice și a cadastrului *theresian* (registrul pământurilor).

Sistemul juridic: protestanţii și evreii sunt supuși unor restricţii legale; statul supraveghează biserica și are drept de *placet regiuni* (aprobare) asupra edictelor papale.

— Cod penal unitar *(Nemesis Theresiana* 1768).

Învăţamântul: școli populare și meșteșugărești; academii militare, politehnice și de comerţ pentru ridicarea nivelului de cunoștinţe practice al poporului.

Monopolul educaţiei deţinut de iezuiţi este desfiinţat odată cu ordinul (1773).

Colonizarea interna: din 1748 sporește numărul **„convoaielor de șvabi (suabi)”** spre zonele de SE ale imperiului (v. harta de la p. 286 și p. 265).

În vederea înfăptuirii unui **stat unitar**

1765 – 1790 Joseph II (până la 1780 coregent al mamei sale în Austria) ia măsuri radicale și pripite. Administraţie centralizata cu germana ca limba oficială în întreg imperiul.

1781 înlăturarea șerbiei și a breslelor obligatorii; edict de toleranţa, dar diferitele confesiuni nu sunt puse pe o treaptă egala.

Reforma bisericii: desfiinţarea ordinelor „inactive” (1300 de mănăstiri); educaţia și plata preoţilor de către stat; școli și instituţii de binefacere (spitale și orfelinate; instituţii pentru cei suferinzi de boli nervoase sau orbire); căsătorie civilă. **„Josephinismul”** (biserica de stat creștin-liberala) eșuează, în schimb are influenţa asupra sec. 19.

Urmările reformelor: popoarele din imperiu se apara împotriva desconsiderării tradiţiilor naţionale și a drepturilor lor speciale.

1790 Secesiunea „Republicii Provinciilor Belgiene Reunite”. JOSEPH retrage majoritatea reformelor introduse de el. Fratele sau

1790 – 1792 LEOPOLD II domnește cu precauţie, pentru a salva monarhia.

Rusia: Ecaterina II cea Mare (1762 – 1796)

Aceasta ţarina culta, aparţinând din **Anhalt-Zerbst,** propaga ideile iluminismului în Rusia.

1764 Colonizarea de ţărani germani pe Volga, 1783 și în Crimeea.

1767 – 68 O comisie de reforma da greș; din

1775 guvernare autocratica: împărţirea ţarii în **gubernii** cu anumit grad de autoadministram prin confederaţii ale nobililor. Urmând exemplul **Universităţii din Moscova,** fondate încă din 1755 la sugestia chimistului LOMONOSOV (1712 – 65), se întocmesc

planuri pentru școli populare și gimnazii. Aceste încercări eșuează, ca și cele de a schimba felul de viaţa al rușilor, din cauza lipsei de cetăţeni cu educaţie. „Scrisori de graţie” acordate nobilimii intensifica exploatarea șerbilor (suflete); de aici 1773 – 74 răscoala cazacilor (PUGACIOV).

Reforma în restul Europei

Portugalia: sub ministrul POMBAL, reforme ale învăţamântului, finanţelor și armatei.

1759 Expulzarea iezuiţilor din **Spania** prin contele Aranda 1767.

Danemarca: perioada de reforme precipitate introduse de medicul german STRUENSEE, răsturnat și executat în 1772.

1788 **Contele Bernstorff** (1735 – 97) impune eliberarea ţăranilor.

Baden: KARL FRIEDRICH (1746 – 1811) este considerat un model de **principe german** luminat.

Indice în afara listei de abrevieri de la paginile 8 și 9, s-au folosit mai jos și următoarele prescurtări: p. = pace, c. = conciliu, co. = conferinţa, congr. = congres, împ. = împărat, t. = tratat Cifrele aldine: la pagina respectiva, termenii în discuţie ocupă o poziţie importantă.

Aachen (Aix-la Chapelle) t. 123; 125, 143 și urm., 156, 163, 195; p. 259; p. 280 și urm., 283
Abbasizi, din 130.135 și urm., 178/9, 209
Abbevillian 12/3
Abd ar-Rahman I 121, 135; – III 137, 1877
Abisinia 25, 220/1
Abodriţi 110/1, 143, 165, 171
Abraham a Santa Clara 265
Absolutism, asirian 29; luminat **287** europ. 155.193, 247, 25**6, 259 și urm.,** 267, 271.281; rom. 101 și urm.
Abu Bakr 135
Academia Franceza 259
Acheulian 12/3
Acropole (Atena) 55, 58/9, 65
Act of Settlement 263, 269
Actium b. 92/3

Actul de supremaţie 238
Adad-Nirari II 31; – III 311
Adalbert de Bremen 147; – de Praga 167: – de Reims. 159
Adelheid 119, 143
Adlerberg, cult. 19
Adolf von Nassau 193, 195
Adrian, papi; – IV 165; – VI 23737
Adrianopol, b. 102/3.115; b. 204 și urm., 209; p. 209
Aegates, ins. b. 80/1
Aegidiene. constituţii 217
Aegospotami, b. 60/1
Actius 115, 117
Afghanistan 137, 155.179
Afișarea tezelor (Luther) 231
Africa 12/3.15, 51.82/3.105.134/5, 186/**7, 220/**1, 227, 236/7, 243, 245, 263.283
Afrodita 48/9, 58
Agatocle 61
Ager publicus 83, 89
Agesilau 63
Agri decumates 97, 115
Agricola, G. 221
Agricola, R. 212
Agricultura 105, 109, 126, 171, 215, 287
Agrippa 93.95/6
Agrippina 97
Ahab 37
Ahaia, ahei 33, 35, 46/7, 53, 67, 69, 85, 93, 206/7
Aheeana, liga 69, 85
Ahemenizi 45, 65, 69.101
Ahura Mazda 45
Am Jalut, b. 178/9
Aistulf 119.123
Akbar 229
Akhivawa 18.34/5
Akkad **26/7**
Al-Mansur 137, 187

Al-Ualid I 135
Ala Ad Din Khalji 211 Alalia, b. 72/3
Alamani (ia) 99 și urm., 114/5, 120/1.
125
Aland, ins. 270/1
Alani 111/2, 115
Aiaric 115
Alaska 273
Alba 237, 243, 245
Alba Longa 73
Albania 204/5, 209
Albertus Magnus 149
Albigenzi 141, 149, 158/9
Albrecht Ursul 165, 171; von Hohenzollern 2355
Albrecht, Habsburg: I (rege) 194; – II ((împ.) 194,
197
Alcaeus 51
Alcázar-Kabir, b. 242/3
Alcibiade 61
Alemaionizi 55
Alemán din Sardes 51, 53
Alcuin 127
Alegerea monarhului 145, 195
Aleksei 203; ţar 273
Alep 35, 137, 175
Alexander Farnese 243, 245
Alexandria 39, 64/5, 67, 70/1, 90/1, 93, 107, 135,
140, 153
Alexandru cel Mare 25, 31, 39, 43, 45.
6**3, 64 și urm.,** 71, 157
Alexandru din Hales 149
Alexandru, papi: – III 149, 165; – VI 217, 219, 22525
Alexie I Comnenul 113, 151, 174/5;
IV 2077
Alfonso, Aragón; – I 187; – V 217. Castilia: VII 137,
187. Portugalia:
I 187. Spania: XII 260; – XIII 260 260
Alfred cel Mare 129, 131

Alger 236/7
Ali 135
Alianţa, marea 259, 268/9; sfânta (1684) 265; renana 259, 263
Allah 135
Allia, b. 77
Almohazi 136/7, 186
Almoravizi 136/7, 186
Alp Arslan 151
Alsacia 253 și urm., 269
Alsacia-Lorena 192/3, 258/9
Alsnö, statut 163
Altamira 13
Altranstädt, p. 270/1
Alungare din motive confesionale 240/1
Alyattes 35, 45, 49, 51
Amalfi 131
Amasia 37
Amasis al Egiptului 25, 51
Amaterasu 177
Ambroni 88/**9, 115**
Ambrosius 107
Amenofis I 25; – III 25; – IV 25
America Centrala **222 și urm., 276 și urm.**
America de Nord **224/**5, 233, 25**7, 276/**7, 27**9.282/3**
America de Sud **222 și urm., 276/7**
America v. şi de Nord, Centrala și de Sud 131, 186, 20**7, 222 și urm.,** 23**9, 276/7;** comerţ 277
Amicleea 53
Amintas 95
Amoniţi 37
Amoriană, din 139
Amphipolis, b. 60 și urm.
Amrah 17
Amsterdam 232, 244/5, 273
Anabaptiști 233
Anabasis 58
Anacletus II, papalitate 149

Anacreon **5**1, 55
Anastasiu I 140
Anatolia 35
Anatoliană, cultura 19
Anaxagora 59
Anaximandru 51
Anaximene 51
Ancien régime 281, 283
Andaluzia 137
Andrei II al Ungariei 153, 169 Andronic II 207
Andrusovo, b 270/1
Angevin, imperiu 159, 161
Anghelos, din 175 Angli 114/5, 128/9 Anglia 128/9
Anglia v. şi Marea Britanie 15, 19, 21, 99, 12**7, 128 şi urm,** 148 şi urm., 154 şi urm., **160/**1, 172, 18**4, 188 şi urm.,** 19**3, 212 şi urm.,** 217, 219 şi urm., 22**5, 23**8, 240, 242/3, 24**5, 24**7, 251, 253, 256/7, 259, 262/**3, 266 şi urm.,** 274 şi urm., 280 şi urm.
Anglicanism **238**
Anglo-olandeze, războaie maritime 266/7
Anglo-saxoni 140, 162/3
Angora (Ankara), b. 178/9, 208/9 Angrivariilor, Valul, b. 96 Anhalt-Zerbst, fam. 287
Anjou, din 159, 161, 165, 172/3, 201, 207, 217, 219
Anjou-Plantagenet 16**1.188 şi urm.**
Ankara v. Angora Annam 178, 210 Anno 147
Anselm din Canterbury 148/9 Antalcida, pacea lui 45, 63 Antigonas 66/7, 69 Antigonizi 66/7 Antile 276/7, 283
Antioh I 69; – ÎI 69: III 67, 69, 84/5;
IV 85
Antiohia 107, 140, 151/2, 175 Antipatros 65, 67, 69 Antisemitism v. şi evrei 155 Antonie cel Mare 141 Antoninus Pius 98/9 Antwerpen (Anvers) 214/5, 244/5, 247; sinod 240/1
Apamea, p. 84/5
Apollo 47 şi urm.
Apuleius 97
Apulia 76 şi urm., 118, 130/1, 147, 165, 173

Aquae Sextiae, b. 88/9
Aquaviva 239
Aquíleia 85, b. 103
Aquitania 95, 117, 120 și urm., 158 și urm., 191
Arabia, arabi 43/4, 98 și urm., 117 și urm., 121, 123, 131/**2, 134 și urm.,** 143, 155, 175 și urm., 208/9, 211, 220/1
Arachosia 44, 64/5
Aragón 172, 186/7, 193, 216/7, 236
Aramei 29, 31, 36/7
Ararat v. Urartu
Arausio, b 88/9
Arbogast 103
Arcadia 46, 49, 52, 56, 63
Arcadiu 103
Arctica **278/9**
Ardașir I 69, 101
A relat 164
Areopag 54/5, 59
Ares 48/9
Arginusae, insule, b. 60/1
Arginusae, proces 61
Argolida, 46/7, 52
Argonauţi 21
Argos 49, 52/3, 55, 59/60, 67
Arhelau 39
Arhidam 61
Arhidam, războiul lui 61
Arhiloh 51
Arhimede 71, 83
Arhitectura v. arta
Arhonte, funcţia de 54/5, 57, 59
Aria 44, 64/5
Arianism 103, 107, 115, 117
Aribert din Milano 147
Arieni 42/3, 45
Ariovist 91, 115
Aristagoras 57

Aristarh din Samos 71, 221
Aristide 57
Aristofan 58
Aristogeiton 55
Aristotel 58, 65, 149, 184
Arius 107
Armada 242/3, 247
Armata imperiala 219, 263
Armeni (a) 32/3, 35, 69, 90/1, 97 și urm., 139, 155, 206/7, 279
Armer Konrad *(sărmanul Konrad)* 232/3
Arminius 95
Arnold din Brescia 149, 165
Arnulf de Bavaria 143; – de Carinthia 119, 124/55
Arona, t 219
Arpachiyah 16/7
Arpad (icni) 169, 201
Arras, t 191, 193; uniunea 244/5
Arsace 69
Arta, antica 33, 47, 51, 53, 58, 71, 87; chineza 227; europ. 156, 213, 243, 245, 249, 256, 263, 265; primitiva 13, 17, 23, 25, 27, 29, 31, 73, 223; indiana 229; incas 223
Artaban V 69
Artafeme 57
Artaxerxe II 63
Artemis 48/9
Artemision, b 56/7
Asam 256
Asan, Ioan II 205
Ascalon, b 150
Asclepios 48/9
Asia Mica 19, 21, 29, 35, 45, 47, 57.
59, 61, 67, 69, 155, 206 și urm.
Asiria 20/1, 24/**5, 28 și urm.,** 34/5, 37, 39, 44/5, 51, 98/9
Askanieni 164, 171
Aspasia 59
Assiento, t. 269, 277

Assur 28 și urm., 34/5, 45
Ăştiage 45
Astrahan 179
Asturia 186/7
Așanti 220/1
Așarhaddon 25, 31
Așezări 15, 17, 109, 171
Așoka 42/3
Așur-Nasir-Pal II 31
Așur-Uballit I 29
Așurbanipal 25, 30/1
Atahualpa 223
Atal I 69, 83; – ÎI 69; – III 69, 85
Atalia 37
Atalizi 66, 68
Atanasianismus 103
Ateism 49, 257
Atena 48/9, 55, 58/9
Athanasius 107
Athelstan 129
Athos 57, 207
Atossa 45
Attica 46 și urm., 51/2, 56/7, 59, 63
Attila 112/3, 115
Augsburg 214/5; dieta 219, 231, 235, 237
August II 263, 271; – III 2811
Augustin 107, 117, 139/40, 149, 184, 230, 261; – de Canterbury 129
Augustini 141, 230
Augustus 8**7, 92 și urm.,** 96, 98, 105, 115
Aurangzeb 229, 275
Aurelian 101
Aurignacian 12/3
Ausculum, b 78/9
Australia 278/9
Austrasia 121
Austria 19, 165, 169, 193, 196/7, 200, 209, 236/**7, 240/**1, 250 și urm., 255, 259, 261 și urm., **264/**5, 268/**9,**

280 și urm.; – Ungaria 265
Autarhie 49
Avari 110/**1, 112 și urm.,** 119, 122/3, 138/9, 169
Averroes 149, 184
Avicenna 184
Avignon 155, 159, 180/1, 191, 217
Ayyubizii, din 136/7
Azilianul 15
Azincourt, b 190/1
Azore 221
Azov 207, 265, 271, 273, 285
Azteci 222 și urm.
Baal, cultul lui 39, 49, 99
Babenberg, fam. 143, 164/5
Babilon 24/5, 2**7, 28 și urm.,** 35, 37.
39, 44/5, 64/5, 155
Babilon, captivitatea evreilor 31, 37, 45; rom. - catolică 181
Babur 229
Bacchylides 55
Bach 256
Bacon, F. 256
Bacon, R. 184
Bactria 43 și urm., 66, 69
Badari 16/7, 23
Baden, cult. 19
Baffin 278/9
Bagdad 136/7, 151, 178/9, 208/9
Bahamas, Ins. 276/7
Bahia *TibH*
Bahmani, regat 210/1
Bähr 256
Baian 113
Balboa 225
Balcani 15, 21, 47, 115, 155, 17**5, 204/**5, 209, 240/1, 264/5, 285
Balduin I 151, 207; – ÎI 2077
Baleare 38, 50, 186/7

Baltici, ţâri baltice 32, 110, 240/1
Bamberg 143
Bannockburn, b 188/9
Bar Kochba 99, 155
Barbados
Barcelona 122/3, 186/7; t 219
Barents 278
Baroc **256**
Bärwalde, t. 254/5
Basarabia 264
Basel, cone. 180/9, 219;
p. 192/3; 231, 238
Batavi 95 și urm., 108/9
Báthory, Ștefan 249
Bătu 133, 178/9
Bautzen, p. 143, 166/7
Bavaria 19, 21, 115, 121 și urm., 125, 142 și urm., 164/5, 194/5, 235, 250 și urm., 262/3, 268/9, 280/1, 285
Bayle 257, 261
Becket 161
Beda Venerabilis **129**
Beginen, mișc, relig. 184
Behaim 221
Beijing 210/1, 226/7, 272 și urm.
Belșazzar 31
Béla III al Ungariei 169
Belgia 285, 287
Belgrad, b. 200/1, 209, 264/5; p. 265, 273, 285
Belizarie 116/7, 138/9
Benedict din Aniane 141; di Nursia 1411
Benedictini 141, 169
Beneventum (o), b. 78/9; 118/9; p. 165; b. 172/3; 175
Beoţia (icni) 46/7, 53.55 și urm., 59/60, 63
Berberi 101
Berengar I 119; – ÎI 119, 1433
Berg 250/1
Bergen, dieta 163; 182/3
Bering 273, 278/9

Bering, Str. 273
Berlin 262/3, 282/3
Bermude, Ins. 276/7
Bernard de Clairvaux 141, 149, 151, 153, 159, 171, 184
Bernhard von Weimar 255
Bernini 256
Bernoulli 279
Bernstorff 287
Berrhoia, b. 174/5
Berry, fam. 190
Berthold von Henneberg 219
Besançon, dieta 165
Bessus 45, 65
Bethlen, Gabor 252/3
Bhagavata 229
Biblioteca, Alexandria 71, 91; Naţ. Franc. 212; – Pergam 69; Vatican 212, 217
Bielorusia 203
Birger, earl de Suedia 163
Birmania (U. Mvanmar) 13, 178, 210/1. 274
Biro, Matthias 241
Biserica imperiala 145, 148
Biserica naţionala 181, 184, 191, 205, 219, 241
Biserica parohiala 127, 141
Biserica teritoriala 181
Biserica, anglicana **23**8, 240, 267; franca 126/7; gallicană 181, 191, 219, 261; greco-ortodoxă 111, 133, 139, 147, 150/1, 175, 180, 207, 240/1; latină 149; luterana 23**2, 234/**5, 240/1; reformată 232, 23**4, 23**8, 240/1; romano-catolică 111, 117, 121 și urm., **12**7, 129, 13**9, 140/1, 147 și urm., 180/**1, 184, 215, 21**7, 230/**1, 23**4, 239/4**0, 247, 257, 267; rusească 207, 273
Bismarck 283
Bitinia 69, 83 și urm., 209
Bizanţ, Imp. bizantin 63, 84, 103, 113/4, 116 și urm., 127, 130 și urm., **138 și urm.,** 143, 151, 153, 16**9, 174/**5,

179, 183, 204/**5, 206 și urm.**
Blocada maritima 269
Blois t. 219
Bloody Mary (Catolică) 238, 243, 247
Boccaccio 212, 215
Bodin 247, 259
Boemia 15, 19, 21, 142/3, 146 și urm., 166 și urm., **168 și urm.,** 184, 194 și urm., 200/1, 219, 236, 249 și urm., 285
Boethius 117, 129
Bogdan Hmielniţki 249
Bogistav 163
Bogomili 149, 205 Bogotá 222/3, 225 Boieri 133, 203 Boileau 261
Bolesław, Boemia: – I 143. Polonia: – I Chrobry 143, 146 6 și urm.; – ÎI 167; – III 16767
Boleyn, Anne 238, 247
Bolinghroke 269
Bolivia 225
Bologna 157, 180/1; concordat 219; c. 236/7, 239
Bombay 274/5
Bonifaciu 123, 126, 140
Bonifaciu VIII, papa 181, 189
Borgia, Caesare 217 Boris Godunov 203 Borneo 244/5 Bornhöved, b. 162/3, 173 Bornu 220/1 Borromeo 239 Borromini 256
Bosnia 21, 169, 17**5, 204/**5, 208/9
Bosporan, Regatul 69
Bossuet 259, 261
Bosworth, b. 188/9 Botticelli 213, 215 Bougainville 279 Bourbon, din 241, 24**7, 260, 268** Bourbon-Orléans, din **260** Bouvines, b. 158 și urm., 173 Boyne, b. 268/9
Brabant 183, 192/3, 244/5, 259
Bragana, din 243
Brahma (ni) 43
Brahmaputra (Yarlung Zangho), fi.
274
Bramante 213

Brancović 205
Brandenburg 111, 143, 170/1, 194 și urm., 235, 251, 254/5, 259, 26**1, 262/**3, 270/1
Brasidas 61
Braunschweig 165, 283
Brazilia 225, 243, 276/7
Breda, p. 259, 267
Breisach 254/5
Breitenfeld, b. 254/5
Bremen 123, 147, 231, 254/5, 270/1
Breslau (Wrocław) 166/7, 171; p. 280/1
Bresle, organizare 185, 215, 295
Brest, uniunea de la 241
Beţistav Boemiei 147
Bretagne 125, 129
Brétigny, p. 191
Breughel cel B. 213
Britania 73, 91, 97, 99 și urm., 105, 128/9
Bruce 189
Brundisium 90, 92/3
Bruno, Giordano 221
Brussa, b. 208/9
Brutus 91, 93
Bruxelles 240/1
Bucer 231, 235, 238
Buddha 43
Budé 212
Budism 41, 43, 177, 211
Bugenhagen 231, 235, 241
Bula de Aur 169, 185, 195
Bulgari (a) 110/**1, 112/**3, 132, 139, 149, 151, 172, 174/5, 17**9, 204/**5, 207/8
Bullinger 231
Bundschuh *(răscoala opincii)* 232/3
Burghley 247
Burgundia (zi) 102, 108/9, 114 și urm., 119 și urm., 144 și urm., 156, 165, 169, 190/**1, 192/**3, 197, 218/9, 236/7, 242/3, 245, 258/9

Burke 291
Cabira, b. 88
Cabot (o) 224/5, 278
Cabral 224/5
Caesar 6**9, 90/**1, 93, 95, 109, 115
Cairo 137
Cajetan 231
Calabria 131, 147
Calais, b. 190/1
Calauria 52/3
Calcidieni 55
Calcis51, 55
Calcutta 274/5, 282/3
Caldeeni 31
Calendar, Egipt. 23; aztec. 223; rev, franc. 299; gregor. 239; grec 47; iulian 91
Calierate 58
Calif (at) 42/3, 130, 134 și urm.
Caligula 96/7
Calistene 65
Calixtini (utraquiști) 197
Calixtus, papi: – I 140; – ÎI 148
Callias 61, p. 59
Calmuci 274
Calvin 231, 238
Calvinism **23**8, 241, 245, 255
Camaldulezi 141
Cambise II 25, 44/5
Cambrai, p. 237, c. 265; Liga 219
Camera imperiala de justiţie 219, 263
Camisarzi 268/9
Campanella 256
Campania 73, 77, 79, 81
Canaan 27
Canada 247, 276/7, 282/3
Candaul 35
Cannae, b. 80/1
Cano 239

Canoane pseudoisidorice 140 Canossa 146, 148
Canterbun 129, 140, 240
Cao Pi 41
Cap Verde 221
Capeţieni **158/**9, 165, 191
Capitalism 215
Capitalism timpuriu **214/**5, 22**5, 247** Capitularia 127
Cappadocia 44, 66, 90/1, 97
Capua 77, 79 și urm., 119, 146/7, 165 Capucini 239
Caracalla 99, 155
Caria 38, 50, 56, 60, 65
Carintia 125, 142 și urm., 168/9, 194 și urm., 201, 241, 250/1
Carloman 121
Carmelite 141, 239
Carol de Anjou 172/3, 207;
Carol de Burgundia (Temerarul) 191, 193, 236
Carol I cel Mare 111, 113, 118/**9, 122 și urm.,** 127, 129, 131, 139 și urm., 145, 148, 157, 169, 187; – ÎI cel Plešuv 124/5; – III cel Gros 119, 124/5; împ. ger. – IV 194/5, 197, 212, 217; – V 215, 219, 23**1, 235 și urm.,** 239, 241, 245, 247, 253; – VI 264/5, 268/9; – VII 281; Franţa: – IV 190/1; – V 190/1; – VI 190/1; – VII 191, 193, 219; – VIII 191, 219; – IX 247; – X 260; Lorena: – V 265; Austria: – I 264; Suedia: – IX 249; – X Gustav 271; – XI 271; – XII 270/1; Spania: – I (V) 219; – ÎI 268/9; – III 260, 269; – IV 260, 313; – IV 260, 313
Carol Martel 121, 126
Carol Theodor 285
Carolina 277
Carolingieni, din 11**9, 123 și urm.,** 143
Carrhae, b. 68/9, 90/1
Cartû împăràtească 251, 253
Cartagina 38/9, 50/1, 57, 59 și urm., 65, 67, 73, 7**7, 79 și urm.,** 85, 99, 117, 135, 139
Carthago Nova 80 și urm. Carthusieni 141
Cartier 278
Cartwright 279 Carus 101

Casandru 66/7 Cassius 91, 93 Cassivelaunus 91 Caste, în Grecia 49; în India 43 Castilia 137, 186/7, 193, 236 Catalonia 125, 186/7, 243 Catari 149
Catehismul de la Heidelberg 251 Caterina I 273; – ÎI cea Mare 283, 285, 2877
Catherine din Siena 181, 184
Catilina, conjuraţia 91 Cato cel Bàtrân 85, 95 Catul 95
Cavaleri imperiali 233
Cavaleri, jap. 177, 227; medievali 157; rom. 83, 99
Cavalerii teutoni 153, 169, 171, 173.182, 19**6, 198 și urm.,** 242, 248/9
Cavendish 247
Cazaci 203, 215, 249, 271 și urm., 287
Cazimir I 133, 167; – III cel Mare 201; – IV 20101
Cearta universaliilor 149, 184
Cehi 110/1, 122/3, 197, 253
Celebes 244/5
Celestin, papă 173
Celibat 147, 231, 239
Celiuskin 273
Celtis 212, 249
Celţi 21, 32, 38, 49/50, 66, 69, 73, 76/7, 79/80, 85, 88
Centre de înflorire a civilizaţiei **16/7, 22 și urm,** 222 și urm.
Centuriae 74/5
Cenzor 74/5
Ceprano, p. 173
Cera 42/3
Ceres 87
Cervantes 243
Ceuta, b. 186/7
Ceylon 105, 221, 274/5
Cezaro-papism 139, 273
Chambord, t 237
Champagne 125
Champlain 277, 279
Chan-kuo, perioada 40/1

Charles, Anglia: – I 267, 280; – ÎI 259, 267, 28080
Charta caritatis 141
Charta de la Koszyce (Kaschau) 201
Châtillon, fam. 241
Chaucer 189
Chavin 222/3
Chengzu (Yongle) 227
Kheops 23
Cheroneea, b. 62/3
Cherusci 95/6, 108/9
Chietism 251
Chile 215, 225
China 12/3, 16/**7, 40/**1, 105, 11**3, 176/7, 210/1, 226/**7, 239, 27**2, 274/5; –** comerţ 211, 226/7, 275
Chinon, p. 159, 161
Chioggia, războiul 183 Chlothar I 121; – ÎI 1211 Chosroel 101; – ÎI 1011 Chotusitz, b. 280/1
Chremonediac, război 69
Chrétien de Troyes 157
Christian von Braunschweig 252/3
Christian, Danemarca: – I 199; – ÎI 249; – III 241; – IV 249, 252 252
Chu-hi 177
Ciaghatai, Regat 178/9
Chandragupta 43, 66, 69 Cicero 58, 91, 93, 95, 212 Ciclade 47 Cid 187
Cilicia 38, 50, 65, 90/1, 175
Cimbri 88/9, 115
Cimerieni **20/**1, 30/1, 34/5, 45
Cimon 57, 59
Cincinantus 77
Cipru 47/8, 151/**2, 175**
Cirene 50/1, 60
Cirus II 21, 31, 39, 44/5, 58
Cistercieni 141, 169, 171
Cithera 60
Ciuma neagra 154/5, 184, 189, 191, 227, 267
Câmpiile catalaunice, b. 102, 112/3

Câmpiile Roncaliene, dieta 164/5 Câmpul lui Crocus, b. 62/3
Câmpurile cu urne, cult. 18 și urm.
Clactonian 12/3
Clarendon, constituţie 161
Clarise 141
Clastidium, b. 80/1
Claudius I 96 și urm... 101 Cleitos 65
Clement din Alexandria 107
Clement, papi: – ÎI 147; – III 148; – V 153, 181; – VII 181, 217217
Cleomene I 55; – III 699
Cleon 61
Cleopatra VII 91, 93
Clermont, sinod 148, 151
Cleruchii 56.59
Clèves (Kleve) 250/1, 262/3
Clistene al Atenei **54/5 –** din Sikyon 533
Clive 283
Clodius Albinus 99
Clouet 213
Clovis 11**7, 120/**1, 126
Cluny 129, 141, 147
Clusium, b. 76/7
Cnidos, b. 63
Cnossos 32/3
Cocceji 287
Cod general de legi 287
Codul lui Hammurabi 29; Iustinian 139
Cola 42/3
Colbert 261, 275, 277
Colet 212
Coligny 247
Colofon 34/5.51
Coloman I 169
Colonii ale coroanei brit. 277
Colonizare, chin. 274/5; col. ger. În E 111, 16**6, 170/**1, 199; engl. 276/7; franc. *llhH*, greaca 3**8, 50/**1, 73;

elenistica 68/9; austriacă 26**5, 286/7;** feniciană **38/**9, 50, 73; prusaca 287; rom. 76 și urm., 94; ruseasca 272/3
Colonna 217
Columb. 224/5
Columbia 225
Comedie 58
Comerţ mondial 225
Comerţ v. Economie
Comerţul cu Orientul 153, 183, 215
Comerţul pe Marea Baltica 130/1, 182/3
Comitia tributa 74/5
Commodus 99
Common Law 161, 189 Commonwealth 266/7 Comneni, din 175
Compania Indiilor de E 245, 247, 274/5
Compania Indiilor de V 277
Companii comerciale 215, 245, 247, 275, 277
Comunităţi lingvistice 256
Concepţii asupra statului 184, 217, 24**7, 256, 25**9, 287
Conchistadori 225
Conciliu, al Apostolilor 107; Basel 180/1, 219; Calcedon 139 și urm.; Efes 139; Constantinopol 107, 140; Konstanz 180/1, 197, 201; lateran 149, 155; Niceea 107, 140; Trento 235 și urm., **23**9, 251
Concilia plebis tributa 77 Concilii ale reformei 180/1 Conciliu apostolic 107 Conciliu naţional 261 Concordatul de la Viena 181, 197, 230
Condé 247
Condotier 217
Confederaţie v. Elveţia
Confederaţie, pol. 249.285 Confesiunea elveţică 231 Confessio Augustana 235 Conflictul asupra succesiunii în Jülich și Clèves 250/1
Confoederatio cum principibus ecclesiasticis 173
Confucianism 227, 275
Confucius 41
Confutaţi-o 235

Congo 220/1
Conon 63
Consiliu (imperial) de regenţa 219, 235, 237
Constance a Siciliei 131, 165, 173
Constantin (Chirii), apostolul 111.139, 169
Constantin, Bizanţ: V 139; Roma: – cel Mare 102/3, 105, 107, 140.155
Constantinopol 103, 107, 132 și urm... 139/40, 153, 175, 203 și urm.
Constantius I Chlorus 101, 103; ÎI 103
Constitutio Antoniniana 99
Constitutio Romană 125
Constitutum Silvestri 140
Constituţie imperiala, ger. 219, 255, 263
Constituţie, antica 52 și urm., 74/5, 92/3, 102/3; medievala 122, 127, 157
Consulat, roman 74/5, 92/3
Contarini 239
Contrareforma 239, 241, 24**9, 250/**1, 253, 256
Cook 278/9
Copernic 184, 221, 249
Coran 135
Corciră 60/1
Córdoba 130, 135 și urm., 186/7
Coreea 177, 226/7, 274/5
Corint 21, 47 și urm., 51, 53, 59/60, 69, 84/5
Coriolan 77
Corneille 261
Coroneea 53
Corporaţii 185
Corpus iuris canonici 149
Corsica 182/3
Cortenuova, b. 173
Cortés 223 și urm.
Corvey 123
Cotrone, b. 118, 142 și urm.
Cracovia 166/7.201, 249, 270/1
Craina 19, 142 și urm., 168/9, 194/5, 241, 250/1

Cranach 231
Crassus 69, 90/1, 95
Craterus 64/5
Cratinos **58**
Creștinare **107** Anglia 129; franci 121; Lituania 201; Norvegia 163; Polonia 167; Saxonia 123; slavi 111; Ungaria 169; vikingi 131
Crécy, b. 190/1
Crépy, p. 237
Cresus 25, 35, 45, 51
Creta 19.23 și urm., **32/**3, 46 și urm., 139, 175, 209
Crimeea 179, 203, 273, 285, 287
Criticism 257
Crize sociale 215
Croaţi (a) 21, 110/1, 168/9, 17**5, 204/5**
Cromwell 266/7, 283
Cruciada copiilor 153
Cruciade 14**9, 150 și urm., 15**5, 159, 165, 173, 175, 183, 187.199, 205 și urm., 215
Cuba 224/5.282/3
Cucuteni, cult. 14
Cult, ceramicii ornamentate cu benzi 14/5
Cult, ceramicii ornamentate cu șnurul 14/5, 33, 109
Cult, cupei în forma de clopot 14/5, 19
Cult, cupei în forma de pâlnie 14/5, 109
Cult, toporului de lupta **14/**5, 19, 109
Cult. Chibcha 222/3
Cult, de prund 13
Cultul împăratului, la romani 39, 101
Cultul relicvelor 230
Cumae (Kyme), b. 57, 72/3, 77
Cumani 112/3, 174, 204/5
Curaçao 276/7
Curgane 20/1
Cuzco 222/3
Cvadrupla alianţa 280/1
Cvestor 74/5
Cyaxare 21, 3**1, 45**

Cybela 35, 49, 87
Cyprian 107, 140
Cypselos 53
Cyzicus, b. 60/1
D'Alembert 257
Dacia 97/8, 115
Dagobert 1121
Dalmaţia 123, 169, 175
Damasc 31, 37, 135 și urm., 151, 179
Damasus I, papa 140
Danno-ura, b. 177
Dandolo 153, 183
Danelaw 129, 131
Danemarca, danezi 15, 128/**9, 142/3, 162/**3, 18**2, 198/9, 240 și urm.,** 248, 252 și urm., 270/1, 277, 287
Dante Alighieri 184, 217
Danzig (Gdańsk) 182, 200/1
Dardanos, p. 89
Darfur 220/1
Darius I 2**1, 43 și urm.,** 51; – III 45, 65
Datis 56/7
Dauphiné 154/5
David 36/7
Decapolis 36
Deccan 275
Decebal 97
Deceleea 60/1
Deceleean, război 61
Decius 101, 107
Declaration of Rights 269
Declaraţia de la Pilsen 255
Decretele reformei 239
Decretum Gratiani 149
Dedal 51
Deâokes 45
Deism 257
Dejnev 273, 278/9
Delaware 277

Delfi 47/8, 53, 63; oracol 55
Delhi, sultanat 179, 210/1
Delion, b. 60
Delos 47, 57, 84/5
Demagogi 59, 61
Demeter 48/9
Demetriu Poliorcetes 67, 69
Demetrius Zvonimir 205
Democraţie, greaca 4**9, 54**/5, 59, 61
Demos 53, 55
Demostene 63, 69
Descartes 256, 279
Descoperiri, geogr. 131, 18**3, 220/1, 224/5, 278/9;** ştiinţifice **221, 279**
Desiderius **119**
Despoţie, orient. 45
Devotio moderna **18**4, 212
Diadohi 6**1, 66 și urm.**
Dialectica, antica 58
Díaz, B. 220/1
Dictatura, romană 89
Dictatus Papae 147
Diderot 257
Didius Iulianus 99
Dientzenhofer 256
Dießbach, Nikolaus von 193
Diocleţian 100 și urm., 105, 107, 117
Dion 61
Dionysius Areopagita 184
Dionysios I 61; – ÎI 61
Dionysos 35, 48/9, 55, 58
Disputa în jurul sàràciei 181, 184
Disputa legată de împărtăşanie 231
Districte imperiale 218/9
Dioser 23
Djuci 179
Dmitri Donskoi 203
Doctrina celor 2 forţe 140

Döffingen, b. 194/5
Dolmen 15
Domesday Book 161
Dominat 101/2
Dominaţia asupra M. Baltice 198/9, 248/9, 270/1
Dominicani 141, 184, 187, 212, 230/1
Domiţian 97/8, 107
Donatello 213
Donatio Constantini 140, 212
Donauwörth 250/1
Donaţia lui Pepin 123, 140
Dorieni 18, 46/7, 50, 53, 58
Dorylaion, b. 150/1
Dracon 55
Drake 224/5, 243, 247, 279
Drepanum, b. 80/1
Drept cetăţenesc, atenian 59; roman 79, 89, 99, 155
Drept internaţional 243, 245, 256
Drept natural 256
Drept roman 157, 175, 185, 187, 233;
— Imp. 25, 39, 61, 93 **și urm.,** 115
Dreptul de a opune rezistenţa 161, 169, 247, 249
Dreptul de veto, pol. 249, 285; rom. 77
Dresda 262/3; p. 280/1
Droysen 65
Druizi 77
Drumurile mătăsii 41, 70, 178, 183, 226
Drusus 95
Dualism colonial (brit. -franc.) 275, 277
Dualismul german 28**3, 285**
Ducas, din 175
Dunkirk 266/7
Duns Scot 149, 184
Dupleix 275
Duquesne 282/3
Dürer 213, 231
Earldoms **128/9**
Ebru, tratat 81

Ecbatana 64/5
Echilibru de forţe 269, 281, 283
Echnaton v. Amenophis IV
Eck 231, 235
Ecnomus, b. 80/1
Economia naturala 51, 105, 215
Economie (comerţ), antic. 50, 53, 55, 59, 65, 70/1, 83, 104/5; comuna primitiva 15, 17, 19, 21, 38/9, 223; medievala 109, 111, 126, 130, 139, 171; a capit. timpuriu: afro-asiatică 211; europeană 126, 245, 247, 261, 263, 265/6, 273, 277
Economie monetara (bani) 51, 215
Ecuador 223
Edgar 129
Edict, Nantes 240/1 247, 261;
Potsdam 263
Edictul de la Worms 231, 235; – Concordatul de la 148, 173
Edictul de restituire 253
Edictum Chlotarii 121
Edil, 74/5, 77
Edom 36/7
Eduard (Prinţul Negru) 188 și urm.
Eduard Confesorul 129
Eduard I 189, 191; ÎI 190; – III 188/9;
— IV 183, 188/9; – V 188; – VI 238, 241, 247 247
Efes 51; b. 57; Vecernii 89, 107; c. 139
Efialte 58
Eforat (I) 52/3, 57
Egbert de Wessex 129
Eger, p. 194/5, 254/5
Egina 56, 59/60
Egipt 15 și urm., 1**9, 22 și urm.,** 30/1, 33, 35, 37 și urm., 44/5, 49/50, 53, 59/60, 63, 65 și urm., 92/3, 101, 134 și urm., 141, 150/1, 179, 208/9
Egmont 245
Einhard 127
El Greco 243

El Ubaid 16/7
Elagabal 99
Elam 7, 26 și urm., 31
Elba 183
Eleea 51
Elenism 39, 5**1, 64 și urm.**
Elenizare 51
Eleusis 49
Eleutherie 49
Eliberarea ţăranilor, dan. 287; Solon 55
Elida 46, 49, 53, 56, 60/1
Elizabeta, Anglia: I 238, 241, 247;
Rusia: I 283
Elisei 37
Elveţia 15, 2**1, 192/**3, 195, 21**9, 231/**2, 23**4, 23**8, 240/1, 254/5
Emancipare 55
Emesa 99, 101
Emigraţie, greaca 51
Empirism 256, 279
Enciclopediști 257, 275
Enciclopedie 257
Enea 73
Enea Silvio v. Pius II
Engelbrecht Engelbrechtsson 199
Enisei 272/3
Eniseisk *'2.1213*
Eolieni 46/7, 50/1
Epaminondas 62/3
Epicur 71
Epir 48, 56, 60
Epoca Bronzului **18/**9, 109
Epoca Fierului **2**1, 73
Epoca lui Pericle 59
Epoca Pietrei **12 și urm.,** 223
Epoca Pietrei mijlocii 15
Epoca Pietrei timpurii **14 și urm.,** 109
Epoca Pietrei vechi 1**1 și urm.**

Epoca raţiunii **256 și urm.**
Epoca schismei religioase **230 și urm.**
Erasm 212, 231
Eratostene 71
Eremiţi 141
Eretria 56/7, 84/5
Eribada-Adad 29
Eric cel Roșu 224/5
Eric Knutsson 163
Eridu 16/7
Ermaneric 103, 115
Ernst August, duce 263
Ertebölle, cult 15
Eschil 58
Escorial 243
Esenieni 39
Essex 128/9
Este 213
Estonia 162/3, 198/9, 248/9
Eșnunna 28/9
Etaples, t. 219
États généraux 191, 259
Ethelberht de Kent 140
Ethelred 129
Etiopia 101, v. şi Abisinia
Etolia 46, 84
Etoliană, Liga 69, 83 și urm.
Etrusci 20/1, 38, 47, 49, 60, 72/3, 79
Eubeea 46/7, 56, 59/60, 63
Euclid 71
Eudes (Odo) 125
Eugeniu de Savoia 265, 269
Eugeniu IV papà 181, 197, 207
Eumene I 69; – ÎI 67, 69, 85
Eunus 85
Euphronios 53
Eupolis 58
Euric 117

Euripide 58
Eurybiades 57
Eurymedon, b. 57
Evesham, b. 161
Evrei 3**1, 36/**7, 39, 45, 97, 9**9, 11**1, 126, 13**1, 154/**5, 187, 189, 243, 257, 287
Evul Mediu dezvoltat 142 și urm.
Evul Mediu timpuriu **108 și urm.**
Evul Mediu târziu **180 și urm.**
Exarhat 119, 139
Exekias 53
Extraterramariculi, cult. 73
Exulanţi 240/1
Eyck 213
Ezdra 39
Fabius Maximus 81
Faistos 32/3
Familie (rom.) **86**
Faraon 1**7, 23**
Farisei 39
Famace 69, 90/1
Farsalos, b. 90/1
Fatimizi, din 136/7, 143, 150/1, 175 Fayum 16/7
Fehrbellin, b. 263, 271
Feme 197
Fenicia 25, 3**6, 38/**9, 47, 50
Ferdinand, Aragón: ÎI 187.236; Bourbon (Spania); – VI 260; – VII 260; Habsburg: – I 236/7, 251; – ÎI 236, 241, 251, 253, 255, 264; III 255, 264, 268; – I (împ. al Austriei) 264; Castilia: – I 187; – III 18787
Ferrara, c. 180/1
Feudalism, biz: 139; chin. 41; franc 127; fr. 159
Ficino 212
Fidias 58/9
Filip Arabul 101
Filip de Orléans 281; – de Suabia 1733
Filip, Burgundia: – cel Bun 192/3; – cel îndrăzneţ 191 și urm.; Franţa:

148, 151, 159; – II August 150/1, 159, 161, 165, 173; – III 190; – IV 181.190/1; – V 190; – VI 190/1; Hessen: – 235, 237; Macedonia: ÎI 62/3; – V 67, 81, 83, 85; Spania:
236 și urm., **242/**3, 245; – III 236, 243, 253, 268; – IV 243, 268; – V 260, 268/98/9
Filipine 278, 283
Filisteni 19, 25, 36/7
Filocrate 63
Fii lotas 65
Filosofie 51, 58, 71, 149, 184, 256/7 Finanţe 79, 185, 214/5, 260/1, 281 Finlanda 131, 270/1
Firdausi 211
Firuz III 211
Flamininus 67, 85
Flaminius 81
Flandra 125, 150, 158/9, 183, 190 și urm., 215, 244/5
Flaviilor, din 97
Fleury 281
Flodden, b. 219, 247
Florenţa, c. 180/1, 183; Uniunea 181, 203, 207, 212, 214 și urm., 236/7
Florida 282/3
Focida 46/7, 49, 53, 59, 63
Foederaţi (vecini) 103, 114/5, 117, 120
Fontenoy, b. 124/5; b. 280/1
Forchheim, p. 169
Formosa (Taiwan) 226, 274/5
Fotios 139/40
Fouguet 213
Francesco d'Assisi 141, 184
Franci 100 și urm., 108/9, 114 și urm., **120 și urm.,** 131, 134/5, 139/40; ducate 142/3, 254 și urm.
Francia Occidentalis 125
Francisc, Franţa: – I 213, 219, 237, 241; ÎI 247; Lorena: – I 264, 28181
Franciscani 141, 181, 184, 187 Francisco de Vitoria 239
Francke 257, 263 Francmasoni 257

Frankfurt, p. 165; 195, 219
Franklin 279
Franz (Habsburg) II (I) 264
Franz Ferdinand, arhiep. 264
Franz Joseph I 264
Franţa 15, 19, 21, 77, 130/1, 145, 147 și urm., 154 și urm., **158 și urm.,** 168/9, 172, 183, 18**9, 190/**1, 193, 20**9, 212 și urm.,** 217, 219/20, 225, 235 și urm., **240 și urm.,** 24**5, 246/**7, 251, 253 și urm., **258 și urm.,** 263, 265, 268/9, 271, 274 și urm., **280 și urm.**
Fraorte 45
Frederic cel Certăreţ 197
Frederic Wilhelm I, mare principeelector 259, 263/4, 271; – 1 264, 281; – ÎI 264; – III 264; – IV 264 264
Frederic, Danemarca: – I 241; – ÎI 249; IV 271; Habsburg: – cel Frumos 149/50; – III 181, 194, 197, 230, 236; Hohenstaufen: – I 149 și urm., 157, 165; – ÎI 153, 155, 157, 159, 163, 172/3, 199; Hohenzollern: – I (burggraf) 197; – I 263/4; – ÎI 257, 264, 281, 283, 287; – III 264; Palatinat: – IV 251;
— V 253; Saxonia: – cel înţelept 230/1; Sicilia: – III 2177
Frederiksborg, p. 270/1
Frigia 18, 20, 3**2, 34/**5, 38, 50/1, 56.
60, 65
Frisi 95, 108/9, 121, 126, 131
Friuli 119
Frobisher 278
Fronde 258/9
Fugger, fam. 214/5, 237, 243, 277
Fujiwara, fam. 177
Fulton 279
Galaţi, Galatia 66/7, 69, 76/7, 90/1, 95
Galba 97
Galeriu 101, 103, 107
Galileea 36
Galilei 256, 279
Gallia 51, 69, 77, 90/1, 95, 100/1, 115

Gallienus 101, 107
Gallipoli 206/7 Galvani 279 Gao 220/1 Găozong (Qianlong) 275 Garizim, Mt. 36 și urm. Gasconia 125 Gaugamela, b. 64/5 Gaumata 45
Gedimin v. Lituania 201
Gedrosia 44
Gelasius 1, papà 140 Gelon din Siracuza 57 Geneva (Genf) 231/2, 238, 240 Genova 15**3, 182/**3, 206/7, 209, 215 și urm., 237
Genseric 115, 117
Gentry 157.189, 238, 267, 269 Geoffroi de Anjou 161
George Kastriotis (Skanderbeg) 205, 209; – de Podebrad 1977
George, Anglia: – I 269, 280; – ÎI 269, 280; – III 280; – IV 280
Germani, triburi germanice 20, 32, 88, 94 și urm., 98, 100 și urm., **108 și urm., 114 și urm.,** 139; – războaie 95 și urm.; – regate 11**5, 116 și urm.**
Germania, Imperiul german 19, 21, 95 și urm., 13**0, 142 și urm.,** 150, 154 și urm., **164 și urm., 170 și urm.,** 18**5, 194 și urm., 212/3, 216 și urm., 230 și urm.,** 240 și urm., **250 și urm.,** 258/**9, 262/**3, 268/**9, 280 și urm.**
Germanicus 97
Germanii de E 108/9, 115.117 Germanii de N 108/3, 115 Germanii de V 108/9 Gerő 143
Gerusia 52/3
Gerzeh 17
Geta 99
Geusen 245
Geyer 233
Geţi 38, 50
Ghandara 42/3
Ghaznavizi 136/7, 210/1
Ghibelin 119, 217
Ghilgameș 27; – epopeea 177 Gia 46/7
Giangaleazzo 217 Gibraltar 135, 268/9
Ginghis Han 133, 178/9, 211, 229
Glaciaţie v. Pleistocen

Gnesen (Gniezno) 111, 143, 166/7
Gnoza 107
Goa 221
Godefroi de Bouillon 150/1
Godwin 128/9
Gongo Musa 221
Gordian III 101
Gorgias 58
Gorm cel Bătrân 163
Gotland 182/3
Gottfried von Straßburg 157
Goţi 101/2, 108 și urm.
Gracchus, C. 89
Gracchus, T. 89
Gran 111, 142/3, 147, 169
Granada 136/7, 186/7, 242/3
Granicos, b. 64/5
Granvella 245
Gratian 103
Gravamina 219, 230/1
Gravelingen, b. 242/3
Greci (a) 19 și urm., 25, 32/3, 35, 4**5, 46 și urm., 6**9, 85, 111, 133, 206/7
Grigore, papi: I 129, 140/1, 155; – ÎI 140; – III: 139; – V 143; – VII 147/8, 151, 167, 187; – IX 149, 173; – XI 181, 184; – XIII 239
Grimelshausen 256
Grimoală I 119
Groenlanda 131, 163, 224/5
Grotius 245, 256
Guadelupa 277, 283
Guatemala 223
Gudea v. Lagaș 27
Guelfi (Welfi) 148, 164/5, 173
Gueifi 119, 217
Guericke 279
Guise 247
Gundahar 115

Gundobad 117, 121
Gundulić 205
Gupta, imperiu 42/3
Gustav I Wasa 241, 249; – Adolf 249, 254/5, 259
Gutenberg 221
Gutii 26/7
Guyana, oland. 276/7
Guyenne 190/1
Gyges 21, 35, 51
Haakon VI 199
Habarov 273
Habeas-Corpus-Act 267
Habsburg, din, 193 și urm., 200/1, 215, 21**9, 23**6, 243 și urm., 247, 252 și urm., 258/**9, 264/5, 268/9**
Hadrian, împ.: 39, 98/9
Haga, p. 245
Hagia Triada 32/3
Haithabu 131, 162/3, 171
Haiti 224/5, 277
Halaf 16/7
Halberstadt 123, 254/5
Halle/Saale 262/3
Hallstatt, cult. 20/1
Halys 35, 45, 64
Hamburg 125, 162/3, 182/3, 247
Hamilcar Barcas 80/1
Hammurabi **28/9**
Han, din 40/1
Hannibal 80 și urm., 85
Hanovra (Hannover) **262/**3, 268 și urm., 280, 282/3
Hanovra, din **280**
Hansa 16**3, 182/**3, 189, 194, 198/9.
247, 249
Harald Blaatand („Dinte albastru” *) 143, 163; – al Angliei 129, 163; – cel Balai 131, 163
Harappa, cult. 42/3
Haridjiţi 135 Harmodius 55 Harsha 43
Hartmann von Aue 157

Harun al-Rashid 137
Hasdrubal 81, 83
Hasmonei 39, 88
Hassuna 16/7
Hastings, b. 128/9, 160/1
Hatșepsut 25
Hatti, ţari 34/5
Hattin, b. 150/1
Hattusilis I 35; – III 255
Havelberg 111, 142
Hawaii 278/9 Hawkins 247 Hefaistos 49 Hegira 135 Heian, perioada 177 Heidelberg 252/3, 258/9 Heinrich von Plauen 201 Helgoland 183 Hellespont 65 Henan 41
Henlein, P. 221
Henric II Jasomirgott 165; – Leul 163, 165, 171, 173; – Raspe 173; – Navigatorul 221; – cel Trufaș 165
Henric Kietlicz 148
Henric, Imp. ger.: – I 143 și urm.; ÎI 119, 143 și urm.; – III 133, 145, 147, 167; – IV 147/8, 151, 155, 157, 167, 169; – V 148, 159, 161; – VI 131, 153, 165, 173; – VII 173; VIII 193 și urm., 217; Anglia: –! 148, 159, 161, 185; – ÎI 161; – III 159, 161; – IV 188/9; – V 188/9;
VI 188/9; – VII 188/9, 247; – VIII 219, 238, 247; Franţa: I 159; – ÎI 237, 241, 247;
247; – IV 247, 260
Henry de Montferrat 207 Hera 48/9
Heracleea, b. 78/9
Heraclit din Efes 51
Heracliu (Herakleios) I 101, 139/40
Hermann Billung 143; – von Salza 153, 199
Hermes 49, 58
Hermioni 109
Herodot 23, 4**5, 5**8, 59
Herţegovina 204/5
Hesiod 49, 51, 53
Hessen 247, 282
Hestia 49
Heyerdahl 223

Hicsoși 23
Hideyoși Toyotami 227
Hieron din Siracuza I 57.73; – ÎI 61, 81, 83
Hildebrand v. Gregor VII Hildebrand, Lukas von 265 Hildegard din Bingen 184 Hildesheim 123 Hiloţi 52/3, 59, 61 Himera b. 57, 61 Hindus (ism) 43, 211, 229, 274/5 Hinduse, secte 229 Hinduse, state 274/5 Hiparh 55, 57 Hipodam 59 Hippeis 55
Hippias 55, 57
Hippolyt 107
Hipponax 51
Hiram al Tirului 37, 39
Hirsau 141
Hissar 17
Hitiţi 18/9, 24/5, 29, 31 și urm., **34/5**
Hoarda Alba 178/9
Hoarda de Aur 133, 178/9, 200, 202/3, 207
Hobbes 256, 259
Hochkirch, b. 282/3
Höchstädt, b. 268/9
Hohenfriedberg, b. 280/1
Hohenmölsen, b. 146, 148
Hohenstaufen, din **164/5, 172/**3, 181, 217
Hohenzollern, din 196/**7, 263/4**
Hojo 177
Holbein cel Tânăr 213
Holstein 162/3, 171, 183, 198/9, 253
Homburg pe Unstrut, b. 146/7
Homer 47, 49, 51
Homo sapiens 11 și urm.
Honoriu, împ. 103, 115
Honorius, papi: I 140; – III 141
Honterus, Ioan 241
Hoom 245
Hopliţi, falanga 53, 55
Horaţiu 95
Horemheb. 25
Horus 23

Hosius 241
House of Commons 189; of Lords 189
Huși, p. 271
Huayna Capac 223
Hubertusburg, p. 282/3
Hudson, golf, ţâri 269, 276 și urm.
Companie 276/7
Hughenoţi 240 și urm., 246/7, 259, 261, 268/9; războaie 241, 24**3, 246/7**
Hugo Candidus 147
Hugo Capet 159
Hugo de Vienne 119; de St. Victor 184
Hum, cult. 18
Humbert de Silva-Candida 147
Hume 257
Huni 40 și urm., 69, 101 și urm., III.
112 și urm., 177
Huriţi 28/9, 35
Hus 181, 184, 197
Husiţi (și războaie) 18**4, 196/**7, 215, 233
Hutter 212, 231, 233
Hutter, adepţi 232/3
Huygens 279
Hydaspes, b. 43, 64/5
Hyphasis 64/5
Hysiai, b. 52/3 Iacob. 107
Iacob, Aragón: – I 187; Anglia: – I 267, 280; – ÎI 267, 269, 280;
Scoţia: – IV 247; – VI 241
Iahve 37, 155
Iakutsk 272/3
Iancu de Hunedoara 201, 209;
Zápolya 209
Ianus 87
Iaroslav cel înţelept 133
Iași, p. 285
Iazid I 135
Ibykos 55

Iconion, b. 150/1
Iconoclasm (reformă) 233, 245 Iconoclasm 139
Ictinos 58
Idealism, ger. 257
Idistaviso, b. 96
Idumeea 36
lehu 37
Ieniceri 209
Ieremia 37
Ierihon, cult. 15 și urm. lermak 272/3, 278/9 Ieroglife v. Scriere Ieronim 107
Ierusalim 31, 36/7, 39, 97 și urm., 107, 134/5, 137, 140, 150 și urm., 239
Ieyasu Tokugawa 227 Iezechia 37
Iezuiţi 226 și urm., 23**8, 23**9, 241, 247, 250/1, 257, 275 și urm., 279, 287
Ignaţiu de Loyola 239
Igor din Kiev 133 Iisus 36, 39, 107, 257 Ildefonso, t. 277, 280 Ilhani 178/9 Ilie 37
Iliri 18/9, 21, 32, 38, 47, 49, 65, 73, 81, 115
Iluminism **256/**7, 263, 287
Imhotep 23
Imperiul roman de răsărit v. Bizanţ
Imperator 91
Imperiu colonial, brit. 247, 267, 269, 274 și urm.; danez 277; franc. 247, 274 și urm., 281; olandez 244/5, 274 și urm.; port. 221, 242/3, 274 și urm.; spaniol **22**5, 242, 276/5
Imperiul atic 59
Imperiul Chimu 222/3
Imperiul Horezm 178/9
Imperiul latin 133, 149, 153, 172, 175, 183, 204/**5, 206/7**
Imperiul roman de apus 103, 114/5 Imunitate 123, 126, 145, 175, 185 Incas 222 și urm., 277
Inchiziţie, chin. 275; europ. 141, 149, 187, 191, 239, 243, 245
Independenţi 267

Index librorum prohibitorum 239
India 13, 17, 2**7, 42 și urm.,** 64/5, 71, 105, 137, 155, 177 și urm., 183, 20**7, 210/**1, 22**1, 228/**9, 239, 243, 24**5, 274/**5, 282/3
Indieni 222/3, 277
Indiile de V 22**5, 276**7, 283
Indiile Olandeze **244/5**
Indo-europeni 15, 21, 2**3, 32/**3, 45, 47, 49, 201; limbi indo-eur. 33, 35, 43, 109
Indra 29, 43
Indulgenţe 181, 184, 217, 230/1, 239 Indus 44, 64/5, 211, 274/5
Indus, cult. 27, 43
Inflaţie, franc. 281; span. 277
Ingevoni 109
Innocenţiu, papi: – III 149, 153, 159, 161, 163, 172/3, 187, 205, 207; – IV 149; – VIII 217, 230; – XI 265
Insula Paștelui 279
Interimatul de la Augsburg 235.237
Interregn 185, 195
Invenţii **221, 279**
Ioaș 37
Ioan, Boemia: 194/5; Burgundia: 192/3; Anglia: – I fără de Ţară 159, 161; Franţa: – ÎI 190/1; Polonia: – I Albert 201; II Cazimir 271;
Suedia: – III Wasa 249 249
Ioan, papi: – XII 119; – XXII 181, 184, 217; Bizanţ: – I 175; – ÎI 174/5; – III 207; – V 207; – VIII 207; – Cantacuzino 207
Ioana d'Arc 190/1
Ioaniţi 153, 171, 187, 209 Ioniană, revolta 56/7
Ionieni 25, 44, 46/**7.50/**1, 5**3, 56/**7, 61
Ioram 37 Iordanes 111 Ipsos, b. 66/7 Irak 15, 26, 28, 45 Irina 139
Irineu 107, 140
Irkutsk 272/3
Irlanda (Eire) 15, 19, 127, 130/1.
16**1, 240 și urm.,** 247, 266 și urm.

Irod cel Mare 39; – Antipas 399 Isabela, Castilia: 187, 225.236;
Spania: – ÎI 260
Isagoras 55 Isaia 37 Isis 49
Islam **134 și urm.,** 150 și urm... 187, 205, 211, 221, 229, 240
Islanda 131, 163, 241 Isle-de-France 125 Ismail I 179
Isocrate 63
Israel 2**5, 36/**7, 39, 45 Issos, b. 64/5 Istanbul 209
Istevoni 109
Istoria pământului și a vieţii 11, 13 Istoria vieţii v. Istoria pământului Ișar 29
Italia 15, 19, 21, 51, 6**1, 72 și urm.,** 115 și urm., **118/**9, 124/5, 130/1.138/9, 142 și urm., 154, 164/5, 168/9, 172 și urm., 182/3, 20**7, 212 și urm., 216 și urm.,** 236/7, 239, 256, 261, 265, 268/9, 280/1
Italia de N 73, 85, 144 și urm., **214 și urm.**
Italici 20, 32, 38, 50, 73, 79 Itzcoatl 223
Iuda Macabeul 39
lugurta 89
Iulian Apostata 103
lulio Claudică, din 96/7
Iuliu II, papa 217, 219 Iunona 86 Jupiter 86
Iustin Martirul 107
Iustinian 117, 138/9, 155
lutlanda (iuţi) 114/5, 128/9, 183, 252/3
Ivan Bolotnikov 203
Ivan, Rusia: – I 203; – III 179, 203; –
203, 249, 273 Ivo din Chartres 148 Izonomie 55
Împăraţi adoptaţi **98/9** împăraţi soldaţi 100/1 împărţirea imperiului, franc 121, 12**3, 124/5;** mongol 179; rom. 92/3, 103
Înfeudarea obligatorie 157, 185 investitura (cearta pentru) 127, 147/8, 159, 161
Jadwiga 201
Jagiełło 201
Jagiełłoni 200/1.249
Jagir, sistem 211

Jahangir 229
Jaina 43
Jamaica 267, 276/7
Jan III Sobieski 259, 265
Janseniști 261
Jansenius 261
Japonia 177, 21**1, 226/**7, 239, 279
Jasa, lege 179
Java 12/3, 211, 244/5
Jaxartes 44/5, 64/5
Jena 235
Jenkinson 278
Jeroboam 37
Jiajing 227
Jimmu-Tenno 177
Jin, imp. 176/7, 210/1
Jocuri, grecești 47/8, 53, 55
Johann Friedrich von Kur-Saxen 235, 237
Joseph (Iosif), Habsburg:
— I 264, 269; – ÎI 264, 285.287
Josephinism 261, 287
Juan d'Austria 208, 243
Jülich 250/1
Jurământul de la Strasbourg 125
Jurcheni 177
Kaaba 135
Kabul 275
Kadeș, b. 24/5, 34/5
Kahlenberg, b. 264/5
Kalinga 42/3
Kalinin 421
Kalisch (Kalisz), p. 201
Kalka, b. 132/3, 178/9
Kalmar 249; uniune 183 199
Kamakura, șogunat 177
Kammin 255
Kanauj 43
Kandahar 275

Kanem 220/1
Kangxi 275
Kaniṣka 43
Kant 257
Kaphtor 18
Kappel, b. 231
Kara-Ibrahim Paṣa 265
Kara Khitan 176, 178
Karakorum 178/9
Karbala, b. 134/5
Karl Friedrich von Baden 287
Karl, Danemarca: – VIII, 1999
Karlowitz 265
Karlstadt 230/1, 233
Karnak 23
Kashkai 34
Kassiten 28/9
Kaunitz 283
Kazan 179
Keahta, t. 272/3
Keilschrift v. Scriere
Kent 128/9
Kephren 23
Kepler 221, 251, 256, 279
Khaireddin Barbarossa 237
Khazar, Regat 112/3, 130, 132
Khlest 241, 251
Kiev 113, 13**0, 132/**3, 166/7, 179
Kîrgîzi 176, 178
Kiṣ 26/7
Kithan 176/7
Knox 241
Knut cel Mare 129, 131, 14**7, 162/3;**
— IV 163
Kolin, b. 282/3
Köln 123, 143.165, 182/3, 212; dieta 219, 230, 251, 258/9, 262/3, 268/9
Königsberg 169, 235, 262/3, 273

Konrad de Mazoviei 199; cel Roșu 143, 147
Konrad. Împ. resp. regi ger.: – I 143, 145; – ÎI 145, 147, 157, 165, 167; – III 145.150/1, 165, 167; – IV 173
Konradin 147
Konstanz, p. 165; c. 180/1, 197, 201, 231
Köprülü-Mehmed Pașa 209, 265
Kortrijk (Courtrai), b. 190/1
Kościuszko 285
Kossovopolje (Câmpia Mierlei), b. 204/5, 208/9
Kraft 213
Kransnoiarsk 272/3
Kristian II 249
Kșatrapa 42/3
Ku Yen-wu 275
Kuș 24
Kuban, cult. 19
Kubilai, han 178/9, 210/1
Kuciuc Kainargi, p. 285
Kujawia 166/7
Kulikovo, b. 202/3
Kulm, terit. 198/9, 201
Kunersdorf, b. 282/3
Kuriltay 179
Kurlanda 131, 162/3, 182/3, 198/9, 248/9 277
Kurupedion, b. 66/7
Kushana, regat 42/3
Küstendil. b. 204/5
Kuvral 113
Kynoskephalai, b. 67, 84/5
Kynuria 52/3
La Hogue, b. 259, 268
La Rochelle 241, 246/7, 259
La Salle 277, 279
La Tène, cult. 21, 76/7
Labamas 35
Labiau, t. 263, 270/1
Lacedemonieni 53
Laconia 46, 48/9, 52, 61, 63

Lacul Smolina, b. 248/9
Lade, b. 57
Ladislau I 169; – Posthumus 194, 1977
Lagaș 26/7
Lagizi (Ptolemei) 25, 66 și urm., 84, 88, 93
Laibach 19
Láinez 239
Lancaster, fam. 188/9
Larsa 26/7, 29
Las Casas 225
Lascaux 13
Laski, Jan 241
Latini, Latium 8/9, 72/3, 77, 79
Lauenburg, ducat 163
Lavoisier 279
Law 281
Lechfeld, b. 142/3, 169
Leeuwenhoek 245, 279
Lefèvre 212
Legile celor 12 Table 77
Legile licinio-sextiane 77
Legnano, b. 164/5
Leibniz 256, 263
Leif Ericson 224/5
Leipzig 256
Lentschiza (Lenczyca) 167
Leon IV 175
Leon v. Asturia
Leon, papi: – I 139/40; – III 123, 140; – IX 147; – X 215, 217, 219, 231; – 31; Bizanț: – 139
Leonardo da Vinci 213, 221
Leonida 57
Leopold, împ. ger.: – I 263/4, 268; – III 264, 287; austr. (duce): – I 193; – III 1944
Lepanto, b. 208/9, 242/3

Lepidus 92/3
Lerma 243
Lesbos 51, 61
Lessing 257
Lethen, b. 282/3
Leuctra, b. 62/3
Levalloisian 12/3
Levant (și comerţ) 153, 17**5, 182/**3, 207, 221
Lewes, b. 161
Lex Hortensia 77
Li Tai-Pe 177
Liang Wudi 177
Liao 176
Libertate religioasă 287
Libertatea (germana) 237, 253, 255
Liberum veto 249, 285
Libia 23, 25, 38, 45, 134
Licia 38.50, 56
Licinius 103, 107
Licurg 53
Lidia (era) 20, 25, 30, 34/5, 38, 44, 50/1, 53, 56, 60
Liegnitz, b. 166/7, 178/9
Liga celor 12 orașe 73
Liga celor 12 triburi, Israel 36/7
Liga de la Augsburg 259
Liga de la Corint 62/3, 65
Liga de la Delos **56/**7, 59 – 63
Liga de la Dessau 234/5
Liga de la Heilbronn 254/5
Liga de la Torgau 234/5
Liga elenică 63
Liga lombardă 148, 164/5, 173
Liga suaba 197
Liga, ger. 251 și urm., 263; franc. 242/3, 246/7; Sfânta 219, 237, 242/3; – de la Mayapán 222/33
Ligi de orașe, renana 194/5; suaba 194/5, 197; a orașelor ger. din S 195; veroneză 164/5
Liguri 20, 38, 50

Lima 225
Limes 97 și urm., 101
Lindisfarne 128/9, 130/1
Linné 279
Lipan, b. 196/7
Lisabona 150, 153, 225, 242/3, 287
Lisandru 61
Lisimah 66/7
Lisip 58
Literatura, antica 47, 49, 51, 55, 58, 71, 95, 97; chin. 177, 211, 227, 275; europ. 157, 189, 212, 230/1, 243, 256, 261; istoria timpurie 23, 27, 29, 31; ind. 43, 229
Lituania 154, 198 și urm., 240/1, 248/9, 281
Liu Xiu (Guangwu) 41
Liudolf 143
Liutiţi 166/7
Livius 97
Livonia 182/**3, 198/**9, 202/**3, 248/**9, 270/1
Locke 256, 269
Locris 59
Locuinţe lacustre, cult. 18
Lollarzi 184.188/9.215
Lomonosov 28 /
Londra 182/3.188/9, 247, 257 266/7, 273.277
Longobarzi 95/6.108/9, 114/**5, 118/**9, 123, 127, 138 și urm., 143
Longshan, cult. 41
Lorena 125, 142 și urm., 150, 169, 280/1
Lorrain 261
Lotharde Supplinburg 148, 165, 171
Lothar, împ. ger.: – I 124/5; – III 157;
Franţa: 145
Louisiana 276/7, 282/3
Louvois 261
Lübeck 162/3, 171, 182/3, 185, 248/3; p. 253
Lublin, uniunea 248/9
Lucullus 91
Ludovic Filip I 260

Ludovic, Boemia: – ÎI 236; împ. ger.
IV 181, 184, 195, 217; franci: – I 123 și urm., 131, 155; – ÎI 124/5;
- Germanul 169; – III 124/5; Franţa: – IV 145; – VI cel Gros 159, 185; – VII 150/1, 159, 165; – VIII 159; – IX cel Sfânt 153, 159, 161, 173; – X 190; – XI 191, 193;
XII 219; – XIII 259/60, 268; – XIV 24**1, 258 și urm.,** 263, 265, 267 și urm., 271, 281; – XV 260, 281; XVI 260; – XVIII 260; Italia: – III 119; Ungaria-Polonia: – Cel Mare 201, 207, 217
Lugal 27
Lugalzaggişi 26/7
Lully 256
Lund 162/3
Lüneburg 165
Lupta pentru libertate, olandeza **244/5**
Lusaţia 142/3, 146/7, 166/7, 171, 194/5, 252 și Cult, lusaţiană, urme 18/9
Luther, M. 15**5, 230/**1, 233, 235, 238 Lützen, b. 254/5
Luvieni 32 și urm.
Luxemburg 258/9
Luxemburg, fam. **193 și urm.,** 200/1
Lygdamis din Naxos 51
Macao 226/7
Macedonia 45, 49, 56/7, 60/**1, 62 și urm.,** 67, 81 și urm., 85, 93, 101 și urm.
Machiavelli 217
Madagascar 220, 278
Madras 274/5, 282/3
Madrid, p. 237
Magdalenian 12/3
Magdeburg 111, 143, 170, 231, 235, 237, 254/5
Magellan 224/5, 278
Maghada 42/3
Maghiari v. Ungaria
Magistrat, rom. 74/5
Maglemozanul 15

Magna Charta, daneză 163; engl. 161
Magnaţi 167, 201, 249, 265
Magnesia, b. 69, 84/5
Magnus Eriksson 199
Maharaja 229
Mahāyāna, budism 177
Mahdva 229
Mahmud cel Mare 211
Mainz 99, 123, 143, 147; marea pace (Landfriede) 148, 155, 169, 173; dieta 230/1, 255, 262/3
Majordom 121, 126 Maka 44
Malacca 221
Malaya 13
Mali 220/1
Mallia 32/3
Malplaquet, b. 268/9
Malta 153
Mameluci 137, 153, 179, 206
Manase 37
Manciu, din 274/5
Manciu, imp. 274
Manciuria 274/5
Manco Capac 223
Mani 101
Mansfeld 252/3
Mantineea, b. 62/3
Manuel I 151, 174/5; – ÎI 207
Manuel I al Portugaliei 243
Manufacturi 261, 263
Manzikert, b. 150, 175
Marathi 274/5
Maraton, b. 45, 56/7
Marburg 235; – colocviu religios 231, 2355
Marca (de graniţa) 122, 142 și urm., 146
Marchfeld, b. 168/9, 194/5
Marcionism 107
Marco Polo 211
Marcomani 95/**6, 9**9, 108/9, 115 Marcus Antonius 91

și urm., 95 Marcus Aurelius 98/9
Mardonius 57
Marduk 29
Marea Britanie 262/3, 26**5, 268/**9, 276/7, 280 și urm.
Marele Zid 227
Margareta de Danemarca 199; – de Parma 245
Mari 26 și urm.
Maria Thereza 264/5, 281, 283, 285, 287
Marienburg 153, 198 și urm.
Marignano, b. 218/9
Marius 89
Mark, comitat 250/1, 262/3
Marlborough 269, 271
Maroc 221, 243
Marsilius din Padova 184
Marte 86
Martin V, papa 181
Martinica 276/7, 283
Mary Stuart 241, 247
Maryland 277
Masageţi 44/5
Masinissa 82/3, 85 Massachusetts 277 Matei Corvin 197, 201 Materialism 257
Mathilda de Toscana 146 și urm.
Matthias, împ. ger.: 236, 251, 253
Maupertuis, b. 190/1
Mauri 100/1, 186/7, 242/3
Mauriciu (Maurikios) 139
Mauriciu de Orania 245
Mauritius, Ins. 279
Maurya, din 43
Maxentius 103
Maximian 101
Maximilian, Bavaria: – I 251, 253, 255, 263; – II Emanuel 263, 265; împ. ger.: – I 193/4, 197, 212, 219, 236, 245, 249; – ÎI 236, 249, 251
Maximin Tracul 101
Maximinus Dar a 103

Maia, cult. 222 și urm.
Mazarin 259, 265
Mazdak 101
Mazeppa 271
Mazovia 166/7, 198 și urm.
Meca 134 și urm.
Mecena 93, 95
Mecklenburg 165, 171, 183.252/3, 263
Medici, Caterina de 247
Medici, fam. 214/5, 217, 219
Medina 134/5
Medina Sidonia 243
Megacle 57
Megalitica, cult. 14/5.109
Megalopolis, b. 65
Megara 50/1, 53, 55, 59, 61
Megaron 15, 47, 51
Meggido, b. 24/5
Mehmed, otomani: – I 209; – ÎI 209;
— IV 265
Meister Eckhart 184
Meißen 146, 171
Melanchthon 212, 231, 235, 251
Melanezia 279
Melchioriţi 232/3
Melfi, Constituţia de la 173
Memfis 22 și urm., 60
Menandru 58
Mendelssohn 257
Menes 23
Mengü-Timür 179
Menno Simons 233
Menoniţi 232/3
Mercantilism 15**5, 260/**1, 263, 269, 275, 277, 281
Mercia 128/9
Mercur 87
Merimde 16/7, 23
Merovingieni **120/**1, 123

Mersen, t. 124/5
Mesopotamia 15 și urm., 19, 24, 26 și urm., 37, 57, 69, 98/9, 101, 137.155
Messenia 46, 48, 52/3, 57, 59, 63
Metaurus, b. 82/3
Metodiști 257
Metodiu 111, 169
Metz 236/7, 254/5
Mexic 223 și urm.
Mezi 21, 30 și urm., 35, 3**7.44/5**
Mezolitic v. Epoca Pietrei mijlocii Mișcarea anabaptista 232/3, 245 Mișcarea oratoriană 239
Micene 19, 24.3**3, 46 și urm.**
Michelangelo 213, 215, 256 Mickiewicz 285
Micoquian 12/3
Midas 35
Mieszko I 111, 167; – ÎI 147, 167
Migraţiunea popoarelor 20/1, 23; germ. 102/**3, 114/5;** greaca **46/7;** indo-eur. **32/3;** slava **110/1;** popoarele stepelor **112/3**
Migraţiunile suabilor (șvabilor) 286/7
Mihail, Bizanţ: – I 123.139; – III 139; – VIII Paleologul 153, 207; Rusia: – III 203
Mikado 177
Mila lui Dumnezeu 259
Milano 101, 103, 107.146/7.164/5, 183, 216 și urm., 236/7, 281
Milet 35, 45, 47, 50/1, 5**3, 56/**7, 59
Miltiade 57
Milton 267
Minunermus 51
Minden 123, 254/5, b. 282/3
Minerva 86
Ming, din 226/7, 275
Ministeriales (mica nobilime) 157
Minoic, cult. 19, 32/3, 47
Minorităţi naţ. 285
Minoriţi 141

Misia 56, 60
Misiune 143
Mistica 184, 212, 239
Mistra 206/7
Mitanni (și regat) 24/5, 29, 32, 34/5
Mithras 87.99
Mitilene 65
Mitra 29, 43
Mitridate I 69; – ÎI 69; – VI 89
Moab (îţi) 36/7
Moctezuma II 223
Mogul, imp. 179, 228/9.275
Mohács, b. 201, 208/9.236
Moise 37
Mojmir 169
Moldova 204/5, 249, 285
Molfetta, cult. 73
Molina 239
Moliwitz, b. 280/1
Moluce, ins. 225, 244/5
Monarhia fierarilor 113
Monarhianiști 107
Monarhie constituţionala 269
Monarhie divina, Egipt. 17; akkadiană 27; rom. 97, 101
Monarhie dunăreană v. Austria Monarhomahi 247
Mongoli (și imp.) 113, 132/3, 137, 166/7, 169, 176/**7, 178/**9, 200/1, 204, 206 și urm., **210/**1, 226/7.275
Mongolia 274/5
Montaigne 212
Montanism 107
Monte Cassino 141
Monteverdi 256
Montgolfier 279
Montpellier 180/1
Montreal 277, 282/3
Moravia 15, 19, 119, 139, 16**6, 168 și urm., 194 și urm.,** 252/3

Morgarten, b. 192/3
Moritz von Sachsen 235, 237
Morus 212, 238
Moscova 179.200/**1, 202/**3, 207.
215, 249, 271, 287
Moşul 137, 150
Mozi 41
Mstistav cel Mare 133
Muauia 135
Muhammad 134/5
Muhammad Askia 221
Muhammad din Ghur 211
Muhammad ibn Tughluk 211
Mühlberg, b. 237
Mühldorf, b. 194/5
Mukden 274/5
München 254/5.262/3
Munda, b. 90/1
Munhumutapa, regat 220/1
Münster 123, 232/3, 250/1; p. 255, 258/9
Muntenegru **204/5**
Münzer 233
Murad I 209; – ÎI 209; – IV 20909
Muraji 177
Muret, b. 158/9
Murner 231
Mursilis I 35; – ÎI 355
Musterian 12/3
Muwatallis 35
Mycale, Mţii, b. 56/7
Mykerinos 23 Mylae, b. 80/1, 93 Mysiokephalon, b. 174/5
Nabonid 31
Nabopolasar 31
Nabucodonosor I 29; – ÎI 31, 37
Nain, ţari 28/9
Nanjing *llbn*
Napoleon I 271, 285

Naqada 16, 23
Nara, perioada 177
Naramsin din Eșnunna 29
Narses 116/7, 138/9
Narva, b. 270/1
Natoufian 15
Naucratis 25, 50/1
Navarra 186/7, 190, 239, 247
Navas de Tolosa, b. 186/7
Navigation Act 267, 277
Nazca 222/3
Neanderthal 11 și urm.
Neapole 118/9, 131, 173, 182/3, 186/7, 191, 216 și urm., 236/7, 242/3, 280/1
Nearchos 64/5
Neemia 39
Neerwinden, b. 258
Nefertiti 25
Negustori-aventurieri 242/3, 247
Nemea 47/8
Neolitic v. Epoca Pietrei
Nercinsk, t. 272/3
Neri 239
Nero 96/7, 107
Nerva 99
Neumann 256
Neustria 121
New Jersey 277
New York 267, 277
Newfoundland 269, 276/7
Newton 256, 279
Niceea 153, 183, 206/7
Nicefor II Focas 175
Nicias, p. 61
Nicolae, papi: – I 140; – ÎI 147; – V 212, 217, 230
Nicolaus Cusanus 181, 184, 219, 221
Nicomede 69
Nicomedia 69

Nicopole, b. 201, 206 și urm.
Nikolsburg, p. 253
Nimwegen, p. 258/9
Ninive 31, 45
Nippur 26/7
Nis, b. 264/5
Noaptea Sf. Bartolomeu 247
Nobilime v. Ordine sociala
Nobilime, rom. 77
Nogai, han 179, 204/5
Noile Hebride 278/9
Nominalism 149, 184
Nördlingen, b. 254/5
Noreia, b. 88/9
Noricum 88, 94/5
Normandia 125, 130/1, 150, 155, 159 și urm., 191
Normanzi 125, 12**9, 130/**1, 147/7, 150, 153, 165, 175
Northumbria 128
Norvegia 130/1, 149, 15**6, 162/1.**
172, 18**2, 198/9, 240 și urm.,** 248
Notium, b. 60/1
Noua Anglie, state 277
Noua Caledonie 278/9
Noua Guinee 278/9
Noua Scoţie (Nova Scoţia) 269, 277
Noua Spanie 225
Noua Zeelandă 278/9
Novgorod 130 și urm., 179, 182/3, 199, 202/3
Nubia 23, 25, 31, 45
Numantia 82/3
Numizi (dia) 38, 80/1
Nur Jahan 229
Nurhachi 275
Nürnberg 170, 231; dieta 235, 254/5
Nystad, p. 270/1
Nzinga a Nkuwu 221
Oceanul Pacific 225, 278/9
Octavian 92 și urm.

Oda Nobunaga 227
Odense, dieta 240/1
Odoacru 103, 115, 139
Oenophyta 59
Ogodai 133, 178/9
Olanda (Ţârile de Jos) 193, 214/5, 220/1, 225, 232/3, 240 și urm., **244 și urm.,** 251 și urm., 259, 261, 266 și urm., 274, 280
Olav Tryggvesson 163; – Sfântul 163;
— Skkötkonung 163 Oldenbameveldt 245 Oldenburg 111, 143 Oleg cel înţelept 133 Olga 133 Olgierd 201
Oligarhie 49, 59, 61, 63
Olimpia (mama lui Alexandru) 67
Olimpia 47/8, 58
Oliva, p. 263, 270/1
Olmütz, p. 197
Oltenia 264, 280
Omeiazi, din 134/5, 137, 187
Omi 177
Omri 37
Opiu, comerţul cu 275
Opricinina 202/3
Optimaţi 77, 83, 89
Orșova 264
Oraș, franc 126/7; grecesc 47 și urm., elenistic 65, 68, 71; centru al civilizaţiei 17, 27; medieval 170/1, 182/**3, 185**
Orașe imperiale 145, 147, 184
Orașe-stat, ital. 217; feniciene 39; sumeriene 27
Orania, fam. 245, 259, 280
Ordine cavalerești 153
Ordine de călugări-cerșetori 141, 231
Ordine de drept, germ. 109; greaca 53 și urm.; imperiile timpurii 23, 29, 35; Evul Mediu 157, 185, 189; capitalismul timpuriu 219, 247, 287; romană 86
Ordine sociala, azteca 223; chin. 210; franca 126; franc. 261; germ. 109; greaca 49; hitită; 35; centre ale civilizaţiei 17; indo-eur. 33; islam. 135; medievala 157;

micenianã 47; osman. 209; prusaca 287; rom. 83, 105; rus. 273; slava 111; popoarele stepei 113
Ordonanţa imperiala a înmatriculării 219
Orfic (I) 49
Orhan 207, 209
Origene 107, 140
Orléans 121, 127, 190/1
Orosius 129
Orsini 217
Osea 37
Ösel 248/9
Osiander 231
Osiris 23.49
Osnabrück 123, p. 255, 270
Ostracizare 55, 57, 59
Ostrogoţi **100** și urm., 112/**3, 114 și urm.;** 121, 138 și urm.
Otakar, I 169; – ÎI 168/9, 171, 194/5 Otho 97
Otoman, Imperiul 154, 178/9, 182/3, 200/1, 204 și urm., **208 și urm.,** 221, 236/7, 242/3, 249, 25**9, 264/**5, 270/1, 280, 285
Otto von Bamberg 167; – von Ha bsburg 264; – von Wittelsbach 165
Otto, împ. ger.: – I 111, 11**9, 143 și urm.,** 167; – ÎI 143 și urm., 163, 167; – III 111, 119, 143 și urm., 167; – IV 159, 173
Oudenaarde, b. 268/9
Exenstiema 255, 271
Oxford 161, 238
Pace religioasă, Augsburg 235, 237;
Nürnberg 235, 237
Pacea din Westfalia 18**5, 254/**5, 259, 263, 270/1, 285
Pacea Domnului 147/8, 157
Pacea Pirineilor 243, 259
Pacea publica veșnica 219
Pachacutic 223
Pacificarea generală (Landfrieden) 148, 157, 195, 197, 219

Paderborn 123, 250/1
Pahomie 141
Palatin (at) 122/3, 194/5, 247, 250 și urm., 255, 258/9
Palatinat-Neuburg 251
Palatinatul Efect. 247, 250/1
Palatinatul Superior 194/5, 252 și urm.
Paleolitic v. Epoca Pietrei vechi
Paleologi, din 207
Palermo 131, 172/3
Palestina 13, 15, 19, 23 și urm., 29, 31**, 36 și urm.,** 45, 85, 91, 97, 135, 151/2, 175
Palestrina 213
Palmyra 99 și urm., 105
Pamfilia 38, 50
Panamá 224/5
Pandya 42/3
Panin 285
Panipat, b. 228/9
Pannonia 88, 94/5, 102/3, 115, 119
Panormus, b. 80/1
Papalitate 125, 127, 13**9, 140, 147 și urm.,** 153, 159, 165, 172/3, 181, 184, 195, 215, 217, 23**0, 239**
Papalitatea reformei 147, 239
Paraguay 277
Părânda 42
Paris 120/1, 145; t. 159; p. 159, 161; 180/1; t. 191; 215, 239, 241, 247; c. 261, p. 283, 285
Parma 280/1
Parmenide 51
Parmen ion 65
Pami v. Părţi
Pamon, Mţii 52
Part. Regatul 43/4, 6**6, 68/**9, 71, 90 și urm., 97 și urm., 155
Partenon 58
Pascal II, papă 148
Passarowitz, p. 264/5
Passau, t. 237

Patkul 271
Patriciat, rom. 77; orășenesc 185, 217
Patrimonium Petri v. şi Stat bisericesc 118, 140, 144/5
Paul, papi: III 237, 239; – IV 239
Paulanii 239
Paulus Diaconus 127
Pausanias 57
Pavel (Sf. Apostol) 106/7
Pavia, b. 101, 118/9, 122/3, 143, 165; b. 236/7
Pax Augusta 95, 105
Părinţii bisericii 107
Părinţii pelerini (puritani) 277
Pecenegi 11**1, 112/**3, 132/3, 174/5, 204
Pelagonia, b. 206/7
Pelerinaj 230
Pelopones 4**7, 52/**3, 56, 59 și urm., 115; Liga 53; – războiul 60/1
Pelusium, b. 25, 44/5
Penn 277
Pennsylvania 277
Pentakosiomedimnoi 55
Pentateuh 39
Pepin 12**1, 12**3, 126/7
Perdicas 67
Pereea 36
Pergam 6677, 69, 71, 84/5
Periandru 53
Pericle 59, 61
Perigordian 12/3
Perioada boemiana a răzb. de 30 de ani 252/3
Perioada daneza a ràzb. de 30 de ani 252/3
Perioada fără șogun 227
Perioada franco-suedeză în răzb. de 30 de ani 254/5
Perioada vedica 42/3
Perioeci 52/3
Persani 25, 31/**2, 44/**5, 48, 5**1, 56/**7, 69, 100 și urm., 137/8, 178/9; războaie persane 56/7

Persecuţia vrăjitoarelor 181, 230, 257, 263
Persepolis 64/5
Perseu 67, 85
Persia v. şi Iran 17, 26, 28/9, 59 și urm., 155, 209, 279
Perú 215, 222 și urm.
Peshwas 275
Pesta (ciuma) 154/5
Peter de Amiens 151
Peterwardein, b. 264/5
Petiţion of Rights 267
Petrarca 212, 215
Petru, Apostolul 107, 140
Petru, Aragón: – ÎI 159; – III 172, 187, 207; Rusia: – I 265, 271**, 273;**
III 283
Petrus Abaelard (Pierre Abélard) 149;
Canisius 239, 251; – Damiani 147; – Lombardus 149; – Waldes 149
Pheidon 53
Philippi, b. 92/3
Phylie 52 și urm.
Piasti, din 133, 167
Pietism 257, 263
Pilos 46/7
Pindar 55
Piramide 22/3
Pireu (Peiraios) 59, 61
Pirus61, 78/9
Pisa 175, 183, 187, 216/7
Pisaten 52
Pisistrate 55
Pisitratizi 51
Pitagora 51
Pitagoreici 49
Pitecantrop 11 și urm.
Pitt, W. (cel Bătrân) 283
Pius, papi: ÎI 181, 197, 217;

V239
Pizarro 223 și urm.
Plantagenet, fam. 161
Plassey, b. 282/3
Plătea, b. 56/7, 61
Platon 58, 61, 212
Plaut 95
Plebei 77
Pleistocen 11 și urm.
Plinius 97
Poarta Colliniana, b. 89
Poezie v. Literatura
Pogrom 155
Poliai 176
Polibiu 67, 83, 85.95
Policlet 58
Polierate din Samos 25, 51, 55
Polignot 58
Polinezia 279
Polis **47 și urm.,** 58, 63
Politica de convenienţa 280/1
Polonia 15, 19, 110/1, 130, 133, 142, 148, 15**4, 166 și urm.,** 172, 178/9, 197 și urm., **200 și urm.,** 20**9, 240 și urm., 248/**9, 255, 259, 262 și urm., 270/1, 280 și urm., **248/9**
Polonia congresului 284/5
Polonia Mare 166/7
Polonia, împărţiri **248/9**
Poltava, b. 270/1
Polymedes din Argos 51
Polyperchon 67
Pomerania 162/3, 166/7, 170/1, 254/5
Pomerania Anterioara 254/5, 259, 262/3, 271
Pomerelles 162/3, 166, 198/9, 201
Pomorani 110/1
Pompadour 281, 283
Pompei 87, 97
Pompeius, Cn. 39, 69, 90/1; – S. 92/3

Pont, Regatul 69, 88/9 Pontic-aralică, cult. 15 Pontius Pilatus 39
Popoare turcice 111, 113, 137, 211
Popoarele de călăreţi 1**6, 20/**1, 3**2, 112/3**
Popoarele marii 19, 24/5, 32, 34/5, 37
Popoarele stepelor **112/3**
Pöppelmann 263
Populares 83
Poros 43, 64/5
Portugalia 131, 149, 154/5, 172, 186/7, 220/1, 224/**5, 242/**3, 268/9, 274 și urm., 287
Poseidon 47 și urm.
Posen 284
Potemkin 285
Potideia 60 și urm.
Potosi 276/7
Poussin 261
Praga 111, 143, 167 și urm., 195, 212, 250 și urm.; p. 255; 280 și urm.; – articole 197; – defenestrare 197, 253; – contracte 181, 197
Prandtauer 265
Praxiteles 58
Prehominizii 13
Preistoria și istoria timpurie 11 și urm.
Premonstrantencieni 141, 169, 171 Preston b. 266/7
Preßburg (Bratislava), p. 201; 249;
dieta 265, 281
Pretorieni 97, 99
Pribistav 171
Prigoana creștinilor 101, 107, 227
Primat, papal 140, 147.231
Principat 92/3, 97, 99
Principi electori 18**5, 194/5**
Principi electori imperiali 237, 262/3
Procopiu 111
Prodicos 58
Prokop 197
Proletariat 215

Proscripţii 89, 93
Proskynesis 45, 65, 103
Protagoras 58
Protestanta, uniunea 251 și urm.
Protestanţi 234/5, 241**, 25**1, 255, 257.
265, 269
Protogermani 19
Provence 131, 154 și urm., 159
Prusia 168, 173, 182/3, 198 și urm., 234/5, 241/2, 248/9, 25**7, 262/**3, 265, 268, 270/**1, 280 și urm.,** 287
Prusia de E 131, 262/3, 271, 281
Prytanie 54/5, 59
Przemyśl, din 167, 169, 194/5
Przemyśl II 167
Psametic I 25; III 25; al
Corintului 5353
Pteria, b. 34/5, 44/5
Ptolemeu 109, 111
Ptolemeu I 66/7
Pufendorf 256, 263
Pugaciov 287
Punjab. 43, 45, 210/1
Punct 22/3, 25
Puritanism 267, 277
Pydna, b. 67/8, 84/5
Pym 267
Qin, din 41
Qing, din 275
Qualat Jarmo 16/7
Quazii 95, 99 și urm., 108/9
Québec 276/7, 282/3
Quesada 223, 225
Quetzcoatl 223
Quierzy, t. 123; 159
Quippus 223
Qunran 39
Ra 23
Rabelais 212

Racine 261
Radbod 121
Raetia 94/5
Rafael Sanzio 213
Ragusa 204/5
Raimond de Toulouse 150/1; – VI 159; – VII 159
Rainald von Dassel 165
Rajput (state) 210/1, 229, 274/5
Raleigh 277
Rameau 256
Ramillies, b. 268/9
Ramses II 25; – III 25
Rapheia, b. 66
Rastatt, p. 268/9
Rastistav 169
Ravenna 87, 103, 114 și urm., 119. 123, 139
Ravensburg 250/1, 262/3
Raţionalism 256, 279
Raţiune de stat 217, 281
Răscoala curuţilor 264
Răscoala slavilor 111, 142/3
Răscoală ţărănească, chin. 227; ger. 21**5.232/3;** engl. 188/9, 215; franc. 190/1, 215; pol. 215; rus. 203, 215; ceha 215
Răscoală, a baronilor 161; sclavi (rom.) 91; slavi 111, 142/3
Războaie religioase 158/9, 196/7, 240/1, 246/7, 252 și urm.
Războaiele meseniene 52/3, 57 Războaiele mitridatice 69, 88/9, 91 Războaiele punice 80 și urm., 85 Războaiele ruso-turce 285 Războaiele samnite – 1: 79; 2: 78/9; 3: 78/99
Război civil, arab. 135; bizanţ. 207; engl. 188/9, 266/7; franc. 246/7; japonez 227; rom. 88 și urm.
Război. tehnici, antice 47, 52/3, 61, 63, 81, 89.101,

103; primitive 21, 27, 29, 31, 41.45; Ev Mediu 109, 126, 131, 139, 179, 189, 193; moderne 253, 259, 261, 263, 281, 283, 285
Războiul aliaţilor, grecesc 63; rom. 89
Războiul celor două roze 188/9
Războiul corintic 63
Războiul cu lugurta 89
Războiul de 100 de ani 18**3, 188 și urm.**
Războiul de 30 de ani 24**3.252 și urm.,** 259
Războiul de 7 ani **282/3**
Războiul de la Mutina 92/3
Războiul împotriva Focidei 63 Războiul lamiac 69
Războiul macedonean, 1: 67, 81; 2: 67, 84/5; 3: 67, 85
Războiul nordic 26**8, 270/**1, 273, 281
Războiul ptolemaic 93
Războiul suab. 193, 219
Războiul succesiunii la tron. Polonia 280/1
Războiul suedezo-polonez 263, 271
Războiul tarentin 61
Războiul ţărănesc 232/3.235 Reconquista 137.186/7, 221 Recuay 222/3
Recuperări 173
Reforma 155.21**7.231 și urm., 238.**
241, 249.257
Reforma mănăstirilor 140
Reforma sevriană 75
Reforma sociala, brit. 267
Reforme, austr. 287; prusace 281, 287
Regensburg 99, 111; dieta 197; 234/5; dieta 251; dieta 259, 263; convenţie 234/5; – armistiţiu 259
Regiomontanus 221
R (eh) oboam 37
Reichenbach 285
Reims 190/1
Rekhared I 117
Rekiswinth 117
Religie, Egipt. 23, 25; aztecà 223; babil. 29; Epoca

Bronzului 19; chin. 41; creşti. 103; hurită 29; germ. 109; greaca 47 și urm.; hitită 35; ind. 43; indo-eur. 33; incas 223; evr. 37, 39; cretană 33; persana 45; frigiană 35; popoarele de călăreţi 113; rom. 86/7; scita 21; slava 111; Epoca Pietrei 13, 15
Rembrandt 245
Remedello, cult. 19, 73
Renaștere **21**3, 217, 256
Renovatio 144/5
Rense, Kurverein (uniunea principilor electori) 195
Resaina, b. 100/1
Restauraţie 267
Retorica 58
Reuchlin 155, 212
Reuniuni 258
Reval 248/9
Revolta cavalerilor imperiali 232/3
Revoluţie, engl. 269
Rhetra 53
Rhodesia 221
Riade, b. 142/3
Ribemont, t. 124/5
Richard de Cornwall 195
Richard, Anglia: – I 150/1, 161, 173;
ÎI 188/9; – III 188/9
Richelieu 241, 255, 259
Riemenschneider 213
Rienzi 217
Rig-Veda 43
Riga 182, 198/9, 240/1, 249, 263
Rigaud 261
Rijswijk, p. 258/9
Rimsin din Larsa 27, 28/9
Rin 98/9, 258/9; Alianţa renana 259, 263
Rinaldone, cult. 19
Robert cel Pios 159; – Guiscard 131, 147/8, 175; de Normandia 150/1; – cel înţelept 217
Robia ţăranilor 55, 215, 287

Roccourt, b. 280/1
Rococo 281
Rodos 46/7, 50/1, 63, 84/5, 95, 153, 206, 209
Roger II 131, 150/1, 175
Roggeveen 279
Roma 5**7, 72 și urm.,** 99, 103, 107, 115 și urm., 140, 143, 147, 172, 180/1, 212 și urm., 217, 230/1, 237, 240, 242, 251
Roman I 175; – IV 1755
Romanov, fam. 203, 273
Romulus 73
Romulus Augustulus 103
Ron, cult 18
Roncevalles, b. 122/3
Ronsard 212
Roosebeke, b. 190/1
Roskilde, b. 270/1
Rostock 182/3
Roßbach, b. 282/3
Rotterdam 244/5
Rouen 190/1
Rousseau 257
Rubens 245
Rubicon 90/1
Rudolf de Suabia 148
Rudolf, Burgundia: ÎI 119; Habsburg: – I 169, 194/5; – ÎI 236, 251, 253; – IV 194
Rum 150/1, 175
Ruprecht de Palatinat 197
Rurik 131
Rurikizii 133, 203
Rusia 21, 35, 59, 110/**1, 130 și urm.,** 167, 175, 178/9, 183, 20**0, 202/**3, 233, 248/9, 257, 265, 270/**1, 272/**3, 280 și urm… **284/5, 287**
Rutherford. D. 279
Sabini 72/3.78/9
Saca 43, 68
Sacco di Roma 217, 237

Sachs, Hans 231
Sachsenspiegel (cod de legi) 157
Saducei 39
Sagartia 44
Sagunt 80 și urm.
Saint Germain, edict 247; p. 247; p. 258/9; 270
Sajo. b. 178/9
Sakje Geuzi 16/7
Saladin 137, 150/1
Salamina (Cipru), b. 59, 66/7
Salamina, b. 56/7
Salerno 118, 180/1
Salieni 115, 121
Salisbury 161
Salonic 85; edict 103; 175; congr. 206/7
Salzburg 110/1; arhiep. 122/3; 240/1
Samaria 31, 36/7, 39
Samarkand 135 și urm., 178/9
Samarra 16/7, 29
Samniţi 72, 77 și urm., 89
Samo 169
Samoa 278/9
Samos 46/7, 51, 53, 59, 61
Samurai 177, 227
San Domingo 276/7
San Germano, t. 173
San Salvador 224/5
Sancţiunea pragmatica 181, 191, 265, 281
Sandomierz (Sandomir) 166/7, 240/1 Sanscrit 43
Sarajevo 264/5
Sarapis 49
Sardes 44/5, 51, 56/7, 60
Sardinia 18, 38, 50, 80/1, 183, 186/7, 280/1
Sardur 1 35; – ÎI 31, 355
Sargon I **26/7; –** ÎI 30/1, 35, 377
Sarmaţi 32, 99 și urm.
Sarzi 18
Sasanizi 43, 100/1, 134, 138/9, 155

Satavahana, din 42/3
Satrap ţie) **44/**5, 51, 64/5
Satu Mare (Sathmar), p. 264/5
Saul 37
Sauveterrianul 15
Sava 205
Savoia 154, 164, 238, 253, 268/9, 280/1
Savonarola 219
Saxoni (poporul) 100, 108/9, 114/5, 121 și urm.
Saxoni (a), ep 125, 128/9, 142/3, 164/5; – principat electoral 196/7, 234/5, 251 și urm., 262/3, 271, 280 și urm.
Saxonia Inferioara 252/3
Scaliger 217
Scandinavia 109, 115, 11**9, 162/**3, 182/**3, 198/**9, 240/1, 248/9
Schiller, F. 257
Schisma 127, 139/40, 147, 149, 16**5, 175, 180/1**
Schlaun 256
Schleswig 109; ep. 143; 146/7, 163, 198/9
Schititer, A. 263
Schmalkaldic (a), liga 234/5; război 235, 237
Schwabenspiegel (cod de legi) 157
Schwenkfeldieni **232/3**
Scipio Africanus 83, 85
Scipio, P. Cornelius 81; – Cn. Co melius 81; – L. Cornelius 85
Sciţi **20/**1, 31/2, 35, 38, 44/5, 50/1
Sclavi 49, 51, 83, 85, 91, 187, 209, 220/1, 225, 257, 269, 276/7; răscoala 91; comerţ 220/1, 225.269, 276/7; război 85
Scolastica 149, 184, 212
Scopas 58
Scoţia 97, 129, 163, 188/9, 21**9, 240 și urm.,** 247, 266/7, 269
Scriere 17, 23, 27, 33, 39, 41, 47, 223
Secularizare 231, 235, 238, 241
Seddin 19
Segesta 60/1

Seim 201, 249
Sekigahara, b. 226/7
Seleucizi 39, 66 și urm., 84/5, 88
Seleucos I 43, 66/7, 69; – ÎI 699
Selgiucizi 136, 150/1, 174/5, 178, 206 și urm.
Selim I 209
Sellasia, b. 69
Semiluna fertila 16/7
Semiramida 31
Semiţi 16, 23, 26/7, 29, 32
Sempach, b. 192/3
Senat, francez. 305; rom. 74/5, 89, 92/3, 99, 103
Seneca 97
Senegambia 283
Seniorat 167, 169
Senlis, p. 193; t. 219
Sennaherib. 31, 37, 39
Sentinum, b. 78/9
Separarea puterilor 269, 287
Septimius Severus 99
Septiiaginta 39
Serbia (sârbi) 110/1, 149, 172, 174/**5, 204/**5, 270 și urm., 264/5, 280
Servetus, M. 221, 238
Sesostris III 23
Sethi I 25
Sevastopol 285
Severilor, din 99
Severus Alexandru 99
Sevilla 225
Seydlitz, F.W. 283
Sforza, Francesco 217;
— Ludovico II 219
Shaftesbury 257, 267
Shakespeare 212
Shang, din 41
Shivaji 275
Shogūn (at) 177

Shotoku Taishi 177
Stalk 16/7
Siam 13
Siberia 20**3, 272/**3, 278/9
Sicilia 38, 50/1, 57, 59 și urm., 79 și urm., 89, 93, 115, 119.130/1, 137, 149, 165, 172 și urm., 182/3, 186/7.207, 216/7, 268/9, 280/1
Sickingen 233
Siculi 18
Sidon 38/9, 152/3
Sigismund, Luxemburg: – 194, 197, 201.209; Polonia: – I 249; Suedia:
I Wasa 241; – III Wasa 241, 249
Signoria 185, 216/7
Sikh 229, 274/5
Sikyon 53
Silezia 166 și urm., 195 și urm., 200/1.252 și urm... 280 și urm.
Silvestru II papa 143, 169
Simeon 175
Simon de Montfort 159, 189; – cel
Tânàr 161
Simonie 147, 217, 239
Sincretism 49
Siracuza 55, 57, 60/1, 80 și urm.
Siria 13.17, 23 și urm... 28/9, 31.35, 45, 65.68/9.85.90 și urm... 99 și urm., 135.150/1, 175.208/9
Siriană, din 139
Siricius 140
Sirmium 102/3
Sistem de alianţe 242/3, 268 și urm., 280/1
Sistem de investiţie 215
Sistem de rente 215
Sistem moșieresc 215, 249, 263, 281
Sistem monetar, atic 55; ionian 51; lidian 35; persan 45; rom. 79, 105; spartan 53
Sistemul feudal, biz. 139; chin. 41; franc 127; francez 159; civil, antice 35, 69; Ev Mediu 157, 185

Sistemul seniorial (moșieresc) 126, 215, 249
Sixtus, papi: – IV 217; – V 23939
Sizong (Chongzhen) 275
Skanderbeg 205, 209
Slankamen, b. 264/5
Slavi 3**2, 110/**1, 115, 122/3, 131 și urm., 139, 143, 169, 175
Slavii de E 111
Slavii de S 111, 123
Slavii de V 111, 167
Slovaci (a) 110/1, 169
Sloveni 110/1
Snefru 23
Societas Jesu v. Iezuiţi
Societate pe acţiuni 281
Societăţi comerciale **214/5**
Socinieni 240/1
Socrate **5**8, 61, 63
Sofiști 58
Sofocle 58/9
Sogdiana 4, 64/5
Sogdieni 45
Solomon 37, 39
Solomon, ins. 278/9
Solon **54/**5, 77
Solutrean 12/3
Song, din 176 și urm., 210/1
Songhai, Regatul 221
Sorbi 110/1, 122/3
Soto 239
Spahii 209
Spălatin 231
Spania 15, 19, 21, 77, 80 și urm., 92 și urm., 116/7, 127, 135 și urm., 154/5, 16**9, 186/**7, 214/5, 217, 219, 223 și urm., 236 și urm., **242/**3, 245 și urm., 251 și urm., 259, 265, 267 și urm., 280 și urm… 287
Sparta 3**5, 52/**3, 55 și urm., 69
Spartacus 91

Spartalos, b. 60/1
Spartiaţi 52/3, 57
Speyer, t. 173, 219; dieta 235, 237; 259
Sphacteria, b. 60/1
Spinola 243, 252/3
Spinoza 245, 256
Spoleto 118/9
St. Lawrence 282/3
St. Petersburg 270/1, 273
St. Quentin, b. 242/3
Stanisław I Leszczyński 271, 281; – II Poniatovski 285
Star Chamber 247
Starhemberg 265
Stările generale 244/5
Stările generale v. États généraux
Stările imperiale 235, 255
Stat (papal) bisericesc 118, 122/3, 140, 144/5, 17**2, 216 și urm.**
Stat al stărilor 185, 195
Stat multinaţional 265
Stat naţional 237
Stat princiar 233
State cruciate 150 și urm., 174/**5, 206/7**
Statutum in favorem principum 173
Stefan Dușan v. Uroș IV
Stentinello, cult. 73
Stesichorus din Himera 51
Stettin (Szczecin) 254/5, 262/3
Stilico 115
Stiria 142 și urm., 164/5, 168/9, 194 și urm., 201, 241, 250/1
Stockholm 182/3, 198/9, 248/9; p. 270/1
Stoicism 71
Stolbovo. p. 249
Stonehenge 15
Störtebecker 183
Stoss, V. 213
Stralsund 171; p. 183, 199; 252/3, 270/1

Strasbourg, b. 103; 125, 231, 238, 250/1, 258/9
Strategoi (strateg) 54/5, 57, 59
Straubinger, cult. 19
Streliţa (I) 203, 273
Stroganov 273
Stuart, fam. 189, 247, 26**7, 280**
Sture, Sten I 199; – ÎI 249
Suabi 121, 125, 142/3, 145
Suárez 239, 243
Subartu 26, 28
Subotai 179
Succesiune, războaie de Bavaria 285; Austria 280/1; Polonia 281; Spania 263.26**5, 268/**9, 271, 281
Sudan 221
Suedia 15, 130/**1, 162/**3, 182/**3, 198/**9, 20**3, 240 și urm., 248/**9, 253 și urm., 259.26**3, 270/**1, 280, 282/3
Suetonius 97
Suevi 108/9, 114 și urm., 140
Suger de St. Denis 159
Sui, din 177
Suleiman II 209
Sulla 89
Sully 247
Sumatra 244/5
Sumer (icni) **26/**7, 43
Sun Diata Keita 221
Sundgau 255
Sundzoll 183, 199
Sunniţi 135
Suntel, b. 122/3
Suppiluliuma 35
Susa 17, 31, 44/5, 64/5
Susiana 44
Sussex 128/9
Sutri, sân 147; t. 148
Suveranitate populara 184
Suveranitate teritoriala 185, 195
Suvorov 285

Svarez 287
Svatopluk 169
Sven Tveskaeg 163
Sverker cel Bătrân 163
Sverker cel Tânàr 163
Sverrir 163
Sviatoslav 113, 133
Swift 269
Syagrius 120/1
Symmachus 117
Symmachus, papa 140
Șalmanasar I 29; – III 31, 45; – V 31
Șamși-Adad I 29; – V 31
Șamani 21, 113
Șammuramat 31
Șapuri 101; – III 103
Șauștatar 35
Școala, învăţământ 127, 180/1, 212, 235, 239, 250/1.281, 287
Șiiţi 135, 209
Șimbara 227
Șintoism 177, 227
Șiva 43
Șleahta 167
Șogunatul Așikaga 227
Ștefan Nemanja 205
Ștefan Tvrtko 205
Ștefan, papi: – ÎI 123, 140; – IV 125;
Moldova: – cel Mare 205; Ungaria:
— I cel Sfânt 169
Ștefan, Sf. 107
Știinţă, antic. 58, 71; arab. 137; chin. 227; europ. 221, 245, 256, 279
Știinţe (ale naturii) 221, 256, 279
Taboriţi 197
Tacitus 97.109, 111, 112
Tagliacozzo, b. 172/2
Tahiti 278/9

Taika, Reforma 177
Taizong 177
Taj Mahal 229
Talas, b. 176
Talmud 155
Tamerlan v. Timur Lenk
Tanagra, b. 59
Tancred din Lecce 151, 173
Tang, din 176/7
Tanguţi 176/7, 226, 275
Tannenberg, b. 200/1
Tantrism 229
Tao 41
Taraori, b. 210/1
Tardenoisian 15
Tarent 52/3, 78/9.83, 93, 119
Tarif de protecţie 261
Tarik 135
Tasa 16/7
Tasman 278
Tasmania 278/9
Tassilo 123
Tàtari v. Mongoli
Taurică, cult. 21
Tayacian 12/3
Taygetos, Mţii 52
Teba, Egipt. 22 și urm.; greaca 46, 59, 62 și urm.
Tegea 52/3
Teja 117
Telelat Ghassul 16/7
Telepin 35
Temistocle 57
Templieri 153, 181, 187, 191, 215
Termo 177, 227
Tenochtitlán 222/3
Teodor I al Epirului 207; – I Lascaris din Niceea 207; – din Tarsus 129
Teodora 139

Teodoric cel Mare **115 și urm.,** 121
Teodosiu I 103, 115, 140; 155
Teognost 203
Teoria conciliară 18**1, 184**
Teoria contractului (social) 256, 259
Teotihuacán 222/3
Tepe Gawra 16/7
Teresa din Ávila 239
Terpander din Lesbos 51, 53
Terra Ferma 183, 216 și urm.
Terramare, cult. 73, 87
Tertry, b. 121
Tertullian 107, 140
Tesalia 46, 48, 56/7, 60, 63 Test Act 267
Tetrapolitana 234/5
Tetrarhie 101, 103
Teutoburg, Pădurea, b. 94 și urm.
Teutoni 88/9, 115
Tezcuco 222/3
Thales din Milet 45, 51
Thapsus, b. 90/1
Theatinii 239
Theognis din Megara 55
Theophano 143, 159
Theopompus 53
Thermopile, b. 56/7; 69; b. 84/5
Thermos 51
Thespis 58
Theudebert I 121
Theutes 55, 57
Tholoi 33
Thor 109
Thom 198/9; p. 201
Thuringia 115, 120/1, 125, 145, 173, 195, 232/3, 255
Tiahuanaco 222/3 Tiberius 95 și urm. Tibet 176, 274/5 Ticinus, b. 80/1
Tiglatpalasar I 29.31; – III 31, 35
Tilly 252/3, 255

Timbuktu 220/1
Timocraţie (plutocraţie) 55, 69, 75 Timoleon 61
Timur Lenk 179, 206, 209 și urm., 229
Tinchebrai, b. 160/1
Tipărirea de cărţi 177, 221, 230
Tir 38/9, 57, 64/5
Tiranie 4**5, 48/**9, 5**1, 53, 5**5, 57, 61, 63
Tirint 46/7
Tirol 193 și urm., 232/3
Titicaca 222
Titus 39, 97
Tiwaz 109
Tizian (o) 213
Tlacopan 222/3
Toghrul Beg 151
Tohari 32/3, 66, 68/9 Tokio 227
Tököly 265
Tokugawa, șogunat 227
Toledo, c. 117; 186/7
Tollan 222/3
Tolteci 222/3
Tolui 179
Toma d'Aquino 149
Tomsk 272/3
Tonga, Ins. 278/9
Tordesillas, t. 225
Tories 267, 269
Torino, b. 268/9
Torquemada 155, 187
Toscana (Tuscia, Tusculum) 118/9, 148, 165, 173
Toscana 131, 280/1
Totila 117
Toul 236/7, 254/5
Toulouse 117, 125, 150/1, 158 și urm.
Tours-Poitiers, b. 121, 134/5
Tracia 20/1, 32/3, 45, 56/7, 60 și urm., 67, 97, 115
Traducerile Bibliei 107, 189, 231
Trafalgar, b. 303

Traian 98/9, 107
Transilvania 115.153, 168/9, 208/9, 240/1, 252/3, 264/5
Trapezunt 207, 209
Trasibul 63
Trasimene, lacul, b. 80/1
Trebuia, b. 80/1
Trebonianus Gallus 101
Trecàtorile Caudine, b. 78/9
Trento 119; c. 235 și urm., 239, 250/1
Tribun al poporului 77, 92/3
Tribur, dieta 125; 148
Tridentinum 239
Trier 101 și urm., 195, 233
Triparadeisus 66/7
Tripolie, cult. 14/5
Triumvirat 91, 93
Troia 24, 33, 47
Tucidide 58/9
Tucidide, demagog 59
Tudor, din 188/9, 247
Tufan, Regat 176/7
Tulsi Das 229
Tumul 19
Tumulilor, cult. 18/9
Tunguși 272, 275
Tunis (ia), b. 80/1; 83, 117, 153. 236/7
Tuoba, Regatul 177
Túpac Amaru 277
Tupac Yupanqui 223
Turci 137, 175, 177 și urm., 197, 237; războaie **264/**5, 281, 285
Turenne 255, 261
Turkestan 21, 41, 113, 209, 211
Tușratta 35
Tutankhamon 25
Tutmes I 25; III – 24/55

Tycho de Brahe 22
Tyhe 49
Tyler 188 și urm., 215
Tyrtaios 51, 53
Ţările de Jos, austr. 287; span. 241, 244/5
Ucraina 111, 203, 271
Uiguri (a) 176/7
Umanism 155, 20**7, 212/**3, 221, 230, 234, 257
Umăr 135
Umbria 78/9, 119
Unam Sanctam 181
Unetice, cult. 19
Ungaria (unguri) 19, 110/**1, 112/**3, 119, 125, 130, 142/3, 146/**7, 168/**9, 172, 175, 178, 19**7, 200/**1, 204/5, 208/9, 219, 236/7, 240/1, 249, 251 și urm., 25**9, 264/**5, 268, 281, 286/7
Uniunea, Brest 241; protestantă 251/2
Universităţi **180/**1, 187/8, 195, 212, 234/5, 249 și urm., 257, 287
Upanișade 43, 229
Uppsala 19, 115, 131, 163, 240/1
Ur 26/7
Urartu 21, 30/**1, 34/5**
Urban, papi; – ÎI 148, 151; – III 165;
— V 181; – VI 181
Uro IV 205; – V 205
Uruk 16/7, 26/7
Utraquiști 197
Utrecht 121; uniunea 244/5; p. 268/9, 271
Václav (Wenzel, Wenceslas) I 169; – ÎI 167, 169, 194/5; – III 169, 194;
— IV 194, 197
Valahi (a) 110, 179, 201, 204/5, 208/9, 240/1, 264/5, 280, 285
Valdemar I cel Mare 163; – II Victoriosul 162/3, 173; – III: 199;
— IV Atterdag 183, 199
Valens 103, 115

Valentinian I 103; – ÎI 103; – III 140
Valerian 101, 107
Valla 212
Valois, fam. 190/1, 193
Van der Weyden 213
Vandali 108/**9, 114 și urm.,** 138/9
Vardhamana 43
Varegi 111, 113, 130 și urm.
Vama, b. 201, 206 și urm.
Varro 95
Varșovia, b. 270/1; Marele Ducat 284/5
Varus 95/6, 115
Vasalitate 41, 127, 157
Vasco da Gama 220/1, 228
Vasile cel Mare 141. Bizanţ:
I 175; – ÎI 133, 174/55
Vasteras, dieta 240/1
Vatican v. şi Stat Bisericesc 181
Vauban 261
Vecerniile siciliene 173.187
Vechi civilizaţii americane **222/3**
Vedele 43
Veii 76/7
Vendeta 157, 197, 219
Veneţia 123
Venezuela 225
Veneţi 19.21, 32/3, 111
Veneţia 133; 153; p. 165; 17**5, 182/**3, 204 și urm., 209, 216 și urm., 242, 264/5
Venzi 111, 150/1, 153, 163, 165
Vercellae, b. 88/9
Vercingétorix 91
Verden 111, 122/3, 254/5, 271
Verdun, t. 124/5, 236/7, 254/5
Vergiliu 95
Verhansung, boicotare 183
Verhoiansk 272/3
Vermeer 245

Versailles 261; t. 283
Vespasian 39, 97/8
Vespucci 224/5
Vesta 87
Viaţa monahala 12**7, 141**
Victoria 280
Viena 99, 201, 208/9, 230, 236/7, 249 și urm., 255/6, 263 și urm., p. 281, 285
Vijayaganar 210/1
Vikingi 129 și urm., 224/5
Villanova, cult. 73, 87
Villon 212
Vinland 224/5
Virginia 247, 276/7
Viriathus 83
Vischer, p. 213
Visconti 217, 219
Vitalienbrüder, liga piraţilor 183, 199
Vitellius 97
Vivaldi 256
Vizigoţii 100 și urm., **114 și urm.,** 120/1, 134/5, 140
Vladimir I 111, 133, 175;
Monomahul 133
Vladislav, Boemia: – II (duce) 169; – II (rege) 201, 236; Polonia: – I Lokietek 167, 201; – II Jagiełło 201; – III 201; – IV 197
Volga 287
Voltaire 257
Vouillé, b. 116/7, 120/1
Vratistav 169
Vucedol 19
Vulcan 87
Wadai 220/1
Waldensieni 149, 197, 240
Wales (Ţara Galilor) 128/9, 188/9
Wallace, W. 189
Wallenstein 252 și urm.
Walpole 269

Walther von der Vogelweide 157
Wang-Mang 41
Wan li 227
Wasa, fam. 249, 271
Watt 279
Watteau 281
Wehlau, t. 263
Weißei Berg, b. 252/3
Weiser 215, 221, 225, 237
Wesley 257
Wessex 128/9
Westfalia 165.197, 233, 253, 256
Westminster, concordat 161;
t. 277; convenţie 283
Wettin, fam. 164.171, 196/7, 263
Weyden 213
Whigs 267, 269, 283
Whitby, s. 140
Widukind 123
Wilhelm de Orania 173
Wilhelm. Împ. ger.: – I 264; – ÎI 264; Anglia: –! 129, 161; – ÎI 161; – III 259, 269, 280, 283; IV 280; Orania: – I 245; Sicilia: – I 165; – III 173
William Occam 184
Wimpfeling 212
Winrich von Kniprode 199
Wisby 182/3.199
Wismar 182/3.254/5
Witold 201
Wittelsbach, fam. 165, 193 și urm., 26**3, 268/**9, 285
Wittenberg 230 și urm... 240
Wodan 109
Wolff 257, 263
Wolfram von Eschenbach 157
Wolsey 238, 247
Wolter von Plettenberg 249
Worms 115; sinod 148; dieta 165, 173; b. 195; dieta 219; 231; dieta 235; 237, 251, 258/9

Wudi 41
Wulfila 115
Wullenwewer 249
Württemberg 195, 234/5, 263
Würzburg, dieta 165, 195/5; 250/1
Wycliffe 184, 189, 197.238
Xanten, t. 251, 263
Xantip 57, 81
Xenofon 58.63
Xenophanes 51
Xerxes I 45, 56/7
Xi-Yu, triburi 40
Xia, din 41
Xixia (regat) 176/7, 179, 210/1
Yamato, Regat 177 Yangshao, cult. 41 Yingzheng 41 Yngling, din 163 Yoșimitsu 227 Yoritomo 177 York 101, 127, 129 York, fam. 188/9 Yuan, imp., din 210/1 Yuezhi, triburi 40, 69 Yucatán 222/3 Yunnan 210
Zaharia 123
Zama, b. 82/3
Zela, b. 69, 90/1
Zenobia 101
Zenon 71
Zenta, b. 264/5
Zeus 47 și urm., 53, 58
Zhou, din 41
Zhu Yuanzhang 227
Zigurat 26/7
Zimbabwe 221
Zinzendorf 257
Zizka 197
Zoroastru (Zarathustra) 45, 101
Zriny 209
Zürich 193, 231/2
Zwickau 232
Zwingli 231, 235